میرزا عبدالقادر

بیدل

کلیات بیدل

میرزا عبدالقادر بیدلؒ

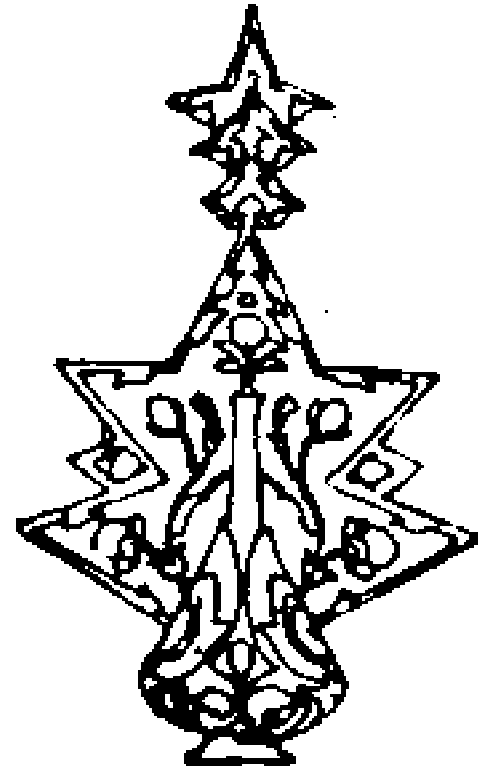
کلیاتِ بیدلؒ

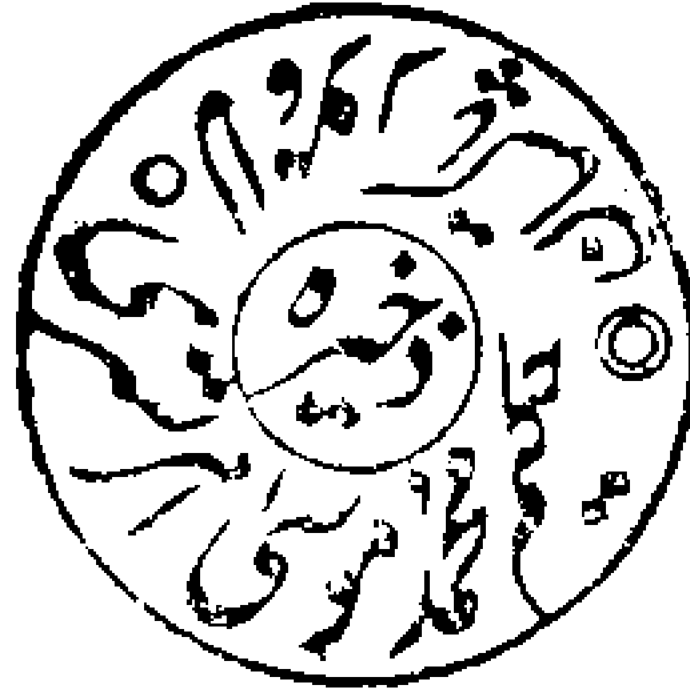
انتخاب

الکتاب لاہور

ناشر | الکتاب، گنج بخش روڈ لاہور
طابع | معارف پرنٹنگ پریس
سال اشاعت | ۱۹۷۸ء ۱۳۹۸ھ
تعداد | ۳۰۰
قیمت | ۵۴/-

ادارت واہتمام
محمد سلیم اسماعیل چشتی

فہرست

سخنہائے گفتنی

میرزا عبدالقادر بیدلؔ نے جو علمی وادبی ورثہ چھوڑا ہے وہ بلند پایہ ہونے کے ساتھ ساتھ مقدار کے اعتبار سے بھی کسی طرح فرومایہ نہیں ہے۔ چنانچہ ان کی منظومات میں غزلیات کے ایک ضخیم دیوان کے علاوہ قصاید، ترجیع بند، ترکیب بند، مخمس، قطعات و رباعیات اور ہم طویل مثنویاں شامل ہیں۔ نثر میں چہار عنصر، رقعات اور نکاتِ بیدل ان سے یادگار ہیں۔

بیدلؔ کا تعلق شاعری کے اس دبستان سے تھا جو "سبکِ ہندی" کے نام سے موسوم ہے نہ صرف یہ کہ وہ اس دبستان کے سرآوردہ شعراء میں سے ہیں، بلکہ ان کے عہد میں یہ طرز ارتقا کی منازل طے کر کے فنی لحاظ سے اپنی منتہائے کمال کو پہنچ چکا تھا، ان کی باریک بین اور نکتہ سنج طبیعت کو یہ سبک بہت راس آیا اور راس ہیں ان کے جوہر خوب کھلے۔ لیکن کسقدر افسوس کی بات ہے کہ جس سرزمین نے اس نابغۂ روزگار کو جنم دیا اس میں اسے وہ پذیرائی حاصل نہ ہوئی جسکا وہ مستحق تھا۔ بہرحال ابنائے وطن کی بے اعتنائی کا ازالہ دیارِ غیر میں ہوا۔ چنانچہ افغانستان اور اس سے بھی آگے ترکستان تک کلامِ بیدل کے مفتوحہ علاقے ہیں اور ان علاقوں پر آج بھی اس کا موثر کنٹرول ہے۔

برّصغیر میں اگرچہ کلیاتِ بیدل کے متعدد نسخے طبع ہو چکے ہیں لیکن ان میں سے کوئی ایک بھی بیدل کے مکمل آثار کو محیط نہیں ہے۔ مندرجات کے لحاظ سے بھی ان نسخوں میں فرق ہے، کلامِ بیدلؔ کو تمام و کمال شکل میں پیش کرنے کا شرف اہلِ افغانستان کے لیے مقدر تھا، وہاں کی وزارتِ تعلیم کے زیرِ اہتمام کچھ عرصہ ہوا "کلیاتِ بیدل" شائع کیا گیا ہے جو ٹائپ کی طباعت میں بڑی تقطیع کی چار ضخیم جلدوں پر مشتمل ہے۔ اس سلسلہ میں جس تلاش و تفحص کو بروئے کار لایا گیا

ہے"، اس کی جتنی بھی داد دی جائے کم ہے۔

برصغیر کے مختلف مقامات سے کلامِ بیدل کے جو مجموعے شائع ہوئے ہیں ان کی تفصیل یوں ہے۔

۱۔ کلیاتِ بیدل لکھنو، ۱۲۸۷ھ
۲۔ کلیاتِ بیدل مطبع صفدری بمبئی ۱۲۹۹ھ
۳۔ کلیاتِ بیدل 〃 〃 ۱۳۰۲ھ
۴۔ دیوانِ بیدل (صرف غزلیات) بمبئی ۱۸۷۵ء
۵۔ 〃 〃 〃 دہلی ۱۸۸۳ء
۶۔ 〃 〃 〃 کانپور ۱۸۹۲ء

یہ مطبوعہ نسخے اب قریب قریب نایاب ہیں۔ ان میں سے ۳ کو "الکتاب" نے ری پرنٹ کیا ہے۔

اس نسخے کی تنگ دامانی سے ظاہر ہے کہ اس میں کلامِ بیدل کا محض قلیل حصہ ہی سما سکتا ہے، اسی بنا پر ہم نے اس اشاعت کے لیے "انتخاب" کا لفظ استعمال کیا ہے۔ اس مجموعے کے مُرتّبین کے پیشِ نظر، انتخاب کرتے وقت کونسا تنقیدی معیار تھا، اس کے بارے میں کچھ کہنا مشکل ہے کیونکہ یہ نسخہ مقدمے یا دیباچے سے محروم ہے تاہم اس میں بیدل کے فکر و فن کی چونکہ کافی حد تک نمائندگی ہوگئی ہے، اس لیے اگر اسے "انتخاب" کہہ لیا جائے تو کچھ ایسا حرج بھی نہیں ہے۔ امید کہ اس معذرت کے بعد اہلِ علم لفظ "انتخاب" کے اس "غیر محتاط" استعمال سے کبیدہ خاطر نہ ہونگے۔

آج جبکہ کلیاتِ بیدل مکمل شکل میں طبع ہو چکا ہے تو اس قسم کے نامکمل اور فرسودہ مجموعے کو چھاپنے میں کیا تُک ہے؟ یہ ایک متوقع ــــ اور اچھا ــــ سوال ہے۔ نامناسب نہ ہوگا اگر اس ضمن میں چند معروضات پیش کر دیے جائیں۔

اوّل یہ کہ نسخہ کابل بیش قیمت ہے اور ہر شخص اسے خریدنے کی استطاعت نہیں رکھتا۔ علاوہ ازیں چونکہ یہ ایک "درآمدی" چیز ہے اس لیے ہر وقت بازار میں دستیاب بھی نہیں۔

دوم یہ کہ قلمی نسخوں کی طرح کلاسیک کتابوں کے اوّلین مطبوعہ نسخے بھی ہمارے علمی و ادبی سرمائے کا ایک قیمتی حصہ ہیں اور ان کو نابود ہونے سے بچانا بھی ہماری ذمہ داری ہے۔ لہٰذا نایاب مطبوعہ کتابوں کے ری پرنٹ کی اشاعت اسلاف کے ورثے کو محفوظ کرنے کی ایک

صورت ہے۔ "الکتاب" کے اشاعتی پروگرام میں اس بات کو برابر اہمیت دی جاتی ہے (کلیاتِ بیدل (انتخاب) کی اشاعت کے ذریعہ ایک تقریباً معدوم نسخہ نے گویا نئی زندگی پائی ہے،

سوم یہ کہ اس "انتخاب" کی حیثیت اب ایک طرح سے "تعارف نامہ" کی ہے، جو حضرات کم فرصتی یا کسی اور وجہ سے مکمل کلیات کا مطالعہ نہ کر سکیں، ان کے لیے اس مختصر مجموعہ میں تسکینِ ذوق کا سامان موجود ہے اور وہ اس کے توسط سے بیدل کے فکر و فن کے ساتھ بخوبی آشنا ہو سکتے ہیں۔ لیکن اس سے یہ نہ سمجھا جائے کہ اس "انتخاب" کی اشاعت کا مقصد قارئین کو مکمل کلیات سے بے نیاز کرنا ہے، اہلِ ذوق کو نہ اس قسم کا مشورہ دیا جا سکتا ہے، اور نہ اُن سے اس انداز فکر کی توقع کی جا سکتی ہے۔ یوں بھی علم کی جو طبیعتیں پایاب ندیوں سے گزر کر گہرے سمندروں میں شناوری اور غوطہ زنی کے لیے آمادہ و بے تاب رہتی ہیں۔

ہمارے مشفقِ دیرینہ جناب صوفی محمد افضل فقیر نے اس اشاعت کیلیے ایک نہایت پر مغز اور فکر انگیز مقدمہ تحریر فرمایا ہے۔ امید کہ قارئین مطالعۂ بیدل کے سلسلے میں اسے بہت دلچسپ اور مفید پائیں گے، ہم اس عنایت کے لیے موصوف کے شکر گزار ہیں۔

سلیم اسماعیل

مُقدمہ

عالمی صاحبدِلست امّا کسی بیدِل نشد

مرزا عبدالقادر بیدل کی ولادت ۱۰۵۴ ہجری میں بہ مقام عظیم آباد (پٹنہ) ہوئی۔ باپ کا نام عبدالخالق تھا۔ اجداد کا تعلق ترکستان کے مغل قبیلہ برلاس سے تھا۔ ساڑھے چھ سال کی عمر میں باپ کا سایہ سر سے اٹھ گیا تو والدہ ماجدہ نے قریبی مدرسے میں داخل کروا دیا، جہاں دس سال کی عمر تک فارسی و عربی مبادیات پڑھیں، اس کے بعد مکتب کی تعلیم کو خیرباد کہہ دیا۔

حضرت مولانا شیخ کمال، مرزا بیدل کے خاندانی شیخ طریقت تھے بیدل کو اپنے عمِّ بزرگوار مرزا قلندر کے ہمراہ ان کی بابرکت مجالس میں اکثر شرفِ حاضری نصیب ہوتا۔ حضرت شیخ کمال جو وظائف و اوراد بیان کرتے، بیدل انہیں خاموشی سے سنتا اور بوقتِ ضرورت عمل میں لاتا۔ مرزا بیدل سے بتائیدِ ایزدی بعض خوارق بھی ظہور پذیر ہوئے۔ جن پر حضرت شیخ کمال کو حیرت ہوئی۔ حضرت شاہ صاحب نے یہ دیکھ کر مرزا بیدل کو اپنی غایت درجہ شفقت سے جملہ اوراد و معمولات کی اجازت مرحمت فرما دی۔

تعلیمِ اخلاقیات اور باطنی معاملات کے سلسلے میں وہ مرزا قلندر کی تعریف میں رطب اللسان ہے۔ اس کے علاوہ بیدل کو اپنے خال مرزا ظریف کی صحبت سے بھی مستفید ہونے کا موقع ملا۔ جسے فقہ و حدیث میں یدِطولیٰ حاصل تھا۔ ۱۰۷۱ ہجری میں اسے اپنے خال مرزا ظریف کے ہمراہ اڑیسہ جانے کا اتفاق ہوا۔ یہاں فقر و درویشی کے مقامات کی

حامل ایک ہستی شاہ ابوالقاسم ترمذی تشریف فرما تھے۔ بیدل تین سال مسلسل ان کی خدمت و صحبت سے فیض یاب ہوتا رہا۔ شاہ صاحبؒ قرآن و حدیث کے معارف و حقائق بیان کرتے اور اثنائے گفتگو مرزا بیدل پر خصوصی توجہات مبذول فرماتے۔ شاہ صاحبؒ قبلہ کبھی کبھی بیدل سے یہ بھی فرمایا کرتے تھے کہ میں تمہارے درد کی دوا بن کر آیا ہوں موصوف نے ہمارے عظیم شاعر کے مقام بلند کی پیشگوئی بھی کی تھی۔ بیدل نے اپنے قلم سے شاہ صاحبؒ کی بے شمار کرامات چہار عنصر میں رقم کی ہیں۔ ان کے علاوہ حضرت شاہ ملوکؒ، شاہ یکہ آزادؒ اور حضرت شاہ کابلیؒ ایسے اہل عرفان و مستی کی صحبت نے بیدل کے فطری جوہر کو چمکایا اور اس کی مشت خاک کو رفعت افلاک بخشی۔

جن ایام میں اورنگ زیب عالمگیر مہمات دکن کے فرو کرنے میں مصروف تھا بیدل متھرا میں قیام پذیر تھا۔ متھرا کے قرب و جوار اور دوسرے علاقوں میں جاٹوں اور مرہٹوں نے اودھم مچا رکھا تھا۔ ہر طرف وحشت و درندگی کا دور دورہ تھا۔ تاجروں کا کوئی قافلہ رہزنوں کی دستبرد سے محفوظ نہ تھا۔ احباب کے منع کرنے کے باوجود بیدل افراد خانہ کو لے کر متوکلاً علی اللہ متھرا سے شاہجہان آباد پہنچا، اس کا ذکر اس نے نواب شکر اللہ خاں کے نام ایک مکتوب میں بھی کیا ہے۔ یہاں پہنچ کر بیدل نے مسلک آبائی، سپہ گری کے پیش نظر فوج میں ملازمت اختیار کی اور پنجاب کے بعض علاقوں کی سیاحت بھی کی۔ حسن ابدال تک سفر کیا، ایک برہمن سے دوران سفر توحید ذات باری پر اس کا مناظرہ ہوا۔ برہمن اس قدر متاثر ہوا کہ وہ بالآخر مشرف بہ اسلام ہوا۔

ہندوستان کے امراء و رؤسا شاہجہانی و عالمگیری دور سے لے کر محمد شاہ رنگیلے کی تخت نشینی کے اوائل تک سب اس کے آستانے پر حاضری دیتے رہے مگر بیدل نے ان امراء کے در پر حاضر ہونا غیرت فقر اور قلندرانہ شان کے منافی سمجھا یہاں تک کہ ایک مرتبہ نواب شکر اللہ خاں کے صاحبزادے نواب شاکر خاں نے شہنشاہ ہند سے

دکن میں ایک جاگیر بیدل کے لیے منظور کروائی مگر بیدل نے اس پیشکش کو ٹھکرا دیا۔ مذکورہ بالا امراء میں اکثر ایسے تھے جو بیدل سے دلی ربط اور گہری عقیدت رکھتے تھے۔ بعض کو شعر و سخن میں تلمذ بھی تھا، ان میں مرزا آصف جاہ قابلِ ذکر ہے۔ اس نے بھی ایک مرتبہ بیدل کو دکن آنے کے لیے کہا تو مرزا بیدل نے نفی میں جواب دیتے ہوئے یہ شعر لکھ کر بھیجا ؎

دنیا اگر دہند، نجنبم ز جائے خویش
من بستہ ام حنائے قناعت بہ پائے خویش

مغلوں کے قبیلہ برلاس سے تعلق رکھنے کے باعث فہم و ذکاء اسے ورثہ میں ملا تھا۔ طبیعت میں بے پناہ استغنا تھی۔ فاقہ کشی کے عالم میں بھی کبھی کسی کے سامنے دستِ سوال دراز نہ کیا، بلکہ امراءِ شاہی کے عطیات کو وصول یابی کے وقت ہی اکثر و بیشتر اہلِ استحقاق میں تقسیم کر دیا۔ اس کی فطرت میں قناعت اور سیر چشمی تھی۔ بے باکی اور شہ زوری میں اس کا کوئی ثانی نہ تھا۔ ایک مرتبہ شاہزادہ اعظم خاں کے ساتھ جنگل میں سفر کرتے ہوئے بیدل نے ایک شیر کو اپنی تلوار سے موت کے گھاٹ اتار دیا تھا۔

عالمِ بالا کے اسرار اس کے دل پر جلوہ ریز ہوتے اور وہ ان کے انوار و تجلیات سے اپنے عقیدتمندوں اور تلامذہ کے دامن کو مالا مال کرتا۔ تلامذہ کے اس زمرے میں زعمائے سلطنت سے لے کر اصحابِ فن اور علمائے عصر تک شامل تھے۔ ایک عام قاری کو بیدل کے احوال و آثار پڑھ کر حیرت ہوتی ہے کہ دستِ قدرت نے ایک انسانی پیکر میں مختلف الانواع اور محیّر العقول کمالات کس نظم و ضبط سے یکجا جمع کر دیئے ہیں۔ عربی زبان کا مشہور شعر مرزا بیدل کی عظمت کا ترجمان ہے[1] ؎

لَیْسَ مِنَ اللّٰہِ بِمُسْتَنْکَرٍ   اَنْ یَّجْمَعَ الْعَالَمَ فِی الْوَاحِدِ

---

[1] اللہ رب العزت پر یہ مشکل نہیں کہ کسی انسان میں ایک عالم کو جمع کر دے۔

مرزا بیدل کے بارے میں اس کے شاگردِ خاص خوشگو نے اپنے سفینہ میں ان خیالات کا اظہار کیا ہے۔

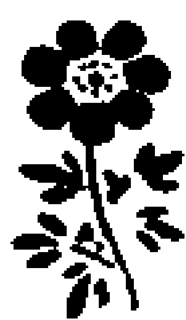
قسم بجانِ من کہ فقیر دریں مدتِ عمر بہ جامعیتِ کمالات حسنِ اخلاق، بزرگی وہمواری شگفتگی و رسائی، تیز فہمی و دوررسی، و اندازِ سخن گفتن و آدابِ معاشرت، حسنِ سلوک و دیگر فضائل انسانی ہمچو وے ندیدہ ام۔

اورنگ زیب عالمگیر نے اپنے مکتوبات میں مرزا بیدل کے اشعار کا حوالہ دیتے ہوئے بسا اوقات اپنے موضوعِ سخن کی وضاحت کی ہے۔ مظلوموں کی دادرسی کے بارے میں عالمگیر نے شہزادہ اعظم خاں کو بغرضِ اصلاح و تنبیہہ مرزا بیدل کا یہ شعر لکھا۔

بترس از آہ مظلوماں کہ ہنگامِ دعا کردن
اجابت از درِ حق بہرِ استقبال می آید!

مرزا بیدل کا وصال ۱۱۳۳ ہجری میں دہلی میں ہوا۔ سالہا سال اس کا مزار اہلِ عقیدت و ارادت کا مرکز رہا اور عرس کی سالانہ تقریبات بھی نہایت باقاعدگی سے منعقد ہوتی تھیں شعروسخن کی خصوصی مجالس کا اہتمام ہوتا اور مرزا بیدل کا کلام ذوق و شوق سے پڑھا جاتا مگر افسوس کہ زمانے کی شکست و ریخت سے اس کے مزار کا محلِ وقوع مبہم ہوگیا جس کے نتیجے میں آج بیدل کی عظمتِ فن کی طرح اس کی آرام گاہ بھی چشمِ خلق سے نہاں ہے رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ رحمۃ واسعۃ — اس کی غزل کا ایک مطلع کس قدر الہامی ہے کہ اس کی اپنی ذات کے بارے میں پیشگوئی کے مترادف ہے۔

نشد آئینہ کیفیتِ ما ظاہر آرائی
نہاں ماندیم چوں معنی بہ چندیں لفظِ پیدائی

تبصرہ مرزا بیدل کا شاعرانہ مقام متعیّن کرنے کے لیے ضروری ہے کہ فارسی شاعری کا ایک مختصر تدریجی و ارتقائی جائزہ پیش کیا جائے تاکہ ایک قاری شعرو سخن کے مختلف ادوار اور ان کے مختصّات سمجھنے کے بعد اصل موضوع تک مکمل رسائی حاصل کر سکے۔ فارسی ادبیات کے ادوار، ان کے اثرات ورجحانات اور اہلِ سخن کا صحیح مقام متعین کرنے کے لیے جدید ایرانی نقّادانِ فن نے مختلف سبک وضع کیے ہیں۔ یہ سبک جہاں فارسی شعروسخن کی ارتقائی ہیئتوں کو ہمارے سامنے اجاگر کرتے ہیں، وہاں ان ادوار کی نشاندہی بھی کرتے ہیں، جن کے اثرات کے تحت کوئی ادب معرضِ وجود میں آنے کے بعد پروان چڑھا۔ فارسی ادبیات کا پہلا دور، جو ایران میں خود مختار ریاستوں کے قیام کے ساتھ ظہور پذیر ہوا۔ سبکِ خراسانی سے موسوم ہے۔ اس سبک کا دائرۂ نفوذ خراسان، ترکستان اور ماوراء النہر کا مشرقی علاقہ ہے۔ یہ دورِ طاہریہ، صفّاریہ، سامانیہ اور غزنویہ سے لے کر دورِ سلاجقہ تک پھیلا ہوا ہے۔ بالفاظِ دیگر تیسری سے ساتویں صدی ہجری تک کا ادب اس کے ذیل میں آتا ہے۔ اس دور کے مشہور شعراء رودکی، فرخی، فردوسی، مسعود سعد سلمان، حکیم سنائی ناصر خسرو قبادیانی، انوری، خاقانی اور نظامی گنجوی ہیں۔ شعروسخن کی زبان سادہ، فطری اور بے تکلفانہ ہے۔ منوچہری دامغانی اس روش سے مستثنیٰ ہے وہ ایک ایسا شاعر ہے جس نے عربی الفاظ فارسی اشعار میں بکثرت استعمال کیے ہیں۔ دیگر شعراء کا طبعی رجحان خالص فارسی الفاظ کی جانب ہے۔ طویل قصائد جن میں فطری مناظر کی عکاسی ہے اس دور کا طرۂ امتیاز ہیں۔ قصیدے کا ابتدائیہ، جسے تشبیب کہا جاتا ہے، غزل سے عبارت ہے۔ صنائع بدائع رواں دواں صورت میں نظر آتے ہیں مگر ان میں آمد ہے، آورد نہیں اور کسی قسم کا تصنّع بارگوشِ محسوس نہیں ہوتا۔ رزمیہ شاعری ہے اور متصوّفانہ مضامین بھی کہیں کہیں دامنِ دل کھینچتے ہیں۔

فارسی شاعری کا دوسرا دور سبکِ عراقی کہلاتا ہے۔ یہ دور ساتویں صدی ہجری کے وسط سے نویں صدی ہجری کے آغاز تک پھیلا ہوا ہے۔ سبکِ عراقی میں عراق سے مراد عراقِ عجم ہے جس کا اطلاق اصفہان، آذربائیجان اور رَے (موجودہ تہران) پر ہوتا ہے۔ یہ وہ دور ہے جس کا دامن چنگیز خان کی یلغار اور اس کی بربریت سے خونچکاں ہے۔ تاتاریوں کی یورش کسی صورت رستخیز سے کم نہ تھی، جس میں اکابر علمائے امت شہید ہوئے۔ خراسان کا علاقہ اکثر و بیشتر تاخت و تاراج ہوا، جس کے نتیجہ میں اکثر اہلِ علم و فن ایران کے دوسرے علاقوں کی طرف ہجرت کرنے پر مجبور ہو گئے۔ فارسی ادب کی کائنات میں مذکورہ بالا ظاہری شکست و ریخت کے باوصف یہ دور نہایت درخشندہ و پاکیزہ ہے۔ شعر و سخن کی وہ روایات، جنکی داغ بیل سبکِ خراسانی میں ڈالی گئی تھی۔ سبکِ عراقی میں اپنے عروج پر نظر آتی ہیں۔ صنائع، بدائع میں بے ساختگی، جوش اور پختگی ہے۔ غزل ایک علیحدہ صنفِ سخن کی حیثیت سے ابھری اور اس نے ایک منفرد، تابناک اور لازوال شان سے خود کو متعارف کرایا۔ شاہی درباروں سے شعراء کا رابطہ بہت کم نظر آتا ہے۔ وہ حتی المقدور ظاہری تعلق اور چاپلوسی سے آزاد رہے۔ حافظ شیرازیؒ کا شعر کس قدر حسبِ حال ہے ؎

غلامِ ہمتِ آنم کہ زیرِ چرخِ کبود
زہر چہ رنگِ تعلق پذیرد آزاد است

بہر کیف شعراء نے شعر و سخن کو وسیلۂ تبلیغِ ہدایت بنایا اور فقر و تصوف کے مضامین کو دلآویز و رنگین پیرائے میں کنایات و تشبیہات کی اضافت سے بیان کیا۔ اس دور کے عظیم شعراء رومی، سعدی، حافظ شیرازی، بوعلی قلندر، امیر خسرو اور مولانا جامی رحمہم اللہ ہیں۔

شعر و سخن کا تیسرا دور جو سبکِ ہندی سے موسوم ہے، دسویں سے بارہویں

صدی ہجری کے فارسی ادبیات کا ترجمان ہے۔ دسویں صدی ہجری کے اوائل میں ایران صفوی خاندان کے زیرنگین تھا۔ صفویہ کے ذاتی رجحانات کے باعث ان کے دور میں مذہبی شاعری کو فروغ حاصل ہوا۔ سرزمینِ ہند ان ایام میں شاہانِ مغلیہ کی علم پروری کے باعث اہلِ شعر و سخن کے لیے موجبِ کشش تھی۔ چنانچہ نیشاپور، تبریز، اصفہان اور شیراز جیسے عظیم الشان لسانی و عمرانی مراکز سے اہلِ قلم نے دربارِ اکبری کا رخ کیا۔ ان میں ایسے بیشمار شعراء شامل تھے جو خانخانان کے دربار ہی سے عمر بھر وابستہ رہے۔ فارسی زبان کی عذوبت اور فکرِ ہندی کے امتزاج سے ایک نیا طرزِ سخن وجود میں آیا —— جسے سبکِ ہندی کہا جاتا ہے۔ مضمون آفرینی، صنائع بدائع کا استعمال، تمثیل نگاری، مسلمات و حقائقِ عالم کا بیان، باریک بینی و دقت نگاری اس طرزِ سخن کی امتیازی خصوصیات ہیں۔ عرفی، فیضی، نظیری، صائب، ابوطالب کلیم، غنی کشمیری، ناصر علی سرہندی اور مرزا غالب اس طرزِ سخن کے علمبردار ہیں۔

چمن زارِ شعر و سخن کا گلِ سرسبد، ادبیاتِ فارسی کا سرمایۂ افتخار، عظیم آباد کی سرزمین سے ابھرنے والے عظیم الشان سخنور، ابوالمعانی، عارفِ ربّانی مرزا عبدالقادر بیدل رحمۃ اللہ علیہ کا تعلق بھی اسی طرزِ سخن سے ہے ؎

دل بسیار است بیدلے را دریاب

مرزا عبدالقادر بیدل اقلیمِ سخن کا تاجدار ہے۔ وہ ادبِ فارسی میں نادرہ زائی اور معنی آفرینی کے باعث منفرد ہے۔ فطرتِ الٰہی نے اسے جودتِ طبع اور ندرتِ فکر سے نوازا تھا۔ اس کا اندازِ بیان حقائقِ کائنات سے لے کر معارفِ تصوف و عرفان تک وسیع ہے۔ مزید برآں اس نے عالمِ ہست و بود کی ناپائداری، حسن و عشق کے معاملات، مقاماتِ فقر و استغنا اور اس قسم کے دوسرے موضوعات کو جس شان و شوکت اور استحکام و جزالت سے بیان کیا ہے، وہ روزِ ازل سے اسی کا مقدر تھا

بیدل نے تمام اصنافِ سخن، قصیدہ، غزل، مثنوی، مستزاد اور رباعیات پر طبع آزمائی کی ہے اور لطف یہ ہے کہ ہر صنفِ سخن میں اس کی انفرادیت اور امتیازی شان نمایاں نظر آتی ہے۔ اس نے فکر و زبان کو شاہانِ روزگار کی مدح و ستائش سے آلودہ نہیں کیا۔ جس طرح اس کی زندگی کا انداز قلندرانہ اور بے نیازانہ تھا، وہی شانِ استغنا اس کے کلام کا طرۂ امتیاز ہے۔ ایک مرتبہ امیرالامراء سید حسین علی خان نے مرزا بیدل کو ۳ لاکھ روپے پیش کیے۔ بیدل نے یہ رقمِ خطیر قبول کرنے کے فوراً بعد ان الفاظ کے ساتھ لوٹا دی کہ ایک درویش کی جھونپڑی میں اس قدر گراں بہا نعمت کی گنجائش نہیں ہے۔

بیشتر قصائد حمدِ باری تعالیٰ عزاسمہٗ نعتِ جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم اور سیدنا علی المرتضیٰ کرم اللہ وجہہ کی منقبت میں ہیں۔ پہلا نعتیہ قصیدہ خاقانی کی زمین میں ہے، لامیہ قصیدہ حکیم انوری کے جواب میں لکھا ہے، جو عرفان و حکمت کی گوہر آمائی کے باعث انوری کے قصیدہ سے کسی صورت کم مرتبہ نہیں، یہ قصیدہ مناقبِ جنابِ حیدرِ کرّار رضی اللہ عنہٗ میں ہے۔ شینیہ قصیدہ بھی آپ کے مناقب میں ہے، یہ قصیدہ اس زمین میں ہے جس میں خاقانی، عرفی، امیر خسرو اور دیگر اساتذۂ سخن نے طبع آزمائی کی ہے۔ بطور نمونہ چند اشعار پیشِ خدمت ہیں۔

کدامیں شیرِ یزداں، مرتضیٰ آں صفدرِ غالب ۔۔۔ کہ می خوانند مردانِ حقیقت شاہِ مردانش
دو طاقِ منظرِ رحمت، خمِ محرابِ ابرویش ۔۔۔ دو مصراعِ درِ علمِ نبیؐ لبہائے خندانش
چو ذاتِ حق بحیدیں دستگاہِ عالم اسما ۔۔۔ بخود گنجیدہ چندانے کہ نتواں یافت پایانش

رائیہ قصیدہ جو ۲۸۸ اشعار پر مشتمل ہے، حضور ختمی مرتبت صلی اللہ علیہ وسلم کی شان میں ہے یہ قصیدہ گلہائے عقیدت و احترام کا چمن زار ہے اور ادبیاتِ فارسی کا ایک زندہ شاہکار، چند اشعار ملاحظہ فرمائیں ۔

نشستہ ایم بیادِ تو یا رسول اللہ — بہ کنج نیستی از عجز روی بر دیوار
ترحمِ تو اگر دستِ عجزِ ما گیرد — سر فگندہ ببالد ھزار گردوں وار
تو ہر طرف کہ ہدایت کنی ہماں قبلہ — بسوئے ہر چہ اشارت کنی ہماں دیدار
توئی کہ باغِ ربوبیت از تو دارد رنگ — توئی کہ سازِ الوہیت از تو بندد تار

اطاعتِ تو ہماں برگِ طاعتِ معبود
شفاعتِ تو ہماں سازِ رحمتِ غفّار

اس کے علاوہ دیگر قصائد، قطعات، مستزادات اور مخمسات کے ذخائر ہیں ان سے پہلے ترکیب بند اور ترجیع بند ہیں جو معارف الٰہیہ سے لبریز ہیں۔

مرزا بیدل کی جولانیٔ طبع کا اظہار خاصی حد تک پردۂ غزل میں ہوا ہے۔ اس کی غزل کے اکثر مضامین عرفانِ خداوندی اور سیر وسلوک پر مشتمل ہیں جن کے بیان کے لیے بیدل نے مختلف تراکیب اور پیرائے ایجاد کئے ہیں۔ اس نے حیرت، آئینہ، حباب، موج، گہر، دریا، منزل، جرس اور اسی قبیل دیگر الفاظ کو ان کی بھرپور اضافی و کنایاتی شان کے ساتھ استعمال کیا ہے اور ماہرانہ فنکاری سے ان کی نقش طرازی کی ہے۔ اس کی نگاہ حجاباتِ مجاز سے آنِ واحد میں گزر جاتی ہے اور جو اسرار و غوامض کہ عامۃ الناس سے ورا ہیں۔ انہیں اپنی گرفت میں لانا چاہتی ہے۔ عربی کا ایک مشہور شعر اس حقیقت کا مظہر ہے کہ ہر شے میں آیات الٰہیہ پوشیدہ ہیں، جو اپنے خالق کی یکتائی پر دال ہیں۔ بس یوں سمجھیے کہ وہ آیاتِ الٰہیہ جو انفس و آفاق پر جلوہ ریز ہیں بیدل کا فکر ان کی تجلیات سے مستنیر ہے۔ اسے وہ لطیف انوار بھی نظر آجاتے ہیں جہاں عام آدمی کے تخیل کی رسائی محال ہے۔ حقائق و معارف ربانیہ کا سیلاب جو اس کے اشعار میں موجزن ہے، دراصل انہی تجلیات کی بوقلمونی کا انعکاس ہے۔ مثال

ے وَفِی کُلِّ شَیْءٍ لَہٗ آیَۃٌ — تَدُلُّ عَلٰی اَنَّہٗ وَاحِدٌ

کے طور پر گوہر کے لفظ پر غور کریں تو اس کی چمک دمک کا تصور ہمارے ذہن میں آئے گا لیکن بیدل نے بے شمار لطیف نکات اور معارف کا استنباط اور ان کی وضاحت لفظِ گوہر کی وساطت سے کی ہے۔ مشتے نمونہ از خروارے ؎

ا۔ منصبِ گوہر فروشی نیست مخصوصِ صدف
هر نوائے کز لبِ خاموش جوشد ، گوہر است

ب۔ سہل نبود در محیطِ دہر پاسِ اعتبار
آبروئے چوں گہر ہمراہِ سر داریم ما

ج۔ "تا تواں آزاد بودن" دامنِ عزلت مگیر
موج را در ہر تپش بر وضعِ گوہر خندہ ایست

د۔ جمعیّتِ گوہر نکند زحمتِ امواج
بیدل بہ خموشاں نکشد اہلِ زباں بحث

ہ۔ زاں تبسم کہ حیا زیرِ لبش پنہاں داشت
چہ شنا ہا کہ نہ در موجِ گہر می کردم

اسی طرح حیرت ، آئینہ ، حباب اور دیگر الفاظ کو جہاں جہاں بیدل نے استعمال کیا ہے ۔ ان کی فراہم آوری مسلّماتِ حیات کی نشاندہی کے مترادف ہے ۔ چمن زارِ حیات میں امحا و اثبات کا قانون جاری و ساری ہے ۔ پلک جھپکنے کی دیر میں ایک عالم مٹ جاتا ہے اور دوسرا اس کی جگہ لے لیتا ہے ۔ اسی طرح بیدل الفاظ کے قالب اور ہیکر سے حیرت انگیز طور پر بے شمار موافق اور جداگانہ الوان کی تصویر کشی کرتا ہے ، اس کے ہاں قدما کا اساطیری اندازِ بیان نہیں جس میں قد و رخسار و گیسو کو تصوراتی و معروضاتی صورت میں پیش کیا جاتا تھا ۔ اس کی پاک باطنی ، رفعتِ فکر کے ساتھ یکرنگ ہو کر معنی آفرینی اور عرفان پیرائی کرتی ہے ، اس کے

دل میں سوز و گداز، آنکھ میں اہل اللہ کی محبّت کا نور، طبع میں استغنا، عمل میں اخلاص اور فکر میں ملاءِ اعلیٰ کی طرف پرواز کی ہمّت موجود ہے۔ جب یہ تمام قرینے مہیّا ہوں تو اس کے رشحاتِ قلم نگارستانِ معانی کیونکر نہ بن جائیں۔ جس طرح قاآنی کے بارے میں مشہور ہے کہ الفاظ فوج در فوج اس کے سامنے ایستادہ رہتے تھے بعینہٖ حقائق و معارف کی فوج مرزا بیدل کے جنبشِ خامہ کی منتظر رہتی ہے۔ اس کی ہمہ گیر شخصیّت آفاقی ہے، جو شاہانِ عصر کے جنگ و جدل، گردشِ ایام کی ناہمواری اور عسرت و فلاکت سے بے نیاز اور غیر متزلزل ہے، وہ مرزا غالب کے دور میں بھی ہوتا تو بیدل ہی ہوتا۔ یہ امر بدیہی ہے کہ کوئی فنکار بیدل کے ظاہری و باطنی محاسن کا حامل ہی باحسن طریق اس کے تتبع پر قادر ہو سکتا تھا۔ اس کے کلام کو محض مجموعۂ تراکیب اور مرقعِ تشبیہات گردانے کے باعث اس کی روش کے دلدادہ مہمل گو ثابت ہوئے اور نتیجۃً ژولیدگیٔ فکر کا شکار ہو کر رہ گئے۔

اس کے جواہر پاروں میں سے چند ایک بطورِ تمثیل پیش کیے جاتے ہیں، جن کا ذکر بلاشبہ ایمان افروزی کا موجب ہو گا:۔

ذاتِ باری تعالیٰ کا ادراک تمام انسانی فکر سے بالاتر ہے حضرت امامِ ربّانی مجدّد الف ثانی علیہ الرحمہ نے اس مقام پر فرمایا کہ اللہ تعالیٰ وراء الوراء ثم وراء الوراء۔ اس کے ادراک سے عجز ہی اس کا صحیح ادراک ہے۔ فکر و نظر کی تمام شاہراہیں اس کے مظاہر تک پہنچ سکتی ہیں، ذات ان سب سے آگے ہے، بالفاظِ دیگر نگاہ کی رسائی محمل تک ہی ممکن ہے اور لیلیٰ مقصود اس سے وراء ہے۔ بہرکیف استادِ سخن مرزا عبدالقادر بیدل رحمہ اللہ نے اسے کس طرح بیان کیا ہے۔ ملاحظہ فرمائیں ؎

زبرقِ ایں تحیر آب شد آئینۂ دلہا   کہ رہ تا محمل و لیلیٰ ست بیرون تازِ محملہا

عرفانِ الٰہی کا دوسرا عظیم موضوع سیر و سلوک میں صداقتِ طلب ہے کہ سالک

کا مقصود صرف اور صرف ذاتِ باری تعالیٰ ہو۔ تجلیات و مشاہدات محمود ہیں مگر انہیں کسی صورت مقصود قرار نہیں دیا جا سکتا اور معرفتِ حق کا کوئی مقام ان سے متعلق نہیں، یہ ایسے حجابات ہیں کہ اکثر سالکین ان میں گرفتار ہو کر رہ گئے اور شاہدِ معنیٰ تک نہ پہنچ سکے۔ حضرت خواجہ بہاؤالدین نقشبند رحمۃ اللہ علیہ نے بھی فرمایا کہ جو کچھ دیکھا اور سنا گیا، تمام غیرِ ذات ہے، کلمۂ لا سے اس کی نفی ضروری ہے۔ دیکھیے مرزا بیدل نے اس مضمون کو کیسے دل نشیں انداز میں بیان کیا ہے ؎

دیدۂ بینا اگر نبود، دلِ دانا بس است
آگہی مستغنی ست از فکرِ سودائے شہود

اس کے سینے میں عشقِ الٰہی کا سمندر موجزن ہے۔ افکار میں وہ طوفان اور تلاطم ہے کہ ایک غزل لکھنے کے بعد روح کا جوش نہیں تھمتا۔ چنانچہ حصولِ تسکین کے لیے بیدل بسا اوقات دوسری غزل لکھتا ہے۔ عرفی و نظیری کی زمین میں اکثر دو غزلہ کہا ہے۔ حافظ شیرازیؒ کی زمین میں جس کا مصرعؑ "اگر آں ترک شیرازی بدست آرد دلِ ما را" ہے، بیدل کی چار پانچ طویل غزلیں ہیں۔ مضمون آفرینی اور جولانیٔ فکر میں کہیں کمی واقع ہوتی نظر نہیں آتی، کہیں کوئی بھرتی کا شعر یا بوسیدہ خیال نہیں، کبھی یہ گمان نہیں گزرتا کہ شاعر کا فکر کسی مقام پہ عاجز ہو کر رہ گیا ہے۔ اس نے اکثر طویل بحور کا انتخاب کیا ہے، جو غالباً اس کی وسیع المشربی اور وسعتِ قلب کی زیادہ آئینہ دار تھیں۔ عام طور پر بحرِ طویل میں شعر لکھتے ہوئے اہلِ فن کو رطب و یابس کا سہارا لینا پڑتا ہے، لیکن بیدل کا طرزِ بیان یہاں بھی قابلِ ہزار ستائش ہے کہ اس پر تنقید کی گنجائش مشکل ہے۔ سہل ممتنع قسم کی چھوٹی بحور میں بھی وہ لگاتار تصوّف کے اسرار و رموز بیان کرتا چلا جاتا ہے اور وہاں بھی داد و تحسین کا مستحق ہے۔ اس کی لطافتِ طبع کے مقابل سنگلاخ قوافی یا کسی ردیف کی غرابت کبھی حائل نہیں ہوتی۔ سبحان اللہ، بیدل کا اپنا شعر ہی حسبِ حال معلوم ہوتا ہے ؎

بلند و پست خارِ راہِ عجز مانمی گردد   بہ پہلو قطع سازو سایہ چندیں کوہ و صحرا را

اس کی ندرتِ افکار اس پر بھی اکتفا نہیں کرتی اور جدّت طرازی کی وہ شان دکھلاتی ہے کہ اس کی انفرادیت اور نبوغ کا انکار گناہ معلوم ہوتا ہے۔ اس اجمال کی تفصیل یہ ہے کہ بیدل نے چند ایک ایسی بحور بھی وضع کی ہیں جن کا فارسی شاعری میں سرے سے وجود ہی نہیں تھا، یہ بحور اس نابغۂ روزگار ہستی کے وقّاد ذہن کا نتیجہ ہیں۔ مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات عام اور متداول بحر ہے[1]، بیدل نے اس کے آغاز میں کلمۂ فع (ہر دو حرف متحرک) کا اضافہ کر کے اسے فعلاتن مفاعلن فعلاتن مفاعلن کا حسین و جمیل پیکر بخشا، اس کے دو شعر درج ذیل ہیں ؎

بادائے تکلّمے، بفسونِ تبسّمے۔ شکرے را قوام دہ، نمکے را گداز کن
چو غبارِ شکستہ در سرِ راہت نشستہ ام۔ قدمے بر زمین گزار و مرا سرفراز کن

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن کی بحر فارسی شاعری میں بکثرت متداول ہے۔ اساتذۂ فن نے اس کے آخر میں ایک سببِ خفیف کا اضافہ کر کے اس میں جدّت طرازی کی ہے اور آخری رکن فعلن کو فعلاتن بنا دیا ہے، اس کی مثالیں فارسی و اردو میں بھی دستیاب ہیں۔ مرزا غالب نے لکھا ہے ؎

قضا نے تھا مجھے چاہا خرابِ بادۂ الفت   فقط خراب لکھا بس نہ چل سکا قلم آگے

بیدل نے اس بحر میں بھی کئی غزلیات کہی ہیں۔

دینوی حیات کے نشیب و فراز، سیر الی اللہ کے معاملات، نفسِ انسانی کی ریشہ دوانیاں

---

[1] بحر مثمن اخرب مکفوف مقصور
[2] سبب ثقیل
[3] بحر مجتث مثمن، مخبون مقصور
[4] مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن۔ بحر مجتث مثمن مخبون۔

تسلیم و رضا، فقر و استغنا اور دیگر غوامضِ تصوف جنہیں بیدل نے پیرایۂ سخن میں بیان کیا ہے، اگر انہیں یکجا جمع کر دیا جائے تو قافلۂ زلیست کو ایک گنجِ گراں مایہ میسر آ جائے اور طالبانِ حق اس سے دیدۂ دل کی روشنی حاصل کریں۔

بیدل کی معنی آفرینی اور ترکیب سازی نے اکثر ناقدینِ فن کو ورطۂ حیرت میں ڈال رکھا ہے، ان کے نزدیک بیدل کی یہ روش ابہام کی حامل ہے اور اس سے زبان و محاورہ کی روانی مجروح ہوتی ہے۔ اس اشکال کا ازالہ اشد ضروری ہے۔ کچھ اس طرح یاد ہے کہ ایک مرتبہ راقم الحروف اپنے سابق رفیقِ کار پروفیسر معراج الدین صاحب کی معیت میں حضرت مولانا غلام رسول مہر مرحوم کے مکان پر حاضر ہوا۔ شعر و سخن پر گفت گو چل نکلی۔ مہر صاحب مرحوم نے بتایا کہ انہوں نے ایک دفعہ علامہ اقبال علیہ الرحمہ کے سامنے رومیؒ کا یہ شعر پڑھا ؎

اے خدا! بنما تو مارا آں مقام   کاندر آں بے حرف می روید کلام

حضرت علامہ علیہ الرحمہ نے فرمایا: اچھا! تم نے رومیؒ کو پڑھنا شروع کر دیا ہے رومیؒ کے ہاں اس طرح کے اور جواہر پارے بھی تمہیں بکثرت ملیں گے۔

مہر صاحب مرحوم نے تبصرہ جاری رکھتے ہوئے فرمایا: حرف کے بغیر کلام کا تصور ممکن نہیں، پھر روئیدگیٔ کلام ایک حیرت انگیز مابعد الطبیعاتی امر ہے، لیکن رومیؒ جس لاہوتی مقام سے نغمہ پیرا ہے، وہاں یہ سب کچھ مرئی ہے اور اس میں کچھ استبعاد نہیں۔

مہر صاحب مرحوم نے مزید فرمایا کہ علامہ اقبال علیہ الرحمہ نے عرفی پر اپنے خیالات کا اظہار فرماتے ہوئے لکھا ہے ع فضائے عشق پر تحریر کی اس نے نوا ایسی اب فضا میں نوا کا تحریر کرنا بظاہر عجیب معلوم ہوتا ہے لیکن جس روحانی و عرفانی مقام سے شاعر متکلم ہے، اس کی لطیف فضا میں وہ اس نوائے جگر گداز کو تحریر شدہ

صورت میں نگاہِ تخیل سے مشاہدہ کرتا ہے، لہٰذا اس خاص وجدانی کیفیت کا انکار نہیں کیا جاسکتا۔

رفعِ ابہام کے سلسلے میں یہ مبادیات اگر پیشِ نظر رہیں تو مرزا بیدل کی ترکیب سازی اور تشبیہات و استعارات کی نیرنگی کو سمجھنے میں کوئی دقت پیش نہیں آتی، کیونکہ جو الہیاتی مضامین وہ بیان کر رہا ہے اور جس عظیم مقام سے گویا ہے، وہاں کیفیات و واردات کے اظہار کے لیے حرف و صوت کا دامن تنگ ہے۔ یہ اس کی درّاک طبیعت کا کمال ہے کہ ان وجدانی کیفیات کو جنکی شان سماوی ہے، انہیں خاص مہارت اور چابکدستی سے اہلِ زمین کے لیے قابلِ فہم بنا دیتا ہے۔

اصنافِ سخن میں رباعی کو ایک خصوصی اہمیت حاصل ہے۔ وہ ترانہ اور دوبیتی کے نام سے بھی مشہور رہی ہے۔ اسے رودکی نے دریافت کیا تھا۔ قریباً ہر دور کے شعراء نے اس میں اپنے خیالات کا اظہار کیا ہے۔ رباعی کا وزن لاحول ولاقوۃ الّا باللہ بھی قرار دیا جاتا ہے، اس میں نو زحاف ہیں۔ جن سے چوبیس اوزان پیدا ہوتے ہیں۔ رباعی نگاری کے سلسلے میں ایک بڑی دلچسپ حقیقت بھی دیکھنے میں آتی ہے، وہ یہ کہ کثرتِ زحافات کے باعث کسی مصرعے کے ساقط الوزن ہونے کا امکان بہت کم ہوتا ہے، پھر بھی کوئی قادر الکلام شاعر ہی رباعی لکھ سکتا ہے۔ جن شعراء نے رباعی کو اپنایا اور ان میں بقائے دوام حاصل کی، ان کی تعداد بہت قلیل ہے۔ معروف شعراء میں ابوسعید ابوالخیر، حکیم عمر خیام اور سحابی استرآبادی ہیں۔ حضرت بوعلی قلندر رحمۃ اللہ علیہ نے بھی رباعیات کہی ہیں۔ متاخرین میں مرزا بیدل، غالب اور مولانا گرامی شامل ہیں۔ مرزا غالب کی رباعیات کی تعداد ایک سو ستائیس ہے۔ مولانا گرامی کے کلیات حال ہی میں سیکچرز سے شائع ہو گئے ہیں، جن کے آخر میں رباعیات شامل ہیں۔ مرزا بیدل کی رباعیات کوئی چار ہزار کے لگ بھگ ہیں۔ بیدل نے جس قوت اور مہارت سے رباعی کے تمام

تغیّرات اور زحافات کو استعمال کیا ہے، اس نے رباعی کو زندہ جاوید کر دیا ہے اور اس کے دامن کو گلہائے رنگا رنگ سے مزیّن کیا ہے۔ اس کی رباعیات کے مضامین بالعموم وہی ہیں، جو اس کی غزلیات کا طرۂ امتیاز ہیں، مگر یہاں ان کا تیور نہایت تیکھا، روشن اور سریع الاثر ہے، یہ اس لحاظ سے ضروری بھی ہے کہ کائنات کی کسی مسلّمہ حقیقت کو مختصر ترین پیرائے میں بیان کرنا رباعی کے مقتضیات میں سے ہے پہلے دونو مصرعے تمہیدی انداز کے حامل ہوتے ہیں، تیسرے مصرع میں سابقہ تمہید کا ارتقا پیش کیا جاتا ہے اور چوتھے میں جو رباعی کی روح کہلاتا ہے حقیقت کی اصلی ہیئت کو پیش کیا جاتا ہے۔ یہ ایک بنیادی اصول ہے، اس کے علاوہ جس قدر محاسن اور خصائص رباعی کے پیکر میں موجود ہیں، بیدل کی رباعیات بہ تمام و کمال ان سے آراستہ و پیراستہ ہیں۔ اس کی رباعیات کے مطالعہ سے یہ بات روز روشن کی طرح عیاں ہو جاتی ہے کہ بیدل کو جس قدر عبور اس صنفِ سخن پر حاصل ہے اس کی نظیر متقدمین و متاخرین میں بمشکل ملے گی۔

بطورِ نمونہ ایک رباعی ہدیۂ ناظرین ہے ؎

استعداد تا ہوش ساماں نشود　　　ازجہد کسے صاحب عرفاں نشود
صد سال اگر حلقہ زند بر درِ چشم　　　اندازِ نظر نصیب مژگاں نشود

اب چند مصرعے پیشِ خدمت ہیں، جو تغیّراتِ زحاف کے حامل ہیں اور صنفِ رباعی میں وسعت و اضافہ کا موجب ہیں:-

الف۔　ای پیراں! ظرفِ طربے ساز کنید
ب۔　خواب امنی را آشیاں داشتن کجاست
ج۔　بیدل کارِ دیگر ندارد اینجا
د۔　آگاہی در آتش دامن زدہ است

بیدل کی مثنویوں میں محیطِ اعظم فارسی ادب کا گراں بہا سرمایہ ہے۔ یہ مثنوی آٹھ ادوار پر منقسم ہے۔ ہر دور کسی خاص موضوع سے شروع ہوتا ہے، جس کی توضیح میں حکایات نظم کی ہیں۔ دورِ اوّل کا عنوان جوشِ اظہارِ خمستانِ وجود ہے، جبکہ دوسرا دور جام تقسیم حریفانِ شہود ہے۔ دوسرے دور میں مرزا بیدل نے حضرت آدم علیہ السلام سے لے کر جنابِ رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم تک خاص جلیل القدر انبیاء کے مقامات، ان کے احوال و آثار اور ارشادِ خلائق کے طریقوں کو فصوص الحکم کے انداز پر لکھا ہے۔ ہر مقام کو خمستانِ وجود اور حریفانِ شہود کی ترکیبی رعایت کے باعث جام کے کنایاتی سابقہ سے بیان کیا ہے جیسے جامِ یوسفی، جامِ داؤدی، جامِ سلیمانی اور جامِ موسوی وغیرہ۔ یہ دور جنابِ سیّد المرسلین صلی اللہ علیہ وسلّم پر منتہی ہوتا ہے۔ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی شان میں مرزا بیدل نے لکھا ہے ؎

محمدؐ شہِ محفلِ قدس ذات | محیطِ خمِ ہستیٔ کائنات
ترحّم بہارِ علاماتِ او | کرم ہمچو حق لازم ذاتِ او
دو عالم از و مستِ پیرایہ بود | کہ شخصِ وجودش عدم سایہ بود
ز لفظِ محمدؐ گر آگہ شوی !!! | ادا فہم الحمد للہ شوی !
شیونات ذات اللہ افعالِ او | ظہورِ کلام اللہ اقوالِ او
گلستانِ رحمت، بہارِ قدم | بہشتِ شفاعت ز سرتا قدم

تیسرا دور موجِ انوارِ گہرہائے ظہور ہے۔ اس میں کیفیت عقائد و اوضاع، کیفیت نقص و کمال کا بیان ہے اور آخر میں منظوم حکایات ہیں۔

چوتھا دور شورِ سرجوشِ شرابِ بے قصور ہے۔ اس موضوع پر اپنے خیالات کا اظہار کیا ہے اور نظمِ حکایت ہے۔

پانچواں دور رنگِ اسرارِ گلستانِ کمال ہے۔ اس میں باغ و بہار، سبزہ و گل، رنگ و بُو

درنمو وطراوت کی تصویرکشی کی ہے اور حسبِ سابق اختتام پر حکایات ہیں۔

چھٹا دور بزمِ نیرنگِ اثرہائے خیال ہے، اس میں شراب وشاہد ومینا وساغر اور چنگ ودف پر اشعار لکھتے ہیں۔

ساتویں اور آٹھویں دور کے عنوان بالترتیب حلِ اشکال خم وپیچ زبان اور ختم طومارِ تگاپوئی زبان ہیں۔ اِن کے تحت زبان وبیان کے مختلف اشکال بیان کیے ہیں، ان کا حل اور مختلف فوائد منظوم ہیں۔ آٹھویں دور میں تہذیب وتمدن اور اکل وشرب کی بعض چیزوں پر خیالات کا اظہار کیا ہے، جن میں کیفیتِ پان، صفتِ بیرہ، سپاری اور چونہ خاصے دلچسپ ہیں۔

طلسمِ حیرت مرزا بیدل کی نہایت جامع اور معلومات افزا مثنوی ہے۔ یہ مثنوی ہمیں بیدل کی ہمہ گیر شخصیت سے روشناس کراتی ہے، اس کی عظمت کے بہت سے پنہاں گوشے اس مثنوی سے آشکارا ہوتے ہیں۔ بیدل کی شان یہاں ایک اعلیٰ پایہ کے ماہرِ نفسیات اور نظامِ جسمانی کے فاضل کی حیثیت سے ہمارے سامنے متشکل ہوتی ہے۔

مثنوی طورِ معرفت صنائع بدائع، تشبیہات واستعارات اور معنی آفرینی کا چمن زار ہے۔ مرزا بیدل نے اس مثنوی کو جو قریباً ۱۲۰۰ اشعار پر مشتمل ہے صرف دو دن میں نظم کیا۔ یہ کوہِ بیراٹ اور اس کے حسین وجمیل مناظر سے رنگین ہے نواب شکر اللہ خاں نے بیدل کو علاقہ میوات کی سیر وتفریح کے لیے بلایا تھا۔ مرزا بیدل کو موسمِ برسات میں اس خلد زار سے لطف اندوز ہونے کا موقع میسر آیا۔ ایک وسیع وعریض سبزہ زار اور گل ریز خطے نے شعر وسخن کی تحریک کی اور یہ مثنوی قلیل ترین عرصے یعنی دو روز میں تمام پذیر ہوئی مرزا بیدل نے اس مثنوی کو خود یک عالم چراغاں وصد ہزار گو سر بداماں سے یاد کیا ہے

مثنوی عرفان گیارہ ہزار ابیات پر مشتمل ہے۔ اس میں بیدل نے کرۂ ارض پر زندگی کے آغاز، اس کی نشو و نما اور دیگر ارتقائی ہیئتوں پر بحث کی ہے، اس کے نزدیک ذاتِ باری تعالیٰ کے اسماء و صفات کی تجلیات سب سے پہلے جمادات پر ظاہر ہوئیں، جن کے فیضان کے تحت زندگی کے تمام آثار اور اس کی کامل توانائی ان کے اندر موجود ہے۔ اس کے بعد مختلف دھاتوں کے خواص کا بیان ہے بیدل کے نظریے کے مطابق سونے میں اسمِ بصیر کی تجلیات کا انعکاس ہے جس کے باعث سونا مقوّیٔ بصر ہے، اسی طرح چاندی بھی مقویٔ قلب ہے۔ بعد ازاں وہ عالمِ نباتات کے ا... کی سلسلہ جنبانی کرتا ہے اور لکھتا ہے کہ جس طرح انسانی عقل و فکر اور شعور، ملامت، فا... ، ... اور زجر و توبیخ سے متاثر ہوتے ہیں، بعینہٖ زبانی تنبیہہ اور بدنی سزا کا اثر اشجار اور دیگر نباتاتِ ارضی پر ہوتا ہے۔

حاصل الامر ہم جہانِ نبات ... علم دارد بہزار رنگ آیات

اس کے بعد حیاتِ انسانی پر بحث کرتے ہوئے اسے عالمِ خلق کی حقیقتِ جامعہ قرار دیتا ہے اور کہتا ہے کہ انسان خلاصۂ موجودات ہے، اس کی فطرت کا اعتدال قابلِ ہزار ستائش ہے۔ عقائد اور اس کے محرکات پر بحث ہے۔ بیدل نے ہندوؤں کے مسئلۂ تناسخ کی نہایت شدت سے نفی کی ہے اور اس کے مقابلہ میں امتِ محمدیہ کی عظمت اور شان بیان کی ہے جو اس قسم کے توہماتِ فاسدہ سے ارفع و اعلیٰ ہے۔

بیدل کی نثر مرصع، پرشکوہ، ولولہ انگیز اور صوری و معنوی محاسن سے لبریز ہے مرکبات سلسلہ در سلسلہ ہیں اور اکبری دور کے انشاء کی صدائے بازگشت سنائی دیتی ہے تاہم بیدل کی نثر میں سابقہ دور کے انشاء پر ایک اضافہ بھی نظر آتا ہے، وہ یہ کہ اس کا اسلوبِ نثر تخیلاتی بادپیمائی پر مبنی نہیں، اس میں ایک کسک، دردمندی اور روح میں اتر جانے والی لہر موجود ہے جو عبارت آرائی کے ہاتھوں اکثر متقدمین کے ہاں دب

جایا کرتی ہے۔ بیدل نے اپنے نثری ادب پاروں میں شوکتِ الفاظ کے ساتھ دردمندیٔ دل کو بھی یکساں طور پر سمویا ہے اور کہیں نفسِ مضمون کو شکوہِ عبارات پہ قربان کرنے کی کوشش نہیں کی۔ اس کی نثر نظم کی طرح رفیع و دقیع ہے۔ ہر مرکّب کے تلازمات باہم مربوط ہیں اور متکلم کے فکر و نظر کی وضاحت کرتے نظر آتے ہیں۔ یہ سب مختلف رنگ مل کر ایک جاذبِ نگاہ فن پارے کو ہمارے سامنے ابھارتے ہیں۔

اس کی تالیفات میں چہار عنصرِ بیدل، نکاتِ بیدل اور رقعاتِ بیدل فارسی نثر میں یادگار ہیں۔

چہار عنصر کی اہمیت و افادیت اس اعتبار سے امتیازی ہے کہ اس کے مندرجات بیدل کے احوال و آثار، شبانہ روز مصروفیات، صلاحیت و استعداد، شعر و سخن کے ارتقائی مراحل اور اہل اللہ کی بارگاہ سے کسبِ فیض کے بارے میں مستند اور معلومات افزا ماخذ بہم پہنچاتے ہیں جس طرح انسانی وجود میں اربعہ عناصر کا امتزاج کارفرما ہے، اسی رعایت سے بیدل نے اپنی تالیف کو چہار عنصر پر منقسم کیا ہے۔

بیدل کی دوسری تصنیفِ لطیف جواہر و معارفِ لدنیہ سے تابناک ہے، نکاتِ بیدل ہے۔ کل نکات کی تعداد ۵، ہے۔ خصوصی اور اہم موضوعات ہوتے ولایت، تقویٰ اور اس کے متعلقات اور رباعیات ہیں، بعض مقامات پر اشارات اور حکایات بھی نظم کی ہیں، کہیں کہیں غزل بھی ملتی ہے۔ مثال کے طور پہ نکتہ نمبر ۱۳ ملاحظہ فرمائیں :-

فربِ الٰہی جنوں دارد و فربِ دنیا ہوش، در اینجا دانشہا مصروفِ تعلقِ اسباب است و آنجا ہر چہ غیر اوست فراموش پس معاملاتِ اہلِ دنیا بہ اہل اللہ راست نیاید و اطوارِ اصحابِ شعور ہم نسبتِ مجنون نشاید۔

اس کے نیچے ایک نعت بھی لکھی ہے جو ۱۳ اشعار پر مشتمل ہے۔ اس کا پہلا

شعر ضرب المثل کی حد تک درست اور دلآویز ہے ؎

زبانم قابلِ حمدِ خدا شد　　که با نامِ محمدؐ آشنا شد

رقعاتِ بیدل جامعیت و اختصار کے باعث خاصے معروف ہیں۔ اکثر و بیشتر رقعات نواب شکر اللہ خاں کے نام ہیں۔ نواب صاحب موصوف اور ان کے تینوں صاحبزادے مرزا بیدل کے عقیدت مند تھے۔ مرزا بیدل کو بھی ان سے دلی انس تھا۔ شفقت و مودّت کا یہ احساس رقعاتِ بیدل کے پس منظر میں نمایاں نظر آتا ہے۔ ایک رقعہ میں مثنوی طلسمِ حیرت کا ذکر ہے جو بیدل نے نواب شکر اللہ خاں کو بھیجی تھی۔ بعض میں تہنیتِ عید الضحیٰ اور ارسالِ قند و نبات کا ذکر ہے۔ کچھ رقعات عاقل خاں اور مولانا عبدالعزیز عزّت کے نام بھی ملتے ہیں۔ ایک رقعہ شاکر خاں کے نام ہے جس میں دکن کی جاگیر قبول نہ کرنے کا بیان ہے۔ سیاقِ عبادت اس طرح ہے۔

بہ شاکر خاں ہنگامی کہ از دکن از پادشاہ برائے فقیر ملک گرفتند۔ اگرچہ فقیر قبول نکرد، امّا شکرِ احساں بجا آورد ؎

بیدل مددِ جمیعِ کارت زخداست　　از سعیِ کسی دگر نمی آید راست

درصورتِ نہر و چشمہ و جوی و سحاب　　اے مزرعِ تشنہ آبیارت دریاست

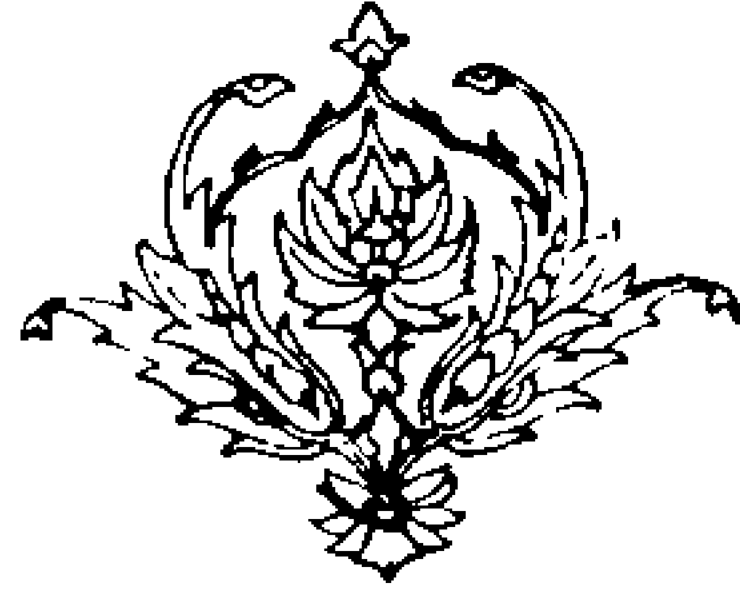
بیدل کے فلسفیانہ افکار بے تاب ہیں کہ اہلِ فن کی نگاہ ان سے درسِ حیات لے۔ ایران میں ہنوز اس کے افکار کی پذیرائی کما حقہ نہیں ہوئی، مگر جب رفتہ رفتہ نشر و اشاعت کا سلسلہ زمین کے ایک خطے سے نکل کر قریبی ممالک تک پہنچے گا تو ان شاء اللہ مرزا بیدل کے کلام و معارف سے اہلِ زبان اور دیگر اہلِ درد مستفیض ہوں گے۔ ملک الشعراء بہار کے اس ارشاد سے ؏

بیدلے چوں رفت، اقبالے رسید

یہ مترشح ہوتا ہے کہ موصوف جہاں بیدل و اقبال کی عظمت اور قادر الکامی کے معترف تھے، وہاں علامہ اقبال کو مرزا بیدل کا بدل سمجھتے تھے، آرزو ہے کہ دورِ جدید میں ملک الشعرا بہار جیسا کوئی نکتہ ور اور نکتہ شناس سرزمینِ ایران سے اٹھے اور ایک غیر جانبدارانہ جائزہ لیتے ہوئے مرزا بیدل کے نکات و معارف سے اہلِ ذوق کو آگاہ کرے۔

حافظ محمد افضل فقیر
لاہور

۱۹ جمادی الاول ۱۳۹۸ھ

مدّعی بگذر از دعوی طرزِ بیدل
سحرِ مشکل که بکیفیّتِ اعجاز رسد

بہ عونِ خالقِ زمین و زمان و صورت ساز انس و جان نسخہ

مجموعۂ کلام معجز نظام جناب شاعر ساحر میرزا عبدالقادر بیدل یعنی

باہتمام شیخ نورالدین جیوخان تاجر کتب مالک مطبع حیدری بمبئی

در مطبع سعیدی واقع بمبئی بلباس انطباع تن پوشید

دیوان بیدل

بسم الله الرحمن الرحیم

باوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا
سر مویی گر اینجا خم شوی بشکن کلاه آنجا

ادبگاه محبت ناز شوخی برنمیدارد
چو شبنم سر بمهر اشک میبالد نگاه آنجا

بیاد محفل نازش سحرخیز است اجزایم
تبسم تا کجاها چیده باشد دستگاه آنجا

مقیم دشت الفت باش و خواب ناز سامان کن
بهم می آورد چشم تو مژگان گیاه آنجا

بسعی غیر مشکل بود ز آشوب دوی رستن
سری در جیب خود دزدیدم و بردم پناه آنجا

خوشا بزم وفا کز خجلت اظهار بومیدی
شرر در سنگ دارد پرفشانیهای آه آنجا

ز طرز مشرب عشاق سیر منوالی کن
شکست رنگ کس آبی ندارد زیر کاه آنجا

ز بس فیض سحر میجوشد از گرد سواد دل
همه گر شب شود روزت نمیگردد سیاه آنجا

بکنعان هوس گردی ندارد یوسف مطلب
مگر در خود فرو رفتن کند ایجاد چاه آنجا

خیال جلوه زار نیستی هم عالمی دارد
ز نقش پا سری باید کشیدن گاه گاه آنجا

دل از کم ظرفی طاقت نبست احرام آزادی
بسنگ آید مگر این جام و گردد عذرخواه آنجا

زمینگیرم بافسون دل بی مدعا بیدل
دران وادی که منزل نیز می افتد براه آنجا

گر باین وحشت دهد دستی جنون سامان ما
تا سحر گشتن گریبان میدرد عریان ما

فیضها میجوشد از خاک بهار بیخودی
صبح میریزد گل خورشید در دامان ما

در تماشایت برنگ شمع هر جا میرویم / دیده ما یکقدم پیش است از مژگان ما
محو گردیدن علاج اضطراب دل نکرد / از تحیر سر بسر یک موج شد طوفان ما
از شهادت انتظاران بساط حیرتیم / زخمها وا ماندن چشمیست در میدان ما
منزل مقصود گام اول افتادگیست / همچو اشک ایکاش لغزیدن شود جولان ما
درد جامی زین چمن چون گل نصیب ما نشد / رنگ نا گردانده آخر میشود دوران ما
سوخت بیش از ما درین محفل چراغ انتظار / دیده یعقوب تابانست در کنعان ما
مطرب ساز تظلم پرده دار خوی کیست / شعله پیدا شد جهان از ناله عریان ما
هستی موهوم غیر از نفی اثباتی نداشت / رفتن ما گرد پیدا کرد از دامان ما

چشم تا برهم زنیم اشکی بخون غلطیده است
بسمل ایجاد است بیدل جنبش مژگان ما

ز چشم بی نگه بودم خراب آباد غارتها / بحیرانی مژه برداشتم کردم عمارتها
سواد نامه ام کم نیست در منع صفای دل / غبار معنی الفت نباشد از عبارتها
بذوق کعبه مگذر از طواف کلبه مجنون / ز دل هر جا سویدا جوش زد دارد زیارتها
هجوم داغ شوقت کرد ایجاد سرشک این / عرق ریز است هر جا شمع میبارد حرارتها
شکست برگ گل هم از تبسم عالمی دارد / خم آورد ابروی ناز تو از بشارتها
بخاک خود تیمم ساحل امن دگر دارد / مشو چون زاهدان طوفانی آب طهارتها

ز کسب خلق بیدل ناتوان وحشت آسوبا
چه حاجت در دل دوزخ نشستن از شررها

زهی نظاره را از جلوه حسن تو زیورها / رگ برگ گل از عکس تو در آیینه جوهرها
سر سودائی ما را غم دستارکی باشد / که چون غنچه از بویت بطوفان رفته [illegible]
زبان خامه من نغمه ساز که شد یارب / که خط پرواز دارد چون صدا از سطرها
حوادث عین آسایش بود آزاده مشربرا / که موج بحر دارد در شکست خویش جوهرها
اگر طالع بکام تست منشین ایمن از مکرش / ز گردش زهره در زیر نگین وا نداخته ها

گشاد عقدهٔ دل بی گداز خود بود مشکل
که نگشاید بجز سوزن گره از تار گوهر ها

مجو بیدل علاج سرنوشت از گریهٔ حسرت
بموج باده نتوان شست هرگز خط ساغر ها

غبار وحدت بر نتابد همت عرفان ما
دامن خویش است چون صحرا گل دامان ما

شوق در بیدستی و پائی نیست مایوس طلب
چون قلم شق قدم میبالد از مژگان ما

معنی اظهار صبح از وحشت انشا کرده‌ایم
نامهٔ آهیم بیتابی همان عنوان ما

زین دبستان مصرع زلف مسلسل خوانده‌ایم
خامشی مشکل که گردد مقطع دیوان ما

یار در آغوش و نام او نمیدانیم چیست
سادگی ختم است چون آئینه بر نسیان ما

در طپیدنگاه امکان شوخی نظاره‌ایم
از غباری میتوان ره بست بر جولان ما

مغتنم دارای شرر جولانگه آغوش سنگ
تنگی فرصت بغل واکرده در میدان ما

جلوه در کار است ما با خود قناعت کرده‌ایم
به که بر روی تو باشد چشم ما حیران ما

مدعا از دل بلب نگذشته میسوزد نفس
اینقدر دارد خموشی آتش پنهان ما

بیدل از حیرت زبان درد دل فهمیده است
آئینه میبوسد امشب نالهٔ عریان ما

بهر ما در گسستی مکش رنج امید اینجا
که خونها میخورد تا شیر میگردد سفید اینجا

مقیم نارسائی باش پیش از خاک گردیدن
که مغز هر دو عالم چون عرق خواهد چکید اینجا

محیط از جنبش هر قطره طوفان جنون دارد
شکست رنگ امکان بود گر یکدل طپید اینجا

گداز نیستی از انتظارم بر نمیدارد
ز خاکستر شدن گل میکند چشم سفید اینجا

ز ساز الفت آهنگ عدم در پرده گوشم
نوائی میرسد کز بیخودی نتوان شنید اینجا

درین وحشت سرا آئینهٔ اشک یتیمانم
که در بیدست و پائیها مرا باید دوید اینجا

کباب خام سوز آتش حسرت دلی دارم
که ما را بینوائی سوخت و دودش سر کشید اینجا

نیاز سرکشان حسن آشوب دگر دارد
کمینگاه تغافل شد اگر ابرو خمید اینجا

طپشهای نفس از پردهٔ تحقیق میگوید
که تا از خود اثر داری نخواهی آرمید اینجا

بلند است آنقدرها آشیان عجز ما بیدل
که بی سعی شکست بال و پر نتوان رسید اینجا

کرده‌ام سرمشق حیرت سرو موزون ترا — ناله میخوانم بلندیهای مضمون ترا
شام پرورد غمم با صبح اقبالم چکار — تیره بختی سایه پیداست مجنون ترا
خاکپای این چمن می بایدم بر سر زدن — بسکه گل پوشید نقش پای گلگون ترا
ساز محشر گشت آفاق از نگاه حیرتم — در نی مژگان چه فریاد است محزون ترا
سور ا غنا برون از پرده های عجز نیست — رشته‌ها سخت پیچیده است قانون ترا
فهم یکتا نیست شوق اعتبارات دوئی — عمرها شد خوانده‌ام بر خویش افسون ترا
هرچه می بینم سراغی از خیالت میدهم — هر دو عالم یکسر زانو است مجنون ترا
ای دل دیوانه صبری کز سویدا چاره نیست — دیده آهو فرو برد است هامون ترا

بیدل آن روزیکه استقبال آغوشت کنند
آنقدر وا شو که نتوان بست مضمون ترا

کسی در بند غفلت مانده چون من ندید اینجا — دو عالم یکدر باز است میجویم کلید اینجا
سراغ منزل مقصد مپرس از ما زمینگیران — بسعی نقش پا راهی نمیگردد سفید اینجا
تپیدن رو ندارد در تجلی گاه حیرانی — توان گر پای تا سر اشک شد نتوان چکید اینجا
تحیر گر بچشم انتظار ما نه پردازد — چه وسعت میتوان چیدن ز آغوش امید اینجا
بدل نقشی نمی بندد که با وحشت نه پیوندد — نمیدانم کدامین بیوفا آئینه چید اینجا
مرا از بی پری هم راحتی حاصل نشد ورنه — بهار سایه رنگین از گل و آبست و بید اینجا
کفن در مشهد ما بینوایان خونبها دارد — ز عریانی برون آ گر توانی شد شهید اینجا

هجوم درد پیچیده است هستی تا عدم بیدل
تو هم گر گوش داری ناله خواهی شنید اینجا

ز بید پرده فانوس دیگر شمع سودا را — نگه در آب چون یاقوت گیرد آتش ما را
دل آسوده ما شور امکان در قفس دارد — گهر دزدیده است اینجا عنان ضبط دریا را

بهشت عافیت رنگ بهار آبرو باشد
در آغوش نفس گر خون کنی عرض تمنا را

غبار احتیاج آنجا که دامان طلب گیرد
روانست آبرو هرگه برفتار آوری پا را

بعرض بخود بیا گرم کن هنگامهٔ مشرب
کرمی نامیده اند اینجا شکست رنگ مینا را

درین محفل پریشان جلوه است آخر حسن هرجائی
شکستن کو که برداری ز هم آئینهٔ ما را

سبکروحست شوق اما من آن ذوق بتمکینم
که در سنگ شرر از خویش خالی میکنم جا را

بداغ بی نگاهی رفت ازین محفل چراغ من
شکست آئینهٔ رنگی که گم کردم تماشا را

هوس چون نارسا شد نسیه نقد حال میگردد
امل را رشته کوته ساز و عقبی گیر دنیا را

زشور بی نشانی بی نشانی شد نشان بیدل
که گم گشتن ز گم گشتن برون آورد عنقا را

باز آب شمشیرت از بهار جوشیها
داد مشت خونم را یاد گلفروشیها

ناله تا نفس وزدید من بسرمه خوابیدم
کرد شمع زین محفل داغم از خموشیها

یا تغافل از عالم یا ز خود نظر بستن
زین دو پرده بیرون نیست ساز عیب پوشیها

مایه دار هستی را یاد ما و من کفر است
بی بضاعتان دارند عرض خود فروشیها

زاهدی نمیدانم تقوی نمیخواهم
سینه صافئی دارم نذر درد نوشیها

ساز محفل هستی بر گسستن آهنگ است
از نفس که میخواهد عافیت سروشیها

محرم فنا بیدل زیر بار کسوت نیست
شوق جامهٔ وار داز برهنه پوشیها

کیست از راه تو چون خاشاک بردارد مرا
شعله جاروبی کند تا پاک بردارد مرا

نشئه از دود محموری بخاک افتاده ام
شوق میخواهد بدست تاک بردارد مرا

بسته‌ام عهدی بنقش سجدهٔ او بسته است
خاک خواهم شد اگر از خاک بردارد مرا

پیکرم گرد غبار یاس و برخیزد ز خاک
به که دست منت افلاک بردارد مرا

صبح بی سرمایهٔ احرام برخود رفتنم
کو گریبان تا بدوش چاک بردارد مرا

گه از موی میان شهرت دهد نازک خیالی را
گهی از چین ابرو سکته خواند بیت عالی را

دل از خود میرود بگذار تا مست فغان گردد
جرس آخر منزل میکند کم هرزه نالی را

پر پروانه آتشخانه شور عافیت باشد
ز خاکستر طلب کن راحت افسرده بالی را

در آن وادی که خاکست اعتبار جهل دانشها
غباری بر هوا کن فیض فطرتهای عالی را

قناعت پیشه کن از کاین حرص غنا دشمن
کمینگاه هوسها کرده وضع بی سوالی را

بچنگ اغنیا دامان جاه آسان نمی افتد
که چینی خاک گردد تا شود قابل سفالی را

چه امکانست بیدل منعم از غفلت برون آید
هجوم خواب خرگوش است اینجا شبه قالی را

در خموشی همه صلح و همه جنگست اینجا
غنچه شو دامن آرام بچنگ است اینجا

دیده بر بند اگر ذوق تماشائی هست
صافی آئینه در کسوت زنگ است اینجا

چرخ پیمانه بدور افکن یک جام تهی است
مستی ما و تو آواز ترنگ است اینجا

شوق دل همسفر آئینهٔ بیهوشی است
قدم راهروان گردش رنگ است اینجا

طرف دیدهٔ خونبار نگردی هرگز
اشک چون آینه شد کام نهنگ است اینجا

منزل عیش بوحشت کدهٔ امکان نیست
چمن از سایهٔ گل پشت پلنگ است اینجا

از ستمدیدگی طالع من هیچ مپرس
آنچه پیش تو نگاه است خدنگ است اینجا

دو جهان ساغر تکلیف ز خود رفتن ماست
دل هر کس بطپد قافیه تنگ است اینجا

بیدل افسردگیم شوخی آهی دارد
تا شرر نیست ز خود رفتن رنگ است اینجا

صبح پیری اثر قطع امید است اینجا
تار و پود کفن از موی سپید است اینجا

غنچهٔ واشده مشکل که دلی بگشاید
بستگی چون رود از قفل کلید است اینجا

بگذر از رنگ که آئینهٔ اقبال صفاست
دود بر چهرهٔ آتش شب عید است اینجا

هر کرا تسکین ندهد منتظر وصل ترا
پای تا سر کفن چشم سفید است اینجا

جهد تعطیل صفت نقص کمال ذات است
یا بگو یا بشنو گفت و شنید است اینجا

در جنون عشرت عیش دگر از زنجیر نیست
موی ژولیده همان سایهٔ بید است اینجا

زین چمن هر رگ گل دامن خون آلود است
حیرتم گشت ندانم که شهید است اینجا

بوی یاس از چمن جلوهٔ یاس است امکان
دگر ای بیدل غافل چه امید است اینجا

نیست با مژگان تعلق اشک وحشت پیشه را
دانهٔ ما دام راه خویش داند ریشه را

عشق بردارد سر مهر از زبان عاجزان
نالهٔ یک نی به آتش میدهد صد بیشه را

عیش ترک خانمان از مردم آزاد پرس
کس ندارد جز صدا قدر شکست شیشه را

گر نباشد بی تمیزیها مآل کار عشق
کوهکن بر صورت شیرین نراند تیشه را

مفلسان را بیدل از مشق خموشی چاره نیست
تنگدستی باز میدارد ز قلقل شیشه را

زهی سودای شوق تو به مذهبها و مشربها
به یادت آسمان پر تپیدن جوش یاربها

چو آهنگ جرسها و سبکرو خانه جولانی
کر از یک نعره وارش میطپید آغوش قالبها

غبار جنبش مژگان ندارد چشم قربانی
قلم محو است اینجا در صفای نقش مطلبها

ز گرد وحشت وامانده بختان فیض میبارد
تبسم پاشی صبح است چین دامن شبها

به خاموشی توان شد ایمن از انداز کج بختان
نفس دزدیست اینجا بس فسون نیش عقربها

زبان در کام دزدیدم وداع گفتگو کردم
سخن را کوس رخصت بود گویا بستن لبها

بهار بی نشان عالم نومیدیم بیدل
سراغم میتوان کرد از شکست رنگ شبها

در این وادی چسان آرام باشد کاروانها را
که همدوشیست با ریگ روان سنگ نشانها را

بتدبیر از غم کونین دشوار است وارستن
مگر سوزد فراموشی متاع این دکانها را

چو رنگ رفتهٔ ما آسمان سودی نمی‌بخشد
که برگشتن ازین وادی نمی‌باشد عنانها را

نفس سرمایهٔ بیتابی است افسردگی تا کی
مکن شمع مزار زندگانی استخوانها را

بجز کشتی شکستن ساحل امنی نمیباشد
که از وسعت فرو برد است این دریا کرانها را

من و عرض نیاز از عزت و خواری چه پرسی
که نقش سجده پیش از صد در خواهد آستانها را

چنین کز خامها گلهای معنی میچکد بیدل
توان گفتن رگ ابر بهار این ناودانها را

ز برق این تحیر آب شد آئینهٔ دلها
که ره تا محمل ولیلی است بیرون تاز محملها

کجا راحت چه آسودن که از نایابی مطلب
بپای جستجو چون آبله خون گشت منزلها

چه دنیا و چه عقبیٰ سد راه تست ای غافل
بیا بگذر که از بهر گذشتنهاست حائلها

دماغی میرسانم از شکست نالهٔ رنگی
بخون رفته پرواز دگر دارند بسملها

درین مزرع چه لازم خرمن آرای هوس باشی
دلی باید بدست آری همین تخمست و حاصلها

چو اشک از کلفت پندار هستی در گره بودم
چکیدم تا که از چشم خود حل گشت مشکلها

زبان شمع فهمیدم ندارد غیر این حرفی
که در خود گر توان آتش زدن مفتست محفلها

کنار عافیت گم بود در بحر طلب بیدل
شکست از موج ما گل کرد و بیرون ریخت ساحلها

هر کجا تسلیم بندد بر میان شمشیر را
میکند چون موج گوهر بیزبان شمشیر را

بسمل فوج منم زخمم همان خمیازه است
در لب ساغر کن ای قاتل نهان شمشیر را

جوهر تجرید قطع الفت خویش است و بس
بر سر خود میتوان کرد امتحان شمشیر را

زائل از زینت نگردد جوهر مردانگی
قبضهٔ زر از برش مانع مدان شمشیر را

بر شجاعت پیشه ننگست از شجاعت دم مزن
حرف جوهر بر نیاید بر زبان شمشیر را

ای فغان بگذر ز چرخ و لامکان تاثیر باش
چند در زیر سپر کردن نهان شمشیر را

عاشقان بسمل آهنگت مهیا کرده اند
جبههٔ شوقی که داند آستان شمشیر را

نوبهار عشرتم بیدل که با این لاغری
خون صیدم کرد شاخ ارغوان شمشیر را

به برگ غنچه سودای خط پیچیده دلها را
رگ گل رشتهٔ شیرازه شد جمعیت ما را

خرامت بال شوقم داد در پرواز حیرانی
که چون قمری قدح در چشم دارم سرو مینا را

نگه شد شمع فانوس خیال از چشم پوشیدن
فنا مشکل که از عاشق برد شوق تماشا را

درین محفل سراغ گوشهٔ امنی نمی یابم
چو شمع آخر گریبان میکنم نقش کف پا را

کف خاکی ندارم قابل تعمیر خود داری
جنون افشانده بر ویرانه ام دامان صحرا را

بغیر از هستی لوح عدم صورت نمی بندد
که گم کردیم در آغوش دی امروز و فردا را

ندارد حال ما اندیشهٔ مستقبل دیگر
اگر خواهی که گردی جلوه گر آئینه کن ما را

نه از موج نسیم است اینقدر با جوش بیتابی
اگر آزادهٔ با نالهٔ پیوند اعضا را

خموشی غیر افسردن چه گل ریزد بدامانت
تب شوق کسی در رقص دارد نبض دریا را

اقامت تهمتی در محفل کم فرصت هستی
چو عکس از خانهٔ آئینه بیرون گرم کن جا را

مآل شوق هم داغست اگر آسودگی خواهی
بصد گردن مدار از کف جبین سجده فرسا را

نشانها نیست غیر از نام آنهم ناتوان بیدل
جهان دیدهٔ بشمار نقش بال عنقا را

خاکسار تو طپیدن کند آغاز چرا
جرس آبله بیرون دهد آواز چرا

جیب حسنت گره از بیضهٔ فولاد گشود
دیدهٔ ما بجمال تو نشد باز چرا

دل بدست تو و ما از تو دگر مانع چیست
خود نمائی نکند آینه پرداز چرا

سیل بنیاد جهانست نظر واکردن
هوش ما هم نشود خانه برانداز چرا

ساز بیتابی دل گر نه عروج آهنگست
نفس از بیم طپش میشود آواز چرا

گر نه سازیست یقین رابطهٔ هر بم و زیر
شکوه شد زمزمهٔ طالع ناساز چرا

بی نیازی اگر از عیب و هنر مستغنی است
حیرت آئینه دارد لب غماز چرا

نیست جز خود شکنی دامن اقبال بلند
آخر ای مشت غبار اینهمه پرواز چرا

بیدل آئینهٔ معشوق نما در بر تست
این نیازی که تو داری نشود ناز چرا

گذشت از چرخ و بگرفت آبله چشم ثریا را
هوایت تا کجا از پا نشاند نالهٔ ما را

نگردد مانع جولان اشکم پنجهٔ مژگان
پر ماهی نگیرد دامن امواج دریا را

نه از عیش است اگر چون شیشه می قلقل آهنگم
شکست دل صلائی میزند رنگ تماشا را

سراغ کاردان دارم دم از حالم مشو غافل
ببین داغ دل و دریاب نقش پای غمها را

نه بندی بر دل آزاد نقش تهمت حیرت
که پیش از بیخودی مستان تهی کردند مینا را

شکوه کبریائی و ز عجز ما چه میپرسی
نگه هم زیر پا باشد سر افتاده ما را

بیکبار ز متاع هوش با یوسف خریداران
عدم افسون خود داری نگاه جلوه سودا را

مقام ظالم آخر بر ضعیفان است ارزانی
که چون آتش ز پا افتد بخاکستر دهد جا را

غبار ماضی و مستقبل از حال تو میجوشد
در امروز است گم کرده تکاپوی دی و فردا را

با این کثرت زمانی غافل از وحدت مشو بیدل
خیال آئینه ها در پیش دارد شخص تنها را

هستی بطپش رفت و اثر نیست نفس را
فریاد که زین قافله بردند جرس را

دل مائل تحقیق نگردید و گرنه
از کسب یقین عشق توانگر دهوس را

رفع هوس زندگیم باد فنا کرد
اندیشه من آب زد این آتش خس را

آزادی ما سخت پر افشان فنا بود
دل عقده شد و آبله پا کرد نفس را

تا رمز گرفتاری ما فاش نگردد
چون صبح به پرواز نهفتیم قفس را

هر دل نبرد چاشنی از داغ محبت
این آتش بیرنگ نسوزد همه کس را

بیدل نشوی بیخبر از سیر گریبان
اینجاست که عنقا ته بال است مگس را

تأمل گرچه در گوشش افکند پیمانه ما را
نوائی نیست در خاطر شکست رنگ مینا را

ندارد شور امکان جز بکنج فقر آسودن
اگر ساحل شوی در آب گوهر گیر دریا را

درین دریا بس فرش است اجزای وجود من
بهر سو میروم چون موج بر خود می نهم پا را

ته پیرد گر نتوان ز داغ کلفت آسودن
مگر آبی زند خاکستر ما آتش ما را

بحال خویشتن نگذاشت دل را شوخی آهم
هوای گرد باد از جای برد اجزای صحرا را

درین ویرانه همچشم نگاهم کز سبکروحی
درون خانه ام و ز خویش خالی کرده ام جا را

بهشتی از دل هر ذره در پرواز می‌آید
اگر بر خاک ریزد حیرتم رنگ تمنا را

بهر سو چشم وا کردم نگه وقف خطا کردم
نمیدانم چه پیش آمد من غفلت تقاضا را

همین درد است ترک عشرت خونین دلان بیدل
هجوم گریه مست و خنده دارد طبع مینا را

دریای خیالیم و نمی نیست در اینجا
جز وهم وجود و عدمی نیست در اینجا

رمز دو جهان در ورق آئینه خواندیم
جز گرد تحیر رقمی نیست در اینجا

عالم همه مینا گر بیداد شکست است
وین طرفه که سنگ ستمی نیست در اینجا

بر نعمت دنیا چه هوسها که نه پختیم
هر چند غذا جز قسمی نیست در اینجا

بر هم زنی سلسلهٔ نازکریان
محتاج شدن بی کرمی نیست در اینجا

ما بیخبران قافلهٔ دشت خیالیم
رنگست بگردش قدمی نیست در اینجا

از حیرت دل بند نقاب تو گشودیم
آئینه گری کار کمی نیست در اینجا

بیدل من و بیکاری و معشوق تراشی
جز شوق برهمن صنمی نیست در اینجا

خط آوردی و ننوشتی برات مطلب ما را
بخود کردی دراز آخر زبان درد دلها را

هوایت نکهت گل را کند داغ دل گلشن
تمنایت نگه در دیده خون سازد تماشا را

سفید از حیرت این انتظار است استخوان من
که یارب ناوکت در کوچه دل کی کند جا را

غبار رنگ ما را عاجزی بالی نزد ورنه
شکست طره ات عمریست پیدا میکند ما را

حریف وحشت دل دیدهٔ گریان نمیگردد
گهر مشکل فراهم آورد اجزای دریا را

سخن تا در جهان با قیمت از محرومی آزادم
زبان گفتگو ها بال پرواز است عنقا را

خزان چهره بس باشد بهار آبروی من
گواه فتح دل دارم شکست رنگ اعضا را

بلند و پست خار راه عجز ما نمی گردد
به پهلو قطع سازد سایه چندین کوه و صحرا را

الهی از سر ما کم نگردد سایهٔ مستی
که به صهبا به پیشانی سجودی نیست مینا را

ببزم وصل از شوق فضول ایمن نیم بیدل
مبادا ابرام تمهید تغافل گردد ایما را

بوی وصلت گر ببالاید دل ناکام را
صحن این کاشانه زیر سایه گیرد بام را

طائر آزادگی گر بال وحشت وا کند
گردباد آئینه سازد حلقه‌های دام را

دیدن هنگامهٔ هستی شنیدن بیش نیست
وهم ما تا کی وصال خود دهد پیغام را

منعم از نقش نگین جز نی خیالی میکند
مفت حیرتها اگر سیراب سازد نام را

ساقیا چون موج می امشب پریشان دفترم
رشتهٔ شیرازهٔ ما ساز خط جام را

پختگی خواهی بدرد بینوائی صبر کن
آسمان سرسبز دارد میوه‌های خام را

تیره‌بختی نیز مفت اعتبار زندگیست
شمع صبح عالم اقبال داند شام را

موج دریا را بساحل همنشینی صحت است
بیقراران بند منزل کرده اند آرام را

شعلهٔ ما دورگرد الفت خاکستر است
دوش وحشت برندارد جامهٔ احرام را

شوق میبالد بقدر کم نگاهی‌های حسن
ورنه دام دلبری کو آهوان رام را

در چمن هم از گزند چشم بد ایمن مباش
پرده زنبوریست اینجا دیده‌ها وام را

چون خط پرگار بیدل منزل ما جاده شد
جستجوهای غرض آغاز کرد انجام را

نفس آشفته میدارد چو گل جمعیت یارا
پریشان مینویسد کلک موج احوال دریا را

درین دامنگه میباید گذشت از هرچه پیش آید
خوش آن رهرو که در دامان وی افکند دنیا را

ز درد مطلب نایاب باید گریه سر کردن
تمنا آخر از خجلت عرق کرده است سودا را

درین فرصت مشو شیرازه بند نسخهٔ هستی
سحر تمهید عدم خواهد فراهم کرد اجزا را

گداز دردولت فیض اکسیر دگر دارد
ز خون گشتن توان در دل گرفتن [illegible]

بجای ناله میخیزد غبار از خاکسار انست
صدا گردیست [illegible] نقش قدمها را

بآگاهی چه امکانست گردد جمع خودداری
که با هر موج میباید گذشتن خویش دریا را

درین گلشن چو گل یک پر زدن رخصت نمیباشد
مگر از رنگ یابی نسخهٔ بال افشانی ما را

فلک تکلیف جاهت گر کند لاف حماقت زن
که غیر از گاو نتواند کشیدن بار دنیا را

چرا مجنون ما را در پریشانی وطن نبود ‌ ‌ که از چشم غزالان خانه بر دوشست صحرا را

نزاکتهاست در آغوش میناخانهٔ حیرت ‌ ‌ مژه برهم مزن تا نشکنی رنگ تماشا را

سیه روزی فروغ تیره بختان بس بود بیدل ‌ ‌ ز دود خویش باشد سرمه چشم داغ دلها را

از طلب تا چند ریزی آبروی کام را ‌ ‌ یک سبق شاگرد استغنا کن این ابرام را

داغ بودن در خمار مطلب نایاب چند ‌ ‌ پخته نتوان کرد ز آتش آرزوی خام را

بگذر از موقع شناسی ورنه در عرض نیاز ‌ ‌ پیش از آروغ است نفرت آه بی هنگام را

میخرامد پیش پیش دل تپشهای نفس ‌ ‌ وحشت از نخجیر هم پیش است اینجا دام را

دوری وصلت بقدر دستگاه جستجواست ‌ ‌ قطع کن وهم خیال قاصد پیغام را

حسن مطلق داشتم خود بینیم آئینه کرد ‌ ‌ اینقدرها هم اثر بیهوده است اوهام را

چون غبار شیشهٔ ساعت تسلی دشمنم ‌ ‌ از مزاج خاک ما هم برده اند آرام را

زندگی تا کی هلاک کعبه و دیرت کند ‌ ‌ به که از دوش افکنی این جامهٔ احرام را

از تغافل تا نگاه چشم خوبان فرق نیست ‌ ‌ نشئهٔ یکرنگست اینجا درد و صاف جام را

کی رود فکر مضرت از مزاج اهل کین ‌ ‌ مار نتواند جدا از زهر دیدن کام را

عرض مطلب دیگر و اظهار صنعت دیگر است ‌ ‌ بیدل از آئینه نتوان یافت وضع جام را

بود سر مشق درس بیخودی باریک بینیها ‌ ‌ ز مو انگشت حیرانی بلب دارند چینیها

مرا از ضعف پرواز است سیر آشیان ورنه ‌ ‌ نفس گیرم چو بوی غنچه از خلوت گزینیها

نیاز من عروج نشئهٔ ناز دگر دارد ‌ ‌ سهرآورده ام بر آستانت از جبینها

دل رم آرزو مشکل بود محبوس نومیدی ‌ ‌ که سنگ اینجا شرر میگردد از وحشت کمینیها

نفس دزدیدنم شد باعث جمعیت خاطر ‌ ‌ بدام افتاد صید مطلبم از دانه چینیها

غبار فقر رنگ سرکشی را میشود صیقل ‌ ‌ سیاهی میبرد از شعله خاکستر نشینیها

بشوخی آمد از بیدستگاهی احتیاج من ‌ ‌ درازی کرد دست آخر ز کوتاه آستینیها

خروش اهل جاه از خفت ادراک می‌باشد
تنک‌ظرفیست یکسر علت فریاد چینی‌ها

طریق دلربائی‌ها جهان نیرنگ می‌خواهد
بحسن محض نتوان پیش بردن نازنینی‌ها

دوتا گشتیم در اندیشهٔ یکسجده پیشانی
براه دوست خاتم کرده ما را بی‌نگینی‌ها

مگر از فکر عقبی باز گردم تا بخود آیم
که از خود سخت دور افتاده‌ام از دوربینی‌ها

دم تیغست بیدل راه باریک سخن‌سنجی
زبان خامه هم شق دارد از حرف‌آفرینی‌ها

کی بود سیری زناز آن نرگس خودکام را
باده‌پیمائی گرانی نیست طبع جام را

من هلاک طرز اخلاقم چه خلق و کو عتاب
بوی گل آئینه‌دار است از لبت دشنام را

ضبط آداب وفا گر رنگ طپش خصمت شود
چون پر طاوس در پرواز دارم دام را

نیست بی‌افشائی راز عاشقان پرواز رنگ
بال و پر باید شکستن طایر پیغام را

حلقهٔ زلف تو رونق از غبار دل گرفت
دود آه صید باشد سرمه چشم دام را

پیش چشمت جز شکست خود نمی‌بیند ما
گر زره جوهر شود در استخوان بادام را

از کشاکشهای موج بحر ماهی فارغ است
زانقلاب عمر چه پروا مردم ناکام را

ای خسیس از ساز شهرت هم نوایت پستها
از نگین کنده خوش دار او گردی نام را

خاک هستی یکقلم در دامن دشت فناست
من ز روی خانه می‌پایم بهوای بام را

دل شگفت آب چون شد نشئه بی‌یاد بجوش
احتیاج باده نبود رند خون‌آشام را

چون سپندم آرزو وحشت کمین آتش است
تا بدوش ناله بندم محمل آرام را

نسبت مخمور گرفتاریست بیدل صید من
جوش ساغر می‌شمارم حلقه‌های دام را

ای آرزوی مهر تو سیلاب کینه‌ها
بر هم زن کدورت سنگ آبگینه‌ها

آتش‌پرست شعلهٔ اندیشه‌ات جگر
آئینه‌دار داغ هوای تو سینه‌ها

از حیرت صفای تو خونست می‌چکد
اشک روان سطر ز چشم سفینه‌ها

در کارگاه حکم تو بر آید از سنگ
آتش برون دود نفس آبگینه‌ها

آنجا که مهر عشق کند ذره پروری
چون شد گل شرافت ذات از کمینها

تا پایهٔ قصر محبت نشان دهد
چون صبح چاک دل بفلک پرده زینها

بیدل بخاکساری خود ناز می کند
ای در غبار دل ز خجالت دفینها

ای آئینهٔ حسن تمنای تو جانها
اوراق گلستان تماشای تو زبانها

در پردهٔ دل غیر خیالت چه توان یافت
جولانکدهٔ پرتو ماه اند کتانها

از شوق تمنای تو در سینهٔ صحرا
همچون دل بیتاب طپان ریگ روانها

بی زمزمهٔ حمد تو قانون جهان را
افسرده چو خون رگ تار است بیانها

آنجا که بود جلوه گه حسن کمالت
چون آئینه محو است یقینها و گمانها

از مرحمت عام تو در کوی اجابت
گم گشته اثرها بتکاپوی فغانها

با قوت تائید تو تحریک نسیمی
بر بحر کشد از شکن موج کمانها

در چار سوی دهر گذر کرد خیالت
لبریز شد از حیرت آئینه دکانها

بیتاب حضورست دل ما چه توان کرد
چشم است براهت گره رشتهٔ جانها

در سینهٔ بیدل نبود یکدل پرخون
بی داغ هوای تو درین لاله ستانها

نقاب عارض گل جوش کردهٔ ما را
تو جلوه دادی و مدهوش کردهٔ ما را

ز خود تهی شدگان گر نه از تو لبریز اند
دگر برای چه آغوش کردهٔ ما را

خراب میکدهٔ عالم خیال تو ایم
چه مشربی که قدح نوش کردهٔ ما را

ز تاب قطره همین جز محیط نتوان یافت
تو می تراوی اگر جوش کردهٔ ما را

نمود ذره طلسم حضور خورشید است
چه گفته نیست فراموش کردهٔ ما را

اگر بناله نه ارزیم رخصت آهی
بنیم شعله که خاموش کردهٔ ما را

برنگ آتش یاقوت و باد خاموشی
که حکم خون شده خاموش کردهٔ ما را

چه بار کلفتی ای زندگی که همچو حباب
تمام آبله بر دوش کردهٔ ما را

چو چشم چشمهٔ خورشید حیرتے داریم
نوای مژه زچه خس پوش کردهٔ مارا

نوائے پردهٔ خاکیم یک قلم بیدل
کجاست عبرت اگر گوش کردهٔ مارا

ای گرد تکاپوی سراغ تو نشانها
وامانده اندیشهٔ راه تو گمانها

حیرت نگهِ شوخی حسنِ تو نظرها
خامش نفسِ عرض ثنای تو زبانها

درکنهِ تو آگاهی و غفلت همه معذور
دریا زمیاں غافل و ساحل ز کرانها

عمریست که نُه چرخ برنگِ گل تصویر
واکرده بخمیازهٔ بوی تو دهانها

آں کیست شود محرم اظهار و خفایت
آئینهٔ خورشید عیانها و نهانها

بر اوجِ عنایت نرسد هیچ کمندے
بیهوده رسن تاب خیالند فغانها

آنجاکه فنا نشئهٔ اسرار تو دارد
پیمانه کش جوش بهارست خزانها

هر سبزه درین دشت شد انگشتِ شهادت
تا از گل خود روی تو دادند نشانها

از شوق تمنای تو در سینهٔ صحرا
همچوں دل بیتاب طپان [illegible]

جُز نالهٔ بازار تو دیگر چه فروشیم
اینست متاع [illegible]

بیدل ره حمد از تو طلب مرحله دورست
خاموش که آوارهٔ وهم اند بیانها

ای موج زن بهار خیالت ز سینه ها
جوش [illegible]

جور تو پنبهٔ در گلستانِ داغ دل
تیغت زباں ده [illegible]

سودائی تو با که تاجِ خسرواں
جوید ز جوش آبلهٔ پا [illegible]

از فضل و رحمت تو لب اشک میلزد
بر ناخن شکسته طپیدن [illegible]

در خرقهٔ نیازِ گدایان درگهت
ناز دل بشوخی پر طاوس [illegible]

نازک دلانِ باغ تو چوں شبنم سحر
بر روی [illegible] شمند آئینه ها

در قلزمِ خیال تو نتواں کنار جُست
خلقی در آب آئینه دارد سفینه ها

دل را محبتِ تو بهار خاکسار داشت
ویرانه را غنا نرسد از دفینه ها

چون بیدل آنکه مهر رخت دلنشین اوست
نقش نگین نمی شودش حرف کینه ها

ای داغ کمال تو عیان ها و نهانها
معنی به نفس محو و عبارت بز بانها

خلقی بهوای طلب گوهر وصلت
بگسسته چو تار نفس موج عنانها

بس دیده که شد خاک و نشد محرم دیدار
آئینه ما نیز غباریست از انها

تا دم زند از خرمی گلشن صنعت
حسن از خط نوخیز بر آورده زبانها

دریای تو جوشی زد و بر ساغر دل ریخت
دُرد نفس سوخته سر جوش فغانها

آنجا که سجود تو دهد بال خمیدن
چون تیر توان جست بپرداز کمانها

طوفان غبار عدمیم آب بقا کو
دریا بمیان محو شد از جوش کرانها

پیداست بمیدان ثنایت چه نشاید
دامن زنش خامه شکستست بیانها

تا همچو شرر بال کشود دم هوایت
وسعت ز مکان کم شد و فرصت ز زمانها

بیدل نفس سوخته ما چه فروشد
حیرت همه جا تخته نمود است دکانها

جوش شکنم و شکست آئینه دار است اینجا
رقص هستی همه دم شیشه سوار است اینجا

عرصه شوخی ما گوشه ناپیدائیست
هر که رو تافت ز آئینه دوچار است اینجا

عافیت چشم ز جمعیت اسباب مدار
هر قدر ساغر و میناست خمار است اینجا

بغرور من و ما کلفت دلها مپسند
ای جنون تار نفس آئینه زار است اینجا

نفی خود میکنم اثبات برون می آید
تا یکی رنگ توان باخت بهار است اینجا

هر چه آید به نظر آن طرفش موهوم است
روز و شب صورت پشت و رخ کار است اینجا

سایه ام با که دهم عرض سیه بختی خویش
روز هم آئینه دار شب تار است اینجا

دامن چیده درین دشت تنزه دارد
خاک صیاد گل از خون شکار است اینجا

عشق می داند و بس قدر گرانجانی من
سنگ شیرازه اجزای شرار است اینجا

چند بیدل بهوا دست و گریبان بودن
جیبت از کف ندهی دامن یار است اینجا

جام امید نظرگاه خمار است اینجا
حلقهٔ دام تو خمیازه شکار است اینجا

میشه‌ها غیر تماشای زبان کاری نیست
در خور باختن رنگ قمار است اینجا

عافیت میطلبی منتظر آفت باش
سر بالین طلبان تحفه دار است اینجا

فرصت برق و شرر با تو حسابی دارد
امتیاز یکه نفس در چه شمار است اینجا

چه جگرها که بنومیدی و حسرت بگداخت
فرصتی نیست وگرنه همه کار است اینجا

پردهٔ هستی موهوم اثرها دارد
که حباب هم و نفس آئینه دار است اینجا

انجمن در بغل و ما همه بیرون دریم
بحر چندانکه زند موج کنار است اینجا

عجز طاقت همه دم شاهد معدومی ماست
نفس سوخته یک شمع مزار است اینجا

سجده ام از عرق شرم رهی پیش نبرد
از قدم تا بجبین آبله زار است اینجا

بیدل اجزای جهان پیکر بی‌مثالی است
حیرت آئینه با خویش دوچار است اینجا

گداز گوهر دل بادهٔ نابست شبنم را
نم چشم تحیر عالم آبست شبنم را

نگردد جمع نور آگهی با ظلمت غفلت
صفای دل نمک در پردهٔ خوابست شبنم را

بهر جا میروم در اشک نومیدی وطن دارم
ز چشم خود جهان بگذشت سیلابست شبنم را

نگردی غافل ای اشک نیاز از ترک خودداری
که بر دوش چکیدن سیر مهتابست شبنم را

تماشا مست کم چشم هوس گر ترنماک افتد
حیا آئینهٔ گلهای سیرابست شبنم را

گل اشکم اگر منظور جانان شد عجب نبود
که رو در چشم خورشید جهانتابست شبنم را

خط خوبان کمند غفلت اهل نظر باشد
رگ گلهای این گلشن رگ خوابست شبنم را

فضولی میکنم در انتظار مهر تابش
اگر غم پرده بردارد کجا تابست شبنم را

بوصل گلرخان نتوان کنار عافیت جستن
که در آغوش گل خون در جگر آبست شبنم را

ضعیفی تهمت چندین تعلق بست بر جانم
ز پا افتادگی یکعالم آبست شبنم را

میخورد خون نفس این دل غم پیشهٔ ما
جوهر تیغ بود خار و خس بیشهٔ ما

بسکه چون شمع بغم نشو و نما یافته ایم / شعله زا موج طراوت ثمر در ریشهٔ ما
سختی دهر ز دست دل ما زنهاریست / آب شد طاقت سنگ از جگر شیشهٔ ما
قد خم گشته همان ناخن فرهاد غم است / سعی جاست بجز جان کنی از تیشهٔ ما
شغل رسوائی و دلسوزی احوال بلاست / نکهت زلف که پیچیده بر اندیشهٔ ما
چشم امید نداریم ز کشت دگران / دل ما دانهٔ ما نالهٔ ما ریشهٔ ما
خامشیها سبق مکتب بیتابی ماست / یکقلم نالهٔ ما بود نئی بیشهٔ ما
نشئهٔ مشرب یکرنگی از آن صافتر است / که شود موج پری دُرد ته شیشهٔ ما

بیدل از فطرت ما قصر معانیست بلند / پایه دارد سخن از کرسی اندیشهٔ ما

صورت وهمی هستی متهم داریم ما / چون حباب آئینه بر دوش عدم داریم ما
محمل ما چون جرس جوش نفسهای دل است / شوق بیدار در هوا در زمام داریم ما
آنقدر فرصت کزین قطع الفتها نه ایم / عمر صبحیم از نفس تیغ دو دم داریم ما
میتوان از پیکر ما کهکشان محراب ریخت / همچو ابرو هر سر مو وقف خم داریم ما
دل متاعی نیست کز دستش توان انداختن / گر همه خون نقشبند مغتنم داریم ما
شوخ چشمی رنج استغنای ارباب حیاست / هر قدر نظاره میبالد دو رم داریم ما
گر بخود سازد کسی سیر و سفر در کار نیست / اینکه هر سو میرویم از خویش رم داریم ما
رنگها دارد بهار عالم نیرنگ عشق / حسن اگر دارد هنر آئینه هم داریم ما
گر نباشد اشک خجلت هم تلافی میکند / بهر عذر چشم تر رنگ جبهه نم داریم ما
دیدهٔ حیران سراغ هرچه خواهی میدهد / خلقی از خود رفته و نقش قدم داریم ما

چند باید بود زحمت پرور بار امید / بیدل از سامان نومیدی چه کم داریم ما

نخل شمعیم که در شعله دود ریشهٔ ما / عافیت سوز بود سایهٔ اندیشهٔ ما
بسکه چون جوهر آئینه تماشا نظریم / میچکد خون تحیر ز رگ و ریشهٔ ما

یک نفس ساکن دامان خیالیم امرور — ورنه چون آب روانست همان پیشهٔ ما
گر به تسلیم وفا پا فشرد طاقت عجز — باده از خون رگ تاک کشد ریشهٔ ما
از گل راز بمرغان هوس نوید به — غنچهٔ خامشی گلشن اندیشهٔ ما
گر دصحرای ضعیفی گره دام وفا است — ناله دامن نفشاند ز نی بیشهٔ ما
باغ جان سختی ما سبزهٔ جوهر دارد — آب از جوی دم تیغ خورد ریشهٔ ما
نفس گرم بر آتش صفتان برق فناست — بیستون میشود آب از شرر تیشهٔ ما
دل گمگشته سراغی است ز کیفیت شوق — نشه بالد اگر از دست رود شیشهٔ ما
وادی عشق سموم دل گرمی دارد — تب شیر است اگر گرم کند بیشهٔ ما

نخل نظارهٔ شوقیم سراپا بیدل
همچو خط در چمن حسن دود ریشهٔ ما

ست جوهر آئینهٔ دل تابها — چون مژه سرگشتهٔ چشم سیاهت خوابها
یعذر نیرنگ تعظیم خم ابروی کیست — حیرتست از قبله رو گرداندن محرابها
لیست آشوب حوادث در بنای رنگ عجز — سایه را اجزا نسازد قوت سیلابها
سخت دشوار است ترک صحبت روشندلان — موج با این سعی نتواند گذشت از آبها
بستن چشم شبستان خیال دیگر است — از چراغ گشته سامان کرده ام مهتابها
گر نفس زیر و زبر گردیده باشد دل ز ل است — برندارد تهمت خط نقطهٔ اعرابها
زلف او ناختیاری نیست در تسخیر دل — خود بخود در رشته می افتد گره از تابها
کج سرشتان را کشاکش دستگاه ابرواست — موج در بحر کمان میخیزد از قلابها
فرش مخمل هم بساط بوریای فقر نیست — چون صف مژگان کشاید چه گردد خوابها
ساغر سرگشتگی را نیست بیم احتساب — بی خلل باشد ز گرد[illegible] ابها

بیدل از ما نیستی هم خجلت هستی نبرد
برنمیدارد هوا گشتن تری از آبها

چون غنچه همان به که بدزدم نفس اینجا — تا نشکند افتادن بالم قفس اینجا

از راه هوس چند دهی عرض محبت / مکتوب نه بندند به بال مگس اینجا
خواهی که شود منزل مقصود مقامت / از آبله پای طلب کن جرس اینجا
آن به که بدل محو کنی معنی بیداد / اظهار بخون میطپد از دادرس اینجا
بیهوده نباید چو شرر چشم گشودن / گرد عدمست آئینهٔ پیش و پس اینجا
در کوی ضعیفی که تواند قدم افشرد / اینجاست که دارد دهن شعله خس اینجا
با گردش حیثیت چه توان کرد وگرنه / یکدل بدو عالم ندهد هیچکس اینجا
چون دل ندود در چمن زخم که بیدوست / کارد دم شمشیر نماید نفس اینجا
چون نقش قدم قافلهٔ ماست زمین گیر / باشد ره خوابیده صدای جرس اینجا
در کوچهٔ الفت دل صاف آینه داراست / غیر از نفس خویش نگیرد عسس اینجا
سرمایهٔ هستی کسان عرض مثالیست / ای آئینه دیگر ننمائی هوس اینجا

بیدل نشود رام کسی طائر وصلش
تا از دل صد چاک نباشد قفس اینجا

ای ز تشویشهای حسنت موج پیچ و تابها / حیرت اندر آئینه چون موج در گردابها
بیجراش زخم عشق اسرار دل معلوم نیست / خواندن این لفظ موقوفست بر اعرابها
صاحب تسلیم را هرکس تواضع میکند / گر کنی یک سجده پیدا میشود محرابها
فکر صید عشرت از قد دوتا جهلست جهل / موج چون ماهی نیفتد در خم قلابها
رنجش روشن ضمیران لمعهٔ تیغ بلاست / موج میگردد نمودار از شکست آبها
دانهٔ دل را شکست از آسیای چرخ نیست / سوده کی گردد گهر از گردش گردابها
گرد غفلت موج زد چندانکه وا کردیم چشم / هیچ محمل بود در بیداری ما خوابها
قد عابر با د رفت از آمد و رفت نفس / نغمه گم شد در غبار وحشت مضرابها
میدهد زخم دل از بیداد شمشیرت نشان / میتوان فهمید مضمون کتاب از بابها
گاه آهم میرباید گاه اشکم میبرد / نقد من یکمشت خاک و اینهمه سیلابها
آنقدر بر پاس پیچیدم که امیدم نماند / پای تا سر یک گره شد رشته ام از تابها

کاروان عمر بیدل از نفس دارد سراغ
جنبش موجست گرد رفتن سیلابها

از نام اگر نگذری از ننگ برون آ
ای نکهت گل اندکی از رنگ برون آ

عالم همه در بال و پری آئینه دار است
گو شیشه نمودار شو و سنگ برون آ

زین عرصهٔ نیرنگ مکش رنگ فسردن
گیرم همه تن صلح شوی جنگ برون آ

تا شهرت واماندگیت هرزه نباشد
یک آبله وار از قدم لنگ برون آ

آب رخ گلزار وفا وقف گدازیست
خون جگری جمع کن و رنگ برون آ

تا شیشه ته سنگ نشسته است براهست
از خویش برون شو ز دل تنگ برون آ

یک لغزش پا در ره تحقیق طلب کن
از زحمت چندین ره و فرسنگ برون آ

وحشت کده ما و منت گرد خرابیست
زین پرده چه گویم بچه آهنگ برون آ

افسانیست با وهام تعلق
هرچند شرر نیستی از سنگ برون آ

در خانه خامش نفسان مصلحتی هست
ای صافی مطلب نفسی زنگ برون آ

زندانی اوهام تعلق نتوان بود
بیدل ولت از هرچه شود تنگ برون آ

بداغ حسرتم واسوخت آخر خودنمائیها
برآورد از دلم چون ناله اظهار رسائیها

غبار انگیز شهرت نیست وضع خاکسار من
خروشی داشتم گم کرده ام در سرمه سائیها

چو رنگم بسکه سرتاپا طلسم ساز خاموشی
شکستن هم نبرد از پیکر من بیصدائیها

درین وادی بتدبیر دگر نتوان زدن گامی
مگر ندر ز خود رفتن کنی بیدست و پائیها

مباش ای غنچه از اوراق گل مغرور جمعیت
که این پوستکیها در بغل دارد جدائیها

تو از سر رشتهٔ تدبیر زاهد غافلی ورنه
ندارد فسق خلوتخانه جز با ریائیها

کسی یارب مبادا فسردهٔ نیرنگ خود رائی
شرارم سنگ شد از کاهشت سنگ آزمائیها

اثر گم کرده آهنگم مپرس از عندلیب من
درین گلشن نفس میسوزم از آتش نوائیها

بدل گفتم کدامین شیوه دشوار است در عالم
نفس در خون طپید و گفت پاس آشنائیها

ز طوف آستانش تا نسیم سجده د…
برنگ سایه ام محمل بدوش جبهه سائیها

چه کلفتها که د… در بیخودی دارد نهان بیدل
بود آئینه …یرت نقاب بی صفائیها

تا درین گلزار چون شبنم گذر داریم ما
باده در جام عیش از چشم تر داریم ما

سهل نبود در محیط دهر پاس اعتبار
آبروئی چون گهر همراه سر داریم ما

چون صدا هر چند در دام نفس وامانده ایم
از شکست خاطر خود بال و پر داریم ما

کی بسیل گفتگو بنیاد ما گیرد خلل
کوه تمکین خانه از گوش کر داریم ما

کس بتیغ سرکشی با ما نمیگردد طرف
از زمین گیری چو نقش پا سپر داریم ما

شعلهٔ ما فال خاکستر زد و آسوده شد
ای هوس بگذر سری در زیر پر داریم ما

رنگ ما از خاکساری بر نمیدارد شکست
چون علم گردی ز دامان ظفر داریم ما

از گداز دل توان در کائنات آتش زدن
ساز چندین گلخنیم و یک شر… یم ما

ناله را ای دل بباد غم مده کین رشته ایست
کز پی شیرازهٔ لخت جگر داریم ما

فتنها از دستگاه زندگی گل کرده است
از نفس صبح قیامت در نظر داریم ما

میرسیم آخر همان با نقش پای خویشتن
گر سراغ رنگهای رفته بر داریم ما

بیدل اندر جلوه گاه چین ابروی کسی
کشتی نظاره در موج خطر داریم ما

آئینه چندین تب و تابست دل ما
چون داغ جنون شعله نقابست دل ما

عمریست که چون آینه در بزم خیالت
حیرت نگه نیمره خوابست دل ما

مائیم و همین موج فریب نفسی چند
سرچشمه مگوئید سرابست دل ما

پیمانهٔ ما پرشود آندم که بنالیم
در بزم تو هم ظرف حبابست دل ما

آتش زن نظارهٔ بیتابی ما کن
جز سوختن آخر بچه بابست دل ما

لعل تو بحرف آمد و دادیم دل از دست
یعنی بسؤال تو جوابست دل ما

ما جرعه کش ساغر سرشار گدازیم
شبنم صفت از عالم آبست دل ما

تا چیست سرانجام شمار نفس آخر
عمریست که دریای حسابست دل ما

حسرت ثمر کوشش بیحاصل خویشیم
از بسکه نفس سوخت کبابست دل ما

باغی که بهارش همه سنگست دل اوست
دشتی که غبارش همه آبست دل ما

ما خاک ز جا بردهٔ سیلاب جنونیم
سرمایهٔ صد خانه خرابست دل ما

پیراهن ما کسوت عریانی دریاست
یک پرده تنک تر ز حبابست دل ما

در بزم خیالت که حیا جام بدست است
گر آب شود بادهٔ نابست دل ما

منظور بتان هر که شود حیرتش از ماست
یار آینه می بیند و آبست دل ما

تا آئینه باقی است همان عکس حجابست
ای یاس خروشی که نقابست دل ما

تا چشم گشودیم بخویش آینه دیدیم
دریاب که تعبیر چه خوابست دل ما

ای آه اثر باخته آتش نفسی چند
خون شو که ز دست تو کبابست دل ما

ب نکشد خجلت محرومی ما
عمریست که آئینه خطابست دل ما

بد سنگ شد آئینه و صد قطره گهر بست
افسوس همان خانه خرابست دل ما

آئینه همان چشمهٔ طوفان خیالی است
بیدل چه توان کرد سرابست دل ما

بسکه از ساز ضعیفیها خبر داریم ما
خشک میگردیم اگر یک ناله برداریم ما

عاشقانرا صندل آسودگی درد سراست
تا بسر دردی نباشد درد سر داریم ما

از کمال ما چه میپرسی که مانند چنار
در خود آتش میزنیم از بس اثر داریم ما

هر قدر افسرده گردد شعله از خود میرود
در شکست بال پرواز دگر داریم ما

شش جهت آئینه دار شوخی اظهار اوست
نیست جز مژگان حجابی را که برداریم ما

هیچ آهی سر نزد کز ما گدازی گل نکرد
همچو دل پر آب گردیدن جگر داریم ما

ما و صبح از یکمقام احرام وحشت بسته ایم
از نفس غافل نخواهی بود پر داریم ما

انفعال از هستی ما بر ندارد مرگ هم
خاک اگر گردیم آبی در نظر داریم ما

رفع کلفت از مزاج تیره بختان مشکل است
همچو داغ لاله شام بی سحر داریم ما

سجدهٔ بالینم از سامان راحتها بس است — همچو اشک خود جبین در زیر سر داریم ما

بیدل از ما ناتوانان دعوی جرأت مخواه
کم زدن از هرچه گوئی بیشتر داریم ما

بتازگی نکشد عافیت دماغ مرا — مگر شکستن دل پر کند ایاغ مرا
ز برق یاس جگرسوز ناله داریم — که شعله نیز نبوسد لب ایاغ مرا
نشاط باده بمینای غنچه‌ها بود — شگفتگی همه خمیازه کرد باغ مرا
خمار شیشهٔ چرخ از نگونیش پیداست — چسان علاج کند کلفت دماغ مرا
در ابروی تو شکن پرور تغافل چند — مقام فتنه مکن گوشهٔ فراغ مرا
هزار رنگ ز بخت سیاه من گل کرد — زمانه شوخی طاوس داد زاغ مرا
چو میل سرمه نهادم بچشم خوش نگهان — ز حلقهٔ رم آهو طلب سراغ مرا
فسردگی مطلب از دلم که در ایجاد — به تیغ شعله بریدند ناف داغ مرا

مگر ز ناله تهی گشت سینه‌ام بیدل
که خامشی است سبق عندلیب باغ مرا

گر نگهدار خیالت در دل آرد تیر را — هر بن مو چشم امیدی شود نخجیر را
یاد رخسارت جبین فکر را آئینه ساخت — حرف زلفت کرد سنبل رشتهٔ تقریر را
بر مدار د عمارت خاک صحرای جنون — خواهی آبادم کنی بر باد ده تعمیر را
سخت دشوار است پرواز شکست رنگ من — نشکنی ای نقاش اینجا خامهٔ تصویر را
گر باین وجد است شور وحشت دیوانه‌ام — داغ حیرت میکند چون نقش پا زنجیر را
چون ره خوابیده زین خوابی که فیضش کم مباد — تا بمنزل برده‌ام سررشتهٔ تعبیر را
تا کی از غفلت بقید جسم پردازد دلت — یک نفس بر باد ده وین خاک دامنگیر را
موج خون من که آتش داغ گرمیهای او — میکند بال سمندر جوهر شمشیر را
صبح عشرتگاه هستی از شفق آبستن است — نیست خون گر بیالاید کسی این شیر را
دست از دنیا مدار و دامن آهی بگیر — تا بدانی هیچ تبدیل قدر دار و گیر را

خط جبین ماست هم آغوش نقش پا
دارد هجوم سجدهٔ ما جوش نقش پا

راه عدم بسعی نفس قطع می کنیم
افگنده ایم بار خود از دوش نقش پا

چون جاده ما براه رضا سر نهاده ایم
موج گلست بر سر ما جوش نقش پا

مائیم و آرزوی جبین سائی دری
افسرده میکند سر مدهوش نقش پا

چشم اثر ندیده ز رفتار ما نشان
چون سایه ایم خواب فراموش نقش پا

هر سر که پخت دیگ خیال رعونتی
پوشیدش آسمان ته سرپوش نقش پا

مستانه میخرامی و ترسم که در رهت
با رنگ چهره ام ببرد هوش نقش پا

در هر قدم ز شوق خرام تو می کشد
خمیازهٔ فغان لب خاموش نقش پا

گاه خرام میچکد از پای نازکت
رنگ حنا بگرمی آغوش نقش پا

ست بنایم از خط تسلیم ریختند
یک جبهه سجده است بر دوش نقش پا

بیدل ز جوش آبله ام در ره طلب
گوهر فروش شد صدف گوش نقش پا

پاس کار خود نباشد صاحب تدبیر را
دست بر قید حنا مشکل بود زنجیر را

نفع زین بازار نتوان برد بی جنس فریب
ای که سود اندیشه سرمایه کن تزویر را

نیست آسان راه بر قصر اجابت یافتن
احتیاطی کن کمند نالهٔ شبگیر را

ساده دل از کبر دانش ترشروئی میکند
جوهر اینجا چین ابرو میشود شمشیر را

بینوائی بین که در همراهی درس جنون
سرمه شد بخت سیاهم حلقهٔ زنجیر را

در بیابان تحیر نم ز چشم ما مخواه
بی نیاز از اشک میدان دیدهٔ تصویر را

وعظ مردم غفلت ما را قوی سرمایه کرد
خواب ما افسانه فهمید این همه تعبیر را

در محبت داغدار کوشش بیجا حلم
برق آه من نسوزد گر تاثیر را

نقش هستی سر خط لوح خیالی بیش نیست
هم بچشم بسته باید خواند این تحریر را

نغمهٔ قانون وحدت بر تو ساز آشنا کند
گر برنگ تار سازد از بم ندانی زیر را

راست بازان را ز حکم کج سرشتان چاره نیست
با کمان بیدل اطاعت لازم آمد تیر را

چو شمع یکسره واکن ز پرده مست برون آ — بگیر پنبه ز مینا قدح بدست برون آ
منزه است خرابات بی‌نیاز حقیقت — تو خواه سبحه شمر خواه می‌پرست برون آ
قدت خمید و ز پیری دگر خطاست اقامت — ز خانه‌ای که بنایش کند شکست برون آ
امید و یاس وجود و عدم غبار خیال است — از آنچه نیست مخور غم وزآنچه هست برون آ

مباش محو گمان خانهٔ فریب چو بیدل
خدنگ نازشکاری ز قید شست برون آ

نباشد یاد اسباب طرب وحشت گزینی را — شکست خاطرم بر طاق نسیان ماند چینی را
ز احسان جفا تمهید گردون نیستم ایمن — که افغان کرد اگر برداشت از آهم حزینی را
محبت پیشه از درد بیدردی تبرا کن — همین داغ است اگر زیبنده باشد دلنشینی را
حسد تا کی بغفلت چند اگر درد دلی داری — نیاز زاهدان بیخبر کن درد دینی را
درین گلشن چه لازم محو چندین رنگ و بو بودن — ز نام جلوه آئینه کن حیرت گزینی را
شرر در سنگ برق خرمن مردم نمی‌گردد — غنیمت می‌شمر از زاهدان خلوت گزینی را
ورق گردانده است از نگهها نسخه گردون — مگر از چشمت آموزد کنون سحرآفرینی را
ز دل برگشته مژگانت تغافل بسته پیمانت — تبسم چیده دامانت سازم نازنینی را
خروش ناتوانی می‌تراود از شکست من — زبان سرمه آلوده است سوی خویش چینی را
بسعی نقش از سنگ زدایش میتوان کردن — ولیکن چاره نتوان ساختن نقش جبینی را
نشاط اینجا بهار اینجا بهشت اینجا نگار اینجا — تو گر خود غافلی صرف عدم کن دوربینی را

مجو تمکین عالی فطرت از دون همتان بیدل
ثبات رنگ آخر نیست گلهای زمینی را

تا بکی در پرده دارم آه بی‌تاثیر را — از وداع آرزو پر میدهم این تیر را
رنگ زرد ما عیار قدرت عشقست بس — این طلا نیرنگ دارد جوهر اکسیر را

ما بتحریر مژگان را اضطراب دیگر است
پر زدن در رنگ باشد بسمل تصویر را

آسمان با آن کجی شمع بساط راستی است
حلقهٔ چشم کمان نظاره داند تیر را

نیست در بیداری ما هم ما بیحاصلان
آنقدر خوابی که کس زحمت دهد تعبیر را

پوشش حال است بیدل ساز حفظ آبرو
بی نیامی میکند جوهر این شمشیر را

جولان ما فسرد بزنجیر خواب ما
وامانده نیست حاصل تعبیر خواب ما

ممنون غفلتیم که بی منت طلب
ما را بجا رساند شبگیر خواب ما

واماندگی ز سلسلهٔ ما نمیرود
چون جاده ایم یکسر و زنجیر خواب ما

نتوان بسعی آبله افسرده گی شکست
خشتی نچیده ایم بتعمیر خواب ما

اظهار غفلتی طلبم کار عقل نیست
نقاش عاجز است بتصویر خواب ما

بیدل اگر طلب هوس آهنگ منزلیست
ما و شکست پوشش و تعمیر خواب ما

زلفت وگو نیاید صید مقصودی به بند ما
طراز سعی تا موسی نفس گیرد کمند ما

اگر از خاک ره تا سایه فرقی میتوان کردن
چرا اینقدر نتوان یافت از پست و بلند ما

رسید برق نازان شهر جولان چه میپرسی
که بود از خود گذشتن اولین گام سمند ما

تو خوابی پرده رنگین ساز و خوابی چه بگلگونش
چه آتش [illegible] باشد سوختن دارد سپند ما

از آن چشم عتاب آلود ذوق زندگانی کو
[illegible] ما

ز جوش باده میباید سراغ نشئه پرسیدن
جهان نیرنگ هیچ نیست [illegible] ما

اگر با صانع از مصنوع راهی میتوان بردن
چرا در بند نقش ما نباشد نقشبند ما

چو شمع از جیب خود رفتیم تا سر منزل داغی
تلاش نقش پائی داشت [illegible] ما

تسلی غیر [illegible] تا درین صحرای بیحاصل
حریف صید لیلی نیست [illegible] ما

نگردد هیچ کار از محو افسون غلط بینی
غبار خویش شد در جلوه کاهش نقشبند ما

جهان طوفان رنگ و دل جهان مشتاق نیرنگ
چه سازد جلوه با آئینهٔ مشکل پسند ما

کمند نالهٔ داریم در گرد عدم بیدل
ز خاکستر صدای رفته میجوید سپند ما

ای خیال قامتت آه ضعیفان را عصا
بر رخت نظاره‌ها را لغزش از جوش صفا

نشئهٔ صد خم شراب از چشم مستت غمزهٔ
خونبهای صد چمن از جلوه‌هایت یک ادا

همچو آئینه بهارت چشم حیران روبرو
همچو کاکل یکجهان جمع پریشان در قفا

تیغ مژگانت تا آب ناز دامن میکشد
چشم مخمورت بخون تاک می بندد حنا

ابروی مشکینت از بار تغافل گشته خم
مانده زلف سرکشت ز اندیشهٔ دلها دوتا

زنگ خالت سرمه در چشم تماشا می کشد
میدهد گرد خطت آئینهٔ دل را جلا

بسته بر بال اسیرت نامهٔ پرواز ناز
خفته در خون شهیدت جوش گلزار بقا

از صفای عارضت جان میچکد گاه عرق
وز شکست طره‌ات دل میدمد جای صدا

لعل خاموشت گر از موج تبسم دم زند
غنچه سازد در چمن پیراهن از خجلت قبا

از نگاهت نشئه‌ها بالیده هر مژگان زدن
وز خرامت فتنه‌ها جوشیده از هر نقش پا

هر کجا ذوق تماشایت براندازد نقاب
کیست گردد یکمژه برهم زدن صبر آزما

گر جمالت عام سازد رخصت نظاره را
مردمک از دیده‌ها پیش از نگه گیرد هوا

آخر از خود رفتنم راهی بفهمم یار برد
سوختم چندانکه با خوی تو گشتم آشنا

عمرها شد در هوایت بال عجزی میزند
تا کجا پرواز گیرد بیدل از دست دعا

اگر بگلشن ز ناز گردد قد بلند تو جلوه فرما
ز پیکر سرو موج خجلت شود نمایان چو چین دیبا

ز چشم مست تو گر بیابد قبول کیفیت نگاهی
طپد ز مستی بروی آئینه نقش جوهر چو موج صهبا

نخوانده طفل جنون مزاجم خطی ز پست و بلند هستی
شوم فلاطون ملک دانش اگر شناسم سر از کف پا

ز صفحه زار این دبستان ز نسخهٔ رنگ این گلستان
نگشت نقش دگر نمایان مگر غباری ببال عنقا

بهیچ صورت ز دور گردون نصیب ما نیست سربلندی
ز بعد مردن مگر نسیمی غبار ما را برد ببالا

نه شام ما را سحر امیدی نه صبح ما را دم سفیدی
چو حاصل ما ناامیدی غبار دنیا بفرق عقبی

رمیدی اندیشه بی تامل گذشتی آخر بصد تغافل
اگر ندیدی طپیدن دل شنیدنی داشت نالهٔ ما

باوّلین جلوه از دلها رمید صبر و گداخت طاقت
کجاست آیینه تا بگیرد غبار حیرت ازین تماشا

بدور پیمانهٔ نگاهت اگر زند لاف می فروشی
نفس برنگ کمند پیچد ز موج می در گلوی مینا

ببوی ریحان مشکباری بخویشتن پیچیده‌ام چو سنبل
ز هر رگ گل برنگ دامم چو صید طاوس رشته برپا

بهر کجا ناز سر بر آرد نیاز هم پا کمی ندارد
تو و خرامی و صد تغافل من و نگاهی و صد تمنا

ز عارض او دمید بیدل بهار خط نظر فریبی
بمعجز حسن گشت آخر رگ زمرد ز لعل پیدا

دائم از سودای خام غفلت وهم رسا
او سپهر و من کف خاک او محیط و من کجا

عجز اگر در جناب سرفراز بیاری است
اینقدر ها بس که در کویش رسد فریاد ما

نیست برق جانگدازی در تغافلهای یار
پیش ازین آتش مزن در خرمن آیینها

هر کرا الفت شهید چشم مخمورت کند
نشئه انگیزد ز خاکش گرد تا روز جزا

نیست در بنیاد آتشخانهٔ نیرنگ دهر
آنقدر خاکستری کآیینه گیرد جلا

زندگی محمل کش وهم دو عالم آرزوست
می طپد در هر نفس صد کاروان بانگ درا

هرچه می بینیم طپش آمادهٔ صد جستجو است
زین بیابان نقش پا هم نیست بی آواز پا

آرزو خون گشتهٔ نیرنگ قطع نازکیست
غمزه دارد دور باش و جلوه میگوید بیا

ای جز امید سزا از اهل حیا سرکش را
آب آیینه محال است کشد آتش را

بر زبان راست سوال از دو حرف خطا
خامه‌ها بر نکند سخن دلکش را

استخوانم نشود سد رهٔ ناوک یار
شمع ناچار بخود کوچه دهد آتش را

کینه سازی الم نیست که زایل گردد
روز و شب سینه پر از تیر بود ترکش را

از چه پرواز بزرگی نفروشد زاهد
ریش برتافته کم نیست بز اخفش را

بگذر از خرقه اگر صافی مشرب خواهی
از نمد میگذرانند می بیغش را

ناله کم نیست اگر گریه عنان کوته کرد
ابر از برق چه امنی بکند ابرش را

مژدهٔ باز کن از چاک کتان هستی
نتوان دید بچشم دگر آن مهوش را

دام ما گرم ردان نیست تعلق بیدل
خار پا مانع جولان نشود آتش را

چو اشک آنکس که میچیند گل عیش از طپیدنها
بود دلتنگ اگر گوهر شود از آرمیدنها

ز بس عامست در وحشت سرای دهر بیتابی
دل هر ذره دارد در قفس چندین طپیدنها

مجو آوازهٔ شهرت ز پرواز سبکروحان
صدای بال مرغ رنگ بشنود در پریدنها

نگه در دیدهٔ حیران ما شوخی نمیداند
برنگ چشم شبنم درد این میناست دیدنها

دوتا کردیم آخر خویش را از خدمت پیری
رسانیدیم بار زندگانی با خمیدنها

ز رونق بازمی ماند چو مینا شد ز می خالی
شکست رنگ ظاهر میشود در خون کشیدنها

مرا از پیچ و تاب گردباد این نکته روشن شد
که در راه طلب معراج دامانست چیدنها

ز قطع الفت دلها حسود آسوده ننشیند
شود خمیازهٔ مقراض افزون در بریدنها

گداز درد نومیدی تماشای دگر دارد
برنگ اشک ناسورم نظر باز از چکیدنها

حباب از موج هرگز صرفهٔ طاقت نمی بیند
زبال ما گره وامی کند آخر طپیدنها

ز هستی گر برون تازی عدم در پیش می آید
درین وادی مقامی نیست غیر از نارسیدنها

مجو از طفل خویان فطرت آزادگان بیدل
به پرواز خطر کی می رسد اشک از دویدنها

چو سایه چند بر خاک جبهه سودنها
که زنگ بخت نگردد کم از زدودنها

غبار غفلت روشندلی نگردد جمع
کجاست دیدهٔ آیینه را غنودنها

دمی که جلوه ادا فهم مدعا باشد
کشودن مژه هم مفت لب کشودنها

مخواه ز آئینهٔ حسن رفع جوهر خط — که بیش میشود این رنگ از زدودنها

گر آبرو بود از حادثات کاهش نیست — زبان نمیرسد الماس را ز سودنها

کجاست عشرت اندوختن براحت مرگ — مجو چو کاشتن آسائی از درودنها

مباش هرزه نوای بساط کج فهمان — که ترسم آفت نفرین کند ستودنها

تغافل از بد و نیک اعتبار اهل حیاست — که سرخ روئی چشم آورد غنودنها

چو ماه نو مشو از آفت کمال ایمن — همان بکاستنت می برد فزودنها

فریب فرصت هستی مخور که همچو شرار — نهفتنی ست اگر هست وانمودنها

درین محیط که نقد فسوس گوهر اوست — کفی پر آبله کن چون صدف ز سودنها

سراغ جیب سلامت نمیتوان دریافت — مگر ز کسوت بیرنگ هیچ بودنها

ز امتحان محبت در آتشم همه عمر — چو عود سوختن ماست آزمودنها

گره گشای سخن در سخن بود بیدل
بناخنی نفند کار لب گشودنها

چو شمع از خجالت ره نوردنارسیدنها — بجای نقش پا در پیش پا دارم چکیدنها

ز رنگ تخم شر رصد کشت عبرت کرده ام خرمن — درین مزرع درودن میدمد پیش از دمیدنها

گلستان جنون را آن نهال شوق در بارم — که چون آه هم برون می آرد از خود قد کشیدنها

در آن وادی که طاقتها بعرض امتحان آید — نگاه ما ز خود رفتن سرشک ما دویدنها

چه دست و پا تواند زد کسی در بند جسمانی — ندارد این نفس پیش از نفس واری طپیدنها

بسر بردیم در شغل تاسف مدت هستی — رهی کردیم چون مقراض قطع از لب گزیدنها

زدیم از ساز هستی دست در فتراک بیتابی — نفس ما را برنگ صبح شد دام رمیدنها

ز نیرنگ نفس پردازی الفت چه میپرسی — تو در آغوشی و من گشته ام از دور دیدنها

ز اوج اعتبار آواره کرد از وادی همتم — نباشد دامن کوتاه من غرور چیدنها

نگردی محرم راز محبت بی شکست دل — که چون گل خواندن این نامه میباشد دریدنها

از حسرت صبح بناگوش تو میگریم — که در مهتاب دارد ریشه از اشکم چکیدنها

درین گلشن که رنگش ریخته‌اند از گفتگو بیدل
شنیدنها ست دیدنها و دیدنها شنیدنها

گر کنم با این سر پرشور بالین سنگ را
از شرر پرواز خواهد کرد تمکین سنگ را

من به رونارسائیها چسان دزدم نفس
میکند بیدست و پائی ناله تلقین سنگ را

از حسد رنگش گدازد دل توان دید آشکار
گر شود دامن بخون لعل رنگین سنگ را

چون صدا هر کس برنگی میرود زین کوهسار
آتشم فهمید آخر خانهٔ زین سنگ را

از شکست ما صدای شکوه نتوان یافتن
شیشه اینجا میگشاید لب بتحسین سنگ را

دیدهٔ بیدار را بخت گران بینده نیست
ای شرر تا چند خواهی کرد بالین سنگ را

ساز این کهسار غیر از ناله آهنگی نداشت
آرمیدن آنقدرها کرد سنگین سنگ را

صافی دل مفت عیش است از حسد پرهیز کن
هوش اگر جامت دهد بر شیشه بگزین سنگ را

فیض سودا مشربان از بسکه عام افتاده است
همچو مجنون میکند دامان گلچین سنگ را

ظالم از ساز حسد بیدستگاه عشق نیست
از شرر دایم چراغان در دلست این سنگ را

تا نفس دارد تردد جسم را سرگشتگی است
تا نیاساید فلاخن نیست تسکین سنگ را

گر همه بر خاک پیچد عشق حسن آرد برون
کوشش فرهاد آخر کرد شیرین سنگ را

عافیتها نیست غیر از پردهٔ ساز شکست
شیشه می بیند نگاه عافیت بین سنگ را

خواب غفلت میشود پا در رکاب از موج اشک
در میان آب بیدل هست تمکین سنگ را

فلک سرگشتگی چند از خمار آرمیدنها
نیا بیست از خاک اینقدر دامن کشیدنها

مخور ای شمع از هستی فریب محفل آرائی
که یک گردن نمی ارزد بچندین سر بریدنها

همان بهتر که عرض ریشه در خاک عدم باشد
برنگ صبح برق حاصلست اینجا دمیدنها

بساز محفل نیرنگ هستی سخت حیرانم
که نبض ناله خاموشیست دل بست شنیدنها

شبی در بیخودی نظارهٔ آن بیوفا کردم
کنون چشمم چو شمع گشته داغ است از ندیدنها

مقام وصل نایابست را سعی ناپیدا
چه میکردیم یارب گر نبودی نار

کف خاک هوا افسرده‌ای بیخبر شو می
بگردون چند چون صحبت برد بر خویش چیدنها

چو اشکم ناتوانی رخصت جرات نمی‌بخشد
مگر از لغزش پا بندم احرام دویدنها

سرشکم داشت از شوقت گداز آلوده تحریری
ببال موج بستم نامه در خون طپیدنها

شرارم شعله‌ام رنگم کدامین طایرم یارب
که میخواند شکست بالم افسون پریدنها

ز شرم نرگس مخمور او چندان عرق کردم
که سر تا پای من میخانه شد از شیشه چیدنها

ز احوال دل غمدیدهٔ بیدل چه میپرسی
که هست این قطره خون چون غنچه محروم از چکیدنها

ای ز چشم می پرستت موج می در جامها
حلقهٔ زلف گر بگیرت بگوش دامها

در تبسم کم نشد زهر عتاب از نرگست
کی بشهد قند ریزد تلخی بادامها

دامنت نایاب و من بیتاب عرض اضطراب
خواهد از خاکم غبار انگیخت این ابرامها

صید محرومی چو من در مرغزار دهر نیست
رهزن آغاز من شد کلفت انجامها

بسکه بنیادم ز آشوب جنون جز وهم نیست
میتوان از آستانم ریخت رنگ بامها

از بلای عافیت هم اینقدر ایمن مباش
آب گوهر طعمهٔ خاکست از آرامها

پیچتاب شعلهٔ دل نامهٔ پیچیده است
میفرستم از نفس سوی عدم پیغامها

این شبستان جز غبار دیدهٔ بیتاب نیست
جمع شد دود چراغ و ریخت رنگ شامها

بیجمالش بسکه بیدل بزم ما را نور نیست
ناخنه از موج می آورد چشم جامها

عبث تعلیم آگاهی مکن افسرده طبعان را
که بینائی چو چشم از سرمه ممکن نیست مژگان را

بغیر از بادپیمائی چه دارد پنجهٔ منعم
ز وصل زرهمان حسرت آغوشیست میزان را

بهر جا عافیت رو داد نادان در تلاش افتد
دویدن ریشهٔ گلهای آزادیست طفلان را

حسد را ریشه نتوان یافت جز در طینت ظالم
سر دنباله دایم در دل تیر است پیکان را

درشتان را ملایم طینتیهای خجل دارد
زبان از نرم گوئی سرنگون افکند دندان را

اگر سوز نفس از شور محشر باج میگیرد
خموشیهای این نی در گره دارد نیستان را

کتاب پیکرم از موج می شیرازه میخواهد
نم آبی فراهم میکند خاک پریشانرا

فغان کین نوخطان ساده لوح از مشق بیتابی
باب تیغ میشویند خط عنبرافشانرا

دگرگو تحفهٔ تاگلرخان فهمند مقدارش
ز نقش پا بسجاک افگنده اند آئینهٔ جانرا

چو بوی گل لباس راحت ما نیست عریانی
مگر در خواب بیند پای مجنون وصل دامانرا

به بیبانانیم وقتست اگر شور جنون گرید
اگر دستی کنم پیدا منیبا نم گریبانرا

بچشم خونفشان بیدل توان بحر گهر ریزی
که لاف آبرو چیست گداز ابر نیسانرا

گفتگو صد رنگ ناکامی دماند از کامها
وصل هم موهوم ماند از شبهٔ پیغامها

غیر دیر و کعبه هم صد جا تمنا می کند
زندگی یک جامه دارد اینهمه احرامها

ریشهٔ نشو و نما از دانهٔ ما گل نکرد
ماند چون حرف خموشی در طلسم کامها

قطرهٔ ما تا کجا سامان خودداری کند
بحر هم از موج اینجا می شمارد کامها

گل کند گر وحشت درد سر فرماندهی
چون شرر از سنگ ریزد زین نگینها نامها

چون بآگاهی فتد کار اهل دنیا ناقصند
ورنه در تدبیر غفلت پخته اند این خامها

لاله و گل بس که لبریزند از صهبای رنگ
در شکستن هم صدائی سر نزد زین جامها

از طپش آواره های ریشهٔ جرات مباش
در زمین ناتوانی گشته اند آرامها

بیدل از آئینهٔ زنگار فرسودم مپرس
داشتم صبحی که غارت کرد رنگ شامها

هوس مشتاق رسوائی مکن سودای پنهانرا
بروی خندهٔ مردم مکش چاک گریبانرا

ز برق ناله آتش در نها در رنگ بوافکن
چو شبنم آبروئی نیست اینجا چشم گریانرا

درین محفل نظر وا کردنم چون شمع می سوزد
تبسم در نمک خوابانده این زخم نمایانرا

کفی افشانده ام چون صبح لیک از رنگ بیکاری
بوحشت دسته می بندم شکست رنگ امکانرا

بعرض ناز معشوقی کشید از گریه کار من
سرشک آخر سر انگشت حنائی کرد مژگانرا

نقاب از آدمن بردار و چاک دل تماشا کن
حجابی نیست جز گرد نفسها صبح عریانرا

غباری دیدهٔ دیگر ز حال ما چه میپرسی
شکست آینه پرداز است رنگ ناتوانان را

ز محو جلوه‌ات شوخی سر موئی نمی بالد
نگه در جوهر آئینه خون شد چشم حیران را

ز گرد رنگ این گلشن نبود امکان برجستن
برنگ صبح آخر بر خود افشاندیم دامان را

ز بیتابی است بر خار تعلق دامن افشاندن
نگاه آن به که بردارد ز راه خویش مژگان را

درین گلشن باین تنگی نباید غنچه گردیدن
چو گل یکچاک دل واشو بدامن کش گریبان را

مجو از هرزه طبعان جوهر پاس نفس بیدل
که حفظ بوی خود مشکل بود گلهای خندان را

پیش آن چشم سخنگو موج می در جامها
چون زبان خامشان پیچیده سر در کامها

رنگ خوبی را ز چشم او ثبات دیگر است
روغن تصویر دارد حسن ازین بادامها

موج دریا را طپیدن رقص عیش گنیست
بسمل او را به بی آرامیست آرامها

از مذاق ما اگر غافل نباشد کام شوق
میتوان صد بوسه لذت برد از دشنامها

چون خط پرگار اگر مقصد دلیل عجز نیست
پای آغاز از چه می بوسد لب انجامها

از گرفتاری ما با عشق زیب دیگر است
بال مرغان میشود مژگان چشم دامها

شهرهٔ عالم شدن مشکل بود بی دردسر
روز و شب چین بر جبین دارد نگین از نامها

سخت دشوار است قطع راه تسلیم عدم
هیچ پیک عمر باید از نفس زد گامها

مقصد وحشت خرامان نفس فهمید نیست
بی سراغی نیستند این بوی گل اجرامها

نشئهٔ عیشی که دارد این چمن خمیازه ایست
بر پر طاوس می بندم برات جامها

هیچکس در عالم اقبال فارغ بال نیست
رخش نتوان تاختن بیدل ز پشت بامها

شدی پیرو همان در بند غفلت میکنی جان را
به پشت خم کشی تا کی چو گردون بار امکان را

ریاضت غره دارد زاهدان را لیک ازین غافل
که از خود گر تهی گشتند پر کردند همیان را

بود ساز تجرد لازم قطع تعلقها
کرم آرد بعرض بی نیامی تیغ عریان را

مروت گر دلیل همت اهل کرم باشد
چرا بر خاک ریزند آبروی ابر نیسان را

جهان از شور دلها ناله زنجیر خواهد شد
میفشان بی تکلف دامن زلف پریشانرا

بذوق کامرانیهای عیش آباد رسوائی
زشادی لب نمی آید بهم چاک گریبانرا

دل از سطر نفس یکسر پیام جبهه میخواند
دبیر ناز بر مکتوب ما ننوشت عنوانرا

مروت کیشی الفت وفا مشتاق بود اما
غرور حسن رنگ ما تصور کرد پیمانرا

بمضراب نفس آهنگ اسرارم نمی بالد
بریدنهای چشم پای نگرفته است مژگانرا

بجز تسلیم ساز جرات دیگر نمی بینم
خمیدن میکشد بیدل کمان ناتوانانرا

داغ شوقم نیست الفت با تن آسانی مرا
پیچ و تاب شعله باشد نقش پیشانی مرا

بی سبب در پرده او نام تلافی میکشم
شد نفس آخر لب انگشت حیرانی مرا

از نفس بر خویش می پیچد بنای غنچه ام
نیست غیر از لب گشودن سیل ویرانی مرا

خلعت خونین دلان تشریف دردی بیش نیست
بس بود چون غنچه ام زخم گریبانی مرا

راز دار پیا معنی کوس شهرت بوده است
چون حیا از پوشش عیب است عریانی مرا

پر سبکروحم ز فکر سخت جانی فارغم
چون شرر در سنگ نتوان کرد زندانی مرا

گرد بیتاب از طواف دامنی محروم نیست
زد بصحرای جنون آخر پریشانی مرا

میروم از خویش در اندیشهٔ باز آمدن
همچو عمر رفته یارب بر نگردانی مرا

همچو موجم سودن دست ندامت کار کرد
بعد از نیم کاوش نگذارد پشیمانی مرا

غیر الفت بر نتابد صافی آئینه ام
میکند تا خار و خس در دیده مژگانی مرا

این چمن یارب بخون غلطیدهٔ مژگان کیست
کرد حیرانی چو شبنم چشم قربانی مرا

جلوه مشتاقم بهشت و دوزخی در کار نیست
میروم از خویش در هر جا که میخوانی مرا

چون شرارم ساز پیدائی حیا ارشاد کرد
یعنی از خود چشم پوشانید عریانی مرا

میرود از موج بر باد فنا نقش حباب
تیغ خونخوار است بیدل چین پیشانی مرا

چو تخم اشک بکلفت سرشته اند مرا
بنا امیدی جاوید کشته اند مرا

طلسم حیرتم و یکنفس قرارم نیست
باب آیینهٔ دل سرشته اند مرا

بفرصت نگهی آخر است تحصیلم
برات رنگم و برگ گل نوشته اند مرا

کجا روم که شوم ایمن از لب غماز
بعالم آدمیانم فرسته اند مرا

چگونه تخم شرارم بریشه دل بندد
که هم بعالم پرواز کشته اند مرا

فلک شکار کمندیست سرنگونی من
ندانم از خم زلف که هشته اند مرا

طپیدن نفسم بارکسوت شوقم
که در هوای تو بیتاب رشته اند مرا

ز آه بی اثرم داغ خامکاری خویش
باتشی که ندارم سرشته اند مرا

چو چشم بسته معمای راحتم بیدل
بلغزش نی مژگان سرشته اند مرا

دام یکعالم تحیر گشت حیرانی مرا
عاقبت کرد این در واکرده زندانی مرا

محو شوقم بوی صبح انتظاری برده ام
سر دای حیرت همان در چشم قربانی مرا

جوش زخم سینه ام کیفیت چاک دلم
خرمی مفت تو ای گل گر بخندانی مرا

ای ادب ساز خموشی نیز بی آهنگ نیست
همچو مژگان ساز موسیقار حیرانی مرا

مدعا هم یکقلم چون شمع در وحشت گذشت
آشیان هم بر نیاورد از پرافشانی مرا

عجز هم چون سایه اوج اعتباری داشتست
گرد فرش آستانت نقش پیشانی مرا

پردهٔ ساز جنونم خامشی آهنگ نیست
ناله میکردم بهرنگی که گردانی مرا

ناله داری سر ز جیب دل برون آورده ام
شعلهٔ شوقم مبادا یاس بنشانی مرا

احتیاج خودشناسی جوهر آئینه است
من اگر خود را نمیدانم تو میدانی مرا

بیدل افسون جنون شد صیقل آئینه ام
آب داد آخر برنگ اشک عریانی مرا

جلوهٔ او داد فرمان نگاه آئینه را
ناله کرد آخر بروی همچو ما آئینه را

منع پرواز خیالت در کف تسلیم نیست
تا کجا جوهر نهد بر دیده گاه آئینه را

از شکست رنگ عجز اندود خود غافل مباش
بشکند تمثال تا طرف کلاه آئینه را

بسکه ما آرا و گانر از تعلق وحشت است
عکس ما چون آب داند قعر چاه آئینه را

امتیاز جلوه از ما حیرت آغوشان مخواه
دور گرد دید ببایست نگاه آئینه را

فرش ما دانیست هر جا آبرنگ عشرت است
ساده لوحی داد عرض دستگاه آئینه را

گفتگو سیل بنای ساده لوحی میشود
امتحانی میتوان کردن باه آئینه را

عرض هستی بر دل روشن غبار ماتم است
از نفسها خانه میکردد سیاه آئینه را

انتزیان ارباب جو هر دام تزویر ند و بس
میتوان دانست آب زیر کاه آئینه را

با صفای دل چه لازم اینقدر پرداختن
جلوه بی رنگست اینجا نیست راه آئینه را

جز بجیب دل سراغ امن نتوان یافتن
چون نفس از هرزه گوئی کن تباه آئینه را

بیدل اندر جلوه گاه حسن طاقت سوز داشت
جوهر حیرت زبان عذر خواه آئینه را

عمریست شعله تازی اشک روان ما
آوکرد حیرتی که بگیرد عنان ما

شمشیر آب داده رنگ ملاحتیم
باشد درشت گوئی مردم فسان ما

ما را نظر بفیض نسیم بهار نیست
اشکی است شبنم گل رنگ خزان ما

این رشته تا بحشر بینا دکوتهی
شمعیست در گرفتن نامت زبان ما

چشم تری بگوشهٔ دل واخریده ایم
شبنم صفت زغنچه بشست آشیان ما

شمع از حدیث شعله نبر داشت صرفهٔ
آتش مزن بخویش و مشو ترجمان ما

لخت جگر بدیدهٔ ما رنگ اشک ریخت
یاقوت آب گشته طلب کن زکان ما

از درد نارسائی پرواز ما مپرس
چون نی گره شده است بصد جا فغان ما

در شعله زار داغ هوا نیز آتش است
ای باد صبح مگذری از بوستان ما

از رنگ رفته گرد سراغی ندید نیست
بی تاخته چو وحشت خون روان ما

صبح نفس متاع جهان نداشتیم
تاچیده رفته است بغارت دکان ما

بیدل ره دیار فنا بسکه روشن است
چون شمع چشم بسته رود کاروان ما

نبود بغیر نام تو ذکر زبان ما — یکحرف بیش نیست زبان در دهان ما
چون شمع دم ز شعلهٔ شوق تو میزنیم — خالی مباد زین تب گرم استخوان ما
عرض فنای ما نبود جز بنای رنگ — چون شعله برگ ریز ندارد خزان ما
گرد زمی بروی شراری نشسته ایم — ای صبر بیش ازین نکنی امتحان ما
از برگ و ساز قافلهٔ بیخودان مپرس — بی ناله میرود جرس کاروان ما
میخواست دل ز شکوهٔ خوی تو دم زند — دود سپند گشت سخن در دهان ما
تا معنی مسلسل زلف تو خوانده ایم — مشکل که مرگ قطع کند داستان ما
چون سیل بیخودانه سوی بحر میرویم — آگه نئیم دست که دارد عنان ما

ما را عجوز دهر دو تا کرد از فریب
زه شد بتار چرخ ز سستی کمان ما

عیش واند دل سرگشته پریشانی را — ناخدا باد بود کشتی طوفانی را
اشک در غمکدهٔ دیده ندارد قیمت — در بن چاه مدار این مه کنعانی را
باریابی چو نگاه در صاحب نظران — چین دامان ادب کن خط پیشانی را
زیر گردون نتوان غیر کسافت اندوخت — ناخن و موست رسا مردم زندانی را
لاف آزادگی اهل فنا نازیباست — دامن چیده چه لازم تن عریانی را
جاهل از جمع کتب صاحب معنی نشود — نسبتی نیست بشیرازه سخندانی را
نتوان یافت از آن طرّهٔ شبرنگ سراغ — مگر آئینه کنی دیدهٔ قربانی را
عشق نبود بعمارتگری عقل شریک — سیل از کف ندهد دامن ویرانی را

بازگشتی نبود پای طلب را بیدل
سیل ما نشنود آواز پشیمانی را

نمود هستی بی اثر چه نقاب شق کنم از حیا — تو بمن نظری کنی دمی که ز عرق کنم از حیا
اگرم دهد خط امتحان هوس کتاب نه آسمان — مژه برهم آورم از این ورق آن همه یکورق کنم از حیا
چکنم ز شوخی طبع دون قدحی زند عرقم بجوشان — که بهوسم آن لب لعل گون سحری شفق کنم از حیا

ز تخیلی که به راه دین غم باطلم شده دلنشین بمن این گمان نبرد یقین که خیال حق کنم از حیا
چو ز خاک لاله برون زند قدح شکسته بخون تند بهوسی اگر بجنون زند بهمین نسق کنم از حیا
ز کمالم آنچه بهم رسد نه ز لوح و نی ز قلم رسد خط نقش پا بر قم رسد که مشق سبق کنم از حیا

باميد وصل تو نازنین همه را نیاز دل است و دین
من و بیدل و عرق جبین که چه در طبق کنم از حیا

ستمست اگر هوست کشد که بسیر سرو چمن درآ تو ز غنچه کم نه دمیدهٔ در دل گشا بچمن درآ
چو هوا ز هستی مبهمی بتاملی زده‌ام خمی گره حقیقت شبنمی بشکاف و در دل من درآ
نفست اگر نفسون دمد متعلق هوس حسد ز ده دامن تو که میکشد که بعالم تو و من درآ
هوس تو نیک و بد تو شد نفس تو دام و دد تو شد که با این جنون بلد تو شد که درین رباط کهن درآ
پی نافهای رمیده بو مپسند زحمت جستجو بخیال حلقهٔ زلف او گرهی خور و بختن درآ
غم انتظار تو برده‌ام بره خیال تو مرده‌ام قدمی بپرسش من گشا نفسی چو جان ببدن درآ
چه کشی ز کوشش عاریت الم شهادت بیدیت بهشت عالم عافیت در جستجو بشکن درآ
ز سروش عالم کبریا همه وقت میرسد این ندا که بخلوت ادب و وفا ز در برون نشدن درآ
نه هوای اوج پستیت نه خروش عقل بستیت چو سحر چه حاصل هستیت نفسی شو و بسخن درآ
بکدام آینه مائلی که ز فرصت اینهمه غافلی تو نگاه دیدهٔ بسملی مژه واکن و بکفن درآ

بدرای بیدل ازین قفس اگر انطرف کشدت هوس
تو بغربت اینهمه خوش نهٔ که بگویمت بوطن درآ

ردیف الباء

بسکه دارد برق تیغت در گذشتنها شتاب رنگ نخچیر تو میگردد ز پهلوی کباب
یار اگر افسون نخواند مانع آنجلوه کیست در بنای وهم غیر آتش زن و در خود بتاب
هستی ما پردهٔ ساز تعلقهای اوست سایهٔ مژگان بود هر جامه پوشد آفتاب
در عدم بیکاری ما شغل هستی بیش نیست صنعت او نام کشتی راند در موج سراب
از گداز من عیار عشق میباید گرفت از جبین دارد عرق تا چشمهٔ خورشید آب
رفته از خود آنقدر کان جلوه استقبال کرد گردش رنگم فکند آخر ز روی او نقاب

زندگی در قدر جمعیت نفهمیدن گذشت
ای شعورت دورباش عافیت لختی بخواب

آه از آن روزی که عرض مدعا سایل شود
بیصدا زین کوهسارم سنگ می‌آید جواب

در طلسم حیرت این تحریک دام بسته نیست
موج هم دارد گره بر بال پرواز حباب

حسن و عشقی نیست زینجا تا چه بردارد کسی
خانهٔ لیلی سیاه و وادی مجنون خراب

عالم معنی شدیم و داغ جهل از ما نرفت
کرد بیدل علمهای بی‌عمل ما را خراب

فال تسلیم زن و شوکت شاهی دریاب
گردنی خم کن و معراج کلاهی دریاب

یوسفی کن کرت اسباب مسیحائی نیست
بفلک گر نرسیدی بن چاهی دریاب

نامرادی صدف گوهر اقبال رساست
غوطه در جیب گدائی زن و شاهی دریاب

چه وجود و چه عدم بست و گشاد مژه ایست
چون شرر هر دو جهان را بنگاهی دریاب

سیل بنیاد دو عالم شدی ای آتش عشق
ما گیاهیم و ز ما هم پرکاهی دریاب

خلوت عافیت شمع گداز است اینجا
بی خاکستر خود گیر و گیاهی دریاب

دامن دیده بهر سرمه مده لا بیدل
انتظاری شو و گرد سر راهی دریاب

نگویمت بخطا ساز یا صواب طلب
کمین گر است ز خود رفتنت شتاب طلب

اگر حقیقت انجام در نظر داری
بهر کجا گهرت میرسد حباب طلب

نیاز و ناز جهان درد و صاف یک صدفند
چو پای او سر ما هم از آن رکاب طلب

تو قاصد هوسی از عدم بسوی وجود
حقیقت نفست خوانده شد حساب طلب

برفع کلفت هر آفتی است تدبیری
گر آتشی بدل افتد ز دیده آب طلب

جهان ز خویش تهی گشت تا تو بالیدی
بقدر نه فلک از صفر خود حساب طلب

ز جنبش مژه درس اشارتت اینست
که هرزه هست نگه اندکی حجاب طلب

بهار می‌شنوی سیر رنگ کن بیدل
ز جلوه آنچه طمع داری از نقاب طلب

سایه اندازد اگر بخت سیاه من در آب
فلس ماهی دیدهٔ آهو کند خرمن در آب

کی توانم در دل سنگین خوبان جا کنم
من که نتوانم فرو بردن سر سوزن در آب

گر جبین نازد عرق از هرزه تازیهای من
نسخهٔ ما را خجالت خواهد افکندن در آب

ظاهر و باطن بعرض گرد یکدیگر کم است
آب در گلشن نمایان است چون گلشن در آب

صحبت روآشنایان سر بسر آلودگیست
آینه از عکس مردم میکشد دامن در آب

بوالهوس از نشاء می بیشود طاوس مست
میکند ایجاد رنگ مختلف روغن در آب

نرمی گفتار ظالم بی فسون کینه نیست
صنعتی دارد جدا از شعله پروردن در آب

هوش میباید قوی با چشم مینا کار نیست
جز سیا ممکن نباشد زیر پا دیدن در آب

طبع روشن نیست بی وحشت ز اوضاع جهان
صورت دام است بیدل عکس پرویزن در آب

بخاک راه که گردید قطره زن مهتاب
که چون گلاب فشاندم به پیرهن مهتاب

بصد بهار سر و برگ این تصرف نیست
جهان گرفته بیک برگ یاسمن مهتاب

در آن بساط که شمع طرب شود خاموش
ز پنبهٔ سر مینا برون فکن مهتاب

سراغ عیش ازین انجمن نمییابم
مگر چو شمع دمانم ز سوختن مهتاب

بگلشنی که حیا شبنم بهار نبود
گداخت آینه چندانکه شد چمن مهتاب

مباش بیخبر از فیض گریه ام بیدل
که شسته است جهانرا باشک من مهتاب

باز در گلشن ز خویشم می برد افسون آب
در نظر طرز خرامی دارم از مضمون آب

بر نمیدارد دورنگی طینت روشندلان
در رگ موجش همان آبست رنگ خون آب

آرزو گر تشنهٔ رفع غبار حیرت است
با وجود تیغ او نتوان شدن ممنون آب

وحدت از خودداری ما تهمت آلودهٔ دوئیست
عکس در آب است تا استادهٔ بیرون آب

صاف طبعانند بیدل بسمل شوق بهار
جادهٔ رگهای گل دارد سراغ خون آب

ز درد تشنه لبیها درین محیط سراب
دلی گداخته ایم و رسیده ایم بآب

عجیب ساخت هوس تا تلاش پیش گرفت
کمند موج رجز آرمید و شد گرداب

حصول ریشهٔ آمال سر بسر پوچ است
تلاش موج چه خرمن کند بغیر حباب

فسانهٔ دل پرخون شنید نی دارد
بدوش شعله جرس بسته است اشک کباب

بفیض دیدهٔ تر هیچ نشئه نتوان یافت
تو ساز میکده کن ما و این دو شیشه شراب

ز موج پرده بروی محیط نتوان بست
تو چشم بسته ای بیخبر کجاست نقاب

فضای بیخودیت خالی از بهاری نیست
برون خرام ز خود رنگ رفته را دریاب

بطبع قطره طپش آرمید و گوهر شد
چه فیضها که ندارد طریقت آداب

ز بس که محو تماشای او شدم بیدل
هزار آینه از حیرتم رسید بآب

گر درین بحر اعتباری از هنر میدارد آب
قطرهٔ بیقدر ما بیش از گهر میدارد آب

آفت ممسک بود تقلید ارباب کرم
کاغذ ابری کجا چون ابر بر میدارد آب

تا نمیری تشنه کام نا امیدی گریه کن
خاک این وادی بقدر چشم تر میدارد آب

صاف طبعان انفعال از ساز هستی میکشند
بی تریها نیست از خود تا اثر میدارد آب

ظالمان را دستگاه آرد پی کسب فساد
مشق خونریزی کند تا نیشتر میدارد آب

زندگانی هم نماند آنجا که افسرد اعتبار
از شکست رنگ گلها بال و پر میدارد آب

در محبت از هجوم گریه بیقدرم مدان
عاقبت چون خشکیم از خاک بر میدارد آب

فقر صاحب جوهر آثار کمال عزت است
تیغ در هر جا که باشد بیشتر میدارد آب

شرم بیدردی تری در طبع ماهی پرورد
تا تهی از ناله شد نی در شکر میدارد آب

تختهٔ مشق کدورتها مباش از اعتبار
تیغ در زنگست بیدل بر قدر میدارد آب

هر کجا بیرویت از چشمم برون میگردد آب
گر همه در پردهٔ خوابست خون میگردد آب

تاب خودداری ندارد صاف طبع از انفعال
میشود مطلق عنان چون سرنگون میگردد آب

عرض خامی میگذارد جوهر ناموس فقر
گاه گاهی احتیاج طبع دون میگردد آب
دل بضبط گریه چندین شعله پیدا میکند
تا سر این چشمه می بندم فزون میگردد آب
همچو اشک شمع سیرم سر بدامان فناست
در گلستان محبت سرنگون میگردد آب
کیست از مرکز جدا گردیدنش رنگی نباخت
خون دل از دیده تا گردد برون میگردد آب
زین خمار آباد حسرت بادهٔ پیدا نشد
شیشه ام از درد نومیدی کنون میگردد آب
دل بطوفان رفت هر جا جوهر طاقت گداخت
خانه سیلابیست بیدل گر ستون میگردد آب

یا حسن گیر صورت آفاق یا نقاب
فرش است امتیاز تو از جلوه تا نقاب
حرف مجاز جز بحقیقت نمی کشد
لبیک گو هست جلوه بفریاد تا نقاب
معنی بغیر لفظ مصور نمی شود
افتاده است کار دل و دیده با نقاب
اظهار زندگی عرق خجلتست و بس
شبنم صفت خوش آنکه کنم از هوا نقاب
نیرنگ حسن عالمی از پا فگنده است
مشکل که خیزد از رخ او بی حیا نقاب
ای عشق جذبه که قدم پیشتر زنیم
یعنی رسانده ایم پی خویش تا نقاب
از دور باشی ادب محرمی مپرس
با غیر جلوه سازد و با آشنا نقاب
شاید عدم بمطلب نایاب وارسد
ای دیده خاک شو که فرداست با نقاب
بیدل گمان مبر که چه دارد بهار وهم
رنگ پریده است ز تصویر ما نقاب

بزم ما را نیست غیر از شهرت عنقا شراب
از صدای جام نتوان فرق کردن تا شراب
ظرف مظروف توهم کاه هستی حیرتست
کس چه بندد طرف هستی زین پری مینا شراب
دور وهمی میتوان طی کرد چو اوراق گل
ساغر این بزم رنگست و شکستنها شراب
عمرها بودیم مخمور سمندر مشربی
هست انصاف این اگر ریزی بخاک ما شراب
مست تا مخمور این میخانه محتاجست و بس
وهم ننگ است این که گوئی دارد استغنا شراب
صبح از خمیازه آخر جام شبنم میکشد
حسرت مخمورم از خود میکند پیدا شراب

ما بزور می پرستی زندگانی میکنیم / چون حباب می بنای ماست سرتا پا شراب
عشرتی گر هست دلها را بهم جوشیدنی است / کم شود انگور را یکدانه تنها شراب
خون شدن سر منزلیم از جستجوی ما مپرس / تا که میدارد حیا در پیش دارد با شراب

همیشه سنگدلانند نامدار طرب
ز خنده نقش نگین را بهم نیامده لب

زبان حاسد و تمهید راستی غلطست / کجی برون نتوان برد از دم عقرب
قدح پرستی اسباب فارغم دارد / کتاب دردسری شسته ام بآب عنب
سر از ره تو چسان واکنم که بی قدمت / رکاب با دل سنگین تهی کند قالب
بدشت عجز بتحیر متاع قافله ایم / اگر بر آینه محمل کشیم نیست عجب
چو چشمه زندگی ما باشک موقوفست / دگر ز گریهٔ ما بیخوادان مپرس سبب

بپیش جلوهٔ طاقت گداز او بیدل
گزید جوهر آئینه پشت دست ادب

ممسک اگر بعرض سخا جوشد از شراب / دستی بلند میکند اما بزیر آب
اینست اگر سماجت ارباب احتیاج / رحم است بر مزاج دعاهای مستجاب
افسانه سازی شرر و برق تا یکی است / گر مرد این رهی تو هم از خود برون شتاب
دل آنقدر گداخت که غم هم بسیل رفت / آتش در آب غوطه زد از اشک این کباب
خواهی نفس خیال کن و خواه گرد و هم / چیزی نموده ایم در آئینهٔ حباب
معنی چه وانماید ازین لفظهای پوچ / بر بسته است جلوهٔ آئینها سراب
صبح از نفس دو مصرع برجسته خواند و رفت / دیوان اعتبار همین بیتش انتخاب

بیدل ز جوش سبزه درین ره فتاده است
بی چشم یکجهان مژه تهمت پرست خواب

تا زند فال گهر میتاب آهنگ است آب / لعل در آتش بجستجوی این رنگ است آب
محمل ما عاجزان بر دوش لغزش بسته اند / صد قدم از موج اگر پیدا کند لنگ است آب

چشمهٔ خضرم بیاد آمد عرق کردم چو شمع
تشنهٔ تیغ فنا را اینقدر ننگ است آب

آبرو نتوان به پیش ناکسان چون شمع ریخت
ای طمع شرمی که اینجا شعله در جنگ است آب

حرف ارباب نصیحت بر دل گرم فسردست
شیشه چون در آتش افتد اینقدر ننگ است آب

عجز پیری جرأتم را در عرق خوابانده است
نغمه از شرم ضعیفیهای این چنگ است آب

زندگی از وهم و وهم از زندگی بالیده است
عالم آبست تنگ و عالم تنگ است آب

از کجا یابد کسی بیدل سراغ خون من
در دم شمشیر نازش سخت بیرنگ است آب

ای خنده نقش پای تو دکان آفتاب
در سایهٔ تو ریخته سامان آفتاب

ای جلوهٔ تو سرشکن شان آفتاب
خندیده مطلع تو به دیوان آفتاب

پیغام عجز من ز غرورت شنیدنیست
مکتوب سایه دارم و عنوان آفتاب

شب محو انتظار تو بودم دمید صبح
گشتم بیاد روی تو قربان آفتاب

چون ماه نو ز شهرت رسوائیم مپرس
چاکی کشیده‌ام ز گریبان آفتاب

همت بجهد شبنم ما ناز می‌کند
بستیم اشک خویش بمژگان آفتاب

بیدل بحسن مطلع نازش چسان رسیم
ما را چو ذرّه ساخته حیران آفتاب

گر باین گرمیست آه شعله زای عندلیب
شمع روشن میتوان کرد از صدای عندلیب

عجز هم ما را درین گلشن بجائی می برد
نیست کم از ناله بال نارسای عندلیب

مانع قتل ضعیفان جز مروت هیچ نیست
ورنه از گل کس نخواهد خونبهای عندلیب

در چمن رفتیم و ساز ناله سیرآهنگ شد
جلوهٔ گل کرد ما را آشنای عندلیب

ریشهٔ دلبستگی در خاک این گلشن نبود
رفت گل هم در قفای نالهای عندلیب

ایکه خواهی پاس ناموس محبت داشتن
شرم دار از دیدن گل بیرضای عندلیب

آه مشتاقان نسیم نوبهار یاد اوست
رنگها رفته است بیدل در صدای عندلیب

هر کرا گردند راحت محرم احسان شب
چون سحر بر آه محمل بست در هجران شب

لمعهٔ صبحی که میگویند در عالم کجاست
اینقدر با خواب غفلت نیست در پایان شب

گوشه‌گیر وسعت آباد غبار جهل باش
پرده‌پوش یکجهان عیب است هندستان شب

آسمان نشناخت موقع ورنه در تحریر فیض
بر بیاض صبح بایستی خط ریحان شب

بهر منع شکوه بختم سر رسائی میکند
لیک ازین غافل که میباشد سحر افغان شب

با چنین بختی که خوابم مایه دار نقد اوست
بینوایان کردن پر از زر دامن تاوان شب

الفت بخت سیه چون سایه داغم کرده است
شش جهت روز است و من دارم همان دامان شب

بیدل از یادش بترک خواب سودا کرده‌ام
ورنه جز مخمل قماشی نیست در دکان شب

ردیف التاء

ازبس قماش دامن دلدار نازکست
دستم ز کار گر رود کار نازکست

مشکل بنفی خود کنم اثبات مدعا
آئینه و هم خاطر دلدار نازکست

وحدت بهیچ جلوه مقابل نمیشود
بیرنگ شو که آئینه بسیار نازکست

اندیشه در مقابلهٔ عشق داغ شد
آئینه اوست با من و اظهار نازکست

اظهار راز حوصلهٔ آخر بعجز ساخت
چندانکه ناله خون شده منقار نازکست

فرصت کفیل اینهمه غفلت نمی‌شود
خواب گران و سایهٔ دیوار نازکست

بس که برق یاس بنیاد من ناکام سوخت
بینوایان از آتش سنگ نگینم نام سوخت

الفت فقر از هوسهای غنایم باز داشت
خاک این کاشانه در مغزم هوای بام سوخت

شعله جواله گرد آلود خاکستر نشد
گرد خود گردیدنم صد جامهٔ احرام سوخت

وحشت عمر از هوای نامرادیها نداد
گرمی رفتار قاصد چون پر پیغام سوخت

ای شرر بر سنگ جهدی کن ز افسردن ترا
بیش ازین نتوان بداغ منت آرام سوخت

گرد نومیدی علاج زخم چشم هستیم
عطسهٔ صبحم سپندی در دماغ شام سوخت

بیدل از وحشت شرار ما چه عشرت ممکن است
یعنی آغازیکه ما داریم بی‌انجام سوخت

سرخط درس کمالت منتخب دانی بس است
از کتاب ما و من سطری اگر خوانی بس است

تا درین محفل چراغ عافیت روشن کنی
پردهٔ فانوس رازت چشم قربانی بس است

امتیاز محو او بر آب و گل موقوف نیست
عنصر کیفیت آئینه حیرانی بس است

ناتوان از خجلت اظهار هستی آب شد
از لباس نیستی یک جامه عریانی بس است

رفته از خود اقامت آرزو هیهات چند
نقش پائی گر درین ویرانه بنشانی بس است

عجز بنیادت گر از انصاف دارد مایهٔ
از رعونت اینکه خود را خاک میدانی بس است

ای حباب اجزای موجی سازت از خود رفتن است
یک تأمل وار اگر در خود فرو مانی بس است

سرخط تسلیم شو بیدل که مانند هلال
پای سیر آسمانت نقش پیشانی بس است

بس که اجزایم چمن پروردهٔ نیرنگ اوست
گر همه خونم بجوش شوخی آید رنگ اوست

جذبهٔ عشقش شرار از سنگ می‌آرد برون
من باین وحشت گر از خود برنیایم ننگ اوست

بی محبت زندگانی نیست جز سنگ عدم
خاک کش بر فرق آن سازی که بی آهنگ اوست

عضو عضوم را محبت مرغ دست آموز کرد
گر کند پرواز رنگم چون حنا در چنگ اوست

حسن از رنگ طرف با جلوه نپسندید صلح
خلوت آئینهٔ دل عرصه گاه جنگ اوست

کیست زین گلشن بگوی معنی او وارسد
غنچه‌ام بیدل نمیدانم چه گل در چنگ اوست

جنس ما با این کسادی قیمتی فهمیده است
هیچ هم در عالم امیدی می ارزیده است

تا کجا انجامد آخر ماجرای داغ و دل
بر کباب خام سوزی اخگری پیچیده است

دود دل آخر بچندین شعله خواهد موج زد
شمع این بزمم هنوزم گیره چسپیده است

کار سهلی نیست بر هستی تماشای عدم
بر نخیزد مار دارد هر که ما را دیده است

آرزو از فیض عام بیخودی نومید نیست
من اگر گردش نگشتم رنگ من گردیده است

حلقهٔ زنجیر تصویرم مپرس از حیرتم
ناله دارم که جز گوشم کسی نشنیده است

زین گذرگاه نزاکت بی تأمل نگذری	عالمی خورده است بر هم تا مژه لغزیده است

نیست بیدل وحشتم جز پاس ناموس جنون
کسوت عریانیت تنها دامن ازمن چیده است

خلق را بر سر هر لقمه زبس سرشکنی است	ناشتا گر شکنی قلعهٔ خیبر شکنی است
مگذر از ذوق حلاوتکدهٔ محفل دهر	ناله پردازی نی عالم شکرشکنی است
نفس از ضبط طپش معنی دل می بندد	گوهر آرائی این بحر بجو درشکنی است
سخت کاریست که با کلفت دل ساخته ایم	رنگ آئینه شدن سد سکندر شکنی است
میبرد سوی فنا تنگی آغوش حباب	وسعت مشرب ما مانع ساغرشکنی است
محو کن عرض کمال و دل روشن دریاب	صافی آئینه آئینهٔ جوهرشکنی است
ترک جمعیت دل سخت ندامت دارد	بحر یکسر عرق خجلت گوهرشکنی است

بیدل از خویش بجز نفی چه اثبات کنم
رنگ را شوخی پرواز همان پرشکنی است

گل کردن هوس ز دل چاک تهمت است	موج حباب چشمهٔ آئینه حیرت است
اینست اگر حقیقت اسباب اعتبار	بگذشتن از هستی موهوم همت است
بر دوش عمر چند کشی محمل امل	ای بیخبر شرر چه قدر رام فرصت است
عامست بسکه نسبت بی ربطی جهان	مژگان بخواب گر بهم آری غنیمت است
عمریست دل بغفلت خود گریه میکند	این نامهٔ سیه چه قدر ابر رحمت است

بیدل بیاد محشر اگر خون شوم رواست
بازم دل شکسته دمیدن قیامت است

بیتوام جای نگه جنبش مژگانی هست	ایمنی از ساز طرب دود چراغانی هست
غنچهٔ این چمنی کلفت دلتنگی چند	ای چمن محو گلت سیر چراغانی هست
عذر بیدردی ما خجلت ما خواهد خواست	اشک اگر نیست عرق هم نم مژگانی هست
بتظلم نتوان داد فلک داد اما	گر لب از ناله به بندی خود احسانی هست

جرأتی کو که برویت مژه باز کنیم / چشم قربانی و نظارهٔ پنهانی هست
گر تأمل نفسی بیضهٔ طاوس شود / در شبستان عدم نیز چراغانی هست
نشوی منکر سامان جنونم بیدل / که اگر هیچ ندارم دل ویرانی هست

آفت سروبرگ هوس آرائی جاه است / سرباختن شمع ز سامان کلاه است
مشکل که شود وحشی ما رام تعلق / در خانهٔ دل هر نفسی مژدهٔ راه است
آئینه‌ام و طاقت دیدار ندارم / این باده ندانم چه قدر حوصله‌خواه است
آنجا که تکبر مستان باده فروشند / ماییم و شکستی که سزاوار کلاه است
هرچند جهان وسعت یک گام ندارد / اما اگر از خویش برآئی همه راه است
زان جلوه بخود ساخت جهانی چه توان کرد / شب پرتو خورشید در آئینهٔ ماه است
افسوس که در غنچه و بو فرق نکردیم / دل رفت و من دلشده پنداشتم آه است
از جلوه کسی ننگ تغافل نپسندد / بیدل مژه برهم زدنت عجز نگاه است

حیرت دمیده‌ام گل باغم بهانه ایست / طاوس جلوه‌زار تو آئینه‌خانه ایست
دردسر تکلف مشاطه برطرف / موی میان ترک مرا ابله شانه ایست
حسرت کمین مژدهٔ وصل است حیرتم / چشم بهم نیامده گوش فسانه ایست
آنجا که زه کنند کمانهای امتیاز / منظور این و آن نشدن هم نشانه ایست
در یاد عمر رفته دلی شاد میکنم / رنگ پریده‌ام بخیال آشیانه ایست
ضبط نفس نوید دل جمع میدهد / گر فال کوتهی زند این رشته دانه ایست
بیدل ز برق وحشت آزادیم مپرس / این شعله را برآمدن از خود زبانه ایست

شب که طاوس مرا شوق تو بال افشان داشت / یلچه‌بان چشم بهم برزدن مژگان داشت
رمز نیرنگی ما فاش شد از شوخی رنگ / شیشه آورد برون آنچه پری پنهان داشت

تا ز هستی اثری هست محبت رسواست / جرس له بزنجیر قفس نتوان داشت
همه جا دیدهٔ یعقوب غبار انگیز است / یارب اقلیم محبت چه قدر کنعان داشت
هیچ روشن نشد از هستی ما غیر حجاب / شخص تصویر همین پیرهن عریان داشت

حیرتم شش جهت از درد دل آئینه گرفت
ورنه هر موبه تنم صد مژه بال افشان داشت

زندگانی در جگر خار است و در پا سوزنست / تا نفس باقیست در پیراهن ما سوزنست
زحمت تدبیر بیش از کلفت واماندگیست / زخم خار این بیابان را مداوا سوزنست
سر بکسوتها فرو بردیم و عریانی بجاست / وضع رسوائی که ما داریم گویا سوزنست
میکشد سررشتهٔ کار غرور آخر بعجز / گر همه امروز شمشیر است فردا سوزنست
ماجرای اشک و مژگان تا کجا گیرد قرار / ما سراپا آبله عالم سراپا سوزنست
ترک هستی گیر و بیرون آ ز تشویش امل / ورنه یکسر رشته باید تافتن تا سوزنست

لاف آزادیست بیدل تهمت آزادگان
شوخی نام تجرد بر مسیحا سوزنست

جهان قلمرو طوفان اعتبار تو نیست / ز هر چه رنگ توان باختن غبار تو نیست
کمند همت وحشت سوار عشق رساست / هوس اگر همه عنقا شود شکار تو نیست
ز لاف ترک میفکن خلل بهمت فقر / شکست هر دو جهان یک کلاه دار تو نیست
شرر بچشم تغافل اشارتی دارد / که این بساط هوس جای انتظار تو نیست
سحر چه کرد درین باغ تا تو خواهی کرد / بهوش باش که فرصت نفس شمار تو نیست
کجاست آئینهٔ کز نفس نباخت صفا / هوای عالم هستی همین غبار تو نیست
کدام موج درین بحر بی تردد ماند / بخود مناز ز جهدی که بر کنار تو نیست
کدام رمز و چه اسرار خویش را دریاب / که هر چه هست نهان غیر آشکار تو نیست
مثال شخص در آئینه گرد حیرت اوست / تو گر ز خود بروی هیچکس دوچار تو نیست
دلیل خویش پس از مرگ هم توئی بیدل / چو شمع کشته کسی جز تو بر مزار تو نیست

شوخ میناکی که رنگ عیش بر کاشانه ریخت
خواست شمع برفروزد آتشم در خانه ریخت

شب خیال پرتو حسن تو زد در انجمن
شمع چندان آب شد کز دیدهٔ پروانه ریخت

سر بصحرا دادهٔ نیرنگ سودای توام
میتوان از مشت خاکم عالمی دیوانه ریخت

سخت پابرجاست در دنشاء مخموریم
چون کمانم باید از خمیازه خشت خانه ریخت

درد معشوقان ز عاشق بیشتر دارد اثر
شمع تا اشکی بیفشاند دو پر پروانه ریخت

ظالم از بیدستگاهی نیست بی تمهید ظلم
در حقیقت اره شمشیریست چون دندانه ریخت

حیرتی بودیم اکنون خار خار حسرتیم
صنعت عشقت ز ما آئینه بر دوشانه ریخت

التفات بی غرض سررشتهٔ تسخیر ماست
صید ما خواهی برون از دام باید دانه ریخت

هر کجا بیدل مکافات عمل گل میکند
دیدهٔ دام از هجوم اشک باید دانه ریخت

بفکر دل لبم از ربط قیل و قال گذشت
چسان نفس زنم آئینه در خیال گذشت

بهار یاس ز سامان بی نیازیها
چه مایه داشت که بالیدن از نهال گذشت

خمی بدوش ادب بند و سیر عزت کن
ز آسمان همین نردبان هلال گذشت

طریق فقر جنون تازیی دگر دارد
دلیل حاجت اگر باید از سوال گذشت

عرق ز جبههٔ ما بی فنا نشد زایل
فغان که عمر چو شبنم بانفعال گذشت

ز هیچ جلوه بتحقیق چشم نگشودیم
شهود آینه در عالم مثال گذشت

خمش نوائی موج تکلم از لب ما
اشاره ایست که نتوان ازین زلال گذشت

بعالمی که ز پرواز کار نگشاید
توان چو رنگ بسعی شکست بال گذشت

دلم ز خجلت بی طرفی آب شد بیدل
بیا و باده تریها برین سفال گذشت

ز جاه مایهٔ عصیان نه مال غفلت راست
همین نفس که تو اش صید الفتی دنیاست

جنون پیامی او نام یأس داغم کرد
امید میطپد و نامه در پر عنقاست

زردی بی اثری فال اشک زد آهم
شراب ساغر شبنم گداز عشق هواست

جفاکشان همه مصروف کار یکدگرند
ز پا فتادن اشک از برای ناله عصاست

بوهم نشاء آزادگی گرفتاریم
چو صبح گرچه نفس موج میزند پر ماست

عنان لغزش بیخودان که می‌گیرد
چو اشک وحشت ما را هجوم آبله پاست

کجاست نفی جز اثبات ذات یکتائی
تویی در آئینه دارد منی که از تو جداست

ز بس گذشته‌ام از عرض کارگاه هوس
گرم بخود نظر افتد نگاه رو بقفاست

مگیر دامن اندیشهٔ دگر بیدل
که دست باده‌کشان وقف دامن میناست

بس که امشب بینوام سامان اعضا آتش است
گر همه اشکی فشانم تا ثریا آتش است

شمع تصویریم از سوز و گداز ما مپرس
پرتوی از رنگ تا باقیست در ما آتش است

غرق وحدت باش اگر آسوده خواهی زیستن
ماهیان را هرچه باشد غیر دریا آتش است

جز بگمنامی سراغ امن نتوان یافتن
ورنه از پرواز ما تا بال عنقا آتش است

بیتو چون شمعی که افروزند بر لوح مزار
خاک بر سر کرده‌ایم و بر سر ما آتش است

شاخ از گلبس جدا مصروف گلخن میشود
زندگی با دوستان عیش است و تنها آتش است

نشاء صهبا نمی ارزد بتشویش خمار
درگذر امروز از آبی که فردا آتش است

با دو عالم آرزو نتوان حریف وصل شد
ما بجائی خار و خس بردیم کانجا آتش است

گریه گر شد بی اثر از نالهٔ ما کن حذر
آب ما خون گشت اما آتش ما آتش است

نیست جز رقص سپند آئینه دار وجد خلق
لیک بیدل کیست تا فهمد که دنیا آتش است

سعی‌ها پیدا و حیرتها دویدن آرزوست
شمع تصویریم و اشک ما چکیدن آرزوست

کیسه گاه زندگی از نقد جمعیت تهی است
خاک میباید شدن گر آرمیدن آرزوست

آتشی کو تا سپندم ترک خودداری کند
ناله داری دارم و خلقی شنیدن آرزوست

منزل اینجا نیست جز قطع امید عافیت
ای ثمر از نخل بگذر گر رسیدن آرزوست

وصل هم بیدل علاج وعدهٔ دیدار نیست
دیدها چندان که محو اوست دیدن آرزواست

فنا مثالم و آئینه بقا اینجاست
کجا روم ز در دل که مدعا اینجاست

کسی نداد نشان از کمال شوکت عجز
جز اینقدر که همه سرکشی دوتا اینجاست

دلیل مقصد ما بس که ناتوانی بود
بهر کجا که رسیدیم گفت جا اینجاست

پس از مطالعهٔ نقش پا یقینم شد
که هرزه تازم و جام جهان نما اینجاست

خوشا که سایه صفت محو آفتاب شویم
که سخت نامه سیاهیم و عفو ما اینجاست

چو چشم آینه حیرت سراغ نیرنگیم
ز خویش رفته جهانی و نقش ما اینجاست

غبار رفته بباد سحر بگوشم گفت
که خلق بیهده جان میکند هوا اینجاست

بوصل لغزش پائی رسیده ام بیدل
بیا که داد رس سعی نارسا اینجاست

باز در خس خاشاکم نذر شعله خواهیهاست
صفحه میزنم آتش عذر پرفشانیهاست

کیست ضبط خودداری تا کشد عنان من
خون بسمل شوقم ساز من روانیهاست

گوش کر مهیا کن ناله جز خموشی نیست
یک نگه تماشا کن جلوه بی نشانیهاست

هر طرف گذر کردیم هم بخود سفر کردیم
ای محیط یکتائی این چه بیکرانیهاست

از غرور هم ایجاد هرزه رفته بر باد
ای غبار بی بنیاد این چه آسمانیهاست

محو یاس کن حاجت ورنه نزد غیر تنها
در طلب عرق کردن نیز ترزبانیهاست

آه بی پر و بالیم اشک عجز تمثالیم
سر بخاک میمالیم سعی ناتوانیهاست

ما ز سیر این گلشن عشوهٔ طرب خوردیم
ورنه چشم واکردن عبرت امتحانیهاست

ساز ما شکست دل یار ازین نوا غافل
به که پیش خود نالیم ناله بیزبانیهاست

مایهٔ خرد بیدل منشاء فضولی نیست
خودفروشی عالم از جنون دکانیهاست

در وصلم و هجرم بگریبان خیال است
چون آینه پرواز نگاهم ته بال است

بیقدری من نیست جز آهنگ غرورش / تا چینی ما خاک نگشته است سفال است

از مائده بی‌نمک حرص میرسید / هر چیز که جز غصه نخوردیم حلال است

آئینه دل از بغل غنچه جدا نیست / گر دل شکند سر به سر آغوش خیال است

جهدی که ز کلفت کدهٔ جسم برآئی / هر دانه که از خاک برون جست نهال است

بگذار برنگی که پرے داغ تو گردد / چون شیشه گر از سنگ برائی چه کمال است

بیدل دل ما گرچه نبوده است مقابل / نقشی که درین پرده نوشتیم خیال است

دل بسعی آب گردیدن طرب پیمانه است / خود گدازی تر دماغیهای این دیوانه است

چون حباب آخر نفس آشوب هستی میشود / خانهٔ ما سیل بنیادش هوای خانه است

در دماغ هر دو عالم سوختن پر میزند / شمع این پروانها خاکستر پروانه است

عضو عضوم کرده کیفیت مژگان او / دست اگر بر هم فشانم لغزش مستانه است

محو زنجیر نفس بودن دلیل هوش نیست / هر که می‌بینی بقید زندگی دیوانه است

از نفس یکسر طپشهای دلم باید شمرد / سبحه دارم که سر تا پای او یکدانه است

غفلت من کم نشد از سرگذشت رفتگان / چون ره خوابیده‌ام آواز پا افسانه است

در خراب آباد امکان گرد این معموره نیست / نوحه کن بر دل که این ویرانه هم ویرانه است

تهمت الفت بنقش کارگاه دل مبند / آشنای عالم آئینه بیگانه است

گر بجود دستی فشانم فارغ از آرایشم / پر فشانیهای رنگ این شمع را پروانه است

خیالی سد راه غیرت ماست / گر این دیوار نبود خانه صحراست

هوس تعبیری خواب امل چند / ز فرصت غافلی امروز فرداست

درین محفل گداز اشک شمعیم / نشاط از هر که باشد کاهش از ماست

سحر در پرتو خورشید محو است / بهر جا طبع روشن شد نفس کاست

شدم خاک و غبارم هیچ ننشست / هنوزم ناله بی درد رعناست

برنگ آبله عمریست بیدل
زخجلت دیدهٔ ما در تهٔ پاست

آخر از عجز طلب اشک دواندیم بچشم
پای خوابیدهٔ ما آبله در مژگان داشت

عاقبت کسوت مجنون بعرق گشت بدل
فصل تأثیر جنون این همه تابستان داشت

تنگی حوصله شد ترک علایق بیدل
با دگر دیکه بهم چیدن او دامان داشت

بی ادب بنیاد هستی عافیت دربار نیست
غیر ضبط خود شکست موج را معمار نیست

مفت چشم ماست سیر این چمن اما چه سود
اینقدر رنگی که میبالد کم از دیوار نیست

دل بذوق وعدهٔ فرداست مغرور امل
عشق گوید چشم وا کن فرصت اینقدار نیست

از کمین عیب جویان گاه باید دم زدن
گوشهای عاجزان جز در پس دیوار نیست

هر کس اینجا سود خود در دیده پوشی دیده است
خودفروشان غیرت آئینه در بازار نیست

حرص خلقی را درین محفل بمخموری گداخت
غیر جام سیر ستر هیچکس در کار نیست

اختلاط خودفروشان گر این بیحاصلی است
خانهٔ آئینه را قفلی به از زنگار نیست

غافل از سیر گداز دل نباید زیستن
نیست در خون گشته رنگی که در گلزار نیست

هر کجا او جلوه سازد عرض هستی مفت ماست
عکس را آئینه می باید نفس در کار نیست

بس که مردم دامن احسان بهم برچیده اند
بیدل از خشت کسی را پشت بر دیوار نیست

خامش نفسم شوخی آهنگ من اینست
سر جوش بهار ادبم رنگ من اینست

موج من و آرایش گوهر چه خیال است
ناموس حباب طلسم ننگ من اینست

بیتاب هوسنجی عمرم چه توان کرد
میزان خیال نفسم سنگ من اینست

با هر که طرف گشته ام آرایش اویم
آئینه ام و خاصیت جنگ من اینست

نامحرم آنجلوه ام از بیدلی خویش
آئینه ندارم چکنم رنگ من اینست

زندگی شوخی کمین رمی است
فرصت گیرودار صبحدمی است

عجز خویش استقامتی دارد
بار نه آسمان بدوش خمی است

بسر خود که خاک پای توایم
خاک پای ترا بخود قسمی است

هم بخود یک نگه تغافل زن
اگر آیینه مایل ستمی است

پوست برتن دریدن ممسک
همچو ماهی دریدن شکمی است

هرکجا عشق چهره پرداز است
سایه هم صورت سیه قلمی است

بیدل از دامگاه صحبت خلق
سر کشیدن بجیب خویش رمی است

چو لاله بیستو ز بس رنگ اعتبارم سوخت
خزان بباد فنا داد و نوبهارم سوخت

بعشق نیز اثر کرد شرم ناکسیم
عرق فشانی این شعله خاکسارم سوخت

ز تخته پاره دام ای ناخدا چه میپرسی
فلک کشید بگرداب و برکنارم سوخت

ببزم یار جنون کرده‌ام ای ادب معذور
سپند سوخت بوجدی که اختیارم سوخت

غبار دشت محبت سراغ غیر نداشت
برق جلوهٔ او هرکه شد دوچارم سوخت

هنوز از کف خاکسترم اثر باقی است
گداز عشق چه مقدار شرمسارم سوخت

دگر مپرس ز تاثیر آه بی اثرم
بآتشی که ندارم هزار بارم سوخت

شهید ناز تو پروانه کرد عالم را
جهان بسوخت چراغی که بر مزارم سوخت

مباد شام کسی محرم سحر بیدل
دماغ نشئه در اندیشهٔ خمارم سوخت

آنچه در بال طلب رقص است در دل آتش است
همچو شمع اینجا ز سر تا پای بسمل آتش است

از عدم دوری جهانی را بداغ وهم سوخت
محو دریا باش ای گوهر که ساحل آتش است

میروم جایی که جز معدوم گشتن چاره نیست
کاروانها خار و خس در بار و منزل آتش است

میگداز د جوهر شرمم از هجوم احتیاج
ای کرم معذور دار مینا و سائل آتش است

هردو عالم لیلی بی پرده است اما چه سود
غیرت مجنون ما را نام محمل آتش است

زندگی بیدل دلیل منزل آرام نیست
چون نفس در زیر پا دارم دل و دل آتش است

عمرها شد عجز طاقت سوی چشمم رهبر است
در ره تسلیم دل پائی که من دارم سر است

راحت جاوید فقر از جاه نتوان یافتن
خاک ساحل قیمت خود گر شناسد گوهر است

گاه گاهی گریه منع انفعالم میکند
جبهه کم دارد عرق روزیکه مژگانم تر است

راز ما صافی دلان پوشیده نتوان یافتن
هر چه دارد خانهٔ آئینه بیرون در است

دست بر دل نه ز نیرنگ سراغ ما مپرس
کاروان نالهایم و آتش ما دیگر است

ساز آزادی همان گرد شکست آرزوست
هر قدر افسرده گردد رنگ سامان تر است

هر سخن کز پردهٔ تسلیم خارج گل کند
نا ملایم تر ز آهنگ و فغان چنبر است

سعی ناپیدا نشان گاهی بهمواری برد
هر خطی کز خامهٔ مجنون دمد مسطر است

بیدل از پرواز خجلت دارم اما چاره نیست
ذره موهوم گل کردیم تا بال و پر است

صبح هستی نیست نیرنگ هوس بالیده است
اینقدر طوفان که می بینی نفس بالیده است

چون نفس عاجز نوای درد نومیدیم
ناله دارم که تا فریادرس بالیده است

دستگاهی داری ای منعم ز افسردن برآ
پرفشانی مفت عشرتها قفس بالیده است

نقش وهم و ظن تو هم چندانکه خواهی وانما
عالمی آئینه دارد دل ز بس بالیده است

با کدامین ذرهٔ خواهی تو هم پرواز گرد
چون تو اینجا حسرت بسیار کس بالیده است

یاس مطلب نیست بیدل مانع ابرام خلق
آرزو در سایهٔ بال مگس بالیده است

سوز استغنای عشق از حسرت دل بوده است
کوس ارباب کرم فریاد سایل بوده است

گر فنا خواهم غم قطع امیدم می کشد
مرگ همچو زندگانی بیتو مشکل بوده است

گرد آخر واصل بزم تو از خود رفتنم
سایه را در خانهٔ خورشید منزل بوده است

تا لب افسردهٔ ما در غبار وهم سوخت
غرقهٔ بحری که ما بودیم ساحل بوده است

بیخودی کرد از حضور لیلی دل غافلم
ورنه هر اشکی که رفت از دیده محمل بوده است

نیست نیرنگی که نقش اعتبار خاک نیست
نیست گردیدن بصد حسرت مقابل بوده است

امداد عجز بیدل سختی از طبعم ربود
گردش حال آسیای دانهٔ دل بوده است

ز خود رمیدن دل بس که شوخی انگیز است
چو شبنم آبلهٔ ما شرار آمیز است

هزار سنگ شرر گشت و بال ما را فشاند
هنوز سعی گداز من آبرو ریز است

سر هوای اقامت درین چمن مفراز
بهوش باش که تیغ گذشتنی تیز است

دمیده ایم چو صبح از دل گرفتاری
غبار عالم پرواز ما قفس بیز است

بطبع سنگ فسردن شرار می بندد
هوای عالم آسودگی جنون خیز است

شکست ظرف محیط از حباب خالی نیست
ز خود تهی شده از هر چه هست لبریز است

کباب عافیتی مگذر از هوس بیدل
دلیل صحت بیمار سعی پرهیز است

بس که بیقدری دلیل دستگاه عالم است
چون پر طاوس یکعالم نگین بی خاتم است

درس عشرتهای ما را نسخه در کار نیست
چشم آهو را سواد خویش سرمشق رم است

پیش از آفت منت تدبیر آسم می کند
خون زخم را چکیدن انفعال مرهم است

دوستان حاشا که ربط ساز الفت بگسلند
موج را از رفتن از خود هم در آغوش هم است

سعی آبی از عرق میریزد اما سود نیست
چون نفس از سوختنها آتش ما مبهم است

از تعلق یکسر مو قطع ننمودیم حیف
تیغ تسلیمی که ما داریم بر صاحب دم است

آب گردیدن ز ما بی انفعالیها نبرد
طبع ما را چون گداز از شیشه برگشتن کم است

بیدل از عجز و غرور وقت و جاه ما مپرس
تا نفس باقیست این آهنگ صد زیر و بم است

دوش از نظر خیال تو دامن فشان گذشت
اشک آنقدر دوید پی از فغان گذشت

دارد غبار قافلهٔ نا امیدیم
از پا نشستنی که ز عالم توان گذشت

دلدار رفت و من بوداعی نسوختم
یارب چه برق بر من آتش بجان گذشت

تمکین کجا بسعی خرامت رضا دهد
کم نیست اینکه نام توام بر زبان گذشت

طی شد بساط عمر بپای شکست رنگ
بر شمع یک بهار گل زعفران گذشت

واماندگی ز عافیتم بی نیاز کرد
بال آنقدر شکست که از آشیان گذشت

یک نقطه مد ز آبلهٔ پا کفایت است
زین بحر همچو موج که میتوان گذشت

بیدل چه مشکل است ز دنیا گذشتنم
کم ناله داشتم که ز هفت آسمان گذشت

ز بس بخلوت وصل تو یار آئینه است
نگاه هر دو جهان در غبار آئینه است

صفای دل طلبی دیده در خم مژه بند
نه زگرد کدورت حصار آئینه است

نگشتیم سرشکی که جلوه بار نداد
گداز دل چه قدر آبیار آئینه است

تو هم ز خود برو و چند نقش بند مباز
که روی کار جهان پشت کار آئینه است

چراغ انجمن شوق جز تحیر نیست
نهان پردهٔ دل آشکار آئینه است

ز زندگی همه گر رنگ رفته داریم
بامتحان نفسی در فشار آئینه است

ز بی نشانی آنجلوه سر مکن بیدل
هنوز رنگ تو صرف بهار آئینه است

شب که حیرت با خیالت رنگ قیل و قال ریخت
همچو شمع از پیکرم یکسر زبان لال ریخت

یک سحر تا نقشبندم صد چمن رنگم شکست
تا بپروازی رسد اندیشه چندین بال ریخت

رفته ام از خویش چندانی که می آیم هنوز
بیخودی از ما ضمیم طوفان استقبال ریخت

آبم از شرم سماجت پیشگان این چمن
بهر یک لب خنده نتوان خجلتش را سال ریخت

عمر بگذشت و همان ما قدردان ناله ایم
هستی آئینهٔ ما سخت بی تمثال ریخت

یکنفس چون سایه غافل گشتم از خورشید عشق
بر سراپایم سواد نامهٔ اعمال ریخت

تا پری افشانده ایم از آسمانها برتریم
بسمل رنگیم و نتوان خون ما پامال ریخت

کار ما عشق است بیدل ورنه در میدان لاف
بوالهوس هم میتواند خونی از قیفال ریخت

محرم حسن ازل اندیشهٔ بیگانه نیست
رنگ میگردد بگرد شمع ما پروانه نیست

هرقدر خواهد دولت اسباب حیرت جمع کن
چون نگاه اینجا بجز خمیازه خشت خانه نیست

عمرها شد در خیال نقش هستی سرخوشیم
بادهٔ ما جز گداز شیشه و پیمانه نیست

هر نفس فرصت پیام مژدهٔ دیدار اوست
همه مژه برخواب میباید زدن افسانه نیست

دل بانداز غبار ناله از خود رفته است
ریشهٔ ما هرقدر برخویش بالد دانه نیست

داغ نیرنگ تغافل سیرشهای خودم
عالمی با آشنا میگردد و بیگانه نیست

ای هجوم بیخودی زخمی که در ضبط شعور
لغزشی وا ماندهٔ ما اینقدر مستانه نیست

جان پاک از قید تن بیدل ندامت میکشد
گنج را جز خاک بر سر کردن از ویرانه نیست

شوکت شاهیم از فیض جنون در قدم است
چشم زخمی گر رسد آبله هم جام جم است

ما جنون شیفتگان الفت آشفتگیم
وضع ما را بسر زلف پریشان قسم است

اینقدر نیست درین عرصه نمایان گشتن
یکسر مو اگر از خویش برآیی علم است

مرگ شاید دل از اسباب هوس بردارد
ورنه در ملک نفس صافی آئینه کم است

رحم بر شبنم ما کن که درین عبرت گاه
آب گردیدن و از خود نگذشتن ستم است

دیده در خواب عدم هم مژه برهم نزند
گر بداند که تماشا چه قدر مغتنم است

نفس صبح ز شبنم بتأمل نرسد
رشتهٔ عمر ز اشکم بگره متهم است

حسن بی عشق تماشا نگذشت از دل پاک
صفحهٔ حیرت آئینه عجب خوش قلم است

میچکد سجده ز سیمای نمودم بیدل
شاهد حال من آئینهٔ نقش قدم است

هرسو نگرم دیده بدنبال حجاب است
ای تار نظر پرتنت این چه نقاب است

آسان نتوان چشم بپای تو نهادن
ای گل مژهٔ دیدهٔ بیخواب رکاب است

پرواز نیاید بپرافشانی مژگان
ای هیچ بکار که نداری چه شتاب است

گیرم نشدم قابل پیمانهٔ راحت
آئینهٔ آبم چه کم از عالم آب است

ماهیچکسان بیهده مغرور خیالیم
گر ذره بافلاک پرد در چه حساب است

تا سرمه نگشتیم بخمیش نرسیدیم
در بزم خموشان نفس سوخته باب است

خاموشی آن لب بحیا داشت سوالی
دادیم دل از دست و نگفتیم جواب است

بیدل ز دوئی چاره محال است درین بزم
پرواز توهم آینه چندانکه نقاب است

رنگ گل چون جوش زخم تیغ گلچین بوده است
باغ تسلیم محبت طرفه رنگین بوده است

غنچه گردیدیم و گلشن در گریبان یافتیم
عشرت سربسته در دلهای غمگین بوده است

دل مصفا کردم و غافل که در بزم نیاز
صاحب آئینه گشتن کار خودبین بوده است

از شرر در آتش افتاده است لعل کوهسار
سنگ هم اینجا مقیم خانهٔ زین بوده است

وصل جستم رفتن از خود شد دلیل مقصدم
این دعا را در شکست رنگ آمین بوده است

با همه شوخی خیالش راز دل پروانه نیست
خانهٔ آئینه‌ام بسیار رنگین بوده است

پشت دست آینه دندان جوهر میگزد
سایهٔ دیوار حسرت سخت سنگین بوده است

حیرت مخصمیم بیدل هرکجا افتاده‌ایم
سر گرانیهای ما آئینه بالین بوده است

شب که شور بلبل ما ریشه در گلزار داشت
بوی گل چون غنچه رنگین ناله در منقار داشت

نغمهٔ جولان صد نیرنگ ازین صحرا گذشت
نرگس چشم بتان فریاد موسیقار داشت

چون حباب از مستی چشمی بهم آورده‌ایم
در خرابی خانهٔ ما سایهٔ دیوار داشت

گر همه کفر است نتوان سر ز همواری کشید
سبحه را دیدیم طوف حلقهٔ زنار داشت

از مروت عزت گل را سبب فهمیده نیست
سر شد آن پائی که پاس آبروی خار داشت

عجز هم کافی است هرجا مقصد از خود رفتن است
سایهٔ پست عدم یک لغزش هموار داشت

نارسائی صد خیال هرزه انشا میکند
طینت پیکار از کم بیشتر در کار داشت

دانهٔ تاکی بچندین خط ساغر ریشه کرد
در گداز سبحهٔ ما عالمی زنار داشت

بوی گل صد انجمن بی پرده است اما چه سود
التفات رنگ ما را در پس دیوار داشت

عمرها شد چون گهر تهمت کش بیدردیم
یاد ایامیکه چشم یکدو شبنم وار داشت

آسمانی از کف خاک اختران غفلت است
بیدل از فخری که ما داریم باید عار داشت

راحت کجاست گر دلت از خویش رستنیست
در آتش است نعل سمندی که جستنیست

جز وحشت از متاع جهان برنداشتیم
بر ما مبند تهمت باری که بستنیست

دل جمع کن بحاصل اسباب پرمناز
گل را حضور غنچه در آغوش رستنیست

افسردگی بشعلهٔ همت چه میکند
خورشید زیر خاک هم از پا نشستنیست

صد رنگ جسته غنچهٔ دل وا شکافتیم
رنگی که مثل الفت دلهای خسته نیست

در کارخانه که شکست آب و رنگ یافت
کار دگر چو بستن دل دست بسته نیست

بیدل بطبع بیخودیست بوی راحتست
رنگ شکسته که برنگ شکسته نیست

با زوحشی جلوهٔ در دیده جولان کرد و رفت
از غبار رم دست بر هم سوده سامان کرد و رفت

اخگری بودم میان شعلهٔ خاکستری
خود نمائی زین لباسم نیز عریان کرد و رفت

رنجها در عالم تسلیم راحت می‌شود
شمع از خار قدم سامان مژگان کرد و رفت

رنگ گرداندن غبار دست بر هم سوده بود
بیخودی آگاه هم از وضع پشیمان کرد و رفت

بی تمیزی دامن نازی بصحرائی فشاند
شوخی اندیشهٔ ما را گریبان کرد و رفت

سعی بیرون تازیت زین بحر پر دشوار نیست
میتوان چون موج گوهر ترک جولان کرد و رفت

خاک عبرت پرور بنیاد این ویرانه ایم
هرکه آمد اندکی ما را پریشان کرد و رفت

بود در طبع گهر نیرنگ شبنم سازئی
تنگی فرصت نفس را اشک غلطان کرد و رفت

جای دل بیدل درین محفل سپندی داشتم
بس که تنگ آمد پری افشاند افغان کرد و رفت

موج جنون نمیرمد اشک پریشان کیست
ناله بدل میخلد بسمل مژگان کیست

لخت دلی در نظر ابنمه چاک جگر
حیرتم آئینه کرد شانهٔ گریبان کیست

رشتهٔ امواج را عقده نگردد حباب
آبله در راه شوق مانع جولان کیست

دل ز پیش رفت و من میروم از خویشتن
عیب جنونم مکن ناله بفرمان کیست

حسن بتان اینقدر نیست فریب نظر
گر نه توئی جلوه گر آئینه حیران کیست

غیر محبت دگر دین چه و آئین کدام
امت پروانه باش سوختن ایمان کیست

بیدل ازین مانده دست هوس شسته ایم
پهلوی دل خورده را آرزوی نان کیست

ساوگی دل را اسیر فکرهای خام داشت
تا تحیر بود در آئینه عکس آرام داشت

عیشها کردیم تا اجزای ما بر باد رفت
خانهٔ ما بعد ویرانی هوای بام داشت

ما ز خودداری عبث خون طلبها ریختیم
در صدای بال بسمل عاقبت پیغام داشت

بی پر و بالی طپش افسردهٔ پیغام نیست
هر کسی اینجا بقدر عاجزی آرام داشت

در نقاب اشکم آخر حسرت دل قطره بود
رنگ صهبا پای گردیدن بطبع جام داشت

ناله را روزی که اوج اعتباری بوده است
چون جرس بیدل بجای باده دل در جام داشت

وحشت مدعا جنون ثمر است
ناله بال فشاندهٔ اثر است

وضع این بحر سخت بی پرواست
ورنه هر قطره قابل گهر است

سایه تا خاک پر تفاوت نیست
از بقا تا فنا همین قدر است

سنگ در دامن امید مبند
فرصت آئینه داری شرر است

شوق واماندگی نصیب مباد
دل افسرده نالهٔ دگر است

فال راحت مزن کزین کف خاک
هر چه آسوده تر فسرده تر است

اشک اگر دام مدعا طلبی است
چشم ما زین قماش گریه تر است

همچو آئینه بس که دل تنگیم
خانهٔ ما برون نشین در است

بیدل از کلفت شکست منال
بزم هستی دکان شیشه گر است

در بهار گریه عیش بیدلان آماده است
اشک ما تا گل کند هم شیشه و هم باده است

درخرابیها بساط خواب نازی چیده ایم
سایه گل کرده است تا دیوار ما افتاده است

چون نگاه چشم بسمل بی تأمل میرویم
قاصد بی مطلبیم و نامهٔ ما ساده است

تهمت آلود تک و پوی هوسها نیستیم
همچو گوهر طفل اشک ما تحیرزاده است

هر نفس چندین هوس می زاید از اندیشه ام
شرم دار از لاف مردیها طبیعت ماده است

گوهر ما کاش از ننگ فسردن خون شود
میرود دریا ز خویش و موج ما استاده است

نافه شد گلبرگ ترا تا لعا فلها بجا است
دور چشم بد هنوز آن نوخط ما ساده است

بی شکست رنگ بیدل گردیدم جولان عجز
رفتن از خویشیم قدم در هیچ جا ننهاده است

بی نقش چین حسن فرنگ آفرین است
بهزادی تو دست ز دنیا کشیدن است

ما را برنگ شمع در عافیت زدن
از چشم خود همین دو سه اشکی چکیدن است

از عالمی که شش جهتش گرد وحشت است
دامن نچیدن تو چه هنگامه چیدن است

فرصت بهار نیست چرا خون نمی شوی
ای بیخبر دگر چه رنگت رسیدن است

درواد ئیکه دوش ادب محفل وفاست
خار از قدم چو شمع بمژگان کشیدن است

حیرت دلیل عافیت هیچکس مباد
اشک گهر زمان زده نا چکیدن است

بیدل بمزرعی که امل آبیار اوست
بی برگ تر ز آبلهٔ پا دمیدن است

عشرت فروز انجمن نیستیم حیاست
چون شبنم گلم عرق آئینه تقاست

گو مشتری که سرمهٔ عبرت کشد بچشم
یعنی شکست قیمتم اجزای توتیاست

از بس گذشته ام ز فریب خیال رنگ
آئینه گر به پیش کنم عکس بر قفاست

محو جمال ننگ فضولی نمی کشد
نظاره در قلمرو آئینه نارواست

میجوشم از طبیعت آفات روزگار
گوهر شکست موج زند حیرتم صداست

تا چشم باز کردهٔ از خود گذشتهٔ — زین بحر تا کنار همین یک بغل شناست

عمریست در طلسم کدورت نشسته‌ایم
بیدل غبار خاطر ما آستان ماست

بر طپیدنهای دل هم دیده واکردنیست — رقص بسمل عالمی دارد تماشا کردنیست
پیکر خاکی ندارد چارهٔ عرض نیاز — نسخهٔ ما بس که بیربط است اجزا کردنیست
هر کف خاکی بجوش صدکدراز آماده است — یکقلم اجزای این میخانه صهبا کردنیست
بی‌نشانی میزند موج از طلسم کائنات — گر همه رنگست هم پرواز عنقا کردنیست
از ورق گردانی شام و سحر غافل مباش — زیر گردون آنچه امروز است فردا کردنیست
خاک ما خون گشت و خونها آب گردید و هنوز — عشق میداند که در دنیا چه با ما کردنیست
یا بخود آتش توان زد یا دلی باید گداخت — گر دماغ عشق باشد اینقدرها کردنیست
حیرتی دارم سراغ از پردهٔ زنگار چشم — شاید این آئینه دلرا مستغنا کردنیست
منزل درد تو دارم سیر عالم کرده‌ام — گر همه یکقطرهٔ خونست دل جا کردنیست
قامت خم گشته میگوید آشوب فناست — ناخنی گل کرده‌ام این عقده را وا کردنیست

شکل تصویریم بیدل از کمال ما مپرس
حرف ما ناگفتنی و کار ما ناکردنیست

هما سراغم و زیر فلک مگس هم نیست — چه جای کس که درین خانه هیچکس هم نیست
بو هم خون شو ای دل که مطلب عنقاست — بعالمی که توان سوخت مشت خس هم نیست
گذشته است زهم گرد کاروان وجود — کسی که پیش نیفتاده است پس هم نیست
شرار من بچه امید فال شعله زند — که دامنم ته سنگ آمد و نفس هم نیست
بدرد بیکسیم خون شوای پر پرواز — کز آشیان بعدم کردی و قفس هم نیست

باین دو روزه تماشای زندگی بیدل
کدام شوق و چه عشق اینقدر هوس هم نیست

تا جنون نغمه بهار عشرتم در چنگ داشت — طفل اشکی هم که میدیدم بدامن سنگ داشت

دل شکستم شور طوفان هوسها آرمید
شیشهٔ ما خورد بر سنگ انجمن را ننگ داشت

اینهمه دام خیالاتی که برهم چیده‌ایم
نیست جز رم ما و تو معجون هستی بنگ داشت

عمر همچون سایه در اندیشهٔ غفلت گذشت
تا نمودی داشتم آئینهٔ من زنگ داشت

کاش هجران داد من میداد گر وصلی نبود
شمع تصویرم که از من سوختن هم ننگ داشت

عشق هم دارد تلافیها که چون مینا زمی
هر قدر خون بود در دل چهرهٔ ما رنگ داشت

سعی هستی صبح ما را بر نیاورد از عدم
آتش ما هر کجا زد شعله جا در سنگ داشت

نیست جوش لاله و گل غیر افسون بهار
هر قدر ما رنگ گرداندیم او نیرنگ داشت

شمع را افروختن دارد ز داغ دل بری
منت صیقل چه مقدار انفعال زنگ داشت

نقش پرتو بر نمیدارد جبین آفتاب
غیر او هم بود لیک از نام بیدل ننگ داشت

چشم بیدار طرب سایهٔ سامان گلست
در نظر خوابت اگر سوخت چراغان گلست

ای خوش آن دیده که در انجمن ناز و نیاز
بال بلبل بنظر دارد و حیران گل است

در گلستان وفا سعی کسی ضایع نیست
رنگ هم گر رود از خود پی سامان گلست

داغ بیطاقتی کاغذ آتش زده‌ایم
رفتن از خود چه قدر سیر خیابان گلست

غنچه‌سان غفلت ما باعث جمعیت ماست
ورنه بیداری گل خواب پریشان گلست

فرصت عیش درین باغ نچیده است بساط
رنگ گردیست زمانی که بدامان گلست

نشوی بیهده تهمت‌کش جمعیت دل
غنچه هم بشکن بستن پیمان گلست

تو هم از نالهٔ بلبل نه نشستن آموز
صحن این باغ پر از خانه بدوشان گلست

بیدل از یاد رخش غوطه بگلشن زده‌ایم
سر اندیشهٔ ما محو بدامان گلست

اضطراب نبض دل آهنگ تمهید فناست
شعله در هر پرفشانی اندکی از خود جداست

سایه را هم بقا در عجز خوابانیده است
ورنه یک گام از خودت آن سو جهان کبریاست

عافیت خواهی وداع آرزوی جاه کن
شمع این بزم از کلاه خود بکام اژدهاست

بی خمیدن از زمین نتوان گهر برداشتن
آنچه بر دارد دولت زین خاکدان قد دوتاست

شبنم این باغ مژگانی ندارد در نظر
گر تو برخیزی ز خود برخاستنهایت عصاست

اوج دولت شعله طبعان از دو روزی بیش نیست
خاک اگر امروز بر فرقست فردا زیر پاست

میکند هر جزوم از شوق تو کار آئینه
خامه تصویرم و هر موی من صورت نماست

دهر خلقی را ز برگ اغنیا می پرورد
یک نهنگ مرده اینجا بهر صد ماهی غذاست

احتیاجست آنچه بیماری مقرر کرده اند
درد اگر بر دل گرانست از تقاضای دواست

هیچکس چون ما اسیر بی تمیزیها مباد
مشت خاکی در گره داریم کین آب بقاست

سایه ایم از دستگاه مایه بختان مپرس
آنکه روشن از دل شب برنیاید روز ماست

قامت پیری ز حرص شد کمینگاه امل
ورنه خم گردیدنت بر هر دو عالم پشت پاست

عجز طاقت سد راه رفتن از خویشم نشد
بیدل از واماندگی سرتا بپای شمع پاست

حذر ز راه محبت که پرخطرناکست
تو مشت خار ضعیفی و شعله بیباکست

توان به بیکسی ایمن شد از مضرت دهر
سموم حادثه را بخت تیره تریاکست

چه وانمایدت از چشم بند عالم وهم
که خودنمائی آئینه از دل پاکست

نیامدست شرابی بعرض شوخی رنگ
جهان هنوز سیه مست سایهٔ تاکست

طپیدن آئینهٔ ماست ورنه این دریا
حساب موج بیک آرمیدنش پاکست

بغیر وهم دگر چیست مانعت بیدل
تو پرفشانی و از ششجهت نفس چاکست

یار دور است ز ما تا بنظر نزدیکست
امتیاز آئینهٔ دوری هر نزدیکست

همه مقصد طلبان دامن لغزش گیرند
گر بدانند که منزل چه قدر نزدیکست

دود دل مژدهٔ خاکستر ما داد و گذشت
یعنی این شب که تو داری بسحر نزدیکست

ای هوس اینهمه مغرور اقامت نشوی
نسبت سنگ هم اینجا بشرر نزدیکست

دوری آب و گهر بر من و دلدار مبند
آنقدر نیست که گویم چه قدر نزدیکست

غیر بسمل همه کس جست و ندادند سراغ / آشیانی که به افشاندن پر نزدیک است

بیدل آئینه به پرواز غمم دوری چند / آسمان نیز باندازِ نظر نزدیک است

کو خلوت و چه انجمن آثار جاه اوست / هر جا مژه بلند کنی بارگاه اوست

از ریشه کاریِ دلِ وحشت ثمر مپرس / زین عرصه هر چه گرد برآرد سپاه اوست

ته جرعهٔ شراب غرور است عجز ما / رنگ شکسته سایهٔ طرف کلاه اوست

با محرمان عجز حوادث چه میکند / سرهای جیب الفتِ ما در پناه اوست

حسرت شنیدنم بهوس داغ کرده است / در خاک خون سری که ندارم براه اوست

حیرت نگاه شوکت نومیدی خودم / کین هفت عرصه یک کف بیدستگاه اوست

امشب غبار حیرت بیدل گرفته‌ایم / هر اشک بوتهٔ زگداز نگاه اوست

تنم ز بند لباس تعلق آزاد است / برهنگی برم خلعت خداداد است

نه دام دانم و نی دانه اینقدر دانم / که دل بهر چه کند التفات صیاد است

سپند صرفهٔ شوخی ندید ازین محفل / حذر که جرأت فریاد سرمه ایجاد است

جنون بی‌ثمری چاک سینه میخواهد / شرار تیشه چراغ امید فرهاد است

بدرد حیرت دیدار مرده‌ایم هنوز / نفس در آئینه دنباله دار فریاد است

مگرد زندگیم یکدم از فنا غافل / ز خود فرامشی ما همیشه در یاد است

مکن بآئینه تکلیف نامه پیغامت / که در حضور نویسی تحیر استاد است

جنون رنگ مسیحا درین چمن بیدل / شراب غنچه ته شیشهٔ یک پریزاد است

مست عرفانم شراب دیگری درکار نیست / جز طواف خویش دور ساغری درکار نیست

عالم عجز است اینجا جاه کو شوکت کدام / تا توانی ناله کن کرّ و فری درکار نیست

خشت بنیاد تو بر هم چیدن مژگان بست / در تغافل خانه بام و منظری درکار نیست

شعله‌ها در پردهٔ سعی جهان خوابیده است
گر نفس سوز کسی آتش گری درکار نیست

مشت خاک ما سراپا فرش تسلیم است و بس
سجدهٔ ما را جبینی و سری درکار نیست

زهد و تقوی هم خوش است اما تکلف برطرف
درد دل را بنده‌ام دردسری درکار نیست

حرص مانع نیست بیدل ورنه از ساز معاش
آنچه ما درکار داریم اکثری درکار نیست

دل مضطرب یاس و نفس ناله بچنگ است
دریایکه خون رگ ساز تو چه رنگ است

تا راه سلامت بری محو عدم باش
آسودگی شیشه همان در دل سنگ است

هرگه مژه وا شد چو شرر رفته‌ام از خویش
از چشم بهم بستهٔ شتاب تو درنگ است

از وحشت این بزم بعشرت نتوان زیست
هر چند چراغانش کنی پشت پلنگ است

دل تا بکی از ضبط نفس آب نگردد
هر سنگ هم از جوش شرر قافیه تنگ است

ایمن مشو از خواهش خون ناشدهٔ دل
موجی که گهر بحر ندید است نهنگ است

با یاد تو ام نیست غم از کلفت امکان
گردی که بود در ره گلشن همه رنگ است

ای ناله مبادا بخیالم روی از خویش
چون اشک دماغ طپشم شیشه بچنگ است

بیدل شرر بال تعلق چه فروشد
ما و سر تسلیم که عمریست بسنگ است

یاد آن جلوه که چشم گرهٔ اشک گشاست
شوق دیدار پرستان چه قدر آئینه‌راست

از سر دل نگذشتیم بچندین وحشت
نالهای جرس ما جرس آبله پاست

غره منشین بکمالی که کند ممتازت
پیشتر قطره ز گوهر شدن یکدریاست

آتش از چهرهٔ زرین اثر زر ندهد
دین بدنیا مفروشید که دنیا دنیاست

اینقدر سعی بآبادی ما لازم نیست
خانهٔ چشم بامداد نگاهی برپاست

همه وامانده عجزیم اگر کار افتد
نفس سوخته اینجا زره زیر قباست

نغمهٔ انجمن یاس بشوخی نزند
سودن دست ندامت زدگان هم صداست

سجدهٔ دانه چمن ساز نهان است اینجا
عجز اگر دست تو گیرد سر افتاده عصاست

یا داد کردی و از خویش نرفتی بیدل
گر عرق ریخت بسیلت بدهد جای حیاست

ساز تو کمین نغمهٔ بیداد شکستی است / در شیشهٔ این رنگ پریزاد شکستی است
تصویر بجز رنگ سلامت نفروشد / صورتگر ما خانهٔ بهزاد شکستی است
گو هر ز حباب این همه تفریق ندارد / هر جاست سری در گره باد شکستی است
تنها دل عاشق طپش یاس ندارد / هر شیشه تنک مشرب بنیاد شکستی است

بیدل بخوری عشوهٔ تعمیر سلامت
ویرانی بنیاد تو آباد شکستی است

عمریست بحیرت نفس سوخته رام است / این مستی آسوده ندانم ز چه جام است
بیتاب فنا اینهمه کوشش نه پسندد / فرداست که پرواز تو فرسودهٔ دام است
ای شعلهٔ امید نفس سوخته تا چند / آسودگی از جادهٔ بسمل دو سه گام است
مغرور کمال از فلک شکوه چه لازم / کار تو هم از پختگی طبع تو خام است
مگذر ز غنا تا نشوی دشمن احباب / اول سبق حاصل زر ترک سلام است
گویند بهشت است همان راحت جاوید / جائی که بداغی نطپید دل چه مقام است
بیطاقت شوقیم و جبین داغ سجود است / بتخانه درین راه چه و کعبه کدام است
نومیدیم از قید جهان شکوه ندارد / با دام و قفس طائر پر ریخته رام است

بیدل بگمان محو یقینیم چه توان کرد
کم فرصتی وصل پرستان ز پیام است

حیرتم عمری بامید ندامت شاد داشت / جان کنیها ریشهٔ در تیشهٔ فرهاد داشت
برده ام تا جلوهٔ الفت خرابیهای دل / این عمارت جای خشت آئینه در بنیاد داشت
آنچه بر دل رفت از یاد برهمن زاد / کافرم گر هیچ کافر این قیامت یاد داشت
عالمی برباد رفت و ریشهٔ عجزم بجاست / ناتوانی در مزاجم ریشهٔ فولاد داشت
دل بکلفت راست مجبور است از قسمت مپرس / آه ازین آئینه کز جوش نفس امداد داشت

حیف اوقاتی که صرف کوشش بیجا شود
تیشهٔ عمر تو بر جان کندن فرہاد داشت

بی‌تو در ظلمت سرای عمر کی بودی فروغ
پرتو مهر تو این ویرانه را آباد داشت

یاس مطلب نالهٔ ما را نفس فرسا نکرد
بی‌بری این سرو را از ریشه‌ام آباد داشت

بس که پیکان بود بیدل غنچهٔ این گلستان
زهر خند زخم چون گل خاطر ما شاد داشت

چنین که نیک و بد ما بعجز وابسته است
قضا بدست حنا بند نقش پا بسته است

حریف نسخهٔ افتادگی مشو ورنه
هزار آبله مضمون بنقش پا بسته است

بذوق عافیت آن به که هیچ ننمائی
کف غباری و آئینه بر هوا بسته است

مگر بر آتش دل التجا برم چو سپند
که بیزبانم و کارم بناله وابسته است

بکعبه می‌کشم از دیر محمل آرام
نفس بدوش من ناتوان چها بسته است

چو سنگ چاره نداریم جز زمینگیری
ز دست عجز که ما را بپای ما بسته است

چو موج هرزه تلاش کنار عافیتیم
شکست دل کمر ما هزار جا بسته است

چو صبح بر دو نفس آنقدر محن بیدل
که تا نگاه کنی محمل دعا بسته است

دوری از اسباب ما و من بحق پیوستن است
قطره را از خود گذشتن دل بدریا بستن است

ناتوانی گاه گاهی بی‌تکلف زیستن
زین تعلقها که داری اندکی وارستن است

تا کی ای بیدرد دلرا خوار خواهی داشتن
شیشه داری که بر سنگش زدن بشکستن است

نشئهٔ آزادئی دارد غرور عاشقان
ناله را گردن کشی از قید هستی رستن است

سعی بیدردان بباد هرزه گردی میرود
موج خون شو ای نفس گر با دلت پیوستن است

همچو دریا بیدل آسان نیست اوج اعتبار
در خور امواج اینجا رو بناخن خستن است

رنگم درین چمن بهوس پر زننده نیست
یعنی پر شکسته بجائی رسنده نیست

حسرت بنام بوسه عبث فال میزند
نقش تبسمی بنگین تو کنده نیست

گرد نیازم از سر کویت کجا رود — بسمل اگر پری بفشاند پرنده نیست

ای بیکسی بنال بدردی که خون شوی — عمریست رنگ باخته ایم و پرنده نیست

چون صبح این دری که برویت کشوده اند — پوشیدن غبار نفسهای خنده نیست

بلبار داز قفای هم اجزای کائنات — یکمشت خاک و غیر غبار فکنده نیست

بیدل چه انتظار و کدام آرزوی وصل
چشم بخواب رفتهٔ بختم پرنده نیست

بس که ساز این بساط آشفتگیهای دل است — بی شکست شیشهٔ امید چراغان مشکل است

چشم واکردن کفیل فرصت نظاره نیست — پرتو این شمع آغوش وداع بسمل است

در ره تسلیم پر بی خانمان افتاده ایم — بر سر ما سایهٔ گر هست دست قاتل است

از سر مستی بذوق گریه نتوانم گذشت — تا نمی در چشم دارم خاک این صحرا گل است

نیست از دست تو بیرون اختیار صید ما — پنجهٔ رنگین چو گل تا غنچه میسازی دل است

عرض نیرنگ طپشهای مرا درکار نیست — اشک بر مژگان زدن در رنگ دیگر بسمل است

امتیاز حسن و عشق و شوق از دل برده ام — میرود از کف دل و در چشم مجنون محمل است

تا به بیدردی توانی ساعتی آسوده نیست
بیدل از الفت سرای ما که الفت قاتل است

برگ طرب عشرت بی برگ و نوائی است — چون آبله بالیدنم از تنگ قبائی است

تا رنگ قبول بدل از نقش تمناست — گر خود همه آئینه شوی کارگدائی است

اینجاک نشین کسب ادب باشفت سفالت — اندیشهٔ چینی مکن این کار خطائی است

اندیشه چمن طرح کن سجدهٔ شوق است — امروز ندانم کف پای که حنائی است

فریاد که یک عمر غبار نفس ماست — زد بال و ندانست که پرواز کجائی است

مجموعهٔ امکان سخنی بیش ندارد
بیدل مرو از خویش که این ساز نوائیست

عشق از خاک من امروز که وحشت میبیخت — رفت گردی ز خود و آئینهٔ مجنون ریخت

اشک بیتابم و از شوق سجودت دارم | آنقدر صبر که بر خاک توانم آمیخت
چشم عبرت ز پریشانی خاکم روشن | هیچکس سرمهٔ کیفیت این گرد نبیخت
زین بیابان سرخاری نشد از من رنگین | پای خوابیدهٔ من آب رخ آبله ریخت
بزم فرصت سبب قطع امید است اینجا | تار سازم ز پرافشانی این نغمه گسیخت

یکقلم عرصهٔ تسلیم فنا نیست چو صبح
بیدل از پای نفس سر نتوان کرد انگیخت

گوهر دل ز سخن رنگ صفا باخته است | رنگ این آئینه یکسر بصفا ساخته است
جلوه ها مفت تو ای ناله چه فرصت طلبی | کز نفس هم نفس آئینه پرداخته است
از قمار من و ما صرفه نبردیم افسوس | رنگ حسنی است که آن کش همه جا باخته است
پیش از اینجا دل نفس قطع هوسها کردم | صبح هستی دم تیغی بخیال آخته است
هر دو عالم چو نفس در جگرم سوخته اند | شعلهٔ وادی مجنون چه قدر تاخته است

هیچ پرواز ز خاکستر خود بیرون نیست
بیدل این هفت فلک بیضهٔ یک فاخته است

زندگی سد ره جولان ما ست | خاک ما گل کردهٔ آب بقاست
آه بی تاثیر ما را کم مگیر | هر کجا دودیست آتش در قفاست
خاک گشتیم و همان محو توایم | آئینه رفت از خود و حیرت بجاست
در شرر آئینهٔ اشیا گم است | ابتدای هر چه دیدی انتهاست
این صدفها یکقلم بی گوهرند | عالمی دل داد تا دل کجاست
یا در روی کیست عید گریه ام | طفل اشکم صد چمن رنگین قباست

بیدل از آئینهٔ عبرت گیر و بس
تا نفس باقی بود دل بی صفاست

تو مست وهم و درین بزم بوی صهبا نیست | هنوز جز دل سنگ جای مینا نیست
خیال عالم بیرنگ رنگها دارد | کدام نقش که تصویر بال عنقا نیست

دلت بعشوهٔ عقبی خوشست ازین غافل
که هر کجا که تو آنجا بغیر دنیا نیست

بهرچه وارسی از خود گذشتنی دارد
بهوش باش که امروز رفت و فردا نیست

اگر ز وهم برآئی چه موج و کو گرداب
جهان بخویش فرو رفته است و دریا نیست

بنا امیدی ما رحم ای دلیل فنا
که آشیان هوائیم و در چمن جا نیست

حساب هیچکس ما کجا توان دادن
بقا کدام و چه هستی فنا هم از ما نیست

چو موج اگر بشکستن رسی غنیمت دان
درین محیط که جزو است عجز بالا نیست

بآرمیدگی شمع رفته‌ایم از خویش
دلیل مقصد از خود گذشتگان پا نیست

حریر کارگه وهم را چه تار و چه پود
قماش تار لطافت تمیز فرسا نیست

تو جلوه سازکن و مدعای دل دریاب
زبان حیرت آئینه بی تقاضا نیست

غریق بحر زفکر حباب مستغنی است
رسیده‌ایم بجائی که بیدل آنجا نیست

دی بشبنم گریهٔ ما لو گلی خندید و رفت
از زبان اشک هم درد دلی فهمید و رفت

شمع محفل بر خموشی بست و مینا بر شکست
هر کسی زین انجمن طرز دگر بالید و رفت

عالمی صد ناله پیش آهنگی امید داشت
یک نگاه واپسین ناگاه برگردید و رفت

هیچ شبنم برنیارد سر ز جیب نیستی
گر بداند از چه گل خواهد نظر پوشید و رفت

زان دهان بی نشان بوی سراغی برده‌ام
تا قیامت بایدم راه عدم پرسید و رفت

ای سحر در اشک شبنم غوطه میباید زدن
گر شکست رنگ ما بر عافیت خندید و رفت

تا بهارت از خزان پر بی تامل نگذرد
برق میبایدم چون رنگ برگردید و رفت

چشم عبرت هر که بر اوراق روز و شب گشود
همچو بیدل معنی بیحاصلی فهمید و رفت

اشک یک لحظه بمژگان بار است
فرصت عمر همین مقدار است

شیشه‌سا زنم اشکی نشوی
عالم از سنگدلان کهسار است

دل جمعی که توان گفت کجاست
غنچه هم یکسر و صد جا خار است

نارسائی نفس شکوه کیست
خامهٔ ما همه پیچش صد طومار است

حسن نادیده تماشا دارد
مژه بر آستنت دیوار است

پیش پا میخورم از کلفت دل
از نفس آینه ناهموار است

بشمار من و ما خرسندیم
چه توانکرد نفس بیکار است

چون جرس کاش بمنزل برسیم
نالهٔ ما ز اثر بیزار است

مرده هم فکر قیامت دارد
آرمیدن چه قدر دشوار است

بیدل از صنعت تقدیر مپرس
زلف یاریم و شب ما تار است

بس که راز عجز ما بالید پنهان زیر پوست
عاقبت چون آبله گشتیم عریان زیر پوست

عیب ما بی پرده است از کسوت افلاس ما
نیست پنهان استخوان ناتوانان زیر پوست

میروم چون آبله مژگان خاری بر کنم
در رهست تا چند دزدم چشم گریان زیر پوست

تا نگردد قابل ما جز بگلچینی شرر
همچو گل اسباب پر کردیم سامان زیر پوست

گفتم آفتهای امکان زیر گردونست و بس
زندگی بالید و گفت اینجمله پنهان زیر پوست

ایمن از حرف لباس خلق نتوان زیستن
بیشتر خونهای فاسد راست جولان زیر پوست

عضو عضوم حیرت دیدار می آرد ببار
نخل بادامم سراپا چشم حیران زیر پوست

جیب ما چون غنچه آخر فال صحرا میگشاد
بر سر ما سایه افگنده است دامان زیر پوست

هیچکس آتش نزد بر صفحهٔ بیجا ضلم
ورنه من هم داشتم بیدل چراغان زیر پوست

بجاست شکوهٔ ما تا رهِ فغان خالیست
زمین پر است ز ما بس که آسمان خالیست

ز جیب هر مژه آغوش میچکد اینجا
بیا که جای تو در چشم دوستان خالیست

فریب منصب گوهر مخور که همچو حباب
هزار کیسه درین بحر بیکران خالیست

ترشحی بمزاج سحاب و بحر نماند
که آستین کریمان چو ناوه‌دان خالیست

کدام جلوه که نگذشت ازین بساط غرور
تو هم بتاز که میدان امتحان خالیست

جهان چو شیشهٔ ساعت طلسم فقر و غناست / پرست وقت دگر گرچه این زمان خالیست

برنگ نقش نگین بیدل از سبکروحی
نشسته‌ایم و زما جای ما همان خالی است

بس که الفت ما ضعیفان را حصار آهن است / چشم زخمی گر هجوم آرد دعای جوشن است
از حیا با چرب طبعان برنیاید هیچکس / آب در هر جا که دیدم زیردست روغن است
از وداع غنچه آغوش گل انشا کرده‌ام / بی گریبانی تماشاگاه چندین دامن است
نبض امکان را ندارد شور چندین اضطراب / همچو تار ساز در دل هیچ و بر لب شیون است
مگذر از اسباب اگر آگاهی از ذوق فنا / چون شود منزل نمایان گرد ره افشاندن است
غفلت و تحقیق بر ما تار و پود وهم بافت / ورنه در مهتاب احوال کتان پیدوشن است
هیچکس از معنی مکتوب شوق آگاه نیست / ورنه جای نامه پیش یار ما را خواندن است
از امل جمعیت دل وقف غارت کرده‌ام / ریشه گر افسون بخواند دانهٔ ما خرمن است
این که مجنونم زبان درد من فهمید نیست / در چکیدنها قطره تا دامنم یک شیون است
آتش کارت نخواهد اینقدر گرمی فروخت / ای تو هم خاک بر سر کن نفس بی دامن است

تا توانی ناز کن بیدل که در کیش جنون
خواهش صبح قیامت در نفس پروردن است

دارم ز نفس ناله که جلاد من است / در وحشتم از عمر که صیاد من است
چون صبح بگرد رم وحشت نفسم سوخت / آن سرمه که شد رهزن فریاد من است
گردی شوم و گوشهٔ دامان تو گیرم / گر بخت بفریاد رسد داد من است
با هر نفسی سخت دلی میرود از خویش / جان میکنم و تیشهٔ فرهاد من است

چون اشک ز سرگشتگیم نیست رهائی
بیدل چه کنم نشئهٔ ایجاد من است

برق با شوقم شراری بیش نیست / شعله طفل نی سواری بیش نیست
ای شرار از همرهان غافل مباش / فرصت ما نیز باری بیش نیست

دست از اسباب جان بر داشتن
سعی اگر مرد است کاری بیش نیست

غرقهٔ وهمیم ورنه این محیط
در تنگ آبی کناری بیش نیست

چون سحر گر دیده در دامان تست
گر بیفشانی غباری بیش نیست

چند در بند نفس فرسودنت
محو آن دامی که ماری بیش نیست

بیدل این کم همتان بر عز و جاه
فخرها دارند عاری بیش نیست

گر جنونم هوس قطع منازل میداشت
خوشتر از رنگ روان آبله محمل میداشت

دیده گر رنگی از آن جلوه برومی آورد
یک تحیر بصد آئینه مقابل میداشت

پاس آئین ادب گر نشدی مانع اشک
تا بکویش همه جا پا بسر دل میداشت

عقدهٔ دل اگر از سعی طپش وا می شد
جوهر آئینه هم حیرت بسمل میداشت

شرم نایابی مطلب عرق ساز نکرد
تا رد کوشش مقصد طلبان گل میداشت

قطع کردیم بتدبیر خموشی چون شمع
جادهٔ را که ادب در دل منزل میداشت

داغم از حوصلهٔ شوخ نگاهان بیدل
کاش در بزم بتان آئینه هم دل میداشت

هر کرا دستی زهمت بود جز بر دل نداشت
دستگاه پرتو این شمع یک محفل نداشت

انفعالی نیست دل را ورنه در کیش حیا
سنگ هم گر آب میشد عقدهٔ مشکل نداشت

زندگی در پیچ و تاب سعی بیجا مردن است
از طپیدن عالمی بسمل شد و قاتل نداشت

خیرگیهای نظر محو حجاب آرزوست
ورنه هرگز لیلی آزاد این محمل نداشت

همچو شبنم گریهٔ ما راه جولان بسته است
چشم ما تا بود بی نم این بیابان گل نداشت

سرو گلزار تمنا طوق قمری در پیاست
گل نکرد از سینه ام آهی که داغ دل نداشت

اشکم و گم کرده ام از ضعف راه اضطراب
ورنه این ره لغزش پا داشت گر منزل نداشت

نقش آواز اضطرابم در نظر صورت نبست
حسن را آئینه میبایست این بیدل نداشت

در وادئی که قدرت عجزم کمال داشت
بالیدگی چو آبله ام پایمال داشت

سیراب نازم از دل بیمدعای خویش
گوهر بجیب صافی مطلب زلال داشت

در بحر احتیاج که موجش طپیدنست
آسایشی که داشت لب بی سؤال داشت

رازم ز بی نقابی اظهار اشک ریخت
عریانی آنقدر عرق انفعال داشت

غارتگر نشاط بهارم شگفتگی است
تا غنچه بود گل چمنی در خیال داشت

بیهوده همچو صبح دمیدیم و سوختیم
فصل بهار بی نفسی اعتدال داشت

شور طلب ز وهم فنا سر بجیب داشت
ورنه بخاک نیز جنون احتمال داشت

اکنون علاج شبههٔ هستی که میکند
در سنگ نیز آئینهٔ ما مثال داشت

یارب شفق طراز کدامین بهار شد
رنگی که چون شکستگیم زیر بال داشت

هرکس بقدر همت خود ناز می کند
بیدل بغم تو دار و اگر خواجه مال داشت

صاف طبعان را غبار از خار کینه نیست
زحمت مژگان بچشم گوهر و آئینه نیست

در محبت ره نورد جادهٔ دردیم بس
چون سحر جولان ما بیرون ز چاک سینه نیست

چند روزی شد بهستی ریشه پیدا کرده ایم
میتوان کند از زمین نخلی که پر دیرینه نیست

بهر درد بینوائی صبر تسکین است و بس
دست بر دل زد که دیگر رونق پارینه نیست

سعد و نحس دهر بیدل کی دهد تشویش ما
همچو طفلان کار ما با شنبه و آدینه نیست

برگ و سازم جز هجوم گریهٔ بیتاب نیست
خانهٔ چشمی که من دارم کم از سیلاب نیست

رشتهٔ قانون پاسم از نواهایم مپرس
در گسستن عالمی دارم که در مضراب نیست

از فروغ این شبستان دست باید شست
آب گردیدست سامان طرب مهتاب نیست

حال دل پرسیدهٔ بیطاقتی آماده باش
شوخی افسانهٔ ما دستگاه خواب نیست

دست و پا از جستن و دامن آنسو میزنم
مشرب دیوانگی زندانی اسباب نیست

بعد کشتن خون ما نگسست در پرواز شوق
آب و خاک بسملم از عالم اسباب نیست

سایه را آئینهٔ خورشید بودن مشکل است
خود بخود در جلوه باش اینجا کسی را تاب نیست

آنچه میگویند عنقا ای ز خود غافل توئی
گر توانی یافت خود را مطلبی نایاب نیست

شوخی تمثال هستی بر ندارد پیکرم
آنقدر خاکم که در آئینهٔ من آب نیست

زاهدا لاف محبت میزنی غافل مباش
زخم شمشیر است این خمیازهٔ محراب نیست

بیدل از ارباب دنیا چشم سرسبزی مدار
کشت این شطرنج بازان دغل سیراب نیست

طوق چون فاخته شیرازهٔ مشت پر ماست
حلقهٔ دود کمند کف خاکستر ماست

شوق غارت زدهٔ انجمن دیداریم
هر کجا آئینه خون شد چشم تر ماست

از دلیران جنون تازه بساط یاسیم
قطع امید دو عالم پرش خنجر ماست

راحت شمع باندازِ گداز است اینجا
هر قدر پیکر ما خاک شود بستر ماست

ما بیک صفحه ز صد نسخه فراغت داریم
دل آشفته اگر جمع شود دفتر ماست

بس که داریم درین باغ کدورت بیدل
لاله سان آئینهٔ زنگار نشین در ماست

گرم رفتاری که سر در راه آن یکتا گذاشت
گام اول چون شرر خود را بجای پا گذاشت

گر عروج از دبر خواهی جوش زن در بیخودی
می سراپا نشئه شد تا دامن مینا گذاشت

بعد ازین مانند گوهر خاک میباید شدن
قطرهٔ ما رقص شوقی داشت در دریا گذاشت

بی نیازیهای یاس از بهر ما سامان نکرد
آنقدر دستی که نتوان دامن دلها گذاشت

سجدهٔ شکر فنا خاص جبین شمع نیست
هر که طی کرد این بیابان سر به پیش پا گذاشت

شب ز برق بیخودی چون کاغذ آتش زده
سوختم چندانکه داغت بر تن من جا گذاشت

هر که زد بیدل بسیر وادی وحدت قدم
گام اول جرات رفتن چو نقش پا گذاشت

دل را گشاد کار ز صد عقده بدتر است
آزادی طبیعت این مهره ششدر است

بالا دو نیست آبله پای بر بساط
اینجا چو شمع گر قدمی هست بر سر است

یک روی گرم در همه عالم ندیده‌ایم — خورشید هم بکشور ما سایه پرور است

ولہ ایضاً

گر همه در سنگ بود آتش چرا پرید و سوخت — وقت آنکس خوش که از مرکز جدا گردید و سوخت

دی من و دلدار ربط آب و گوهر داشتیم — این زمان باید ز قاصد نام او پرسید و سوخت

خاک عاشق جامهٔ احرام صد درد سر است — برهمن زین درد صندل بر جبین مالید و سوخت

از تپ و تاب سپند این بساط آگه نیم — اینقدر دانم که بر یاد کسی نالید و سوخت

شبنم از خورشید تابان صرفه نتوانست کرد
عالم آئینه با رویت مقابل دید و سوخت

هر کجا گل کرد داغی بر دل دیوانه سوخت — این چراغ بیکسی تا سوخت در ویرانه سوخت

عالم خاکستر از ما موج ساغر میزند — چشم مخموری که ما را اینقدر مستانه سوخت

دور باش از زلفش ای مشاطهٔ گستاخ دست — آتش این دود نزدیک است خواهد شانه سوخت

عشق هر جا در خیال مجلس آرائی نشست — هر دو عالم در چراغ خلوت پروانه سوخت

دور چشم بد زیا نگار زین الفتم — مزرعی دارم که باید چون سپندم دانه سوخت

تا سواد رمزی از سطر وفا روشن شود — صد نفس باید بتحقیق پر پروانه سوخت

عالمی بیدل بحرف یکدگر آرام یافت
غفلت ما هم دماغ خواب و هم افسانه سوخت

عرق فشانی شبنم درین حدیقه گواه است — که هر طرف نگرد دیدهٔ انفعال نگاه است

حساب سایه و خورشید و صبح راست نیاید — متاع منتظران رنگ حسن آئینه کاه است

چو در قفس همه پرواز آرزوی تو دارم — تبسمی که غبار هزار قافله آه است

بغیر ترک تماشا مخواه نشئهٔ راحت — هجوم خواب بچشمت شکست رنگ نگاه است

بهر طرف چه خیال است سر کشیدن بیدل
پر شکسته همان آشیان عجز پناه است

هستی برنگ صبح دلیل فنا بس است — بعد وداع ما نفس آغوش ما بس اهت

یکدم زدن بخاک نشاید سپند را
هرچند ناله هیچ ندارد بابس است

زین بحر چون حباب بکمال نمود ما
آئینه داری دل بیدعا بس است

یارب مکن بناز دگر امتحان ما
برداشتیم پیش تو دست دعا بس است

واماندگی بهر قدم اینجا بهانه جواست
گر خار نیست آبله هم زیر پا بس است

خودبینیی که آئینهٔ هیچکس مباد
بر خلق شاهدی که بود نارسا بس است

گر در خور کفایت هر کس نصیبه است
آئینه کو بهر که رسد دل بما بس است

ما را چو رشته که بسوزن وطن کند
چندانکه بگذریم ازین کوچه جا بس است

بیدل دماغ درد سر این و آن کراست
با خویش هم اگر شده ایم آشنا بس است

واژگونی بس که با وضعم قرین گردیده است
سرنوشتم نیز چون نقش نگین گردیده است

این املهائی که احرام امیدش بسته
تا بخود جنبی نگاه واپسین گردیده است

نارسائیهای طاقت انتظار او مباد
اینکه در جولانگه از سستی کمین گردیده است

جلوهٔ هستی غنیمت دان که فرصت بیش نیست
حسن اینجا یک نگه آئینه بین گردیده است

رفتن از خود سایه را آئینهٔ خورشید کرد
رنگ ما بیدست و پایان اینچنین گردیده است

بیدل از بیدستگاهی سرنگون خجلتیم
دست ما از بس تهی شد آستین گردیده است

بس که در راه عرق ریز خجالت برده ایم
گر ز خاک ما تیمم آب بردارد وضواست

ابر رحمت آبیار مزرع عشاق نیست
چون رگ یاقوت اینجا ریشه در خون نمواست

برق خورشید است اینجا گریه سر کرده ایم
باکمال آب بازی طفل اشکم شعله خواست

فکر نازک گشت بیدل مانع آسایشم
در بساط دیده اینجا دور باش خواب مواست

ولہ ایضاً

شعلهٔ بی پا و سر سجده گه اخگر است
سعی چو پستی گرفت آبلهٔ پا سر است

رشتهٔ ساز امید در گره عجز سوخت
شوق چو شوخی کند ناله نفس پرور است

چاک گریبان ما سینهٔ صحرا گشاد
تنگی خلق جنون اینهمه وسعت گراست

نیست بساط جهان قابل دلبستگی
ریشهٔ ما چون نفس در چمن دیگر است

شیوهٔ تغافل خوشست ورنه بآیین برق حسن
تا تو نظر کرده‌ای آیینه خاکستر است

غیر فنا نگسلد بند غرور نفس
رشتهٔ این شمع را عقده‌گشا دیگر است

بیدل از آشوب دهر سر نکشیدن بجیب
زورق طوفانیت بیخبر از لنگر است

نه منزل نه نشان نی جاده تنگ است
براهت پای خواب آلوده لنگ است

بصد گلشن دواندی ریشهٔ وهم
نفهمیدی گل مقصد چه رنگ است

درین گلشن سراغ سایهٔ گل
همان بر ساخت پشت پلنگ است

طرب کن ای حباب از ساز غفلت
که گر واشد مژه کام نهنگ است

تلاش رنج تمکین داری که اینجا
سر وامانده‌ٔ نامت بسنگ است

بپرهیز از بلای خودنمائی
مسلمانی تو و عالم فرنگ است

بگفتن وارساند فرصت کار
شتاب آسمان ساز درنگ است

عدم هستی شد از وهم من و ما
خیال آنجا که زور آورد بنگ است

منه بر نقش بالش جبهه بیدل
برین آیینه عکس سجده زنگ است

زهی مخموری عالم گلی از حسرت جامت
زبانها چون نگین ساغرکش خمیازهٔ نامت

که میداند حریف ساغر وصلت که خواهد بود
که ما پیمانه پر کردیم از سرجوش پیغامت

بفکر چارهٔ سودای ما یارب که پردازد
دو عالم یکجنون زار است از شور دو بادامت

نگه را خانهٔ چشم است زنجیر گرفتاری
نمیباشد برون پرواز ما از حلقهٔ دامت

بچشم کم که می بیند سیه روزان زلفت را
بصد خورشید مینازد سحر پروردهٔ شامت

کنون گر پردهٔ رنگم بچندین جلوه عریانی
چه مقدار آن قبای ناز تنگ آمد براندامت

بطوفان بهار نوخطیها غوطه زد آخر
جهان از سایهٔ سرو تو تا پشت لب بامت

چه می پیچی ز روی جهل بر طول امل بیدل
که موهوم است چون تار نظر آغاز و انجامت

داغ اگر حلقه زند ساغر صهبای دل است
ناله گر بال کشد گردن مینای دل است

دهر گو تنگتر از حلقهٔ نونم گیرد
گره آبله میدان طپشهای دل است

ظرف و مظروف خیال آئینهٔ یکدگرند
هر کجا از تو تهی هست همان جای دل است

نو بهار عجب از وهم خزان باخته‌ایم
عجز امروز من آیینهٔ فردای دل است

ریشه تخمی است بهر جا ز درودن ماند
نفس از ضبط من و ما گهر آرای دل است

نیست حرفی که ازین نقطه بیاید بیرون
شور ساز دو جهان اسم معمای دل است

چون طلب سوخت نفس گریه روان میگردد
اشک یکسر قدم آبله فرسای دل است

درد مشکل که ازین دایره بیرون تازد
آنچه دریای جگر آمده پهنای دل است

بحر بر موج گهر حکم روانی میکرد
گفت معذور که در دامن من پای دل است

بیدل احیای معانی بخموشی کردیم
نفس سوخته اعجاز مسیحای دل است

عشرت موهوم هستی کلفت دنیا بس است
رنگ این گلزار خون گردیدن دلها بس است

در بساط دهر کم فرصت چه پردازد کسی
بحر خجلت گر نباشد حاجت استغنا بس است

هرزه زین طوفان برای آب نتوان آمدن
گوهر ما را گداز عافیت دریا بس است

عرض هستی گر باین فرصت گشاید بال ناز
گرد پروازت همان در بیضهٔ عنقا بس است

داغ نیرنگیم تاب آتش دیگر کراست
دوزخ امروز ما اندیشهٔ فردا بس است

حاجت سنگ حوادث نیست در آزار ما
موی سر چون کاسهٔ چینی شکست ما بس است

حسن بی پرواست ورنه قاصدی در کار نیست
نامهٔ احوال مجنون طرهٔ لیلی بس است

یک شرر برق جنون کار دو عالم می کند
انتقام از هر چه خواهی آتش سودا بس است

سلطنت وهم است بیدل خاکسار عجز باش
افسر ما چون زمین خوابیده نقش پا بس است

سرشکم نسخهٔ دیوانهٔ کیست
جگر آیینه‌دار شانهٔ کیست

خموشی ناله میگردد مپرسید
که آن ناآشنا بیگانهٔ کیست

ز خود رستم ولی بویی نبردم
که رنگم گردش پیمانهٔ کیست

سپند آهی کشید و چشم پوشید
باین تکلیف خواب افسانهٔ کیست

شرارم تازه خواهد کرد خرمن
برون از ریشه چینی دانهٔ کیست

ز چاک دل نوایی می‌تراود
که میفهمد زبان شانهٔ کیست

دل عاشق باستغنا نه ارزد
خموشی وضع گستاخانهٔ کیست

به پیری هم نفهمیدیم افسوس
که دنیا بازی طفلانهٔ کیست

بذوق بیخودی مردیم بیدل
شکست رنگ صورتخانهٔ کیست

عجز بینش با تعلقهای امکان آشناست
اشک ما تا چشم بگشودن بمژگان آشناست

دستم از دل بر نمیدارد گداز آرزو
سخت جانی با دل صبر آزمایان آشناست

نیستم آگه چو گل می‌چینم از باغ جنون
سیل عمری شد که با این خانه ویران آشناست

بزم وصل و هستی عاشق خیالی بیش نیست
قطره دست از خود بشو هر چند طوفان آشناست

سوختن خاشاک را همرنگ آتش میکند
بر قدر بیگانه‌ایم از خویش جانان آشناست

بی ندامت نیست اسباب نشاط این چنین
صفت الفتها اگر گر کا نمژگان آشناست

درچنین بزمی که سازش پردهٔ بیگانگی است
گل بهم از شبنم کف دستی بندان آشناست

شمع گو در دیده‌ام دکان رعنایی مچین
عشرتی دارم که با چندین چراغان آشناست

بیدل این محفل نهان در گریهٔ شمع است و بس
داغ آن زخمی که با لبهای خندان آشناست

دل از غبار نفس زخم خندهٔ نمک است
ز موج پیرهن این محیط پر خسک است

ز عرض شبهه تهی نیست نقطهٔ تحقیق
تو آنچه کرده‌ای از خویش انتخاب شک است

بعالم بشری غیر خودنمایی نیست
کسی که بگذرد از وهم این صفت ملک است

قد خمیده کند تن پرست را هموار / مدار راست روی پای فیل از کجک است
فزوده ایم بوحدت ز شوخ چشمی خویش / دمی که محو شد این صفر هر چه هست یک است
عروج آگهیت بر زبان نمی آید / نگاه تا مژه برداشته است بر فلک است
اگر ز سوختگانی سواد فقر گزین / که شام چهرهٔ زرین شمع را محک است
دگر مپرس ز سامان وصل ما بیدل / ز شور اشک خود اینجا کباب را نمک است

تیره بختی چون هجوم آرد سخن مهر لب است / سرمهٔ لاف جهان گل کردن دود شب است
جز شکست بیضه تعمیر پر پرواز نیست / گر ز خود داری دلت وارست مذهب مشرب است
تا چکیدن اشک را باید بمژگان ساختن / چون روان شد درس طفل ما برون مکتب است
احتیاج ما سماجت پیشگان اظهار نیست / آنچه ما گم کرده ایم از عرض مطلب مطلب است
همچو عکس آئینه دار وهم را سرمایه ام / رفتن رنگم تهی گردیدن صد قالب است
بی نیازانرا بسیر دور اختر کار نیست / آسمان اوج همت سیر چشم کوکب است
ناله ام بیدل بقدر دود دل سر میزند / نبض را گر اضطرابی هست در خود تب است

فغان که فرصت دام تلاش چیدن رفت / پی گذشتن عمر آن سوی رسیدن رفت
چو شمع سر بهوا سوخت جوهر تحقیق / چه جلوه ها که نه در پیش پای دیدن رفت
درین چمن سر تسلیم آفتیم همه / گلی که برق خزانش نزد بچیدن رفت
ز بس گداز تمنا بدل گره کردیم / نفس چو اشک بدریوزهٔ چکیدن رفت
خیال هستی موهوم ریشه پیدا کرد / بفکر خواب چنین فصل آرمیدن رفت
مجوز مردم بی معرفت سر تسلیم / ز سرو از ره بیجا صلی خمیدن رفت
قضا برفع بلاهای آسمان سپر است / بسوختن ز سر شمع سر بریدن رفت
ز بس بلند فتاد آسمان خاموشی / رسید ناله بجائی که از رسیدن رفت
مرا به بیکسی اشک گریه می آید / که در پی تو بامید نارسیدن رفت

بجهد مسند عزت نمیشود حاصل
نمیتوان بفلک بیدل از دویدن رفت

در تماشائی که باید صد مژه در پا شکست
خواب غفلت چون نگه ما را بچشم ما شکست

شوق بیتاب قدم لبریز جوش آبله است
تا کجا ما بایدم مینا بزیر پا شکست

بر فریب نسیه نقد خرمیها باختیم
ساغر امروز ما بدمستی فردا شکست

باغ امکان یک گل آغوش فضا پیدا نکرد
رنگها در یکدگر از تنگی اینجا شکست

عمرها شد از دعاهای سحر شرمنده ایم
چین آهی داشتیم در دامن شبها شکست

صافی وحدت مکدر گشت و کثرت جلوه کرد
موج شد تمثال تا آئینهٔ دریا شکست

کیست دریابد عروج دستگاه بیخودی
رنگ ما طرف کلاه ناز بر بالا شکست

هرزه تا کی پیش پیش بحر باید تاختن
موج ما از شرم در دامان گوهر ما شکست

پیش از آن بیدل که هستی آشیان پیرا شود
نام ما بال هوس در دامن عنقا شکست

تا حیرت نگاه تو سامان دیده است
چندین قیامت از مژه ام سر کشیده است

از آدم از توهم نیرنگ روزگار
طاؤس این چمن ز خیالم پریده است

صورت نگار انجمن بی نیازیم
در ششجهت تغافلم آئینه چیده است

غافل مباش از دل یأس انتخاب من
این قطره از گداز دو عالم چکیده است

پیچیده است بیخودیم دامن حیات
یعنی دماغ گردش رنگم رسیده است

گل جام خود عبث بشکستن نمیدهد
صاف طرب بشیشهٔ رنگ پریده است

این انجمن جنون کدهٔ انتظار کیست
آئینه تا نفس شمرد دل رسیده است

همچون نفس نیامده از خویش رفته ایم
سامان این بهار ز گلهای چیده است

عشق غیور اگر بستم ناز میکند
دل نیز خون شد و جگری آفریده است

بیدل بطبع آبلهٔ پا نهفته ایم
آسایشی که بر دو جهان خط کشیده است

غزال امن که الفت خیال مبهم اوست
بهر کجا که نفس گرد می کند رم اوست

امل کجاست که از فرصت آگهی باشد
قصور فطرت ما بیش فهمی کم اوست

درین بساط جنون شوکتان عریانی
شکسته اند کلاهی که آسمان خم اوست

بهشت خرمی ماست مجمع امکان
ولی چه سود که شخص مروت آدم وست

مروت آب شد از شرم چشم قربانی
که عید عشرت آفاق در محرم اوست

بچشم کم منگر بیدل ستم زده را
که آبروی محبت بدیدهٔ نم اوست

صفای حال ما معشوق رنگست
عدم را نام هستی سخت ننگ است

جهان گرد سویدای که دارد
زجوش لاله این صحرا پلنگ است

سراپا بالم و از عجز طاقت
چو گل پروازم از رنگی برنگ است

نوای پردهٔ عجزیم بیدل
درین دریا خم هر موج چنگ است

شوق دیدار توام چشم کسان راه من است
هر کجا گرد نگاهی است کمینگاه من است

داغ تاثیر وفاتم که به آن افسردن
جگر بی اثری سوختهٔ آه من است

عجز رنگم بفلک بال همایی دارد
کهکشان سایهٔ اقبال پر کاه من است

حیرتم آبله پا کرد که چون موج گهر
هر طرف گام نهم دل بسر راه من است

حرف بیرنگ سر رسید که چون شمع ز جوش
رفته ام از خود و واماندگی افواه من است

محو نسیان کدهٔ عالم گمگشتگیم
هر که از خود بتغافل زند آگاه من است

در غم و عیش تفاوت نگرفتیم چو شمع
خنده و گریه همان آتش جانکاه من است

موج گوهر سر موئی به بلندی نرسید
شوخی چین خجل از دامن کوتاه من است

بیدل آن به که دود ریشهٔ من در دل خاک
ورنه چون تاک هزار آبله در راه من است

باکمال بی نقابی پرده دارم شیون است
همچو درد از دل برون جوشیدنم پیراهن است

سجده ریزی دانه را آسایش نشو و نماست / در طریق سرکشیها خاکساری هم فن است
عافیت گم کرده تا چند خواهی تاختن / هوش اگر داری دماغ جستجو راهزن است
ره نورد عجز را سعی دگر در کار نیست / شمع را سر در گریبان بردن از خود رفتن است
اعتباری نیست گردش از نظرها بگذرد / در تماشاگاه عبرت چشم ما پرویزن است
وحشتی میباید اسباب جنون آماده است / صد گریبان چاکیت موقوف چین دامن است
چشم بر هم نه اگر آسوده خواهی زیستن / در هلاکت گاه امکان ربط مژگان جوشن است

بیدل ازین در شکنج عاجزی فرسوده ایم / ناله داغ دل خون گشته طوق گردن است

ردیف ثای مثلثه

بیمغزی و داری بمن سوخته جان بحث / ای پنبه مکن هرزه با آتش نفسان بحث
از یک نفست اینهمه شور من و مائی / بر یک رگ گردن چه قدر چیده کان بحث
گر بیخردی ساز کند هرزه درائی / بگذار که چون شعله بمیرد بهمان بحث
از مدرسه دم نازده بگریز و گرنه / برخاست رگ گردن و آمد بمیان بحث
در معرکهٔ هوش که خون باد بساطش / تا رنگ نگرداند نگردید عیان بحث
تا خصم دم تیغ بود صحبت مردان / زن شوهر مردیکه کند همچو زنان بحث
گر درس خموشی سبق حال تو باشد / بیدل نرسد بر تو زبانهای زمان بحث

جمعیت گوهر نشد زحمت امواج / بیدل بخموشان نکند اهل زبان بحث

ردیف جیم تازی

مباد چشمهٔ شوق مرا فسردن موج / چو اشک عرض گهر چیده ام بدامن موج
ز بیقراری ما فارغ است خاطر یار / گل گهر چه خبر دارد از طپیدن موج
فساد ما بتحمل صلاح میگردد / سری ز تیغ کشیده است آرمیدن موج
توان بضبط نفس معنی دل انشا کرد / حباب شیشه نهفته است در شکستن موج
ز بیدلان مشو ایمن که تیر آب حیات / بیک نفس گذرد از هزار جوشن موج
چو غنچه دست بسر رشتهٔ نفس زده ایم / شنیده ایم شکن پرور است دامن موج

دماغ یاس محیط من آب شد یارب ... خط شکسته دمید از بیاض گردن موج

چو گوهر از سر تسلیم کن سپر بیدل
درین محیط که تیغ است سرکشیدن موج

عمریست سرشکی نزد از دیدهٔ تر موج ... این بحر نهان کرد در آغوش گهر موج
ما را طپش دل نرسانید بجائی ... پیداست که یکقطره زند تا چه قدر موج
مطرب نفست زمزمهٔ لعل که دارد ... در نالهٔ نی میزند امروز شکر موج
مشکل که نفس بر دل مایوس بر آید ... دارد ز حباب آئینه در پیش نظر موج
تا بر سر خاکستر هستی ننشینیم ... چون شمع نه ایم ایمن ازین اشک شرر موج
وحشت مده از دست بافسانهٔ راحت ... زین بحر کسی صرفه نبرده است مگر موج
فریاد که جز حسرت ازین ورطه نبردیم ... تا چند زند دامن دریا بکمر موج

بیدل دم اظهار حیا پیشه خموشیست
از خشک شدن چاره ندارد بگهر موج

ردیف حای حطی

بی پرده است جلوه ز طرف نقاب صبح ... تا کی روی چو دیدهٔ انجم بخواب صبح
از زخم ما و لمعهٔ تیغ تو دیدنیست ... خمیازه کاری لب مخمور و آب صبح
از چشم نو خطان بحیا میدهد نگاه ... گرمی بخو شد آنقدر از آفتاب صبح
چون سایه ام سیاهی دل آب کرده است ... شبها گذشت و من نگشودم نقاب صبح
در عرض هستیم عرق شرم خون گرفت ... شبنم تری کشیده ز موج شراب صبح
رفتیم و هیچ جا نرسیدیم وای عمر ... گم شد بشبنم عرق آفتاب صبح

تا بوی از قلمرو تحقیق واکشیم
بیدل دوانده ایم نفس در رکاب صبح

نداشت دیدهٔ من بی تو تاب خندهٔ صبح ... ز اشک داده چو شبنم جواب خندهٔ صبح
بعیش گر نفسی میکشی مباش ایمن ... که میکشند ز شبنم گلاب خندهٔ صبح
درین قلمرو وحشت کجاست فرصت عیش ... مگر کشی نفسی در رکاب خندهٔ صبح

غبار رفته بباد م نفس شمار فناست
بمن کنند عزیزان خطاب خندهٔ صبح

درین چمن که امید نشاط نومیدیست
ز رنگ باخته دارم شراب خندهٔ صبح

رسید نشئهٔ پیری چو خفتهٔ بیدل
بگریه زن قدحی از شراب خندهٔ صبح

بازم از فیض جنون آماده شد سامان صبح
میدهد چاک گریبان بر کفم دامان صبح

تخم شبنم ریشهٔ عشرت درین گلشن دماند
خنده توام میدمد از ریزش دندان صبح

ما بکلفت قانعیم اما ز بس کم فرصتیم
شام ما هم میزند پیمانهٔ دوران صبح

تا بکی خواهد هوس گرد خیال انگیختن
در نفس رفته است فرصت عرصهٔ جولان صبح

بیخودی سرمایهٔ ناموس وگاه وحشتیم
میتوان واداد از شکست رنگ ما تاوان صبح

فتح بابی آخر از چاک جگر گل کرده است
سایه جز چشم سفیدی نیست در کنعان صبح

ترک غفلت شاهد اقبال فیض ما بس است
چشم اگر از خواب واشد نیست جز برهان صبح

آنچه آغازش فنا باشد ز انجامش مپرس
میتوان طومار امکان خواند از عنوان صبح

نسخهٔ شمعم که از برجستگیهای خیال
مطلعم برتر گذشت از مطلع دیوان صبح

محو انجامم دماغ سیر آغازم کجاست
بر فروغ شمع کی دارد نظر حیران صبح

تخم اشکی می فشاند آه واز خود میرود
غیر شبنم نیست بیدل راز همراهان صبح

ردیف خای معجمه

باز از پان گشت لعل نوخط دلدار سرخ
غنچه اش آمد برون از پردهٔ زنگار سرخ

زین گلستان در کمین لاله زار دیگرم
عالمی محو گل و من داغ آن دستار سرخ

آن بهار تازه دارد محو حیرت خانه ام
میتوان کردن چو برگ گل در و دیوار سرخ

شوق خون شد کز جگر رنگی بدامان آورم
لیک کو اشکی که باشد یک چکیدن وار سرخ

پیکرم از ناتوانی یک رگ گل خون نداشت
تا دم تیغ تو میکردیم این مقدار سرخ

رنگها دارد فلک مغرور آسایش مباش
جامه ات زین خم نمی آید برون هر بار سرخ

اینچنین گر ناله خون آلود خواهد کرد گل
عندلیب ما چو طوطی میکند منقار سرخ

رنگ وهمی اگر جوشد ز هستی صفت ماست
کین لباس تیره نتوان ساختن هموار بر رخ

عافیت رنگی ندارد در بهار اعتبار
بیدل از درد است چشم اهل این گلزار سرخ

ردیف دال مهمله

چه ممکن است که عاشق گل و سمن گوید
اگر بیاد تو خون گردد و چمن گوید

بعشق عین طلب شو که دیدهٔ یعقوب
سفید ناشده سهل است پیرهن گوید

زبان حیرت دیدار سخت موهوم است
نفس در آئینه گیریم تا سخن گوید

بحرف راست نیاید پیام مشتاقان
مگر طپیدن دل بی لب و دهن گوید

ز حرف و صوت بآن رنگ محو معنی باش
که دم بگوش خورد گر کسی بدن گوید

مآل کار من و ما خموشی است اینجا
ز شمع می شنوم آنچه انجمن گوید

ز بس بعشق تو گم گشته خودم بیدل
بیاد خویش کنم ناله هر که من گوید

همچو مینا غنچهٔ زارم بهار آهنگ شد
پرتوی از خون دل بیرون دوید و رنگ شد

کوه تمکینی باین افسردگیها حیرت است
بس که زیر دل قدم ماندم صدا هم سنگ شد

در طلسم بستن مژگان فضائی داشتم
تا نگه آغوش پیدا کرد عالم تنگ شد

آنقدر وامانده ام کز الفتم نتوان گذشت
اشک هم در پای من افتاد و عذر لنگ شد

جوهر خط آخر از آئینه ات میگون دمید
دود هم از شعلهٔ حسن تو آتش رنگ شد

کسب آگاهی کدورت خانه تعمیر است و بس
هر قدر آئینه شد گل زیر مشق زنگ شد

بیدل از درد وطن خون گشت ذوق غربتم
بس که یاد آشیان کردم قفس هم تنگ شد

جمعی که دل بفکر هنر در شکسته اند
آئینه ها بزینت جوهر شکسته اند

با شوکت جنون هوس تخت جم کراست
دیوانگان در آبله افسر شکسته اند

گردون غبار دیدهٔ همت نمی شود
عشاق دامن مژه برتر شکسته اند

در محفلی که آفت سازش سلامت است
آسایش از دلی که مکرر شکسته اند

بیماری سواد طمع را علاج نیست — صفرای حرص در جگر زر شکسته اند
پرواز من بدامن نازت نمیرسد — گلهای این چمن چه قدر پر شکسته اند

بیدل همین نه ما و تو نومید مطلبیم
زین بحر قطره ها همه گوهر شکسته اند

با این عجزم که از خاک حیا پرورد برخیزد — اگر مشتی عرق از من بجای گرد برخیزد
ز املاک هوس دل نام کلفت مربعی دارم — چو زخم اینجا همه گر خنده کارم درد برخیزد
مگو سهلست عاشق را علم گشتن بنومیدی — جهان از پا نشیند تا یک آه سرد برخیزد
بمقصد برد شور یک جرس صد کاروان محمل — مباش از ناله غافل گر همه بیدرد برخیزد

ز سامان جنون جوش سحر خواهم زدن بیدل
گریبان میدرم چندانکه از من گرد برخیزد

اگر معشوق بیپرواست ور عاشق وفا دارد — تماشا مفت دیدها محبت رنگها دارد
درین وادی که قطع الفتست اسباب جمعیت — بنالد بیکسی بر هر که چشم آشنا دارد
سبب کم نیست گر برهم زنی ربط تعلق را — چو مژگان هر که برخیزد ز خود چندین عصا دارد
بخجلتها نباید دام معذوری ادا کردن — نماز محرمان پیش از قضا گشتن قضا دارد
بدل تا گرد امید است از ذوق طلب مگسل — جهانی را گدا در سایهٔ دست دعا دارد
جهانی میکند شوخی کدام اظهار و کو هستی — هنوز این نقشها در خامهٔ نقاش جا دارد
فنا پرورد گانیم از مزاج ما چه میپرسی — فضای عالم موهوم هستی یکنوا دارد
اگر موجیم با بحریم و گر آبیم با گوهر — دوئی نقشی نمی بندد که ما را از تو وا دارد

حذر کن از تماشاگاه نیرنگ جهان بیدل
تو طبع نازکی داری و این گلشن هوا دارد

بیدلان چند خیال گل و شمشاد کنید — خون شوید آن همه کز خود چمن ایجاد کنید
وضع با منفعل سخت خجالت دارد — کاش از سبزه دوی هم عرق ایجاد کنید
ما هم از گلشن دیدار گلی می چیدیم — هر کجا آینه بینید ز ما یاد کنید

موجم از مشق طپش رفت بطوفان گذرم — یک گهر معنی افسردهٔ ما از یاد کنید
عمرها شد عرق آلود تلاشش سخنیم — به نسیم نفس سوختهٔ ما یاد کنید
بوی گل تا نشوم ننگ رهائی نکشم — نیستم سرو که پا در گلم آزاد کنید
نرگس یار بحالم چه نظرها دارد — معنی منتخبم بر سر من صاد کنید

من و بیدل سبق مدرسهٔ نسیانیم
هرچه گردید فراموش مرا یاد کنید

شبنم آهی ز دل از حسرت قاتل برون آمد — سرشک اندیده بال افشانتر از بسمل برون آمد
سراغ عافیت گم کرده در وحشتگه امکان — طلب آرام که فالی زد و منزل برون آمد
بکوشش ربط نتوان داد اجزای هوائی را — دل از خود جمع کردی عقدهٔ مشکل برون آمد
ندارد صرفهٔ عزت مقام خود نفهمیدن — سخن صد پیش پا خورد از زبان کز دل برون آمد
رهائی نیست از هستی بغیر از خاک گردیدن — ازین دریای عبرت هرکه شد ساحل برون آمد
دماغ خاکساری هم عروج نشئه دارد — من امیدی دواندم تا نهال از گل برون آمد

که دارد طاقت همچشمی ظرف حباب من
محیط از خود تهی گردید تا بیدل برون آمد

جمعیت از آن دل که پریشان تو باشد — معموری تن شوق که ویران تو باشد
عشاق بهار چمنستان خیالند — پوشیدگی آئینهٔ عریان تو باشد
هر نقش قدم خمکدهٔ عالم نازاست — هرجا اثری لغزش مستان تو باشد
مپسند که دل در طپش یاس بمیرد — قربان تو قربان تو قربان تو باشد
سرجوش تبسم کدهٔ باد بهاراست — چینی که شکن پرور دامان تو باشد
در دل طپشی میخلد از شبههٔ هستی — یارب نفسی جنبش مژگان تو باشد
نظارهٔ کونین بکونین نپرداخت — پیداست که حیران تو حیران تو باشد

بیدل سخنت نیست جز انشای تحیر
گر آینه صفحهٔ دیوان تو باشد

نگه زروی تو ناکامیاب میگردد
تحیر آئینهٔ آفتاب میگردد

بفهم نسخهٔ هستی چرا نه ناز کنم
که لفظ بینمک ورد انتخاب میگردد

کمند گردن آرام نارسائیهاست
شکسته پائی نظاره خواب میگردد

غرور عشرت ما با شکست نزدیکست
دمی که قطره ببالد حباب میگردد

ز عافیت گره اعتبار خویشتنم
چو نقطه بگذرد از خود کتاب میگردد

ز سیل کاری اشک ندامتم دریاب
که آرزو چه قدر بیتو آب میگردد

نفس بسینهٔ بیدل ز شعلهٔ شوقت
چو دود در قفس پیچتاب میگردد

دمی بدل اگر پیچی کدورتها صفا گردد
ببالد شورش از موجی که گوهر آشنا گردد

طرب وحشی است ای غافل مده بیهوده آوازش
نگردید است این رنگ آنقدر از خود که واگردد

طواف خاک مجنون و مزار کوهکن تا کی
اگر سودا سری داری بگو تا گرد پا گردد

نم خجلت ز هستی همت من برنمیدارد
که می ترسم عرق سرمایهٔ آب بقا گردد

هوای هرزه گردی میزند موج از دماغ من
مبادا همچو گردابم سر وامانده پا گردد

سراغ عافیت در عالم امکان نمیباشد
من و رنگ امیدی می ندانم تا کجا گردد

بخاموشی رساند معنی نازک سخنگو را
چو مو از کاسهٔ چینی نماید بیصدا گردد

مکن گردن فرازی تا نسازد دهر پامالت
که نی آخر بجرم سرکشیها بوریا گردد

دل آگاه را لازم بود پاس نفس بیدل
بدام ریشه افتد چون گره از دانه واگردد

بلاکشان محبت گل چه نیرنگند
شکسته اند برنگی که عالم رنگند

ز عیب پوشی ابنای روزگار مپرس
یکی گر آینه پرداخت دیگران زنگند

فریب صلح مخور از گشاده روئی خلق
که تنگ حوصلگیهای عالم جنگند

بوادئیکه طلب نارسای مقصد اوست
بهوش باش که منزل رسیدگان لنگند

ز وهم بر سر مینای خود چه میلرزی
هنوز شیشه گران در شکستن سنگند

حباب نیم نفس با نفس نمی سازد
زخود تهی شدگان با خود اینقدر تنگند

نوای پردهٔ بیتابی نفس این است
که عافیت طلبان سخت غفلت آهنگند

زخلق اینهمه بیگانه نیستی بیدل
تو هرزه گردی و این قوم عالم تنگند

عدم زین بیش برهانی ندارد
وجوب است آنچه امکانی ندارد

گشاد و بست چشمت عالم آراست
جهان پیدا و پنهانی ندارد

کسی جز شبه از هستی نخواند
سر این نامه عنوانی ندارد

محبت دستگاه عافیت نیست
تحیر ربط مژگانی ندارد

بخندای صبح بر عریانی خویش
گریبان تو دامانی ندارد

تظلم دوری از اصل است ورنه
نفس در سینه افغانی ندارد

چه دانشها که بر بادش ندادیم
جنون هم کار آسانی ندارد

مروت از دل خوبان مجوئید
فرنگستان مسلمانی ندارد

خیال زندگی دردیست بیدل
که غیر از مرگ درمانی ندارد

تا زگرد انتظارت مستفیدم کرده اند
روسفید الفت از چشم سفیدم کرده اند

نغمه ام اما مقیم ساز موهوم نفس
در خیال آباد پنهانی پدیدم کرده اند

دیدهٔ قربانیم برگ بساط عشرت است
از کفن خلعت طرازیهای عیدم کرده اند

یاس کوتاه همتم سامان آزادی کند
عالمی را دام تسخیر امیدم کرده اند

آرزو تا نگذرد زین کوچه بی تلقین ورد
طفل اشکی چند در پیری مریدم کرده اند

حیرت من میدمد همدوش نبض کائنات
در دل هر ذره صد بسمل شهیدم کرده اند

بیدل از پیری سراپایم خم تسلیم ریخت
سرو این گلزار بودم شاخ بیدم کرده اند

روشندلان چو آئینه بر هر چه رو کنند
هم در طلسم خویش تماشای او کنند

این موجها که گردن دعوی کشیده‌اند
بحر حقیقتند اگر سر فرو کنند

عنقاست در قلمرو امکان لقای حاش
اینجا بهار را نفس از رنگ و بو کنند

حیرت متاع گرمی بازار وهم باش
یکسوست آنچه در نظرت چارسو کنند

ای غفلت آبروی طلب پیش ازین مریز
عالم تمام اوست اگر جستجو کنند

جیب مرا به نیستی انباشت روزگار
چاکیست صبح را که بهیچش رفو کنند

آسوده زی که اهل فنا بیش از انتقام
از وضع خویش خاک بچشم عدو کنند

بر سر کس است حسن همان به که بیدلان
آئینه داری دل بی آرزو کنند

تمثال عافیت نکند گرد ازین بساط
آئینه با مگر بشکستن غلو کنند

شوخی بسیر عالم ما ره نمی برد
چشمی مگر در آبله پا فرو کنند

بیدل بآن طراوت اگر باشد انفعال
باید جهانیان ز جبینم وضو کنند

بعد ازینت سبزهٔ خط در سیاهی میرود
ای ز خود غافل زمان خوشنگاهی میرود

کیست گردد مانع رنگ از طواف برگ گل
خون من تا دامنت خواهی نخواهی میرود

جان به پیش طبع بیباکت ندارد قیمتی
رایگان این گوهر از دست سپاهی میرود

از هوسهای سری بگذر که در انجام کار
شمع این محفل بداغ بی کلاهی میرود

با قد خم گشته فکر صید عشرت ابلهی است
همچو موج از چنگ این قلاب ماهی میرود

شمع تصویرم مپرس از درد و داغ حیرتم
اشک من عمریست تا گردیده راهی میرود

بیدل انجام تماشا محو حیرت گشتن است
اینهمه سعی نگه‌ها بی نگاهی میرود

ز هر مو دام بر دوشم گرفتار اینچنین باید
ز خاطرها فراموشم سبکبار اینچنین باید

من و در خاک غلطیدن تو و عالم نپرسیدن
بعاشق آنچنان زیبد بدلدار اینچنین باید

نگه خواندم مژه نم ریخت دل گفتم نفس خون شد
بدرس عجز مطلب پاس تکرار اینچنین باید

بمردن هم نگردد خواجه از حسرت کشی فارغ
گر از انصاف میپرسی خرد بار اینچنین باید

ز حال زاهد آگه نیستم لیک اینقدر دانم
که در عرض بزرگی ریش و دستار اینچنین باید

زپا ننشست آتش تا نشد خاکستر اجزایش
بسعی نیستی هم غیرت کار اینچنین باید

هوا هرجا برانگیزد غبار از خاک مهجوران
همین آواز می آید که ناچار اینچنین باید

نفس هر دم ز قصر عمر خشتی میکند بیدل
بی تعمیر این ویرانه معمار اینچنین باید

ز دو نفس فال تن آسانی ولی آراستند
بیدماغی گرد کوشش منزلی آراستند

خواب راحت آرزو کردم طپیدن بال زد
عافیت جستم دماغی بسملی آراستند

ساده بود آئینهٔ امکان ز تمثال دوئی
مشق حق کردند فرد باطلی آراستند

بحر گویند ز مشتاقان یاس اندیشه گان
پیشتر از خاک گشتن ساحلی آراستند

کعبه و بتخانه نقش مرکز تحقیق نیست
هر کجا گم گشت ره سر منزلی آراستند

چون جرس از بس که پیش آهنگ ساز وحشتیم
گرد ما برخاست هر جا محملی آراستند

دست هر امید محکم داشت دامان دلی
یاس تا بیکس نماند بیدلی آراستند

محرم آهنگ دل شو سرمه بر آواز بند
یکنفس از خامشی هم رشته بر ساز بند

غنچهٔ دیوان در بغل از سر زانو بستن است
ای بهار فکر مضمونی باین انداز بند

عاقبت بینی نظر پوشیدنست از عیب خلق
آنچه از انجام خواهی بستن از آغاز بند

ناله میگوید پر پروازش بجائی میرسد
ای اثر مکتوب ما بر شعلهٔ آواز بند

خارج آهنگ بساط کفر و ایمانت حیرتست
بی تکلف خویش را چون نغمه بر هر ساز بند

دستگاه ما و من بر باد حسرت رفته گیر
هر چه می بندی بخود چون رنگ بر پرواز بند

بر طلسم غنچه تمهید شکفتن آفت است
عقدهٔ از دل اگر واکرده باشی باز بند

بیدل اینجا یاس مطلب فتح باب مدعاست
از شکست دل گشادی بر طلسم ساز بند

به پستی وا نماند هر که از دردی نشان دارد
سحر از چاکهای دل بگردون نردبان دارد

بصد وحشت نیابند اجزای جهان گردی
چمن از برگ برگ خویش دامن بر میان دارد

تأمل گر کنی هر کس برنگی رفته است از خود
طلسمهائیکه دارد بحر گوهر هم همان دارد

دماغ خون من چون اشک رنگی بر نمیدارد
گر استغنا نگیرد دست مفت امتحان دارد

برنگ آتش یاقوت ناپیداست دود من
بحیرت رفته شوقت عجب ضبط فغان دارد

در عزلت نزدم گر ز خلق لختی واکشم خود را
ندانستم که دامن از هوس چندین دکان دارد

بصد گلزار رعنائی بچندین رنگ پیدائی
همان ناموس یکتائی مرا از من نهان دارد

ز خود کامی برون آ بی نیاز از خلق شو بیدل
که اوج قصر یکتائی همین یک نردبان دارد

آبرنگ عشرتی صرف بهارم کرده اند
پنجهٔ افسوسم از سودن نگارم کرده اند

برگ بندم تهمت دانش که جمع بیخرد
تردماغیهای مجنون اعتبارم کرده اند

هستیم رنگ حنا دارد نمیدانم چو صبح
تهمت آلود نفس بهر چه کارم کرده اند

محملم در قطره کی آرایش صد موج داشت
تا شدم گوهر بدوش خویش بارم کرده اند

باکدامین ذره سنجم آبروی اعتبار
آنقدر هیچم که از خود شرمسارم کرده اند

پیش ازین نتوان ز برق همت هستی گداخت
عالمی را در سراغ خود دچارم کرده اند

سخت دشوار است چون آئینه خود را یافتن
یک نگاه واپسین نذر مزارم کرده اند

پرفشانیهای چندین ناله ام اما چه سود
از دل افسرده جزو کوهسارم کرده اند

من شرر پرواز و عالم دامگاه هستی
تا دهم عرض پرافشانی شکارم کرده اند

بینوائی نیست بیدل شبنم وا مانده ام
از گدازِ صد پری یک شیشه وارم کرده اند

هرکجا شمع تماشای تو روشن میشود
از زمین تا آسمان آئینه خرمن میشود

بیقراران جنون را منع وحشت مشکل است
ناله را زنجیر هم سامان رفتن میشود

با همه آسودگی دلها ابل آورده اند
شوخی موج این گهر را فلاخن میشود

پای آزادان بزنجیر تعلق بند نیست
نام را نقش نگین کی چین دامن میشود

شیشه و سنگ آتش و آبند و از کوهسار | عالمی با هم جدا از وصل دشمن میشود
جامهٔ فتحی چو گرد عجز نتوان یافتن | پیکر موج از شکست خویش جوشن میشود
فیض محتاجست اما عجز بر بیدست و پاست | من نخواهم او شدن هرچند او من میشود

پیری و اشک ندامت همچو صبح و شبنم است
بیدل آخر حاصل هر شیر روغن میشود

قماش رنگ ز بس بیحجاب میبافند | بروی گل ز دریدن نقاب میبافند
درین چمن که هوا داغ شبنم آرائیست | نسیلی بهزار اضطراب میبافند
جو هم خون شده کو چمن کجاست بهار | هنوز رنگ بطبع سحاب میبافند
کمند سعی جهان جز نفس درازی نیست | چو عنکبوت سر از لعاب میبافند
مباش منکر اسرار سینه چاکی من | بکارگاه سپهر آفتاب میبافند
کباب شد عدم ما ز تهمت هستی | بر آتشی که نداریم آب میبافند

بتیغ یار سر ما بلند شد بیدل
بموج چشمهٔ ماهی حباب میبافند

بیا ای شعله تا دل فال وصلی از تو بردارد | که این شمع خموش امشب نگاهی در سفر دارد
بروی عشرتم نتوان در چاک جگر بستن | نم مژگان من آرایش صبح دگر دارد
تماشاگاه معدومی ز من چیداست سامانی | که هر کس چشم میپوشد ز خود بزم دگر دارد
باین هستی اگر نامی بدست آری غنیمت دان | که بسیار است گردش هوس آواز بردارد
نخواهد شد سیاهی از جبین اختر زایل | شب عاشق چو موی کاسه چینی سحر دارد
بقدر اعتباری هست ضبط خویش مردم را | چو سنگی کابدار افتد فشردن بیشتر دارد
نباشد گر تلاش عافیت نقد است آرامت | نفس را سوی راحت آنقدر زیر و زبر دارد
نگه در چشم آهو آب شد از شرم قربانی | که تیغش گر کند زخمی شب ما هم سحر دارد
بنومیدی هوس پروردهٔ صد گلشن امیدم | من و واماندهٔ پروازیکه در هر رنگ پر دارد
بهم چسپیدن مژگان بکنج فقر میگوید | که نی هرچند صرف بوریا گردد شکر دارد

زناهنجاری مغرور رجا وامین مشو بیدل
لگدانداز نی در پرده دارد هر که خر دارد

کامجویان اندکی بر مطلب استغنا زنند
یک تغافل بر خیال لوح پشت پا زنند

ذوق حال از نام استقبال باطل میشود
نیست فرصت آنقدر امروز بر فردا زنند

کلفت خمیازه از درد شکستن بدتر است
تا بکی حسرت کشد سنگی بجام ما زنند

خانه پردازی نمیباید پی آرام جسم
این غبار رفته را در دامن صحرا زنند

از پر عنقا صدائی میرسد کای غافلان
موج بسیار است اگر بیرون این دریا زنند

زان پری جز بی نشانی بر نمیدارد نقاب
تا ابد گر شیشه اش تحقیق بر خارا زنند

عمرها شد قطرهٔ ما سرنگون خجلت است
دامن گردیکه دارید اندکی بالا زنند

خاطرم زیر فلک از جوش دلتنگی گرفت
دامن این خیمهٔ کوتاه را بالا زنند

بیدل از ساز نفس این نغمه می آید بگوش
کای اسیران خانهٔ زندانست بر صحرا زنند

صفا داغ کدورت گشت سامان من و ما شد
بسر خاکی فشاند آئینه کین تمثال پیدا شد

گشاد غنچه در اوراق گل خواباند گلشن را
جهان در موج ناخن غوطه زد تا عقده وا شد

بخاموشی نمک دادم سراغ بی نشانی را
نفس در سینه دزدیدم صفیر بال عنقا شد

ز فکر خود گذشتم مشرب ایجاد جنون گشتم
گریبان تا تامل صرف دامن گشت صحرا شد

چو بر گردد مزاج از احتیاط خود مشو غافل
سلامت سخت میلرزد بر آن سنگی که مینا شد

حذر کن از قرین بد که در عبرتگه امکان
بجرم زشتی یک رو هزار آئینه رسوا شد

ز تمثال فنا تصویر صبح آواز می آید
که در آئینه وضع جهان نتوان خود آرا شد

ز خود غافل گذشتی فال استقبال زد حالت
نگاه از جلوه پیش افتاد امروز تو فردا شد

دماغ درد دل داری مهیای طپیدن شو
بگوش عافیت نتوان حریف ناله ما شد

بنومیدی نشستم آنقدر از خویشتن رفتم
درین ویرانه چون شمع بیابان واماندگیها شد

بقدر ناز معشوقست سعی همت عاشق
نگاه ما بلندی کرد تا سرو تو بالا شد

تأمل رتبهٔ افکار بیدا می‌کند بیدل
بخاموشی نفسها سوخت مریم تا مسیحا شد

سپند بزم تو تا بیقرار گردد و نالد
طپیدن از دل من آشکار گردد و نالد

چه نغمه‌ها که ندارد ز خود تهی شدن من
بذوق آن که نفس نی سوار گردد و نالد

من و تظلم الفت کدام دوست چه دشمن
ستم رسیده بهرکس دو چار گردد و نالد

چو طائری که دمد آشیان بغارت آتش
نفس بگرد من خاکسار گردد و نالد

ز ساز جرأت عشاق گل نکرد صدای
مگر ضعیفی این قوم تار گردد و نالد

ز روزگار وفا چشم دارم اینهمه فرصت
که سخت جانی من کوهسار گردد و نالد

در آتش افکن و ترک ادب مخواه بیدل
سپند نیست که بی اختیار گردد و نالد

حسرت زلف تو ام بود شکستم دادند
وصل میخواستم آئینه بدستم دادند

فال جولان چه زنم قطرهٔ گوهر شده ام
آنقدر جهد که یک آبله بستم دادند

نه فلک دایرهٔ مرکز تسلیم من است
دستگاه عجب از همت پستم دادند

بهر تسلیم غبار هوا رفتهٔ من
سجده کم نیست بهر جا که نشستم دادند

بیخودی شیوهٔ نازم که بیک گردش چشم
نه فلک ساغر از آن نرگس مستم دادند

ناوک همتم از جوشن اسباب گذشت
بتغافل چه قدر صافی شستم دادند

بیدل از قسمت تشریف ازل هیچ مپرس
آنقدر دامن آلوده که بستم دادند

بیخودی امشب پر و بال فغانی میشود
گر ندارم مدعا باری بیانی میشود

عاجزم چندانکه در عرض ضعیفهای من
ناله گر بالد نگاه ناتوانی میشود

چون لطافت همت آلود کدورت شد بلاست
سایهٔ هر بال و پر کوه گرانی میشود

بس که گرمیهای صحبت پرفشان وحشت است
آتش این کاروان هم کاروانی میشود

گر چنین باشد فشار صحبت بال هما
مغز ما آخر ز خشکی استخوانی میشود

راحت جاوید در ضبط عنان آرزوست / بال و پر چون جمع گردد آشیانی میشود
در محبت بس که مینایم شکست آماده است / اشک هم بر من دل با مهربانی میشود
اوج عرفان را که برتر از کمند گفتگو است / هر که بر می آید از خود نردبانی میشود

تو کار خویش کن اینجا دوئی در من نمی گنجد / گریبان عالمی دارد که در دامن نمیگنجد
گرفتم نوبهاری پیش خود نشو و نما سرکن / بساط آرائی ناز تو در گلشن نمیگنجد
بیکتائی است ربط تار و پود بی نیازیها / که در آغوش چاک اینجا سر سوزن نمیگنجد
بساط ماجرای سایه و خورشید طی کردم / در آن خلوت که او باشد خیال من نمیگنجد
ز پرواز غبار رنگ و بو آواز می آید / که بال افشانی عنقا درین گلشن نمیگنجد
چو بوی گل وداع کسوت هستی است اظهارت / سر موئی اگر بالی به پیراهن نمیگنجد
به بند از خویش چشمی جلوهٔ مطلق تماشا کن / که چشمی داری و در پردهٔ دیدن نمیگنجد
دل آگاه از هستی نه بیند جز عدم بیدل / بغیر از عکس در آئینهٔ روشن نمیگنجد

ضعیفیها بیان عجز طاقت برنمیدارد / سجود مشت خاک اظهار طاعت برنمیدارد
طرف عشقت غیر از ترک هستی نیست مدعی / که شمشیر از حریف خود سلامت برنمیدارد
امل را چند سازی کاروان سالار خواهشها / نفس چون مهلت بیش از دو ساعت برنمیدارد
دلیل ترک اسبابم مباش ای ذوق آزادی / نگاه بیدماغان بار غیرت برنمیدارد
مگر چون نقش پا با خاک محشورم کنی ورنه / سری افتاده دارم که خجلت برنمیدارد
نمی ارزد به تصدیع نگه جنس تماشائی / دو عالم تیره بار است و همت برنمیدارد
برنگ رسم برداران تکلف میکند بیدل / وگرنه معنی الفت عبارت برنمیدارد

هر که انجام غرور من و ما می بیند / بفلک نیز همان در ته پا می بیند
زندگیها چه واسودگی عمر کدام / صبح ما عرض غباری بهوا می بیند

همه ماضی است کجا حال و کدام استقبال   دیده هر سو نگرد رو بقفا می بیند
چه خطا ما که ندارد اثر کج نظری   سرو را احول معذور دوتا می بیند
به که ما نیز چو شبنم ز عرق آب شویم   کان گلستان حیا جانب ما می بیند
در مقامی که تماشا اثر نیرنگ است   چشم پوشیده معنی همه را می بیند
شش جهت آب شد و آئینه ساز نگرد   حسن یارب چه قدر عرض صفا می بیند
جلوهٔ شخص ز تمثال عیانست اینجا   از تو غافل نشود هر که مرا می بیند
غیر در عالم تحقیق ندارد اثری
بیدل آئینهٔ ما صورت ما می بیند

گل نکرد آهی که با ما خنجر قاتل نشد   آرزو بر هم نزد بالی که دل بسمل نشد
دام محرومیست در بندشت احتیاط آگهی   وای بر صیدی که از صیاد خود غافل نشد
ذوق راحت با دوئی در وصل نتوان یافتن   بیخبر مجنون ما لیلی شد و محمل نشد
عافیت گر هست نقش پردهٔ واماندگیست   حیف پروازی که آگاه از پر بسمل نشد
نی گداز دل بکار آمد نه ریزشهای اشک   بی تو مشت خاک من بر باد رفت و گل نشد
در لباس قطره نتوان تلخی دریا کشید   مفت آن خونی که خاکستر شد اما گل نشد
غیر من زین قلزم گوهر حبابی گل نکرد
عالمی صاحبدل شد اما کسی بیدل نشد

مدعا دل بود اگر نیرنگ امکان ریختند   بهر این یکقطره خون صد رنگ طوفان ریختند
سجده گاه همت اهل فنا را بنده ایم   آبروی هرچه هست این خاکساران ریختند
شبنم ما را درین گلشن تماشا مفت نیست   صد نگه شد آب تا یک چشم گریان ریختند
دست و تیغی از ضعیفی رنگ قلم برنداشت   خون من چون اشک بر تحریک مژگان ریختند
از گداز پیکرم درد تو گم کرد آشیان   شد ستم بر ناله کاتش در نیستان ریختند
نقد عمر رفته بیرون نیست از جیب عدم   هرچه از کاشانه گم شد در بیابان ریختند
تا توانم گلفروش چاک رسوائی شدن   چون سحر بیدل ز بر عضوم گریبان ریختند

جگری آبله زد تخم غمی پیدا شد
دلی آشفت و غبار المی پیدا شد

صفحهٔ سادهٔ هستی خط نیرنگ نداشت
خیرگی کرد نظر تا رقمی پیدا شد

نغمهٔ پردهٔ دل مختلف آهنگ نبود
ناله دزدید نفس زیر و بمی پیدا شد

رشک این برهمنم سوخت که در فکر خیال
گم شد از خویش و بجیب صنمی پیدا شد

قدپیری ثمر عافیت اندیشی ماست
زندگی زیر قدم دید و خمی پیدا شد

هستی و حرف همان غفلت و آگاهی بود
خبر از خویش گرفتم عدمی پیدا شد

خواب ما بردر ما زحمت جولان بیدل
مشق بیکاری ما را قلمی پیدا شد

ز شوخی چشم ما تا کی بروی غیر وا باشد
نگه باید بخود پیچد اگر صاحب حیا باشد

جهان خفته را بیدار کرد امید دیداری
تقاضای نگاهی بر صف مژگان عصا باشد

ز بیدردیست دل را اینقدر ها رنگ گردانی
گر این آئینه خون گردد بیک رو آشنا باشد

سراغ جلوهٔ در خلوت دل میدهد شوقم
غریبم خانهٔ دلدار پیدا نیست کجا باشد

ز بس چون گل تنک کردند برگ عشرت ما را
اگر رنگی پر افشاند شکست کار ما باشد

چه امکانست خم بردارد از بنیاد عجز من
اگر زیر بغل چون تار چنگم صد عصا باشد

ندارد عزم صادق انفعال هرزه جولانی
باندوه کجی خون شو اگر تیری خطا باشد

مژه هر جا بهم پای نگاهی خفته است آنجا
نه شامی بی سحر جوشد نه رنگی بی صفا باشد

پی هر آه از خود رفته دارم قاصد آهی
سحر هر سو خور آید چشم شبنم در قفا باشد

بغیر از ناله سامانی ندارد خانهٔ وحشت
گمان حلقهٔ زنجیر را تیرش صدا باشد

تامل کن چه مغرور اقامت ماندهٔ بیدل
مبادا در نگین نامی که در وی نقش ما باشد

نه هستی از نفسهایم شمار ناله میگیرد
عدم هم از غبار من عیار ناله میگیرد

عدم هرچند محو سرمه گرداند غبارم را
جنون شوق راه انتظار ناله میگیرد

اگر مطلق عنان گردد سپاه اضطراب من — دو عالم شوخی یک نی سوار ناله میگیرد
فغان مشکل که گردد پرده دار ناکسیهایم — خس من آتش از رنگ بهار ناله میگیرد
نمیدانم کرا گم کرده است آغوش امیدم — که حسرت عالمی را در کنار ناله میگیرد
ز خاکستر گذشت افسانهٔ داغ سپند من — هنوزم آرزو شمع مزار ناله میگیرد
عرق گم کرده ام از شرم مطلب لیک از استغنا — همان موج سرشکم آبیار ناله میگیرد

فلک تا زیست بیدل ترک وضع خویشتن داری
که هر کس رفت از خود اعتبار ناله میگیرد

صد ابد عیش طربخانهٔ دنیا بخشند — نفسی گر بدل سوخته ام جا بخشند
آرزو داغ امید است خدا را مپسند — که جگر خون شود و نشئهٔ صهبا بخشند
تا فسردن نکشد ریشهٔ جولان امید — به که چون تخم به هر آبله صد پا بخشند
گر مزاج کرم آنست که من میدانم — عالمی را بخطای من بینا بخشند
شیشه میجوشد ازین سحر خط نسخهٔ موج — جرم ما قابل آنست که فردا بخشند
بر پر کاه که بسته است حباب پرواز — دارم امید که بر بیکسی ما بخشند
شهر عافیت آوارهٔ دل تنگ مرا — سنگ هم دامن صحراست اگر جا بخشند
قول و فعل نفس افسانهٔ باد است اینجا — می ندانم که نبخشند مرا یا بخشند

پادشاهی بمجنون جمع نگردد بیدل
باج گیرند اگر آبلهٔ پا بخشند

دمی که تیغ تو خون مرا بحل گیرد — هجوم شوق سراپای من بدل گیرد
تحیر است نگاه ادب سرشت وفا — که شمع خلوت آئینه را خجل گیرد
بهار عمر و طراوت زهی خیال محال — مگر حیا عرق از طبع منفعل گیرد
خوشم که ناله ام امروز خصم خود دارست — چو سرو تا بکی آزادگی بدل گیرد
کفیل وحشت هر ذره ام چو سوز جنون — کسی که بگذرد از خود مرا بغل گیرد
ز شرم بیدلی خویش آب میگردم — مباد پیش تو آئینه نام دل گیرد

کسی معنی سحر فهمیده باشد
که چون موج بر خویش پیچیده باشد

چو آئینهٔ ساده است این گلستان / خیال تو رنگی تراشیده باشد
باظهار هستی مشو داغ خجلت / همان به که این عیب پوشیده باشد
حنائیست رنگ بهار شکم / ندانم بپای که غلطیده باشد
حیاپرور آستان نیازت / دلی داشتم آب گردیده باشد
جهان در تماشاگه عرض نازت / نگاهی در آئینه بالیده باشد
زگردی کزین دشت خیزد حذر کن / دلی کس درین پرده مالیده باشد
طراوت درین باغ رنگی ندارد / مگر انفعال ترا دیده باشد
ندانم دل از درس موهوم هستی / چه فهمیده باشد چه فهمیده باشد

اگر بیدل ما دهد عرض هستی
بخواب عدم حیرتی دیده باشد

کو رنگ و چه بو جلوهٔ یار است ببینید / گل نیست همان لاله عذار است ببینید
این برگ گلی چند که آئینهٔ رنگند / آن دست که بیرون نگار است ببینید
زان پیش که بر خرمن ما برق فروشد / آن شعله که امروز شرار است ببینید
در بحر چو گوهر نتوان چشم گشودن / امروز که گوهر بکنار است ببینید
بر نسخهٔ هستی مپسندید تغافل / هرچند خطش جمله غبار است ببینید
از جلوه چه لازم بخیال آینه چیدن / ای غیرپرستان همه یار است ببینید
بر صفحهٔ آتش زدهٔ عمر منازید / فرصت چه قدر سبحه شمار است ببینید
حرفیست بنقش آمده نیرنگ دو عالم / دیگر نشنیدن چه مدار است ببینید
هرگه مژه برهم رسد این باغ خزان است / با فرصت نظاره بهار است ببینید

هر جا نم اشکی که طپد در کف خاکی
ایخوش نگهبان بیدل زار است ببینید

رم وحشی نگاه من غبارانگیز جولان شد
سواد دشت امکان شوخی چشم غزالان شد

بهاری در نظر دارم که شوخیهای نیرنگش
مرا در پردهٔ اندیشه خون گردد گلستان شد

بذوق جلوه از راه عدم تا سر برآوردم
چو طوفان بهار از هر کف خاکم گریبان شد

خموشی رازبانی میدهد اعجاز حسن او
بچشمش سرمه تا بر خویشتن بالید مژگان شد

ندانم در شکست طرهٔ مشکین چه پردازد
که گرد امن شکست آئینه دار کجکلاهان شد

بشغل سجدهٔ او گر جبین فرسودگی دارم
جبین در کسوت نقش قدم خواهد نمایان شد

چه امکانست از نیرنگ تمثالش نشان دادن
اگر سر تا قدم حیرت شوی آئینه نتوان شد

بهار صد گلستان مشربم از تازه روئیها
بمحراب گشاد جبهه طرح انداز دامان شد

چو شبنم نشئه در دم باسانی نشد حاصل
سراپایم ز بهم بگداخت تا یک چشم گریان شد

تحیر معنئی دارد که لفظ آنجا نمی گنجد
چو من آئینه گشتم هر چه صورت بود پنهان شد

دو عالم داشت بر مجنون ما بازار تنگی
دماغ وقت سودا خوش که آشفت و بیابان شد

سراغ شعلهٔ دیگر ندارد مجمر امکان
تو دل در پرده روشن کن برون خواهد چراغان شد

طبیعت موج هموار زد از نومیدی مطلب
بلند دست ما را دست بر بیهوده سوهان شد

ز کنج فقر نقد عافیت جستم ندانستم
که خواهد بوریا از بهر فریادم نیستان شد

بمژگان بستنی کوته کنم افسانهٔ حیرت
حریف انتظار مطلب نایاب نتوان شد

سراپا معنی دردم عبارت ختم کن بیدل
که من هر جا گریبان چاک کردم ناله عریان شد

طلسم ناز معشوقست سر تا پای من بیدل
غبارم گر ز ره برخاست زلف او پریشان شد

هر که حرفی از لبت وا می کشد
از رگ یاقوت صهبا می کشد

بس که مخمور خیالت رفته ایم
آمدن خمیازهٔ ما می کشد

خون دل بی پرده است از انفعال
سرنگونی می ز مینا می کشد

زر پرستی میکند دل را سیاه
آخر این صفرا بسودا می کشد

عالمی را میبرد فرصت فرو
این نهنگ تشنه دریا می کشد

عمرها شد پای خواب آلود من
انتقام از سعی بیجا می کشد

خودگدازی ظرف پیدا کردن است
اشک دریاها بمینا می کشد

بسکه مدِ وحشتم شوق رساست
فکر امروزم بفردا می کشد

میگریزم از اثرهای غرور
اشک هرجا سر کشد پا می کشد

محو عشق از کفر و ایمان فارغ است
خانهٔ حیرت تماشا می کشد

بار ما بیدل بدوش خاطر نیست
سایه را افتادگیها می کشد

شب که در یادت سراپایم زبان ناله بود
خواستم رنگی بگردانم عنان ناله بود

کس نیامد محرم راز نفس دزدیدنم
ورنه این شمع خموش از دودمان ناله بود

اینقدر ای محمل آرا از دلم غافل مباش
روزگاری این جرس هم آشیان ناله بود

شوخی اظهار ما از وضع خود شرمنده است
گوش سنگین ادا فهمان فغان ناله بود

حیرت دیدار نیرنگ عجب در کار داشت
هر دلی کو آب شد آتش بجان ناله بود

با تظلم پیشه گان خوش دارد استغنای عشق
شیشه گر بر سنگ آمد امتحان ناله بود

ترک هستی شد دلیل یکجهان رسوائیم
عالمی از خود برون چیدن دکان ناله بود

درد عشق از بی نیازی فال معراجی نزد
ورنه چون نی بند بندم نردبان ناله بود

بیدلیها گشت بیدل مانع اظهار شوق
گر دلی میداشتم با خود جهان ناله بود

به که چندی دل ما خامشی انشا باشد
جرس قافلهٔ بی نفسیها باشد

عشرتی در رگ افسردهٔ ما رنگ نیست
خون این شیشه مگر در رگ خارا باشد

طالب افسرده شود همت اگر پیک قضاست
طپش موج باندازهٔ دریا باشد

سعی واماندگیم گشت بمنزل همدوش
گره رشتهٔ ره آبله پا باشد

زین گلستان مگذر بیخبر از کاوش رنگ
شاید این پردهٔ نقاب چمن آرا باشد

نسخهٔ جسم که برهم زدن آسایش اوست
کم بشیرازه پسندد که اجزا باشد

شعلها زیر نشین علم دود خودند
چه شود سایهٔ ما هم سر ما باشد

تو و نظارهٔ نیرنگ دو عالم بیدل
من و چشمی که بحیرانی خود وا باشد

شب که طوفان جوشی چشم ترم آمد بیاد
فکر دل کردم بلای دیگرم آمد بیاد

ذره را دیدم پرافشان هوای نیستی
نقطهٔ انتخاب دفترم آمد بیاد

سجدهٔ منصوریم زد جوش از چین جبین
خاک جولانی که خواهد شد سرم آمد بیاد

بیتو عمری در عدم هم ننگ هستی داشتم
سوختم بر خویش تا خاکسترم آمد بیاد

ای فراموشی کجائی تا بفریادم رسی
باز احوال دل غم پرورم آمد بیاد

تا سحر بی پرده گردد شبنم از خود رفته است
الوداع ای همنشینان دلبرم آمد بیاد

حیرتم از خجلت بیدستگاهی داغ کرد
ناله شد پرواز تا عجز پرم آمد بیاد

با کدامی آبرو خاکدرش خواهی شدن
داغ شو ای جبهه دامان ترم آمد بیاد

بیدل اظهار کمالم محو نقصان بوده است
تا شکست آئینه عرض جوهرم آمد بیاد

تشنهٔ یاسم غم خمار ندارد
دامن افشانده ام غبار ندارد

نی شرر اظهار و نه ذره فروشم
هیچ کسیهای من شمار ندارد

پیش که نالم ز دور باش تحیر
جلوه در آغوش دیده بار ندارد

کیست که رو تابد از غبار توهم
عرصهٔ شطرنج ما سوار ندارد

خواه بباد م دهند و خواه بر آتش
خاک من از هیچ ره غبار ندارد

تا نکشی رنج وحشتی که نداری
نغمهٔ آن ساز شو که تار ندارد

بیدل از آن آئینه ایم محو نمودن
نیستیم با کسی دو چار ندارد

باز مخمور است دل تا بیخودی انشا کند
جام در حیرت زند آئینه را بینا کند

انجمن پرداز وهم چون حباب از خامشی
به که بگشایم لبی تا از خودم تنها کند

آسمان دارد ز من سرمایهٔ تعمیرها
بشکند رنگم بهر جا ناله برپا کند

زندگانی گو مده از نقش موهومم نشان
عکس ما غم نیست گر آئینه استغنا کند

سخت دور افتاده ایم از آبرنگ اعتبار
زین گلستان هر که بیرون جست سیر ما کند

بی طواف خویش در بزم وصالش بار نیست
در دل دریا مگر گرداب را پروا کند

آن سوی ظلمت بغیر از نور نتوان یافتن
روی در خوبیست هر کس پشت بر دنیا کند

برده ام پیش از دو عالم دعوی واماندگی
آسمان مشکل که امروز مرا فردا کند

کام عیشم تر نشد از خشک مغزیهای دهر
شیشه بگداز د مگر جامی بنام ما کند

ای خوش آن سور طرب جوش خمستان فنا
گر گداز من دل هر ذره را مینا کند

بیدل اسباب جهان را حاجت مشاطه نیست
زشتی هر چیز را نا یافتن زیبا کند

حاصل عافیت آنها که بدامن کردند
چون خموشی نفسی سوخته خرمن کردند

جلوه آنجا که بهار چمن بی رنگی است
صیقل آئینه موقوف شکستن کردند

ای خوش آن موج که در طبع گهر آب شود
عجز بالیدهٔ ما را رگ گردن کردند

چون نفس جرأت جولان چه قدر بیدار است
پای ما را که دل آبله مسکن کردند

زخم در کیش ضعیفی اثر اینجا در فو است
کشتهٔ رشکم از آن تیغ که سوزن کردند

نوبهار اینهمه مشاطگی خاک نداشت
خاک ما ریخت بآن رنگ که گلشن کردند

یک سپند اینهمه سامان غفرو شد بیدل
عقدهٔ داشت دل سوخته خرمن کردند

شب که دل را یاس مطلب بادهٔ در جام کرد
یکجهان حسرت بطوفان داد و آهش نام کرد

آنقدر در خویشتن از ناتوانی مانده ایم
رنگ ما بشکست عشق و اختراع دام کرد

دل بیاد مستی چشم حباب آلوده
آب گردید از حیا چندانکه می در جام کرد

شعله بودم کنون خاکسترم مفت طلب
سوختن عریانیم را جامهٔ احرام کرد

میرود صبح و اشارت میکند کای غافلان
تا نفس باقیست نتوان هیچ جا آرام کرد

چشم ما شد پردهٔ ناصور و بیداری ندید / غفلت آخر خرمی در کسوت بادام کرد
عشرت ما چون نگه از بس تنک سرمایه است / سایهٔ مژگان تواند صبح ما را شام کرد

یکقلم بیدل غبار وحشت نظاره‌ایم / عشق نتوانست ما را بی تحیر رام کرد

دل بجز سندی اگر ترک هوس میگیرد / کام عشرت ز نشاط همه کس میگیرد
زندگی شبههٔ هستی است که مانند حباب / هر که هست آینه پیش نفس میگیرد
سرمه رنگست غبار گذر خاموشان / ای نفس ناله بگر دیکه عسس میگیرد
ناله پابست در آن شهر که ما قافله‌ایم / سود ما مفت رفیقی که جرس میگیرد
طالب بیخبری باش که در دشت طلب / رفتن از خویش سراغ همه کس میگیرد

بیدل این دامگه از صید تماشا خالی است / مفت چشمی که نگاهش بقفس میگیرد

مطلبی گر بود از هستی همین آزار بود / ورنه در کنج عدم آسودگی بسیار بود
موی چینی دست ز امید سفیدی بسته است / صبح ایجادی که ما داریم شام تار بود
گرد حیرت آنقدر سامان بالیدن نداشت / ما همان یکناله‌ایم اما جهان صدتار بود
سطر آهی کز جگر خواندم سواد ناله داشت / سطر این صفحه یکسر موج موسیقار بود
سبحهٔ زنار را دیدم بدرد آمد دلم / مرکز این قوم سرگردان تر از زنار بود
شب که بی رویت شرر در جیب دل میچیدم / برق آهم لمعهٔ شمشیر جوهر دار بود
دست همت گرد از بی جرأتیها کوتهی / ورنه چون گل کسوت ما یک گریبان وار بود
خجلت تردامنی شستیم چون اشک از عرق / سجدهٔ ما را وضوی جبهه در کار بود
غنچه پیدا نشد بوی گلی صورت نبست / هرچه دیدم زین چمن یا ناله یا منقار بود
روزگاری شد که هم بالین خواب راحتیم / تیره بختی بر سر ما سایهٔ دیوار بود
جلوه در چشمم آمد هر قدر رفتم ز خویش / رنگ گرداندن عنان تاب خیال یار بود
نی بهستی محو شد شور دو نی نی در عدم / هرکجا رفتیم بیدل خانه در بازار بود

تا پری بعرض آمد موج شیشه عریان شد
پیرهن ز بس بالید دهر یوسفستان شد

هر کجا نظر کردم فکر خویش را هم زد
غنچه با گل این باغ پیرهن گریبان شد

کوشش زمینگیرم بر عروج بینش باخت
خار پای شمع اینجا دستگاه مژگان شد

خامشی بدامانم شور صد قیامت ریخت
کاشتم نفس در دل ریشه نیستان شد

عشق شکوه آلود است تا چه دل فسرد امروز
سر بجیب دزدیدم پا مقیم دامان شد

خاک من بیاد آورد چهرهٔ عرقناکش
همچو بیضهٔ طاؤس در عدم چراغان شد

داغ و درد شو بیدل گر گداز بی‌حاصل
اشک شمع این محفل ریشخند مژگان شد

این حرص‌ها که دامن صد من شکسته اند
عرض کلاه داده و گردن شکسته اند

دارد شراب غفلت ابنای روزگار
بدمستیئی که ساغر مردن شکسته اند

امروز نفی هم گل اقبال دوستی است
یاران ز رنگ ما صف دشمن شکسته اند

یارب شکست من بچه افسون شود درست
دارم دلی که بیشتر از من شکسته اند

در عالمی که سنگ شرر خیز وحشت است
گردم مرا چو آب در آهن شکسته اند

سنگی ز ننگ عجز بمینای ما نخورد
ما را همان بدرد شکستن شکسته اند

ما عاجزان ز کوی تو دیگر کجا رویم
در پای رشته‌ها سر سوزن شکسته اند

یک گل درین بهار اقامت سراغ نیست
بیدل ز رنگ ما همه دامن شکسته اند

خاکستری نماند ز ما تا هوا برد
دیگر کسی چه صرفه ز تاراج ما برد

سیل بنای موج همان زندگی بس است
بگذار تا غبار من آب بقا برد

زین خاکدان دگر چه برد ناتوان عشق
خود را اگر هلال بپشت دوتا برد

آخر بدرد و داغ گره گشت پیکرم
صدگونه اشک و یکمژه گوهر کجا برد

کو قاصدی که در شکن داغ انتظا
پیغام از تو آرد و ما را ز ما برد

حسن قبول جلوه کمین بهانه ایست
کو دل که جای آئینه دست دعا برد

زاهد ز سبحه نعل یقینت در آتش است
از دیر راه کعبه گرفتی خدا برد

هر کس بدیر و کعبه دلیلش بضاعتی است
بیدل بجز دلی که ندارد کجا برد

شکوه مفلسی ما را انجا موشی علم دارد
سفالین کوز درویشان ز بس خشکست نم دارد

بترک جاه زن تا در نگیرد ننگ افلاست
که رنج خود فروشی میکشد هرکس درم دارد

نوای عیش گو خون شو دمی با درد سودا کن
نفس با این بضاعت هرچه دارد مغتنم دارد

اگر مردی در تخفیف اسباب تعلق زن
گر انگشت دگر انگشت ز رنگ بند کم دارد

نگاهی تا بیاری رفته بیرون ازین محفل
چو شمع اینجا همین تحریک مژگان تقدم دارد

بپرهیز ای هوس از اتفاق پنبه و آتش
مریض حسرتیم و شربت دیدار سم دارد

پریشان نسخه ایم از ضبط این اجزا چه میپرسی
تا تنهای بی شیرازگی ما را بهم دارد

نوای خامشان در پردهٔ دود دل است اینجا
نگوئی شمع تنها گریه دارد ناله هم دارد

صدا بر شش جهت می پیچد از یکدامن افشاندن
جهان صید کمند وحشتست کز خویش رم دارد

دماغ آرزوی همتیم از ما چه میپرسی
شراب محفل ما شیشه بر طاق عدم دارد

نوای این نیستان عافیت آهنگ تصویرم
ز ساز خود برون نا آمدنهایم قلم دارد

اگر دشمن تواضع پیشه است ایمن مشو بیدل
بخونریزی بود بیباک شمشیری که خم دارد

دل ز هر اندیشه با رنگی مقابل میشود
در خور تمثال این آئینه بسمل می شود

جرم خود داریست از بزم تو دور افتاده ایم
قطره چون فال گهر زد باب ساحل میشود

کس اسیر انقلاب نارسائیها مباد
دست قدرت چون تهی شد پای در گل میشود

در مدارا آنکه بر رویت سپر دارد بلاست
از تنک رونی دم شمشیر قاتل می شود

انفعال هستی آفاق را آئینه ایم
هر که رو تابد ز خود با ما مقابل می شود

گو نسازد آه مجنون بر رخ لیلی نقاب
شرم میبالد بخود چندانکه محمل میشود

لب فرو بندیم تا رفع دوئی انشا کنیم
درمیان ما و تو ما و تو حایل می شود

قوت پرواز در آسایش بال و پر است
هر قدر خاموش باشی ناله کامل می شود

مرگ صاحبدل جهانی را دلیل کلفت است
شمع چون خاموش گردد داغ محفل میشود

شرم حسن از طینت عاشق تماشا کردنیست
روی او تا در عرق زد خاک ما گل میشود

نشئهٔ آسودگی در ساغر یاس است و بس
راحت جاوید دارد هر که بیدل میشود

عشق هر جا ادب آموز طپیدن باشد
خون بسمل عرق شرم چکیدن باشد

شوق مفت است که در راه کسی میپویم
منزل مقصد ما گر نرسیدن باشد

موج این بحر طپش بسمل سعی گهر است
رنجها درخور راحت طلبیدن باشد

اشک چندی گرو دیدهٔ حیران خودیم
تا نصیب که براه تو دویدن باشد

پیکرم مانی صورتکدهٔ نومیدی است
بیرخت هر چه کشم ناله کشیدن باشد

چشم بندیست بهار گل بیرنگی عشق
دیدن یار مبادا که شنیدن باشد

از دلیران جنون جرأت یأسم بیدل
چون نفس تیغ من از خویش بریدن باشد

هر کجا عبرت بدرس وعظ رهبر می شود
صورت پست و بلند دیر منبر می شود

چشم حرص افزود مقدار جهان مختصر
همچو اعداد اقل از صفر اکثر می شود

راحت جاوید از پهلوی عجز آماده است
سایه در هر جا برای خویش بستر می شود

نیست بر طبع روان ظلمت زجا برداشتن
بحر میلرزد بران موجی که گوهر می شود

حسن و عشق آنجا که باهم جوش الفت میزنند
نور شمع آبروی پروانه جوهر می شود

قامت خم خجلت عمر تلف گردیده است
بهر قدر مینا تهی شد سرنگون تر می شود

از سلامت آنقدر آواره گرد خفتنم
گرد ما گر بشکنند سد سکندر می شود

در محبت بیش ازین ناکام نتوان زیستن
از گداز آرزوها زندگی تر می شود

شبنم اشکم عرق گل کرده ام تا آینه
از سراپایم گداز دل مصور می شود

بیدل از بی‌دستگاهی سر بگردون برده‌ایم
بال ما را ریختن پرواز دیگر می‌شود

حرص آن نیست که هر کس ره هوس وا دارد / در کف آیینه همان دامن دنیا دارد
همه از جلوه باندازِ تغافل زده‌ایم / آنچه نادیده توان دید تماشا دارد
هیچکس رمز سواد دل ما نشکافد / نفس سوختهٔ لاله معما دارد
وحشت ریگ روان صیقل این آیینه است / که بصحرای جنون آبله هم پا دارد
دم تیغ تو نشد منفعل از کشتن ما / خون عاشق چه قدر آب گوارا دارد
منکر وحشت ما سوخته جانان نشوی / شعله در بال و پر ریخته عنقا دارد
ادب عشق اگر مانع شوخی نشود / خاک ما مرهم ناصور سراپا دارد
لفظ گل کردهٔ آیینهٔ معنی دریاب / پری اسمیست که از شیشهٔ مینا دارد

بیدل از حیرت آیینهٔ ما هیچ مپرس
جوهر نشئهٔ تحقیق اثرها دارد

آرزو سوخت نفس آینهٔ دل بستند / جاده پیچید بخود صورت محمل بستند
پیش از ایجاد فنا آئینهٔ ما کردند / چشم نگشودهٔ ما برزخ قاتل بستند
هرکجا میروم آشوب طپشهای دل است / شش جهت راه من از یک پر بسمل بستند
ره نبردیم بسیر عدم و هستی خویش / این دو آیینه بهم سخت مقابل بستند
نذر بیتابی دل هر مژه اشکی دارد / هر یک لیلی شوق اینهمه محمل بستند
جوهر شوخی گل جمله در اجزا صرف است / آنچه از دانه گشودند بحاصل بستند
شعله تا بال کشد دود برون تاخته است / بار ما بیشتر از بستن محمل بستند
نقص سرمایهٔ هستی است عدم نیستیم / کشتیم داشت شکستی که بساحل بستند
عمر چون شمع بوا ماندگیم طی گردید / نامهٔ جادهٔ من بر پر بسمل بستند

دوش از جیب عدم همت هستی گل کرد
صبح آراست نفس بر من بیدل بستند

ور گلستانی که چشم محو آن طنّاز ماند — نکهت گل نیز چون برگ گل پرواز ماند
خامشی روشنگر آئینهٔ دیدار بود — با سواد سرمه پیوست آنچه از آواز ماند
وحشت صبح از نفس ایجاد شبنم میکند — در گره گم گشت تا زنار پس از ساز ماند
چشم وا کردیم دیگر یاد پیش و پس کراست — فکر انجام شرار و برق در آغاز ماند
صیقل تدبیر بر آئینهٔ ما زنگ ریخت — شعلهٔ این شمع آخر در دهان گاز ماند
شمع یکسر اشک و آه خویش با خود میبرد — هم بزیر پای ما ماند آنچه از پرواز ماند
جوهر آئینهٔ من سوخت برق جلوه اش — حیرتی گل کرده بودم لیک محو ناز ماند

بیدل از برگ و نوای ما سیه بختان مپرس
رونگار وصل رفت و طالع ناساز ماند

وداع کلفتم تا گل کند داغ جگر ریزد — شب از پرچیدن دامن گریبان سحر ریزد
درین گلشن چو شبنم از محبت چشم آن دارم — که سر تا پای من بگدازد و یک چشم تر ریزد
نیم فرهاد ولیک از دل گرانی کلفتی دارم — که تار نالهٔ من بیستون را از کمر ریزد
محبت کشته را سهل است اشک از دیده افشاندن — که عاشق اشک اگر از دیده ریزد از جگر ریزد
غبارم زحمت آن آستان دارد گرانجانی — مگو تا ناله ام بردارد و جای دگر ریزد
گریبان چاکئی دارند مشتاقان دیدارت — که تا اشکی بعرض آرند صد چاک جگر ریزد

باندازخرامش کبک اگر دوزد نظر بیدل
خجالت از غبار نقش پایش بال و پر ریزد

بشوخی زد طرب غم آفریدند — مکرر شد عسل سم آفریدند
جهان جوش بهار بیدماغی است — بیکصورت دو گل کم آفریدند
عرق گل کرده ام از شرم هستی — مرا از چشم شبنم آفریدند
چو ماه نو خم وضع سجودم — ز پیشانی مقدم آفریدند

نه مخموری نه مستی چیست بیدل
دماغت از چه عالم آفریدند

درین ره تا کسی از وصل مقصد کام بردارد / ز رفتن دست میباید بجای گام بردارد
بتکلیف بلندی خوش مکن مشت غبارم را / دماغ نیستی تا کی هوای بام بردارد
چو دل بیمدعا افتاد گو عالم بغارت رو / که ممکن نیست طوفان از گهر آرام بردارد
گران جانرا نباشد طاقت بار سبکروحی / نگینها میکند قالب تهی تا نام بردارد
درین گلشن نزد دورم عشرت فرصت چندین / که می خمیازه گردیده است تا گل جام بردارد
بقید مصر هم نتوان قناعت بر مگس بستن / گرم مشکل که از طمع گدا ابرام بردارد
دماغ پختگان مشکل شود از خجلت هستی / مگر این ننگ همت از خیال خام بردارد
درین بازار سودی نیست جز رنج پشیمانی / سحر هر کس دکانی چیده باشد شام بردارد
برنگی سرگران افتاده‌ایم از سخت جانیها / که دشوار است قاصد هم زما پیغام بردارد

هوس تسخیر معشوقان بازاری مشو بیدل / کسی تا کی پی وحشی غزالان دام بردارد

گر نه مشت خاکم از اشک ندامت تر شود / شش جهت اجزای بی شیرازه کی دفتر شود
شوخی رنگم همان ناموس اظهار است و بس / آه می بالد اگر مطلب نفس پرور شود
یکدو ساعت بیش نتوان داد عرض احتیاج / قطرهٔ ما ژاله می بندد اگر گوهر شود
صاحب آئینه نتوان گشت بی قطع نفس / بگذر از زندگی تا خضر اسکندر شود
هر شکست هر زبان تعمیر سودی بسته اند / فربهی وقف فنا گر آرزو لاغر شود
در گلستانی که رنگ نقش پا بیت ریختند / بال طاوس از خجالت حلقه ساز در شود
بی خموشی نیست ممکن پاس تمکین داشتن / موج در گوهر خورد هر جا نفس لنگر شود
عافیتها در کمین حسرت واماندگیست / صبر کن ای شعله تا سعی تو خاکستر شود
تیغ موجی بر سرت پیوست تعمیر محیط / ای حباب بی سر و پا خانه ات ابتر شود
عالمی از خود تهی کردیم کاهشها بجاست / پهلوی ما ناتوانان تا کجا لاغر شود
مقصدم چون شمع از محفل سجود نیستی است / سر بزیر پا نهم کاین یکقدم رهبر شود
عالمی بیدل بیابان مرگ ذوق آگهیست / معرفت غول رهست اما کرا باور شود

ذره تا مهر هزار آئینه عریان کردند
ما نگشتیم عیان هرچه نمایان کردند

سعی وا ماندهٔ خلق آن سوی خود راه نبرد
بس که دامن ته پا ماند گریبان کردند

حسن بیرنگی او راز که یابیم سراغ
بوی گل آئینه بود که پنهان کردند

سعی جوهر همه صرف عرض آرائیهاست
سوخت نظاره باین رنگ که مژگان کردند

نقشبند چمن وحشت ما بیرنگی است
با هوا آئینهٔ ناله نمایان کردند

بیدماغی چه گریبان که ندراست بجای
تنگ شد گوشهٔ دل عرصهٔ امکان کردند

بسراغم نتوان جز مژه برهم چیدن
داشتم مشت غباری که پریشان کردند

دام من در گره حلقهٔ افلاک نبود
چون نگاهم قفس از دیدهٔ حیران کردند

جنس بازار وفا رنگ نمیگرداند
دل چه مقدار گران گشت که ارزان کردند

بیخودی حیرت حسن عرق آلود که داشت
که دل و دیده یک آئینه چراغان کردند

الفت از خجلت تعبیر وفا غافل نیست
آب شد آتش گبری که مسلمان کردند

بیدل از کلفت افسردهٔ دلها چه پسند
مشکلی داشتم از سوختن آسان کردند

تمام شوقم ولیک غافل که دل براه که میخرامد
جگر بداغ که می‌نشیند نفس بآه که میخرامد

غبار هر ذره می‌فروشد بحیرت آئینه طینتان
رم غزالان این بیابان می نگاه که میخرامد

اگر نه رنگ گل تو دارد بهار موهوم هستی ما
بپردهٔ خاک این کتانها فروغ ماه که میخرامد

ز اوج افلاک گر نداری حضور اقبال بی نیازی
نفس بجیب غبار دارد ببین سیاه که میخرامد

بهرزه در پردهٔ من و ما غبار او تام پیش گردی
درین گلستان ندانم امروز که بکجکلاه که میخرامد

اگر امید فنا نباشد نوید آفت زدای هستی
با این سر و برگ خلق آواره در پناه که میخرامد

نگه بهر جا رسد چو شبنم ز شرم میباید آب گردد
اگر بداند که بیحیا با بجلوه گاه که میخرامد

مگر ز چشمش غلط نگاهی رسد بفریاد حال بیدل
وگرنه این برق بی نیازی پی گیاه که میخرامد

من وحشی که هر جا یادش از دل سر برون آرد
بدوش هر مژه صد شمع چشم تر برون آرد

کمین گاه دو عالم حیرتم امید آن دارم
نم اشکی که غواصش سر از گوهر برون آرد

کهن شد سیر این گلشن کنون فال تحیر زن
مگر آئینه گردیدن گل دیگر برون آرد

غم اسباب دنیا چیدهٔ اما ازان غافل
که آخر تنگی این خانه اتاز در برون آرد

ندامت ساز کن هر جا کنی تمهید پیدائی
که بوی گل بصد چاک گریبان سر برون آرد

بنومیدی درین گلشن چو رنگ امید آن دارم
که افسردن ز پروازم پر افشان تر برون آرد

ز فیض آبله دارد جنونم اوج اقبالی
که گر بر خاک ره ساید قدم افسر برون آرد

بگلشن گر کند عرض ضعیفی ناتوان او
بهار از هر رگ گل پهلوی لاغر برون آرد

درین محفل سراغ عشرت دیگر نمی یابم
مگر خمیازه بالد بر خود و ساغر برون آرد

فریب جاه از بازیچهٔ گردون مخور بیدل
که میترسم سر بمغز از افسر برون آرد

دلیل شکوهٔ من سعی نارسا نشود
ز پا فتادگیم ناله را عصا نشود

چه ممکن است که در بوته گداز وفا
دل آب گردد و جام جهان نما نشود

توان شد آئینهٔ بحر عافیت چو حباب
اگر غبار نفس سد راه ما نشود

مرا ز مرگ بخاطر غمی که هست اینست
که خاک گردم و دل محرم وفا نشود

چه ممکن است رود داغ بندگی ز جبین
زمین فلک شود و آدمی خدا نشود

بساط سایهٔ گل سجده گاه شبنمهاست
سرم بپای بتان خاک شد چرا نشود

بغیر سرکشی از ابلهان مجو بیدل
که نخل این چمن از بی بری دوتا نشود

فسون عیش کدورت زدای ما نشود
نفس بخانهٔ آئینها هوا نشود

خروش عیش جهانگرد سرمه پیچیده است
تغافل تو مگر همت آزما نشود

درین هوسکده سامان رنگ بیداری
خجالتی است که یارب نصیب ما نشود

بسعی بی اثری آنچنان پر افشان باش
که شبنمت گره خاطر هوا نشود

بنای وحشت ما کیست تا کند تعمیر
بآن غبار که پامال نقش پا نشود

امید صندل درد سر هوسها نیست
مباد دست تو با سودن آشنا نشود

دل شکفته ندارد سراغ جمعیت
بآین گره قدری جهد کن که وا نشود

چو سبحه آنقدرم کوته است تار امید
که صد گره اگرش واکنی رسا نشود

طرف اگر همه شوقست ننگ یکتا نیست
شکستم آئینه تا جلوه بی صفا نشود

بهستی این همه رنگ اثر مباخته ایم
که هر که خاک شود گلفروش ما نشود

بخاک میکشد آخر جنون خرامیها
چو شمع به که سر کس برهنه پا نشود

امید عافیتی هست در نظر بیدل
شکست رنگ مباد اگره گشا نشود

شب که وصل آغوش پرواز دل دیوانه بود
از هجوم زخم شوق آئینهٔ ما شانه بود

یاد آن عیشی که از رنگینی بیداد عشق
سیل در ویرانه ام چون باده در پیمانه بود

عشق میجوشید هر جا گرد شوخی داشت حسن
رنگ شمع پرفشان عالم پروانه بود

راز دل از وسعت مشرب برسوائی کشید
دامن صحرا گریبان چاکی دیوانه بود

جرم آزادیست گر نشناخت ما را هیچ کس
معنی بیرنگ ما را لفظ پربیگانه بود

اختلاط خلق جز ژولیدگی صورت نبست
هر دو عالم پیچش یک گیسوی بی شانه بود

هر کجا رفتیم سیر خلوت دل داشتیم
بیدل آغوش فلک هم روزن این خانه بود

شوق تا گردد دو بالا خویش را احول کنید
نیم رخ کم حیرتست آئینه مستقبل کنید

با بد و نیک جهان زین بیش نتوان شد طرف
یک عرق وار از حیا آئینها را حل کنید

آشنای وحدت از تشویش کثرت ایمن است
درد سر کمتر مفصل را اگر مجمل کنید

سعی پا هر قدر کوتاه همتها رساست
پا اگر نتوان شکستن دست قدری شل کنید

گر دماغ آرزو خارد هوای افسری
هم بسر هنگی سر مغز خود را گل کنید

نیست جز بیحاصلی عرض مثال ما و من
دست برهم سودن است آئینه صیقل کنید

نفی در تکرار نفی اثبات پیدا میکند — لفظ هستی نیستی دارد اگر مهمل کنید
گرد دل گردیدنی سیر کمال اینست و بس — بر دو عالم خط کشیدن صفر را جدول کنید
صد نگه از یک مژه بستن تغافل میشود — با هوسها آنچه آخر کردن است اول کنید

بحر ایجاد حباب آئینه دار وهم گشت
بیدل ما مشکلی در پیش دارد حل کنید

جماعتی که نظر باز آن برو دوشند — بجنبش مژه عرض هزار آغوشند
زحسن معنی دیوانگان مشو غافل — که این کبود بتان نیل آن بناگوشند
فریب الفت امکان مخور که مجلسیان — چو شمع تا مژه برهم نهی فراموشند
چه ممکن است حجاب فنا شود هستی — که نقش‌های هوا چون رخ نفس پوشند
تو هر شکست که خواهی حوالت ما کن — حباب موج سراپا خمیدن دوشند
زبان بیخودی رنگ کیست دریابد — شکستگان همه تن نالهای خاموشند
مرا معاینه شد ز اختلاط قمری و سرو — که خاکساری و آزادگی هم آغوشند
زگل حقیقت حسن بهار پرسیدم — بخنده گفت که این رنگها برون جوشند

کسی بفهم حقیقت نمیرسد بیدل
جهانیان همه یک نارسائی هوشند

باد صحرای جنون هر که گل افشان میشود — شبنم از خود میرود چندانکه دامان میشود
نالها در پردهٔ دود جگر پیچیده ام — سطر این مکتوب را خواندن نیستان میشود
پردهٔ ناموس دارم ازجنابم چاره نیست — گر گریبان چاک سازم ناله عریان میشود
صافی دلرا زیارتگاه عشرت کرده اند — هر که میرد خانهٔ آئینه ویران میشود
دستگاه هستی از وضع سحر ممتاز نیست — گردی از خود می‌فشاند هر که عریان میشود
شعلهٔ ما هر قدر خاکستر انشا می‌کند — جامهٔ عریانی ما را گریبان میشود
ترک خودداریست مشکل ورنه مشت خاک ما — طرف دامانی گر افشاند بیابان میشود
تا توانی بیدل از عشق فنا غافل مباش — مشکل هر آرزو زین شیوه آسان میشود

دلدار گذشت و نگه بازپسین ماند
از رفتن او آنچه بما ماند همین ماند

دیگر چه نثار تو کند مشت غبارم
یک سجده جبین داشتم آنهم بزمین ماند

گر هوش بود شهرت عزت طلبیهاست
خمیازهٔ خشکی که ز شاهان بدفین ماند

گردنفس نشست پرافشان تو هستم
زین انجمن از شوق نه آن رفت و نه این ماند

ما منتجی درکشم از نسخهٔ تسلیم
چون ماه نوم یک خم ابرو بجبین ماند

هرچند غبارم همه برباد فنا رفت
امید بکوی تو همان خاک نشین ماند

بیدل بر هش داغ زمینگیری اشکم
سر در ره جانان نتوان خوشتر ازین ماند

از غمت آخر بجای کار بیدادم رسید
از طپیدن سرمه شد هر کس بفریادم رسید

سینه را از تیر و دل را نیست از زخم سنان
بیقدت آن آفتی کز سرو شمشادم رسید

گریه گو خون شو که من از یاس مطلب سوختم
تا کنم سامان آب آتش بفریادم رسید

یار دارد پرسش احوال دور افتادگان
کو فراموشی که گویم نوبت یادم رسید

قاصد شوق از کمین نارسائی ایمن است
نالهٔ دارم که در هر جا فرستادم رسید

شعلهٔ افسردهٔ بیدل شهپر خاکستر است
در فراقت هر که رفت از خود بامدادم رسید

گر نه باد صبح چین طره وا میکند
نسخهٔ جمعیت ما را که اجزا میکند

سطرها تا خود نمایان شد دل از جا رفته است
خانهٔ الفت نمیدانم چه انشا میکند

چون شود بیجا صلی معلوم مطلب حاصلست
حاجت ما را روا نومیدی ما میکند

نسخهٔ هستی ز بس وقف سواد افتاده است
چشم برهم بستنه حل این معما میکند

آستان الفت دل چون نفس در راه ماست
ورنه ما را اینقدر پرواز عنقا میکند

دامن هستی بآسانی نمی آید بدست
باده خونها میخورد تا نشه پیدا میکند

همت از تدبیر بیجا تا کجا خجلت کشد
ای جنون رحمی که ما را هوش سودا میکند

سنگ بر تدبیر زن کارکس اینجا بسته نیست   یک شکستن صد کلید قفل انشا میکند

رهبر مقصود بیدل وحشت است از خویش و بس
سیل چون مطلق عنان شد سیر دریا میکند

حدیث عشق شود ناله ترجمانش و لرزد   چو شیشه‌ای که کشد تیغ از میانش و لرزد
بخون طپیده ضبط شکسته رنگی خویشم   چو مفلسی که شود گنج زر عیانش و لرزد
قیامتی است بر آن بلبلی که از ادب گل   پر شکسته شود خار آشیانش و لرزد
اگر بخار دهم عرض دستگاه ضعیفی   زبان رشته کشد مغز استخوانش و لرزد
بعافیت نیم ایمن ز آفتی که ندارم   چو آن غریق که آرند بر کرانش و لرزد
بوصل وحشتم از دل نمیرود چه توان کرد   که سست مشق رسد تیر بر نشانش و لرزد

غبار هستی بیدل ز شرم ناکسی خود
بخاک هر که کند یاد آستانش و لرزد

هر کرا اجزای موهوم نفس دفتر شود   گر همه چون تیر بر چرخش برند ابتر شود
تا سراغی واکشم از وحشت موهوم خلق   آتش این کاروانها کاش خاکستر شود
شمع ما را سوختن محرومی نشو و نماست   عافیت در مزرع ما آفت دیگر شود
رو ندارد سرکشی در مطلب صاحبدلان   میزند موج رضا آبی که در گوهر شود
هستی ما را تفاوت از عدم جستن خطاست   سایه آخر تا چه مقدار از زمین برتر شود
از شکست خویش دریا می‌کشد سعی حباب   تشنه کم‌ظرف ما هم کاش ازین ساغر شود
خدمت دلها کن اینجا کفر و دین منظور نیست   آئینه از هر که باشد مفت روشنگر شود

انحراف طور خلق از غفلت بیجاد کیست
کج نیابی سطر ما بیدل اگر مسطر شود

بهر کجا مژه‌ات رنگ خواب میریزد   گداز شرم برویت گلاب میریزد
بهر که دیده گشادیم رنگ ویرانیست   دلی که رنگ جهان خراب میریزد
مباش بیخبر از درد بی‌ثباتی عمر   که هر نفس ورقی زین کتاب میریزد

صفای خاطر ما آبیار ریشهٔ اوست
کتان شیشه همان ماهتاب میریزد

زبان نکهت گل از سواد خود خجل است
لبش ز بس که بنرمی جواب میریزد

ذخیرهٔ دل روشن نمی شود اسباب
که هرچه آئینه گیرد در آب میریزد

بر آتشی که نهادند پهلوی بیدل
صفای اشک شرر زین کباب میریزد

تا دل دیوانه وا ماند از طپیدن داغ شد
اضطراب این سپند از آرمیدن داغ شد

هیچکس چون نقش پا از خاک راهم بر نداشت
این گل محرومی از درد نچیدن داغ شد

از جنون پیمائی طاوس بیتابم مپرس
پر زدم چندانکه در بالم پریدن داغ شد

غیر عبرت شمع من زین انجمن حاصل نکرد
آنچه از دیدن گلش بود از ندیدن داغ شد

عاقبت گردنکشان را طوق گردن زیر پاست
شعله هم اینجا بجرم سرکشیدن داغ شد

آب در آئینه آخر فال حیرت میزند
آنقدر از پا نشستم کارمیدن داغ شد

ناله کردم بگلشن بیدل از ذوق گلی
لاله ها را پنبهٔ گوش از شنیدن داغ شد

نه فخر میدمد اینجا نه رنگ میبارد
برین نشان که تو داری خدنگ میبارد

وداع فرصت برق از شرار خرمن کن
بمزرعی که شتاب از درنگ میبارد

دلیل عشرت دل صبح نادمیده بس است
که ضبط آه بر آئینه زنگ میبارد

بهار انجمن از بس که وحشت اندوداست
ز داغ لاله جنون پلنگ میبارد

بحیرتم که نگاه از چه جرأت آب دهم
ز خار و گل همه حسن فرنگ میبارد

بچشم شوق نگاهی که در بهار نیاز
شکست حال ضعیفان چه رنگ میبارد

خطاست تهمت جرأت بعجز ما بستن
هزار آبله بر پای لنگ میبارد

بذوق پرورش وهم آب میگردیم
سحاب ما همه بر کشت سنگ میبارد

ز بس کشت چمن خرمن است آفتها
دمی که تیر نباشد تفنگ میبارد

ز دام حادثه بیدل نمیتوان رستن
که قطرهٔ تو بکام نهنگ میبارد

حال دل از دوری دلبر نمیدانم چه شد
ریخت اشکی بر زمین دیگر نمیدانم چه شد

از دمیدن دانهٔ ما کو چه گرد بیکسی است — مشت خاکی داشتم من بر نمیدانم چه شد
از شکست دل نه تنها آبرنگ عیش ریخت — نالهٔ هم داشت این ساغر نمیدانم چه شد
گردش رنگی و چشمکهای اشکی داشتم — اینزمان این چرخ و این اختر نمیدانم چه شد
پاس هستی برد از صد فتنی آسوترم — سوختم چندانکه خاکستر نمیدانم چه شد
جان ما کم فارغ از تیمار جسمم کرد و ماند — عیسی بر چرخ چارم خر نمیدانم چه شد
دی من و صوفی بدرس معرفت پرداختیم — او رقم گم کرد و من دفتر نمیدانم چه شد
بیدماغ طاقت از سودای هستی فارغ است — تا چو اشک از پا فتادم سر نمیدانم چه شد

بیدل اکنون با خودم غیر از ندامت هیچ نیست
آنچه بیخود داشتم در بر نمیدانم چه شد

آهی بهوا چتر زد و چرخ بپاین شد — داغی بغبار الم آسوده زمین شد
بشکست طلسمی دل و زد کوس محبت — پاشید غباری نفس آه حزین شد
نظاره بصورت زد و نیرنگ گمان ریخت — اندیشه بمعنی نظری کرد و یقین شد
آن آینه کز عرض صفا نیز حیا داشت — تا چشم گشودیم پریخانهٔ چین شد
غفلت چه فسون کرد که در خلوت تحقیق — برگشت نگاهم ز خود آئینه بین شد
دل کرد ز مسجودی من سجده فروشی — یعنی چو هلالم خم محراب جبین شد
هر لحظه هوائیست عنان تاب دماغم — رخشی که ندارم بخیال اشیه زین شد
وقتست که بر بیکسی عشق بگریم — کین شعله ز خار و خس من خاک نشین شد
عنقائیم از شهرت خود گشت فزون تر — آخر پی گمنامی من نقش نگین شد

در غیب و شهادت من و معشوق تمامیم
بیدل تو بر آنی که چنان بود و چنین شد

سیه مستی بدور ساغر حسرت بیتاب میگردد — بعرض سرمه گرد چشم مستت خواب میگردد

گداز آلودهٔ کم فرصتی درد دلی دارم / که همچون اشک تا بی پرده شد گرداب میگردد
بعریانی بلند افتاده از بس مدعای من / گریبان هم بدستم مطلب نایاب میگردد
ضعیفی مایهٔ ذوق سجودم در بغل دارد / شکست رنگ چون بی پرده شد محراب میگردد
بکوشش ریشه را میتوان ساز چمن کردن / نفس از پر زدنها عالم اسباب میگردد
بلطف بحر رحمت میبرم خاشاک عصیانی / هجوم اشک اگر نبود عرق سیلاب میگردد
فلک می آورد در بر دماغی شور سودائی / جهانی را سر بیمغز ازین دولاب میگردد
گدازم آبیار جلوهٔ معشوق میباشد / کتان می سوزد و خاکسترش مهتاب میگردد
شد از برگ تمنا خار را هم بستر مخمل / بچشم بستهٔ مژگان دستگاه خواب میگردد
در عزم شکست خویش زن گر جراتی داری / درین ره هر قدر گستاخیست آداب میگردد

بهر جرات حریف همت قاتل نیم بیدل
بکوشش می برم خونی که آنجا آب میگردد

شب حیرت دیدار توام دام کمین شد / هر ذرهٔ اجزای من آئینه نگین شد
خاکستر از اخگر چه قدر شور برآرد / دل سوخت برنگی که کباب نمکین شد
از عالم حیرانی من هیچ مپرسید / آئینه کمین نگهی بود چنین شد
موهومی این لشکر ادبار چه سوداست / چون سایه نباید کلف روی زمین شد
حیرتکدهٔ دهر ز بس خصم تسلی است / ای آئینه دل شو که نخواهی به ازین شد

بیدل عدم و هستی ما هیچ ندارد
جز گرد خیالی که نه آن بود و نه این شد

بنظم عمر که سر تا سرش روانی بود / خیال مدت موهوم سکته خوانی بود
چه رنگها که ندارم مباد پیمانی / بهار شمع درین انجمن خزانی بود
پس از غبار شدن گشت اینقدر معلوم / که بارها همه بر دوش ناتوانی بود
فغان که چارهٔ مینا بهم نیافت کسی / برنگ نالهٔ نی دردم استخوانی بود
من از فسرده دلی نقش پا شدم ورنه / بطالع کف خاک من آسمانی بود

طراوت گل اظهار شبنمی میخواست / ز خجلت آب نگشتن چه زندگانی بود

نیافت چرخ جفاپیشه قابل ستمی / همیشه بسمل این تیغ امتحانی بود

تلاش موج درین بحر هیچ پیش نرفت / گهر دمیدن ما یاس بیکرانی بود

جهان گذرگه آئینه است و ما نفسیم / تو هیچو ما نفسی باش اگر توانی بود

فریب معرفتی خورده بود بیدل ما / چو وارسید یقینها همه گمانی بود

بهار حیرتست اینجا نه گل نه جام میخیزد / ز هستی تا عدم یکدیده ما دام میخیزد

کرم درکار تست ای بیخبر ترک فضولی کن / که از دست دعا برداشتن ابرام میخیزد

نه اشک من زمین فرساست نی آهی هوا پیما / غبار بیعصائیها باین اندام میخیزد

درین مزرع که دارد ریشه از ساز گرفتاری / اگر یکدانه افتد بر زمین صد دام میخیزد

هوای پختگی داری کلاه فقر سامان کن / که از تاج سرافرازان خیال خام میخیزد

سخن در پرده خونسازی هست از عرض اظهارش / که از تحسین این بیدانشان دشنام میخیزد

رمیدن بر نمیدارد هوای عالم الفت / ز جوش سبزه گرد این بیابان دام میخیزد

نفس در دل شکستم شعله زد دود از دماغ من / هوا در خانه میدزدم غبار از بام میخیزد

جنون آهنگ صید کیست یارب مست بیباکی / که چون زنجیر شور از حلقه های دام میخیزد

نفس سرمایهٔ بیدل ز سودای هوس بگذر / سحر هم از سر این خاکدان ناکام میخیزد

شور اشکم گر چنین راه طپش سر میکند / تر دماغیهای دریا ندر گوهر میکند

حسرت جاوید هم عیب است مخمور ترا / جام میگردد اگر خمیازه لنگر میکند

بیخود از احرام گلزار خیال کیستم / گردش رنگم ره معشوقی سر میکند

از جنونم عالمی پوشید چشم امتیاز / هر که عریان میشود این خانه در بر میکند

راحت فرش است اگر از وهم طاقت بگذری / ناتوانی هر چه آید پیش بستر میکند

فقر هم در عالم خود سایه پرور دغناست / آرمیدنهای ساحل بار گوهر میکند

هیچکس یارب خجالتمند بیدردی مباد / دیدهٔ ما را غبار بی‌نمی تر میکند
جوهر آئینه عرض حیرت احوال ماست / ناله را فکر میانت سخت لاغر میکند
اینکه میگویند عنقا نقش وهمی بیش نیست / ما همان گفتیم اما کیست باور میکند

حسرت ساحل هر بیدل که در دریای عشق
کم کسی بیخاک گشتن خاک بر سر میکند

کار دنیا بس که مهلک بود عیبی ریختند / فرصت امروز خون شد رنگ فردا ریختند
عیش این محفل نمی ارزد باندوه شکست / بیدماغان هم بطبع سنگ مینا ریختند
قاتل ما چون سحر دامان ناز افشاند و رفت / خون ما چون گل همان در دامن ما ریختند
این گلستان قابل نظارهٔ الفت نبود / آبروی شبنم ما سخت بیجا ریختند
بانم مطلب غبار انگیز چندین جستجوست / آرزو تا خانه ویران گشت دنیا ریختند
بوی یوسف از طپیدن پیرهن آمد بعرض / شد پری بی بال چندانی که مینا ریختند
بارش ابر کرم درخورد استعداد ماست / گشت بسمل تا شود سیراب خونها ریختند
رنگ تحقیقی نبستم زین حنای نقش پا / اینقدر دانم که خونم را چو صهبا ریختند
تا نفس باقیست همچون شمع باید سوختن / گر افسون هستی آتش بر سر ما ریختند
عاقبت بوئی نبردیم از سراغ عافیت / ساحل گم گشتهٔ ما را بدریا ریختند

اشک ما بیدل ز درد نارسائی خاک شد
ریشهٔ پیدا نکرد این تخم هر جا ریختند

جهان جنون بهار غفلت ز نرگس سرمه‌ساش دارد / ز پیرهن مو بخواب نازم که مخمل او قماش دارد
گشاد بند نقاب امکان بسعی جنبش مگیر آسان / که رنگ هر گل درین گلستان تمیز دور باش دارد
اگر دهم بوی شکوه بیرون ز رنگ تقریر میچکد خون / مپرس از یاس حال مجنون دماغ عشق خراش دارد
چو شد قبول اثر برابم ز خاک گل میکند نگاهم / فلک دو روزی غبار ما هم بزیر پای تیغ هوش دارد
بگرد صد دشت در شتابی که قدر عرض رسا نیابی / سر از نفس سوختن نتابی بجو رسیدن تلاش دارد
نشسته‌ایم از لباس بیرون اگر چه لفظ و کدام مضمون / بجا مستی هزار مجنون بهار آهنگ فاش دارد

سخن سرمی ادا نمودن عرض نیاز خطا نمودن
ز وضع شوخی روا نمودن کلام نرمی معاش دارد

حذر ز تزویر زهد کیشان مخور فریب صفا از ایشان
وضو نکردند خام ایشان هزار شاش و براش دارد

خطاست بیدل ز تنگدستی بفکر روزی الم پرستی
چو کاسه هر کس بخوان هستی دهن گشود دست آش دارد

راحت دل ز نفس بال فشان میباشد
آب این آئینه چون باد روان میباشد

سادگی جنس چو آئینه دکانی دارد
زینت ما بمتاع دگران میباشد

ایمن از فتنه نگردی بمدارای حسود
زخمی تیغ تر آفت جان میباشد

کج روایانه بارباب مطالب سر کن
راستی بر دل این قوم گران میباشد

غفلت منتظر وصل حبابیست محال
چشم اگر بسته شود دل نگران میباشد

بلبل طفل مزاجم بکجا دل بندم
گل این باغ ز رنگین قفسان میباشد

چشم تا وا کنی از خویش برون تاخته ایم
صورت آئینه دامن بمیان میباشد

خاطر نازک ما ایمن از آفات نشد
سنگ در کارگه شیشه گران میباشد

سر تسلیم سبک مایه بیقدر بهاست
جنس ما را کف دست دکان میباشد

ذوق خود بینی ما هم نشود محو فنا
میتوان یافت که آئینه چنان میباشد

صاف مشرب نه پسندد بیدل
هر چه در دل بلب آب همان میباشد

بیقراری در دل آگاه طاقت میشود
جوهر سیماب در آئینه حیرت میشود

بر شکست موج تنگی میکند آغوش بحر
عجز اگر بر خویش بالد عرض شوکت میشود

غفلت ما شاهد کوتاه بینیهای ماست
گر رسا باشد نگه صیاد عبرت میشود

مجمع امکان که سوز انجمنها ساز اوست
چشم اگر از خود توانی بست غفلت میشود

بس که مد فرصت از پرواز عشرت برده است
بال تا بر هم زنی دست ندامت میشود

شعله گردارد مقام عافیت خاکستر است
سعی ما از خاک گشتن خواب راحت میشود

بیدل این گلشن بغارت داده جولان کیست
کز غبار رنگ و بو هر سو قیامت میشود

سیل غمی که داد جهان خراب داد
خاکم بباد داد برگی که آب داد

یارب چه شرمم که درین شعله انجمن — گردون همیم بساغر اشکی کباب داد
اینست اگر شمار تب و تاب زندگی — امروز میتوان بقیامت حساب داد
بر موج آفتیم و امید کنار نیست — تدبیر راحت اینقدرم اضطراب داد
داغم ز اشک منتظری کز هجوم شوق — جان داد گر بقاصد جانان جواب داد
راحت درین بساط هوس خیز مشکل است — محمل اگر شوی نتوان تن بخواب داد
تا می بلعل او رسد از خویش رفته است — شبنم نمیتوان بکف آفتاب داد
از بس که معنیم رقمی جز فنا نداشت — گردون بنقطهٔ شررم انتخاب داد
انجام کار باده کشان جز خمار نیست — خمیازه های جام همیم این شراب داد
پرواز شوقم از عرق شرم گل نکرد — خاکم غبارهای طپیدن بآب داد

بیدل سوال چشم بتان از طرف مشو
یعنی که سرمه ناشده باید جواب داد

نفس با یکجهان وحشت بخاک و آب میسازد — پرافشان نشئهٔ ما کلفت اسباب میسازد
بهجران شوق وصلی دارم و برخویش میلرزم — در آتش نیز این ماهی همان با آب میسازد
ببرق همت از ابر کرم وضع نظر دارم — ترشحهای هوس کشت مرا سیراب میسازد
چنین کز سوز دل خاکستر اینجا داشت اعضایم — سر پهلوی من از بوریا سنجاب میسازد
دل بی نشئه داری نثار درد الفت کن — گداز انگور را آخر شراب ناب میسازد
درین محفل ندارد بوی راحت چشم واکردن — نگاه دیده ما غافلان بستر در خواب میسازد
ندارد بزم امکان چون ضعیفی کیمیاسازی — که اجزای غرور خلق را آداب میسازد

تواضعهای ظالم مکر صیادی بود بیدل
که میل آهنی را خم شدن قلاب میسازد

آگاهی از خیال خودم بی نیاز کرد — خود را ندید آینه تا چشم باز کرد

نعل جهان در آتش فکر سلامت است — آن شعله آرمید که مشق گداز کرد
بر زندگیست بار گران جانیم هنوز — قد دوتا مرا خم ابروی ناز کرد
گامی نبود پیش ره مقصد فنا — این رشته را نفس یکشاکش دراز کرد
زین گلستان بحیرت شبنم رسیده ایم — باید دری بخانهٔ خورشید باز کرد

معنی نمای چهرهٔ مقصود نیستی است
بیدل مرا گداختن آئینه ساز کرد

از قضا بر خوان ممسک گر کسی نان بشکند — تا قیامت منتش بی سنگ دندان بشکند
بی مصیبت گر نه بر طبع درشتت خوب نیست — سنگ بر آتش بنه تا آبش آسان بشکند
با درشتان ظالمان هم در حساب عبرتند — سنگ اگر مردست جای شیشه سندان بشکند
زیر چرخ آرامها یکسر کمینگاه رم است — گرد ما آن به که بیرون بیابان بشکند
ساغر قربانیان از دست می افتاد کاش — دور مژگان خمار چشم حیران بشکند
بر تغافلخانهٔ ابروی او دل بسته ایم — یارب این مینا جهان در طاق نسیان بشکند
هیچکس در بزم دیدار اینقدر گستاخ نیست — اینجا او در دیدهٔ آئینه مژگان بشکند
بر نمیدارد تامل نسخهٔ دیوانگی — کم کسی اندیشه بر مضمون عریان بشکند
عجز بنیادی بر اسباب تحمل بار چند — رنگ میباید کلاه ناتوانان بشکند
کم تا تن گر شود صرف خیال نیستی — ای بسا گردن که از بار گریبان بشکند

بر سر همغز بیدل تا بکی لرزد دولت
خور لوح آن به که هم در دست طفلان بشکند

ناله ام در دل از آغوش اثر میگذرد — بیضه نشگافته پرواز ز پر میگذرد
خط مسطر نشود مانع جولان قلم — تیغ را جاده کند هر که ز سر میگذرد
چون نفس خانه پرستیم و نداریم آرام — عمر آسودگی ما بسفر میگذرد
موج ما بی نم ازین بحر پر آشوب گذشت — همچو نظاره که از دیدهٔ تر میگذرد
نیست در گلشن اسباب جهان رنگ ثبات — همه از دیدهٔ ما همچو نظر میگذرد

در مقامی که قناعت بلد استغناست
کاروان طپش از موج گهر میگذرد

رغبت جلوه چه و نفرت اسباب کدام
زین هوسها بگذر یا مگذر میگذرد

عشق شد منفعل از طینت بیحاصل ما
برق ازین مزرعهٔ سوخته بر میگذرد

خودنمائی چه قدر زحمت دل خواهد بود
آخر این جلوه‌ات از آئینه در میگذرد

انجمن در قدمی هرزه بهر سو مخرام
هر کجا پا فشرد تیغ ز سر میگذرد

بهوس ترک حلاوت نتوانی بیدل
نیست بی ناله اگر نی ز شکر میگذرد

بپرهیز از حسد تا وصل یزدان همقرین باشد
که مرحومست آدم هر قدر شیطان لعین باشد

کف دست توانائی بسود نهانی ارزد
مکن کاریکه انجامش ندامت آفرین باشد

ز چشم تر بال انتظار شوق پرسیدم
جگر خون گشت و گفت احوال مشتاقان چنین باشد

بصد مژگان کشان گردآسکی رفته‌ام از دل
من و نقدیکه بیرون رانده صد آستین باشد

بجوش پیچیدن‌ها نیست بی انداز پروازی
کمند موج ما را یک نفس گرداب چین باشد

نمایانم برنگ سایه از جیب سیه روزی
چه باشد رنگ من یارب اگر آئینه بین باشد

محالست اینکه عجز از طینت من رخت بربندد
سحر گر یک فلک بالد بخود آه حزین باشد

درین معبد فنا را مایهٔ توفیر طاعت کن
که چون خاکت دو عالم سجده نقش جبین باشد

گرت شمعست دامن زن وگر شکست بر فکن
محبت حرفهای ما نمیخواهد چنین باشد

ز سیر آب رنگ این چمن دل جمع کن بیدل
که هر جا غنچه گردیدی دلت در آستین باشد

از هجوم کلفت دل ناله بی آهنگ ماند
بوی این گل از ضعیفی در طلسم رنگ ماند

در خرابات هوس تا دور جام ما رسید
بیدماغی از شراب و نکهتی از بنگ ماند

عجز طاقت در طلب ما را دلیل عجز نیست
منزلی کو تا بیاید پای لنگ ماند

منت صیقل مکش دردسر اوهام چند
عکس معدومست اگر آئینه‌ات در زنگ ماند

سوختیم و مشت خاکی هم ز ما روشن نشد
شعلهٔ ما چون نفس در دام این نیرنگ ماند

از حیا موجی نزد هرچند دل در هم گداخت
آب شد آئینهٔ ما حیرتش در رنگ ماند

نام را نقش نگینها بال پرواز رسا ست
ما ز خود رفتیم اگر پای طلب در سنگ ماند

یکقدم ناگرده بیدل قطع راه آرزو
منزل آسودگی از ما بصد فرسنگ ماند

زبعد ما نه غزل نی قصیده میماند
ز خامها دو سه اشک چکیده میماند

ز بلبل و گل این باغ تا دهند سراغ
پر شکسته و رنگ پریده میماند

زیاس شیشه اشکی مگر زنیم بسنگ
دگر نه صبح طرب نادمیده میماند

گداخت حیرتم از نارسائی اشکی
که آب میشود و محو دیده میماند

کجا بریم غبار جنون که صحرا هم
ز گرد باد بدامان چیده میماند

بهر چه وانگری سر بدامن خاکست
جهان باشک ز مژگان چکیده میماند

مرا بزم ادب گلفتی که هست اینست
که شوق بسمل دل ناطپیده میماند

بآب چشم صدف نیست موج بیتابی
سرشک ما بدل آرمیده میماند

خوش است تازگی طبع دوستان بیدل
که فطرتت بشراب رسیده میماند

مشتاق تو گر نامه بری داشته باشد
چون اشک هم از خود سفری داشته باشد

ما خود نرسیدیم ز هستی بمثالی
این آئینه شاید دگری داشته باشد

عمریست که ما گمشدگان گرم سراغیم
شاید کسی از ما خبری داشته باشد

افسانه تسلی نفس عشرت ما نیست
این پنبه مگر گوش کری داشته باشد

غیر از عرق شرم مقابل نه پسندد
هستی اگر آئینه گری داشته باشد

ای اهل خرد منکر اسرار نباشید
دیوانهٔ ما هم هنری داشته باشد

زین فیض که عامست لب مطرب ما را
خاکستر ما هم شرری داشته باشد

عالم همه گر یکدل بیمار برآید
مشکل که ز من خسته تری داشته باشد

چشمیست که باید برخ بردو جهان بست
گر رفتن ازینجا نه دری داشته باشد

بیدل دل افسرده بعالم نتوان یافت
هر سنگ که بینی شرری داشته باشد

یاد شوقی کز جفاهایت دل ما شاد بود
در شکست این شیشه را جوش مبارکباد بود

وا نکرد آیینه گردیدن گره از کار ما
بند حیرت سخت‌تر از بیضهٔ فولاد بود

زندگی را مغتنم میداشتم غافل از این
کز نفس تیغ دو دم در دست این جلاد بود

بلبل ما از فسردن ناز گلها می‌کشد
گر پری میزد چو رنگ از خویش هم آزاد بود

عالم نسیان تماشاخانهٔ عبرت سراست
عکس بود آیینه تا آن جلوه هم در یاد بود

سرمه اکنون نسخهٔ خاموشی از من میبرد
یاد ایامی که هر مو بر تنم فریاد بود

شد نگارستان چین تا بیخودی طی کرده‌ام
لغزش پایم براهت خامهٔ بهزاد بود

مفت ما گر سعی ناکامی باستغنا زدیم
ورنه دل مستسقی و عالم همه آباد بود

پیریم جز ساغر تکلیف جان کندن نداد
قامت خم گشته بیدل تیشهٔ فرهاد بود

توان اگر همه دوران آسمان گردید
دگر دو خواهش یکدل نمیتوان گردید

چه حرصها که نشد جمع تا بخود چیدیم
هوس متاعی ما عاقبت دکان گردید

ز خود برآمدگان یک قلم فلک تازند
نفس دو گام گذشت از خود و فغان گردید

گهر ز غفلت خودداری از محیط جداست
نباید این همه رنجها گران گردید

بهار چشمک رنگین نیاز وحشت داشت
شرار کاغذ ما نیز گلفشان گردید

چو طفل اشک مپرس از رسائی طبعم
ز خود گذشتم اگر درس من روان گردید

دلی بدست تو افتاد مفت شوخیها
بروی آینه صد رنگ میتوان گردید

خوشم که عشق نکرد امتحان پروازم
شکسته بالی من در قفس نهان گردید

عدم سراغ جهان تحیرم بیدل
غبار من بهوایی که ناتوان گردید

وحشت ما را تعلق رام نتوانست کرد
باده ما هیچکس در جام نتوانست کرد

در جنون زاریکه ما حیرت کمین راحتیم
آسمان هم یک نفس آرام نتوانست کرد

گر دلت صافست از گمراهی دنیا چه باک
قبح شخص آئینه را بدنام نتوانست کرد

آرزو خون شد ز استغنای معشوقان مپرس
من دعا کردیم و او دشنام نتوانست کرد

موج گوهر با همه خشکی نشد محتاج آب
طبع استغنا نظر ابرام نتوانست کرد

در عدم هم قسمت خاکم همان آوارگیست
درک آغاز مرا انجام نتوانست کرد

اخگر ما سوز خاکستر دماند از خویشتن
این کمین شد خاک و ترک نام نتوانست کرد

نالها در دل فسردا تا نه بست احرام لب
گرد این کاشانه سیر بام نتوانست کرد

آب زد بیدل براهش عمرها چشم ترم
آن ستم کز یک نگه انعام نتوانست کرد

چون شفق از رنگ خونم هیچکس گلچین نشد
ناخنی هم زین حنای بی نمک رنگین نشد

داغم از وارستگیهای دعای بی اثر
کز فسون مدعا منت کش آمین نشد

با لباس فقر از آلایش دنیا چه باک
این نمد هرگز بآب آئینه تسکین نشد

سینه صافی هم نمیگردد علاج بدگهر
تیغ قاتل را و داغ رنگ دفع کین نشد

تا زهستی در تماشاخانهٔ دل عیب نیست
کیست در سیر بهار آئینه خودبین نشد

سفله را بیدستگاهی خضر راه راستی است
این پیاده کجروی نگرفت تا فرزین نشد

خواب راحت بود وقف بیخودی اما چه سود
رنگ ما پرها شکست و قابل بالین نشد

بس که آزادست بیدل از عبارات دوئی
ناله هم این مصرع برجسته را تضمین نشد

تا ساز نفسها کم مضراب نگیرد
آهنگ جنون دامن آداب نگیرد

غفلت بکمین دم پیریست حذر کن
کز پرتو صحبت لشکر خواب نگیرد

با تشنه لبی ساز و مخور آب ازین بحر
تا حلق ترا تنگ چو گرداب نگیرد

دل هست جنونیست مگوئید خرد را
کامروز سراغ مس سیماب نگیرد

آن دل که طپیدن فکند قرعهٔ وصلش
حیفاست که آئینه بسیماب نگیرد

بی کینه‌ام از خلق برنگی که چو یاقوت ❊ مو از اثر آتش من تاب نگیرد

بنیاد تو تا چند شود دستره عمر
بیدل کف خاکی ره سیلاب نگیرد

صبحی بگوش عبرتم از دل ندا رسید ❊ کای بیخبر بما نرسید آنچه وا رسید
دریاست قطره‌ای که بدریا رسیده است ❊ جز ما کس دگر نتواند بما رسید
قابل اثر نه زفلک شکوه‌ات خطاست ❊ غم نیز نعمتی است اگر اشتها رسید
برق شرار دیده‌ام از وحشتم مپرس ❊ بالی فشانده‌ام که ندانم کجا رسید
تا وادی غبار نفس طی نمی‌شود ❊ نتوان بمقصد دل بی‌مدعا رسید
چون ناله که بگذرد از بند بند نی ❊ صد جا نشست حسرت ما تا بما رسید
قانون خیر باد جهان ساز مفلسی است ❊ هر جا رسید از کف خاکی دعا رسید
تنها نه من جنون اثر بوی وحشتم ❊ گل نیز زین چمن بدماغش هوا رسید
از خود گذشتن است فلک تازی نگاه ❊ تا نگذری زخود نتوان هیچ جا رسید
رنگ پریده قابل گرد سراغ نیست ❊ جائی رسیده‌ایم که نتوان بما رسید

بیدل من آن سرشک ضعیفم که از مژه
تا خاک هم بلغزش چیدن عصا رسید

شب که از شوق تو پروازم بهار آهنگ بود ❊ استخوان هم در تنم چون شمع مغز رنگ بود
خواب راحت کرد دل آخر با فسون صفا ❊ داشت مژگان هم آئینه تا در زنگ بود
بر بن مویم به پری آشیان حیرتست ❊ یکسر و چندین گریبان نغمه این چنگ بود
نوحه طوفان کرد هر جا نغمه سر کرده‌ام ❊ ساز ما را خیر و با دعیش پیش آهنگ بود
بی‌نشان بود انجمن گر وسعتی میداشت دل ❊ رنگ ما بیرون دوید از بسکه مینا تنگ بود
اشکم از لغزیدنی بر دوش صد مژگان گذشت ❊ قطع چندین جاده با انداز پای لنگ بود

قید دل بیدل نفس را همره رنج وهم کرد
شوخی ناز پری در شیشهٔ بی سنگ بود

قدح می بر کفست و شمع گل در آستین دارد
درین محفل عرق می پرورد هر کس جبین دارد

گرد در طبع نی هر چند افزون ناله رعناتر
کمند نارسائی در خور سامان چنین دارد

رهائی نیست ما را از فلک با خاک گردیدن
بهر جا دانه هست آسیا زیر نگین دارد

بحیرت کوششی کز پردهٔ دل واکشی حرفی
زبان جوهر آئینه آهنگ حزین دارد

نمیخواهد کسی خود را غبار آلود بیدردی
اگر ما درد دل داریم زاهد درد دین دارد

تو هر رنگی که خواهی جلوه کن در تنگنای دهر
سراسر خانهٔ آئینه ام یک گل زمین دارد

اثرهای تعلق نیست مانع وحشت ما را
نفس تا ناله دامن بر زند صد رنگ چین دارد

سر شکم دود آهم شعله ام داغ دلم بیدل
چو شمع از حاصل هستی سراپایم همین دارد

عقل اگر صد انجمن تدبیر روشن میکند
فکر مجنون سطری از زنجیر روشن میکند

انتظار فیض عشق از خامی خود میکشم
چوب تر را سعی آتش دیر روشن میکند

از عرق بر جبهه افسون چراغان خوانده ایم
بزم ما را خجلت تقصیر روشن میکند

بگذر از صیادی مطلب که صحرای امید
خانه برق از رم نخجیر روشن میکند

عالمی چشم از مزار ما بعبرت آبداد
خاک ما فیض هزار اکسیر روشن میکند

چون بنای موج پرواز شکستم داده اند
معنی ویرانه ام تعمیر روشن میکند

داغ نومیدی ولی داریم در هر دم زدن
شمعها از آه بی تاثیر روشن میکند

گرمی هنگامهٔ امکان جلال عشق اوست
آتش این بیشه چشم شیر روشن میکند

ای شرر مفت نگاهت جلوه زار عافیت
روزگار آئینهٔ ما دیر روشن میکند

هیچکس بر در نزد بیدل ز زندانگاه چرخ
غنچه با این خانهٔ دلگیر روشن میکند

بگو صبح طرب در ملک هستی دیر می آید
در اینجا موی پیری هم بصد شبگیر می آید

من و ما نیست غیر از شکوهٔ وضع گرفتاری
رسا از هر دو عالم ناله زنجیر می آید

بنعمت غرهٔ این گرد خوان منشین که مهتابش
دل خود میخورد چندانکه از جان سیر می آید

مبندای وهم بر معدوم مطلق تهمت قدرت
ز خدمت بی نیازم گر ز من تقصیر می آید

جراحت پرور عشقم بگلزارم چه میخوانی
که در گوشم ز بوی گل صدای تیر می آید

بحیرت رفته ام از سیر گلزارم چه میپرسی
نگاه بیخودان از عالم تصویر می آید

بغفلت ناتوانی ساز کن از آگهی بگذر
که از تمکین مجنون ناله زنجیر می آید

صفاکیشان ندارند انتظار رنگ گردیدن
سحر هر گاه می آید بعالم پیر می آید

ندارد صید بیدل طاقت زخم تغافلها
خدنگ امتحان ناز بر دلگیر می آید

بی پاس دل از هر چه ندارد گله دارد
ناسودن دست تو هزار آبله دارد

زنهار پی مشرب مجنون روشان گیر
گر عافیتی هست همین سلسله دارد

هر جا روی از برق فنا جان نتوان برد
عمریست که آتش پی این قافله دارد

یک غنچه بصد رنگ گل افشان خیال است
یکتائی او اینقدرم ده دله دارد

دنیا الم غفلت و عقبی غم اعمال
آسودگی از ما دو جهان فاصله دارد

بگذشته ز سر راه بجائی نتوان برد
هشدار که پای تو همین آبله دارد

در دسر گل چند دهد ناله بلبل
بیدل غزل ما لشنیدن حصله دارد

امشب غبار ناله دل سرمه رنگ بود
یارب شکست شیشه من از چه رنگ بود

عالم بخون طپیده نومیدی من است
جستن ز صیدگاه مرادم خدنگ بود

از بس که بیدماغ تماشای فرصتیم
ما را بخود نیامده رفتن درنگ بود

حسن از غبار شوخ نگاهان رمیده است
اینجا هجوم آینه پشت پلنگ بود

در دل برون دل دو جهان جلوه رنگ ریخت
این جامه بر قد تو چه مقدار تنگ بود

از شبنمم نشد شفقی طرف دامنی
خونم درین ستمکده نومید رنگ بود

بوس کفش تبسم صبح امید کیست
اینجا همین بهار حمائل بچنگ بود

صبری مگر تلافی آزار ما کند
مینا شکست آنچه بدل بست سنگ بود

آهی نکرده گل که دمی از خودم نبرد — رنگ شکسته ام پر چندین خدنگ بود

بیدل بجیب خویش فرو برد حیرتم
چشمم بهم نیامده کام نهنگ بود

داغ نیرنگ جنونم نیست آسان شکفد — خون خورد صد شعله تا داغی بسامان شکفد
تنگنای عرصهٔ موهوم امکان کجاست — آنقدر وسعت که یک زخم نمایان شکفد
آبیار ما ادب کاران گداز حیرت است — چشم ما مشکل که بر رخسار جانان شکفد
زین چمن محروم دارد چشم خواب آلوده ام — بی بهاری نیست حیرت کاش مژگان شکفد
اشک مژگان پرورم از حیرتم غافل مباش — ناله اندود است آن نی کز نیستان شکفد
تا قیامت در کف خاکی که نقش پای اوست — دل طپد آئینه بالد گل دمد جان شکفد
نیست غیر از شرم حاجت ابر گلزار کرم — میکند سایل عرق تا دست احسان شکفد

بر دل مایوس بیدل پشت دستی میگزم
غنچهٔ این عقده کاش از زخم دندان شکفد

نقش دوئی بر آئینه من نه بسته اند — رنگ دل است اینکه بروئیم شکسته اند
آفاق نیست مرکز آرام هیچ کس — زین خانهٔ کمان همه یک تیر جسته اند
ابنای روزگار برای گلوی هم — خنجر شدن اگر نتوانند دسته اند
بیگانگی ز وضع نفس بال میزنند — وا ماندگان در آبله دامن شکسته اند

بیدل نجسته است گهر از طلسم آب
نقدیست دل که در گهر اشک بسته اند

دلدار رفت و دیده بحیرت دوچار ماند — با ما نشان برگ گلی زان دیار ماند
مژگان ز دیده قطع تعلق نمی کند — مشت غبار من بره انتظار ماند
پیری سراغ خجلت عمر گذشته است — مزدور رفت و دوش هوس زیر بار ماند
آنجا که من ز دست هوس عجز میکشم — دست هزار سنگ بزیر شرار ماند
یأسم نداد رخصت اظهار ناله — چندان شکست دل که نفس در غبار ماند

خود داریم بعقدهٔ محرومی امید
در بحر نیز گوهر من در کنار ماند

زنهار خو مکن بگرانجانی اینقدر
شد سنگ ناله که درین کوهسار ماند

بیدل ز شعله که نفس بر قبای اوست
داغی چو شمع گشته بلوح مزار ماند

از چرخ نه ابله و نادان گله دارد
جای گله اینست که انسان گله دارد

زنهار بجود نیز ترحم ننمائی
امروز درین انجمن احسان گله دارد

اظهار عرق خجلت دیباچه شرم است
مکتوب من از شوخی عنوان گله دارد

ای بیخبر از کم خردان شکوه چه لازم
انسان نبود آنکه ز حیوان گله دارد

مخمور رضا را چه خموشی چه تکلم
چندانکه نفس میزند انسان گله دارد

در نسخهٔ کیفیت این باغ وفا نیست
مضمون گل از بستن پیمان گله دارد

بیدل بهوس داغ محبت نفروزی
امشب که تو داری ز چراغان گله دارد

شب که در بزم ادب قانون حیرت ساز بود
اضطراب رنگ برهم خوردن آواز بود

صافی دل کرد لوح مشق صد اندیشه ام
یاد ایامی که این آئینه بی پرواز بود

عشق بی پروا دماغ امتحان ما نداشت
ورنه مشت خاک ما هم قابل پرواز بود

نو نیاز الفت داغ محبت نیستیم
طفل اشکم چون شرر در سنگ آتش باز بود

دوری وصلت طلسم اعتبار ما شکست
ورنه این عجزی که می بینی غرور ناز بود

در خور کسوت کنون خجلت کش رسوائیم
عمرها عریانی ما پرده دار راز بود

کاش ما هم یکدو دم با سوختن می ساختیم
شمع در انجام داغ حسرت آغاز بود

یک گهر بی ضبط موج از بحر امکان گل نکرد
بر سری اندوخت جمعیت گریبان باز بود

هستی ما نیست بیدل غیر اظهار عدم
تا خموشی پرده از رخ برفکند آواز بود

بهر جا ساز خجلت اضطراب آهنگ میگردد
بموج یکعرق صد آسیای رنگ میگردد

بسعی خود نظر کردن دلیل دوریست اینجا
شمار گام هر جا جمع شد فرسنگ میگردد

فریب آب نتوان خورد از آئینهٔ هستی
که امروزش صفائی نیست فردا زنگ میگردد

دماغ وهم سرشار است در میخانهٔ امکان
می تحقیق تا در جام ریزی بنگ میگردد

نمیدانم هوا پروردهٔ شوق چه گلزارم
که همچون بوی گل رنگم برون تنگ میگردد

ز الفتهای دل بگذر که با آن پرفشانیها
نفس اینجا ز لب ناجسته عذر لنگ میگردد

جنونم جامه واری دارد از تشریف عریانی
که گر یک رشته بر رویش فزائی تنگ میگردد

دل آن بهتر که چون اشک از طپیدن بگذرد بیدل
که این گوهر بیکدم آرمیدن سنگ میگردد

تا گرد ما باوج ثریا نمیرسد
سعی طلب بآبله پا نمیرسد

دیوانگان هزار گریبان دریده اند
دست هوس بدامن صحرا نمیرسد

در جستجوی ما نکشی زحمت سراغ
جائی رسیده ایم که عنقا نمیرسد

عبرت نگاه عالم انجام شمع باش
هر جا سریست جز بته پا نمیرسد

زاهد دماغ تو بکوثر رسانده
معذور کین خیال بصهبا نمیرسد

آخر برنگ نقش قدم خاک گشتنیست
آئینه پیش ما و کسی وا نمیرسد

بیدل غریب ملک شناسائی خودیم
جز ما کسی به بیکسی ما نمیرسد

رمز آشنای معنی هر بیخبر نباشد
طبع سلیم قیمت ارث پدر نباشد

غفلت بهانه مشتاق خواب فسانه یا بل
بر دیده سخت ظلم است گر گوش کر نباشد

خلق و هزار سودا ما و جنون وحشی
کین جا ز بیکسیها خاکی بسر نباشد

ما را برنگ شبنم تا آشیان خورشید
باید بدیده رفتن گر زال و پر نباشد

برق زدور دارد هنگامهٔ تجلی
ای بیخودان ببینید دل جلوه گر نباشد

هر چند کار فرداست امروز بخت خود گیر
شاید دماغ طاقت وقت دگر نباشد

پیداست از ندامت عذر ضعیفی ما
شبنم چه وانماید گر چشم تر نباشد

خواهی بخلق روکن خواهی خیال وکن
ای عالم تماشا بر خود نظر نباشد

عجز نپسندید از ما شکوهٔ قاتل بلند
جز مژه گردی نشد از کوشش بسمل بلند

نامهٔ شکر و شکایتهای ما کم فرصتی است
نیست جز گرد نفس از شخص مستعجل بلند

جاه را با آبروی خاکساریها مسنج
نیست ممکن گردن موج از سر ساحل بلند

کاروان یاس هستی را سراغ حیرتیم
هر که رفت از خویشتن کرد آتشم در دل بلند

هستی موهوم ما در حیرت انجام سوخت
سایه واری هم نگردیدیمز آب و گل بلند

پای از خود رفتن ما بود سر برداشتن
موج بی تمکین چرا زین بحر شد غافل بلند

با غرور ناز او شکل بر آمد عجز ما
گرد مجنون نارسا و دامن محمل بلند

ما زصد دیوان بیک مصرع قناعت کرده‌ایم
نشئهٔ صهبا چه دارد فطرت بیدل بلند

گر شوق بر اهست قدمی پیش بر آرد
چون آبله بالیدم از خویش بر آرد

آنجا که خیال تو دهد عرض تجمل
تنهاییم از هر دو جهان بیش بر آرد

نومیدی سودازدگان تیر دعا نیست
امید که آن نوخط ما ریش بر آرد

با برق سواران چه کند سعی غبارم
واماندگی نیست اگر پیش بر آرد

بیدل چمن آرای گریبان خیال است
یارب نشود آنکه سر از خویش بر آرد

جنون اندیشه بگذار تا دل زیر سر پیچید
بدانش نازکن چندانکه سودا فی بسر پیچید

تعین هر چه باشد خجلت دون همتی دارد
بکوتاهی است مایل رشته بر خود هر قدر پیچید

نگه محو خیال اوست اما چشم آن دارم
که دل یک قطرهٔ خون گردد [illegible] چشم تر پیچید

چه امکانست طی گردد بساط حیرت عاشق
چو مژگان هر دو عالم [illegible] پیچید

خوشا طبع امید پرفشانیهای اندامش
که صد عمر ابد در فرصت قرص شرر پیچید

نفس بر هم مید ار دو داغ صبح نومیدی
دعای ما کنون خود را بطومار دگر پیچید

برنگ شمع مجنون گرفتاری دلی دارم
که زنجیرش گر از پا واکنی چون مو بسر پیچد

ز اسباب هوس بر هر چه پیچی فال کلفت زن
گره پیدا کند در هر کجا نی بر شکر پیچد

جنونم داغ شد در کسوت ناموس خودداری
گریبانی چو گل دامن کنم تا بر کمر پیچد

کسی بیدل بسعی وحشت از خود بر نمی آید
ز غفلت تا کجا گرداب با زنجیر سر پیچد

مشرب عشاق بر وضع هوس تنگی کند
عالم عنقا بپرواز مگس تنگی کند

بیدماغی دستگاه مشرب یکتائیم
خانهٔ آئینهٔ ما بر دو کس تنگی کند

انتظار بیخودی ما را جنون پیمانه کرد
حلق مستان از شراب دیررس تنگی کند

واصل مقصد ز خاموشی ندارد چاره
چون بمنزل آمد آواز جرس تنگی کند

عالمی را الفت جسم از عدم دلگیر کرد
بر قفس پرورده بیرون قفس تنگی کند

دیده بی رویت ندارد چارهٔ تشویش غیر
آنچه بر گل وا شود بر خار و خس تنگی کند

چون سحر بیدل من و هستی همین پیراهنی
گر حیا بر خویش می بالد نفس تنگی کند

آنروز که پیدا سئی ما را اثری بود
در آئینهٔ ذره غباری نظری بود

نقشی ندمیدیم بصد رنگ تامل
نقاش هوس خامهٔ موی کمری بود

دل رنگ امیدی ندماند که نشکست
عبرتکدهٔ ام کارگه شیشه گری بود

از جرات پرواز بجائی نرسیدیم
جمعیت بی بال و پری بال و پری بود

نگذاشت فلک با تو مقابل دل ما را
فریاد که آئینه بدست دگری بود

آخر بخودم برد براه تو نشستن
آسودگی شعله کمین سفری بود

دلگشته یکتائی حسن است وگرنه
در پیش تو آئینه شکستن هنری بود

افسوس که دامان هوائی نگرفتیم
خاکستر ما قابل عرض سحری بود

نیک و بد عالم همه عنقا صفتانند
بیدل خبر از هر که گرفتم خبری بود

گذشتگان که ز تشویش ما و من رستند
مقیم عالم یارند هر کجا هستند

ز ماهتاب گذشتست مد ابروییت
کمانکشان زه ناز زبردستند

چه جلوه‌ها که چو شبنم هوائیان گلیست
شدند خاک و غبار نگاه بشکستند

نمیتوان بکجا نسخهٔ فلک آسود
کجا گذشته چه آینده تیر یک شستند

ز ساز عافیت خاک میرسد آواز
که ساکنان ادبگاه نیستی هستند

کدام موج ندامت خروش طاقت نیست
شکستگان همه آواز سودن دستند

درین زمانه سخن محو یاس شد بیدل
دمیده عقدهٔ دل معنئی که می‌بستند

هوش با عافیت آئینهٔ هستی نشود
نیست ممکن که کند کاری و عاصی نشود

با خبر باش که نگذشته از عالم وهم
نقش فردای تو با آئینهٔ دی نشود

ضعف سرمایه‌ام از لاف غرور آزادم
من و آهی که رگ گردن دعوی نشود

خون عشاق وطن در رگ بسمل دارد
نیست این آب درین جوی که جاری نشود

عشق اگر عام کند رسم خودآرائیها
محملی نیست درین دشت که لیلی نشود

نفی خود کرده‌ام آن جوهر اثبات کجاست
تا کی این لفظ رود از خود و معنی نشود

خامشی پرده برانداز هزار اسرار است
در غم سرو تو واسوزد و قمری نشود

یا بسیلاب فنا وانگذاری بیدل
با خبر باش که رخت تو عاری نشود

نهال وحشت ما خالی از ثمر نبود
ز خود برآمدن ناله بی اثر نبود

درین محیط که هر قطره نقد باختنی است
خوش آن حباب که آبیش بر جگر نبود

بعالمی که ادب محو بی‌نشانیهاست
هوس اگر همه عنقاست نامه بر نبود

غبار هر دو جهان در سراغ ما خون شد
ز رنگ باخته در هیچ جا اثر نبود

ز بسکه الفت مردم عذاب روحانیست
فشار قبر چو آغوش یکدگر نبود

بغیر ساز عدم هر چه هست رسوانیست
مباد سایهٔ شب بر سر سحر نبود

زبان عافیت اندوز از سخن بیدل
زعرض نغمهٔ خود ساز صرفه برنبود

نسیمی گوئی از گلزار الفت ساز می آید
که مشت خاک من چون چشم در پرواز می آید

من و نظارهٔ شوخی که از بیگانه خوئیها
در آغوش است و دور از یک نگه انداز می آید

چه حاجت مطرب دیگر ادبگاه محبت را
که از یکدل طپیدن کار چندین ساز می آید

فسون ساز عشرت گر نگردد پنبهٔ گوشت
بقدر دست برهم سوده هم آواز می آید

ز دریا بازگشت قطره گوهر در گره دارد
نیاز من ز طوف جلوهٔ او ناز می آید

هنوز از سخت جانی آنقدر طاقت نماندازم
که از خود میتوانم رفت اگر او باز می آید

دل هر ذره خورشید است اما جهد کن بیدل
منه آئینه از دستت اگر پرواز می آید

هر نفس دل صدهزار اندیشه پیدا میکند
جنبش این دانه چندین ریشه پیدا میکند

دل وفا بلبل نوا واعظ فسون عاشق جنون
هر کسی درخورد همت پیشه پیدا میکند

اقتضای جلوه دارد اینقدر تمهید رنگ
تا پری بی پرده گردد شیشه پیدا میکند

در زوال عمر وضع قامت پیری بست
نخل این باغ از خمیدن ریشه پیدا میکند

عرصهٔ آفاق جای جلوهٔ یکناله نیست
نی گره از تنگی این بیشه پیدا میکند

بیدل از سرمایهٔ میخانهٔ دل نگذری
نقشها این پردهٔ اندیشه پیدا میکند

اگر از گدازم نمی گل کند
دو عالم ز من شیشه پر مل کند

محیط است چون محو گردد حباب
ز خود گم شدن جزو را کل کند

مکش سر ز پستی که آواز آب
ترقی بقدر تنزل کند

چه سیل است یارب دم تیغ را
که چون از سرم بگذرد پل کند

ز بیداد آن چشم نتوان گذشت
ولی ابرد خون کند مل کند

ز بس لطف و قهرش همه خوش اداست
نگه میکند گر تغافل کند

دلت بیدماغ است بیدل مبادا
بتعطیل حکم توکل کند

تسلی کو اگر منظور اسباب هوس باشد
ندارد برگ راحت هر کرا در دیده خس باشد

درین محفل حیا کن تا گلوی ناله نخراشی
نفس هم کم خروشی نیست گر فریادرس باشد

گلی پیدا نشد تا غنچه نگشود آغوشش
درین گلشن ملال از میوه های نیمرس باشد

بنالیدیم برخود ذره در عرض پیدائی
شکنج دل همان مضمون که نتوان بست بس باشد

نه امکانست یاد حیرت پرواز گلزارت
نگاه عاجزان را سایهٔ مژگان قفس باشد

چه لازم تنگ گیرد آسمان ارباب معنی را
مقیم خانهٔ آئینه باید بی نفس باشد

ممکن ساز اقامت تا غبار خویش نشکافی
نفس پا برفشاند تا شاید آواز جرس باشد

شکسته رنگ امیدست سرتاپای من بیدل
ز سیرم مشو غافل اگر عبرت هوس باشد

شب که جز یاس بکام دل مایوس نبود
ناله هم غیر صدای کف افسوس نبود

سعی پرواز من آخر عرقی ریخت بخاک
اشک هم اینقدرش کوشش معکوس نبود

گوش ارباب تمیز انجمن سیماب است
ورنه بیتابی دل نیز کم از کوس نبود

جلوه در محفل ما جمله نقاب آرائیست
شمع از آن رنگ نیفروخت که فانوس نبود

دل بهر رنگ که بستیم ندامت گل کرد
عکس در آئینه هم جز کف افسوس نبود

سیر آئینهٔ دل ضبط نفس میخواهد
ورنه آزادی ما اینهمه محبوس نبود

در تظلم کدهٔ دیر محبت بیدل
ناله فریاد دلی داشت که ناقوس نبود

طرهٔ او در خیالم گر پریشان میشود
از نفس هم دل پریشان تر پریشان میشود

میدهد سرسبزی این مزرع از ما هم نشان
دانه ریزی ریشهٔ موی سر پریشان میشود

جادهٔ سر منزل جمعیت ما راستی است
چون برون افتد خط از مسطر پریشان میشود

هرزه گردی شاهد بی انفعالیهای ماست
خاک ما گر نم کشد کمتر پریشان میشود

چون نفس زنهار ترک آشیان دل مخواه
هرکه پا بیرون نهد زین در پریشان میشود

خاکدان دهر بیدل مرکز آرام نیست
خواب ما آخر برین بستر پریشان میشود

دل بپرسید چرا سوخته یا میسوزد
هرکه شد باب وفا سوخته یا میسوزد

تا کی از لاف کند گرم دماغ آه هست
نفسی چند که وا سوخته یا میسوزد

نور انصاف گرانیست که شاهان دارند
سایه در بال هما سوخته یا میسوزد

شش جهت سوز سپنداست ندانم بیدل
دل آواره کجا سوخته یا میسوزد

نفس تا پرفشان است از تو و من بر نمی آید
کسی زین خجلت و در آتش افکن بر نمی آید

بعریانی چو گردون بایدم ناچار سر کردن
باین رازیکه من دارم نهفتن بر نمی آید

گدازی از نفس گیر انتخاب نسخهٔ هستی
که چون شبنم ز شیر صبح روغن بر نمی آید

زمانی غنچه شو از گلشن صحرا چه میخواهی
بسامان گریبان هیچ دامن بر نمی آید

چو آه بی اثر وا سوختم از ننگ بیکاری
گر از خود برآیم دیگر از من بر نمی آید

ادب فرسوده تر از اشک مژگان پرورم بیدل
من و پائیکه تا کویش زدامن بر نمی آید

از تغافل سبب ترک ادب باید کرد
روز خود را بغبار مژه شب باید کرد

گرد وارستگی بوی وفا باید بود
خاک در دیدهٔ اندوه و طرب باید کرد

دیدهٔ را که چمن پرور دیدار تو نیست
بتماشای گل و لاله ادب باید کرد

آنقدر شیفتهٔ نرگس خمار توام
که ز خاکم بقدح آب عنب باید کرد

چیست بر چرخ ادبگاه حضور در او ست
فکر خود کن گرت اندیشهٔ رب باید کرد

نم آب و کف خاکی بهم آمیختهٔ
هرچه آید ز تو کاریست عجب باید کرد

یک تحیر دو جهان در نظرت میسوزد
آتش از خانهٔ آئینه طلب باید کرد

باعث گریه درین دشت اگر چیزی نیست
الم بیکسی هست سبب باید کرد

ترک لذات جهان مفت سلامت ثمرند … این شکر قابل آن نیست که تب باید کرد

بیدل این انجمن وهم گران نتوان یافت … درد هم مفت تماشاست طرب باید کرد

نگو رند از می و زاهد ز تقوی گفتگو دارد … دماغ عشق سرشار است هر جا گفتگو دارد

عدم در سرمه خوابانده است شور محفل امکان … تأمل کن خموشی تا کجاها گفتگو دارد

زبس برد است افسون امل از خود جهانی را … گر از امروز پرسی ز فردا گفتگو دارد

ندارد صرفهٔ غیرت بجنگ سایه رو کردن … خجالت نقد بیکاری که با ما گفتگو دارد

نفس وحشت نگار گرد از خود رفتن است اینجا … حریر خامها در لغزش پا گفتگو دارد

اثرهای کمال وحدت است افسانهٔ کثرت … برای خود خیال شخص تنها گفتگو دارد

غبار گردش چشمی است سرتاپای ما بیدل … زبان در سرمه گیرد هر که با ما گفتگو دارد

گذشت عمر و دل از حرص گرم بیتابد … کسی عنانم ازین راه بر نمیتابد

درای محفل فرصت خروش صور گرفت … هنوز گوش من بیخبر نمیتابد

طلسم خویش شکستن علاج کلفت هاست … که شب نمیگذرد تا سحر نمیتابد

خروش دهر بلند است بر تغافل زن … که این فسانه بجز گوش کر نمیتابد

نگاه هم از کمر یار فرق نتوان کرد … کسی دو رشته هم اینقدر نمیتابد

چو اشک در گره خود طپیدنی دارم … دماغ آبله زین بیشتر نمیتابد

ز خویش میروم اینک تو هم بیا بیدل … که قاصد آمد و هوشم خبر نمیتابد

دلدار مقیم دل ما شد چه بجا شد … جایش بهمین آینه جا شد چه بجا شد

چشمش بغلط سوی دل انداخت نگاهی … تیرش که ازان شست خطا شد چه بجا شد

چون سایه سر راه دو رنگی نگرفتیم … روز سیه ما شب ما شد چه بجا شد

چون سرو علم کرد مرا بی بری خویش … دست تهی انگشت نما شد چه بجا شد

زین یکدو نفس عمر میان من و دلدار
گیرم که اداهای بجا شد چه بجا شد

در گرد سحر جوهر پرواز دگر بود
بیدل نفس آئینه نما شد چه بجا شد

حیرتی در دل ازان لاله قبا می پیچد
که چو دستار چمن بر سر ما می پیچد

ناله تحریر مضامین تمنای توام
خامشی کیست که مکتوب مرا می پیچد

چه زمین و چه فلک گوشهٔ زندان دل است
شش جهت جانب این تنگ فضا می پیچد

استخوان بندی اوهام زبس بیمغز است
آرزوها همه بر بال هما می پیچد

وحشتی نیست درین دشت که چون رشتهٔ شمع
جاده بر شعلهٔ آواز درا می پیچد

نالهٔ ما بچه تدبیر تواند برخاست
همچو نی صد گره اینجا بصدا می پیچد

عبرت مرگ کسان سلسلهٔ خجلت ماست
رشته از هر که شود باز بما می پیچد

قدرت افسانهٔ ابرام نخواهد بیدل
نفس از بی اثریها بدعا می پیچد

اگر نظارهٔ گل میتوان کرد
وطن در چشم بلبل میتوان کرد

محیط بیخودی منظور خویش است
بمستی جزو را کل میتوان کرد

نظر بر خویش وا کردن محال است
اگر گوئی تغافل میتوان کرد

اگر اینست عیش خاکساری
ز پستی هم تنزّل میتوان کرد

عرق واری اگر از شرم کردیم
بجام عالمی مُل میتوان کرد

پر آسانست زین دریا گذشتن
ز پستیها اگر پل میتوان کرد

دهان یار ناپیداست بیدل
بفکر خود تأمّل میتوان کرد

لعل لب او یکدم بر حالم اگر خندد
تا حشر غبار من بر آب گهر خندد

یک شبنم ازین گلشن بی چشم تماشا نیست
چندانکه حیا بالد سامان نظر خندد

یاد دم شمشیرت هر جا چمن آراید
چون شمع سراپایم یک رفتن سر خندد

افسردگی دلرا از آه گشایش کو
شکست همان کلفت هر چند شرر خندد

از چرخ کمان بنگر یا وهم تسلی شو
کم نیست ازین خانه یک حلقهٔ در خندد

هر شبنم ازین گلشن تمهید گلی دارد
با گریه مدارا کن چندانکه اثر خندد

آنجا که ز هم ریزد خار آئینهٔ مژگان
یک جبههٔ تسلیم صد گل بسحر خندد

از خجلت بیدردی داغ است سراپایم
مژگان بعرق گیرم تا دیدهٔ تر خندد

سامان طلب سهل است زین نقد که ما داریم
صبح از دو نفس فرصت بر خود چه قدر خندد

از سعی هوس بگذر بیدل که درین گلشن
گل نیز اگر خندد از پهلوی زر خندد

گر جنونم ناله داری نذر بلبل میکند
شور محشر آشیان در سایهٔ گل میکند

غیر خاکستر دلیل اضطراب شعله نیست
هر قدر پر میزنم افسردگی گل میکند

انتظار ربیا ز استغنا نگاهی می کشم
گر غبار سرمهٔ چشم تغافل میکند

منزلت خواهی مدارا کن که در فوارهٔ آب
اوج دارد آنقدر کز خود تنزل میکند

گریه طوفان وحشت است ای چرخ دست از خود بشو
میل ما خلخال پا از حلقهٔ پل میکند

بر لب ما خنده یکسر شکوهٔ درد دل است
هر قدر خون میخورد این شیشه قلقل میکند

موج چون برهم خورد بیدل همین بحر است و بس
گم شدن از وهم هستی جزو را کل میکند

چشمی که بر آن جلوه نظر داشته باشد
یا رب بچه جرأت مژه بر داشته باشد

ما را به ادبگاه حضورت چه پیام است
قاصد مگر از خویش خبر داشته باشد

ما و من حیرت نگهان غیر دوئی نیست
این رشته محال است دو سر داشته باشد

افسانهٔ هنگامهٔ ما و بام بسر رسید
شامی که ندارم چه سحر داشته باشد

ای بیخبر از عشق مجو ساز سلامت
جز سوختن آخر چه هنر داشته باشد

ما کام فسردیم چو خون در رگ یاقوت
رنگی ندمیدیم که بر داشته باشد

از وحشت ما بر دل کس نیست غباری
یکذره طپیدن چقدر داشته باشد

بیدل خلف سلسلهٔ نسبت امکان
جز مرگ چه از ارث پدر داشته باشد

زین گرد خوان که سیری هیچ آرزو نشد
جز لقمهٔ نخورده فشار گلو نشد

وهم ظهور سیر گریبان عجلت است
فکری ندارد که سر ما فرو نشد

در کشت زار وحشت امکان نگاشتند
تخمی که پایمال غرور نمو نشد

محو هلال گشت مه از شرم سجده ات
آه از جبین ما که در ابرو فرو نشد

پاک آمدیم و خاک شدیم این چه ذلت است
انجام کار هیچکس اینجا نکو نشد

اینها مثال آئینه بی مثالی اند
نشکفت زین چمن گل رنگی که بو نشد

سیر بهار غیر تماشای رنگ نیست
ما را کسی ندید که حیران او نشد

شرم طلب بسیر قناعت زما نرفت
خون شهید ما دیت آبرو نشد

بیدل چو شمع سوخت جبین نیاز ما
یا سجده که غیر گدازش وضو نشد

کیست از جهد بآن انجمن ناز رسد
سرمه کردیم مگر تا بتو آواز رسد

در خور غفلت دل دعوی پیدائی نیست
همه محویم که آئینه به پرواز رسد

حذر ای شمع ز تشویش جهان آرائی
که مبادا سر حرفت بلب گاز رسد

ما و من آئینه دار چمن رسوائی است
هستی آن عیب ندارد که بغماز رسد

دامن فرصت هر چیز که داری مگذار
مژه و اشک محال است بهم باز رسد

کار آتش همه جا آئینه سوختن است
آه از انجام غروریکه بآغاز رسد

خاکساری اثر چون و چرا نپسندد
عجز بر هر چه زند سرمه بآواز رسد

مدعی درگذر از دعوی طرز بیدل
سحر مشکل که بکیفیت اعجاز رسد

بوالهوس از سبک سری خط سخن نمیکند
در قفس حبابها یاد وطن نمیکند

از عرق بطبع خود جمع مکن غرور رنگ
خواهر خویش میشود مرد که زن نمیکند

نیست بعالم جنون گردش رنگ عافیت / هیچ کس از برهنگی جامه کهن نمیکند
زخم تو آنچه میکند بر دل خستگان عشق / صبح نکرد با هوا گل بچمن نمیکند
منع عتاب دلبران نیست بجهد عاشقان / بلبل اگر بخون طپد غنچه سخن نمیکند
سایهٔ دور از آفتاب مغتنم خود است و بس / طالب وصل او شدن صرفهٔ من نمیکند

نیست دمی که شانه وار در خم فکر زلف یار
بیدل سینه‌چاک ما سیر ختن نمیکند

تا ز عبرت سر مژگان بچمیدن نرسد / آنچه زیر قدم تست بدیدن نرسد
شرر کاغذم آوازهٔ صد پروانه است / صفحه آتش زن اگر مشق پریدن نرسد
نبود حکم قضا مانع تدبیر کسی / بکمان فلک افسون کشیدن نرسد
بی طلب ترک دو عالم همه ساز است اینجا / حرص مشکل که برنج طلبیدن نرسد
شرح حال دلم از عالم تجرید جدا است / آه اگر نامهٔ عاشق بدریدن نرسد
هر کجا پای نهی خاک بزیر قدم است / ما برفتیم بجائی که رسیدن نرسد
چکنم با دو جهان بار ندامت بیدل / قوت من که بیک ناله کشیدن نرسد

جوهر لازم این آئینه عریانی نیست
دامن کسوت دیوانه بچیدن نرسد

شب که یاد جلوه‌ات چشم خیالم آب داد / حیرت بیتابیم آئینه بر سیماب داد
در محبت خودگدازی هم نشاطی بوده است / هر قدر دل آب کردم یادم از مهتاب داد
استقامت در مزاج عافیت خون کرده‌ام / رشتهٔ امید ما نگسسته نتوان تاب داد
خواب امنی در جهان بی تمیزی داشتیم / چشم واکردن سرم در عالم اسباب داد
غفلت هستی است اینجا نشئهٔ پیدا کی است / همچو مخمل با بدم با مرگ داد خواب داد
شش جهت راه من از گرد تظلم بسته شد / بر در دل می برم از مطلب نایاب داد
تا توانی لب فرو بند از فسون ما و من / رشته بی ساز است نتوان زحمت مضراب داد
گر همه در بزم خاک تیره بارت داده اند / سایه وار از کف نخواهی دامن آداب داد

پاس ناموس وفایم دل بدرد آورده است | پیش خود باید جواب خاطر احباب داد

بی طراوت بود بیدل گرچه باغ انتظار
گریهٔ نومیدی آخر چشم ما را آب داد

فال از داغ زدم دل چمن آئین آمد | ورق لاله بیک نقطه چه رنگین آمد
هیچکس از غم اسباب نیاید بیرون | بار ما بستهٔ این قافله سنگین آمد
چه محال است سر از خواب گران بردارم | پهلوی من چو گهر در تهٔ بالین آمد
صفحهٔ سادهٔ هستی رقم غیر نداشت | هر که شد محرم این آئینه خودبین آمد
سایه از جلوهٔ خورشید چه اظهار کند | رفتم از خویش ندانم بچه آئین آمد
خون بدل خاک لب آه بلب اشک بچشم | بیجمال تو چها بر من مسکین آمد
در خزان غوطه زن و عرض بهاری دریاب | عالمی رفت به بیرنگی و رنگین آمد
صبر کردیم و بوصلی نرسیدیم افسوس | دامن ما تهٔ سنگ از دل سنگین آمد

بیدل آسودهٔ ترا ز موج گهر خاک شدیم
رفتن از خویش چه مقدار بتمکین آمد

بهر جا باغبان دریا دمستان تاک بنشاند | بگوا زهر زاهد نکیدو تا مسواک بنشاند
بساز عافیت چون شعله تدبیر میبازم | زخود برخاستن شاید غبارم پاک بنشاند
دمی چون صبح میخواهم قفس بر دوش بردارم | چو گل تا کی سپهرم در دل صد چاک بنشاند
اگر چرخت نوازش کرد از مکرش مباش ایمن | کمان چون تیر را در بر کشد بر خاک بنشاند
صفای بادهٔ تحقیق اگر صیقل زند ساغر | برون چون زنگت از آئینه ادراک بنشاند
شکار رحمتم بلبیا بیم دارد تماشائی | مبادا جوش خونم الفت فتراک بنشاند

بشوخی مشکل ست از طینتم رفع هوس بیدل
مگر آب از صفا گشتن غبار خاک بنشاند

ذره تا خورشید امکان جمله حیرت زاده اند | جز بدیدار تو چشمی هیچگه نگشاده اند
پرسش احوال ما وقف خرام ناز تست | عاجزان چون سایه هر جا پا نهی افتاده اند

راز مستان کیست تا پوشد که این حق مشربان
خون منصور اند و بالا جوش چندین باده اند

مطلب عشاق نافهمیده روشن میشود
در بر عنقاست مکتوبی که نفرستاده اند

یکدل اینجا فارغ از تشویش نتوان یافتن
این منازل یکسر از آشفتگیها جاده اند

جلوهٔ او عالمی را خود پرست وهم کرد
حسن پرکار است این آئینه ها پرساده اند

چون حباب آزاده طبعانیم درین دریای وهم
در ته باریکه بر دل نیست دوشی داده اند

شمع سان داغ و گداز و اشک و آه سوختن
هم نهایت بارها بنشسته و استاده اند

بی سیاهی نیست بیدل جلوهٔ ایجاد خلق
یک قلم معنی طرازان تیره بختی زاده اند

همه راست زانجمن آمدو که بکام دل ثمری رسد
من و پرفشانی حیرتی که زمانه گل بسری رسد

چقدر ز منت قاصدان بگدازدم دل ناتوان
بر تو نامه بر خودم اگرم چو رنگ پری رسد

بکدام آینه جوهری کشم التفات از آن پری
نگر انفعال گداز من بقبول شیشه گری رسد

زمعاملات جهان کند بر دگرا نهمه داد و دد
عف عف سگی بسگی خورد لگد خری بخری رسد

زکمال نظم فسون اثر بگداخت بیدل بیخبر
چه قیامت است بر آن هنر که بهیچ تو هنری رسد

بطراز دامن نازاو چه زخاکساری ما رسد
پر دامن مژه به بلندیی که زگرد سرمه دعا رسد

بفشار تنگی این قفس چو حباب غنچه نشسته ام
به صبح میکشم از بغل همه از نفس به هوا رسد

زخمار فرصت پرفشان شب بهار دیدم و بی خزان
همه جاست نشئه بشرط آن که دماغ ما بهوا رسد

بگشا دست کرم قسم که درین زیانکده ستم
ز رسد تهمت ابلهی ز دریچه نان بگدا رسد

دل بینوا بکجا برد غم تنگدستی و مفلسی
مژه بر هم آور و ما زحیا که برهنه بقبا رسد

نکند ز خاصیت سخا که سحاب مزرعه وفا
بعصا دلی شکند عصا که فتاده بعصا رسد

بدعائی از لب عاجزان نگشوده در امتحان
که ز آبیاری یک نفس اثری به نشو و نما رسد

بقبول آن کف نازنین کمکند شفاعت خون من
در صبر میزنم آنقدر که بهار رنگ حنا رسد

سر رشتهٔ طرب آگهان بهار میرسد از خزان
تو خیال بیدل اگر کنی ز تو بگذرد و بخدا رسد

زجراحت دل ناتوان بخیال وندهم نشان … که مباد آن کف نازنین بفسوس ساید و خون کند
شده مبتلای رنگ و بو نبرآمدم ز خود انفعال کو … مگر آتش غم عشق تو بتحر درسیده زبون کند
چمن تحیر بیدلم که سحاب رشحهٔ خامه‌اش … بتأمل گهر افکند سر قطره که نگون کند

ردیف الذال

ای ساز بر دوش تو پیراهن کاغذ … تا چند بهر شعله زنی دامن کاغذ
کس نیست برین خشک طبیعت نستیزد … گر آتش و گر آب بود دشمن کاغذ
در نامهٔ بی مطلب ما جای رقم نیست … قاصد نفسی سوخته در بردن کاغذ
فریاد که در مکتب بیحاصل امکان … یک نسخه نه ارزید بگردیدن کاغذ
چون خامه خجالت کش این مزرع خشکیم … چیدیم نم جبهه بافشردن کاغذ
بر فرصت هستی مفروشید تعین … کو یکدو شرر چین که کشد دامن کاغذ
بیدل سر فوارهٔ این باغ نگون است … تا کی بقلم آب دهی گلشن کاغذ

ردیف الراء

غبار فرصت ازین خاکدان وهم مگیر … که برگشت سحر تا دهن گشود بشیر
بجاست با همه وحشت تعلق اوهام … بناله نیست میسر گسستن زنجیر
بعالمی که توفی نارساست کوششها … وگرنه نالهٔ عاشق نمیکند تقصیر
زمین طینت ما نیست کینه خیز نفاق … بآب آتش یاقوت کرده‌اند خمیر
زحال ما بتغافل گذشتن آسان نیست … چو آب آئینه داریم خاک دامنگیر
درین چمن نفسی میکشیم و میگذریم … مبر گمان بکمانخانه آرمیدن تیر
زمان فرصت دیدار سخت موهوم است … بسایهٔ مژه نظاره میکند شبگیر
گرفتم اوج پرست اعتبار عنقاییت … بنارسائی بال مگس کلاغ مگیر
همین کشاکش اوهام تا ابد باقیست … فنا بجاست تو خواهی بزی و خواه بمیر
نفس درازی اوهام جرات آهنگ است … بسرمه تا نرسد عذر ناله را بپذیر
زساز عجز بهر جا نفس زدم بیدل … بقدر جوهر آئینه شد بلند صفیر

در طلسم درد از ما میتوان بردن اثر
گرد ما چون صبح دارد دامن چاک جگر

زین محیط آخر بجام عافیت خواهیم رفت … موج آرامیده دارد چین دامان گهر
عالم امکان نمی ارزد بچندین جستجو … زین ره آخر میبری خود را دگر زحمت مبر
بیش ازین بر ناز نتوان خفت تمکین کجاست … انجرامست موج گوهر اندکی آیینه بر
سایهٔ گم گشته را خورشید میسازد سرا … قاصدی هم از تو می باید زما گیرد خبر
عاقبت مخمور شد تا ساغر جرات زدم … آشیان خمیازه گشت از دستگاه بال و پر
برندارد دست زنگار از کمین آیینه را … هر کرا ذوق نمایش بیش کلفت بیشتر
گر فلک بی اعتبارت کرد جای شکوه نیست … بر حلاوت بسته دل تا در گره شد نیشکر
فکر فردا چند ازین خاک غبار آماده‌ات … هم تو خواهی بود صبح خویش تا صبح دگر
چند باید شد هوس فرسودهٔ کسب اعتبار … سر بهم ای غافل نمی ارزد بچندین درد سر
دود سودای تتنره از دماغ خود برآر … گر پری خواهی تماشا کن دکان شیشه گر

درد کان و هم وطن بیدل قماش غیر نیست
خودفروشیهاست اینجا غیر را از ما خبر

در عشق به پرواز نفس آیینه برگیر … هر چند ربط قطع شود باز سر گیر
اینجا صلی است آنچه ز تحصیل جنون نیست … دستی که نیابی بگریبان لم گیر
تا چند زبان گرم کند خجلت لاف … ای شعله دمی با نفس سوخته در گیر
حیرت خبر از رشتی آفاق ندارد … آیینه شو و هر چه بود عیب هنر گیر
آیینهٔ اسرار دو عالم دل جمع است … سر وقف گریبان کن و دریا بهر گیر
خودداری و اندیشهٔ بیدار خیال است … دل را طپش آب کن و آیینه بگیر
در محفل هستی نبود جای اقامت … خمیازه بهار است نفس جام سحر گیر
مزد طرب اهل وفا وقف طلب نیست … ای شمع ز آتش پر پرواز بزر گیر
امید بگوی تو همان خاک نشین است … کو هر سر مویم ره صحرای دگر گیر

حرفی ننوشتم که دلی خون نشد اینجا | از نامهٔ من در پر طاووس خبر گیر

بیدل بره عشق ز منزل اثری نیست
با آبلهٔ گر برسی مفت سفر گیر

گل عجزی تصور کن نیاز کبریا بنگر | ز ما رنگی تراش و در کف پایش حنا بنگر
ز حیرت خانهٔ اسباب سامان گذشتن کن | درین ره تا ابد از خود رو و رو بر قفا بنگر
چه لازم پرده بردارد حباب از ساز موهومش | گریبان چاکی و عریانی من در قبا بنگر
بساز رفتن آماده است همچون شمع اجزایت | سراپای خود ای غافل بچشم نقش پا بنگر
حباب بیسروپایت پیامی دارد از دریا | که ای غافل زمانی خویش را از ناخدا بنگر
خرام سیل در ویرانها دارد تماشائی | ز رفتارت قیامت میرود بر دل بیا بنگر
نگاه ناتوانش سرمه کرد اجزای امکان را | قیامت دستگاهیهای آن مژگان عصا بنگر
زبان بیخودی افسانهٔ تحقیق میگوید | که عرض هرچه خواهی چون نگه از خود برآ بنگر
سواد انتظار جاه تا چشمت کند روشن | بعبرت استخوان کن سرمه و بال هما بنگر
بانصاف حیا تا پرده بر روی جدل بندی | بآن چشمی که خود را دیده باشی سوی ما بنگر

کدورت خیز اوهام اند بنای زمان بیدل
دم حاجت دماغ این عزیزان را صفا بنگر

دمی که شعلهٔ شوق تو داشت سیر جگر | چو اخگرم عرق چهره بود خاکستر
سراغ صبح مهیای عرض کم شد نیست | نموده اند مرا در شکست رنگ اثر
طپش کدورتم از طبع منفعل پرور | نمیرود بفشاندن غبار دامن تر
نداشت مائدهٔ عمر بی فنا مزه | نمک زدند کباب مرا ز خاکستر
گرفتم اینکه بجود و رسی چه خواهی کرد | چو عکس پرور آئینه احتیاج مبر
فروغ محفل بی آبروی عمر هواست | بجز نفس نتوان رفت از بساط سحر
درای قافلهٔ رنگ سخت خاموش است | خبر مگیر که از ما گرفته اند خبر
ز نیک و بد مژه بستن هجوم عافیت است | خمار خواب گلش گر کنند ازین بستر

تظلّم تو بجائی نمیرسد بیدل
درین بساط بامید بخیه جیب مدر

سیر گلزار که یارب در نظر دارد بهار
گز پر طاؤس دامن بر کمر دارد بهار

موج هوا از حسرت زحمت تبسم میکند
هر که گرد بسملت بر من نظر دارد بهار

نیست در بار دماغ آشفتگان این چمن
آنقدر صبری که بار رنگ بردارد بهار

زخم دل عمریست در تار نفس خوابانده ام
در گریبانی که من دارم سحر دارد بهار

این بحر را یک آبله دشت سراب گیر
گر تشنهٔ چو آبله از خویش آب گیر

گلچینی خیال بامید واگذار
چون یاس از گدا از دو عالم گلاب گیر

کیفیتی به نشئهٔ عرفان نمیرسد
چشمی بخویش واکن جام شراب گیر

جز خاک دل نشیمن عنقای عشق نیست
چون صبح گر نفس شدهٔ آفتاب گیر

خاموشیست نظر بیقین باز کردنست
آئینهٔ بضبط نفس چون حباب گیر

بیدردی از خیانت اعمال زندگیست
از هر نفس که ناله نداری حساب گیر

قاصد سواد نامهٔ عشاق هستی است
بردار مشت خاک ز راه و جواب گیر

از نسیه فیض نقد نبرده است هیچکس
بیدل تو می خور و دل زاهد کباب گیر

خاک ما نامهٔ بجانب یار
می فرستند ولی بخط غبار

ذوق آئینه سازئی دارم
از عرقهای خجلت دیدار

عیش مردم خیال نومیدیست
حیرتی خون کن و بهار نگار

شاهد آئینه بهار آمد
تخم اشکی بیاد جلوه بکار

چون گهر کسب عزت آسان نیست
سر بکف گیر و آبرو بردار

طائر گلشن قناعت ما
دانه دارد ز بستن منقار

فرصتی نیست نقد گیری صبح
ای هوا مایهٔ نفس بشمار

حیرتت قدر این و آن چشمی است — رنگ تا نشکنی مژه بردار

سخت نتوان گرفت دامن دهر
بیدل از هرچه بگذری بگذار

نه جام باده شناسم نه کاسهٔ طنبور — جز اینقدر که جهان یکسره‌ست و چندین شور
سفال خشک غنیمت شمر که مدتهاست — شکست کاسه و مور ریخت از سر فغفور
وجود عاریت آئینه دار تسلیم است — مخواه غیر خمیدن ز پیکر مزدور
اگر نه کوری غفلت گرفته مژگانت — گشاده چشم مدان جز تبسم لب گور
زننگ زاهد ما بگذر ای برودت طبع — بحق ریش دو شاخی که نیست کم ز شمور
اگر رهی بادبگاه درد دل میبرد — شکست شیشهٔ ما خجلتی نداشت ضرور
خلاف قاعدهٔ اصل آفت انگیز است — حذر کنید ز آبی که سر کشد ز تنور
مروت است نگهبان عاجزان ورنه — دیت نخواسته هرگز کسی ز کشتن مور
کشیده اند درین معرض پشیمانی — عسل تلافی نیش از طبیعت زنبور
زیاد دورم و صبری ندارم ای ناصح — دل شکسته همین ناله میکند معذور
سر بریده نجوشد چرا ز پیکر شمع — بغفلت اگر آئینه میدهد منصور
منی بجلوه رساندم که در توئی گم شد — نداشت آئینهٔ عجز بیش ازین مقدور

ز سردمهری ایام دم مزن بیدل
مباد چون سحرت از نفس دمد کافور

چشم وا کردم بجوش آمد در آغوش شرار — غوطه خوردم در دل خجلت فراموش شرار
داغ نیرنگم که در اندیشهٔ رمز فنا — منتظر من بودم و گفتند در گوش شرار
کسوت دیگر ندارد خلعت عریان تنی — میدمد پوشیدن چشم از بر و دوش شرار
کو وداع الفتی با این و آن پرداختن — کز وداع خویش لبریزم چو آغوش شرار

نیست آسان از طلسم خویش بیرون آمدن
بیدل اینجا محمل سنگ است بر دوش شرار

سیر گلزار که یارب در نظر دارد بهار
گر پر طاوس دامن در کمر دارد بهار

ای خرد بوی گل دیگر سراغ ما مگیر
در جنون سر درد ما را بیخبر دارد بهار

کهنه درس فطرتیم ای آگهی سرمایگان
چند روزی شد که ما را از چه بر دارد بهار

ساعتی چون بوی گل از قید پیراهن برآ
گر تو چشم آشنائی اینقدر دارد بهار

زندگی میباید اسباب طرب معدوم نیست
رنگ هر جا رفته باشد در نظر دارد بهار

چند باید بود مغرور طراوتهای وهم
شبنم اسباب است بیدل چشم تر دارد بهار

خیال زلف که واکرده آه در زنجیر
که عجز نالهٔ ما کرده راه در زنجیر

نشانده ام بسر راه انتظار جنون
هزار چشم تهی از نگاه در زنجیر

امل بطبع نفس صبح وحشتی دارد
هنوز ریشه نهفته است آه در زنجیر

چه ممکن است ز سودای طره ات رستن
نشسته ایم بروز سیاه در زنجیر

بدستگاه سپهرم فریب نتوان داد
شکسته نالهٔ مجنون کلاه در زنجیر

هجوم ناله ام از راحتم مگو بیدل
کشیده ام نفسی گاه گاه در زنجیر

تا کنم از هر بن مو رنگ مستی آشکار
جام میخواهم درین میخانه یک طاوس وار

سوختن میبالد آخر از کف افسوس من
دامنی بر آتش خود میزند برگ چنار

غم نوائی کو که از ما درکشد درد دلی
آب هم در ناله می آید بذوق کوهسار

سر متاب از چاک جیب و دامن دیوانگی
شانه در کار دارد در شکنج روزگار

دل بذوق وصل نقشی میزند بر روی آب
ای هوس آئینه بشکن سخت بیرنگ است یار

ای که هوشت نغمه از بال پری وامیکند
بر شکست شیشهٔ ما هم زبانی گوش دار

انتقام از دشمن عاجز کشیدن کار نیست
گر تو مردی این خیال پوچ از خاطر برآر

با تن آسانی ز ما کم فرصتان نتوان گذشت
برق هم دارد حسابی با خس آتش سوار

از نفس چون صبح نتوان بخیه زد بر جیب عمر
روزن این خانه بیدل تا کجا بندد غبار

ازبس که ز وخیال توام آب در نظر
مژگان شکسته ام ز رگ خواب در نظر

ای جلوه انتظار پری سیر شیشه
جز لفظ نیست معنی نایاب در نظر

خون شد دل از تکلف اسباب زندگی
یک نقطه پوچ وا ینهمه اعراب در نظر

بیچاره آدمی به تکلف کجا رود
ایام و رتخیل و اسباب در نظر

گلها چو شبنمت بسر و چشم جا دهند
گر با شدت رعایت اداب در نظر

دیگر ز سایه دم تیغت کجا رویم
سرها سجود مایل و محراب در نظر

آسوده ایم در کف خاکستر امید
بیدل کراست بستر سنجاب در نظر

تیغ در دستست یار از جیب بیرون آر سر
صبح شد بی پرده از خواب گران بردار سر

فال آهنگ شهادت زن که در میدان عشق
هست بی سعی بریدن پای و بی رفتار سر

از زبان بی نوای شمع می آید بگوش
کای حریفان نیست اینجا عافیت در کار سر

از گزند خلق دل فارغ کن و آسوده باش
چند باید داشت باب کوفتن چون مار سر

حاصل وارستگیهای دلم آشفتگی است
غنچه را بعد از دمیدن میشود دستار سر

در جهان بی نیازی جز شهادت بار نیست
شمع سان چندانکه مقدارت بود بردار سر

با کدامین آبرو گردن توان افراختن
همچو شمعم کاش بودی یک بریدن وار سر

جوش بحر بی نیازی بستهٔ اسباب نیست
چون گهر بی گردن اینجا میدمد بسیار سر

اشک و مژگانست بیدل برگ و ساز این چمن
می نهد هر غنچه بر بالین چندین خار سر

چه رسد ز نشهٔ معنوی بدماغ هیچش بیخبر
ز پری بپای اگر کشی بدکان شیشه گران گذر

در اعتبار اگر زنی بگذر ز ساز فروتنی
که بکام حاصل مدعا بتلاش ریشه رسد ثمر

نگه تو در چمن هوس ادب انتظار چه عبرتی
چو سحر ز چاک دل آمده بگلی که خنده رسد بسر

چو سرشک تا نکشی سری بگذر ز جادهٔ خودسری
ستمست رنج قدم بری بخرام آینه در نظر

بشمار عیب گذشتگان مگشای لب تر زبان
اگر از حیا نگذشته‌ ای بفسانه پرده کس مدر

بهوس حلاوت این چمن بسر و بجبهه گره زدن
بهوا چه خط که نمی کشد تری از طبیعت شیشه گر

نرسید دامن همتی بتظلم غم بیکسی
زده‌ایم دست بریده بر زمین چو بهلهٔ بی کمر

ردیف الزاء

نرگسش وامیکند طومار استغنای ناز
یعنی از مژگان او قد میکشد بالای ناز

از غبارم میکشد دامن تماشا کردنیست
عاجزیهای نیاز و بی نیازیهای ناز

گرچه رنگ شوخ چشمی برنمیدارد حیا
در عرق یکسر نگه می پرورد دیبای ناز

سرو او مشکل که گردد مایل آغوش من
خم شدنها برده انداز گردن مینای ناز

بس که آفاق از اثرهای نیاز من پر است
در بساط جلوه نتوان یافت خالی جای ناز

گر تغافل دامنت گیرد بدل خون کن نفس
با تغافل توام افتاده است سرتاپای ناز

چشم کوتا از قماش حیرت آگاهت کند
سخت پیرنگست بیدل صورت دیبای ناز

بی پرده است و نیست عیان راز من هنوز
از خاک مید مد چو گلم پیرهن هنوز

خاکستری ز آتش من گل نکرده است
دل غافل است از نمک سوختن هنوز

یک جلوه انتظار تو در خاطرم گذشت
آئینه مید مد ز سراپای من هنوز

چون شمع خامشی که فروزی دوباره اش
میسوزدم سپهر بداغ کهن هنوز

ای محو جسم دعوی آزادیت کجاست
یعنی ز پرده نیست برون پر زدن هنوز

اندوه غربت آب نکرده است پیکرت
گل نیست ای ستم زده را وطن هنوز

مرگم نکرد ایمن از آشوب زندگی
جمع است رشته‌های امل در کفن هنوز

از بی نصیبی من غفلت هوا مپرس
در خون طپید شوق و نگشتم چمن هنوز

بیدل غبار قافله هرزه تازیم
مقصد گم است و میروم از خویشتن هنوز

پوچ است سر بسر فلک بیمار مغز
چون شیشه زین کدو مطلب زینهار مغز

سختی کشند چرب سرشتان روزگار
از زخم سنگ چاره ندارد چهار مغز

اصرار در طبیعت کم ظرف آفت است
از استخوان بسته برآرد دمار مغز

راحت کند بسختی ایام نرم خوی
از استخوان بخویش برآرد حصار مغز

ذوق خفا ز طینت پاکان نمیرود
چون پوست مشکل است دمد آشکار مغز

نقد است انتقام شگفتن درین چمن
جوش شکوفه می‌کشد از شاخسار مغز

بی معرفت بفتوی تحقیق گشتن است
از هر سری که مغز ندارد برآر مغز

عمریست آسمان بهوا چرخ میزند
گردش نرفت از سر بی اعتبار مغز

کو سر که فال عشرت سامان کند کسی
نبود حباب قابل یک نقطه دار مغز

ناصح بکش ترانهٔ عشرت بگوش من
وارم سری که کاشته در پنبه زار مغز

بیدل دماغ سوخته طرز فکر ما
مانند نال خامه دمد بار بار مغز

رنگ طاقت سوخت اما وحشت آغازم هنوز
چشم بر خاکستر بال است پروازم هنوز

زین چمن عمریست گلچین تماشای توام
دور از آغوش خیالت یک گل اندازم هنوز

زندگی وصل است اما کو سر و برگ تمیز
چون نفس صیدم بفتراک است میتازم هنوز

کی برم چون صبح کام از عبرت جان باختن
من که چون گل از ضعیفی رنگ میبازم هنوز

رفته ایم عمریست زین محفل بعزم فرصتم
ساده لوحان رشته می بندند بر سازم هنوز

سوختن از شعلهٔ من خامی حسرت نبرد
دیده ام انجام کار و داغ آغازم هنوز

یک نفس عمریست از سوز جنون خاکسترم
چون نگه در سرمه هم میبالد آوازم هنوز

مشت خاکم تا کجا چرخم به پستی افکند
نقش پا گر افسرم سازد سرافرازم هنوز

شبنم رم طینتم بیدل افسردم چه باک
میرسد گر یکجهان بیطاقتی تازم هنوز

هر کجا آئینهٔ ما گرد داز زنگار سبز
گر همه طوطی شوی نتوان شد اینقدر سبز

جزو ما را مانع کیفیت کل بودن است
سنگ هم در شیشه میغلطد چو شد کهسار سبز

کسوت ما هرچه باشد ناله خون آلوده است
طوطیان را کم شود چون بال و پر منقار سبز

صورت خاکیم و دام اعتباری چیده‌ایم
ریشهٔ ما را دمیدن میکند ناچار سبز

برق حسن نوخطی در گل گرفت آئینه را
جلوه‌گر اینست گردد تشنهٔ دیدار سبز

زنگ می بندد دلت چندان بعزلت خو مکن
آب هم میگردد از آسودن بسیار سبز

عالمی را دستگاه از مرگ غافل کرده است
خشک گردد هرچه می بینی درین گلزار سبز

چون خط پرگار هستی حلقه در گوشم کشید
کرد آخر گرد خود گردیدنم زنگار سبز

آبروی مرد بیدل با هنر کوشیدنست
نیست از شمشیرها جز تیغ جوهردار سبز

از جیب هزار آئینه سر بر زدهٔ باز
ای گل ز چه رنگ اینهمه ساغر زدهٔ باز

هشدار که پرواز غرورت نرساند
دل بیضهٔ وهم است ته پر زدهٔ باز

بی تیره دلی کس نشود محرم خویش
ای سرمه درین حلقهٔ بی در زدهٔ باز

خون کرد دلت سعی فسردن چه خیالست
خاک دل ما را ته بستر زدهٔ باز

از خاک دمیدن بجا صرفه ندارد
ای گل ز گریبان که سر بر زدهٔ باز

بیدل چه خیال است درین راه تلغزی
اشکی و قدم بر مژهٔ تر زدهٔ باز

ای بیخودی ز آئینهٔ وهم زنگ ریز
یعنی غبار من به سر نام و ننگ ریز

شور شکست شیشه درین بزم قلقل است
چندی بجام وهم شراب برنگ ریز

روزی دو در وفاکدهٔ فقر صبر کن
بر شیشه خانهٔ هوسی چند سنگ ریز

ای جستجو اگر هوس آرمیدن است
خون را بجای آبله در پای لنگ ریز

مفت است اگر تو هم بنوا متهم شوی
چون تار ساز آنچه نداری ز چنگ ریز

رنگ ادب بریختی از شرم آب شو
گوهر نبسته چو عرق بید رنگ ریز

آرامگاه وحشت رنگند غنچه‌ها
خونم بر آستانهٔ گلهای رنگ ریز

غارت سرشتهٔ نگه کافر تو ایم
یاد از غبار ما کن و طرح فرنگ ریز

ما وعده گاه خنجر نازت کشیده ایم / خون فسرده که نگویم چه رنگ ریز

بیدل مآل هستی موهوم ما فناست
این قطره را همان بدهان نهنگ ریز

ردیف سین

درین بساط هوس بیش از اعتبار نفس / همان بدوش هوا بسته گیر تار نفس
شرار آتش کاغذ زده است فرصت عمر / فشاندن پر ما نیست جز شمار نفس
هزار صبح درین باغ بار حسرت بست / گشاده گیر تو هم یکدو دم کنار نفس
بعالمی که من از دست زندگی داغم / نکرد دانش افسرده هم دو چار نفس
غرور هستی ما را اگر انتقامی بود / بس است اینکه خمیدیم زیر بار نفس
اشاره ایست تامل یقین بچشم حباب / که دیده وا نشود تا بود غبار نفس

فلک بساغر خمیازه سرخوشم دارد
چو صبح میکشم از زندگی خمار نفس

ساز هستی اقتضای دوری تحقیق داشت / موج هم آخر بر آورد از دل جیحون نفس
جز بزیر خاک نتوان گرم آوازی شنید / اغنیا از بس که دردیدند چون قارون نفس
گر نیاید باورت از حیرت آئینه پرس / صبح ما آهی است شام ما دمیدن چون نفس

درد انشا میکند کسب کمال عاشقان
مصرع آه است بیدل گر شود موزون نفس

چند نشینی بکلفت دل مایوس / همچو دویدن بطبع آبله محبوس
گل بکف و در غم بهار فسردن / مرد تخیل پرست جلوه محسوس
ساز حجابی نداشت محفل هستی / سوخت دل شمع ما بحسرت فانوس
تا نشد خجلت انفعال تریها / شبنم ما را هواست پرده ناموس
صد چمن امید و لیک داغ شگفتن / نامه رنگم که بست بر پر طاوس
ناله در اشک زد ز عجز رسائی / آب شد این شعله از ترقی معکوس
چیست مجاز انفعال امر حقیقت / جلوه عرق کرد و گفت آئینه محبوس

بیدل ازین مزرع آنچه درنظر آمد
دانهٔ امل بود و آسیا کف افسوس

کاروان باندازه گردی از صوت نفس
صبح بردوش شکست رنگ می بندد جرس

از هوس باهیچ قانع شو که اینجا عنکبوت
میکند صید هما در سایهٔ بال مگس

باغ امکان را شکست رنگ میباشد کمال
ای کم فرصتی داری بکام خویش رس

بی غباری نیست هر جا مشت خاکی دیده ایم
شد یقین کز بعد مردن هم نمی میرد نفس

لذت درد محبت هم تماشا کردنیست
دل بذوقی میخورد خونم که نتوان گفت بس

چون بآگاهی رسیدی گفتگوها محو گیر
گشت چون منزل نمایان ماند از نالش جرس

تا توانی صبر کن بیدل درین کلفت سرا
چون سحر آخر پرپرواز خواهد شد نفس

زندگی محروم تکرار است وبس
چون شرر این جلوه یکبار است وبس

از عدم جوئید صبح ای غافلان
عالمی اینجا شب تار است وبس

ای سرت چون شعله بر باد غرور
اینکه گردن میکشی دار است وبس

کاری از تدبیر نتوان برد پیش
هرکه درکار است بیکار است وبس

ردیف شین

شکست خاطری دارم مپرس از فکر تدبیرش
که موی چینی آنسوی سحر برداشت شبگیرش

نفس می بست بر عمر ابد ساز حباب من
بیک بست وگشاد چشم آخر شد بم و زیرش

سر از سودای هستی اینقدر نتوان تهی کردن
گذشست این کاسه را یارب بآب موج شمشیرش

درین صحرای حیرت گرد نیرنگ که می بالد
که مژگان در پناه وسی دارد گرد نخچیرش

نفسها سوختم در عرض مطلب آب شد حاصل
عرق کرد آه من آخر ز خجلتهای تاثیرش

ز بخت تیره عاشق را چه امکانست آسودن
که چون مژگان هم آرم سیاهی میکند تیرش

جوانیهای او تا مت باین خجلت نمی ارزد
که چون نظاره خم گردیدن مژگان کند پیرش

غبار دل بتاراج طلبشهای نفس دارم
صدائی داشت این دیوانه در آغوش زنجیرش

نگاهش تا سر مژگان بچندین نازمی آید
باین تمکین چه امکانست از دل بگذرد تیرش

بچندین سعیها کردم که از خود رفته ام بیدل
رساند این شمع را با نقش پای خویش شبگیرش

آنرا که ز خود برد تمنای سراغش
چون اشک پر از رفتن خود کرد ایاغش

هر حرف زبانی که بشوخی علم افراشت
کردند چو شمع از نفس سوخته داغش

رحم است بر آن خسته که چون آه ندامت
در گوشهٔ دل نیز ندادند فراغش

فریاد که در گلشن امکان نتوان یافت
صبحی که بشبها نکشد بانگ کلاغش

حیرت چمن مستی و مخموری وهمیم
تمثال در آئینه شکستست ایاغش

خاکسترش از دود نفس بال فشانست
آتش قفس فاخته دارد پر زاغش

در مملکت سایه ز خورشید نشان نیست
ای بیخبر از ما نتوان یافت سراغش

از شیوهٔ رنگین وفا هیچ مپرسید
دل آنهمه خون گشت که بردند بباغش

بیدل من عجب بزمی که رنگینی الفت
خاکستر پرواز بود باد چراغش

دل بکام تست چند اخگری اظهار باش
ساغری داری شکست رنگ را معمار باش

فیضها دارد سخن بر معنی باریک هیچ
گر دل آسوده خواهی عقدهٔ این تار باش

هیچکس تهمت نشان داغ بی نفعی مباش
چتر شاهی گر نباشی سایهٔ دیوار باش

بی نیازیهای عشق آخر بهیچت می خرد
جنس موهومی دو روزی بر سر بازار باش

هر قدر مژگان گشائی جلوه در آغوش تست
ای نگاه مفت فرصت طالب دیدار باش

یک قدم راه است بیدل از تو تا دامان خاک
بر سر مژگان چو اشک استادهٔ هشیار باش

جفا جوئی که من دارم هوای تیر مژگانش
بود چون شبنم گل دلنشین بر زخم پیکانش

بگردش هر نفس باد بهاری دست میبارد
چه لازم آشنایانت کند وضع پریشانش

گشاد دل گداز جوهر تدبیر میخواهد
گره باقیست در کار گهر تا هست دندانش

جهان هرچند در چشمت بساط نازمی چیند / تو بیرون ریز خون را در فشردنهای مژگانش
ادب ابرام را هم در نظر همواری می‌سازد / بخشکی نیست مکروه از بریشم وضع جسمانش
برنگ بیضهٔ طاوس چشم بسته دارم / که یک مژگان گشودن میکند صد رنگ حیرانش
ندانم واصل بزم یقین کی میشود زاهد / هنوز از سبحه میلغزد بصد جا پای ایمانش

چمن زار جراحت بیدل از تیرش دلی دارم
که حیرت غنچه می بندد بقدر یاد پیکانش

شخص معدومی به پیش وهم خود موجود باش / ای شرار سنگ از انعام نتوان دود باش
مال و جاهت شد مکرر بعد ازین دل جمع کن / یکدو روز ای بیخبر گو حرص ناخشنود باش
جوهر قطع تعلق تاب هر نامرد نیست / ای امل جولاهه فطرت محو تار و پود باش
شکوه درد نارسائی را نمیسازد علاج / گر همه صد رنگ سوزی چون نفس بیدود باش
راحتی گر هست در آغوش سعی بیجودیست / یکقلم لغزش چو مژگانهای خواب آلود باش

خانهٔ آئینه بیدل نیست بر تمثال تنگ
حلقهٔ بر در زن و گوشش جهت مسدود باش

جوانی دامن افشان رفت پیری هم بدنبالش / گذشت از قامت خم گوش بر آواز خلخالش
بدوش زندگی چون سایه دارم بار اندوهی / که نتواند چنین برداشتن از خاک حمالش
وداع ساز هستی کن که اینجا هرچه پیدا شد / نفس گردید بر آئینهٔ تحقیق تمثالش
قفس بشکسته تا وانماید رنگ پروازت / که هر گنجشک پروردست عنقا در ته بالش
مزاج ناتوان عشق چون آتش تپی دارد / که چون خاکستر بنیاد هستی نیست تبخالش

بهر کلکی که پردازند احوال من بیدل
چو تار ساز نالد تا قیامت ناله از نالش

اگر چو غنچه میسر شود شکستن خویش / توان شنید صدای ز دام جستن خویش
چو گل نه صبح کمینیم و نی بهار پرست / شگفته‌ایم ز پهلوی سینه خستن خویش
برنگ شمع درین انجمن جهانی را / بسر دواند هوای بپا نشستن خویش

کمند صید حواس است گوشه گیر بیا　　نشسته ایم چو مضمون بفکر بستن خویش

شکنج دام بود مفت عافیت بیدل
چو بوی گل نکنی آرزوی رستن خویش

بی نشان حسنی که جز در پرده نتوان دیدنش　　عالمی در پرده است از شوخی پیراهنش
مزد چندین قدرت عجز است اگر وا میرسی　　دل بیاد آورد تا دل هم بدام آوردنش
نقد عاشق از دو عالم قطع سودا کردن است　　چون نگه ربطی ندارد دل بمژگان بستنش
تهمتِ زنگار غفلت می بری چند از دلت　　مهره زن این صفحه را چندانکه سازی روشنش
یک نگه پیش از شرار هوش نگشودیم چشم　　عالمی را گرد پنهان کرد از خود رفتنش
در غبار فوت فرصت داغ خجلت میکشم　　شمع رنگ رفته می بیند همان پیراهنش

جز عرق بیدل ز موی پیریم حاصل نشد
آه ازین شیری که خجلت میکند در روغنش

صبا ای پیک مشتاقان قدم فهمیده نه سویش　　که زخمم می پرد گر میطپد خاک سر کویش
درین باغ اتفاق شبنم و گل کرد حیرانم　　نگاهم کاش سامان عرق میکرد بر رویش
بزلفش بسته ام دل از مضامینم چه میپرسی　　دو عالم معنی باریک قربان سر مویش
ز خلوت مایلم نی انجمن سیر اینقدر دانم　　که هرجا سر بر آرد شمع در پیش است زانویش
شکست شیشهٔ من تا کجا فریاد بردارد　　تغافل رفت بر طاق جمال ماه ابرویش
غبار آلود هستی گر همه بر آسمان تازد　　چو ماه نو همان رونق خور عجز است پهلویش
کباب وحشت اشکم که چون بیدست و پا گردد　　سر غلطیدنی زین عرصه بیرون میبرد سویش
بهار آلودهٔ رنگ تمنایت دلی دارم　　که گر سیر گلی در خاطر افتد میکنم بویش

بوصل از ناتوانی رنج هجران میکشم بیدل
ندارم آنقدر جرات که چشمی وا کنم سویش

اشکم قدم آبله فرسا ننهد پیش　　تا رفتن دل پای تقاضا ننهد پیش
آنجا که بود تیغ تو خضر ره تسلیم　　آن کیست که چون شمع سر از پا ننهد پیش

مفتست غنا چشمی اگر سیر توان کرد ... زین بیش کسی نعمت دنیا ننهد پیش
حرصت همه گر قطره تقاضاست حذر کن ... تا کاسهٔ دریوزهٔ دریا ننهد پیش
ما و نم اشکی و سجود سر راهی ... تسلیم و فا تحفه بهر جا ننهد پیش

بیدل چشم بند گریبان ندامت
آینه‌ست که در خلوت دلها ننهد پیش

متاع هستی دارم مپرس از بود و نابودش ... بصد آتش قیامت میکند گر وا کنی دودش
توان از حیرتم جام دو عالم نشئه پیمودن ... نگاهی سوده‌ام امشب بلبهای می‌آلودش
ز سر تا پای من در حسرت دیدار میکاهد ... با آن ذوقی که بر آئینهٔ دل باید افزودش
بتقلید سرشکم ابر شوخی میکند اما ... که از کم مایگی آخر فشاری میکند جودش
حبابی در تلاشش آبرو ناکام می‌میرد ... نمیداند بغیر از خاک گشتن نیست بهبودش

درین محفل رموز هیچکس پنهان نمیماند
سیاهی خوردن هر شمع روشن میکند دودش

هرگه روم از خویش بسودای خیالش ... طوفان کند از گرد رهم بوی جمالش
از کلفت آئینهٔ عشاق حذر کن ... بر جلوه اثر میکند افسون کمالش
سرگشتگی ذره ز خورشید عیان است ... ای غافل ظالم نظری کن بجلالش
هرچند برون جستن ازین باغ محال است ... دامن بهوا می‌شکند سعی نهالش
عمریکه ز جستن شرر خسته نخندد ... بگذار که پامال کند گردش سالش

بیدل تفحص کرده‌ام از گلشن امکان
رنگی که نه پرواز عیانست نه بالش

بهار وضع جهان دیدم و سر کارش ... برنگ رفته نوشتم برات گلزارش
باسمان مژهٔ من فرو نمی‌آید ... بلند ساخته حیرتست دیوارش
رهائی از کف صیاد عشق ممکن نیست ... کمند جای قفس میکند گرفتارش
بحیرتم که چه مضمون در آستین دارد ... نگاه عجز سرشتست محو طومارش

زنسخ مغز حقیقت مجو که همچو حباب — سری ندارد اگر وا کنند دستارش
چو شمع بلبل این باغ بسکه عجز نواست — شکستن پر رنگست سعی منقارش
بوضع دهر سراپا ز خلق گوشه گزین — گهر سریست که دریا نمیکشد بارش
خرام یار ز عمر ابد نشان دارد — در آب خضر نشسته است گرد رفتارش
ادب ز شرم نگه آب میشود ورنه — شنیده ایم که بی پرده است دیدارش

ره جنون کده دل گرفته بیدل
بپا چو آبله نتوان نمود هموارش

چه لازم جوهر دیگر نماید پیکر تیغش — ببست از موج خون بیگناهان جوهر تیغش
در محفل که یک خواب فراموش است راحتها — کجا پهلو نهد کس گر نباشد بستر تیغش
بجز خون بیدلان گو بیند ابرویش سری دارد — سر سودائی منهم بقربان سر تیغش
کند گرد از کدامین کوچه خون بسملم یارب — سراغ نقش پائی کرد وام از جوهر تیغش
درین میدان مشو منکر تلاش ناتوانان را — مه نو هم سری می آرد آخر بر سر تیغش

بقطع زندگی بیدل نفس مهلت نمیخواهد
رموز بی نیامی روشن است از پیکر تیغش

عمرها شد بی نصیب راحتم از چشم خویش — چون نگه پا در رکاب وحشتم از چشم خویش
زین چمن صد رنگ عریانی تماشا کرده ام — همچو شبنم در گداز خجلتم از چشم خویش
خواه دریا نقش بندم خواه شبنم گل کنم — رفتنی پیداست در هر صورتم از چشم خویش
نه فلک را یک نفس می بندد انداز نگاه — تا کجاها در فشار وسعتم از چشم خویش
شوق دیدارم بهر آئینه طوفان کرده ام — عالمی دارد سراغ حیرتم از چشم خویش
غیر موهومی دلیل مرکز آرام نیست — میگشاید ذره راه خلوتم از چشم خویش

امتحان آگهی بیدل سراپایم گداخت
همچو شمع افکنده آخر همتم از چشم خویش

ردیف صاد

گرفته است مرا دیده تا بدامان رقص — چنین که داد ندانم بیاد مستان رقص

زخود تهی شو و شور جنون تماشا کن ... بکام خویش کند شعله تا نیستان رقص

مکن تغافل اگر رخصت نگاهت هست ... شرار کاغذ ما کرده است سامان رقص

با عتماد نفس اینقدر چه مینازی ... که اشک صرفه ندارد بدوش مژگان رقص

مگر بباد فروشی غبار ما ورنه ... زخاک راست نیاید بهیچ عنوان رقص

باین ترانه صدای سپند میبالد ... که تا زخود نتوان رست نیست امکان رقص

ردیف	طپش زموج گهر گل نمیکند بیدل نگرد اشک من آخر بچشم حیران رقص	ضاد

مباد دامن کس گیرم از فسون غرض ... کف امید حنا بسته ام بخون غرض

نداشت ضبط نفس نیز عافیت منظور ... شنیده ام ز لب خاموش هم فسون غرض

دل از امید بپرواز جهل مفت غناست ... جهان تمام فلاطون شد از فنون غرض

حریف پیشهٔ ابرام بودن آسان نیست ... حذر کنید ز فرهاد بیستون غرض

زبحر بهرهٔ سیری نبرد چشم حباب ... پر است منفعل از کاسهٔ نگون غرض

سراغ انجمن کبریای دل جستم ... طپید و گفت همین یکقدم برون غرض

بروی کس مژه از شرم بر نداشته ایم
مباش بیدل ما اینقدر زبون غرض

ای بیخبر مسوز نفس در هوای فیض ... بی چاک سینه نیست چو صبح آشنای فیض

صبح از نفس پری بتکلف فشاند و رفت ... یعنی درین ستمکده تنگست جای فیض

همت چه ممکن است کشد ننگ انتظار ... مردن ازین به است که باشی گدای فیض

چشمت زخواب باز نگردیده صبح رفت ... ترسم زگریه وا نکنی خونبهای فیض

حسن از سواد حیرت الفت نمیرود ... لغزیده است در دل آئینه پای فیض

عمریست در کمینگه ساز خموشیم ... چین کرده است ناله کمند رسای فیض

ردیف	آغوش صبح میکند اینجا وداع شب بیدل بقدر نفی تو خالی است جای فیض	طاء

گسستم از بیدست و پائیها بخشک و تر محیط
کشتی از تسلیم پیدا کرد ساحل در محیط

چون بعزلت خو گرفتی فکر آزادی خطاست
آب گوهر گشته نتواند شدن دیگر محیط

غیر بیکاری چه می آید ز دست مفلسان
نیست شیر ناتوان را پیکر لاغر محیط

عالمی را میکنی زیر نگین اعتبار
گر شوی بر آبروی خویش چون گوهر محیط

قابل تحریر اشکم نیست طومار دگر
صفحه واری شاید از طوفان کند مسطر محیط

محرم او نیست گرد خویش میگرد دیده باش
حلقهٔ گردابها دارد برون در محیط

ردیف — ظاء

دستگاه هستی ارباب معنی باده نیست
بیدل از چشم تر خود میکشد ساغر محیط

دارد از ضبط نفس طبع هوس پرور چه حظ
جز گرفتاری ز نار رشته با گوهر چه حظ

ای که میخواهی چراغ محفل امکان شوی
غیر ازین کز دیده ات آتش جهد دیگر چه حظ

چون کمان میبایدت با گوشهٔ تسلیم ساخت
خانه دار وهم را از فکر بام و در چه حظ

داغ محرومی همان بند غرور سرکشیست
شمع را غیر از غم جانکاهی دیگر چه حظ

جام قسمت بر تلاش جستجو موقوف نیست
از نصیب خضر جز حسرت باسکندر چه حظ

لذت دنیائی ارزد بتلخیهای مرگ
کام زهر اندود را از غیب از شکر چه حظ

حسن بیرنگی اثر پیرایهٔ تمثال نیست
گر کنی آئینه از خورشید روشن تر چه حظ

ردیف — عین

بیدل از ژولیده موئی طبع مجنون ترا
گر نباشد دود سودای کسی در سر چه حظ

هرچه در دل گذرد وقف زبان دارد شمع
سوختن نیست خیالی که نهان دارد شمع

رنگ آشفته متاع هوس آرائی ماست
در تماشاکدهٔ پرواز دکان دارد شمع

سوختن مفت تماشا مژه باز کنید
کز فسردن بکمین خواب گران دارد شمع

صنعت جرأت عبرت نگهبان هوش باست
حلقهٔ چشمی است که بر نوک سنان دارد شمع

خامشی صرفهٔ جمعیت آسوده دلی است
ناله در بستهٔ منقار نهان دارد شمع

بی تمیزیست حیا حسن چو سرشار افتد
رنگ خود را پر پروازگان دارد شمع

یکقدم ره همه شب تا به سحر پیمودن
بی تکلف چقدر ضبط عنان دارد شمع

چشم عشاق فنا میکدهٔ شوخی اوست
در لگن ناوک دیگر بکمان دارد شمع

بیدل از سوختنم رنگ سراغش دریاب
کیست پروانه که گوید چه نشان دارد شمع

هر کجا کردم بیاد سجده‌ات ساز رکوع
چون مه نو بر فلک رفتم به پرواز رکوع

پیچ و تاب موج یکسر گوهر گردیدن است
سجده انجام است هر جا دیدم آغاز رکوع

گر منافق از تواضع صاحب دین میشود
تیغ هم خواهد نمازی شد به پرواز رکوع

راست میتازم چو اشک از دیده تا دامان خاک
برنمیدارد دماغ سجده‌ام ناز رکوع

پیکرت خم کرد پیری از فنا غافل مباش
سخت نزدیکست بیدل سجده تا ساز رکوع

سوختن یک نغمه است از ساز شمع
پرده نتواند نهفتن راز شمع

مدعای جستجو روشن نشد
پر بلند افتاده است انداز شمع

فکر انجام دگر داریم ما
دیده باشی صورت آغاز شمع

سعی خود را خود تلافی کرده‌ایم
هم سر خویش است پا انداز شمع

خامشی هم ترجمان حال ماست
بی سخن پیداست بیدل راز شمع

ردیف غین

یارب از سر منزل مقصد چسان یابم سراغ
دیده حیرانست و دل بیدست و پا من بیدماغ

عبرت بیدست و پاییهای شخص همتم
هر کرا سوز نفس میبایدم گردید داغ

بی طپیدن نیست ممکن وضع ایجاد نفس
ای ز اصل خویش غافل زندگی وانگه فراغ

سوختن آماده باش آگاهیت غفلت دمید
صبح خود را شام کردی شام میخواهد چراغ

از تو هر مژگان زدن کم میشود همچون تو نی
گر نداری باد را ز آئینه روشن کن چراغ

عمرها شد شسته‌ام چون بر دست از خرمی
بیدل از من گریه میخواهد چه صحرا و چه باغ

عالم همه داغ است و ندارد اثر داغ
در لاله ستان نیست کسی باخبر داغ

دل قابل گل کردن اسرار جنون نیست
در زیر سیاهی است هنوزم سحر داغ

عمریست بحیرت کده عجز مقیمیم
در نقش قدم سوخت دماغ سفر داغ

از ناله بیدرد بجایی نرسیدیم
چون دود به پیچیم کنون بر کمر داغ

از هیچ گلی بوی وفائی نشنیدیم
دل داغ شد و حلقه زد آخر بدر داغ

ما را ببلای سستی کرد مقابل
یارب که بسوزد کف آئینه گر داغ

در رنگ خوش است آئینهٔ سوخته جانان
بیدل بکنی جامهٔ ماتم ز بر داغ

شمع من گرم حیا گر نگرد سوی چراغ
میتوان کرد شنا در عرق روی چراغ

یاس بر عافیت احرامی دل می خندد
من و خاصیت پروانه تو و خوی چراغ

آب گردید دل و ناله همان عجز نواست
رشته فربه نشد از خوردن پهلوی چراغ

پیری و عشرت ایام جوانی غلط است
صبحدم رنگ نه بندد گل شبوی چراغ

برق آن شعله که حرز دل بیتابم بود
مجلس آرا غلط است ببازوی چراغ

عجز من رنگ اشارتکدهٔ ناز تو بست
بال پروانه شد آخر خم ابروی چراغ

غافل از مرگ بافسون امل نتوان زیست
شانه دارد نفس صبح بگیسوی چراغ

داغ ایجاد نفس سخت عقوبت دارد
بر هم آخر بدماغت بزند بوی چراغ

هر کجا گرد کند شمع خیالت بیدل
شعله از شرم نشیند پس زانوی چراغ

سزد که هیچ دمیم بخشد از بهار سراغ
بی شکستن رنگی رسیده است بباغ

بعالمی که سخن داغ بیرواجیهاست
چو غنچه بر لب خاموش چیده ایم دماغ

چه کوریست زخفاش طینتان ذلیل
بسیر خانهٔ خورشید برده اند چراغ

فضولی تو مقابل پسند یکتائی است
مباد جلوه کش آئینه بخت داغ

در آفتاب یقین چشم انجمش عدم است
چو شب گمان تو طاوس بسته از پر زاغ

گذشته است ز هستی غبار وحشتها / ز رنگ رفته همان در عدم کنند سراغ

دو روز در دل خون گشته جوش زن بیدل
نه باغ درخور جولان آرزوست نه زاغ

ما شهیدان را وضوئی داده اند از آب تیغ / سجده آموز سر ما نیست جز محراب تیغ

هر سری کز فکر ابروی کجت گردید خم / از گریبان غوطه زد در حلقهٔ گرداب تیغ

بیدم تسلیم مگذر پیش ابروی خمش / هر گستاخی کمش گردیده آداب تیغ

مایهٔ گردن کشی غارت کمین آفتست / همچو شمع اینجا سر بی سجده باشد باب تیغ

خون ما در پرده بالی میزند تا نغمه سود / شوخی این نغمه موقوفست بر مضراب تیغ

جوهر مردی نداری بحث با مردان خطاست / سینه داران سطر زخمی خوانده اند از آب تیغ

بیدل از مژگان خواب آلود او ایمن مباش
مینگشاید غنچها سر از کمین خواب تیغ

ردیف الفاء

تا نمیگردد تب و تاب نفسها بی حرف / میدود اجزای موج خون ما بر هر حرف

دل مصفا کرده باید بحیرت ساختن / کس نگردیده است اینجا با کس دیگر طرف

شش جهت آئینه تمثال خوب و زشت ماست / بیشتر آئینه میگردد بروشنگر طرف

سایه را از هیچکس اندیشهٔ تعظیم نیست / ناتوانی عالمی دارد تکلف برطرف

عافیتها در جهان بی‌میسری بود جمع / کرد آدم گشتن آخر بکار خود تلف

قطره و گوهر کدام افسون خودبینی نخواست / جمله دریا بیم اگر این عقده گردد برطرف

بیدل از بس شش جهت جوش بهار غفلت است
سبزهٔ خوابیده میبالد چو مژگان هر طرف

جای آنست که بالد گهر شان صدف / بحر در قطره کی اینجا شده مهمان صدف

نیست در عالم بی‌مطلبی اسباب دوئی / دل ما صافیست همان دیدهٔ حیران صدف

ترک مطلب کن و از کلفت این بحر برآ / نیست جز بستن لب چیدن دامان صدف

بقناعت کده ام ره نبرد صحبت غیر / ضبط آغوش بود غفلت احسان صدف

اینقدر حاصل آرام درین بحر کراست / ای گهر آب شو از خجلت مهمان صدف
کام تقلید ز نعمت نبرد بهرهٔ ذوق / غیر ریزش نبود در خور دندان صدف
عرق شرم همان مُهر لب اظهار است / بخیه دارد گهر چاک گریبان صدف
ظرف پیمانی یک قطره ندارد این بحر / موج گوهر شو و ممتاز ز میدان صدف
بر یتیمان چه قدر سایه فکن خواهد بود / قد دیوار نگون خانهٔ ویران صدف
صحبت مرده دلان سخت سرایت دارد / آب گوهر همه وقف است بزندان صدف
اشک شوخ است بضبط مژه گیرم بیدل / طفل چندی بنشانم بدبستان صدف

ای ز عکس نرگست آئینه جام مُل بکف / شانه از زلف تو نبض یک چمن سنبل بکف
یاد رخسار تو سامان چراغان میکند / هر سر مویم کنون خواهد دمیدن گل بکف
حسن چون شد بی نقاب از فکر عاشق فارغ است / گل همان در غنچگی دارد دل بلبل بکف
قامت پیری نشاط رفته را خمیازه است / چشم حیرانست اگر سیلاب دارد پل بکف
از چمن تا انجمن مهتاب تسخیر دل است / بوی گل با دود مجمر میرود کاکل بکف
نیست بیدل در ادبگاه خموشی مشربان / شیشه را جز سرنگون گردیدن از قلقل بکف

ردیف قاف

برخود از ساز شکستن بی گمان دارد عقیق / در خور نامت تبسم در دهان دارد عقیق
محو لعلت را فسردن نیز آب زندگیست / همچو گل با رنگ خونی هست جان دارد عقیق
جای آن دارد که باشد باب دندان طمع / نسبت دوری بلعل دلبران دارد عقیق
لعل یار از بهر مشتاقان تبسم پرور است / آب بارنگی بذوق تشنگان دارد عقیق
حرص هرجا غالب افتد بر جگر دندان فشار / در هجوم تشنگیها امتحان دارد عقیق
بس که بی آبست این دریای شهرت اعتبار / روز و شب نقش نگین زیر زبان دارد عقیق
اعتبارات جهان پربی نسق افتاده است / جان کنیها بهر نام دیگران دارد عقیق
نیست بیدل کاهش ایام بر دلخستگان / در شکست خود همان حرز امان دارد عقیق

رخ شرمگین تو هیچگه بخیال ما نکند عرق — که دل از طپش نگداز دو نگه از حیا نکند عرق
به نیاز تحفهٔ بیدلی المی نکشیده ام از وفا — که ز گرم جوشی خون من بکفت حنا نکند عرق
تب و تاب هستی منفعل سر شمع بسته بدوش من — نگشاید از دم تیغ هم گرهی که وا نکند عرق
الم تردد سرنگون ترئی ز جان بردم برون — چو قلم نمی سپرم رهی که نشان پا نکند عرق

ردیف کاف

ز خود فروشی پرواز بس که دارم ننگ — چو اشک شمع چکیده است خونم آنسوی رنگ
تو ناخدای محیط غرور باش که من — ز جیب خویش فرو رفته ام بکام نهنگ
سواد الفت اندیشه وحشت اندود است — نگاه آید و از سرمه دان داغ پلنگ
باعتبار اگر وارسی نمی ارزد — گشاده روئی گوهر بخجلت دل تنگ
بقدر شوخی تدبیر خجلت است اینجا — عصا مباد شود دستگاه کوشش لنگ
هنوز شیشه نه و نشه عالم دگر است — تفاوت دو عدم کم مدان پری با سنگ
بهار حیرتم از عالم تقدس اوست — بگلشنی که منم رنگ هم ندارد رنگ
خیالات اینهمه دام غرور غفلت ماست — صفا ودیعت ناز است در طبیعت رنگ
بقدر همت خود کسوتی نمی بینم — مباد جامهٔ عریانی تنی بر آرد رنگ

چو نامه تکیه بنقش نگین مکن بیدل
که جز شکست ندارد بسر رسیده نبنگ

گر جنون جوشد باین تاثیر احسانش ز سنگ — شیشه بشکسته باید خواست تاوانش ز سنگ
بر سر مجنون کلاهی گر نباشد گو مباش — عزت دیگر بود همچون نگیندانش ز سنگ
اعتبار است اینکه ما را دشمن ما میکند — سنگ اگر مینا نگردد نیست نقصانش ز سنگ
سر برسوائی کشد ناچار چون نقش نگین — گر همه مجنون ما باشد گریبانش ز سنگ
حسن کز جوش نزاکت یکقلم رنگست و بس — بوالفضولی چند میخواهند پیمانش ز سنگ
همچو گندم میکشد هر کس درین هفت آسیا — آنقدر رنجی که نرمی آورد نانش ز سنگ
شوق من بیدل درین کهسار پر افسرده است — ناله دارم که میبالد نیستانش ز سنگ

گرم نوید کیست سروش شکست رنگ
کز خویش رفته ایم بدوش شکست رنگ

ای صبح گر ز محمل عجزیم چاره نیست
باید نفس کشید بدوش شکست رنگ

مانند دود شمع درین عبرت انجمن
بالیده ایم لیک ز جوش شکست رنگ

غیر از خزان چه گرد کند رفتن بهار
خجلت نیار بیهده کوش شکست رنگ

شاید پیام بیخودی ما باو رسد
حرفی کشیده ایم بگوش شکست رنگ

بیدل کجاست فرصت کاری درین چمن
چون رنگ رفته ایم بدوش شکست رنگ

در یاد گلشن تو که دارد هزار رنگ
چون گل گرفته است مرا در کنار رنگ

از خود چو اشک جرأت پرواز تشنه ام
یارب مکن بخون نیازم دوچار رنگ

افراط در طبیعت عشرت کدورتست
بی داغ گل نمیکند از لاله زار رنگ

خونم همان بدشت عدم بال میزند
گر بسملم کنی چه نفس صد هزار رنگ

تا چشم آرزو برهت گرد شد سفید
چندین سحر شکسته ام از انتظار رنگ

کو مایه که قابل غارت شود کسی
ای صورت شکسته غنیمت شمار رنگ

قسمت درین چمن ز بهاران قوی تر است
آفاق غرق خون شد و نگرفت خار رنگ

سیر بهار ما ز تو موقوف جلوه نیست
ای بوی گل بجلوه درآ و برآر رنگ

عمریست رنگ باخته وحشت دلم
چون کرده هوشم این گل بی اختیار رنگ

بیدل کجاست ساغر دیگر درین بساط
گردیده ام چو رنگ برفع خمار رنگ

اینیدم ازشرم طلب نیست زبان خشک
تا صدف بود لبی در جگر دریا خشک

منت چشمهٔ خضر آئینه پردازی نیست
دم شمشیر تو یارب نشود با ما خشک

مگذر از حاصل امکان که درین مزرع وهم
سبزها ریخته تا بال و پر عنقا خشک

اشک مجنون چه قدر خوش قلم پرداز است
سطری از جاده ندیدیم درین صحرا خشک

عشق بیرنگ از ین وسوسه ها مستغنی ست — دامن ما و تو آلوده بر آید یا خشک
نیست غیر از عرق شرم شفاعت گر ما — یارب این چشمهٔ رحمت نکنی فردا خشک
زین بضاعت نتوان رنگ فضولی جستن — تا رسد نان تری میشود آب ما خشک
لال ماندهاست زبانم بجواب ناصح — همچو برگی که شود از اثر سرما خشک

بیدل از دیدهٔ حیران غم اشکم خون کرد
خشکی شیشه مبادا کندم صهبا خشک

گهر محیط تقدسی مکن ابروی حیا سبک — چو حباب حیف اگر شوی ز غرور سر بهوا سبک
بغرور مسند سیم و زر بوقار غره نشستنت — که زمانه میکشد آخرش چو کلیم از ته پا سبک
ز ترنم نی و ارغنون بدل گرفته محوان فسون — که ز سنگ دامن بیستون نکند کسی بصدا سبک
کند احتیاج اگر هدف مگشای لب مفراز کف — که وقار گوهر این صدف نکنی بدست دعا سبک
مخروش خواجه بکر و فر که ندارد اینهمه آنقدر — دو سه گام آخر ازین گذر توگران قدم زن و پا سبک
اگرت منظر بی نشان دم هستی نکشد عنان — چو سحر ز جنبش یکنفس ز برا ز سینه بر آ سبک

ز گرانی سر آرزو شده خلق غره ها ی و هو
تو اگر تهی کنی این کدو شود اتفاق شما سبک

غیر خاموشی ندارد گفتگوی ما نمک — تا بکی بر زخم ما پاشد لب گویا نمک
جاده ها چون زخم بی چاک گریبان مستند — گرد مجنون تا کی ها ریخت دشت پیما نمک
بی تغافل ایمن از آفات نتوان زیستن — دیدهٔ ما راست زخم حسرت دنیا نمک
جسم راحت خواه و دل جمعیت عم مبتلا — با چنین طوفان چه حاجت دارد استغنا نمک
ای خرد خمخانه یاری بجوش آورده — باش تا شور جنون ما کند پیدا نمک

طبع دریا میخورد خون از نشاط غافلان
خنده موج است بیدل بر دل دریا نمک

ردیف لام

زین باغ گذشتیم با حسان تغافل — گل بر سر ما ریخت گریبان تغافل
مغرور مباشید که این یکدو نفس عمر — وارسته نگاهی است بزندان تغافل

عمریست که وابسته لب دو نگاهیست
یارب که نگردد سر مژگان تغافل

گوهر دو جهان تشنهٔ دیدار نمیرد
ایجان تغافل مشکن شان تغافل

بیدل مژه بگشای که در عالم حیرت
کس سود ندیدست بنقصذن تغافل

زخم تیغی ز تو برداشته‌ام همچو هلال
ریشه دار نظری کاشته‌ام همچو هلال

قانعم زین خم بستان برگ و برگ گلی
از تبسم لبی انباشته‌ام همچو هلال

عاقبت سرکشیم سجده فروشیها کرد
در دم تیغ تو سر داشته‌ام همچو هلال

سقف کوتاه فلک معرض رعنائی نیست
از خمیدن علم افراشته‌ام همچو هلال

نشود عرض کمالم کلف چهرهٔ عجز
در بغل آئینه نگذاشته‌ام همچو هلال

ناتوانی چه قدر جوهر قدرت دارد
آسمان بر مژه برداشته‌ام همچو هلال

بیدل از هستی من بار کالبد نمود
شام ها هم سحر انگاشته‌ام همچو هلال

نوبهار آمد بدامن بیار گل
تا بجای رنگ گردانم بگرد یار گل

خلوت آنجلوه غیر از حیرتم چیزی نداشت
هر قدر بی پرده شد آئینه کرد اظهار گل

ای شرر در سنگ رنگ آرزو گردانده گیر
چشم واکردن نمی ارزد باین مقدار گل

در گلستانی که رنگ و بو نمیسازد بهم
عالمی را از تکلف سرخ شد بهم دار گل

در بهارم داغ کرد آخر بچندین رنگهاش
ساغر بی باده یعنی بیجمال یار گل

بر نفس بسته است محمل فرصت فیض سحر
ناله شو ای اشک تا چشمی کند بیدار گل

اینقدر طوفان نوای حیرت دیدار کیست
از شکست رنگ مینالد بصد منقار گل

بلبل با بیخبر بر شعلهٔ آواز ساخت
بیدل اینجا داشت از رنگ آتش هموار گل

بلبل الم غنچه کشد بیشتر از گل
ظلم است بعاشق چه مدارا چه تغافل

پرواز عروج اثر درد ندارد
بر ناله به بندیم برات پر بلبل

آئینهٔ دردیم چه عجز و چه رسائی
شبنم ته دندان نگرفته است لب گل

خجلت ثمر فرصت پرواز شراریم
اشک است اگر ناله کند ساز تنزل

خجلت ثمر فرصت پرواز شراریم
بیدل بچه امید توانگرد تغافل

عمریست چون گل میروم زین باغ حرمان در بغل
از رنگ دامن بر کمر وز بو گریبان در بغل

نی غنچه دیدم نی چمن نی شمع خواندم نی لگن
گل کرده‌ام زین انجمن دل نام حرمان در بغل

مجنون و ساز بلبلان لیلی و ناز گلستان
من با دل داغ آشیان طاوس نالان در بغل

تنها نه خلق بیخبر در حرص محمل میکشد
خورشید هم تک میزند زر در کمر نان در بغل

کو خلوت و کو انجمن در فکر خود دارم وطن
چون شمع سرتاپای من دارد گریبان در بغل

چشمی اگر بالیده‌ام زین باغ بیرون دیده‌ام
وحشت کمین خوابیده‌ام چون غنچه دامان در بغل

خلقی ازین گرد هوس یعنی ز افسون نفس
شور قیامت در قفس آشوب طوفان در بغل

می آمد آن لیلی نسب سرشار یک عالم طرب
می در قدح تا کنج لب گل تا گریبان در بغل

کام دل حسرت گدا حاصل نشد از ماسوا
عمریست میخواهد ترا اینخانه ویران در بغل

بیدل ندارد بزم ما از دستگاه عافیت
چشمی که گیرد یکدمش چون شمع مژگان در بغل

ز من عمریست میگردد جدا دل
ندانم با که گردد آشنا دل

ز خاکت ما قدم فهمیده بردار
مبادا بشکند در زیر پا دل

سراپا ناله میجوشیم چون موج
طپش خون کرد در هر عضو ما دل

ز اشک و آه مشتاقان مپرسید
هجوم سنبل است از دیده تا دل

درین محفل کسی محتاج کس نیست
همیشه کار دل افتاده با دل

گرفتارم گرفتارم گرفتار
نمیدانم نفس دام است یا دل

فسردن بیدل از پیدائیم نیست
چو موج گوهرم در زیر پا دل

تا بست ادب نامهٔ من در پر بسمل
پروانه گرفته است شکن در پر بسمل

شبگیر فنایم چقدر داشت رسائی
عمریست که داریم وطن در پر بسمل

فرصت نفس افتاده‌ام آهنگ شرارم
طرز تو و من گشت کهن در پر بسمل

ای شوق کرامنست طپشهای محبت
سرتا قدم من شکن در پر بسمل

بیتابی ساز نفس از دود خموشی است
ای عافیت آتش بفکن در پر بسمل

ای راهروان منزل تحقیق کدام است
باید قدمی چند زدن در پر بسمل

بیدل هوس آرائی پرواز که دارد
محو است غبار تو و من در پر بسمل

ای جوش بهارت چمن آرای تغافل
چون چشم تو سرتا بقدم جای تغافل

عمریست که آوارهٔ امید نگاهیم
از گوشهٔ چشمی تو بصحرای تغافل

آن سرمه که در گوشهٔ چشم تو مقیم است
دنباله دوانده است به پهنای تغافل

از حسن درین بزم امید نگهی نیست
ای آئینه خون شو بتماشای تغافل

از ساغر چشمت چقدر سحر فروش است
کیفیت نظاره سراپای تغافل

در کارگه هستی موهوم ندیدیم
نقشی که توان بست بدیبای تغافل

خوبان همه تن شوخی انداز نگاهند
بیدل تو نه محرم ایمای تغافل

گر کند طاوس حسرتخانه اسباب گل
دستگاه رنگ او بیند همان در خواب گل

بس که خوبان از حجابت غرق خجلت بوده‌اند
در چمن شکل اگر آید بروی آب گل

موی چینی گر بسامان سفیدی میرسد
شام ما هم میتواند چیدن از مهتاب گل

فیض خاموشی بباد لب گشودنها مده
ای ز خود غافل ببین در غنچگی در آب گل

آفت ایجاد است ساز زندگی هشیار باش
از طراوت خانه دارد در ره سیلاب گل

شوخی اظهار آخر با مزاج ما نساخت
آتشی در طبع رنگست و ندارد تاب گل

عمرها شد شوخی طرز خرامی دیده‌ایم
میکند در چشم ما بیدل همان سیماب گل

ای فرش خرامت همه جا چون سر ما گل
در راه تو صد رنگ چنین ریخته پا گل

گلشن چه قدر حسرت دیدار تو دارد
در شیشهٔ هر رنگ شکسته است صدا گل

شبنم صفت از عجز نظر هیچ نچیدیم
غیر از عرق چند درین باغ حیا گل

عالم همه یک بست و گشاد مژه دارد
آئینه خود اینجا بر از حیرت ما گل

بیدل سر احرام تماشای تو دارد
آئینه گرفتست بصد نشو و نما گل

ردیف میم

چشم نگشادم بباغ هیچوی ساغر زدم
از غم مژه طرف نقاب هر دو عالم بر زدم

برگ برگ این گلستان پردهٔ ساز من است
هر کجا رنگی شکست آهنگ شد من بر زدم

آسمان بی بضاعت ساز یک بستر نداشت
تکیه همچون ماه نو بر پهلوی لاغر زدم

پر صف آرای تعلق بود اسباب جهان
چشم پوشیدم شب خونی باین لشکر زدم

پای تا سر تشنه ام از فیض ناکامی مپرس
آرزو تا هر قدر خون گشت من ساغر زدم

شبنم من ماند خلوت پرور طبع هوا
از خجالت نقش آبی در دشتم کمتر زدم

گردم از اوج کلاه بی نشانی هم گذشت
از شکست رنگ اگر چون صبح دامن بر زدم

معرفت در فکر کار رستی افتادن است
تا بجیب ذره رفتم آفتاب سر زدم

صفحهٔ هستی ورق گردانی دیگر نداشت
اینقدر باشد که دکانی بیک دیگر زدم

خود گدازیهای شمع مژدهٔ دیدار بود
سوختم چندانکه بر آئینه خاکستر زدم

قابل درد تو گشتن داشت صد دریا گداز
آب گردیدم ز شرم و فال چشم تر زدم

بیدل از افسردگان حیرتم تدبیر چیست
گر همه دریا کشیدم ساغر گوهر زدم

همچو شمع از خویش بانداز وحشت برترم
بسکه دامن چیدم از خود زیر پا آمد سرم

واعظ هنگامهٔ این عبرت آبادم چو صبح
زخم دل تا چرخ دارد نردبان منبرم

وحشت آفاق در گرد سحر خوابیده است
میکند خلقی جنون تا من گریبان میدرم

تا بکی بینم بچشم بسته داغ سوختن
همچو مژگان کاش اخگر واکند خاکسترم

نیستم آگه مقیم خلوت اندیشه کیست
اینقدر دانم که فریادیست بیرون درم

رشتهٔ تسبیحم از گمگشتگیها یاد نیست
تا سری از خود برآرم صد گریبان میدرم

مستی طاؤس من تا صد قدح مخمور ماند
ظلمت من بر نمیدارد چراغان پرم

هستی من بر عدم میخندد از بیحاصلی
خاک را تر کرد خشکیهای آب گوهرم

دعوی دلدارم و دل نیست در ضبط نفس
عمرها شد ناخدای کشتی بی لنگرم

سیر گلشن چیست تا دامان دل گیرد هوس
میکند یاد تو از گل صد چمن رنگین ترم

کاش بیدل از غم آهنگ خود در خود سری
خجلت پرداز چین ریز از عرق ریزد پرم

بحسرت غنچه ام یعنی بدل تنگی وطن دارم
خیالی در نفس خون میکنم طرح چمن دارم

وداع آماده شو گر شوق استقبال میخواهی
که من چون برق از خود رفتنی در آمدن دارم

درین صحرا ز بس فرش است اجزای شهید من
غباری هم گر از من چشم میپوشد کفن دارم

اگر آگاهم و گر غافل نگه در حیرتم زایل
تو بر آئینه مرهم نه که من داغ کهن دارم

نفس پروردهٔ رنگم باین ساز است آهنگم
چه عریانی چه مستوری همین یک پیرهن دارم

ز اسبابم رهائی نیست جز مژگان بهم بستن
باین محفل بچندین شمع یکدامن زدن دارم

بهار افسردگی بیدل مباش از گریه ام غافل
که من برقی بجان عالمی آتش فگن دارم

تحیر آینهٔ عالم مثال خودم
بهانه گردش رنگست پایمال خودم

بهرچه مینگرم آرزو تقاضا نیست
چه احتیاج سراپا لب سؤال خودم

ز چینی آفت پیراهنم مشو ای حرص
که من طراوت لب خشکی سفال خودم

بهار نازم و کس محرم تماشا نیست
بصد خیال یقین شد که من خیال خودم

وداع ساز نموده است ضعف پیکر من
خم اشارت از ابروی من هلال خودم

تحیر آینهٔ بی نیاز هستی بود
تو جلوه کردی و نگذاشتی بحال خو

درین الم‌کده بیدل چه مجلس‌آرایی است
چو شمع سوخت المهای انفعال خودم

چشم پوشیدیم بر ما و من استغنا زدیم
از بهم مژگان زدن بر هردو عالم پا زدیم

نسخهٔ اسباب از مضمون دل بستن تهی است
انتخابی بود نومیدی کزین اجزا زدیم

هیچ آشوبی بدرد غفلت امروز نیست
شد قیامت آشکار آندم که بر فردا زدیم

حسرت اسباب برق بی‌نیاز عالم است
یاد آن موجی که ما بیرون این دریا زدیم

ای تمنا نسخها نذر توهم کن که ما
مسطری بر صفحه از موج پر عنقا زدیم

شام غفلت گشت بیدل پردهٔ صبح شعور
بس که عبرت سرمه‌ها در دیدهٔ بینا زدیم

چون کاغذ آتش زده مهمان بقاییم
طاؤس پرافشان چمن‌زار فناییم

شوخی سر و برگ چمن‌آرائی ما نیست
یکسر چو عرق جوهر ایجاد حیاییم

کم نیست اگر گوش دلیل خبر ماست
از دیدن ما چشم به بندید صداییم

وا ماندهٔ عجزیم سر و برگ طرب کو
چون آبلهٔ با همه تن آبله پاییم

بی سعی جنون راه بمقصد نتوان برد
بگذار که یک آبله از پوست برآییم

چون نخل علاج هوس ما نتوان کرد
چندانکه رود پای بگل سر بهواییم

پرواز سعادت چقدر سرخوش نازست
عالم قفس ظلمت و ما بال هماییم

آئینهٔ اسرار عیان پردهٔ خاک است
تا سرمه نگشتن همه آواز درآییم

کو ساز نگاهی که بیک سیر گریبان
دلدار نقابی که ندارد بگشاییم

فرداست که یکتایی نیرنگ خیال است
امروز که در سجده دو تاییم دو تاییم

بیدل بتکلف اثری صرف نفس کن
عمریست تهی کاسه‌تر از دست دعاییم

شرار سنگم و در فکر گار خویش میسوزم
بچشم بسته شمع انتظار خویش میسوزم

نمیخواهم نفس ساز دل بیمدعا باشد
هوا تا صاف‌تر گردد غبار خویش میسوزم

نمیدانم چه آتش در جگر دارد شرار من
که هر جا میشود چشمم دوچار خویش میسوزم

نه نور خلوتم نی ساز محفل شعلهٔ شمعم
بهر جا میفروزم بر مزار خویش میسوزم

نواهای دل افسرده بر گوشم مزن بیدل
که من از شرم سنگ بی مزار خویش میسوزم

اشک شمعم نور یک عمر واسار دانه ام
سوختن خرمن کند از حاصل پروانه ام

ذوق چتر شاهی و بال هما منظور نیست
کم نگردد سایهٔ مو از سر دیوانه ام

رفته ام عمریست زین محفل بیاد جلوهٔ
گوش نه بر بوی گل تا بشنوی افسانه ام

کلفت دل هیچ جا آغوش الفت وانکرد
از دو عالم برد بیرون تنگی این خانه ام

مزرع آفاق آمد خرمن نشو و نماست
همچو مور از ریشهٔ ترسم پر برآرد دانه ام

بس که برهم میزند بیجوهری اجزای من
چون دم شمشیر مژگان سر بسر دیوانه ام

زحمت ایجادم از تدبیر من آسوده باش
در شکستن گشت کم چون موی چینی شانه ام

صبح بودم گر سبک روحی بدادم میرسید
سخت جانی کرد بیدل خشت این ویرانه ام

چو دریا یکعلم موجست شوق بیخودی جوشم
تمنای کناری دارم و دریا در آغوشم

قبای همتم مشکل که باشد اطلس گردون
دو عالم میشود گرد عدم تا چشم میپوشم

بحیرت رفته جوشیدم بیک افسردن مژگان
من آن آئینه ام کز شوخی جوهر نمد پوشم

نفس عمری طپید و مدعای دل نشد حاصل
چراغی داشتم بیمطلبیها کرد خاموشم

کمند صید نازم هر قدر از خود برون آیم
برنگ شمع اشک رفته می پرد از آغوشم

برنگی ناتوانم در خیال سرمه گون چشمی
که چون تار نظر آویزه نتوان کرد بر دوشم

به بیدردی بیابان هوس تا چند طی کردن
درای محمل شوقم کجا شد دل که بخروشم

شکستن اینقدر رعنا نیست در رنگ خزان بیدل
درین ویرانه گوئی گردباد شد رفتن هوشم

باز دل مست نوائیست که من میدانم
این نوا نیز ز جائیست که من میدانم

چشم واکردم و طوفان قیامت دیدم
زندگی روز جزائیست که من میدانم

حیرتم سوخت که از دفتر یکتائی او
جهل بسم نسخه نمائیست که من میدانم

طلب یاس نمودن هوس عشق و وفاست
کار دل نام بلائیست که من میدانم

دل ز کویت چه مجال است قدم بردارد
آخر این آبله پائیست که من میدانم

بود عمری ببرم دلبر و نگشود نقاب
بیدل این نیز ادائیست که من میدانم

برنگ خامه ز بس ناتوانی اجزایم
بسودن مژه فرسوده شد سراپایم

درین محیط مقیم تغافلم چو حباب
مباد چشم گشودن تهی کند جایم

حریف مطلب اشک چکیده نتوان شد
صدا شکست نفس در شکست مینایم

غرور خودسری آئینه نمودم نیست
چو انفعال عرق کرده است پیدایم

هزار رنگ زمین پرفشان بیرنگ است
اگر غلط نکنم آشیان عنقایم

نگاه چاره ندارد ز مردمک بیدل
نشانده است جنون در دل سویدایم

آرزو بیتاب شد ساز بیانی یافتم
چون جرس در دل طپیدنها زبانی یافتم

خاک را نقی خود اثبات چمنها کرده است
آنقدر مردم براو که جانی یافتم

چون جرس زین ساز موهومی که خجلت عرض اوست
گر همه دامن ز خود چیدم دکانی یافتم

وحشت عمر از کمین پیکر خم جوش زد
تیر شد ساز نفس تا من کمانی یافتم

چون هما بر قسمت منحوس ما باید گریست
شد سعادتها ضمان تا استخوانی یافتم

همچو آن آئینه کز تمثال میبازد صفا
گم شدم از خویش و از هر کس نشانی یافتم

زندگانی هرزه تاز عرصهٔ تشویش بود
بیدل از قطع نفس ضبط فغانی یافتم

دوش گستاخ نظاره جانان رفتم
آنقدر جلوه عرق شد که بطوفان رفتم

سیر این انجمن آمد و رفت سحر است
یک نفس تا بد و صد زخم نمایان رفتم

بی نشانی اثرم آینه بوی گلم
رنگ شد کسوت من کاین همه عریان رفتم

عجز رفتار چه مقدار بلغزیش پیچید
که بطوف قدم آبله پا یان رفتم

چه قدر کاغذ آتش زده ام داغ نبودست
که ز خود تیز بسامان چراغان رفتم

طپش دل سحرم بوی گلی می آورد
رفتم از خویش ندانم بچه عنوان رفتم

نگه دیدهٔ قربانیم از شوق مپرس
سیر آنجلوه رهی داشت که پنهان رفتم

جرأت ما نه پسندید طواف حسنت
حیرتم رنگ ادب ریخت بمژگان رفتم

خجلت نشو و نمایم بعدم یاد آمد
رنگ نا کردهٔ واز چهرهٔ امکان رفتم

پای پر آبله شد دست تصرف بیدل
بس که از وادی امید پریشان رفتم

چو شبنم تا نقاب اعتبار خویش شق کردم
ز شرم زندگی گشتم کفن پوشیم عرق کردم

کف پا میشدم ایکاش از بی اعتباریها
چنین گر دیدمی صد رنگ خجلت در طبق کردم

چو صبحم یک تامل درس جمعیت نشد حاصل
بسطری کز خود خواندم ز خود رفتن سبق کردم

میرسید از قناعت مشربهای حباب من
بساغر آبروئی داشتم سد رمق کردم

بهر جا فکر مستی نیست مخموری نمیباشد
هوسهای غنا بود این که خود را مستحق کردم

دلم از دقت فکرم هجوم شعله شد بیدل
نشستم آنقدر در خون که صحرائی شفق کردم

در تجرد تهمت دیگر بدردی میزنم
غیر من تاری ندارد چون نگه پیراهنم

در دبستان تامل پیش خود شرمنده ام
معنی موهوم یعنی دل بدنیا بستنم

با که گویم گر بگویم کیست تا باور کند
آن پریرو لی که من دیوانهٔ اویم منم

قید الفتگاه دل را چاره نتوان یافتن
عمرها شد چون نفس در آشیان پر میزنم

دور گرد عجزم اما در شهادتگاه شوق
تیغ او نزدیکتر از رگ بود در گردنم

سعی بیرنگ نفس هر دم پیامم میبرد
میرسد گردم بمنزل پیشتر از رفتنم

رفت آن فرصت که ساز شوق گرم آهنگ بود
چون سپند از سرمه گیر اکنون سراغ شیونم

بیدل از بس مانده ام چون کوه زیر بار درد
ناله جای گرد میگردد بلند از دامنم

سودیم سراپا و بپائی نرسیدیم
از خویش گذشتیم و بجائی نرسیدیم

آن بی پر و بالیم که در حسرت پرواز
گشتیم غبار و بهوائی نرسیدیم

شبنم همه تن آب شد از یک نظر اینجا
با هرزه نگاهان بحیائی نرسیدیم

افسانهٔ هستی چقدر خواب فسون داشت
مردیم بتعبیر فنائی نرسیدیم

مطلب نفسی سرمه شد از درد طپیدن
فریاد که آخر بصدائی نرسیدیم

بیدل من و گرد سحر و قافلهٔ رنگ
رفتیم بجائی که بجائی نرسیدیم

بتحریک نقابش گر شود مایل سر انگشتم
زپیچیدن جهانی رشته می بندد در انگشتم

مه رسید از اثر پیمائی حسن عرقناکش
اشارت گر کنم از دور میگردد تر انگشتم

بسیم و زر چه امکانست فقرم سر فرود آرد
گلوی حرص می افشارد از انگشتر انگشتم

نمیدانم چه گل دامن کشید از دست من یارب
که فریادیست چون منقار بلبل در بر انگشتم

چو ماه نو بآن مستی شکست امشب کلاه من
که خاتم هم قدح کج کرده می آید در انگشتم

بچشم امتیازم اینقدر معلوم شد بیدل
که در دست ضعیفیها بجسم لاغر انگشتم

به این بساز و مپرس از ترانه که ندارم
توان بدید و شنیدن فسانه که ندارم

بسعی بازوی تسلیم در محیط توکل
شنا ورم بامید ترانه که ندارم

هزار چاک دل آغوش چیده ام بتخیل
هوا پرست چه گیسوی شانه که ندارم

بچاره سازی و هم تعلقم متحیر
نگر جنون زند آتش بخانه که ندارم

دگر چه پیش توان برد در ادبگه نازش
بغیر آینه بودن بهانه که ندارم

فغان که بست ببالم هزار شعله طپیدن
نشیمنی که نبود آشیانه که ندارم

زیاس بیدل ما گل نکرد شعله آهی
نفس چه ریشه دواند ز دانه که ندارم

باین طاقت نمیدانم چه خواهد بود انجامم
نگین بی نقش میگردد اگر یک کس برد نامم

درین گلشن بهار حیرتم آئینه ها دارد
اگر طایر شوم طاؤسم و در نخل بادامم

شکوه حیرتم دیدار قاصد بر نمیدارد
مگر در محفل جانان برد آئینه پیغامم

جنون دارد ز مغز استخوانم برق سودائی
بطوف سوختن هم کسوت شمع است احرامم

سراغ تیره بختی هم نمی یابم بآسانی
بسوزم خویش را چون شمع تا روشن شود نامم

مگر از خود روم تا مدعای دل بعرض آید
صدائی در شکست خویش میدارد لب جامم

زبس بار خجالت میکشم از زندگی بیدل
نگین باخود فرو رفتست از سنگینی نامم

صبح است تا دماغ تمنا رسانده ایم
چون شمع بوسه مژه تا پا رسانده ایم

گل میکند ز شعلهٔ خاکستر آشیان
بال شکسته که بعنقا رسانده ایم

ترک طلب بعمر طبیعی مقابل است
آئینه نفس بمسیحا رسانده ایم

طاوس ما بهار چراغان عبرتست
آئینه خانهٔ بتماشا رسانده ایم

آئینهٔ جهان بلطافت کدورتست
رخت پری ز شیشه بخارا رسانده ایم

ازبس که بی بضاعت دردیم چون گهر
یکقطره اشک بر همه اعضا رسانده ایم

گر مستیت شکست دو عالم بشیشه کرد
ما همدلی به پهلوی مینا رسانده ایم

بیدل ز سحر کاری طول امل مپرس
کامروز نارسیده بفردا رسانده ایم

سر خط مار است امشب زخمهای سینه ام
جوهر تیغی که گل کرد داست از آئینه ام

مدعی گو جمع دارد دل ز داغ انتقام
روشنست از آتش یاقوت دود کینه ام

حیرت احکام تقویم خیالم خوانده نیست
تا مژه واری ورق گردانده ام پارینه ام

بس که شد آئینه ام صاف از کدورتهای وهم
راز دل تمثال می بندد درون سینه ام

خرقهٔ ناموس رسوائی کشید از احتیاط
بخیه از روی کار افتاد لیک از پینه ام

تا کجا از خود برآیم چون سحر سعیم گداخت
بر هوا بسته است تشویش نفسها زنده‌ام

بیدل از افسردگیها جیبم آخر بخیه ریخت
ابر نیسانی برآمد خرقهٔ پشمینه‌ام

از هوس چون شمع گر سر در هوا برداشتم
چون تامل شد گریبان نقش پا برداشتم

زندگانی جز خجالت مایهٔ دیگر نداشت
تر شدم چون اشک تا آب بقا برداشتم

ناتوانی در دماغ غنچه‌ام پرورده بود
پایمال عطسه گشتم تا هوا برداشتم

خواهشم آخر بزیر بار منت پیر کرد
پیکرم خم شد ز بس دست عصا برداشتم

هرکجا رفتم غبار زندگی در پیش بود
یارب این خاک پریشان از کجا برداشتم

بار هستی پیش از ایجادم دلیل عجز بود
چون هلال اول همان پشت دوتا برداشتم

شبنم من زین حمل تا یک عرق آمد بعجز
بار صد ابرام بر دوش حیا برداشتم

طاقتم از ناتوانیهای مژگان بار داشت
یک نگه بیدل بزور صد عصا برداشتم

ز بس ضعیف مزاج جهان تدبیرم
چو صبح تا نفس از دل بلب رسد پیرم

هنوز جلوهٔ من در فضای بیرنگی است
خیالم و به نگه کرده اند زنجیرم

اثر طرازی اشک چکیده اینهمه نیست
توان بجنبش مژگان کشید تصویرم

ز پاس قامت خم گشته ناله‌ام نفس است
شکسته‌اند بزور کمان پر تیرم

من آن ستم‌زده طفلم که مادر ایام
بجام دیدهٔ قربانی افکند شیرم

رمید فرصت هستی و من ز ساده‌دلی
چو صبح میروم از خویش تا نفس گیرم

چنان به ضعف عنان رفته از کفم بیدل
که من ز خویش روم گر کشند تصویرم

چون نگه عمریست داغ چشم حیران خودیم
زیر کوه از سایهٔ دیوار مژگان خودیم

شیشهٔ ما را درین بزم احتیاج سنگ نیست
از شکست دل مقیم طاق نسیان خودیم

نقد ما با فلس ماهی هم رواج افتاده است
در هم بیحاصلی بیرون همیان خودیم

ز اثر خائی عمر صرف سخت جانی کرده است
همچو سوهان پای تا سر وقف دندان خودیم

چشم میباید گشودن جلوه گو موهوم باش
هر قدر نظاره می‌خندد گلستان خودیم

سیر دریا قطره را در فکر خویش افتادنست
دامن آنجلوه در دست از گریبان خودیم

نعمت فرصت غنیمت پرور توقیر ماست
میزبان عرض بهار تست مهمان خودیم

همچو مژگان شیوهٔ بی ربطی ما حیرتست
گر بهم آریم یکسر دست و دامان خودیم

گوهر اشکیم بیدل از گداز ما مپرس
آنقدر آب از حباب وضع عریان خودیم

داغم از کیفیت آگاهی و نامم هم
جنس بسیار است نقد فرصت ناکامم هم

آنقدر از شهرت بسی خجالت نامه‌ام
کز نگین من چو شبنم میفروشد نام هم

بس که فرصتها پر افشان هوای جستنست
از وصالم داغ دل میجوشد از پیغام هم

محمل موج نفس دوش طپیدن میکشد
عافیت در کشور ما دارد از آرام رم

زین نشیمن نغمهٔ شوقی بسامان کرده گیر
سایهٔ دیوار دارد زیر و پشت بام بم

آنچه ما در حلقهٔ داغ محبت دیده‌ایم
نی سکندر دیده در آئینه نی در جام جم

وعظ را نتوان به نیرنگ غرض بدنام کرد
این فسون با هر که میخوانی برون دام دم

بی لب نوشین او بیدل ببزم عیش ما
گشته مینا و قدح باده در اجسام هم

فرو بردار غبار غیر چون آئینه زنگارم
بخواب ای دیده اکنون سایه پیدا کرد دیوارم

چه مقدار انجمن پرداز خجلت بایدم بودن
که عالم خانهٔ آئینه است و من نفس دارم

زبان حالم از انصاف عذر ناله میخواهد
گرانجان‌تر ز چندین کوه هم و دل میکند بارم

بهم آورده بودم در غبار نیستی چشمی
برنگ نقش پا آخر بپا کردند بیدارم

باین رنگی که چون گل در نظر دارد بهار من
بگرد خویش گردیده است یا او چه مقدارم

جنون صبحم از آشفتگیهایم مشو غافل
جهانی را ز سر وا میتوان کردن بدستارم

ز اکسیر قناعت زاده‌ام من گنجها دارد
کمم در چشم خلق اما برای خویش بسیارم

ندانم شعلهٔ جواله‌ام یا بال طاوسم
محبت در قفس دارد به نیرنگی گرفتارم

ز شرم عیب جو چشم هنر برداشتم بیدل
بدرد خار پا داغ است چون طاوس گلزارم

تیغ آهی بر صف اندوه امکان میکشم
خامهٔ یاسم خطی بر لوح سامان میکشم

خاک میگردم بصد بیطاقتیها چون سپند
غیر بیدارد عنان ناله آسان میکشم

با مروت توام افتاده است ایجادم چو شمع
خار هم گر میکشم از پا بمژگان میکشم

کس ندارد طاقت زور آزمائیهای من
بازوی عجزم کمان ناتوانان میکشم

سایهٔ بیدست و پائی از سر من کم مباد
گر شکوهش انتقام از برچه نتوان میکشم

کلفت مستوریم در بی‌نقابی داغ کرد
بار چندین پیرهن بر دوش عریان میکشم

در غبار خجلتم از تهمت آزادگی
من که چون صحرا هنوز از خاک دامان میکشم

از غبار خاطرم ای بیخبر غافل مباش
گردباد آه مجنونم بیابان میکشم

لفظ من بیدل نقاب معنی اظهار اوست
هر کجا او سر برآرد من گریبان میکشم

محو دلم مپرس ز تحقیق عنصرم
آئینه چیده است دماغ تحیرم

پستی درین محیط گهر کرد قطره را
کسب فروتنی است عروج تفاخرم

دانش ز پیکرم عرق انفعال ریخت
گل کرد از گداز خجالت تخیرم

گرد هزار جاده بمنزل شکسته است
چون موج گوهر آبله پای تحیرم

حیرت بناتوانی من ناز میکند
رنگ شکسته‌ام چه قدرها بها درم

درد دلم گداز غمم داغ حیرتم
فریاد از خیالم و آه از تصورم

نقد دگر نمی‌شمرد کیسهٔ حباب
بیدل من از هوس شدن خویشتن پرم

حسرتی در دل نماند از بس که ما واسوختیم
یکدماغی داشتیم آن هم بسود واسوختیم

نشئهٔ تحقیق ما را شعلهٔ جواله کرد
گرد خود گشتیم چندانی که خود را سوختیم

وصل هم آبی نزد بر آتش سعی طلب — همچو خواب دیدهٔ ماهی بدریا سوختیم
درد یار ما چو شمع از بس که قحط درد بود — تا شود یکداغ پیدا جمله اعضا سوختیم
از نشان و نام ما بگذر که ما بیحاصلان — دفتر خود یکقلم در بال عنقا سوختیم
حال هم وهم است از مستقبل ایجاد من — آتش ما شد بلند امروز فردا سوختیم
در گره یارب سپند بینوای ما چه داشت — بی تأمل ناگشوده این معما سوختیم

شب که شمع جلوه ات آتش فروز ناز بود
ما و بیدل تا پر پروانه یک جا سوختیم

چکید نهای اشکم یا شکست شیشهٔ رنگم — نفس دزدیده میبالم نمیدانم چه آهنگم
با این مستی قیامت طرف او هام را نازم — بدور نه فلک باید کشیدن کاسهٔ تنگم
بحکم عشق معذورم گر از دل نشنوی شورم — نفس دزدیدن شور قیامت دارد آهنگم
نه دنیا مسکن الفت نه عقبی مأمن راحت — بذوق امتحان یارب نیفشارد دل تنگم
به بیکاری نفسها سوختم تا دل سیه کردم — ز دود شمع آخر سرمه دان شد کلبهٔ تنگم
به ناهنجاری از خود رفتنم صورت نمی بندد — پر طاؤس و پرکار دارد گردش رنگم
به بینم تا کجا منزل کند سعی ضعیف من — با این یک آبله دل چون نفس عمریست می لنگم

دهد منشور شهرت نام را نقش نگین بیدل
پر پرواز دارد گر در آید پای در سنگم

در جگر صد رنگ طوفان کرده ایم — تا سرشکی نذر مژگان کرده ایم
تا نفس بر خود طپید آئینه است — چون حباب این جلوه سامان کرده ایم
حیرت از طاؤس ما پر میزند — وحشتی را نرگستان کرده ایم
ما و شمع کشته نتوان فرق کرد — آن قدر سر در گریبان کرده ایم
تا نم فرصت ز حیرت روشن است — جای مو مژگان پریشان کرده ایم
عشق از محرومی ما داغ شد — بی جنون چاک گریبان کرده ایم
ای توانائی بزور خود مناز — ما ضعیفان آنچه نتوان کرده ایم

ناله حیرتخانهٔ دیدار اوست | در نفس آئینه پنهان کرده ایم

از هجوم اشک ما بیدل مپرس
یار می آید چراغان کرده ایم

صفحهٔ هستی شرر تاراج آهی میکنم | یک نگه سیر چراغان جلوه گاهی میکنم
گر بهشتم مدعا میبود تقوی کم نبود | امتحان رحمتی دارم گناهی میکنم
بسکه چون صبحم تنک سرمایه افتاده است شوق | میدرم صد جیب تا اظهار آهی میکنم
هیچکس را جز حیا در جلوگاهش بار نیست | چشم میگردد عرق تا من نگاهی میکنم
دوستان معذور کز سر منزل عرض غرور | بسکه دورم یاد خود هم گاه گاهی میکنم
انقدر وا ماندهٔ عجزم که مانند هلال | سیر ابرو تا جبین در عرض ماهی میکنم
قامت پیری سرم در دامن زانو شکست | شوق پنداره خیال کجکلاهی میکنم

بیدل از سیر بهارستان امکانم مپرس
بس که رنگم می پرد هر سو نگاهی میکنم

جبههٔ فکر ز خجلت عرق افشان کردیم | در شبستان خیال که چراغان کردیم
تازه روئی ز دل غنچهٔ ما صحرا ریخت | انقدر چهره گشودیم که دامان کردیم
نتوان کرد بعرض دو جهان رنگ لباس | چشم بندیکه باین پیکر عریان کردیم
موج ما گشتکن از خاک بخورشید بلند | بحر عجزیم که در آینه طوفان کردیم
در بساطی که سر و برگ طرب سوختنی است | فرض کردیم که ما نیز چراغان کردیم
اشک تا آبله پا شد همه دل میغلطد | آه جنسی که نداریم بدامان کردیم
دل هر ذرهٔ ما تشنهٔ دیدار تو بود | چشم بستیم و بهزار آئینه نقصان کردیم
حاصل سینه بر آتش زدن ما چو سپند | اینقدر بود که یک ناله بسامان کردیم
وسعت آباد جنون وحشت شوقی میخواست | دامن چیده فشاندیم و بیابان کردیم

فکر خویش است سرانجام دو عالم بیدل
همه کردیم اگر سر بگریبان کردیم

بلب حرف طلب دزدم دل شور هوس سوزم
خیال خام من تا پختگی گیرد نفس سوزم

دلیل کاروان وحشتم افسردگی تا کی
خروشی گل کنم شمعی بفانوس جرس سوزم

زیاس مدعا تا چند باشم داغ خاموشی
مدد کن ای نفس تا بر در فریادرس سوزم

خزان رنگ مطلب اینقدر دارد بسامانم
که عالم در فروغ شمع غلطد تا نفس سوزم

جهان چون صورت آئینه رفت از دیده ام بیدل
تحیر امتیازم سوخت از داغ چه کس سوزم

زسوز ماتم این انجمنها کی خبر دارم
چراغ خاموشم سر در گریبان سحر دارم

حیا چون شمع می پردازدم آئینهٔ عبرت
درین دریا بقدر آب گردیدن گهر دارم

نشد سعی غبارم آشنای طرف دامانی
چو مژگان بر سر خود میزنم دستی که بر دارم

سراغم میتوان از دست برهم سوده پرسیدن
رم وحشی غزال فرصتم گرد دگر دارم

شبستان عدم یارب بخندد بر شرار من
که با صد شوخی اظهار یک چشمک شرر دارم

ادب پیمای دشت عجز مژگان بر نمیدارد
تو سیر آسمان کن من به پیش پا نظر دارم

بهار بی نشانم دستگاه دردسر کمتر
چو گل دستی ندارم تا شکست رنگ بر دارم

به نیرنگ لباس از خلوت رازم مشو غافل
که من طاؤسم و این حلقها بیرون در دارم

نگردد گوشه گیری دستگاه وحشتم بیدل
اشارت مشربم در کنج ابرو بال و پر دارم

حیرت دمد از شوخی گل کردن رازم
در آئینه جوهر شکند نغمهٔ سازم

چون غنچه سر زانوی تسلیم که دارم
صد جبهه بخون میطپد از وضع نیازم

تا سجده بهمواری خاکم نرساند
دارد گره ابروی محراب نمازم

وسعت گه انداز تغافل چه فسون داشت
بر روی دو عالم مژه گرد فرازم

خواب عدم افسانهٔ تعبیر ندارد
آئینهٔ خاکم چه حقیقت چه مجازم

آزادی من عرض گرفتاری شوق است
چون دیدهٔ حیرت زدگان عقدهٔ بازم

شبنم بهوا تا چه قدر گرد نشاند
عمریست زخود میروم و آبله سازم

بیدل امل اندیشیم از عجز رسائی است
وا ماندگی افکند باین راه درازم

سنگ راهم میخورد حرصی که دارد احتشام
روز اول طعمه از جز و نگین کرده است نام

پختگی نتوان بدست آورد بی سعی فنا
غیر خاکستر خیال شعله هم خام است خام

فکر استعداد خود کن فیض حرفی بیش نیست
صبح هر عالی صبح است بهر شام شام

تا سخن باقی بود در دست صهبای کمال
نیست غیر از خامشی چون صاف میگردد کلام

هر عمل آئینه دار جوهر تحقیق نیست
امتحانها محو شد تا تیغ می بندد نیام

خرمی میخواهی از افسرده طبعیها برآ
قدردان بوی گل بودن نمیخواهد زکام

سوختم از برق بیرنگ برهمن زاده
کز رمیدن واکند آغوش و گوید رام رام

یک تامل وار هم کم نیست سامان حیات
وای بر مغروره‌ی کز نفس جوید دوام

نام را نقش نگین بیدل دلیل شهرت است
بیشتر پرواز دارد نالهٔ مرغان دام

آمد زگلشن ناز آن جوهر تبسم
دل در کف تغافل گل بر سر تبسم

شمع کدام بزمی ای نسخهٔ تغافل
صبح کدام شامی ای پیکر تبسم

از صبح هستی ما شبنم نکرد اشکی
پر بی نمک دمیدیم از منظر تبسم

از فیض خندهٔ او غافل مباش بیدل
بی گرد رفتنی نیست این لشکر تبسم

کی در قفس دام هوا و هوس افتم
آن شعله نیم من که بهر خار و خس افتم

چون صبح اگر دم زنم از حیرت هستی
از شرم شوم آب و بفکر نفس افتم

فریاد نفس یافتگان عجز رسائی است
ای وای که دور از تو بیک ناله رس افتم

سر تا قدمم نیست بجز ناله و اشکی
عالم همه نار است بپای چه کس افتم

طاؤس ز نقش پر خود دام بدوش است
بیدل چه عجب کز هنرم در قفس افتم

چنین آفت نصیب از طبع راحت برون خویشم
اگر یکدانه دل جمع کردم خرمن خویشم

چو گل در پیکرم یک غنچه جمعیت نمی خندد
بصد آغوش حیران لب بهم آوردن خویشم

سراغ رنگ هستی در طلسم خود نمی یابم
درین محفل چو شمع کشته داغ رفتن خویشم

چه مقدار آب گردد صبح تا شبنم بعرض آید
باین عجز نفس حیران مضمون بستن خویشم

تمیزی گر نبود اینقدر عبرت نبود اینجا
تحیر نامه در دست از غره واکردن خویشم

چو مژگانم ز وضع خویش باید سرنگون بودن
بضاعت هیچ و من مغرور دست افشاندن خویشم

چو شمع از ضعف آغوش وداعم در قفس دارد
شکست رنگ برهم چیدهٔ پیراهن خویشم

بخاک افتادم اما در زمین عاریت بیدل
مگر بر باد رفتن وانماید مسکن خویشم

امشب آن مست ناز میرسدم
رفتن از خویش باز میرسدم

مو بمویم طپیدن آهنگ است
مگر آن دلنواز میرسدم

صبح شبنم کمین این چمنم
از نفس هم گداز میرسدم

گر رموز حقیقتم این است
هر کجایم مجاز میرسدم

سوی دنیا نبرده ام دستی
گر کنم پا دراز میرسدم

گر همین نفی خویش اثبات است
رنگ نارفته باز میرسدم

نیم از حشمت آنقدر محروم
مژه داری بناز میرسدم

عمرها رنگ بایدم گرداند
بیخودی هم نیاز میرسدم

نرسیدم بهیچ جا بیدل
تا کجا امتیاز میرسدم

چو اشک امشب بساغر بادهٔ ناب دگر دارم
ز مژگان تا بدامن سیر مهتاب دگر دارم

غرور وحشتم بار تحیر برنمیدارد
چو شبنم در دل آئینه سیماب دگر دارم

لب تر کرده ام گر سیر چشمی باج میگیرد
بجام بی نیازی چون گهر آب دگر دارم

چو شمع از خجلت هستی عرق پیماست جان هم
نه مخمورم نه مستم عالم آب دگر دارم

کدام آسودگی چون حسرت دیدار میباشد
تو مژگان جمع کن غافل که من خواب دگر دارم

گریبان زار اسراریست بیدل هر سر مویم
محیط فطرتم طوفان گرداب دگر دارم

نه تنها نا امید از وصل یارم دورم از دل هم
ز بس حرمان نصیبم پیش من لیلی است محمل هم

غباری نیست بیتابی کزین وحشت سحر جوشد
بهر کم فرصتی اینجا دماغی داشت بسمل هم

مبادا افسردگی دامان جولان طلب گیرد
درین وادی ز پا منشین که در راهست منزل هم

غرور کیست سرمشق دبیرستان نومیدی
که دارد کجکلاهیها شکست فرد باطل هم

بتصویر خیال آیینهٔ زان جلوه قانع شو
همان تمثال خواهی دید اگر گشتی مقابل هم

نگه را ربط حیرت مانع جولان نمی باشد
گذشتن گر بود منظور مهمیز است حایل هم

ز بی آرامی ساز نفس آواز می آید
که جای یک نفس راحت ندارد گوشهٔ دل هم

ترحم نیست بیدل غافل از حال شهید من
ز جوهر در عرق خفته است اینجا تیغ قاتل هم

رنگ پر ریختهٔ الفت گلزار توایم
جسته ایم از قفس رنگ گرفتار توایم

خاک ما جوهر و هر ذره اش آیینه گر است
در عدم نیز همان تشنهٔ دیدار توایم

مرکز دیدهٔ دل غیر تمنای تو نیست
از نگه تا نفس یک خط پرگار توایم

اشک و آه است سواد خط پیشانی شمع
همه واسوختهٔ سبحه و زنار توایم

پیش ازین ساغر الفت چه اثر بنماید
میرویم از خود و در حیرت رفتار توایم

دامن عفو حمایت کدهٔ غفلت ماست
خواب راحت قفس سایهٔ دیوار توایم

جنس موهوم نفس شیفتهٔ نازش نیست
قیمت ما همه این بس که ببازار توایم

مست کیفیت نازیم چه هستی چه عدم
هر کجا ایم همان ساغر سرشار توایم

خورده بر پیش و کم ذره نگیرد خورشید
ای تو در کار همه ما همه در کار توایم

ناله سامان جبین سائی اشکست اینجا
بیدل از درد دل خود ادب اظهار توایم

از این حیرت قفس روزی دو نپسندید آزادم
که آن ناز آفرین صیاد خوش دارد بفریادم

نفس را دام الفت خوانده‌ام چون صبح از این غافل
که از خود می‌برد زین خاکدان آخر همین یادم

دماغ نکهت گل از وداع غنچه می‌بالد
محبت همچو آه از دامن دل کرد ایجادم

خبر از خود ندارم لیک در دشت تمنایت
دل گمگشته دارم که از من می‌دهد یادم

غبار ناتوانم بسته نقش دست امیدی
که نتواند ز دامانت کشیدن کلک بهزادم

فلک شکل حریف منع پروازم تواند شد
چو آواز جرس گیرم قفس سازد ز فولادم

ز پرواز دگر چون بلبل تصویر محرومم
پری در رنگ می‌افشانم و حیران صیادم

زمانی در سواد سایهٔ مژگان تحمل کن
مگر از سرمه دریابی شکست رنگ فریادم

نفس از شش جهت باز است اما ساز وحشت کو
منم آن بی پر و بالی که نتوان کرد آزادم

شکوه فطرتم فرش است هر جا می‌روم بیدل
ز هستی تا عدم یک سایه افکنده است شمشادم

شب که آئینهٔ آن آینه رو گردیدم
جلوه‌ای کرد که من هم همه او گردیدم

خجلت سجدهٔ خاک در او کرد مرا
آنقدر آب که سامان وضو گردیدم

چون سحر سیر جهان تهمت جولان من است
نفسی بود که در پردهٔ او گردیدم

فرصت سلسلهٔ زلف دراز است اینجا
من و یک موی میان تو دو مو گردیدم

گل شبنم زده بی روی تو داغم دارد
از کجا مایل این آبله رو گردیدم

ترک جولان هوس موج گهر کرد مرا
جمع در جیب خودم گر همه سو گردیدم

ناتوانیست پریخانهٔ صد رنگ امید
مفت نقاش خیال تو که مو گردیدم

پیکرم غوطه بصد موج گهر زد بیدل
خوش غبار هوس آن سر کو گردیدم

سحر کیفیت دیدار از آئینه پرسیدم
بحیرت رفت چندانی که من هم محو گردیدم

بذوق وحشتی از خود تهی کردم جهانی را
جنون چندین نیستان کاشت تا یکناله نالیدم

بعریانی خیالم بار چندین پیرهن دارد
سواد فقر پرورد است یکسر در شب عیدم

بشوخی گردشی از رنگ تصویرم نمی آید / که من در خامهٔ نقاش پیش از رنگ گردیدم
زچندین پیرهن بر قامت موزون عنابی / لباس عافیت چسپان ندیدم چشم پوشیدم
مرا از وهم عقبی سخت میترسانی ای زاهد / باین تهدید اگر مردی برآر از ملک امیدم
نه آهنگی است نی سازی نه انجامی نه آغازی / بفهم خویش مینازم نمیدانم چه فهمیدم
چراغی حیرت دیدار خاموشی نمیخواهد / تحیر ناله بود اما من بیهوش نشنیدم

ندانم سایهٔ سرو روان کیستم بیدل
برنگی رفته ام از خود که پنداری خرامیدم

نفس را بعد ازین در سوختن افسانه میسازم / چراغی روشن از خاکستر پروانه میسازم
سراپا خار خارم سینه چاک طرهٔ یارم / بجسم استخوان تا صبح گرد شانه میسازم
محبت در عدم بی نشئه نپسندد غبارم را / همان گرد سرت میگردم و پیمانه میسازم
دماغ طاقتی کو ناتوان گامی زخود رفتن / سرشک ناتوانم لغزش مستانه میسازم
عقوبتها گوارا کرد بر من بی پر و بالی / قفس چندانکه تنگی مینماید دانه میسازم
سر و برگ تسلی دیده ام وضع عبارت را / برای یکمژه خواب اینقدر افسانه میسازم

مبادا بیدل آن گنجی که میگویند من باشم
مرا هم روزگاری شد که با ویرانه میسازم

زچاک سینه آهی می نویسم / کتانم حرف ماهی می نویسم
غبار انتظار کیست اشکم / که هر سطری براهی می نویسم
برنگ سایه مشق دیگرم نیست / همین روز سیاهی می نویسم
نیاز آئینهٔ اسرار ناز است / شکست کجکلاهی می نویسم
ز دل نقش امیدی جلوه گر نیست / برین آئینه آهی می نویسم
دو عالم نسخهٔ حیرت سواد است / بهر صورت نگاهی می نویسم

چو صبحم صفحهٔ بی نقش است بیدل
در و گرد سیاهی می نویسم

عجز طوفان کرد محو الفت امکان شدیم
ریخت قدرت بال و پر تا گرد این دامان شدیم

ای بسا نقشی که آگاهی بیاد ما کشید
ما کنون زیب تغافل خانهٔ نسیان شدیم

پیکر ما را چو گردون بی سبب خم کرده اند
در میان گوی نبود آدم که ما چوگان شدیم

بی تمیزی داشت ما را ناز پرورد غنا
آخر از آدم شدن محتاج آب و نان شدیم

بیحجاب سبزه نتوان دید عرض نوبهار
پیرهن کردیم سامان هر قدر عریان شدیم

پشت دستی هم نشد ریش از ندامتهای ما
طبع ما وقتی پریشان شد که بی دندان شدیم

بس که ما را شعلهای درد و داغ از هم گداخت
آب گشتیم و روان از دیدهٔ باران شدیم

مشت خاک تیره را آئینه کردن حیرتست
جلوهٔ کردی که ما هم دیدهٔ حیران شدیم

بیدل از ما عالمی با درس معنی آشناست
ما بفهم خود چرا حرف خط نادان شدیم

پروانه شوم تا پر طاوس گشایم
از عالم عنقا چه خیالست بر آیم

با موج گهر باخته ام دست و گریبان
از دامن خود نیست برون لغزش پایم

تا غره بافسون سعادت نتوان زیست
بر سایهٔ خود بال فشانده است همایم

از صنعت مشاطگی یاس مپرسید
کز خون مراد دو جهان بست حنایم

ذرات جهان چشمک اسرار وصالست
آغوش من اینست که چشمی بگشایم

کونین غباریست کز آئینهٔ من ریخت
کو عالم دیگر که من از خویش بر آیم

جیب نفسی میدرم و میروم از خویش
کس نیست بفهمد که چه رنگست قبایم

تحقیق ز موهومی سازم چه نماید
تمثال دوئی نیست بهر آئینه جایم

ساقی قدحی چند مشو مانع تکلیف
شاید روم از یاد خود و باز نیایم

بیدل مکن آرام تمنا که در ایجاد
بر باد نهادند چو پرواز بنایم

گهی بر صبح پیچیدم گهی با گل جنون کردم
بچاک صد گریبان خویش را از خود برون کردم

شرار کاغذ من محمل شوق که بود امشب
که هر جا جلوه کرد آسودگی وحشت فزون کردم

شکستم تا برون جستم من از تشویش پیدائی
برای چشم بند هر دو عالم یکفسون کردم

بقدر هر نفس میبایدم از خویشتن رفتن
غباری را بقدر جانکنیها بیستون کردم

نسیم سبزه تا زمن عرق آورد و شبنم شد
درین خجلت سراکاری که میباید کنون کردم

چه خواهد خواست عذر ما ز پروازی که رنگش را
بتکلیف خرام سایهٔ گل نیلگون کردم

حنای دست او بیدل هوا پیمای سودن شد
من از تشویر بیدادش نه مردم بلکه خون کردم

عافیتها بر مزاج پرفشان دزدیده‌ام
چون شرر در جیب پرواز آشیان دزدیده‌ام

دم زدن با چرخ بر می‌آردم زین خاکدان
در نفس چون صبح چندین نردبان دزدیده‌ام

همچو عمر از وحشت حیرت سراغ من مپرس
روز و شب میتازم و از خود عنان دزدیده‌ام

یکقلم جنس دکان ما دم شور و شر است
مفت راحتها که خود را درمیان دزدیده‌ام

چون مه نو گر همه بر چرخ بردم داغ شد
جبههٔ کز سجدهٔ آن آستان دزدیده‌ام

در کتاب فهم عنقا نیز نتوان یافتن
لفظ آن نامی که از ننگ نشان دزدیده‌ام

درگره دارد تغافل نقد و جنس کائنات
بسته‌ام چشم و زمین تا آسمان دزدیده‌ام

بیدل از ناموس اسرار تمنایم مپرس
سینه از آه و لب از جوش فغان دزدیده‌ام

بباغی که چون صبح خندیده بودم
ز هر برگ گل دامنی چیده بودم

جنون میچکد از در و باغ امکان
دماغ خیالی تراشیده بودم

اگر سبزه رستم وگر گل دمیدم
بمژگان نازت که خوابیده بودم

کس آئینه دارت نشد ورنه من هم
بحیرت امیدی تراشیده بودم

چرا آب گوهر نباشد غبارم
براه تو چون اشک غلطیده بودم

ادب نیست در راه او پا نهادن
اگر سر نمیبود لغزیده بودم

ندانم کجا رفتم از خویش بیدل
بیاد خرامی خرامیده بودم

بقدر آخر سر و برگ فنای خویشتن گشتم
سراب موج نقش بوریای خویشتن گشتم

بقدر گفتگو هر کس درینجا محملی دارد
دو روزی منهم آواز درای خویشتن گشتم

ندانم شعلهٔ افسرده ام یا گرد تمثالم
که تا از پا نشستم نقش پای خویشتن گشتم

سواد نسخهٔ عشقم مدرس حسن روشن شد
گشودم بر تو چشم و آشنای خویشتن گشتم

سراغ مطلب نایاب مجنون کرد عالم را
بذوق خویش من هم در قفای خویشتن گشتم

خطر بهای جام بیخودی معذورئی باشد
بیاد گردش چشمت فدای خویشتن گشتم

کباب یک نگاه گرم بود اجزای من بیدل
برنگ شمع از سر تا بپای خویشتن گشتم

ز غفلت گر همه یکداغ سامان بود در دستم
همان انگشتر ملک سلیمان بود در دستم

درین گلشن نه گل دیدم نه رمز غنچه فهمیدم
ز دل تا عقدهٔ یک چشم حیران بود در دستم

پرافشانی ز موج گوهرم صورت نمی بندد
سر این رشته تا بودم پریشان بود در دستم

سواد عجز روشن کردم و درس دعا خواندم
درین مکتب همین خط شنجوان بود در دستم

به بیدستگاهی گر بقسمت میشدم قانع
کف خود دامن صحرای امکان بود در دستم

جنون آوارهٔ دیر و حرم عمریست میگردم
شکایت نقش بر هر ذره عنوان بود در دستم

کف صیقل برد سودن درین هنگامهٔ عبرت
بحیرت مردم و آئینه پنهان بود در دستم

چو صبح از کسوت هستی نبردم صرفه جز چاکی
چه سازم جیب فرصت دامن افشان بود در دستم

شبم آمد بکف بیدل حضور دامن وصلی
که ناخن هم ز شوقش چشم حیران بود در دستم

گاه خرد مشربم گاه جنون خودم
انجمن جلوهٔ بوقلمون خودم

تا بثریا رسید آبلهٔ پائی من
اینقدر افسردهٔ همت دون خودم

خلوت آئینه ام موج پری میزند
این که توام دیدهٔ نقش برون خودم

قطرهٔ این بحر را ظاهر و باطن یکیست
هم ز برون دیدنیست آنچه درون خودم

گر نبود زندگی رنج هوسها کراست
در خور آب بقا تشنهٔ خون خودم

در خور ظرف خیال حوصله دارد حباب
بیدل دریاکش جام نگون خودم

چراغ خامشم حیرت نگاه محفل خویشم
سپند پای تا سر داغم اما بر دل خویشم

نمیخواهم که پیمان طلب باید شکست از من
وگرنه هرکجا از پا نشستم منزل خویشم

بچشم آفرینش نیست چون من عقدهٔ اشکی
چکیدنها اگر دستم نگیرد مشکل خویشم

خجالت بایدم چون گل کشید از دامن قاتل
که من واقف ز اجر خونبهای بسمل خویشم

ز دریای قناعت سیرچشمی گوهری دارم
همه گر قطره باشم قلزم بی ساحل خویشم

اگر صد عمر گردد صرف پروازم درین گلشن
همان چون گل قفس پروردهٔ چاک دل خویشم

کباب عافیتم بیدماغ افسرده جاهم
چو شمع خواب فراغت بس است ترک کلاهم

بحیرتم جرس کاروان شوق که دارد
که شور حسرت گل میچکد ز تار نگاهم

غرور حسن تو زیر قدم نکرد نگاهی
بوادیی که دل برق سوخت عجز گیاهم

عبث درین چمنم نیست پرفشانی الفت
چو صبح بوی گلی دارد آشنائی آهم

قدم بدامن تسلیم شکنم بچه جرات
دل شکسته شکست شیشه بسر راهم

کفیل عافیت من بس است وضع ضعیفی
ز رنگ رفته همان سر ببالش پرکاهم

بقطرگی ز محیطم مباش اینهمه غافل
اگرچه موج که هستم حباب کلاهم

بصفحه که نویسند حرفی از عمل من
خطی است نقطه اش ز انفعال بار گناهم

چه آفتاب قیامت چه تاب آتش دوزخ
تری نبرد ز نقشی که کرد نامه سیاهم

چه ممکن است بنالد به عجز ریشهٔ دردم
شکست آبله می افکند چو تخم براهم

بجلوهٔ تو ندارم چه سان رسم من بیدل
بجز دمی رسم از بس که نارساست نگاهم

باز بر خود تهمت عشقی چو بلبل بسته ام
آشیانی در سواد سایهٔ گل بسته ام

از که ضبط عنان موج دریا روشن است
جزوی از دل دارم و شیرازهٔ کل بسته ام

از هجوم ناتوانیهای جوش آبله
باز روی قطره آبی یکدرم پل بسته‌ام

گردش رنگ شرارم شعلهٔ جواله ریخت
نقش جام دیگر از دور تسلسل بسته‌ام

نسخهٔ آئینهٔ دل جای درس حیرت است
چون نفس ناچار پیمان تأمل بسته‌ام

نیستم دلکوب این محفل چو مینای تهی
بیشتر از رفتن خود بار قلقل بسته‌ام

چون صدا اسیرم برون از کوچهٔ زنجیر نیست
گر ز گیسو بر گرفتم دل بکاکل بسته‌ام

میدهم خود را بیادش تا فراموشم کند
مصرعی در رنگ مضمون تغافل بسته‌ام

یاد شوخیهای نازت دارد ایجاد بهار
محو دستار توام گل بر سر گل بسته‌ام

اوج عزت نیست بیدل لنشین همتم
پرتو خورشیدم احرام توکل بسته‌ام

میرسد گویند باز آن آفتاب صبحدم
صبح کی خواهد دمید ای من خراب صبحدم

آسمان گر بی حسد میبود برابنای فیض
دیده‌های آخرش میداشت تاب صبحدم

این زیارتگاه وحشت قابل نظاره نیست
عزم گلزار دگر دارد شتاب صبحدم

فیض هم درخورد استعداد می‌بخشد اثر
تکمه نتوان بست در بند نقاب صبحدم

آبرنگ باغ فیض از عالم افراط نیست
به که جز شبنم نیفشاند سحاب صبحدم

غفلت ایام پیری از سر من وا نشد
سخت دشوار است بیدل ترک خواب صبحدم

نسخهٔ هیچیم و هستی از عدم آورده‌ایم
ما و من حرفی که میگردد رقم آورده‌ایم

ایفلک از ما ضعیفان بیش ازین طاقت مخواه
چون مه نو خویش را بر پشت خم آورده‌ایم

بر درت پیشانی خجلت تشفیع ما بس است
سجدهٔ در بار ما گر نیست نم آورده‌ایم

صبح ما روشن سواد نسخهٔ آرام نیست
سطرگردی در خیال از مشق رم آورده‌ایم

عمرها محرم جیب تأمل باختیم
تا کنون ما و خیالت سر بهم آورده‌ایم

سعی ما واماندگان سر منزل دیگر نداشت
همچو لغزش روی بر نقش قدم آورده‌ایم

اینقدر رقص سپند ما با میدفناست
ناله در باریم اتا سپند هم آورده‌ایم

همت ما چون سحر منت‌کش اسباب نیست / اینقدر هستی که داریم از عدم آورده‌ایم

حاصل جمعیت اسباب جز عبرت نبود
مفت ما بیدل که مژگانی بهم آورده‌ایم

بدل گردی ز هستی یافتم از خویشتن رفتم / نفس تا خانهٔ آیینه روشن کردمن رفتم
درین گلشن که سیر رنگ بوی خودسری دارد / جهانی آمد اما من بیاد آمدن رفتم
ز بزم او چه امکانست چون شمع برون رفتن / اگر از خویش هم رفتم بدوش سوختن رفتم
بآگاهی نبردم صرفهٔ تدبیر عمر باقی / ز غفلت چشم پوشیدم بفکر پیرهن رفتم
پر طاوس دارد محمل پرواز مشتاقان / بیادت هر کجا رفتم بسامان چمن رفتم
ادا فهم رموز غیب بودن دقتی دارد / عدم شد جیب فطرت تا بفکر آن دهن رفتم
صدای ساغر الفت جنون کیفیت است اینجا / لب او تا بحرف آمد من از خود چون سخن رفتم
چو شمعم مانع وحشت نشد بیدست و پاییها / بلغزشهای اشک آخر برون زین انجمن رفتم
باتش جگر خوردم بنفی خود دل افشردم / ز معنی چون اثر بردم نه او آمد نه من رفتم

چو گردون عمرها شد بال وحشت میزنم بیدل
نرفتم آخر از خود هر قدر از خویشتن رفتم

رفت فرصت زکف اما من حیرت توام / آنقدر دست ندارم که توان سود بهم
کو مقامی که توان مرکز هستی فهمید / از زمین تا فلک آغوش کشیده ست عدم
عشق هرجا فکند مائدهٔ حسن ادب / هم بپاییست که بپایت نتوان خورد قسم
آبرو نی که بود عاریتی روسیهی است / جمله زنگست اگر آینه بردارد نم
عجز رفتار همان مرکز جمعیت ماست / قدم آبله که بدزدد ستم
طالب صحبت معنی نظران باید بود / خاک در چشم بهشتی که ندارد آدم
قدر احسان اگر اینست که من میدانم / لب زخمی نتوان بست بشکر مرهم
عجز طاقت چه قدر سرمهٔ عبرت دارد / بس که خم قد ما گشت سرم محو قدم
بچه امید کنم خواهش وصلش بیدل / من که آغوش وداع خودم از قامت خم

شب چشم امتیازی بر خویش باز کردم
آئینهٔ تو دیدم چندان که ناز کردم

صبح جنون نژادم شوق بهیچ شادم
گردی بباد دادم افشای راز کردم

ممنون سعی خویشم کز عجز نارسائی
کار نکردهٔ دی امروز باز کردم

آسوده ام در اندیشت از فیض نارسائی
گز دست کوتهٔ خود پائی دراز کردم

در دشت بی نشانی شبنم نشان صبحم
عشقت زمن اثر خواست اشکی نیاز کردم

اسباب بی نیازی در رهن ترک دنیاست
کشتن دگر چه لازم چون احتراز کردم

مینای من زحیرت در سنگ خون شد آخر
تا می بخاطر آمد یاد گداز کردم

جز یک طپش سپندم چیزی نداشت بیدل
آتش زدم بهستی کین عقده باز کردم

نه فکر غنچه‌ئی نی اندیشهٔ گل میکند شبنم
بمضمون گداز خود تامل میکند شبنم

درین گلشن که راحت برده اند از بستر نکهت
بامید ضعیفیها توکل میکند شبنم

تو هم از خود برون آ محو خورشید حقیقت شو
بیک پرواز جزو خویش را کل میکند شبنم

طرب خواهی دمی بر سنگ زن پیمانهٔ عشرت
قدحها از گداز خویش پر مل میکند شبنم

تو محرم نشئهٔ اسرار خاموشان نهٔ ورنه
درین گلزار بیش از شیشه قلقل میکند شبنم

ز سامان عرق بیدل خطش حسن دگر دارد
گهر در رشتهٔ موج رگ گل میکند شبنم

دوش چون نی سطر دردی میچکد از خامه ام
ناله ها خواهد بر افشاند از گشاد نامه ام

تا نمی پوشد نفس عریان تنی های مرا
بشتر چون صبح رنگ چاک دارد جامه ام

دیگ زهدی در ادبگاه محبت پخته ام
زیر سرپوش حباب گنبد عمامه ام

مشق راحت نیست مژگانی که می آرم بهم
بیرخت خط میکشد بر نقش هستی خامه ام

بیدل از یوسف دماغ بی نیاز من پر است
انفعال بوی پیراهن ندارد شامه ام

یاد آن فرصت که عیش رایگانی داشتیم
سجدهٔ چون آسمان بر آستانی داشتیم

یاد آن سامان جمعیت که در صحرای شوق
بس که میرفتیم از خود کاروانی داشتیم

یاد آن سرگشتگی کز نسبتش چون گردباد
در زمین خاکساری آسمانی داشتیم

یاد آن غفلت که از گرد متاع زندگی
عمر دامن چیده بود و ما دکانی داشتیم

ای برهمن بیخبر از کیش همدردی مباش
پیش ازین هم ما بت نامهربانی داشتیم

هر قدر او جلوه می‌افروخت ما می‌سوختیم
در خور عرض بهار او خزانی داشتیم

در سر راه خیالش از طپیدنهای دل
تا غباری بوده ما بر خود گمانی داشتیم

دست ما محروم ماند آخر ز طوف دامنش
خاک نم بودیم و گرد ناتوانی داشتیم

جرات پرواز را جا نیست بیدل ورنه ما
در شکست بال فیض آشیانی داشتیم

پر افشانم چو صبح اما گرفتاری هوس دارم
بقدر چاک دل خمیازهٔ شوق قفس دارم

ضعیفی کسوتم از دستگاه من چه میپرسی
پری چون مور اگر پیدا کنم حکم مگس دارم

تظلم یاس وارد ورنه من از صبر ناکامی
نفس دزدیدنی سرکوب صد فریادرس دارم

دل نالانی از اسباب امکان کرده‌ام حاصل
هوس گو کاروانها ساز کن من یک جرس دارم

نفس تا میکشم فردوس در پرواز می‌آید
برنگ بال طاوس آرزوها در قفس دارم

هجوم نشئهٔ دردم مپرس از عشرتم بیدل
چو مینا خون دل میبرزم و عرض نفس دارم

چنین از گردش چشم تو می‌آید بجان انجم
سر و [illegible] ریزد چون [illegible] تا آسمان انجم

عرق جوش است حسن ایستون چشم حیرانی کن
قدح باید گرفت آنجا که آید در میان انجم

ز گردون مایهٔ عشرت طمع دارم ازین غافل
که اینجا همعنان اشک [illegible]

شراری چند سامان کن اگر بر خود زدی آتش
نمی‌آید بکار [illegible] انجم

تو از غفلت بصد امید سودا کرده ورنه
بغیر از چشمک خشکی ندارد [illegible] دکان انجم

مخور بیدل فریب تازگی از محفل امکان
که من عمریست می‌بینم همان چرخ و همان انجم

چون غنچه در خیال تو هرگاه رفته‌ایم — محمل بدوش بیخودی آه رفته‌ایم
راه سفر اگر همه ابروست تا جبین — از ضعف چون هلال بیک ماه رفته‌ایم
فرصت ز رنگ ماست پرافشان نیستی — غافل ز ما مباش که ناگاه رفته‌ایم
بانگ دراست قافلهٔ بیقرار ما — یک گام ناگشوده بصد راه رفته‌ایم

بیدل به بیدلی گرهی نیست ناله‌ام
آزاده‌ایم اگر همه در چاه رفته‌ایم

بحسرت خویش را بیگانهٔ ادراک میسازم — جنون ناتوانم جیب مژگان چاک میسازم
ز استغنای نومیدیست با من دست افسوسی — که گر برهم زنم نقش دو عالم پاک میسازم
همای لامکان پروازم واز بی پروبالی — به پستی مانده‌ام چندانکه با افلاک میسازم
شکار افکن چو خون صیدم از جا بر نمیدارد — ز نومیدی بخود می‌پیچم و فتراک میسازم
غرور اعتبار از قصر و بام و در نمیبازد — بآه سرد گردابی که دارم چاک میسازم
بعریانی تظلم نیز از من چشم می‌پوشد — اگر باشد گریبان تازه در دل چاک میسازم

درین ماتم سرا بیدل مپرس از کسوت شمعم
ز من تا آستینی هست مژگان پاک میسازم

کو جهد که چون بوی گل از هوش خود افتم — یعنی دو سه گام آنسوی آغوش خود افتم
کو لغزش پایی که بناموس وفاییت — بار دو جهان گیرم و بر دوش خود افتم
ای بخت سیه روز چرا سایه نکردی — تا در قدم سرو قباپوش خود افتم
بهر دگران چند کنم وعظ طرازی — ایکاش شوم حرفی و در گوش خود افتم

بیدل همه تن بار خودم چون نفس صبح
بر دوش که افتم اگر از دوش خود افتم

نور جهان در ظلمت آباد وطن گم کرده‌ام — آه ازین یوسف که من در پیرهن گم کرده‌ام
وحدت از بار دوئی اندوه کثرت میکشد — در وطن ز اندیشهٔ غربت وطن گم کرده‌ام
گر عدم حایل نباشد زندگی موهوم نیست — عالمی را در خیال آن دهن گم کرده‌ام

موج دریا در کنارم از تک و پویم مپرس / آنچه من گم کرده‌ام از نایافتن گم کرده‌ام
چون نم اشکی که از مژگان فرو ریزد بخاک / خویش را در نقش پای خویشتن گم کرده‌ام
چون نفس از جستجوی مدعا آگه نیم / اینقدر دانم که چیزی هست من گم کرده‌ام

اگر دریا نگیرد خورده بر بیش و کم شبنم
تو هم بر اشک ما قوت مگیر از عالم شبنم

بچشم محو گلزارت نگه شوخی نمیداند / تحیر میکند هموار پیچ و خم شبنم
درین گلشن که شخص از شرم پیدائی عرق دارد / سحر گل کردن ما گشت آخر محرم شبنم
طلسم حیرتست آئینه دار کسوت هستی / مدان جز حلقهٔ چشمی نگین خاتم شبنم

طربها خاک گشت آنجا که دل بیمدعا گردد
درین گلشن چمن فرشست بیدل بی غم شبنم

زین گوشه اگر باد برد حاصل خاکم / چون صبح چکد شبنم از اشک دل چاکم
از بسمل شمشیر وفا هیچ مپرسید / دارم نظر ذوق بلائی که بلاکم
دل شمع خیالیست که تا حشر نمیرد / زنهار تکلف مفروشید بخاکم
تر نیستم از خجلت آئینهٔ هستی / تمثال کشیده است ته دامن پاکم

بیدل بخیال مژهٔ چشم سیاهی
امروز سیه مست تر از سایهٔ تاکم

نه خط شناس امیدم نه درس واقف بیم / بحیرتم که محبت چه میکند تعلیم
بغیر سجده رسیمای عجز ما مطلب / جبین آئینه و بی داری تسلیم
چه نالها که زیاد تو بر دلم خون شد / حذر که صورت منقار ما دلیست دو نیم
عبث مناز که خونت بخاک میریزند / سرشک را قدم از جراحت خواست دو نیم
نشست شعله‌ام از باد سوختن برخاست / نفس گداخته را رنگ میکند تعظیم
ز نسبت دهنت بسکه لذت اندوز است / بهم دو بوسه زند لب گه تکلم میم
درون پردهٔ هستی تردد انفاس / اشاره‌ایست که اینجا مسافریست مقیم

زشور وحدت و کثرت بدردسر نروی
حدیث ذره و خورشید مبحثی است قدیم

چو ابر دست بدامان اشک زن بیدل
مگر زگریه برآید سیاهیت زگلیم

قیامت کرد گل در پیرهن بالیدنت نازم
جهان شد صبح محشر زیر لب خندیدنت نازم

تغافل در لباس بی نقابی اختراع است این
جهانی را بشور آوردن و نشنیدنت نازم

عتاب از چین پیشانی ترحم خرمن است اینجا
تبسم کردن و تیغ غضب نامیدنت نازم

زشور قطره جز دریا کسی دیگر چه میداند
دلم در دست و من از حال دل پرسیدنت نازم

نفس در عرض وحشت باز آزادی نمیخواهد
قبا عریانی و انگاه دامن چیدنت نازم

تغافل صد نگه میپرسد از احوال من بیدل
مژه نگشوده سوی خاکساران دیدنت نازم

نالهٔ عجز نوای لب خاموش خودم
نشئهٔ شوقم و دُردِ می سرجوش خودم

باسیران وفا آفت دوران چه کند
جوشنی در نظر از بال قفس پوش خودم

نقد کیفیتم از میکدهٔ یکتائی است
میکشم جرعه ز دست تو و مدهوش خودم

عضو عضوم چمن آرای پر طاوس است
بخیال تو هزار آئینه آغوش خودم

انتظار هوس کردن خوبان تا چند
کاش صبحی دمد از طرف بناگوش خودم

چه خیال است کشم حسرت دیگر چو حباب
من که از پاس نفس آبله بر دوش خودم

شمع تصویرم و از داغ نیم افسرده
آنقدر سوختهٔ آتش خاموش خودم

بیدل از فکر غم و عیش گذشتن دارد
امشبی دارم و فرصت شمر دوش خودم

بعد مردن نیست پنهان نیز داغ بسملم
روشن از دیدهٔ حیران چراغ بسملم

دستگاه راحتم منت کش اسباب نیست
در پر خویشم پس بالین فراغ بسملم

جنس دیگر چیست تا از دوستان باشد دریغ
تیغ قاتل هم زخون گرمی است داغ بسملم

رنگ دارد آتشی از کاروان بوی گل
میتوان از موج خون کردن سراغ بسملم

پرفشانیهای یاس آخر تمکین میکشد — عافیت مفت است اگر باشد دماغ بسملم

چشم قربانی ندارد احتیاج مردمک
باده پر صافست بیدل در ایاغ بسملم

تا گشته پر حدیث لبت آشنا لبم — چون ساغر نگه ز تحیر لبالبم
چون گل بباغ دهر ز جوش هجوم زخم — بهر ثنای تیغ تو سر تا بپا لبم
می پیچیدم زبان تمنا برنگ موج — خشک است همچو بحر ز شوق نوا لبم
نام ترا که گوهر مقصود گفتگوست — بگرفته چون صدف بدو دست دعا لبم
میترسم از فراق برنگی که گاه حرف — در خون طپیم اگر شود از هم جدا لبم
تا چند پرسی از من آشفته حال دل — چون ساغر شکسته ندارد صدا لبم
چون بحر کز حباب برون آورد نفس — تبخاله میشود سخن از سینه تا لبم

بیدل خموشیم ز فنا میدهد نشان
اگر نیم که این لب گور است یا لبم

ردیف نون

درخور گل کردن فقر است استغنای من — نیست جز دست تهی صفر غرور افزای من
نیستم وحشت کمین الفت پرستم در لباس — چشمکی دارد پری در کسوت مینای من
نگاه آه یاس گاهی ناله عریان میشود — خلعت دل را چه کوتاهیست بر بالای من
سیر دیر و کعبه جز آوارگیهایم نخواست — تند هواگیر فشار این مکانها جای من
دستگاه عبرت آنجا جز تعلق هیچ نیست — میگشاید چشم من چون شمع خار پای من
تا قیامت بایدم سرگشته پرواز بود — دام دارد در هوا صیاد بی پروای من
از غبار شیشه ساعت قدح پر میکشم — خشکی این بزم نم نگذاشت بر صهبای من
سرکشیدنهای اشکم غافل از عجزم مباش — آستان سجده می آراید استغنای من
فرصت از کف رفت دل کاری نکرد افسوس عمر — کاروان بگذشت من در خواب بودم وای من
میکشم چون صبح از اسباب این وحشت سرا — تهمت ربطی که نتوان بست بر اجزای من
سایه ام بیدل ز نیرنگ غم و عیشم مپرس — نیست ممتاز آنقدر روز من از شبهای من

روانی نیست محو جلوه را بی آب گردیدن
سزد گر اشک آموز نگاه ناخرامیدن

درین دریا که عریانیست یکسر ساز امواجش — حباب ما به پیراهن رسید از چشم پوشیدن
ز خواب عافیت چون موج گوهر مستیم غافل — بهم می آورد مژگان من بر خویش بالیدن
اگر فرصت نقاب از چهرهٔ تحقیق بردارد — شرار کاغذ ما و هزار آئینه گردیدن
ز خودداری تبرا کن اگر آرام میخواهی — که چون اشک است اینجا عافیت در رهن لغزیدن
ادب پروردهٔ تسلیم دیرستان اصنامم — دل آتشخانه دارد که میباید پرستیدن
تو بر خود جلوه کن من هم همین حیرتی دارم — نداند عکس راه خانهٔ آئینه پرسیدن
ندارد آگهی جز حسرت وضع حباب اینجا — سراپا چشم باش اما ادب فرسای نادیدن

در آن محفل که لعل او تبسم میکند بیدل
اگر پاس ادب داری نخواهی خاک بوسیدن

چنین کشتهٔ حسرت کیستم من — که چون آتش از سوختن زیستم من
نه شادم نه محزون نه خاکم نه گردون — نه لفظم نه مضمون چه معنیستم من
نوائی ندارم نفس می شمارم — اگر ساز عبرت نیم چیستم من
بخندید ای قدر دامان فرصت — که یکچند با خویش بگریستم من
درین غمکده کس مبادا بحالم — بمرگی که بیدرد دل زیستم من
جهان گو بسامان هستی نه ارزد — کمالم همین بس که من نیستم من

با این یک نفس عمر موهوم بیدل
بقا تهمت شخص فانیستم من

آخر از بار تعلقهای اسباب جهان — عبرتی بستیم بر دوش نگاه ناتوان
گرمئی در مجمر هنگامهٔ آفاق نیست — آتش این کاروانها رفت پیش از کاروان
صبح این هنگامه از سیر خود غافل مباش — یک نفس پیدائیت از عالمی دارد نشان
ای هما کام هوس از ما نخواهی یافتن — مغز داران حقیقت فارغند از استخوان

هرقدر از خود برآئی دستگاه عزتی
منظر قدر تو وزدیده است چندین نردبان

جوهر پرواز من پیشی نشان افتاده است
کاش رنگم بر پر طاوس بندد آشیان

بیرواجیهای عرض احتیاجم داغ کرد
آبرو چندانکه میریزم نمیگردد روان

عیشها دارد عدم فرسائی اجزای من
جوش مهتابست هرجا پنبه شد بار گران

نیست غیر از احتیاط آگهی دشواریم
زیر کوه از بار مژگانم چو چشم پاسبان

عمرها شد بیدل از بیچارگی پرمیزنم
چون نفس در دام یکعالم دل نامهربان

آفتست از دوستان خویش سر برداشتن
میکشد مژگان دو صف از یکدگر برداشتن

چون نگه تا کی ز مژگان بایدم زحمت کشید
یک طپش پرواز و چندین بال و پر برداشتن

رنگی از عشرت ندارد نوبهار اعتبار
زین چمن باید چو شبنم چشم تر برداشتن

از حلاوت بگذر ای بی قدر دان درد باش
ناله ناپیداست گر خواهی شکر برداشتن

نخل هستی از علایق ریشه محکم کرده است
چون نفس میباید از یکسو تبر برداشتن

نیست عذر ناتوانی باب اقلیم فنا
زخم بسیار است میباید جگر برداشتن

شش جهت بیدل غبار رنگ سامان چیده است
احتیاجت نیست دیوار دگر برداشتن

چون ریشه درین باغ بافسون دمیدن
سر برکشی تا نخوری پای دویدن

هرجاست سری نیست گریزش ز گریبان
در چاه نه افتید ز رفعت طلبیدن

بر هستی ما چند به نیرنگ ببالیم
چون شمع کفافست سر انگشت مکیدن

ما هیچکسان فارغ از آرایش نازیم
تمثال ندارد به آئینه خریدن

سررشتهٔ عملش زلف جهد برو بست
کس پیش ره غمزه نگیرد بدویدن

در باغ خیالم که گذشتن ثمر اوست
انگار که من نیز رسیدم برسیدن

طاوس من احرام تماشای که دارد
دل گشت سراپای من از آئینه چیدن

بی ساخته ناز تو پرست غرور است
می میکشد از رنگ حنا دست کشیدن

زین مزرعه خجلت ثمر حاصل خویشیم ... تبخاله چه بار آورد از شوق دمیدن
پیری هوس جرات جولان نپسندد ... ما را دو سه گام آنسوی خود برد خمیدن

بیدل همه معنی نظران پنبه بگوشند
من نیز شنیدم سخنی از نشنیدن

ترشح مایهٔ نازی دلی را محو احسان کن ... تبسم میکنی آئینه برگیر و نمکدان کن
بهار جلوه گراندکی از خود برون آئی ... چو تخم از ریشه مردن دادن تحریک مژگان کن
اگر در سایهٔ مژگان صورت جا دهد فرصت ... براحت واکش و آرایش چتر سلیمان کن
بهار بینش انداز پر طاوس میخواهد ... بیکم گان گشودن سیر چندین چشم حیران کن
ندارد قدردانی جز ندامت کوشش فرصت ... بدست سوده چندین خدمت طبع پریشان کن
نفس دزدیدنت کیفیت دل نقش می بندد ... گهر انگارهٔ داری بضبط موج سوهان کن
بتمثال حباب از بحر تا کی منفعل باشی ... دوئی تا محو گردد خانهٔ آئینه ویران کن
بگوشم از شبستان عدم آواز می آید ... که چون طاوس اگر از بیضه وارستی چراغان کن

چو صبح از صنعت وارستگی غافل مشو بیدل
بچین دامنی طرح شکست رنگ امکان کن

آئینهٔ وصل چیست حیرتی آراستن ... در اثر ما و من یکدو نفس کاستن
مفت تماشاست حسن لیک تشکر نگاه ... از سر خود بایدت چون مژه برخاستن
جلوهٔ رنگ دوئی خون حیا میخورد ... سخت ادب دشمنست آئینه آراستن
به که به پیش کریم ناز کنی وقت جرم ... ورنه ز کم همتی است عذر گنه خاستن

بیدل اگر محرمی جلوه بیرنگ باش
دام تماشا مکن کلفت پیراستن

بی نشان حسنی که درس جلوه میخواند ز من ... عالمی برهم زند تا رنگ گرداند ز من
نور غیر از کسوت عریانی خورشید نیست ... چشم بند است این که او خود را بپوشاند ز من
آبیار مزرع خاموشیم اما چه سود ... شوق میکارد نفس تا ناله رویاند ز من

در طلب ضبط عنانم صرفهٔ عجز است و بس
ترسم از خود رفتنم ناگه که گرداند ز من

شهپر عنقاست موج جوهر آئینه ام
مفت آن صیقل که تمثالی بگرداند ز من

چون حباب آئینه ام چشمی است بی قید نگاه
آه از آن روزی که حیرت دامن افشاند ز من

سایه وار آن به که دیگر سر نه بردارم ز خاک
تا توانائی دل موری نرنجاند ز من

داغ شد از خجلت من سیل بنیاد فنا
آنقدر گردی نمی یابد که بنشاند ز من

بیدلم بیدل ز شرم سخت جانیها مپرس
دور از آن در خاک هم آبست گرماند ز من

حیرت آهنگم که میفهمد زبان راز من
گوش بر آئینه نه تا بشنوی آواز من

چشم تا برهم زنم زین دامگاه آزاده ام
در خم مژگان وطن دارد پر پرواز من

حسن اظهار حقیقت پر نزاکت جلوه بود
تا ببزم آیم ز خلوت سوخت رنگ ناز من

داغ شو ای پرسش از کیفیت حال سپند
نغمهٔ دارم که آتش میزند بر ساز من

گوش گو محرم نوای پردهٔ عجزم مباش
اینقدر یا بس که تا دل میرسد آواز من

شمع را در بزم بهر سوختن آورده اند
فکر انجامم مکن گردیدهٔ آغاز من

آنقدر بیدل ندارم حیرت و دل میطپد
ره ز من بیرون ندارد فکر گردون ساز من

تغافل دارد از اسباب امکان اقتدار من
جهانی را بچشم بسته می بیند کنار من

گهرداری صدف را از شکست ایمن نمیسازد
بضاعتها دل است و دل نمی آید بکار من

چه سازم تا شوم از آفت نشو و نما ایمن
چو نخل شمع خصم ریشه اشنا دست تار من

پریشانی ندارد موج اگر دریا عنان گیرد
گواهی میدهد حالم که بی پرواست یار من

ز ساز مدعا چون سبحه جز کلفت نمی آید
بجای نغمه یکسر عقده پرورد است تار من

کمینگاه خیالت گر باین رنگست سامانش
پر طاوس خواهد شد سفید از انتظار من

چو اشکم خود فروشی بی عرق نگذاشت دردا
نهانها آب شد آخر ز شرم آشکار من

براهت فرد موا تا زیارتخانهٔ اشکم
تو می آئی و من آسوده آتش بر مزار من

هلا کم کردهٔ پیوند از آن فتراک محرومم
هنوز این آرزو رنگست در خون شکار من

برنگ ناتوانی محمل افسرده‌ام بیدل
که گر از خود روم بر رنگ نتوان بست بار من

باز چون جاده بپائی که ندارد رفتن
رفته‌ام از خویش بجائی که ندارد رفتن

خاک گشتیم و هوای تو نرفت از سر ما
چه کند کس به بلائی که ندارد رفتن

گاه جولان تو چون شعلهٔ فانوس گهر
مهر و دل با وائی که ندارد رفتن

از مقیمان ز بار نگه عجزیم چو شمع
سجدهٔ ماست بپائی که ندارد رفتن

پنبهٔ گوش گرفته است جهان را چون صبح
مرو ای ناله بجائی که ندارد رفتن

الفت آه مقیم در دل ساخت مرا
دارد این خانه هوائی که ندارد رفتن

بیدل آن کیست که با سیل خرامش امروز
هیچو دل هست بپائی که ندارد رفتن

سرمایهٔ اظهار بقا هیچ کسی کن
پرواز هما را پر و بال مگسی کن

افروختنت سوختنی بیش ندارد
گر رشتهٔ شمعی نتوان گشت خسی کن

تا محو فنا نیست نفس ناله فشان باش
تا قافله آرام پذیرد جرسی کن

کثرت ز تخیل کدهٔ وهم حسابی است
یک را بصفر عدد آورده وسی کن

هر جا رسد اندیشه ادبگاه حضور است
تا باد چراغی نشوی بی نفسی کن

چون شمع نگاه نفسم شعله خرد نیست
ای سرمه بجوش از من و فریادرسی کن

بیدل چو نگه رام تعلق نتوان بود
گو اشک فشان دانه و حیرت قفسی کن

وارستگی ز حسن دگر میدهد نشان
عالم غبار دامن نازیست برفشان

بگذر ز سربلندی اقبال این بساط
تا آبرو چو شمع نریزی بناودان

بمغز جز شکست ز دولت نمی‌کشد
از سایهٔ هما چه برد صرفه استخوان

پرواز بندگی بخدائی نمیرسد
ای خاک خاک باش بلند است آسمان

عاشق کجا و آرزوی خانمان کجا
پروانه در کمین فنا دارد آستان

هرچند دستگاه بود حرص بیشتر
از موج بحر تشنه لبی میکشد زبان

خون شو بفقر و بار دل دوستان مباش
در حرص احتیاج نفس میشود گران

یوسف توان خرید بمژگان گشودنی
آئینه باش جلوه متاعست کاروان

آوارهٔ سراب شعوریم و چاره نیست
ای بیخودی قدم زن و ما را بخود رسان

محمل بدوش اشک ازین عبرت انجمن
بیدل چو شمع می بردم چشم خونچکان

ربیت سنگی ندارد ای شرر وحدت رهائی کن
پری افشاندهٔ بسم الله بخت آزمائی کن

نگاه عبرت از دردسر ستمگیری چه غم دارد
مژه بردار و رفع شکوه های بی عصائی کن

تمیز نام و ننگست آشیان عزت و خواری
اگر زین دام وارستی مگس باشی همائی کن

نفس تا بی نشان گشتن کمین زندگی دارد
عبارت را به رنگی که میخواهی هوائی کن

حوادث با طبیعت کارها دارد ملایم شو
شکست رنگ بسیار است فکر مومیائی کن

نگاه پای بوسش تحفهٔ دیگر نمیخواهد
بخون هر دو عالم صفحهٔ شوقی حنائی کن

فریب اعتبارات است بیدل مانع وصلت
غبار هستی شو خاک در چشم خدائی کن

صفای دل بچراغ بقا دهد روغن
نفس مگیر در آئینه تا شود روشن

کجاست نفی چه اثبات جز فضول وهم
پری پرست تو مینای خود عبث مشکن

لباس وهم نه ارزد به خجلت تغییر
مباش زنده برنگی که بایدت مردن

بوحدت من و تو راه شبهه نتوان یافت
منم من و تو تویی نی منی تو و نه تو من

به پنبه زار اگر راه برده دریاب
که زیر خاک چه مقدار ریخته است کفن

فروغ خانهٔ خورشید گر نمایان است
عبث ز خانهٔ نقاش وامکن روزن

بقسمت ازلی گر دلت شود قانع
بس است لقمهٔ بی دردسر زبان بدهن

جنون اگر نپذیرد بخدمتم بیدل
کمر چو نالهٔ زنجیر بندم از آهن

زره هوس بتو کی رسم نفسی ز خود نرمیده من
همه حیرتم بکجا رسم برهت سری نکشیده من

بچه برگ ساز طرب کنم ز چه جام نشئه طلب کنم
گل باغ شعله نچیده من می داغ دل نکشیده من

چه بلا ستمکش عبرتم چه قدر نشانهٔ حیرتم
که شهید ناز تو شده عالمی و بخون طپیده من

تو بمحفلی نموده رو که ز تاب شعلهٔ عبرتش
همه اشک گشته برنگ شمع در چشم خود نچکیده من

تو و صد چمن طرب نمو من و شبنمی که آبرو
ببهار عالم رنگ و بو همه جلوه تو و همه دیده من

بکدام نغمه دل گسل ز نوا کشان سوم و خجل
چو جرس بغیر شکست دل سخنی ز خود نشنیده من

من و بیدل و غم غفلتی که ز چشم بند فسون دل
همه جا ز جلوهٔ من پر است و به هیچ جا نرسیده من

سر طرهٔ بهوا فشان ختنی ز مشک تر آفرین
مژه بر آئینه باز کن گل عالمی دگر آفرین

سر زلف عربده شانه کن نگهی بقلقله فسا کن
روش جنون تو بهانه کن ز غبار من سحر آفرین

ز سحاب این چمنم مگو بگذار عشوهٔ رنگ و بو
بتو التماسی گریه ام دو سه خنده گل سپر آفرین

ز حضور عشرت بیش و کم به بهشت خوابم لی ارم
بخیال داغ تو قانعم تو برای من جگر آفرین

بکمال خالق انس و جان نه زمین سید آسمان
بصدف کسی ندید نشان ز حقیقت گهر آفرین

حذر از فضولی وهم و ظن تو چه میکنی بجهان من
در احولی بهوس مزن ز دو چشم کم نظر آفرین

منشین چو مطلب دیگران بغبار منت قاصدان
رقم حقیقت رنگ شو ز شکست نامه بر آفرین

چمنی است عالم بی بری ز طرب شکاری عافیت
چو غبار رو ز کف تهی همه بهکه بر کمر آفرین

سر و برگ راحت این چمن بخیال ما نکند وطن
چو غبار رم زده گو فلک سر ما بزیر پر آفرین

بکلام بیدل اگر کسی نگذرد ز جادهٔ منصفی
که کسی نمیطلبد ز تو صلهٔ دگر مگر آفرین

ز شوخیها قدح میکرد آن بیداد مست من
بچینی خانهٔ افلاک می خندد شکست من

خیالش نقش امکان محو کرد از صفحهٔ شوقم
بصورت می پرد آئینه محو می پرست من

بتحقیق عدم افتادم و بر خود نظر کردم
گرفت آئینه لیک از امتیاز نیست هست من

سلامت متهم دارد بکم ظرفی حبابم را
محیطی میکند صبر اگر بالد شکست من

بهر جا پا بیفشردم ز وحشت صرفه کم بردم
نگین نقشم گشاد بال پردارد شکست من

باین سستی که می بینم زبخت نارسا بیدل
کشد نقاش پر مشکل بدامان تو دست من

از چرخ بار منت تاکی توان کشیدن
باید بپای مردی دست از جهان کشیدن

بدگوهری محال است کم گردد از ریاضت
روی تنک دهد آب تیغ از فسان کشیدن

طوفان کن و برانگیز گرد از بنای هستی
دامان مقصد آخر خواهی چسان کشیدن

آه از هجوم پیری زار از غم ضعیفی
همچون کمان ز خویشم باید کمان کشیدن

ضبط نفس چه مقدار با مقصد آشنائی است
ما را بما رسانید از خود کمان کشیدن

گر تحفهٔ نیازی منظور ناز باشد
در پیش ساده رویان خط میتوان کشیدن

بیدل دلی از آهن باید درین بیابان
تا یک جرس توانم بار فغان کشیدن

عرق وارد عنان احتیاج بی نقاب من
ره صد دیر و آتشخانه واکرد است آب من

درین گلشن که شبنم کاری خجلت جنون دارد
کجا تا خیال رنگ میگیرد گلاب من

بخود تا میگشایم چشم از شرم آب میگردم
تنک رویست بیگانه وضع حباب من

ندانم تا کدامین ذره سنجم هستی خود را
که در وزن کم بسیار پیش آمد حساب من

درین محفل ندارد هیچکس خون گرمی الفت
مگر از بیکسی بر آتشی چسپد کباب من

بغیر از نفی خود اثبات وحدت مشکلست اینجا
کنم تا نیمه گردد تا ببالد ماهتاب من

ببزم وصل نام هستی عاشق نمی گنجد
زفکر سایه بگذر آفتابست آفتاب من

به بیمغزی کشید آخر تهی از خود شدن بیدل
درین دریا برآ از خود که خوان گردد حباب من

از خود آرائی بجنس جاودان لنگر مکن
آبرو از سنگ ساز و صنعت گوهر مکن

دردسر بسیار دارد نسخهٔ تحقیق خویش
جز فراموشی اگر هوش است سبق از بر مکن

ای سپند از سرمه هم اینجا صدا وامی کنند — تا توان بر باد رفتن یاد خاکستر مکن
تا بکی چون خامه مو حیرتت باید کشید — این قدر خود را بذوق فربهی لاغر مکن
هر کس اینجا قاصد اسرار پیغام خود است — از زبانم حرف او گر بشنوی باور مکن
از محیط رحمتم اشک ندامت مژده است — یارب این نومید را محروم چشم تر مکن

تا کجا بیدل بافسون امل یابی نوید
قصهٔ ما دوستان تاثیر دارد سر مکن

بهمینم تا کیم زین خاکدان آرد جنون بیرون — پری افشانده ام در رنگ یعنی میطپم در خون
ببزم کبریا ما را چه امکان است پیدائی — مثال خاک نتوان دید در آئینهٔ گردون
میپرسید از نسیم ناتوان پرواز ایجادم — دم صبح ازل بودم نفس گم کرده ام اکنون
گشاد دل بآغوش تعلقها نمی ارزد — چو صحرا وسعتم افکنده است از خانمان بیرون
سواد آگهی گر دیدهٔ هوشت کند روشن — بزیر خیمهٔ لیلی روا ز موی سر مجنون
جهانی را شهید بی نیازی کرده ام اما — طرب خونی ندارد تا کنم رخت هوس گلگون
بخود صد عقده بستم تا بآزادی علم گشتم — بچندین نکته چون نی مصرعی را کرده ام موزون

باین عجزی که در بنیاد طاقت دیده ام بیدل
مگر کوهی شوم تا ناله پردازم من مجنون

ای اثرهای خرامت چشم حیران در کمین — هر کجا پا می نهی آئینه می پوشد زمین
جلوهٔ اسباب منظور تغافل خوشتر است — سخت مکروه است دنیا چشم اگر داری مبین
گرچه میدانیم دل هم منظر ناز تو نیست — اندکی دیگر تنزل کن بچشم ما نشین
در بساطی کر هوس فکر اقامت کرده ایم — خامه را پا در حنا نتوان گرفتن همچو زین
اعتبارات غرور عجز ناپیداست چیست — از نفس یک پیرهن بالیده تر آه حزین
بندگی آخر کجی از طینت ما می برد — می تراود راستی در سجده از نقش جبین
زندگانی دام گاه اینقدر تزویر نیست — از شمار سبحهٔ زاهد عرق ریز است دین
چند خواهی حسرت دیدار پنهان داشتن — چشم میروید درین محفل چو شمع از آستین

یکقلم شوق است بیدل کلفت وارستگان
موج عرض تازه روئی دارد از چین جبین

خواه غفلت خواه تنگی خواه آزادی گزین / ای عدم فرصت دو روزی هرچه میخواهی گزین
ذره تا خورشید امکان گرم از خود رفته اند / یکقدم با هرچه جوشد شوق آگاهی گزین
هرقدر غفلت فزون تر لاف هستی بیشتر / ای طلسم خواب ازین افسانه کوتاهی گزین
جاه اگر باید همین شاهی است اوج عزتت / از کمال یاس اگر آگاهی تهی گزین
هردو عالم شوخی پست و بلند ناز اوست / گر نگه قاصر نباشد ماه تا ماهی گزین
در تماشاگاه هستی کور نتوان زیستن / محرم آنجلوه شو یا مرگ ناگاهی گزین

اعتبار اندیشهٔ بیدل ندامت ساز کن
شمع محفل بودن آسان نیست جیب نگاهی گزین

خوشا ذوق فنا و روحشت ساز شرر کردن / ز سر تا پای خود محو یک انداز نظر کردن
غرور نازو آنکه خاک گردیدن چه ننگست این / حیا کن از دم تیغی که میباید سپر کردن
برنگ توام با دام دلها را درین محفل / وطن باید ز تنگی در فشار دیدگر کردن
ز فیض اغنیا با تشنه کامیها قناعت کن / ندارد چشمهٔ خورشید غیر از چشم تر کردن
وداع لذت دنیاست بال رستگیها / گره در کار نی کم کرد از ترک شکر کردن
درین دریا که از ساحل تیمم میکند موجش / بآب دیده میباید وضوئی چون گهر کردن
فراهم تا شود سررشتهٔ آغوش تحقیقت / چو تار سبحه از صد جیب باید سر بدر کردن
عرق غواص شرمم از غبار تهمت هستی / مرا افکنده در آب از سر این پل گذر کردن

بدریای شهادت غوطه گر نتوان زدن بیدل
گلوئی میتوان از آب جوهر تیغ تر کردن

چه دارد این گیرودار هستی که از صد قرض ننگ خوردن / شکست آئینه هیچ کردن فریب تمثال رنگ خوردن
خوشیست ترک خودی ندانی دمی ز دام چو صبح بگذر / بکسوت ریش و ستانی چو شانه چند چنگ خوردن
شمار یار پی خود برآرد نه روز بیند نه شب شمارد / دماغ کم فرصتان ندارد غم شتاب درنگ خوردن

ستم تلاش هوس شمردم قدم بعجز طلب فشردم
بکعبهٔ امن راه بردم ز تیشه بر پای لنگ خوردن

طمع بهر جا فشرد دندان ز آفتش پاک نیست چندان
با شتهای غرض پسندان زبان ندارد تفنگ خوردن

چسان بتدبیر حرص خامت خمار حسرت رود ز جامت
که در نگین هم بقدر نامت فرود خمیازه سنگ خوردن

اگر جهان جمله لقمه زاید ز فکر جوع تو بر نیاید
مگر چو آماج لب گشاید ز عضو عضوت خدنگ خوردن

بسعی تحقیق پر دویدی بعاقبت هرزه خط کشیدی
نه او شدی نه بخود رسیدی چه لازمت بود ننگ خوردن

بکیش آن چشم فتنه مایل بفتوی آن نگاه قاتل
بحل گرفتند خون بیدل چو می بدین فرنگ خوردن

عجز ما جولانگه تدبیر نتوان یافتن
پای چندین سایه جز در قیر نتوان یافتن

بس که این صحرا پر است از خون حیرت گشتگان
با هوای خاک دامنگیر نتوان یافتن

کاسهٔ انعام گردون چون حباب از بس تهی است
چشم گوهر هم در اینجا سیر نتوان یافتن

عالم تقلید یکسر گفتگو می پرورد
جز صدا در خانهٔ زنجیر نتوان یافتن

حرص و یک عالم فضولی خواه طاقت خواه عجز
جز جوانیها ازین بی پیر نتوان یافتن

نامه گر در کشی با دوستان خصم کیش
هیچ مرغی نامه بر جز تیر نتوان یافتن

هر چه هست از الفت صحرای امکان خسته است
بیدل اینجا گردی از نخچیر نتوان یافتن

بدل گر یکسر از شوق تو پنهان میتوان کردن
چراغان چشمکی در پرده سامان میتوان کردن

برنگ غنچه گر دامان جمعیت بچنگ افتد
دل از اندیشهٔ یک گل گلستان میتوان کردن

توان ممتاز عالم شد ز ترک اختیار خود
که در بیدست و پائی آنچه نتوان میتوان کردن

طلب چون چشم قربانی تسلی بر نمیدارد
نگه گو جمع شو مژگان پریشان میتوان کردن

متاع زندگی هر چند می ارزد بها و انجا
بهمت اندکی این قیمت ارزان میتوان کردن

شب حرمان فرو برد است عصیان نگاه مستی را
اگر اشکی بدر و آید چراغان میتوان کردن

بوحشت دامن همت اگر یک چین بلند افتد
جهانی را غبار طاق نسیان میتوان کردن

برنگ شمع دارم رفتنی در پیش ازین محفل
بیا جهدی که نتوانم مژگان میتوان کردن

شدم خاک و همان آئینه دارد چشم من بیدل
هنوز از گرد من طوف غزالان میتوان کردن

درس کمال خودگیر از ناله سرکشیدن
تا بر نیایی از خویش نتوان بخود رسیدن
چندین گهر درین بحر افسرده خاک گردید
موج اینقدر ندارد بر عافیت دویدن
یک نخل این گلستان از اصل با خبر نیست
سر بر هواست خلقی از پیش پا ندیدن
حیف است محرم دل گردد فسانه مایل
آئینه در مقابل و انگه نفس کشیدن
رنگ به پرده شوق آرایش دگر داشت
چون دل زدیم آخر گل بر سر دمیدن
تا جلوه کرد شوخی حسن تو در عرق زد
دارد حیا باین رنگ آئینه آفریدن
طاؤس این بهاریم ساغر کش خماریم
در راه انتظاریم صد چشم و یک غنودن

چون تخم اشک بیدل نومیدی آبیاریم
بی برگ این گلستان می باید مرد میدن

میروم هر جا بذوق عافیت اندوختن
همچو شمعم زاد راهی نیست غیر از سوختن
شعله گر ساغر زند از پهلوی خار و خس است
بیش ازین روز سیه نتوان بظلم اندوختن
اضطرابم عالمی را کرد پامال غبار
خاک مجنون را عنبایست وحشت آموختن
تار و پود هستی ما نیست ره پیوند خاک
خرقهٔ صبحیم بر ما بخیه نتوان دوختن

هیچ باید سوخت بیدل را بهر رنگی که هست
داغ دل گر نیست آتش میتوان افروختن

از دیده سراغ دل دیوانه طلب کن
نقش قدم تشنهٔ پیمانه طلب کن
عمریست بیادش همه تن یکدل چاکیم
چون صبح ز آئینه ما شانه طلب کن
عالم همه تن پرتو یک شمع نهان است
این سرمه ز خاکستر پروانه طلب کن
سر جوش تماشاکده محفل رنگیم
ما را ز همین شیشه و پیمانه طلب کن
بی کسب قناعت نتوان یافت دل جمع
از بستن منقار طلب دانه طلب کن
تهمت نفس الفت و همی است دل ما
این شیشه هم از طاق پریخانه طلب کن

بیدل رقم صفحهٔ ما بیخبر بها ست
و سرخط تحقیق ز فرزانه طلب کن

موج خونم بر قد طوفان نما خواهد شدن
حق شمشیر تو رنگین تر ادا خواهد شدن

سرمهٔ صد نرگستان عبرتست اجزای ما
خاک اگر گردیم چندین چشم وا خواهد شدن

نشئهٔ آب و گل شوخی بنای وحشتیم
دامنی گر بشکنی تعمیر ما خواهد شدن

گر چنین دارد کمین عافیت سرگشتگی
سنگ این کهسار یکسر آسیا خواهد شدن

در جنون سامان جیب و دامنی در کار نیست
جامهٔ عریانی از رنگم قبا خواهد شدن

هر چند نیست بی سبب غم گریستن
باید ز شرم دیدهٔ بی نم گریستن

شیرازهٔ موافقت آخر گسستنی است
باید دو روز چون مژه با هم گریستن

شبنم ز وصل گل چه نشاط آرزو کند
اینجاست ناگاه مقدم گریستن

گر شد دل از نشاط و لب از خنده بی نصیب
میبایدم برنگ جبینم گریستن

شاید گلی ز گلشن دیدار بشکفد
ما چشم دارم آئینه خواهم گریستن

بیدل ز شیشه‌های نگون باده میکشند
زیباست از قدی که شود خم گریستن

بسعی بی نشانی آنسوی امکان رهی وا کن
پر افشانست همت آشیان در چشم عنقا کن

ز رشع گرد هستی میتوان صد صبح بالیدن
نسیم امتحان شو گوشهٔ این پرده بالا کن

گرفتم گلشنی ای بیخبر رنگ قبولت کو
همه یکقطره خون باش اما در دلی جا کن

غرور سرکشی در آفتابت چند بنشاند
بیک آئینه دیدن چارهٔ معدومی ما کن

ز سار پرفشانیها عرق میخواهد افشردن
غبار ساحلم را ای حیا بگذار و دریا کن

اگر چشمت ز اسرار محبت سرمه دارد
ز باغ رنگ و بو بیرون نشین و سیر کلها کن

عمارتهای آب و خاک نتوان بر فلک بردن
اگر خواهی بنای رنگ ریزی ناله برپا کن

کنار عرصهٔ امکان تماشا بیشتر دارد
سراپا دیده شو چون اشک عالم را تماشا کن

کمینگاه تعلقهاست خواب غفلت بیدل
بیک واکردن مژگان جهانی را ز سر واکن

از نالهٔ دل ما تاکی رمیده رفتن / زین درد مند حرفی باید شنیده رفتن
همدوش آرزو ما دل میرود نفس نیست / در رنگ ریشه دارد تخم رمیده رفتن
آهنگ بی نشانی زین گلستان ضروراست / راه فنا چو شبنم باید بدیده رفتن
قد دوتای پیریست ابروی این اشارت / کز تنگنای هستی باید خمیده رفتن
زین باغ محمل ما بردوش ناامیدیست / برآمدن نه بندد رنگ پریده رفتن
رفتار سایه هرگز واماندگی نداند / در منزل است رهرو از آرمیده رفتن
بال فشاندهٔ آه بی گرد حسرتی نیست / تا عالمی ز خود برد ما را جریده رفتن

تعجیل طفل خویان ساز خطاست بیدل
لغزش بپیش دارد اشک از دویده رفتن

شکست حادثه بر ما نیافت دست کمین / نرفت دامن عریان تنی بغارت چین
درین حدیقه سر و برگ خواب نازکراست / بهار هم ز پر رنگ میکند بالین
ز سر برآر هوای عافیت طلبی / بعالمی که منم سایه نیست سایه نشین
طپیدن از چه جرس وام بایدم کردن / نفس ندارم و دل ناله میکند تلقین
درین طپشکدهٔ الفت کمین راحت باش / خوشست پا برکاب از مقیم خانهٔ زین
براه حسرت پرواز چون پر طاؤس / نشانده ام ز هوس رنگها بزیر نگین
چو کوه غیر زمینگیریم علاجی نیست / شکست در رهٔ من شیشها دل سنگین

نه عیش دانم و نی غم جز اینقدر دانم
که چون جرس همه تن ناله ریختم ز جبین

ندارد موج جز طومار رمز بحر واکردن / توان سیر دو عالم در شکست رنگ ما کردن
حیا نگذاردم تا از هوسها دست بردارم / شرر دامان خس بی آب نتواند رها کردن
بعریانی گریبان چاکی از سازم نمی خندد / مدوزای وهم پیراهن مجنون قبا کردن

گداز یاس در بارم مکن تکلیف اظهارم — سپندم سرمه است و سرمه نتواند صدا کردن

هوس فرسوده بوس کف پا نیست اجزایم — وطن میباید م در سایهٔ ترک حنا کردن

طپیدم ناله کردم آب گشتم خاک گردیدم — تکلف بیش ازین نتوان بعرض مدعا کردن

بهر واماندگی زین خاکدان برخاستن دارد — دمی چون گرد باد از خویش میباید عصا کردن

اگر روشن شود بیدل خط پرگار تحقیقت
توانی بی تأمل ابتدا را انتها کردن

دوری مقصد دمید از سر کشید نهای من — نقش پا کم کرد پیش پا ندیدنهای من

پا بدامن دارم و جولان حرص آسوده نیست — خاک افسردن بفرق آرمیدنهای من

ریشه وامانده رنگ و بو اگر گم کرده ام — تا رگ یاقوت هیچو شد دویدنهای من

بس که اجزایم ز درد ناتوانیها گداخت — چون صدا شد عینک دیدن شنیدنهای من

آبیار مزرع عمم یارب تب سودای کیست — درد هیچو شد چو تبخال از دمیدنهای من

وحشتم غیر از کلاه بی نشانی نشکند — دامن رنگم بلند افتاده چیدنهای من

چون شرر بیدل بچندین ریشه جولان امید
با شکست خود رسید آخر شکستنهای من

تا کی غرور انجمن آرائی زبان — گردن مکش چو شمع ز رعنائی زبان

در محفل شعور بلا نی نیافتیم — جائیکه نیز صحبت غوغائی زبان

موجی که بال شوخیش آسوده گوهر است — دل طرح میکند ادب انشائی زبان

اهل سخن غریب جهان حقیقتند — باید گریست بر غم تنهائی زبان

هست از حباب و موج دلیلی که بحر هم — سر میدهد بباد شکیبائی زبان

ای مست حرف ضبط نفس کن که همچو صبح — دارد می از گداز تو مینائی زبان

بیدل بحرف و صوت حقیقت منجر ند
معنی شناس جرأت سودائی زبان

حیا را دستگاه خود پسندیهای طاقت کن — عرق در سعی ریز و صرف تعمیر خجالت کن

ز مشت خاک غیر از سجده کاری بر نمی‌آید / عبادت کن عبادت کن عبادت کن عبادت کن

در اینجا سعی غواص از صدف وا میکشد گوهر / تو هم بلبری دل ما را شکاف او را زیارت کن

دماغ گلشنت گر نیست سیر رنگ نیستانی / ز قطع گل نظر پیما و جزوی را عمارت کن

گذشتن از جهان پوچ دارد ننگ استغنا / حمیت گر بود معراج همت ترک تهمت کن

ز دستت هر چه آید مفت قدرتهای موهومی / دماغی چند صرف قدردانیهای فرصت کن

کس از باغ طمع بیدل ندارد حاصل عمری
چو شبنم زین چمن با سیر چشمیها قناعت کن

گر بامن واماندگی مطلق عنان خواهم شدن / گام اول در رهت سنگ نشان خواهم شدن

جبههٔ من در کمین سجده فرسوده است / عالمی را قبله‌ام گر آستان خواهم شدن

اشک مجنونم تسلی در مزاجم همت است / از چکیدن گر فرو مانم روان خواهم شدن

بیدماغ فرصتم سودای استقبال کیست / تا هما آید پر و از استخوان خواهم شدن

نرگسش را گر چنین با تیره روزان الفت است / بعد ازین با مردمک یک سرمه‌دان خواهم شدن

با چنین ضعفی که سازش جز شکست رنگ نیست / گر بگردون هم برآیم کهکشان خواهم شدن

من که از خود رفتنم دشوار می‌آید بچشم
در عرق مانند شمع آخر نهان خواهم شدن

بس که ناموس وفا دارد کمین حال من / هر که بسمل گشت می‌بندد طپش بر بال من

بیخودی در بار حیرت میرسد آئینه‌ام / میتوان گردان برنگ رفته استقبال من

در دل هر ذره گرد وحشتم پر میزند / گر همه آئینه گردی نیست بر تمثال من

در جهان خاشاک را از آتش نباشد گریز / بیتو ای بدخو چه سان خواهد شدن احوال من

جز فنا در هیچ جا امید را آرام نیست / آتشم خاکستر افتاده است در دنبال من

گوهرم از سفتنی افسردنم غافل مباش / سکته میخواند تب دریا ز تبخال من

همچو گل بیدل کی از خار انفعالی میکشم
شمع یار است آبیار ریشهٔ اهمال من

اگر قناعت را توانی داد سامان نگین — نسبت تدبیر دارد در کف شاهان نگین
ای حباب از خودفروشی شرم باید داشتن — یک نفس فرصت نمی ارزد به بهتان نگین
صحبت ارباب دنیا مفلسان را می گزد — ظاهر است از روی کاغذ نقش دندان نگین
غیر مخموری چه دارد ساغر اقبال و جاه — یکقلم خمیازه می بالد ز عنوان نگین
کاش رسوائی هم اینجا در خور همت دهند — رشته داری میکشد نام از گریبان نگین
جوهر اقبال نقد هر تنک سرمایه نیست — فلس ماهی از کجا نازد به سامان نگین
شستی طالع ز بس افسردگی در بار داشت — نام ما هم سر به سنگ آمد ز دامان نگین
اعتبارات جهان یکرنگ پرواز است و بس — در پر طاوس کن سیر چراغان نگین
ای نفس سرمایهٔ اقبالت فریبی بیش نیست — چون هوا گر شبنمی بندد به پیمان نگین
تا کجا وسعت کند پیدا نشان اعتبار — ناقصان گو شهره چینند دکان نگین
با همه شهرت فروشیها بضاعت هیچ نیست — خون همان نامست در زخم نمایان نگین

بیدل از گل کردن نامش گریبان میدرد
نقش چون تار نظر در چشم حیران نگمن

از تپ شوق که دارد اینقدر تاب استخوان — گر تپش چون اشک شمع میشود آب استخوان
ز اشتیاق زخم تیغ کیست یارب پیکرم — عمرها شد شمع میجنبد بمحراب استخوان
نرم خو یا نرا ز دندان درشتی راحتست — از برای مغز دارد پردهٔ خواب استخوان
پرده دار عیب منعم نیست جز اسباب جاه — میشود از فربهی در گوشت نایاب استخوان
این سگان از قعر دریا هم برون می آورند — گر همه چون گوهر اندازی بگرداب استخوان
در مقام آرزوها بسمل رحمت بسی است — ای هما کم نیست در یکعالم اسباب استخوان
آسمان بیگانگان را قابل سختی ندید — جز بدست آشنا نفروخت قصاب استخوان

صبح تا دم میزند بیدل هجوم شبنم است
گر نفس بر لب رسانم میشود آب استخوان

دست جرات دید آخر مغتنم در آستین — همچو شمع کشته خواباندم علم در آستین

بس که چون شمعم تنک سرمایه است این انجمن
یک کلم هم در گریبان است هم در آستین

پیر گشتی غافل از قطع تعلقها مباش
صبح دارد از نفس تیغ دو دم در آستین

بی قناعت کینهٔ حرصت نخواهد پر شدن
تا بکی چون مار میکردی شکم در آستین

مانع الفت چو موج از یکدگر پهلو تهی است
عالمی زین بحر جوشیده است نم در آستین

باطن این خلق کافرکیش با ظاهر سبح
جمله قرآن در کنار و صنم در آستین

دعوی کاذب گواه خویش پیدا میکند
چون زبان شد هرزه گو دارد قسم در آستین

شوق بیتابیم ما را رهبری در کار نیست
اشک هر جا سر کشد دارد قدم در آستین

سرکشی در تنگدستیها مداوا میشود
سودنست انگشتها را سر بهم در آستین

بس که بیدل عام شد افلاس در ایام ما
نقش ناخن هم می بندد درم در آستین

باین حیرت اگر باشد خروش ناگزیر من
بقدر جوهر از آئینه میبالد صفیر من

بچندین جانکنی موی سفیدی کرده ام حاصل
توان فهمید سعی کوهکن از جوی شیر من

اثر از زخم نخچیرم دو بالا میزند ساغر
برنگ آه و اشک است آب پیکانهای تیر من

ازین مشت غبار آرایش دیگر نمی آید
مگر ریزد جنون از جام پروازی عبیر من

باین آثار موهومی تمیزی گر کنم حاصل
بچشم ذره مژگانی کند جسم حقیر من

بهروا ماندگی ممنون بخت تیرهٔ خویشم
که همچون سایه پای کس نه پیچیده است قیر من

الم پروردهٔ یاسم مپرس از بیکسیهایم
گداز خویش میباشد چو طفل اشک شیر من

بکنج بیخودی بیدل دماغ اتفاق کو
که شور حشر از افسانه گیرد گوشه گیر من

گر دو حرف بیزبانم عالمی را تر زبان
همچو عنقا آتشم پا بسته ام در هر زبان

راز کم ظرفان نمی پوشد هجوم احتیاج
میکشد در تشنگیها از صدا ساغر زبان

بحر بر خود میطپد از خود فروشیهای موج
عالمی بیطاقت است از مردمان تر زبان

درد عشق و ساز مستوری زهی فکر محال
خار پا چون آتش اینجا میکشد از سر زبان

مطلب دیدار حیرانم چسان گردد ادا
غیر خونابی ندارد ساغر جانگاه ظلم

خاص این عالم تحیر عام این کشور زبان
به که باشد همچو مژگانت برون در زبان

ردیف

هرکه دارد قوت روحانی از کاهش تهی است
بیدل از ضعف بدن کم میشود لاغر زبان

واو

مه نو مینماید اشب از آسمان ابرو
قدح کج کرده می آید اشارتهای آن ابرو

نه گلشن نرگسی دارد نه دریا موج می آرد
بعالم فتنه می بارد همان چشم همان ابرو

دم تیغ تغافل تا کجا خواهد تنک گردد
هنوز از گردش آنچشم میخواند فسان ابرو

خط پشت لبت هرجا برات تازگی دارد
عرق واشوید از لوح جبین نوخطان ابرو

بیاد چین ابروی تو هم دریا ز امواجش
شکستی میکشد بردوش چندین کاروان ابرو

اشارت محو حیرت کن که در بزم تماشایش
برنگ ماه نو در چشم میگردد نهان ابرو

بذوق سجده ات هرجا بنائی کرده ام انشا
بجای سبزه میروید ز خاک آن مکان ابرو

عروج پستی آرایم غرور عجز بنمایم
ببارد این سخنها هم بچشم راستان ابرو

بوضع سرکشی لطف تواضع دیده ام بیدل
بچشم مصلحت تیغم بعرض امتحان ابرو

دل آب گشت و نیست امید نگاه ازو
آئینه شکست تغافل که آه ازو

از سایه داغ مهر پرستان نمی رود
ما هم نشسته ایم بروز سیاه ازو

مشکل که این دو شیوه ز مرکز جدا شوند
یعنی خجالت از من و عفو گناه ازو

خاکستر سپند و فاطرفه گوشه ایست
افسوس ناله که نجوید پناه ازو

آنجا که عشق عام کند عرض احتیاج
جز عذر مطلبی که نداری مخواه ازو

یارب علاج سوخته جانان که میکند
داغ کلف به پنبه گرفته است ماه ازو

گرد نفس چو صبح بشبنم نشانده نیست
غیر از عرق مخواه باین دستگاه ازو

آرایش زبان اگر این خجلت آورد
خاکی توان شدن که نروید گیاه ازو

شوقت مرا ز هردو جهان بی نیاز کرد
چندان طپید دل که شکستم کلاه ازو

سامان اشک و دیدهٔ بیدل چه تهمت است
شرم تو میکند عرق گاه گاه از و

ای بیخبر ز درد دل ما شنیده رو
سوز سپند محفل حسرت کشیده رو

ما از در امید وصالش نمیرویم
گو دل بحسرت آب شو و خون ز دیده رو

زین گرد تهمتی که نفس نام کرده اند
چون صبح دامنی که نداری کشیده رو

عالم تمام معبد تسلیم بیخودی است
هر سو روی بسجدهٔ اشک چکیده رو

تا چند هرزه از دل هر کوچه باختن
یک قطره خون شو و ز گلوی بریده رو

تسلیم خضر مقصد موهوم ما بس است
چون سایه سر بخاک نه و آرمیده رو

گلچینی بهار طرب بی تعلقی است
چون گردباد دامن ازین دشت چیده رو

ای بیخبر ز قامت پیری چه شکوه است
عمریست بار میکشی اکنون خمیده رو

آخر ازین زیانکده نومید رفتنی است
خواهی رفیق قافله خواهی جریده رو

قاصد پیام ما نفس واپسین بس است
گر محرمی ز آئینه حرفی شنیده رو

پیغام حسرت من بیدل رسانده نیست
ای اشک بار میرود اکنون دویده رو

نقاش تا کشد اثر ناتوان او
بندد قلم ز سایهٔ موی میان او

رحم است بر دلی که در آشوبگاه عشق
مهتاب پنبه نکشد از کمان او

عمر شرار فرصت گلزار اندکیست
از هم گذشته گیر بهار و خزان او

ما را سراغ کعبهٔ تسلیم داده اند
یعنی بنقش جبهه کم است آستان او

بر ساز از ترانهٔ خود میدهد خبر
وهم است اگر ز من شنوی داستان او

تمثال نیست غیر غبار خیال شخص
خلقیست خودفروش متاع دکان او

تحقیق ظاهر است که در گلشن یقین
در بستن است بر رخ غنچه آشیان او

رشکم به بسملی است کز آزادگی چو اشک
نگرفته است دامن خون روان او

مژگان شانه پنجهٔ دست تحیر است
تا جلوه گشته شانهٔ موی میان او

دریا ز دست رفتهٔ موج خیال کیست — کز هر نسیم میرود از کف عنان او
بیدل ز دست شوق نشان قدم مخواه — همچون نگه گم است پی کاروان او

بیدل سراغ عالم امکان تحیر است
آن نیست آشیان که تو یابی نشان او

بس که یاد قامتت برباد داد اجزای سرو — نالهٔ قمری شد آخر قد کشید نهای سرو
شعلهٔ ادراک خاکستر کلاه افتاده است — نیست غیر از بال قمری پنبهٔ مینای سرو
بس که موزونان ز شرم قامتت گشتند آب — صورت فواره باید ریخت از اجزای سرو
برنمیدارد نهفتن جوهر آزادگی — دامن هرچند پوشیده است سرتاپای سرو
باغبانان قدر آزادی ندانستند حیف — ناله بایستی درین گلشن نشاندی جای سرو
اینقدر رعنائی بالد نهال این چمن — سایهٔ نخلی که افتاده است بر بالای سرو
پیکر آزادی و بار تجمل تهمت است — یکقلم دست تهی میرود از اعضای سرو
خاک بر سر کرد عشق و پای در گل ماند حسن — گر بهار این رنگ دارد حیف قمریهای سرو

پای در زنجیر درس گفتگو آزادگیست
بیدل این سطر تکلف نیست جز انشای سرو

هرچند دورم از چمن جلوه گاه او — میخانه ایست شوق بیاد نگاه او
دارم بسینه خون شده آهی که چون سحر — در کوچه های زخم گشودند راه او
بگذار تا بدرد تماشاش خون کنند — دل قابل وفاست مپرس از گناه او
ما عاجزان ز کنج خموشی کجا رویم — آسوده ایم ناله صفت در پناه او
آنجا که از اسیر تو جرات طلب کنند — جز شرم نیستی که شود عذرخواه او

چون صبح بیدلی که ره عشق میزند
باشد خط شکسته رنگش گواه او

کو عبرت آگهی که بتحقیق راه او — جوشد ز چشم آبله پا نگاه او
گر تار و پود کار که عشق بردری — جز پنبه زار و هم کتان نیست ماه او

آهسته رو که بر دل موری اگر خوری / گردی غبار خاطر خال سیاه او
چندانکه بیشود نظر همتت بلند / دارد عروج آئینه تا نگاه او
حاجت بعرض غیر ندارد غرور عشق / گردون چو آستین شکند دستگاه او
بر سرکشان چرا نفروشیم بار عجز / ما را شکسته اند بیاد کلاه او
شمعی که محو انجمن انتظار تست / آئینه بر سر مژه بندد نگاه او
در وادئی که شرم نقابت کشوده است / بر چشم نقش پا مژه بندد گیاه او

بیدل اگر بعشق کند دعوی وفا
غیر از شکست رنگ چه باشد گواه او

گر از موج گهر نشنیدهٔ رمز خروش او / بیا شور تبسم بشنو از لعل خموش او
خروشی میکند طوفان چه از دانا چه از نادان / جهان خمیازهٔ دارد که این رنگست جوش او
غرور خودسری را چاره دیگر نمی باشد / مگر گردد خیال خاک گشتن عیب پوش او
درین صحرای نومیدی بنازم ناتوانی را / که بار هر که سنگین گشت می افتد بدوش او

زبان بوی گل جز غنچه بیدل کس نمی فهمد
فغان نازکی دارم مگر افتد بگوش او

طبعی که شد طرب اثر از نوشخند او / چون نیشکر کشید سر از بند بند او
آنجا که برق جلوهٔ او عرض ناز داشت / آئینه بود مجمر و جوهر سپند او
هرچند چشم زخم دوئی را علاج نیست / باری سپند باش بدفع گزند او
بیخوابی فسانهٔ طوبی که میکشد / مائیم و سایه مژه های بلند او
زاهد بهوشکافی تدبیر غره است / غافل که شانه است همان ریشخند او
ای طعمهٔ زمانه که خونخوار عبرتی / بر فربهی چه ناز کند گوسفند او

بیدل مباش ایمن از آفات روزگار
چون مار خفته در بن دندان گزند او

کجائی ای جنون ویرانه‌ات کو / خس و خاریم آتشخانه‌ات کو

توشمع بی نیازیها برافروز | نگو خاکستر پروانه ات کو
حجاب آشنائی وهم خویش است | زخود گر بگذری بیگانه ات کو
بساط وهم واچیدن ندارد | توخود افسانه افسانه ات کو
کمان قبضهٔ آفاقی اما | برون از خود سراغ خانه ات کو
ندارد این نفس سامان دیگر | گرفتم آب گشتی دانه ات کو
سرت بیدل سواد سوده راهست | دماغ کعبه و بتخانه ات کو

گر نفس چیند باین فرصت بساط دستگاه | چون سحر بر ما شکستن میرسد پیش از کلاه
گیرو دار محفل امکان طلسم حیرت است | تا مژه خط میکشد این صفحه میگردد سیاه
سینه صافی میشود بی پرده تا دم میزنم | در دل ما چون حباب آئینه پرورد است آه
چون نگه در دیدهٔ حیران ما مژگان نیست | جوهر آئینه در دیوار حل کرده است آه
بی تماشا نیست حیرتخانهٔ ناز و نیاز | عشق اینجا آه آهی دارد آنجا واه واه
صاحب دل کیست حیرانم درین غفلت سرا | آئینه یک گل زمین است و جهانی خانه خواه
بی گداز هستی صورت نه بندد آگهی | شمع این محفل سراپا سرمه است و یک نگاه
زیر گردون هرزه شغل وهم باید زیستن | غیر طفلی نیست بیدل مرشد این خانقاه

ندیدم در غبار دود این صحرای خوابیده | بجز خوابا ندن مژگان ره پیدای خوابیده
بیاد چشم مخمورت جهان در خود فرورفتم | که پوشید از غبارم تا مژگانهای خوابیده
باین قامت قیامت نیست ممکن قامت افرازد | بمژگان تو یعنی فتنه بر پای خوابیده
جهان بیخودی یکرنگ واند جهل و دانش را | تفاوت نیست در بینا و نابینای خوابیده
دل آرام جوهر خاک زد بنیاد هستی را | نفس پامال شد زین صورت و سیمای خوابیده
نماند از قامت خم گشته برما رنگ امیدی | تنک کردیم برگ عیش ازین مینای خوابیده
زشکر عجز بیدل تا قیامت برنمی آیم | برنگ جاده ره گم کرده ام دریای خوابیده

از عرق پیمائی حسن ساغر اندر آئینه — کرد طوفانها بهشت و کوثر اندر آئینه
حسن نیرنگی عالم صورت بی رنگ اوست — عرض تمثالش که دارد باور اندر آئینه
دل مصفا کرده از خود نمائی چاره نیست — بیند اول خویش را روشنگر اندر آئینه
هیچ نقشی بر دل آگاه نفروشد ثبات — مینماید کوه هم بی لنگر اندر آئینه
صحبت روشندلان اکسیر اقبال است و بس — از نفس باید فکندن بستر اندر آئینه

بیدل اظهار هنر محرومی دیدار بود
خاک راه جلوه ها شد جوهر اندر آئینه

چشم را آئینه پرداز ترحم کرده — در نقاب چین پیشانی تبسم کرده
تا عرق از چهره ات خورشید ریز غربت است — چرخ را یکدست نقش پای انجم کرده
بر سر مویت زبان التفات دیگر است — بس که شوخی در خموشی هم تکلم کرده
موج اقبال تو از گرد عدم پر میزند — قلزمی از خود برون اما تلاطم کرده
معرفت کز اصطلاح ما و من جوشیده است — غفلت است اما تو آگاهی توهم کرده
قوت فکر و کمالت عرض آب و نان بس است — آدمیت واشتی در کار گندم کرده
بحر امکان شوخی موج سرابی بیش نیست — دست از آلایش نمیشوئی تیمم کرده

بسته بیدل اگر بر خود زبان مدعی
عقربی را میتوان گفت بی ذم کرده

بر رشته ات اثر و هم مدعاست گره — تو گر ز بند هوس واشوی کجاست گره
طلسم وحشتی ای بیخبر چه خود داریست — که شبنم تو به بال و پر هواست گره
که غنچه گشت که آغوش گل نکرد آنجا — بصبر کوش که اینجا گره گشاست گره
نفس مسوز بکلفت شمارے اوهام — بقدر قطره درین بحر عقدهاست گره
ز کار رشته بلنداست قدر بخت گران — دران دیار که نی قد کشد عصاست گره
چو تار سبحه درین دامگاه حیرانی — فلک بکار من افکنده هر کجاست گره
ادب نفس شمر انتظار جلوه کیست — که اشک بر سر مژگان چو دیده هاست گره

قناعتم نکشد خجلت زبان طلب / ز فرق تا قدمم یک گهر حیاست گره
برون ز ساز چمن کلفتی نمی باشد / بهوش باش که در بند این قباست گره

تعلق من و ما سهل نشمری بیدل
تاملی که بتار نفس حیاست گره

خلقی است محو خود بتماشای آئینه / من نیز داغم از ید و بیضای آئینه
حسن و هزار نسخهٔ نیرنگ در بغل / ما و دل و یک ورق انشای آئینه
الفت سراغ جلوه بجائی نمی برد / حیرت دو دیده‌است به بهای آئینه
چندانکه چشم باز کنی جلوه میدهد / اسمی است نقش هیبت ز معمای آئینه
عمریست از امید دلی نقش بسته ایم / گر حسن کم نگاه بود وای آئینه
از محو جلوه طاقت رفتار برده اند / دستی بسر گرفته کف پای آئینه

بیدل شویم تا نکشد دامن هوس
خود بینئی که هست در ایمای آئینه

پری میفشان ای تعلق بهانه / بدل چون نفس بسته آشیانه
صدا نیست پیچیده بر ساز هستی / چه دارد تحیر ز زنجیر خانه
اگر گشت باغست و ر سیر صحرا / روانیم از خود بچندین بهانه
ازین بحر وارستن امکان ندارد / مجو بیدلی خاک گشتن بهانه
سرشکم نیازم نم عجز سازم / چسان گردم از خاک کویت روانه
دو روزی ازین ما و من مست نازی / بخواب عدم گفته باشی فسانه

محال است پروازت از دام زلفش
اگر جمله تن بال گردی چو شانه

بتو نقش صحبت ما چه قدر بجا نشسته / تو بنازو ما در آتش تو بخواب و ما نشسته
چو حباب عالمی را هوس کلاه واریست / بدماغ پوچ مغزان چقدر هوا نشسته
ره نازنیست آسان بخیال قطع کردن / که نی از گره درین ره بهزار جا نشسته

بغرور هستی ای صبح مگذر درین گلستان — که صد آئینه براهت نفسی زبان نشسته

برهی که برق تازان همه نقش پای لنگند — بکجا رسیده باشم من بی عصا نشسته

چو بکام نیست دنیا چه زنیم لاف ترکش — نتوان فشاند دامن بغبار نا نشسته

ز هجوم رفتگانم سر و برگ عافیت کو — که صدای ما بگوشم چو هزار پا نشسته

مکش ای سپهر رحمت بتسلی مزاجم — که بصد تحیرا اینجا گرهی ز پا نشسته

بهوس کلاه داری ز سرت برآر بیدل
بچه نازد استخوانی که بروهما نشسته

بس که ما را بر آن لقاست نگاه — عالمی را بچشم ماست نگاه

بزم ما بس که محو جلوهٔ اوست — شیشه گر بشکنی صداست نگاه

کثرت جلوه مفت دیدنهاست — گر کند احولی بجاست نگاه

همه آفاق نرگستان است — چشم گو باز شو کجاست نگاه

بی تمیزی تمیزها دارد — چشم تا وا کنی دعاست نگاه

بیدل از جلوه قانعم بخیال
چه توانکرد نارساست نگاه

بوی وصلی هست در رنگ بهار آئینه — میکند ازم دل که گردم آبیار آئینه

غفلت دل پردهٔ ساز تعلقهای اوست — جلوه خوابیده است یکسر در غبار آئینه

دهر اگر زین رنگ بردارد بساط چشم تنگ — میچکد تمثال چون اشک از کنار آئینه

عرصهٔ جولان آگاهی ندارد کرد غمیه — هم بروی خویش میتازد سوار آئینه

بیتو چون گوهر نگه در دیده ها مژگان شکست — آخر از ما نیز گل کرد انتظار آئینه

بیخودی ساغر کش کیفیت دیدار کیست — در شکست رنگ می بینم بهار آئینه

انتظاری نیست بیدل دولت جاوید را
حیرتم تا چند بردارد کنار آئینه

دور از وصال روی تو ماییم دوده — چون شمع تشنه داغ نگاه رمیده

بازآگه دارم ازنگه واپسین هنوز | ترجیع شبنمیٔ رنگ پریده
برگریه ام نظر کن واز حیرتم مپرس | عرض گداز صد نگهت آب دیده
هرچند خاک من چو سحر با دبرده است | دارم هنوز رنگ گریبان دریده
صد صبح زین بساط پرافشان و هم رفت | من هم گرفته ام پی رنگ پریده
میبایدم زخجلت اعمال زیستن | نومیدتر ز زنگی آئینه دیده
تا حسرت انتخاب حیاتیم ازین محیط | کنج دلی ویک نفسی آرمیده
شد نوبهار و ما نفشاندیم گرد بال | در سایهٔ گلی به نسیم وزیده

بیدل حضور خاتم ملک جم است وبس
پیشانی شکسته و دوش خمیده

نیست خاموشی بکار شمع محفل جز گره | داغ شد آهی که نپسندید بر دل جز گره
ازجنون برخویش راه عافیت هموار کن | وانمی سازد طپش از بال بسمل جز گره
بر اسیران دل از فقر و غنا افسون مخوان | نیست در چشم گهر دریا و ساحل جز گره
ناله تا گر مقام الفتی دارد دل است | ناله را در کوچهٔ نی نیست منزل جز گره
فرصتی کو تا بضبط خود نفس گیرد نفس | رشته کوتاه هست ما را نیست مشکل جز گره
ای خوشا نومیدی تدبیر فتح الباب من | تا شدم ما حق ندارم در مقابل جز گره

صاف طبعان بیدل ازهستی کدورت میکشند
از نفس آئینه ها را نیست در دل جز گره

عالم و این تردماغیهای جاه | شبنمی پاشیده بر مشت گیاه
نخوت شاهی دهان اژدهاست | شمع را در میکشد آخر کلاه
ناامیدی دستگاه زندگیست | تار و پود کسوت صبح است آه
میگداز د شمع از خود میرود | کای بخود درماندگان اینست راه
خانهٔ مجنون ما هم دود داشت | روزن چشم غزالان شد سیاه
عشق را بر نقص استعداد ما | گریهٔ ابر است بر حال گیاه

نرخ بازار کرم بشکستگی است / گر دلت چیزی نخواهد عذرخواه
نازکن گر فکر خویشت ره برد / از گریبان غافلی بشکن کلاه
بیدل از غفلت کسی را چاره نیست / سایهٔ دارد گدا و پادشاه

گرد هر رنگ تماشای تو پرواز نگاه / خیل طاووس توان ریخت ز پرواز نگاه
راز مخموری دیدار نهان نتوان داشت / صد زبان از مژه دارد لب غماز نگاه
عمرها شد که بآن جلوه مقابل شده ام / میرسد بر من حیران چه قدر ناز نگاه
همچو شمعی که کند دود پس از خاموشی / حیرتم زمزمهٔ میکشد از ساز نگاه
در نهان خانهٔ دل مژدهٔ دیداری هست / میکشد گوش من از آئینه آواز نگاه
گرد غفلت مشکافید که در عرصهٔ رنگ / بی نشان نیست خطای قدر انداز نگاه
چون شرر چشم بذوق که گشایم بیدل / من که انجام نفس دارم و آغاز نگاه

گر همه رفتی چو ماه از چرخ برتر سجدهٔ / تا زمینیانی اثر داری بر آن در سجدهٔ
دام تکلیف نیاز تست هر جا منزلیست / یعنی از دیر و حرم تا کوی دلبر سجدهٔ
تا نگردد جبهه فرش آستان نیستی / چون نماز جاهلان سیلی خور هر سجدهٔ
ناله داری سرکشی کن از طلسم خود برآ / ای نمازت ننگ غفلت بر مکرر سجدهٔ
جرأت پرواز خاکت را بگردون برده است / ورنه هر گه میکشی سر از ته هر سجدهٔ
در ضعیفی نشئه ساز رعونت بیحد است / از رگ گردن غباری نیست تا در سجدهٔ
بهم ز وضع اشک خود بیدل عیار خویش گیر / از گریبان تا برون آورده سر سجدهٔ

ای تماشایت چمن پرور بچشم آینه / عیب تو حسن می پرورد جوهر بچشم آینه
مست حیرت دائما از وهم امکان فارغست / انتظار کس مکن باور بچشم آینه
دعوی باریک بینی تا توانی پیش برد / فرق کن تمثال از جوهر بچشم آینه

جوهر همت مخواه از کس که ابنای زمان
دیده اند احوال یکدیگر بچشم آئینه

گرد عمر رفته هم از عالم دل جسته نیست
گر نفس پی گم کند بنگر بچشم آئینه

رنج بینش بود بیدل هستی موهوم ما
مو شدم از پیکر لاغر بچشم آئینه

در محیطی گر فلک طرح حباب انداختم
کشتی ما را تحیر در سراب انداخته

با دو عالم شوق بال بسمل آسوده ایم
عشق بر چندین طپش از ما نقاب انداخته

ما و عنقا تا کجا خواهیم رفع شبه کرد
لفظ ما بیجا صلی دور از کتاب انداخته

غیر شور ما و من برهم زن دیگر نداشت
عیش این مردم نمکها در شراب انداخته

رخت همت تا نه بیند داغ اندود تری
سایهٔ ما خویش را در آفتاب انداخته

ای خیال اندیش طوفان اندکی مژگان مال
میفشار و چشم من رخت در آب انداخته

یک نگه کم نیست بیدل فرصت عمر شرار
آسمان طرح و رنگم در شتاب انداخته

ردیف یای تحتانی

سیاز و عرض نازت حیرت آئینه پروردی
ز دیوان نگاه امشب برون آورده ام فردی

تماشای سواد عافیت برده است از هوشم
مگر مژگان برون آرد کسی تا من کنم گردی

ز نیرنگ تغافل برده است انچشم قتالم
به بازی نیز نتوان یافتن در طاسم آوردی

بروی چهرهٔ امکان من آن رنگ سبکپایم
که هر کس میرود از خویش میخیزد ز من گردی

ز بس جوش مخنث میزند این عرصهٔ عبرت
زنان ریشی برون آرند تا پیدا شود مردی

سرت گردم بکویت زعفران زار تماشا کن
نثار آستانت کرده ام یک جبههٔ زردی

طپیدم آنقدر کز دل فشردن محو شد بیدل
بسعی کوفتنها نرم کردم آهن سردی

زپیراهن برون آئی شکوهی نیست عریانی
جنون کن تا حبابی را لباس بحر پوشانی

نموهای بهار اعتبار افسردگی دارد
نمیبارد بهار فضل سبحانی بآسانی

بیکدم خامشی نتوان ز کلفتها برون جستن
نفس را آب کن چندانکه گرد خویش بنشانی

محبت نیست آهنگی که آفت جوشد از سازش
گسستن برنمی آرد ز زنار مسلمانی

حیا ایجادم از من بی‌نقابیها نمی آید
اگر مژگان گشودم چشم پوشیدم بحیرانی

ندارد نقشی از حیرت دبستان خودآرائی
ز درد دل چه میپرسی هنوز آئینه میخوانی

محبت تهمت آلود جفا شد از شکست من
حبابم گرد بر دریا فشاند از خانه ویرانی

دو چار هر که گشتم چشم پوشید از غبار من
درین صحرای عبرت امتحانی بود عریانی

هوس از نسخهٔ تسلیم من صورت نمی بندد
نگه نتوان نوشتن بر بیاض چشم قربانی

گر گیرهٔ [?] خون چشم فراهم شده باشی
شیرازهٔ اجزای دو عالم شده باشی

ناصح سخن ساختهٔ ات پر نمکین است
زخم است بزخمی که تو مرهم شده باشی

تا بار حذری چند نه بندند بدوشت
آدم نشوی گر همه آدم شده باشی

بی جبههٔ تسلیم تواضع دم تیغ است
حیف است نگین نا شده خاتم شده باشی

عاجز نفسان قافلهٔ سرمه متاع اند
کوته گرفتم که جرس هم شده باشی

عمریست که آب رخ ما صرف طلبهاست
ای جبههٔ همت چقدر نم شده باشی

بیدل مگذر چون مه نو از خط تسلیم
بر چرخ اگر یکسر مو خم شده باشی

ای نم اشک هوس مایل مژگان نشوی
سیل خیز است جهان بیهده [?] پایان نشوی

چه بهار و چه خزان رنگ گل حیرت ست
جلوه محو است گر آئینه نمایان نشوی

هر قدر آئینه راه تامل دارد
گشاد گره آبله دندان نشوی

آفت رنگ بهم سودهٔ افسوس مباد
خون عاشق گهی نیست پشیمان نشوی

کشتی نه فلک اینجا بنی طوفان است
تا توانی طرف اشک یتیمان نشوی

وحشت از کف ندهی دهر فسردن قفس است
ای مدعی [?] کمی نیست که مژگان نشوی

فکر کیفیت خود نیستی میخواهد
تا سر از دوش نرفته است گریبان نشوی

شرم کن بیدل از آنجلوه که چون آب زلال
همه تن آینه پردازی و عریان نشوی

محو بودم هرچه دیدم دوش دانستم توئی
گر همه مژگان گشود آغوش دانستم توئی

غفلت روز و داغم از خجالت آب کرد
اشک میرفت و من بیهوش دانستم توئی

حرف غیرم راه میزد از هجوم ما و من
بر در دل تا نهادم گوش دانستم توئی

مشت خاکی اینهمه سامان عجز ناز کیست
بیش ازین از من غلط مفروش دانستم توئی

بیدل امشب سیر آتشخانهٔ دل داشتم
شعله را یافتم خاموش دانستم توئی

نشد آئینهٔ کیفیت ما ظاهر آرائی
نهان ماندیم چون معنی بچندین رنگ پیدائی

بعزلت ساخت دل تا وا رهید از غفلت امکان
چها میساخت این آئینه گر میداشت پیدائی

نوائی از صدف گل میکند کای غافل از خسنت
لب خشکی که ما داریم دریا نیست دریائی

بهار وحدتست آنجا دوئی صورت نمی بندد
خیال آئینه دارد لیک بر روی تماشائی

ندانم تا کی باید درین ویرانه جوشیدن
بهر محفل که ره بردم چو شمعم سوخت تنهائی

بنازم نشئهٔ یکرنگی جام محبت را
دل از خود رفتنی دارد که پندارم تو می آئی

هزار آئینه حیرت در قفس کرده است طاوس
جهانی چشم بگشاید تو گر یکبال بگشائی

بهال اوج قدر از وضع تسلیم تو میبالد
فلک فرشی گر از خود یک خم ابرو برون آئی

بخاموشی مباش از نالهٔ نیرنگ دل غافل
نفس چندین نیستان ریشه دارد در لب نائی

ز تحریک نفس عمریست بیدل در نظر دارم
پر پروانهٔ چندی جنون پرواز عنقائی

پوچ است قماش تو با ظهار تلافی
ای کسوت موهوم فنا رنگ نبافی

خون نا شده ره در دل ظالم نتوان برد
جز آب که دیده است ز شمشیر غلافی

زندانی جرأت کدهٔ دار فنائیم
بر ما نتوان بست خطاهای معافی

آئینه دلان جوهر شمشیر ندارند
اجزای مدارائی ما نیست مصافی

نشکافت کس از نظم جهان معنی تحقیق
از بسکه بهم تنگ نشسته است قوافی

زان پیش که احسان فلک ناله فروشد
بیدل عرقی ریز بامید تلافی

کیم من شخص نومیدی سرشت عبرت ایجادی
بصحرا گرد مجنونی بکوه آواز فرهادی

بخاک افتاده‌ام اما غرور شعله خو یا برا
کف خاکسترم از آرمیدن میدهد بادی

خطا از هر که سر زد چون جبین من در عرق رفتم
ندارد عالم ناموس چون من خجلت ایجادی

طرب رخت شکفتن بسته است از عالم امکان
مگر زخمی ببالد تا بعرض آید دل شادی

ز سعی جانکنیهایم مشو ای همنشین غافل
که در هر ناله من تیشه دزدیده است فرهادی

بیاد جلوهٔ خود حیرت ما را غنیمت دان
صفای تیشه‌ام نقشی است از بال پریزادی

نمیدانم چه گم کردم درین صحرا من بیدل
دلی میگویم و دارم بچندین ناله فریادی

ز نفس تر بستم گرد نه دامان مددی
آتشم خاک شد ای سوخته جانان مددی

شوق دیدارم و یک جلوه ندارم طاقت
مگر آیینه کند بر من حیران مددی

فصل بیحاصلی اشک تر ما دارد
سنگ شد قطره اگر کرد به نیسان مددی

حیله جوی نم اشکیم درین وادی خشک
کاش از آبله بخشند بمژگان مددی

یاد چشم تو ز آوارگیم غافل نیست
گرد این دشتم و دارم ز غزالان مددی

اشک بی گریه‌ام از بخت سیه نپسندید
داشت این سایه هم از فیض چراغان مددی

بیدل از غنچه گرفتم سبق زانوی فکر
بود کوتاهی دامن بگریبان مددی

من دیوانه چون طفلی که بر جا سر کند بازی
دو عالم رنگ بر هم چیند و او سر کند بازی

در آن محفل که پیچیدن هوس باشد دم عیشی
مرا چون شمع یک گردن بچندین سر کند بازی

ز گرد اضطراب دل نفس در سینه خم ابید
بگو آن طفل شوخ از خانه بیرون تر کند بازی

مزاج خوابناک افسانه را باطل نمیداند
جهان بازیست اما کیست تا باور کند بازی

بخاک از لهو مفکن جوهر والا همت را
کبوتر مایل پستی است هر جا سر کند بازی

گل از بال طلب مالیدن آهنگست ازین غافل
که از افراط شوخی طفل را لاغر کند بازی

طرب کن تا بساط وهم هستی زود طی گردد
تکلف میکند دل هر قدر لنگر کند بازی

بغیر از سوختن چیزی ندارد فرصت کارش
شرار اول بدود آخر بخاکستر کند بازی

شرر در عرصهٔ تحقیق با ما چشمکی دارد
که از خود چشم پوشد هر که اینجا سر کند بازی

قد پیری نمودار است طفلی تا یکی بیدل
کجه در خاک پنهان و مبادا بر کند بازی

زبس که کرد قصور نگاه مژگانی
بخود شناسی ما ختم شد خدادانی

صداع هستی ما را علاج تسلیم است
بس است صندل اگر سوده ایم پیشانی

بخاک ما نشود ساز ناو من هموار
نفس نمی گذرد از تلاش سوهانی

جنون بکسوت ناموس جلوه‌ها دارد
چو اشک آینه صیقل مزن بعریانی

نه ارزد آئینه بودن باین همه تشویش
که هر که جلوه فروشد تو رنگ گردانی

خطاست فکر اقامت بخود بلند اینجا
که درس عمر روانست سکته میخوانی

حریف خلوت آنجلوه بودن آسان نیست
نهفته اند نگاهی بچشم قربانی

درین هوسکده تا ممکن است بیدل باش
مکار آئینه تا حیرتی نرُیانی

مانیم و دلی سر و رق بی سر و پائی
چون آبله صحرائی و چون ناله هوائی

از پردهٔ ناموس افلاک کشیدیم
تنگی که کشد لاغری از تنگ قبائی

زین جوش غباری که گرفته است جهانرا
فتح در خیبر کن اگر چشم گشائی

نتوان شدن از وهم وجود و عدم آزاد
با دام و قفس ساز که دور است رهائی

همت نپسندد که باین هستی موهوم
چون عکس در آئینهٔ گیتی بدر آئی

برهم زن کیفیت یکتائی ما نیست
این سجده که بر پیکر ما بست دوتائی

بیدل تهی از خویش شدی ما و منت کو
ای صفر ز اعداد تعین نفزائی

دیدهٔ داریم محو انتظار مقدمی
یارب این آئینه راز آن گل حضور شبنمی

آنکه در یکتائیش وهم دوئی را بار نیست / چون کنم یادش مقابل میشوم با عالمی
چشمهٔ خون دگر دارد بن هر موی من / خاک گردم تا بچندین زخم بندم مرهمی
چون هلالم دستگاه عاجزی امروز نیست / در عدم بر استخوان جبهه میدیدم خمی
ای بهار نیستی از قدر خود غافل مباش / هر دو عالم خاک شد تا بست نقش آدمی
سنگ اگر گردی شرر خواهد کشیدن محملت / نیست این آسودگیها جز کمینگاه رمی
مایل قطع وفا تا چند باید زیستن / تیغ کین را جز تنک روئی نباشد دمی
از گزند امتداد روز و شب ایمن مباش / بر سر و پای تو پیچیده است مار ارقمی

با کمال عجز بیدل بی نیاز گوهریم
در شکست ما کلاه آرائی دارد جمی

بوحشت بر نمی آیم ز فکر چشم جادوئی / چو رم دارم وطن در سایهٔ مژگان آهوئی
بساط خاک عرض دستگاهم بر نمیدارد / چو ماه نو بگردونم اگر بالم سر موئی
ز فیض وحشتم همسایهٔ جمعیت عنقا / چو دل دارم بپهلو گوشهٔ از عالم آن سوئی
شدم آئینهٔ بیطاقتی ترسم کند روشن / بخاک بیخودی دادم غباری سر بزانوئی
نوای عندلیبان نکهت گل شد درین گلشن / نگردید انتقالی واکشد حرف از لب جوئی
ز گرد مطلب نایاب بر خود میطپید هر کس / جهان گردیست طوفان بردهٔ جولان آهوئی
وداع فرصتم دیدار بی ماتم نمی باشد / ز مژگان چشم قربانی پریشان کرد گیسوئی
بیک عالم ترش رو کار رم افتاده است مفهوم / شکست رنگ صهبائی جمع میدانست لیموئی
قد خم گشته در پیش همه عقبی امل دارم / باین دنباله داریها کم افتاده است ابروئی
جهانی نقد وحدت در تلاش نسیه میبازد / یقین گردی تو پیدا اگر نمودی همچو من روئی

درین گلشن ز بس رنگ شکست بیدل جای آسودن
نگردانید گل هم بی شکست رنگ زانوئی

کیستم من نفس سوخته منجمدی / دل خون گشته گل کرده غبار جسدی
نقش تصویر خیالم ز اثر نومیدم / دعویم شوخی اظهار ندارم سندی

وصل جستم دو جهان جلوه دوچارم کردند
چه صنمها که ندیدم بسراغ عدمی

موج را عقد گهر کرد بخود پیچیدن
میشود ضبط نفس رشتهٔ عمر ابدی

مژدهٔ عافیتی یافتم از کلفت دهر
موی چشم آئینه را گشت حضور مددی

همه جا داغ گدائی نتوان شد بیدل
خجلتم بیشتر از دهر که ندارم مددی

کیم من از نصیب عالم اظهار مایوسی
غبار دامن رنگی صدای دست افسوسی

حباب این محیطم مفت دیدنهاست اسرارم
پری زیر بغل میگردم از مینای محبوسی

ندانم تیغ قاتل از چه گلشن داده شد آبش
چکیدنهای خونم نیست جز آواز طاوسی

شکست آئینه تعمیر چندین جلوه است اینجا
چکید اشک من و حسن تو در آفاق زد کوسی

نگردی ای شرار از کاغذ هم مشربان غافل
که در خاکستر ما هم پرافشان بود طاوسی

زخود گر نگذری باری ز اسباب هوس بگذر
چراغی تا کنی روشن در آتش گیر فانوسی

ز عریانی جنون با من کند مغرور سامانی
توان دست از دو عالم برد اگر باشد گریبانی

تواضع دستگاهم غنچه ام خندیدنی دارد
فراهم میکنم صد زخم تا ریزم نمکدانی

ز سوز دل تجلی مزرع برق است بر عضوم
چو مجمر دارم از یک شعله سامان چراغانی

باسباب تعلق جمع نتوان یافت آسودن
دو عالم محو گردد تا رسد مژگان بمژگانی

بذوق بیخودی چندانکه خواهی سعی جولان کن
بقدر کوشش رنگت نفس رفتست میدانی

تماشا فرش راحت از آزادگی مگذر
گشاد بال چون طاوس دارد نرگستانی

دو همچشمی که باهم متفق باشد بعالم کو
ز مژگانها مگر در خواب بینم ربط چسپانی

ندانم از کدامین کوچه خیزد گرد راه من
نوای شوقم و گم کرده ام ره در نیستانی

بهر محفل چو شمعم رنگ باید ریختن بیدل
ندارد سال و ماه هستیم جز فصل نیسانی

چند پیچید بر من بیدست و پا افتادگی
از رهم بردار تا گیرد عصا افتادگی

تخم اقبالم ز فیض سجده خواهم همتی
گر بسرم چون مو دماند ریشهٔ افتادگی

دام عجزم در زمین سرکشی خوابیده است
میکشد انجام نی از بوریا افتادگی

از شعاع مهر یکسر خاکساری میکشد
بر جبین چرخ هم خطی است تا افتادگی

غوطه زن در خون اگر با عجز داری نسبتی
بر سراپای تو می بندد حنا افتادگی

خط پرکار کمالت ناتمام افتاده است
تا نمیسازد سرت را محو پا افتادگی

محرم نقش قدم سیر نگاهش زیرپاست
عبرت آموز است وضع ما خوشا افتادگی

خاک عاجز نیز خود را میستاند بر روی آب
خصم اگر منصف نباشد تا کجا افتادگی

یار رفت و من چو نقش پا بخاک افتاده ام
سایه میگردید کاش این نارسا افتادگی

همچو آتش سرکش بیدل که در تدبیر من
خاک بنیاد مرادارد بپا افتادگی

گاه گل گاه چمن گاه هوا میگردی
ای خیال آینه هوشی که بجا میگردی

مرکزت گردش پرگار قیامت دارد
گر نه رنگ درین باغ چرا میگردی

حسن کیفیت تحقیق مجاز آئینه است
این چه جامست که در مجلس ما میگردی

بهوش اندیشه نیرنگ حیاتت خون شد
که نفس داری و آئینه نما میگردی

چون سحر سلسله ساز وداع تو رساست
تا نفس راست کنی دست دعا میگردی

طپش آئینه در ضبط خیالی دارد
کاروانی که تواش بانگ درا میگردی

شخص مثال شود تا تو به بینی خود را
اینقدر هرچه از خویش جدا میگردی

لامکان سیرتت از بس که بلند افتاده است
تا بگردون نگری آبله پا میگردی

بیدل افسون شراری بدماغت زده است
باخبر باش که نقش کف پا میگردی

نه با صحرا سری دارم نه با گلزار سودائی
بهر جا میروم از خویش میبالد تماشائی

چراغ حیرتم چون لاله در دست محرومم
رهی گم کرده ام در ظلمت آباد سویدائی

دل از کف داده ام دیگر ز احوالم چه میپرسی
بسامان غبارم دامن افشانده است صحرائی

ره هر ذره مهمیز است بهر وحشت افعالی
مرا بیدار سازد هر که بر راحت زند پائی

درین صحرای نومیدی که میخواهد سراغ من
که از هر نقش پایم تا عدم خفته است عنقائی

دل من وا شکاف و هرچه میخواهی تماشا کن
که عمری شد بنام حیرتی دارم معمائی

تعلق میفروشد عشوهٔ مستقبل و ماضی
تو گر امروز بیرون از خود آئی نیست فردائی

بدرد بی نگاهی در هم افسرده است مژگانی
خرامی میرساند حیرت آغوش مینائی

ندانم فرش تسلیم سر راه کیم بیدل
بدامن گردی از خود داشتم افشانده ام جائی

رم بیتابی تغییر رنگی گردش حالی
فسردی بیخبر جهدی که شاید وا کنی بالی

بغیر از سعی هستی محرم اسرار نتوان شد
همان پرواز رنگت بسته بر آئینه تمثالی

حصول امتیاز آب و رنگ آسان نمیباشد
بسوز و داغ شو تا بر رخ هستی نهی خالی

طپش در طبع امواجت بسعی گوهر آرائی
نمی دارم که خواهد ریخت آخر رنگ اجمالی

چه پردازم باظهار خط بی مطلب هستی
مگر از خامهٔ تحقیق بیرون افکنم بالی

به ناصور جگر عمریست گرد ناله می بیزم
خوشا عرض بضاعتها کف خاکی و غربالی

ز تشریف جهان بیدل بعریانی قناعت کن
که گل اینجا همین یکجامه میبافد پس از سالی

چه معنی نمائی چه لفظ آشنائی
رسائی مدان تا زخود بر نیائی

قناعت کند مرکز آبرویت
شود قطره گوهر بصبر آزمائی

درین انجمن غیر عبرت چه دارد
غرور نی و خجلت بوریائی

باهنگ ذوقی بپرواز شوقی
به بیکاریم گشت بیمدعائی

هوائی نشد دستگیر غبارم
زمینم فسرد و برد از بی عصائی

تری نیست در چشمهٔ زندگانی
زخجلت نم از جبهه دارم گدائی

سخن کرد طوفانی انفعالم
شنا داد ساز مرا بی صدائی

تکلف مکن ساز تقلید عنقا
نگه شد سراپایم از سرمه سائی

بهستی من و تو ضروریست بیدل
نفس نیست جز مایهٔ خودستائی

خیالش برنیتابد شعور ای بیخودی جوئی — نمیگنجد بدیدن جلوه اش ای حیرت آغوشی
ضعیفیها بپای نگه افکند کار من — چو مژگان میکنم مضراب آهنگ خاموشی
زصد آئینه اینجا یک نگه صورت نمی بندد — تو بر خود جلوه کن ما را کجا چشمی و گوشی
زبار حسرت دنیای دون گشتم ازین غافل — که معنی هم نمی ارزد بحجم گردیدن دوشی
نه با صبحی جهر دارم نه از شامی اثر دارم — نگه می پرورم در سایهٔ خط بنا گوشی
ازان نامهربان منت کش صد رنگ احسانم — باین حسرت که گاهی میکند یاد فراموشی
چنین محو خرام کیست طاوس خیال من — که واکرد است فردوس از بن هر موی آغوشی
بغفلت از نوای ساز هستی بیخبر رفتم — شنیدن داشت این افسانه گر میداشتم گوشی

دل داغ آشنائی در قفس پرورده ام بیدل
بزیر بال دارم سیر طاوس چمن پوشی

نه وضع غنچه هم منظور نی در مسکن آرامی — چو موج گوهرم گردیدنی نیست بی دامی
بهار بیخودی گو پیدا بزم عشرتی دارد — روم تا رنگ برگردانم و پیدا کنم جامی
درین محفل آن هر بطی افسرده است دلها را — نیابی احتمال توامی در مغز بادامی
بیا و جلوه ات امید از خود رفتنی دارم — در آغوشی نگاه واپسین دزدیده ام دامی
بحمدالله خط مشکین دمید آخر برخسارش — چراغ دیده تا روشن شود میخواستم شامی
شرر گردید عمر و من همان سنگ زمینگیرم — نشد این خانه اقسه و دام منظور احرامی
نگاه بی نیازی اندکی تحریک مژگان کن — جهانی مست آید گر تو از خود بگذری گامی

ببزم جلوه عمری تشنه نگه می پرورم بیدل
هنوز از حیرت آئینه ام منت کش دامی

ای نگه خون کن پوشیده پیدا چه بلائی — جلوه هایت همه اینجاست تو باری بکجائی
طایر نامهٔ شوقم پر پرواز ندارم — چقدر آب کنم دل که شود ناله هوائی

خنده عمریست نمی آیدم از کلفت هستی	حاصلی نیست در اینجا تو هم ای گریه نیائی
غیرت مهر نتابد اثر هستی انجم	صرفهٔ ماست که در آئینهٔ ما ننمائی
حسن تحقیق که از عین دوئی پرده گشاید	تری و آب هم نیست باین تنگ قبائی
مقصد بینش اگر حیرت دیدار تو باشد	از چه خود بین نشود کس که تو در کسوت مائی

بیدل از ما نتوان خاست چه افغان چه ترنم
نی این بزم شکست است نفس بر لب نائی

شب چشم نیم مستش وا شد بخواب نیمی	در دست فتنه دادند جام شراب نیمی
حسن از خط تو فرش است سامان خواب نازش	بر روی سایه نیمی بر آفتاب نیمی
کیفیت تبسم بالید تا بسر موی	کز نقطهٔ دهانش کرد انتخاب نیمی
عمریست آهم از دل مانند دود مجمر	در آتش است نیمی در پیچ و تاب نیمی
آن لاله ام درین باغ کز درد بیدماغی	تا یکقدح ستانم گردم کباب نیمی
سرمایه یک نفس عمر آنهم بباد دادیم	در کسب حرص نیمی در خورد و خواب نیمی
موی سفید گل کرد آمادهٔ فنا باش	یعنی سواد این شهر برد است آب نیمی
قانع بجام وهمیم از بزم هستی ایکاش	قسمت کنند بر ما از یک حباب نیمی

بیدل نشاط این بزم از بسکه بی ثبات است
چرخ از هلال دارد جام شراب نیمی

در دل نه ز خیال پرتو مهرت سحرگاهی	چراغان فلک خاموش گردانیدم از آهی
بهار آرزو نگذاشت در هر رنگ نومیدم	ز چشم انتظار آخر زدم گل بر سر راهی
ز تنگیهای دل یکغنچه نتوان نقش بست اینجا	شکستم رنگ خود تغییر دادم نشتر آهی
بخاک آستانت چون هلال از بسکه گم گشتم	جبینی یافتم در نقش پیشانی پس از ماهی
طریق کعبه و دیر اینقدر کوشش نمیخواهد	بطوف خانهٔ دل گوش اگر پیدا شود راهی
جهان کثرت اظهار غرورت بر نمیدارد	ز سامان ادب مگذر پرست این لشکر شاهی
به بینم تا کجاها می برد فکر خودم بیدل	برنگ شمع امشب در گریبان کنده ام چاهی

افتاده‌ام براهت چون اشک بی روانی
مکتوب انتظارم شاید مرا بخوانی

از ساز حیرت من مضمون ناله دریاب
گرد نگاه فریاد از روی ناتوانی

وامانده ادب را سرمایهٔ طرب کو
خاکیست آب گوهر در عالم روانی

آنجا که بیدماغی زور آزمای عجز است
دارد نفس کشیدن تکلیف شیخ کمانی

از هستی علامت تا کی غم اقامت
خواهد بباد رفتن گردی که می فشانی

بی صید دیدهٔ دام محمور مینماید
قد دوتاست اینجا خمیازهٔ جوانی

همت بفکر هستی خود را گره نسازد
حیف است کیسه دوزی بر نقد رایگانی

خمخانهٔ تمنا جام دگر ندارد
مفت است بیدماغی گر نشئه میرسانی

با طبع دون نسازد مغرور احتیاجت
ناکردنست اولی کاری که میتوانی

بیدل غبار آهی تا رنگ اوج گیرد
از چاک سینه دادم چون صبح نردبانی

دارد بمن دل شده امشب سر جنگی
گلبرگ کمانی پر طاوس خدنگی

با خون که ساغرکش پیمانهٔ ناز است
از رنگ حنا میرسد آئینه بچنگی

پیش که برم شکوه از آن نرگس کافر
بیچاره شهیدم زدم تیغ فرنگی

آن جلوه که بیرون خیالست خیالش
دیدیم برنگی که ندیدیم برنگی

مشکل که ز فکر عدم خویش برآئیم
داریم سری و بگریبان نهنگی

گامی بگشاد خط پرگار نرفتیم
چون نقطه فسردیم بفشار دل تنگی

فریاد که در سرمه نهفتیده خروشیم
بشکست دل ما نرسیدیم بسنگی

بیدل همه آزاد برنگی که ز همت
بر چشم شرارم مژه بند درنگی

حریف مشرب قمری نه طاوسی بازی
کف خاکستری با شوخی پرواز تگمازی

سرت را گر گریبان وانکرد از بی مغزیها
وگرنه بی تأمل سنگ هم دارد دو بازی

نفس عشرت فریبست اینقدر هنگامهٔ ما را
نوای حیرتیم آن هم به بند تار بی سازی

مدار ماجرای کاف و نون کی منقطع گردد
درین کهسار عمری شد که پیچیده است آوازی

باین سامان ندانم صید نیرنگ که خواهد شد
که چون طاوس در بالم چراغان کرد پروازی

حیا را هم نقاب معنی نازش نمیخواهم
که میترسم عرق بر جبهه بندد چشم غمازی

مگو از ابتدای من مپرس از انتهای من
نگاهی بود خون گشت و چه انجامی چه آغازی

بجائی میرسی بیدل مباش از جستجو غافل
دری از آستان تا واشود یکچند پروازی

گر از گوهر کمر سازی وگر دستار زر پیچی
دمی بی کشمکش گردی که زیر خاک بر پیچی

حجاب جوهر آزادیست گر اسباب آزادی
همه پروازی اما گر بساط بال و پر پیچی

غرور عجز دنیا حکم شاخ آهوان دارد
تو هم چندانکه بر خود بیش تابی بیشتر پیچی

نفس در سینه یا در دیدهٔ اندیشه میتازد
عنانها دارد از خود رفتنت مشکل که در پیچی

اگر فقر از تو میبالد وگر جاه از تو مینازد
ز آتش چرا بیهوده بر هر خشک و تر پیچی

جنونها در امل غیر از دماغت کیست تا دارد
چو مو گردد رسا ناچار میباید بسر پیچی

کمند نارسائی در خور سامان چین دارد
جهان صید خیال تست بر خود هر قدر پیچی

گر آزادی بلندیهای دنیا خو مکن بیدل
مبادا همچو طوطی بر پر و بال شکر پیچی

خیالت هر کجا تمهید راحت پروری کردی
بخواب بیخودی بوی بهارم بستری کردی

دلی دارم که گر آئینه بیند حیرت کارش
همان جوهر عرق از خجلت بیجوهری کردی

نبود از حق شناسیهای الفت آنقدر مشکل
که چون قمری پر پرواز را خاکستری کردی

به نفی وهم اگر میکرد عشق اثبات آزادی
شکست شیشه ام سر در گریبان پری کردی

چو قمری چشم اگر میدوختم بر سرو آزادش
بگردن گردش رنگ از تحیر چنبری کردی

جنون چون شمع در رنگ بنای من زند آتش
که تا نقش قدم گشتن سراپایم سری کردی

ازین افسانها در سر بیدل شود افزون
کسی گوشی اگر میداشت بایستی کری کردی

نبردی گمان که یعنی بخدا رسیده باشی
تو ز خود نرفته بیرون بکجا رسیده باشی

بهوای خود سیر بهار روی ز خود که چو شمع
سر ما ز ما ننالد که بپا رسیده باشی

نه ترنمی نه وجدی نه طپیدنی نه جوشی
بخم سپهر تا کی مینا رسیده باشی

نگه جهان نوردی قدمی ز خود برون آی
که ز خویش گر گذشتی همه جا رسیده باشی

سر و کار ذره با مهر ز حساب سعی دور است
بتو کی رسیم هر چند تو بما رسیده باشی

ثمر بهار رنگی بکمال خود نظر کن
چمنی گذشته باشی که تو نارسیده باشی

ز شکست رنگ هستی اثر تو بیدل اینست
که بگوش امتیازی چو صدا رسیده باشی

باین تمکین خرامت فتنه در خوابست پنداری
تبسم از حیا گل بر سر آبست پنداری

خیال کیست یارب جوش نیرنگ شبستانم
هجوم حیرتی دارم که مهتابست پنداری

سر از بالین نازم یاد محمل بر نمیدارد
بساط خاکساری لشکر خوابست پنداری

جهانی شیر مستی دارد از وضع جنون من
گریبان چاکیم موج می نابست پنداری

خیال از رنگ تحقیقم غباری در نظر دارد
مصور در کمین طرح سنجابست پنداری

بملک نیستی راه یقینت آنقدر وا کن
که هر کس هرچه آنجا برد بابست پنداری

چنان با خود گوارا ساز نوش نیش دوران را
که گر تیغ از کلابت بگذرد آبست پنداری

به نیک و بد مدارا سر کن و مسجود عالم شو
تواضع هم خمی دارد که محرابست پنداری

تحیر صورتی نگذاشت در آیینه ام بیدل
صفای خانه دارم که سیلابست پنداری

درین محفل که پیدا نیست حسن رنگ مقصودی
چراغ حسرت آلودی نگاهی میکنم دودی

علاج زندگی بی نیستی صورت نمی بندد
چو زخم صبح دارم در عدم امید بهبودی

ازین سودا که من در چارسوی نه فلک کردم
همین در سودن دست ندامت دیده ام سودی

درین گلزار کم فرصت کدامین صبح کو شبنم
عرقهای شمار و خجلت انفاس معدودی

بیک مژگان زدن آئینهٔ بی تمثال میگردد
بحیرت ساز رنگ خودنمائی پیبرودی

بچندین داغ آهی از دل ما سرنزد بیدل
چراغ خانهٔ ما نیست تهمت قابل دودی

بعجز کوش زنشو و نما چه میجوئی
بخاک ریشه گسست از هوا چه میجوئی

بهرچه صرفه کنندت رضا غنیمت دان
زکارگاه فنا و بقا چه میجوئی

جز این که حرص کند خورد استخوان ترا
دگر ز سایهٔ بال هما چه میجوئی

محیط شرم بقدر گنه عرق دارد
هنوز آئینه از حیا چه میجوئی

سراغ قافلهٔ عمر سخت ناپیداست
ز رهگذار نفس نقش پا چه میجوئی

هزار ساله ره اینجا نثار یکقدم است
ز خود برآی ز فکر رسا چه میجوئی

برامتگاه حسد پرفشانی انفاس
اشارهایست کزین تنگنا چه میجوئی

بذوق دل نفسی طوف خویش کن بیدل
تو کعبه در بغلی خانقا چه میجوئی

مژده تلاشم برهت دیده ندارد نظری
آبلهٔ کو که نهم در قدمش جوش سری

شور جهان در نفسم صور قیامت جرسم
میگسلد هر نفسی رشتهٔ ساز سحری

در بر هر زیر و بمی خفته فسون عدمی
در همه سازیست رمی با همه رنگیست پری

ذوق بهار و چمنت چون نشود راهزنت
جانب این انجمنت دل نگشود است دری

پرده رنگی دری تا بچمن راه بری
خفته ببال پری کارگه شیشه گری

بیدل خونین جگرم بلبل بی بال و پرم
نیست درین غمکده نوحهٔ بی من اثری

رفتی چو می ساغر و دیگر نه نشستی
ای اشک دمی بر مژهٔ تر نه نشستی

عالم همه افسانهٔ تکلیف صداع است
آه از تو درین مجلس اگر نه نشستی

ناراستی از جادهٔ فهمت بدر انداخت
بودی خط تحقیق و بمسطر نه نشستی

بیدل همه تن حلقه شدی لیک چه حاصل
بر خاک نشستی و بر آن در نه نشستی

سرشکم صد سحر خندید و پیدا نیست تاثیری کنون از ناله در تاریکی شب میکنم تیری
بآسانی مدان آئینهٔ دیدار گردیدن صفا در پردهٔ زنگار دزدیده است شبگیری
من و مشق ندامتها که چون مژگان قربانی نشد ظاهر ز چندین خامه ام یک اشک تحریری
جهان میدان آزادیست اما مرد همت کو ببالد از نیستان تعلقهای من شیری
اگر از اهل تقوائی بپرهیز از توانائی که در کیش محبت جز جوانی نیست بی پیری
چه دیدی ای تامل زین خیال آباد موهومی تو خوابی عرضه ده تا من هم آغازم تعبیری
دل پردارد از مجنون ما سنگ کف طفلان مگر خالی کند در صورت ایجاد زنجیری
نمود معنی احوال ما صورت نمی بندد مگر سازد خیال موی مجنون کلک تصویری

ز بیداری بمرگ از جستجو غافل نیم بیدل
بزیر خاک هم چون از فغانم هست شبگیری

ندارد ساز این محفل مخالف پرده آهنگی چمن فریاد بلبل میکند گر بشکند رنگی
فسردن تا بکی ای بیخبر گردی پرافشان کن تو هم داری بزیر بال طاوسانه نیرنگی
چو شمع خام سوز از نارسائیهای اقبالت نه پا مانده نه جولانی بمنزل خفته فرسنگی
درین کهسار مگذر بی ادب گر دو بیرنگی پری در شیشه بالد گر بگردد پهلوی سنگی
سحرگاهی نوای نی بگوشم زد که ای غافل نفسها ناله گردد تا رسد سازی به آهنگی
درین گلزار آخر از فسون فرصت اندیشی فسردیم و نه بستیم آشیانی در دل تنگی
فضای وادی امکان ندارد گردی از الفت همان جیبیت بدامانست گر خارت زند چنگی

ز طبع ما درشتی برد یاد رفتگان بیدل
خرام نالها نگذاشت در کهسار با سنگی

الحمد لله علی آلائه الکامله والشکر والثنا علی نعمائه الشامله والصلوة والسلام
علی نبینا محمد و آله الطاهره که در ساعات مسعود و اوقات
مشکور غزلیات میرزا عبدالقادر المتخلص بیدل رحمة الله
باهتمام الحاج شیخ نورالدین ابن جیوا خان در مطبع صفدری واقع بمبئی بزیور طبع آراسته گرد

مثنوی محیط اعظم

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد نشاء آفرینی که مینای حقیقت انسانی را از نشاء ولقد کرمنا بنی آدم علوی مفاخرت بخشید و پیمانهٔ شهود جسمانی را به نسیم نفخت فیه من روحی لبریز صهبای هستی گردانید خمهای سپهر در بزمگاه فرمانش پیمانه وار سر گرم گردش اند و طومار محیط در دریای هستیش چون ناف گرداب اسیر کمند پیچش گاهی نشاء را بکسوت حیاتی در کوچه رگهای تاک میدواند و گاهی دانهٔ انگور را از راه خلوتکدهٔ خم بسر منزل گلزار دل میرساند محیط در سعی گوهر طلبش سراپا عرق جبین است و موج در تردد کنار اشتیاقش سراسر جبین آستین در وادی خیالش پیچ و تاب رشتهٔ نفسها جادهٔ پریشانی است و در بهارستان صنعش همواری مد نظرها خیابان گلشن حیرانی صبح تا از شمع جمالش می زند خانهٔ خورشید روشن میگردد و هلال تا از می کمالش لبی تر میکند پیمانهٔ ماه لبریز میشود ساغر بیتاقتان دشت آرزویش چون دایره گرد باد سر از مرکز خاک بیرون کشیدن پیمانه و اصلان دریای جست و جویش چون حلقهٔ گرداب بگرد خویش گردیدن گوه بر آستانهٔ رفعتش کمترین خاک نشینان آسمان در جامخانهٔ قدرتش یکی از کوته آستینان نوبت سرخوشی است از خمخانهٔ عالم اظهارش ولایت نشهٔ ایست از صهبای ساغر اسرارش نظم

زهی پیموده اسرار دو عالم　بخط جام استعداد آدم
زجامش جرعهٔ تا بر زمین ریخت　غبار از مشت خاک ما برانگیخت
سر خم تا بفکر اوست همدوش　زجیب خویش دارد پنبه در گوش
فروغ باده اش تا در نظر دید　زخط

ز خط پیمانه گرد خویش گردید ببزمش از ادب ناکرده مسکن صراحی پای نشناسد
ز دامن سبو دُرپاشش راز می‌پرستی ازان دزدیده سر در جیب مستی که هر کس را
رو مستی است در پیش بدست خود نگه دارد سر خویش اما بعد بدانکه این میخانه ظهور حقیقت
نه ساقی نامهٔ اشعار ظهوری آئینه پرواز کیفیت و دقیقت نه زنگار فروش خمار بی شعوری
زنگ این تبکده عالم شوق در نشئه پیمائی دماغ ادراکست اگرچه از آب دیده خامه ریخته است
اما خمیرمایهٔ بنیادش موج جواهر اسرار آمیخته جوهرشناسان آئینهٔ حال از نقش خطوطش سرمهٔ نور
دیده تماشا و مخمور طبعان صهبای کمال از فصیل بین السطورش خمیازه آموز ساغر تمنا مجلس مستان
فطرت آرا آثار سطرش ابریشم ساز طایران گلشن فکر بلند را گشایش اوراقش بال پرواز نا آشنا را
هر قطرهٔ این محیط طوفانیست آتش خروش و غواص یگانگی را هر موجش آشنائی کمند بدوش لا جرم
هر بی مغزی را کیفیت مطالعش پنبهٔ تر دماغی رساند و هر تنگظرف را پیمانه ورق گردانیش جرعهٔ
ادراک نه بخشاند که ساغر گرداب درخور کام نهنگ است نه سزاوار حوصلهٔ مور و قلهٔ قاف
نشیمن همت عنقاست نه کمینگاه آشیانهٔ عصفور هلالی در اندیشهٔ این سپهر کمال چون ماه بامست
و زلالی در تماشای این محیط اعظم تب حسرت نزدیک سالک تا طی مراتب عرفان نماید از جادهٔ
استفهام آن دور است و طالب تا به منزل کمال رسد از وصول ادراک آن معذور بی صیت
معانیش طبع صماست را در خروش افکنده و گوشمال نغمهٔ الفاظش دماغ شیدا را بهوش آورده
و صورت پذیری شاهد جمعش با آئینهٔ طبع سلیم محال است و معنی نمای سواد مکتوبش جز بشمع الهی نیاب
دشوار اینجا طوطی از خموشان است و مینا از پنبه بگوشان نظم از این میخانه نتوان بود غافل
که درها میگشاید بر رخ دل تواند عقل گر اینجا رسیدن چو می خواهد بمستی آرمیدن بمخموران
معنی داده پیغام ورق گرداندش از گردش جام بهار نشئه طرز بلندش صراحی‌ها نک
مضمون بلندش ورقها همچو مخموران مدهوش گشوده از گل خمیازه آغوش ز خطش
موج صهبا نشئه بردار سوادش در سیه مستی نمودار خط مسطر خط جام معانی سراپا موج
آب زندگانی عروجش نشئه پرواز تفکر بهار بیخودی رنگ تحیر می صافش بوحدت محو بودن
گل جامش نظر بر حق گشودن تاریخ کتاب این نسخه که از خامهٔ الهام رقم گردید مسمی بمحیط اعظم

دریافت دبیر خرد از روی حساب سال اتمام از بنایش مدغم فهرست ادوار
دور اوّل جوش اظهار خم بزم وجود دور ثانی جام تقسیم گلستان شهود دور
ثالث موج انوار در بحر وجود دور رابع شور سر جوش می فیض حضور دور خامس
رنگ اسرار گلستان کمال دور سادس بزم نیرنگ خط لوح خیال دور سابع
حلّ اشکال ز عقد بیان دور ثامن ختم طومار رنگ و بوی زبان دور اوّل

جوش اظهار خم بزم وجود

خوش آندم که در بزمگاه قدم
منزّه ز اندیشهٔ حادثات
نه مرهون طبع و نه محتاج کام
نه خم خلوت آرای اسرار او
نه از جوش او مستی آتش عنان
نه ابروی موجش اشاره فروش
نه از رنگ او سرخوشی آشکا
نه دُردش سر افگنده در پای صاف
نهان از دل شیشها همچو آه
نه آگاهی از صاف او تر دماغ
نه مینای او مست شوق سجود
نه پای خمش مصدر خیر و شر
نه ابریقش از خندهٔ عشرت پیام
نه مستان او قابل احتساب
نه پیمانه آئینه پرداز ناز
نه تاکش ز صورت رگ و ریشه داشت
نه ادراک علم و عیان بی نیاز

می بود بی نشهٔ کیف و کم
مبرّا ز دور غبار صفات
مقدّس ز تسخیر مینا و جام
نه صدر قدح بزم اظهار او
نه از موج او نشهٔ رنگین زبان
نه چشم حبابش تحیّر بدوش
نه مخموری از بوی او بیقرار
نه صافش ز بردست دُرد انگراف
ز چشم قدح مختفی چون نگاه
نه غفلت زده جرعه اش نقش داغ
نه جامش متربع طراز قعود
نه دست سبویش نگهبان سر
نه خمیازه چاک گریبان جام
نه رنگ حروفش شکست کتاب
نه ساغر گل روی دست نیاز
نه انگور عقدی ز اندیشه داشت
نه صاف حقیقت نه درد مجاز

همه فارغ از درد آلودگی — همه مست صهبای آسودگی
در آن بزم محویت لامکان — نه از واجب و نی ز ممکن نشان
بد و نیک از جام اطلاق مست — تقید برافشانده بر هوش دست
حدوث از کمال قدم کامیاب — هم آغوش هم همچو کیف شراب
در آغوشش یکجا نهان نقش خط — نهان همچو اسرار خط در نقط
نه آیینه باده مستی نما — نه حرف لب جام هستی صدا
ز خم هویت همه جرعه نوش — ولی جمله چون نشه در می خموش
معانی نگردیده از لفظ دور — بخورشید پیچیده امواج نور
بساطی گرو دانشش آگه نبود — بجولانش اندیشه را ره نبود
مصفا ز تشبیه آیینه اش — پر از نقد تنزیه گنجینه اش
نه جوشی ز آهنگ مستی درو — نه حرفی ز قانون هستی درو
نه از ارغنون نغمه ها طراز — نه مضرابش از چنگ مضراب ساز
ربابش مجرد ز صوت و صدا — نیش بی تعلق ز برگ و نوا
ز زخم زبان گوش طنبور کر — دف از سیلی عارضی بیخبر
گره داشت تارش ز ننگ خروش — چو اسرار در طبعهای خموش
بم و زیر او در مقام جلال — نهان چون سخن از زبانهای لال
بخلوت سرای مقام خفا — هم آغوش خواب عدم نغمه ها
تنزه چراغ شبستان او — تقدس بهار گلستان او
خموشی بزمش ترنم بیان — تحیر بگلزار او گل فشان
نه بر دست ساقی قدح را نظر — نه از حرف مطرب صدا را خبر
نه غم نی طرب نی خزان نی بهار — نه کیفیت می نه رنج خمار
بمیخانهٔ غیب لاهوت مست — هم ساقی و باده و می پرست
نی و نغمهٔ مطرب و دستان — پس پردهٔ ساز وحدت نهان

که آمد خُم واحدیت بجوش | بمستان صلا زد بگلبانگ نوش
جهانی بافسون بآهنگ کن | بجوشید از شوق جام لدن
زصد سینه یک آرزو جوش کرد | یک آهنگ منزل بصد گوش کرد
محیطی شد از جوش خود ناشکیب | ز امواج افکند دام فریب
شد امکان ز باغ وجود آشکار | بدامان گل رنگ گل شد غبار
در آئینهٔ وحدت بی نشان | صفا گشت از جوش جوهر نهان
مرتب شد از لای خُم وجود | بزم تجلّی ظروف شهود
نمودار شد نه خُم کائنات | صفت گشت ظرف می رنگ ذات
فلکها ز شور رسمے بی مثال | بپرواز مستی گشودند بال
عقول و نفوس از عدم بیحجاب | برانداخت از روی مستی نقاب
جهتها یقین یافت از بی جهت | صفتها پدید آمد از بی صفت
عناصر ز مستی خبردار شد | موالید از خواب بیدار شد
ز رنگ جوهر اقدس بی قصور | عدمخانهٔ عرض یافت نور
ز مرآت اشکال برخاست رنگ | عیان شد ز هر شکل صد موج رنگ
همه در تمنای کسب کمال | همه حیرت اندوز بزم وصال
بیک گردش جام مستی اثر | ز خود رفت هر کس برنگ دگر
بیک جلوهٔ فیض پیر مغان | شده جمله اسرار مستی عیان
در عیش میخانه مفتوح شد | قدح دل سبو جسم و می روح شد
نصیبی ازین می بآدم رسید | ز جیب خمار عدم سر کشید
صبوحی زنان تا نظر کرد باز | بالحمدلله شد آهنگ ساز
گل طبعش از بوی صهبا شکفت | ثناهای پیر خرابات گفت
شد از شور این باده شعله جوش | غبارش بر افلاک رفعت فروش
چو دل گشت آئینهٔ رنگ جان | چو می نشئه دید در خود نهان

عیان گشت از خط جام شراب / همه علم اسماش چون آفتاب
بمعراج قصر حضور وصال / شدش موج می نردبان کمال
ز دل یافت شمع بساط حضور / گرفت از قدح رنگ مستی ظهور
بکنجی نه آگهی راه برد / که اسلام و کفرش بود صاف و درد
در آئینهٔ جام دید آشکار / که هوش است مستی و غفلت خمار
نفس کز نقاب دلش سر کشید / همان موج می سر ز ساغر کشید
لب او چو از گفتگو ذوق یافت / همه قلقل شیشهٔ شوق یافت
عیان گشت صبح از نقاب شبش / بهشتی شد از وسعت مشربش
اگر گندمش راهزن شد چه باک / که مست وفا از خطا هست پاک
کسی را که پیر مغان برگزید / ز عصیان گلی جز هدایت نچید
بود وصف مستان ظلوم و جهول / که کردند سرجوش مستی قبول
چو ادریس شد سرخوش جام فیض / شنید از لب جام پیغام فیض
که هر کس بجام معانی رسید / بسرچشمهٔ جاودانی رسید
بدل یافت برقی ز اسرار علم / که شد گرم از درد بازار علم
رسا شد کمند دم همتش / خزان کرد رم از گل مستیش
بهار حقیقت خزان برگ نیست / که در عالم معرفت مرگ نیست
چو از لوح دل نقش او نام رفت / لب ساغرش درس توحید گفت
حباب میش از ادای نگاه / بشرح اشارت ادا کرد راه
ز تار زبانش ببزم بیان / بر آهنگ زد ساز علم نهان
ز شوق تماشای حسن قدیم / بباغ جهان شد چو شبنم مقیم
دلی کز غبار کدورت تهی است / درین بزم آئینهٔ آگهی است
بود آگهی موج گلزار عشق / که گل کرد از رنگ بازار عشق
وز آن باده چون لوح شد کامیاب / جهان دید نقشی ز موج سراب

بدورش طبایع چنان گشت مست که از بیخودی رنگ صهبا شکست
شکستن سخن را بجائی رساند که در جام و مینا صدائی نماند
بهر سرزمین باده مستی گذاشت کس از عالم آب سر بر نداشت
ز پیمانهٔ جهل خلقی در آب فرو رفت چون ذرد می در شراب
بر آن قوم شد فوج طوفان سوار که در آب آرام گیرد غبار
بطوفان حیرت فزای خطیر همان کشتی می شدش دستگیر
اگر موج کلفت ز آخر گذشت به کشتی می میتوان در گذشت
چو بویش ازین نشه آگاه شد ز کام نهنگش ظفر بگاه شد
ز گردابها گردش جام یافت چو گوهر ز کام نفس کام یافت
بچشمش گشودند زان قعر تنگ زبان ثنا خارپشت نهنگ
رسد گرمی نشهٔ لایموت چو خورشید جا کرده در برج حوت
برافروخت در عالم بزم آب چراغ خموشی چو چشم حباب
بدام بلا بسکه آزاده بود تو گوئی بکام قدح باده بود
ز ساغر شود می بخوبی تمر صدف چیست بزم فروغ گهر
ز میخانهٔ معرفت زین سبیل چو افتاد نوبت بجام خلیل
ز نور شهود بقا جرعه یافت ز کیفیت آفلین سر بتافت
دماغش چنان گشت ازین باده گرم که بر تار نمرود زد آب شرم
چو موج میش رنگ مستی گداخت کزو شاهد هستی آئینه ساخت
ز می بسکه شد گرم مستی سرش نشان از گل نار زد اخگرش
ز فیض صفای دل روشن است که گلخن هم آئینهٔ گلشن است
چو ابر کرم عرض احسان دهد خس و خار را گل بدامان نهد
پی سجدهٔ شیشهای صفت بنا کرد میخانهٔ معرفت
چو افتادش از مطرب نیک هوش ز آهنگ شکرانه رمزی بگوش

جگرگوشهٔ خویش را زان نبید ـــ بقربانگه بزم وحدت کشید
ذبیح از نبید رضا بود شاد ـــ چو ساغر سر خویش بر کف نهاد
ز شمشیر قربان پیر مغان ـــ که شد حلقهٔ جام خط امان
سلامت ز تسلیم آمد بدست ـــ رضا برده از سایهٔ رنگ شکست
ز تسلیم شد شهر نقش نگین ـــ بود سجده اوج کمال جبین
ازان می که بر عالم آشوب ریخت ـــ چو در ساغر دور یعقوب ریخت
ز شوق جگرگوشهٔ خویشتن ـــ چو لخت جگر کرد در خون وطن
چنان دید تا شیشه اش خون فشاند ـــ که در سینه اش لختی از دل نماند
برآورد چشمش بیاض از سواد ـــ کزو پنبه در گوش مینا نهاد
ز پیراهن یوسف حسن مست ـــ ببوی خمار تماشا شکست
به بیتابی اشک طوفان دلیل ـــ ز مژگان تریافت امواج نیل
سفیدی بچشم ترش جا گرفت ـــ کف پرده بر روی دریا گرفت
در خانهٔ چشم بر غیرت است ـــ بخاکستر رخت بینش نشست
چو اشک آورد سیل طوفان نژاد ـــ بشویند ز اقلیم بینش سواد
بیکقطرهٔ اشک الفت نشان ـــ بیاضی است رنگ سواد جهان
همان بادهٔ رنگ گلزار درد ـــ چو در ساغر یوسفی جلوه کرد
ز صهبای حسن آتشی برفروخت ـــ که تابش دل پیر کنعان بسوخت
زلیخا که زد دست بر دامنش ـــ همان برق بود آفت خرمنش
چو ساقی که در بزمگاه نیاز ـــ کند دست بر ساغر می دراز
دلش بود از دست او جام پاک ـــ قدح را ز چاک گریبان چه باک
منی داشت از رنگ حسن مدام ـــ که شد جادهٔ اش رنگ مینای جام
ببزم طربگاه مصر نیاز ـــ رخش داشت آیینهٔ حسن ناز
ز کیفیت جام وحدت تمیز ـــ بطبع جهان شد چو ساغر عزیز

بهر آئینه حسن را جلوه ایست ‌ ‌ ‌ که خوبی بهر رنگ بی نشئه نیست
بزندان بود همچو می در ایاغ ‌ ‌ ‌ بر او رنگ چون بوی می در دماغ
چو داؤد ازین باده آمد بجوش ‌ ‌ ‌ دلی یافت چون نی ترنم فروش
ازو نغمه آهنگ هستی گرفت ‌ ‌ ‌ صدا از لبش جام مستی گرفت
چو مینا بالحان موج سرور ‌ ‌ ‌ عیان کرده راز طلسم ظهور
جهان را بوصل طرب بار داد ‌ ‌ ‌ گل عیش را رنگ اظهار داد
شد از نغمه اش راز حق آشکار ‌ ‌ ‌ چو از قلقل شیشه رنگ بهار
دماغش چنان سوز دل گرم داشت ‌ ‌ ‌ که چون موم آهن بدستش گداخت
ازان شعله فولاد را کرد آب ‌ ‌ ‌ زره باف شد همچو موج شراب
اگر سعی در سینه گیرد محل ‌ ‌ ‌ درشتی بنرمی نماید بدل
چراغی که از ذوق دل روشن است ‌ ‌ ‌ گداز دو عالم در و روغن است
سلیمان ازین نشئه چون یافت کام ‌ ‌ ‌ نگین باده و خاتمش گشت جام
درو اسم اعظم خط جام بود ‌ ‌ ‌ که خلقی برو ریخت رنگ سجود
بزم آمد از ساغر آگهی ‌ ‌ ‌ چو خورشید با تاج فرماندهی
ز کیفیت ساغر عدل و داد ‌ ‌ ‌ پری داشت در شیشهٔ انقیاد
براهی که شد مست شوق خرام ‌ ‌ ‌ زمین را ز نقش قدم داد جام
چو مستان سالک ز روی کرم ‌ ‌ ‌ نیازرد هرگز دل مور هم
بایوب کز صبر ساغر رسید ‌ ‌ ‌ می راحت از آب آتش کشید
دلش گشت چون غنچه در پرده خون ‌ ‌ ‌ نزد از لب شکوه آهی برون
کلید زبان گشت قفل دهن ‌ ‌ ‌ لبش چون لب جام شد بی سخن
نشد بر کسی رنگ زخمش عیان ‌ ‌ ‌ در آئینه اش ماند جوهر نهان
ز رنجش بهار طرب رو نمود ‌ ‌ ‌ خمارش همه نشئهٔ شوق بود
نفس رنگ دل گردا پیچ و تاب ‌ ‌ ‌ بود موج آئینه ساز حباب

توان گشتن از دور دمرآت راز   که انگور صهبا شود از گداز
چو دوران عرفان بموسی رسید   می شور شوقش زمینا رسید
نمود از گل جلوهٔ آن شراب   کفش ساغر مجلس آفتاب
همان گردن شیشه بودش عصا   که بر لشکر غفلت است اژدها
شد از قلقل جوشش شوق مدام   چو مینا به پیر مغان همکلام
زفیض ازل خواست جام وصال   کزو گردد آئینه دار کمال
دگر آرزوها خیال است و بس   تمنای مستان وصال است و بس
ز مستی ره طور معنی گرفت   قدح از بهار تجلی گرفت
ز کیفیت جام تمکین نشان   شدش پیکر طور رطل گران
تجلی شد از نخل طورش پدید   ز هر برگ انّی انا الله شنید
همان نخل گردید مینای او   همان شعله شد موج صهبای او
طلب گل برون آرد از موج خار   کشد از دل سنگ نقد شرار
کسی را که برتاک شوق آشناست   خس و خار شمع تجلی نماست
مسیحا کزین باده بوئی گرفت   دران جام عیش آرزوئی گرفت
شفا گشت نامش بطبع سقیم   دمش همچو جان شد بعظم رمیم
زبان تا بکشف معانی گشود   چو موج می احیای موتی نمود
لبش داشت از آبحیوان اثر   دعای قدح بود وردش مگر
می روح کز جوشش این خم گرفت   ز آه اوج طارم چهارم گرفت
پدید از فروغ می برق تاب   ز رخ خط در آئینهٔ آفتاب
مکان یافت در بزمگاه حضور   سراپا چو خورشید شد جام نور
ز آزادگی هر که یابد نشان   نگه دارد تعلق درین خاکدان
سبکروحی آنجا که شد شمع راه   توان شد فلک نیز همچون نگاه
در این دیر چون نوبت این نمید   بآن صاحب بزم وحدت رسید

محمد شه محفل قدس ذات محیط خم هستی کائنات
شهی کان شه کشور بی خلل قدم زد بمعراج فیض ازل
بسرعت چنان بود عشرت پیام چو آمد شد موج صهبا بجام
چو خورشید برداشت انوار پاک اگر سایه دید بر روی خاک
ترحم بهار علامات او کرم همچو حق لازم ذات او
گر از قاب قوسین جوئی نشان وجودش نماید ره این گمان
درین بزم غیری ندارد مقام بود موج می بر رخ خط جام
ز لفظ محمد گر آگه شوی ادا فهم الحمد لله شوی
وجود آیت فیض اظهار او عدم پردهٔ نقش اسرار او
کمالش برافکنده بر روی ذات ز اسم محمد نقاب صفات
شیونات ذات الله افعال او ظهور کلام الله اقوال او
زبانی باسرار حق ترجمان دهانی ز غیب هویت نشان
ز فیض کف دست دریا گهر ید الله بچشم یقین جلوه گر
ز ابرو کلید در وحدتش ز گیسو سواد خط کثرتش
لبش گوهر آرای درج حدود خط جبهه اش موج جام شهود
چه مینا چه خم چه سبو چه شراب همه مست دریوزه آنجناب
بتعظیم آن پادشاه کرم بود پشت افلاک تا حشر خم
زمین تا دهد بوسه بر جای او جبین ادب شد سراپای او
فرو رفت بر خویش از آن کوهسار که در حضرت علم او یافت بار
دل بحر بیتاب احسان دست بصد چشم گرداب حیران دست
بهای ثنایش کشد نوبهار زبانهای برگ از لب کوهسار
ز شوق نثارش به بزم وجود عدم کیسهٔ نقد هستی گشود
نفسهای خاموش گرم سخن به بحر خیالش همه موج زن

ز آئینهٔ ذره تا آفتاب ز نور تماشای او کامیاب
سرود و ازل نغمهٔ تار او جهان باده و نشئهٔ دیدار او
ازو مستی و هوشیاری ماست وزو راحت و بیقراری ماست
دماغ قدح باز بر روی اوست درود صراحی همه سوی اوست
ابوبکر شد سرخوش جام صدق شراب وفا یافت در کام صدق
ز پرواز طبع صداقت جلا شد آئینهٔ نشئهٔ مصطفی ﷺ
کدورت برون رفت ز آب و گلش صفا یافت جام فروغ دلش
خطا را درین آئینه نیست راه بجز صدق ازو نشئهٔ می مخواه
جهان بود مست شراب شهود که مستیش خواب فراموش بود
سحر از دم صدق او شد خجل که زد از نفس چاک در جیب دل
مهین شاهد مجلس احمدی ز دل سرخوش ساغر سرمدی
تهی از غبار خطا سینه اش بهار صفا فرش آئینه اش
چو کیفیت می بدلها شفیق چو بوی گل از رنگ صورت عتیق
کسی کز می عشق ساغر کشید ز عالم بجز رنگ وحشت ندید
دل هر که صدق طلب آرزوست ز لوحش بود محو جز نقش دوست
عمر یافت جام از می عدل و داد بر آفاق چون استوا خط نهاد
نشد گرم بی اعتدالی سرش که شد کفهٔ معدلت ساغرش
شد از فیض آن نشئه بخشش کمال بعالم رواج می اعتدال
کفش ریخت بر روی این خاکدان چو خورشید جنبش سوی آسمان
ز تمکین عدلش بچشم یقین نمودار سنگ و ترازوی دین
برو زهر قاتل نشد کارگر ملامت بمستان ندارد اثر
به تغییر احکام نفس و خرد چو مشک است فاروق بر نیک و بد
کشد مهر اگر ساغر اعتدال فروغ کمالش نگیرد زوال

سلامت روی اعتدال است و بس / درین پرده نقش کمال است و بس
درین بزم چون دور عثمان به بست / می از جوش خُم حیا گشت مست
برافروخت از روی گوهر حیا / ببزم محبت چراغ ضیا
جهان سرخوش از فیض کلک وی است / زمستی در آغوش موج می است
ادا کرد در جلوه گاه رقم / کلام ازل از حریر و قلم
بمُرغان راز از خط افکنده دام / بود معنی نشئه در خط جام
خط سطرش جادهٔ آگهی است / که مانع ز سرمنزل گمرهی است
چو مینا ز کلک جواهر فشان / فرو ریخت راز خم بی نشان
حسودان ز غفلت در آویختند / به بهتان چو می خون او ریختند
درین بزم کس را ز افشای راز / چو می نیست حاصل بغیر از گداز
چو از پردهٔ شیشه شد بی نقاب / شکست است در موج رنگ شراب
علی گشت سرشار صهبای علم / که یکجرعهٔ اوست دریای علم
شد از تیغ او توسن فکر پی / چو مخموری از لمعهٔ موج می
بهر جا می همدم ساغر است / جگر تشنهٔ ساقی کوثر است
نگاهش می را که ساقی بود / چو فیض حق از نشئه باقی بود
که میخانهٔ معرفت مصطفیٰ است / در رحمتش جبههٔ مرتضیٰ است
ز ساقی مرادم همان ساقی است / کز و نشئهٔ معرفت باقی است
جز او نیست از لفظ ساقی عیان / درین می همین نشئه باشد نهان
می را که شخص مروت چشید / در آخر بشاه ولایت رسید
نشد بعد او همچو او هیچکس / که مستی درین دور ختم است و بس
ولی را بود از نبیؐ انتظام / بجز شیشه نبود مربی جام
دو پیکر ز یکجا نشان داده است / درین شیشه دو جام یکباده است
کند جام افشای راز شراب / که ماه است آئینهٔ آفتاب

کسی از خم عشق صهبا گرفت　　که در محفل قرب حق جا گرفت
زبان آور شاخ و برگ مقال　　باصل بیان وارد اکنون تآل
که شد چون خم بی نشان گرم جوش　　بمینای اظهار شد میفروش
بهر شیشه کان می تجلی نمود　　تو گوئی برنگ همان شیشه بود
چنان باهم آمیخت جام و شراب　　که شد گوهر آئینه عین آب
چنان مختلط گشت رنگ ظهور　　که شد رشتهٔ شمعها موج نور
نهان در رگ موج گل شد بهار　　صدا گشت در رنگ تار آشکار
چو از شیشه و جام تفصیل یافت　　می صاف در شیشه تبدیل یافت
بطبع ظروف آنچنان شد نهان　　که جز رنگ ظرفش نه بینی عیان
زیکتار صد نغمه آمد برون　　زیک می برون جست صد رنگ خون
زیکباده خمها در آمد بجوش　　زیکحرف شد عالمی در خروش
عیان گشت از پردهٔ این چمن　　گل و سنبل و سبزه و نسترن
بیک خم سربسته شد جلوه گر　　رگ و ریشه و شاخ و برگ ثمر
بموج آمد از جنبش یکزمان　　هزاران کلام جواهر فشان
زیک شمع در چشم اہل شهود　　عیان شد گل و شعله و نور و دود
زیک حسن محجوب شد موج زن　　خط ابرو و چشم و زلف و دهن
شد از گردش یکقدح آشکار　　می و نشئه و صاف و درد و خمار
زیک بحر شد حلقه زن پیچ و تاب　　حباب و کف و گوهر و موج آب
تو دانی که ساقی که او یار کیست　　مغنی چه و نغمه و تار کیست
بهر دل ازین باده فیضی رسید　　بهر سر ازو نشئه شد پدید
یکی سرخوش ساغر راز گشت　　چو خم با دل خویش دمساز گشت
یکی چون سبو ماند حیران خویش　　زده دست هم در گریبان خویش
یکی شیشه سان پنبه در گوش کرد　　ز سنگ حوادث فراموش کرد

یکی چون قدح لب فراهم نزد — سراپا دهن شد ولی دم نزد
یکی را ببزم طرب همچو نی — نفس وقف اسرار افشای می
یکی محو طاعت ببزم نیاز — چو مینای می روز و شب در نماز
یکی مست آغوش وصل نگار — یکی در غم هجر و رنج خمار
یکی نغمه سنج تمنا چو آه — یکی بیصدا همچو تار نگاه
یکی مانده در راه جولان ناز — چو نقش قدم سر بخاک نیاز
یکی شد به بیتابی دل سوار — چو ریگ روان گشته وحشت شعار
یکی غافل از کعبهٔ کوی دل — یکی چون نفس در تک و پوی دل
یکی چون خم مست جام الست — یکی همچو غفلت در او نام مست
یکی چون شرر در تب اشتیاق — ز دل شعله افروز داغ فراق
یکی چون گل از جوش طوفان آه — نفس را بچاک جگر داده راه
یکی همچو داغ طلب محو دل — یکی چون صدا فارغ از آب و گل
چو دریا یکی جمله تن اشکبار — چو صحرا یکی پای تا سر غبار
یکی از می سرکشی تر دماغ — دل از شعلهٔ کینه چون شمع داغ
یکی ساغر عاجزی در زده — هوس را به تیغ ادب سر زده
چو گلبن یکی پای در گل بباغ — یکی لاله‌سان مانده بر دل ز داغ
به تمکین یکی کوه صاحب وقار — بخفت یکی چون صدا بیقرار
یکی شکوه پرداز جور قدح — یکی سبحه گردان دور قدح
یکی نغمه پیما یکی جرعه نوش — یکی شیشه گر شد یکی میفروش
یکی کفر را غیر اسلام دید — یکی هر دو را نقش اوهام دید
یکی جام را گفت مرآت فیض — کزو میکند جلوه آیات فیض
یکی باده را شعلهٔ طور گفت — یکی تاک را ریشهٔ نور گفت
یکی گفت خم عالم مستی است — چو افلاک آئینهٔ هستی است

چو واشد درین طلسم شعور / عیان گشت جوش بهار ظهور
یکی گفت انگور تخم دل است / کز و نشئه چون ریشه‌ها در گل است
ز انگور موج می اظهار شد / چو بگداخت این سبحه زنار شد
یکی را درین گفتگو فهم نه / می و جام مینایش در وهم نه
نداند که ساقی که و یار کیست / مغنی چه و نغمهٔ تار چیست
یکی گفت پیمانه اندازه است / ازین گل دماغ طرب تازه است
در آیینهٔ ساغر اعتدال / توان دید حسن فروغ کمال
بیکقطره کافزونی از می کند / ز افراط آن جام می قی کند
ز روغن چراغ ارچه روشن شود / بلاکش هم از جوش روغن شود
سحابی که آب رخ گلشنهاست / چو در بارش افزود برق فناست
هوا گرچه جان پرور و دلکش است / چو تندی کند شعلهٔ آتش است
بود آب در طبعها خوشگوار / چو بگذشت از سر کند کار مار
بهر چیز حد وسط بهتر است / چو مو بر سر افزود درد سر است
بنای وجود از توسط بپاست / که میزان بیک مو تفاوت نماست
بمنصور آن بادهٔ بی مثال / چو یکقطره افزود در اعتدال
بجسم ارچه خون داد اصلاح داد / چه جوشش کند نیست غیر از فساد
برآورد از موج مستی زبان / ز حرفش برآمد انا الحق زبان
می فیض در رنگ اصلی بجاست / ولی ظرف تمکین مستان کجاست
نگهداشت بر جام قسمت نظر / ز مینا و چشمش بجام دگر
همان جام چون شد لبالب حباب / ببالید از شوق عیش شراب
باظهار جام دگر لب گشاد / چو گل ساغر خود هم از دست داد
حریفی که باشد بیک حوصله / نزیبد ز پیر مغانش گله
بقسمت کسی گر قناعت کند / چرا ساغر عیش خود بشکند

زمیخانهٔ قدس هر سینه ریش | برد باده بر وسعت ظرف خویش
محمد ز خُم محیط قدم | گرفتی هزاران قدح دمبدم
ولی بود فارغ ز کیف خمار | ز شوق شهود ازل بیقرار
که من رنگ این باده نشناختم | بتحقیق جامش نپرداختم
ندانستم اسرار این باده چیست | بهر شیشهٔ جام آماده چیست
ز صهبای نیرنگ کون و مکان | نشد بیخود آن هوشیار زمان
بطبعی که از نور وحدت شهود | ازل تا ابد یک خط جام بود
ز هر باده مستی پذیرد چرا | بهر جرعه تغییر گیرد چرا
گلستان کجا محو هر رنگ و بوست | که این جمله اسرار اظهار اوست
گر از ساغر ذره گیرد شراب | چه اظهار مستی کند آفتاب
محیطی کز آئینه اش رفته زنگ | نگرداند از عکس سیلاب رنگ
حریفی که شد میکش خُم ذات | چنان مست گردد ز جام صفات
چو شد طالب صاف وحدت کلیم | برآورد پای ادب از گلیم
ز پیر مغان لن ترانی شنید | که هر کام نتواند این می چشید
ز می در خور هر قدح دیده اند | بیکجا گر این هر دو جوشیده اند
طلب کی درین آستان در خور است | که هر ظرف از صاف قسمت پر است
بباطن می عشق وحدت ضیاست | بظاهر ز غش شقاوت نماست
نماید چو خورشید در جامه رو | ز شمعی فزون نیست اسرار او
ولیکن بصحراست صاحب جلال | بود لازم ظرف نقص کمال
ز یک آب گلشن ندارد فزون | کزو برگ ریز است گلبرگ خون
نفس کز دمش شعله شد لاله رنگ | بر آئینها نیست جز نقش رنگ
برد شیشه و جام مقدار خویش | نزیبد کسی زاندازه بیش
قدح گر بود صاحب حوصله | ازو تا سبو هست صد فاصله

بود فرق از ذره تا آفتاب — کجا ساغر بحر و جام حباب
اگر ساغر چشم تر از گزاف — بمیخانهٔ دل زند حرف لاف
بتحریک مژگان ز خود میرود — ز یک قطرهٔ اشک تر می شود
بفرعون جام جهالت رسید — که چشمش بجز رنگ غفلت ندید
همه دُرد شد بادهٔ ناب او — می جلوه شد پردهٔ خواب او
مگر خوابش از هوش گیرد دلیل — شکستند بر فرق او خم نیل
همان می که در هوش موسی فزود — بفرعون و هامان ضلالت نمود
همان آب در تیغ برنده است — که در جام ساغر گوارنده است
چندار کفر است از اسلام دور — سیاهیست و ایم هم آغوش نور
ولیکن بچشم حقیقت نظر — کم است این یکی در ظهور دگر
صفا گرچه از رنگ دارد نقاب — بود رنگ هم از صفا در نقاب
مگو کعبه از صاحب دیر نیست — بدیر و حرم سجدهٔ غیر نیست
ز افعال و اقوال چون شد خلاف — وگرنه ز یک خم بود دُرد و صاف

حکایت

شنیدم عجوزی ظریفت خرام — فرستاد سوی جنید این پیام
که تا چند بر خلق بی اعتبار — نمائی گل راز حق آشکار
بکن شرم از جرأت این کلام — که ذکرش کنی نقل بزم عوام
چو شیخ این حکایت ز قاصد شنید — لبش گشت بر قفل معنی کلید
که حاشا کرا طاقت گفتگو است — کلیمی سمیعی اگر هست اوست
دوئی را درین بزمگه بار نیست — عموم و خصوصی نمودار نیست
بجوشست پیوسته خم وجود — همان شور جوشست و گفت و شنود
نمیگردد این خم ز مستی خموش — بقدر رنگ میخیزد آهنگ جوش
ز انگور ما نیست این گفتگو — خم بی نشان داند و جوش او

ز پاس سخن ما و تو عاجزیم   بادراک این گفتگو عاجزیم
خرد را درین نشئه اختلاف   که این عام و خاص است آن ذره وصف
شده هوش در رنگ غفلت نهان   یقین گشته آئینه دار گمان
بکثرت ز وحدت چنان بار ماند   که گوئی حدیثی ز پیشین نماند
ز دریا همین موج را دید و بس   ز گردون همین دور فهمید و بس
نمیداند این کثرت آثار کیست   پس پرده ساز نواکار کیست
ز بوی که شد چاک جیب سحر   ز باغ که خورشید زد گل بسر
فلک با کدامین سر است آشنا   باب که میگردد این آسیا
ز حرف که گردد زبان ورد دهن   که داد است تحریک نبض سخن
نفس رشته دام گیسوی کیست   نگه جنبش تیر ابروی کیست
که میگوید این درس حیرت پیام   درین پرده آخر که گیرد مقام
کجا عشق تا گوشمالش دهد   ازین احولی انفصالش دهد
اگر لطف ساقی شود یار او   بسازد بیکجرعه می کار او
برد از دلش رنگ اوهام را   دهد جلوه آئینه جام را
کزو معنی نشئه بیند عیان   ز بوی گل راز یابد نشان
کشد در بهار تماشای راز   شراب حقیقت ز جام مجاز
همان جام بیند دل خویش را   چو می حل کند مشکل خویش را
بود سرخوش از فیض صهبای روح   مه و هفته و سال و شام و صبوح
لباس توهم ز بر بر کشد   ز جیب نقاب یقین سر کشد
بیا ساقی ای جرعه بخش کمال   نماینده رنگ اسرار حال
چه باشد که از جرعه التفات   تو بخشی ز قید خمارم نجات
که از درد اوهام پا در گلم   مقید بجزوم ز کل غافلم
از آن می که خود را رهائی دهد   نگه را بدید آشنائی دهد

کند گمرهی را هدایت صفت
دهد جهل را نشئهٔ معرفت

بمن ده که از جهل گردم تهی
کنم ساغر دل پر از آگهی

بجوشم چو اندیشه از راز مُل
شوم چون دل آیینه بزم گل

خرابی بود چند اندیشه ام
بخشکی دود تا بکی ریشه ام

بده می که رنگی برو آورم
چو جام آب عیشی بجو آورم

زگرد یتیمی برنگ گهر
بود تا بکی مشت خاکم ببر

دمد جوهر کلفت از سینه ام
دهد رنگ پرداز آیینه ام

غبارم بدامان مستی رسان
عدم را بصحرای هستی رسان

مکن سنگ فرسا شرارم مرا
نسیم عصا شو غبار مرا

تو ای ابر رحمت چه باشد اگر
بدریا شوی قطره را راهبر

تو ای صبح زافتادگان رو متاب
بشبنم رسان ساغر آفتاب

تو ای نوبهار چمن زار فیض
رسان بلبلی را بگلزار فیض

تو ای پرتو آفتاب ظهور
چمن سایه را مرکز خط نور

خلاصم ز بیتابی آه کن
بده جام و این رشته را ماه کن

برویم بود چند ای مست ناز
در ناامیدی خمیازه باز

مده ره باندیشهٔ کثرتم
مکن فرش میخانهٔ وحدتم

که چون سایه در پای خم سر نهم
خمار کدورت ز سر در نهم

کنم نفی غیرت چو از لای خم
بمعراج ره آرم از پای خم

چو صهبا هم آغوش مینا شوم
باین عینک فیض بینا شوم

سر از جیب مستی بر آرم چو جام
می عیش هستی تو بینم بکام

بگردم چو خط گرد جام شراب
شوم طائف خانهٔ آفتاب

کشم سر بگلزار عرفان بهار
کنم مستی از بادهٔ بی خمار

زنم برق هستی بفانوس تن
چو مستان برون آیم از پیرهن

پر و بال از شوق پیدا کنم ❊ چو شور می آهنگ بالا کنم
چه میخانه معراج صاحبدلان ❊ چه خم گرمی باطن مقبلان
چه مینا دل صاف ارباب هوش ❊ چه ساغر لب عارفان خموش
چه می جلوه رنگ اسرار عشق ❊ چه مستی همه جوش بازار عشق

دور رابع شور سرجوش می فیض حضور

بهر سر هوائی ازین باده است ❊ بهر خرمن این برق افتاده است
ازو ساغر آسمان فتنه جوش ❊ وزو مرکز خاک تمکین فروش
ازو دامن کوه در زیر سنگ ❊ وزو بال گلشن بپرواز رنگ
ازو خرقه بر دوش صبح بهار ❊ وزو دشت سجاده فرش غبار
ازو حسن آئینه بردار ناز ❊ وزو عشق سرگرم داغ نیاز
ازو نامی شوق گردد بکام ❊ خم آسمان میزند جوش جام
زفیض بد و نیک ساغر پر است ❊ ازو کفر و اسلام مخمور و مست
ازو گل بدامان بهشت طرب ❊ جحیم هوس هم ازو مست تب
زصافش فلک دور مستی گزین ❊ زته جرعه اش مست بخود زمین
ازو آب هم مشرب پیچ و تاب ❊ وزو شعله ساغر اضطراب
هوای می اندیشه کوی او ❊ نفس بسته از تک و پوی او
زموجش دل بحر شورش نما ❊ زشورش سر کوه مستی صدا
زبویش نفسها لطافت بدوش ❊ زرنگش نظرها تحیر فروش
فلک رونمای گل این شراب ❊ بشب آورد روز و ماه آفتاب
شرابی که اندیشه حیران اوست ❊ ستاره تبسم نشهٔ شان اوست
اگر ساغر از گرمیش دم زند ❊ چو خورشید آتش بعالم زند
ازو جبهه جام خورشید تاب ❊ وزو شیشه آئینه آفتاب
اگر از بوی فیضش نمائی رقم ❊ شود درشتهٔ شمع نال قلم

نویسی اگر نام او در کتاب / خورد سطر چون موج می پیچ و تاب
لب خامه تا حرف این مُل کشد / چو مینا صریرش بقلقل کشد
اگر عکس جامش فتد بر زمین / شود جوهر صبح نقش نگین
بکهسار ازو تا بری نام رنگ / چه خون لعل جوشد ز رگهای سنگ
چو مالد گهی آب انگور او / به پیچد خُم بحر را شور او
اگر شیشه اش پنبه گیرد ز سر / کند روشنش همچو آب گهر
رسد گر بجام عقیق این شراب / شفق پر کند دامن از آفتاب
گرش پرفشانی به برگ خزان / دهد سایه اش جلوهٔ آهوان
اگر جام گل یابد ازوی کمال / چو خورشید رنگش نه بیند زوال
شود آب ازو گر نصیب سحر / چو ساغر دهد سعی مستی ثمر
اگر غنچه یابد ز بویش سراغ / ز رنگش توان کرد روشن چراغ
گر آئینه رو تابد از ساغرش / زند موج تا منظر جوهرش
گر افتد ازین می بکام صدف / گهر باده گردد بجام صدف
گر این باده را شیشه گردد نقاب / زگردن کشد شیشهٔ آفتاب
می جلوه افروز مینای ناز / بچون ترکش چشم جام نیاز
بخاصیت خرّمی سبز سخن / بود ذرّه او چون بهار چمن
شرابی که هر موج او در ایاغ / بود رشتهٔ شمع بزم دماغ
ازین باده ذرّه دیگه در ساغر است / فروزنده چون سایهٔ گوهر است
کند جلوه این می خوشگوار / قدح را نگین دان رنگ بهار
چو بویش کشد سر بسوی چمن / شود غنچه از شرم بوی چمن
گر این عصمت آئین شود بی نقاب / نگه را کند چون دل شیشه آب
شراب قدح سوز مینا گداز / شراب جنون زای مستی نواز
بپای خمش گر فتد سایه وار / رسد پشت مستی بکوه وقار

سبوئی که از چشمه اش برد آب
بدوش نکویان رود چون شراب

غباریکه از جرعه اش تر شود
بتمکین چو سد سکندر شود

ز موجش اگر جام یابد زبان
دهد درس مستی بچشم بتان

چو مینا کشد گردن از لای او
ببوسد فلک چون قدح پای او

چو گردون مینا ظهور آفرین
کشد غنچه خورشیدش از آستین

لب جام از حیرت او پر آب
چو چشم از تف پرتو آفتاب

ز یادش اگر نشه گیرد خمار
ز خمیازه ساغر کشد آشکار

خط ساغرش جام افیون دل
رگ موج او تار قانون دل

شرابی که در هر خمی جوش اوست
بگلخن شرار و بگلشن بوست

همین باده است از کمال ظهور
در اجسام روح و در اجرام نور

همین نشه تا عقل را در سر است
دماغ خرد صاحب افسر است

همین نور در پردهٔ ظلمت است
همین آب حیوان سیه کسوت است

بمعنی است ذات و بلفظ است اسم
بباطن روان در ظهور است جسم

بهر ساز جولان آهنگ اوست
بهر گل که چشم افکنی رنگ اوست

سخن را صفاتش زبان میدهد
خموشی ز ذاتش نشان میدهد

ز حرفش چکد نشهٔ خامشی
شعورش دهد ساغر بیهشی

نباشد درین باده رنگ خمار
نگردد ازین شعله دود آشکار

ز مینای او چرخ رفعت گزین
ز جامش عناصر مربع نشین

ز رطل گرانش دل کوهسار
چو عارف بود مست جام وقار

از و تا بقلقل زند شیشه جوش
جهانی چو ساغر شود جمله گوش

نفسها بدل شور جوش وی است
خط جبههٔ جام موج می است

شرابی کز و سنگ آدم شود
تن مرده روح مجسم شود

ازین باغ عصمت اگر بو برد
بفرمان ز قدوسیان بگذرد

لب تشنه زین باده گر تر شود   به سیمرغ عنقا برابر شود
اگر ذره گردد ازو کامیاب   کشد آئینه بر رخ آفتاب
ازو ساغر قطره دریا شود   دل مور دامان صحرا شود
ازو گر کشد دامن نخل نم   فشاند گهر چون سحاب کرم
زجوشش زمین آسمانی کند   وز اکسیر او جسم جانی کند
ازین باده یابد اگر دستگاه   زند آبله لاف فخر کلاه
حبابش ز دل گر بر آرد نفس   مسیحا بنوبت شمارد نفس
چو رنگش بساغر فروزد چراغ   شود پنجهٔ موسی از رشک داغ
ازو یابد ار خضر پایندگی   بشوید کف از چشمهٔ زندگی
ز صافش توان رستن از آب و گل   ز دردش توان کرد تعمیر دل
صداهای تار نفس جوش اوست   نگه نالهٔ جام خاموش اوست
قدح سیر چشمی ز انعام او   صراحی سرافراز از اکرام او
ز جوشش بود بحر و کان دستگاه   ز لطفش کرم عذرخواه گناه
ورع خاکسار رهِ مستیش   ریا پایمال زبردستیش
سحاب مروت محیط سخا   سپهر مدارا جهان وفا
زبانرا بتوصیف او نیست بار   ز برگی مجو آب و رنگ بهار

حکایت

یکی رفت در حضرت عارفی   ز اسرار حرف نکو واقفی
که ای برده از درس عرفان سبق   بگو نکته از صفتهای حق
که نور خرد گوهر ذات اوست   گل آگهی غنچهٔ فکر اوست
توان از تو کردن سماع کلام   که مه وصف خورشید گوید تمام
چنین گفت دانشور تیز هوش   کزین گفتگو به که باشی خموش
درین نشئه ذکر صفاتش کجاست   ز حق هرچه میگوئی از ما سواست

اگر گوئی این نه خُم آسمان — بود دوری از ساغر بی‌نشان
نه این حرف از دفتر آگهی است — همه نقش آئینهٔ الهی است
دماغ تو سرگرم جام خطاست — درین بزم دوری جامی کجاست
وگر رُخ نماید دل آگهش — که عالم غباریست بر درگهش
نه بزم است اینجا نه صهبا نه جام — مبراست نامش ازینجمله تام
همان جهل پیداست زین گفتگو — همان گمرهی دارد این جستجو
غبار و صفا در شهود صفات — بود وصف آئینهٔ ممکنات
بگلزار بیرنگیش رنگ نیست — بر آئینه‌اش تهمت زنگ نیست
صفات کمالش نیاید بفهم — نه آنجا خرد راه دارد نه وهم
بکنهش چو اندیشه را بار نیست — سخن در صفاتش سزاوار نیست
ولی هرکس از طبع او هم کیش — بتوصیف او میکند وصف خویش
ازین دست چون گوهری سفتهٔ — چو وامیرسی بهر خود گفتهٔ
بذات قدیم منزه صفات — نمیزیبد اندیشهٔ حادثات
بسچوگان حمدش چو گوئیم ما — صفات خود است آنکه گوئیم ما
صفتهای برتر ازین آگهی است — همه اوست اما که داند که چیست
نگردد سخن محرم راز او — صدا نیست در پردهٔ ساز او
نشان کی شود بی‌نشانی صفت — خموشی است اینجا گل معرفت
بیا ساقی ای صبح باغ طرب — بیا ای مسیحای ساقی لقب
خیالت بهار تماشای او — هوای تو صبح تمنای او
زشور دل خسته غافل مباش — تغافل‌گر جان بیدل مباش
زمشت غبار من نامراد — گرانی بدامان طبعت مباد
کنون کز غبار غمم پا بگل — بغمخانهٔ غفلتم مُرده دل
نشاط از دل سنگم آگاه نیست — که در بیضه پرواز را راه نیست

چو گل بیکرم نقش زخم دل است   چو شمع ز دل ناله پا در گل است

بود رنگ ویرانی آبادیم   سبزد داغ ماتم گل شادیم

زبس عرصهٔ عشرتم گشته تنگ   شرر خنده دارد در آغوش سنگ

سویدای داغ دلم کوکب است   گل دامن صبح بختم شب است

چو بو گر کنم سیر گلشن هوس   شود باغ چون غنچه بر من قفس

بچشمم اگر غنچه شد جلوه گر   چو اشکم گرد زد بتار نظر

چو شبنم ز ضعف نگه در چمن   بود برگ گل پردهٔ خواب من

چو مجنون بصحرا کنم گر عبور   بچشمم کند جلوه گه چشم مور

اگر تیغهٔ کوه جایم شود   ز بستی رگ خواب پایم شود

سرشکم اگر رو بدریا کند   محیط از الم در صدف جا کند

بود غنچهٔ عیش من بستگی   گل عشرتم باد وارستگی

طرب در هزار دلم مرده است   نفس یک رگ خون افسرده است

همه نشئه درد دارد سرم   لب زخم باشد لب ساغرم

حیاتی که بی گردش ساغر است   ز دم سردی مرگ هم بدتر است

باین عمر بیهوده ام جنگهاست   عدم را ازین جنگها ننگهاست

چو مخمل درین بزم غفلت شراب   مگر رنگ مستی تو بینم بخواب

ز من مگذر ای خضر آب بقا   بسرچشمهٔ عشرتم رو نما

بر ویم دری از قدح باز کن   بیکجرعه ام گلشن راز کن

از آن می که تا در قدح جا کند   مسیحا ز حسرت دهن وا کند

بمن ده که ز نعره هو زنم   چو خورشید بر چرخ پهلو زنم

شوم محرم راز پایندگی   زنم غوطه در قلزم زندگی

چو مینا خروشی بمستی کشم   سر از عالم می پرستی کشم

بیا ساقی ای موج بحر سخا   بیا ای گلستان رنگ وفا

از آن می که تا از خُم آید برون / بهوشش جهان گشته دریای خون
بده تا دل از شعله اش خون کنم / ازین سنگ یاقوت بیرون کنم
بیا ساقی ای نسخهٔ معرفت / بیا ای طبیب مسیحا صفت
از آن می که سرچشمهٔ عشرتست / ز هر موج نیشش رگ غفلتست
بمن ده که از جهل پژمرده ام / چو خون رگ مرده افسرده ام
بیا ساقی ای قبلهٔ هستیم / فروزندهٔ شعلهٔ مستیم
خدا را بجانم تغافل مکن / چراغ ضعیفم مرا گل مکن
سیاهست در چشم من روزگار / چو زلفت کارم بشبهای تار
از آن شمع خورشید ساغر لگن / بمن ده بمن ده بمن ده بمن
که چون شب گلیم سیاه حجاب / بشویم بسرچشمهٔ آفتاب
بیا ساقی آخر تغافل چراست / بتاراج هوشم تأمل چراست
ز داغ خمارم نداری خبر / که مینا گل پنبه دارد بسر
اگر نیست در شیشه صهبای ناب / دل بیدلی میتوان کرد آب
که خونم اگر میشود باک نیست / رگ من کم از ریشهٔ تاک نیست
چنان برده ام آرزوی شراب / که هوشم گرفتست بوی شراب
دلم گلشن باغ سودای اوست / نیستان تیر تمنای اوست
بهرجا دل خستهٔ خون شود / مرا حسرت جام گلگون شود
بهرجا سری پایم اندر خروش / برد از سرم فکر خُم رنگ هوش
لبی تا شود آشنای شراب / بگوشم خورد نغمه های شراب
اگر بیخودی دست بر سر زند / ز شوق سبو دیده ساغر زند
وگر از دلی ناله بالا کشد / مرا دل ببالای مینا کشد
سراپایم از جوشش شوق شراب / دمی چون نفس نیست بی اضطراب
دل و چشم من نیست بی باده رام / بشور طلب ناگزیرم چو جام

حکایت

شنیدم که مهجوری از وصل دور	به بیطاقتی داشت ذوق حضور
نه در روز بودی دلش بیخروش	نه از سرمه شام گشتی خموش
شب و روز بود آن طلسم نیاز	هم آهنگ فریاد چون تار ساز
نفس تا در آئینه اش می نمود	چو نی یکدم از ناله فارغ نبود
یکی گفت این شور و بیداد چیست	حصول تو از مشق فریاد چیست
نگردد از ناله معشوق رام	هوا رنگ گل را نگیرد بدام
گر از ناله وصلی میسر شدی	ز فریاد دل گوشها کر شدی
ز صبر است هر قطره گوهر وقار	کند کوه را ناله خفت شعار
درین نشئه جور کش نیاسودن است	فغان سربسر باد پیمودن است
برآشفت بیطاقت ناله سنج	کزین وعظ بیجا مکش باز رنج
درین حیرت آباد هستی لقب	برنگیست هر کس تسلی طلب
سپندیکه بیطاقت جستجو است	همان ناله افسانه خواب اوست
دلی را که از دود خواهد امان	خموشی بود زیر مشق زبان
فغان موج آب کنار آور است	جرس را فغان رو بمنزل بر است
اگر من نخواهم گل از وصل چید	بر آن آستان ناله خواهد رسید
کلید در جستجو ناله است	نسیم گل آرزو ناله است
چو من لذت درد فهمیده ام	درین پرده نقش دگر دیده ام
چسان باشم از ناله کردن خموش	اگر ز نام معشوقم آید بگوش
فغان ناله محفل یاد اوست	شکست دل آهنگ بیداد اوست
بهی دشت را حسرت تازه است	که هر جاده اش نقش خمیازه است
بزمی که وحشت بود مست حال	بود گردش جام چشم غزال
شد از برق این نشئه در کوهسار	نفس در دل سنگ موج شرار

اگر تیغ کوه است موج می است / بصد نشئه اظهار اوج وی است
ز صاف طرب تا شود کامیاب / سحاب از نمد بگذراند شراب
ز بس عام شد نشئهٔ فیض مل / قدح خوش شد از دست چون شاخ گل
هوا نشئه باخود آورده است / که شبنم ز خود جام پر کرده است
چنان فیض مستی طرب گستر است / که گر چشم وا میشود ساغر است
مهیاست دایم ز جوش طرب / می اندر قدح چون سخن زیر لب
ز کیفیت عشرت مردمان / کند جام مستی چو چشم بتان
هوا با غباری اگر آشناست / چو آئینه صبح دندان نماست
بهر سو که اندیشه جولان کند / ز اندیشه آتش گل بدامان کند
بیک لطف گرمم در آتش فکن / که خشکم ز دل گرمی خویشتن
کشم تا بکی ساغر انتظار / که مستانه آمد نسیم بهار

دور خامس رنگ اسرار گلستان گل

زهی فیض جام بهار الست / که هر ذره از جلوه او مست
فلک مرکز حلقهٔ دام اوست / جهان جمله سر بر خط جام اوست
بد و نیک از و در اصل سرخوشی / چو گل جمله سرگرم ساغر کشی
یکی لوح نقش جنون را بدید / می ساغر بیخودی را کشید
سیه مست شب چون کشد رخت خواب / صبوحی زند روز از آفتاب
ز مخموری جام مستان صبح / بخمیازهٔ گل گریبان صبح
شفق دامن خود بخون میکشد / مگر بادهٔ لعل گون میکشد
برنگ رگ تاک از کهکشان / ز پروین شده خوشهٔ زر عیان
فلک میزند دور مستانه / که گیرد ز خورشید پیمانه
محیط از تمنای عیش شراب / ترا شد ز هر قطره جام حباب
ز عالم بدین نشئه معلوم نیست / کس از فیض این نشئه محروم نیست

که هر ذره در عالم اضطراب کند مستی از ساغر آفتاب
چمن جوش یکجرعهٔ رنگ اوست سخن مست سرجوش آهنگ اوست
گل آئینه حسن سیرابیش هوا مست پرواز بیتابیش
چو کیفیت دهر فهمیده ام همه رنگ مستی درو دیده ام
درین باغ چون گل ز هر موج رنگ رسد ساغر آرزو بیدرنگ
درین دشت مینای هر رنگ باد دهد گردش جام عیشم بباد
نه گردون گل از انجم آورده است همه حسرت جام گل کرده است
خورد بحر در فکر جام شراب که پرکرده پیمانهٔ خود حباب
ز بس باده در جامش آماده است ز مستی گهر دیده نگشاده است
تواند که در نوبهار چنین شود جام می ناف آهوی چین
سزد گر سبو آورد جوش رنگ بجوشد می از جام داغ پلنگ
فلک تا شود شیشه میفروش کند پنبهٔ صبح بیرون ز گوش
چو فرهاد باید شنیدن کنون صدای لب جام از بیستون
شررجوش شوق مدامست و بس رگ سنگ هم خط جامست و بس
می عیش دیوانهٔ بیقرار کند ساغر گردباد آشکار
دهد در کف دشت آرام خویش ز سرگشتگی پر کند جام خویش
بصحرا ز هر قطره چشم دام کند جلوه در دیدهٔ صید جام
بتقلید مینای عشرت بهار زند قهقهه کبک در کوهسار
چو قمری تماشای گلشن کند خط ساغر از طوق گردن کند
اگر بلبلی سرخوش رنگ و بوست می نالهٔ او ز جام منقار اوست
دماغ بهار آنقدر سرخوشست که تا بال طاؤس ساغرکشست
ز آئینه پردازی نوبهار تجلیست از باغ دهر آشکار
پرافشانی رنگ در دام اوست ز خود رفتن نکهت از جام اوست

خروش طرب بلبل این چمن — نگاه تحیر گل این چمن
نهان خلوت آرای اسرار او — عیان جلوه پرداز اظهار او
ز بس نشئهٔ فیض دارد جهان — دهد هر طرف سود دیگر نشان
هوایی که شیرازهٔ هستی است — ز سر تا بپا جوهر مستی است
دل آئینه ساغر آرزو است — دهن جام کیفیت گفتگو است
نگه بادهٔ ساغر دیده‌هاست — نفس موج صهبای جام بقاست
بود گوش لبریز صهبای هوش — ز مستیست این جام حیرت خموش
دماغی که دارد بگردون کمند — اگر دیده بی نشئه می بلند
کس از فیض ساغر ندارد گله — که پای طلب نیست بی آبله
بهار آنقدر نشئه دارد بسر — ز مستی است هر گل برنگ دگر
چمن کوزهٔ جام دارد کمین — ز هر برگ صد دست یک آستین
تماشاست از بادهٔ رنگ مست — ز هر برگ گل جام عشرت بدست
ز جام طرب ابر مست خروش — بمینای شبنم هوا میفروش
بپاس نفس غنچه دزدد نفس — که بوی میش بر نیاید ز کس
ز بس شمع ساغر برافروختست — سر از گرمی باده سوختست
بنفشه بدل حیرت جام یافت — ز فکرش می عیش در کام یافت
سری تا بزانوی حیرت نهاد — همان کاسهٔ زانوش باده داد
ز بس تشنه شد سوسن از شوق جام — بحیرت برانده زبانش ز کام
عجب نیست از شور سودای گل — که منقار بلبل شود جای گل
ز خود فیض مستی برد شاخسار — که شد موج می خط دست بهار
بهاریکه دل محو نیرنگ اوست — جهان یک گل جلوهٔ رنگ اوست
نفسها نسیمی ز بستان او — نظرها خطی از خیابان او
اگر شاهد رنگ این نوبهار — ز پیراهن گل شود آشکار

نگه گر تو اند شد آئینه ساز
چو شبنم نه بید تفی از گداز

برنگینیش گر شود آشکار
چکد آب یاقوت از کهربار

نگه تا ببیرش خرامان شود
مژه در نظر شاخ مرجان شود

بهاریکه در باغ توصیف او
نفس میشود غنچهٔ رنگ و بو

هوائی که از نکهت وصف آن
رگ برگ گل شد سخن بر زبان

زبس میچکد موج رنگ از هوا
چو جام است لبریز می نقش پا

زرنگش اگر بهره یابد نظر
شود برگ گل پردهٔ چشم تر

اگر از نهالش کند سر برون
شود ریشهٔ زعفران موج خون

زبس رنگ جوشیده با یکدگر
کشد خلعت گل بر گشن بسر

بهاریکه چون فیض آن گل کند
ز خمیازه شاخ کمان گل کند

بصحرا درین فصل عشرت خیال
گل رم زند سر ز شاخ غزال

بدریا ز جوشش نمو بید رنگ
دمد گوهر از خار پشت پلنگ

ز تاثیر نشو و نمای بهار
شود تخم اشک از نگه ریشه دار

خس و خار از بس طراوت اداست
چو آئینه دیوار جوهر نماست

رطوبت چنان شد که شاخ امید
دواند بدل ریشه چون شاخ بید

نمو آنقدر شد بعالم علم
که از ریشه نال بالد قلم

شکفتن بحدیکه آرد برات
بخار عداوت گل التفات

اگر شیون ماتم آید بگوش
شود نغمهٔ آهنگ عشرت سروش

زمین مینمد بس که از فیض نم
توان چید گلهای نقش قدم

اگر سایه برخاک غلطیده است
در آغوش او رنگ خوابیده است

بپرواز اندیشهٔ این بهار
نفس بال طوطی کند آشکار

ز سرسبزیش گر نمائی بیان
شود سبزهٔ تر زبان در دهان

حدیث هوا گر کند خامه سر
شود سبز تخم نقط در نظر

اگر سایه افتد بروی زمین / کف خاک گردد زمرد نگین
اگر از دل ناله گیرد هوا / شود سبز چون سرو سر تا بپا
غبار نفسهاست در سینه سبز / چو طوطیست جوهر در آئینه سبز
شود موج دود از سپند آشکار / برنگ خط سبز از خال یار
ریاحین گرفت آنقدر دستگاه / که گردد گل چشم بوی نگاه
بصحرا بهار آنقدر عطر کرد / که با نافه همچشم شد گرد باد
خیابان گلزار شد جوی آب / که هر موج شاخ گل است از حباب
محال است از کوه خیزد صدا / که بنشسته از لاله پا در حنا
غباری نگردد بصحرا بلند / که در گردن از سبزه بود کمند
ز سنبل ومیداست در چشمه سار / چو در جام می موج می بیقرار
جهانی تماشای گل کرده است / که راز دل چاک گل کرده است
بستان زبس ابر دارد نظر / کشد باده از پردهٔ چشم تر
بلند است از سرو دست بهار / صلا میزند از لب جویبار
که لبریز صهباست مینای سرو / توان رفت چون آب در پای سرو
عجب نیست کز شوق عیش چمن / شهیدان حسرت جیب کفن
برآرند سر در تماشای گل / چو بوی گل از پردهٔ برگ گل
چو پرواز حسرت درین جلوه گاه / چو شبنم شد اشک بال نگاه
بهار است وعشرت بدام هواست / جهانی بپرواز نشو و نماست
برنگینی جلوهٔ این چمن / قسم میخورد فکر رنگین من
زخون گرمی رنگ در صحن باغ / برافروزد از سایهٔ گل چراغ
زبس سرخ رنگست بیتاب جوش / بود شاخ گل تیغ جوهر فروش
بشوخیست گلشن چنان بیقرار / که سنبل ز موج گل است آشکار
چنان گلشن از جوش گل گشت تنگ / که پیچد بهم بال پرواز رنگ

محیطی است در قطره موج زن — تو انگر دار غنچه سیر چمن
رگ گل نشان میدهد از بهار — ز نقش نگین است جام آشکار
چو موج گل لاله رگهای سنگ — بتابد بهم رشتهٔ شمع رنگ
ز ابر بهاری بکوه و کمر — ز بس کرده رنگ طراوت اثر
بساط چمن بیخودی کرده ساز — که از سبزه دارد رگ خواب ناز
دهد لاله تا عیش را دستگاه — کند چشم خود بر ز رگ گل سیاه
گل و سنبلش بس که جوشیده است — بهم شعله و دود پیچیده است
ازین خاک سنبل بزم مقال — زبانها چو گیسو پریشان سوال
بوصف گل شبنم اندود داو — زبانها چو سلک گهر شسته رو
نگه تا بفکر چمن میرود — چو بوی گل از خویشتن میرود
محال است کز خنده بندد زبان — ز نرگس چمن میخورد زعفران
خم و پیچ هر سنبل این بساط — نهد رشته بر بال مرغ نشاط
کند سنبل از رنگ خود نازها — دهد دود از شعله پروازها
شقایق گزیری ندارد ز داغ — بود تیرگی پیش پای چراغ
بپرواز بلبل زند لاله جوش — که بیتابی شعله دارد خروش
بفریاد قمریست بی اعتبار — ز خاکستر گرم چو شد شرار
بهر سو چو شبنم درین جلوه‌گاه — بود برگ گل زیر مشق نگاه
ز نظارگی آنقدر داشت شرم — که گل شد گلاب از نظرهای گرم
ز فیض رطوبت بردی هوا — ز آواز بلبل دود ریشه‌ها
ز بس موج شبنم طرب گستر است — رگ برگ گل رشتهٔ گوهر است
ز جام گل و لاله در سیر باغ — تماشا دو بالا رساند چراغ
اگر می نباشد درینجا چه غم — که این گلشن از بزم می نیست کم
ز شاخ گلش رقص مینا بس است — رگ گل خط جام صهبا بس است

بترتیب اسباب عیش مدام ز نرگس اینجا بود صرف جام
بگلشن محال است بی باده صبر هوا شیشه در دست دارد ز ابر
شقایق بجام می افسون کند که شور سیه مستی افزون کند
ز جام تماشای گل هر سحر شکوفه کشد باده پیرایه سر
گل را که مستانه بیخود فتاد هوا میکند از گل صبح باد
ز سر جوشش رنگ بهار شفق برد دیده از ساغر می شفق
چو مستان ز کیفیت صبحدم نگه را ز مژگان بلغزد قدم
هوا بسکه دارد طراوت بچنگ می از شیشه جوشد چو از غنچه رنگ
ز طوفان برنگ چمن موج آب بها زو که و بسته است از حباب
بهر سو که نظاره جولان نماست بهر باده سرگرم مشعل نماست
چمن را رطوبت چنان در بر است که از موج گل بال بلبل تر است
درین باغ هر غنچه دلگشاست دماغیست با نشۂ آشناست
ز هر مصرع شاخ گل بید رنگ شود جلوه گر معنی رنگ رنگ
چو آینه کز حسن یابد سراغ ز گل برگ گل گشت دیوار باغ
خیابان کزو چشم بد باد دور کتاب چمن راست بین السطور
ز شاخ بلندش گل ارغوان دهد جلوهٔ انجم از کهکشان
چمن راست رنگ نشاط دگر که چون شمع خارش زند گل بسر
ز خاکش اگر اوج گیرد غبار شود بر هوا ابر یاقوت بار
نمایان ز جوشش بود ساز رنگ ز گل جلوه گر بال پرواز رنگ
نگه صرف نظارهٔ غنچه هاست گره کوتهی بخش تار رساست
نزاکت درین باغ باشد مقیم ز پاس نفس نیست غافل نسیم
که سنبل چو موی کمر باز گشت رگ گل چو تار نظر باز گشت
ز بس بلبل اینجا ادب پرور است صدایش ز منقار کوته تر است

چرا دل بگلشن چمن آرزوست / که تا سایهٔ برگ گل مشکبوست
ز دلها غبار کدورت گذشت / که چون سبزه خوابد بدامان دشت
عیان کرده از مخمل سبزه زار / بساط زمین رنگ خواب بهار
گر آزادگی هست زیور نگار / بزیب سر انگشت سرو بهار
چراغان کند پرتو گل بباغ / بود رنگ خود روغن این چراغ
ز فیض هوای لطافت نقاب / ز شبنم شود پیکر صبح آب
پی منع پرواز نشو و نما / نباشد اگر لنگر چشمها
ز شوخی کشد ریشهٔ هر نهال / سر از اوج گردون برنگ هلال
چمن تا برآرد زر زعفری / ز طوق آورد قمری انگشتری
پر قمری از سرو گیرد هوا / غبار دل از آه دارد عصا
بود لاله را در شبستان داغ / ز خون گرمی رنگ بر کف چراغ
دعای قدح بست نرگس بسر / که از چشم زخمی نه بیند اثر
هوا خواه گل بهر دفع گزند / ز شبنم بر آتش گذارد سپند
سحاب آب زد بر گریبان خاک / که بیدار گردیده مستان خاک
شهید و گل و لالهٔ این چمن / سری بر کشند از نقاب کفن
هوای شهادت مکرر کنند / بخون جگر دامنی تر کنند
زمین خواب عیشی عجب دیده است / که در بستر خواب نالیده است
ز موج گل و سنبل تابدار / ز بوی دل آویز زلف بهار
رسانیده بر قصر گردون کمند / سر نشئهٔ خاکساری بلند
چمن شعلهٔ حیرتی بر فروخت / که در دیدهٔ برق نظاره سوخت
ندانم چه دید از گلستان خویش / که گل گشت چاک گریبان خویش
بدل غنچه اش از که دارد سراغ / که جمعست بر بوی خویشش دماغ
شد از جام عرفان مگر کامیاب / که در خود کند زور عیش شراب

کند لالهٔ جام بهسر عیان گر از نقطهٔ ذات دارد نشان
بو دیا سمین بسکه خورسند خویش صبوحی کند از شکرخند خویش
اگر سبزه آئینهٔ حیرت است خط شاهد گلشن وحدت است
همه خامشی ساز آهنگ خویش همه مست در پردهٔ رنگ خویش
ز هر جزو این باغ کثرت بهار همان نشئهٔ وحدت است آشکار
ز یکتار این جمله آهنگهاست ز یک موج آب ایمه رنگهاست
بیا ساقی ای گلشن رنگ ناز جگر خون کن عندلیب نیاز
مباش از دلم چون فغان بیخبر چو اشکم مشو غافل از چشم تر
که در مانده ام از هجوم جنون چو شبنم ز هر گل بگرداب خون
چو گل زخمی نالهٔ بلبلم چو بلبل پریشان بوی گلم
چو کوکوی قمری الفت سرشت شده شعلهٔ سبزه در یک کنشت
چو کوکوی قمری الفت کمند شده شعلهٔ سرو آهم بلند
ز هر حلقهٔ سنبل این چمن خط جام پیداست در چشم من
صبا تکمهٔ غنچه وا می کند گریبان صبرم قبا میکند
بشست از می عشرت هستیم همین تیره بختی سیه بختیم
طرب میزند سینه بر تیغ ابر چو برق از دلم میپرد رنگ صبر
هوا بر میان بسته تیغ سحر چو شب بر سرم گرد کلفت بسر
کماندار شاخ چمن بسته صف دلم در ره تیره حیرت هدف
شکرخندهٔ غنچهٔ یاسمن نمک میزند بر دل ریش من
رگ خواب گل پیچش سنبل است سیه مستی حسن از کاکل است
گهی از گلم همچو سودای جام گه از سنبلم در تماشای دام
هوای بهارم کمند افکن است نفس بر لبم بوی این گلشن است
بفصلی که رخسار پژمردگی نگیرد بجو د رنگ افسردگی

چو برگ خزان دیده افسرده ام | چو رنگ شکست خورده پژمرده ام

درین نوبهار طراوت اساس | که چون غنچه جمعست بال حواس

به پرواز حسرت چو رنگ گلم | پراگنده چون نالهٔ بلبلم

نوای من افشای راز دلست | چو شبنم نمیم از گداز دل است

سیه گشت چون لاله دل در برم | سویداست دُرد تهٔ ساغرم

چکد حسرت باده از قالبم | چو جام از تمنا سراپا لبم

شد از بسکه در انتظارم وطن | چو چشم قدح ریخت مژگان من

در اندیشهٔ بادهٔ لاله گون | چو ساغر گذشت از سرم موج خون

ندارم سر و برگ عیش مدام | بود گردش طالعم دور جام

تصور کنم تا بکی | خیابان گلشن چاک قفس

چو ساغر مکن لفگارمیم | مده بیش ازین انتظار نسیم

ز رنگ گلم ساغر بیار | می صاف از نکهت گل بیار

که از فیض صاف بهار طرب | کند صبح عیشم گل از جیب شب

محال است نور شبستان هوش | اگر شمع مینا نشیند خموش

سواد غبار خط رنگ گل | بود روشن از عینک جام مُل

ز صهبا نشیند غبار نگاه | خط ساغر اینجاست تار نگاه

گل و لاله بی می نیاید بکار | که در صبح میناست فیض بهار

بیا ساقی ای نقد سودای دل | بیا ای شفای مرضهای دل

که سودا بلای مزاج من است | به دام چشمت علاج من است

بزنجیر سودا ازین غم مخواه | دبستان عشق جنونم مخواه

نگاهی که هوشم به یغما برد | ز آئینه ام زنگ سودا برد

به مینای حیرتم ناگزیر | بزنجیر موج میم کن اسیر

درین نوبهار جنون انتخاب | که بالیده زنجیر چون موج آب

جنون دارد از موج مستی سراغ / گل جام پیداست از نقش داغ
کنون جوش گلهای دیوانگی است / خزان گلستان فرزانگی است
فلک را که سودای جوش بهار / بسوز جنون کرده بی اختیار
طبیب سخن از افق سر کشید / که روغن ز بادام آخر کشید
زمین تا ز سودا نگیرد هوا / ز دامان گل کرده زنجیر پا
چمن تا پریشان و داغ دل است / نظر بند زنجیر داغ دل است
گلش چشم حیران نظارگیست / خط سنبلش موج آوارگیست
هوا هم بشور جنون آشناست / که زنجیر از نکهت گل بپاست
پی جلوهٔ حسن شور دماغ / جنون گشته آئینه پرداز داغ
جنون این زمان رهنمای دلست / نفس نقش زنجیر پای دلست
چو نبض از طپیدن ندارد قرار / بشورم چو زنجیر بی اختیار
ز داغ جنون نشئه ام در سر است / گریبان رسوائیم ساغر است
نشد چاک تا جیب صبح جنون / می از جام مشرق نیامد برون
گلی تا ز چاک گریبان نچید / چمن هم بکف جام عیشی ندید
گذشته است شور جنونم ز حد / نباشد جز این وقت رقت مدد
درین وقت کاشوب موج گل است / صراحی طرب نغمهٔ قلقل است
ز بس مانده ام بیدل و بینوا / ز سامان رنگ طراوت جدا
محال است عیشم میسر شود / دماغ امیدم زمی تر شود
مگر گردش چشم خون پرورم / دهد جلوهٔ گردش ساغرم
گل زخم میل شکفتن کند / گرو سینه ام گل بدامان کند
ندارد از این بیش تاب خمار / ببر از سر من عذاب خمار
ندارد کنون خامشی چارهٔ / که چون غنچه دارم دل پارهٔ
نظر کن شکست ایاغ مرا / بدست آر صد دست و داغ مرا

برنگ دلم نیش صد برگ نیست / بهر برگش از داغ غم المایست
اگر تو به بشکستنم شد گناه / زلیبای می عذر جرمم بخواه
تو چون توبه ام مشکن ای مست ناز / مشو سنگ آئینه حسن از
شنیدم که صبحی زفیض بهار / ببزم چمن بلبل بیقرار
زجام تماشای گل بود مست / برافشانده از بال برخویش دست
زهر برگ گل برجگر نیشه داشت / زهر موج سنبل بدل ریشه داشت
بسر شور آشفتگی چون نسیم / دل از تیغ بیمهری گل دو نیم
سرشک صفا جلوه چون روی گل / توانی زخود رفت چون بوی گل
نگاهی چو شمع تحیر بدوش / ولی از رم ناله سنبل فروش
چو شبنم پر از حسن بهار / زهر قطره بود آئینه وار
زموج چمن زخمی صد خدنگ / زرگهای گل رشته برپا چو رنگ
چو آب از رگ و ریشه گلشنش / نمودار راهی زخود رفتنش
گلی گر شدی همنفس با نسیم / دلش همچو منقار گشتی دو نیم
به برگ گلی بار گشتی چو خار / شدی چون پر و بال خود دلفگار
صبا تا گل زغنچه آرد بدست / بچشم ترش رنگ دل می‌شکست
زهر قطره شبنم که برلاله ریخت / بجام تمنای او ژاله ریخت
زدامان گل آتشی برفروخت / که در پیکرش رنگ آرام سوخت
پر و بال آن شعله اضطراب / عنان داد از دست چون موج آب
زبس شور در جان بلبل فتاد / چو پروانه دل بر آتش نهاد
بخود داشت از بیخودی قلقلی / که ناگاه بشکست برگ گلی
چو طفلی که در وجد شوق سبق / جدا سازد از روی مصحف ورق
چو آن ناله کز وحشت اضطرار / زبدبخت دل را بباد غبار
زرنگینی ماجرا باغبان / بزخمش برآورد خار زبان

که ای غافل از رنگ و بوی وفا ‌‌ ‌ رسد تا بپا نقش پای جفا
به بزم وصال این چه بدمستی است ‌ ‌ بخوبان چه حرف زبردستی است
ز عشاق ترک ادب خوب نیست ‌ ‌ ز اهل دل این نکته مرغوب نیست
بغیر از تو گر عشق لافم خطاست ‌ ‌ کسی زحمت خوبرویان نخواست
چو پروانه ترک تحمل کند ‌ ‌ پر افشانیش شمع را گل کند
اگر بزم مستی طرب ساغر است ‌ ‌ بخوان ادب نعمت دیگر است
ازین نکته مرغ چمن شد خجل ‌ ‌ زد از ناله چاکی بدامان دل
چو بال ندامت بخون می طپید ‌ ‌ چو اشک از نقاب نظر می چکید
خود از شرم در پرده دل نهان ‌ ‌ ولی ظاهر ز موج خجلت زبان
که ای بیخبر طعنه بر من مزن ‌ ‌ برین شعلهٔ شوق دامن مزن
بمستی گلی را اگر خسته ام ‌ ‌ ز لخت جگر دسته ها بسته ام
ز تقصیر مستی گذشتن نکوست ‌ ‌ که بیهوشی آئینهٔ عذر وست
پشیمانم از سستی فعل خویش ‌ ‌ ز زخم ندامت چو گل سینه ریش
ولیکن بمیخانهٔ اعتبار ‌ ‌ غنیمت بود مستی هوشیار
زمانی بانصاف همراه باش ‌ ‌ ز بدمستی خویش آگاه باش
ز من گر شکست است برگ گلی ‌ ‌ تو اکنون شکستی دل بلبلی
ز گل تا بدل فرق بی انتهاست ‌ ‌ که دل ساغر محفل کبریاست
تو دل شکنی ای ساقی دلربا ‌ ‌ که داری ز دور قدح مومیا
تو ای آبروی محیط کرم ‌ ‌ دل قطره مشکن بموج ستم
درستی است در جیب فرمان تو ‌ ‌ شکستن بود ننگ دامان تو
گل توبه گر من شکستم رواست ‌ ‌ ز صاحبدلان دل شکستن خطاست
بیا ساقی ای محرم راز دل ‌ ‌ ز هر ساغر آئینه پرداز دل
که در تقوی و زهد وا مانده ام ‌ ‌ وزین نسخه درس ریا خوانده ام

گشادی ز تقوی نشد حاصلم
چو ذکر حق از سبحه پا در گلم

ز سجاده بر خاک دارم وطن
ز محراب سنگی است در راه من

روا سایهٔ غفلتم بر سر است
عصایم بکف اژدر دیگر است

خوشا روزگاری که پیش از ظهور
بمیخانهٔ فیض دارد حضور

چو دُردی ز سجدهٔ دایمی
بمینای می داشتم محرمی

کنون از حقیقت ندارم اثر
ز حرف لب ساغرم بیخبر

کرامت کن ای نشئه پرداز راز
شراب ورع سوز تقوی گداز

مگر زین کدورت رهانند مرا
بصاف حقیقت رسانند مرا

که چون نشئه پرواز مستی کند
چو صهبا براهت پرستی کند

بروز ادا توبه کم کن بیان
نگهدار از طعن مستان زبان

چه لازم زدن شیشهٔ ما بسنگ
سراپا شکستیم چون موج رنگ

درستی ندارد خط اعتبار
شکستی است گر توبه آمد بکار

درستی درین عرصه بی دودیست
نچیدن گل زخم نامردیست

درستی ز مینا و ساغر خوش است
شکستن ز اسباب دیگر خوش است

بهاری که صد رنگ از و گل دمید
ز جیب شکست خزان سر کشید

ز خامی بر آید ثمر چون شکست
بکار دل آمد گهر چون شکست

ز جان کندن طبع شهرت گزین
شکستی است خط امان نگین

کسی در جهان طبع آرام بست
که خون کرد خود را سراپا شکست

کلاه از شکستن شود سرفراز
شکستن دهد زلف را بال ناز

شکستن بود ساز و برگ نوا
بلند است دست شکست از صدا

حکایت بر سبیل تمثیل

شنیدم که شیخ زمان بایزید
شبی داشت با عشق گفت و شنید

بسجدهٔ حضور تجلی شهود
خیالش نقاب تماشا گشود

که یارب چه آرم من بوالفضول
که یابد درین بزم رنگ قبول

ندا آمد از حضرت ذوالجلال
کر فش است اینجا بها در کمال

ز جنس عبادات علم و عمل
مهیاست این کشور بی خلل

کمال تراکس خریدار نیست
متاعی بجز نقص درکار نیست

ز جنس شکست آنچه پیدا شود
برین آستان قیمتش وا شود

شکست تو اینجا درستی نماست
که بحر کرم سربسر مومیاست

محیطی که رنگ گهر نقش بست
نخواهد ز امواج غیر از شکست

بر آن گل کند گریه ابر بهار
که رنگ شکستن نکرد اختیار

خدا را اگر حق پرستی تو هم
مکن در حق توبه چندین ستم

ز نقد درستی چه داری بدست
که شد توبه ات بی نصیب از شکست

ترا گر سر می نوشیدنست
در آزار مستان چه کوشیدنست

غبارت سواد رخ پاک ریخت
بچشم قدح مستیت خاک ریخت

بچشمت چرا شیشه را رنگ نیست
نگاه تو آخر رگ سنگ نیست

چرا پنبهٔ گوش مینا شوی
چه باشد اگر از سرش وا شوی

مشو غافل از نشئهٔ ساز ما
چه گردی گلوگیر آواز ما

ترا نیست از راز هستی خبر
وگرنه بچشم معانی نظر

خط جام باشد کمند یقین
رگ ساز تار ریشهٔ اصل دین

چنین میدهد اصل قانون صلاح
که در شرع باشد مثلث مباح

بر آواز چنگ آرمیدن خوشست
ز پیران نصایح شنیدن خوشست

ز شور نی استان نباید گذشت
ز آه ضعیفان نباید گذشت

ز دف چون صدا کی توان گشت دور
بود خدمت پوست پوشان ضرور

ز صوفی و تسبیح و مینا و جام
توان یافت فیض حضور مدام

خط جام صهباست زنجیر دل
خیالش چنان نقش تعمیر دل

محال است بی نشه پایندگی   که بی روح مشکل بود زندگی
بغفلت نباید گذشتن ز می   که شد کل شئی من الماء حی
شود روشن از جام گیری بدست   که ساغر پرستست یزدان پرست
کسی را که راهی بفرزانگی است   گذشتن ز انصاف دیوانگی است
کمند از رگ موج صهبا کند   خط جام را دام دلها کند
ازین دام فکر رهائی کراست   بدل حسرت نارسائی کراست
چو مطرب شود جلوه گر ناگهان   بدست از نی و چنگ تیر و کمان
سپر بر رخ خویش گیرد ز دف   دل کیست کانجا نگردد هدف
تو معذوری ای زاهد بیخبر   که در بزم مستان نداری گذر
تو در خلوتی مست وهم و گمان   چسان یابی از ذوق مستی نشان
دلت کی ملایم کند اشک پاک   که آتش ندارد اثر زیر خاک
چه داری ز نیرنگ حسن و جمال   نظر بازی از کور باشد محال
بیا ساقی ای کام بخش امید   بیا ای سروش ترنم نوید
بده مژده عشرت باده ام   ز غم کن چو بوی می آزاده ام
کشیدم ز بس ساغر انتظار   نهنگی است شوقم به بحر خمار
ز حد رفت سوز دل ناتوان   چو نی عمر من گشت صرف فغان
زمانی تغافل فراموش کن   شبی از تمنای دل گوش کن
کنون در خور کام من جام نیست   چو من تشنه قلزم آشام نیست
نگردم بهر جرعه گرم خموش   ز هر قطره دریا نیاید بجوش
بکشت تمنای من آب ده   می از ساغر دور گرداب ده
مگر از خم بحر گیرم شراب   که بنشیند این شعله اضطراب
بیا ساقی ای قلزم معرفت   محیط حقایق خم معرفت
انان می که آفاق مینای اوست   جهان ظرف نقش تمنای اوست

ازین باده تا برده رنگ اثر / سر شکست در دیده شیشه گر
بسودای همظرفی این شراب / تهی کرده قالب محیط از حباب
کند چرخ هر صبح ازین آگهی / کدوی خود از تخم انجم تهی
بمن ده که از حیرتم ناصبور / ز دل کرده ام تخم اوهام دور
بود تا یکی در تمنای می / پر از آرزو ظرف سودای می
بدور تو ای آفتاب سخا / من خسته بیدل بینوا
بجام می عیش غم میخورم / چو باور نداری قسم میخورم
بسرجوش صهبای خُمّ ازل / بکیفیت نشئهٔ لم یزل
بمست قدح نوش اسرار ذات / بمخمور مدهوش دُرد صفات
بدست سبوی می سرمدی / بپای خم عالم بیخودی
بگوش صراحی صاف وفا / بچشم ادب سنج جام حیا
بنفی صفات گلستان وهم / باثبات ذات مبرا ز فهم
بوحدت پرستان روی نگار / بکثرت خیالان گیسوی یار
بصاف رخ صبح سیمای او / بدور خط جام پیمای او
بحُسنی که در محفل کائنات / عیانست از پرده های صفات
بروئی که والشمس تفسیر اوست / بموئی که واللیل تعبیر اوست
بخاکی کزو یافت آدم نمو / ببادی که یعقوب ازو برد بو
بآبی کزو خضر دارد نعیم / بناری که افروخت شمع کلیم
بسبزی گلشن آرزو / بگلهای وارسته از رنگ و بو
برنگینی جلوهٔ گلرخان / بامواج بیتابی عاشقان
بخطی که دلرا بود دام راه / بگردی که خیزد ز راه نگاه
بآئینهٔ شوق تمثال اشک / بپروانهٔ بی پر و بال اشک
بذوق طپشهای مرغ نفس / بشوق تماشای چاک قفس

بصبر یکه بیطاقتی کار اوست / بنخلی که سنگ ستم بار اوست
بعمر یکه کردند وصلش خطاب / بمرگی که از هجر دارد نقاب
بگلگونهٔ چهرهٔ اشتیاق / بعنابی اشک چشم فراق
بهوشی که دارد سر بیهوشی / بحرفی که دارد لب خامشی
بمجروح طبعان پاس ادب / به بسمل نژادان اشک طلب
باظهار موج گلستان شرم / بگل کردن تهمتستان شرم
بگردن کشیهای بالای ناز / بافتادگیهای زلف نیاز
بچاکی که حرمان شکر خداوست / بجیبی که با چاک پیوند اوست
بزمیکه خنجر بود ساغرش / بهجریکه پیکان بود گوهرش
بزمی که خونست صهبای او / بباغی که زخمست گلهای او
برقص نفسهای وحشت بچنگ / بپرواز بال سبک سیر رنگ
بجمعیت غنچهٔ دلفگار / بوجد طرب خیز بوی بهار
بمرغی که پرواز او دام اوست / بدامی که آزادگی نام اوست
بعزلت گزین بساط حیا / بخاموشی اندیشی و حرف خطا
بجوشی که در چشمهٔ زندگیست / بموجی که در بحر نابیدگیست
ببوئی که در غنچهای دلست / بداغی که خلخال پای دلست
بسوزیکه در اختر بینش است / بآبی که در گوهر بینش است
بحسرت نگاهان حسن خیال / بحیرت پرستان فکر وصال
بتمکین بیطاقتی صبر کوش / به بیتابی صبر طاقت فروش
بگوشی که بر گفتگوی کسی است / بچشمی که حیران روی کسی است
بجسمی که با خاک هم بستر است / بدردیکه فارغ ز درد سر است
بآبی که از وحشت آماده است / بسرویکه چون ناله آزاده است
برگ گلستان داغ جگر / بسیر خیابان مد نظر

بخاصیت صافی سینها — بهموار سے آب آئینها
بپروانهٔ آب آتش وطن — بشمع نگاه تحیر فگن
بطوفان مژگان دریا خروش — ببرق ز خود رفتن رنگ هوش
بدودیکه از سینه خیزد اگر — شود بال پرواز لخت جگر
بچشمی که تا شمع دل برفروخت — چو آئینه دامان مژگان بسوخت
بشوخی که ره کرده در چشم من — نگه زیر دیوار مژگان وطن
باشکی که از دیده ریزد اگر — شود تکمهٔ جیب مژگان تر
بچینی که وارد کمند نگاه — بتاریکه پیداست از زلف آه
بکوهی که در سوی امید و بیم — ز تیغش دل کوهکن شد دو نیم
بدشتی که مجنون حیرت نظر — ز دامان او کرده چاکی ببر
بسازیکه آواز گم کرده است — ببالی که پرواز گم کرده است
به تیغی که در عرصه گاه نیاز — بود جوهر غمزهٔ آب ناز
به تیریکه در گوشهٔ استخوان — غبار دل انگیزد از مغز جان
بسودائیان پریشان نظر — بژولیده مویان دود جگر
بصبح طرب جلوهٔ نوبهار — بخاکستر خرمن اعتبار
بهستی که سرچشمهٔ آرزوست — بعالم که آئینهٔ رنگ و بوست
باشیا که نخجیر دام دل است — بگردون که دوری ز جام دلست
بیکرنگی خون که در جسمهاست — بتوحید ذاتی که در اسمهاست
بمعموری عالم معرفت — بویرانی عمر غفلت صفت
بشاطئ عیش یعنی سراب — بآئینهٔ وهم یعنی حباب
بموجود موهوم یعنی که من — بمعدوم معلوم یعنی دهن
به تسبیح اشک و بتذکیر آه — به تعلیم حیرت بدرس نگاه
باظهار دانش بسودای خام — بمجنون عاقل باهوی رام

بجهل و بغفلت به نسیان و وهم	بدرک و بدانش بعرفان و فهم
بخبطی که در فکر فرزانگی است	بعقلی که در کسب دیوانگی است
بصید اسیر کمند نگاه	بدلبند زنجیر زلف سیاه
بصیادی معنی دلپسند	برم کردن مرغ فکر بلند
بنازک خیالان بزم کمال	بجوهرفروشان تیغ جمال
بفطرت بلندان دانش غلام	بزیور نگاران حسن کلام
باسرار سنجان علم قدم	بخلوت طرازان بزم عدم
بدریانوردان موج لقا	بساحل نشینان گرد فنا
بآسودگیهای پای طلب	بعاجز بیانی حرف ادب
باشفتگیهای رنگ جهان	بانواع اوضاع اهل زمان
بشیدائی طبع شیدای من	برسوائی عشق رسوای من
بصبحی که آئینه روی تست	بشامی که در چین گیسوی تست
بجرمی که عفواست گویای او	بعفوی که جرم است رسوای او
بفیضی که در نوبهار بیان	بمرغ سخن داد بال زبان
بفضل کریمی که جان میدهد	بعرض تمنا زبان میدهد
که بی باده عمری جگر خورده ام	بعمریکه برفی لب خورده ام
ازان نشئهٔ فیض عرفان سند	وزآن آب و رنگ حیات ابد
بمن ده که مستانه آیم بجوش	نباشم چو آهنگ مستی خموش
زموجش زبانها مهیا کنم	چو ساغر مستی سخنها کنم
زنیرنگ اسرار دستان زنم	در بزم ساغر پرستان زنم
دهم عرصهٔ وصف میخانه	که حرفیست زو نقش پیمانه

دور سادس بزم نیرنگ خط لوح خیال

نه میخانه دریای وحدت کنار	نه میخانه صحرای کثرت غبار

فضایش تمنای آغوشها — غرایش ز خود رفتن هوشها
محیطی که اندیشه گرداب اوست — طلب جنبش موج بیتاب اوست
کدورت زهستی است آب و گلش — ز خود بر کنار آمدن ساحلش
صدف نقش لبهای بی گفتگو — گهر رنگ دلهای بی آرزو
نه میخانه نیرنگ بزم قدم — نه میخانه آئینه دار حرم
بصورت بنای جنون آسمان — بمعنی عبادتگه راستان
دو عالم برین آستان شهود — چو مستی جبین سای شوق سجود
خمش هر یکی عارف راز حق — ز سر تا بپا بحر تمکین سبق
همه سینه بر خاک عجز و نیاز — ولی جمله گنج گهرهای راز
همه سبحه گردان راز دلند — همه در وضوء گداز دلند
بگنج گریبان دل روشنان — دو عالم بمحراب زانو نشان
سبویش رسانیده دستی بگوش — بآهنگ تکبیر گرم خموشش
که باید کنون قامت آراستن — بجهد از سر هوش برخاستن
پی وعظ پردازی چنگ و نی — دو دو نشئه بر منبر موج می
که مستی است امروز عشرت سروش — نباید حدیث خرد کرد گوش
در سجدهٔ غیر تا وا کند — خم شیشه محراب پیدا کند
که در بزم می سرکشی خوب نیست — ز مینا بجز سجده مطلوب نیست
لب جامها جمله الحمد خوان — صراحی همه قل هو الله بیان
می صاف او رنگ اثبات ذات — ز دردش عیان بوی نفی صفات
ز اسرار وحدت قدح بر کف است — بیک چشم حیران وجه الله است
ز می گردن شیشه آمد پدید — خط نسخهٔ اقرب حبل الورید
برافتد اگر پرده از روی کار — کند هر خمش کنت کنزا آشکار
نه میخانه اوج کمال ظهور — نه میخانه فیض بهشت سرور

فلک داغ از سینهٔ بیدلش | چمن صفحهٔ از پر بسملش ۲
مراد آمدهٔ صید مستان او | طرب بندهٔ می پرستان او
بخاک درش اوج جبهه سا | فلکها همه حلقهٔ نقش پا
سواد دو عالم در آن پیشگاه | چو مژگان بود زیر دست نگاه
صبا فرشش راه تماشای او | صفا محو رنگ تماشای او
چراغش دم گرم روشندلان | حصیرش خط جبههٔ کاملان
نماید ز نور تجلی نقاب | گل صبح آویزش آفتاب
بساطش چو آئینهٔ روی حور | ز موج صفا جام لبریز نور
بجز یکه آئینهٔ جستجو است | لب جام او ساحل آرزوست
رصدق طلب نقش صهبای او | غبار هوس سنگ مینای او
میش فارغ از آب و گل گشتن است | خط ساغرش گرد دل گشتن است
زمیخانه صبح سعادت نقاب | نه میخانه سرچشمهٔ آفتاب
اساسش چو نام حرم پایدار | بنایش چو عهد قدم استوار
میش نشئه پرداز آزادگی | چو آئینه مینای او سادگی
عروج سخن حرفی از پایه اش | بلندی سرافراز در سایه اش
بدرگاه او سجده ها خاک روب | بخاکش سر سجده ها پای کوب
درا و است ازبسکه نوراکتساب | بود حلقهٔ درگهش آفتاب
مژه نیست در دیدهٔ اخترش | نه بیند کسی بستگی از درش
غباری کزین آستان کم شود | بگردون می جام انجم شود
اگر دودی از مجمرش سر کند | فلکها ز هر حلقه سر برکشد
بچشم یقین رفعت هرچه هست | بمینای او چون قدح زیر دست
چو آئینه از گاه دیوار او | نماید خط دست معمار او
زمیش بساطیت رفعت پسند | هم از فیض او نشئه گردد بلند

درین محفل از خط جام و شراب ‌‌ کمندیست در گردن آفتاب
ز کیفیت طوف او دمبدم ‌‌ بگردش چو پیمانه نقش قدم
نگه تا بدیوار او دیده است ‌‌ سیه مست چون سایه غلطیده است

صفت خراباتیان

مقیمان این بزم الفت بهار ‌‌ بفطر طبایع چو می سازدار
چو ساغر همه فارغ از گفتگو ‌‌ همه دست بر سر برنگ سبو
همه با دل گرم در اُشتلم ‌‌ سری در گریبان حیرت چو خم
چو مینا همه مایل بندگی ‌‌ خط جبهه شان سر افگندگی
ز قید عبادات رسمی برون ‌‌ بدرس اشارت همه ذوفنون
همه چون غنا صفدر آرزو ‌‌ چو آزادگی جسته از رنگ و بو
مبرا ز اقبال نفی و صفات ‌‌ بنفی صفت هر یکی عین ذات
ز کیفیت رنگ تمکین شان ‌‌ نگه سرخوش رطلهای گران
چو ابروی خوبان تواضع سرشت ‌‌ چو چشم نکویان حیا سرنوشت
ادب بر بساط سخن پیش رو ‌‌ بپاس مروت نفسها گرو
همه نکته سنج خموشی کلام ‌‌ زبانها چو امواج گوهر بکام
همه عالم دفتر سادگی ‌‌ همه خط شناسان آزادگی
همه در فن فقر چون آسمان ‌‌ برافشانده از رنگ گرد جهان
همه بیقراران مست خراب ‌‌ ولی بی‌صدا همچو موج شراب
چو رنگ چمن هر یکی می پرست ‌‌ چو اوراق گل جمله ساغر بدست
بفهم و ادا همچو من تیزهوش ‌‌ چو نظاره بیتاب اما خموش
بلطف و کرم چون وفا استوار ‌‌ بعیب و خطا چون حیا پرده دار
شهود ازل نشئه کام آن ‌‌ کمند حقیقت خط جام آن
همه فارغ از رنگ امید و بیم ‌‌ بمیخانه چون بوی صهبا مقیم

نه میخانه فردوس گوهر سرشت / نه میخانه جوش بهار بهشت
ز لبهای مخمور مستان او / بخمیازهٔ گل گلستان او
طلسم فریب جهان منظریست / که هر جام او عالم دیگریست
قدح سایه بزمش گل آفتاب / فلک راهش شیشه پر خون حباب
جهان نقطهٔ از خط ساغرش / فلک چشمی از روزن مجمرش
گداز تمنای گل شیشها / طپشهای دل قلقل شیشها
دل صاف سر جوش صهبای او / سر افکندگی دُرد مینای او
کدویش بجز طبع آگاه نیست / که تخم عمل را در و راه نیست
دم مطربش نغمهٔ یارب است / فضایش همه وسعت مشربست
ز سوز جگرها نمکدان او / جبینهای فرش ادب خوان او
دم بیخودی صبح عید نجات / سیه مستی آنجاست شام برات
بعالم که هم نقش ویرانه است / اگر خانه هست میخانه است
همین خانه عشرتگه زندگی است / همین منزل آغوش پایندگیست
درین محفل آرام عمر هست و بس / تسلی در آئینه دارد نفس
بچشمی که از بینش کلفت است / خرابات معمورهٔ الفت است
توان از سر الفت جان گذشت / ولیکن ز میخانه نتوان گذشت
که از پردهٔ ساغر و شیشها / بدوش شکست دلست این بنا
کرا میل رفتن بود زین مقام / که جا هست در هر قدم نقش دام
اگر تو به آهنگ رفتن کند / عصا از صدا فی شکستن کند
بتحریر وصفش ز عجز رقم / کشد خط به بینی زبان قلم
بتوصیف این بزم دعوی گداز / نفس چون دم صبح شبنم طراز
بود محو حیرت درین بزمگاه / طپیدن در آغوش نبض نگاه
چو خاموشی ساز آهنگها / چو گل ساغر گردش رنگها

در صفت خم

سپهر از حباب خمش گشته آب — که داغست از خشت او آفتاب
ز خم آفتاب تجلی شرار — محیط کمال آسمان وقار
شکن آشکار از آثار او — بزرگی نمایان ز اطوار او
دل روشنش بحر گردون حباب — گریبان او مطلع آفتاب
نهنگی که بحرش بکام اندر است — محیطی که هر قطره اش گوهر است
ندارد چو بحر از کدورت نشان — بخود سایهٔ خویش دارد نهان
خمیر گهر می سزد لای او — که چون سایه محو است دریای او
ز بس رنگ اسرار پوشیده است — چو دریا بلب خاک مالیده است
بهار می از شکرش گلفروش — چو گوهر کزو میسزند لاله جوش
فلاطون دانش بفکرش کم است — به خم آسمانی پر از انجم است
چه خم آن سر نشئهٔ عقل و هوش — کزو مغز مستی است ادراک جوش
ز تمکین آن بحر جاه و جلال — چو صحرا کمند است مست خیال
از و برستگی تا گشایش بدل — درو عقدهٔ خاک چون باده حل
طلسم حبابیست مستی پناه — می و شیشه و جام را قبله گاه

در صفت جام

بود موج می تیغ مینا نیام — سپر دار آن سینهٔ صاف جام
قدح کاسهٔ سر گذارد به پیش — برد آب ازین تیغ پرخون خویش
صراحی زند قلقل از جوش مل — قدح گویدش دم مزن لاتعق
که این بزم آئینهٔ بهشتی است — لبش چون حبا سرمهٔ خامشی است
منم بندهٔ حلقه در گوش جام — که لبریز می باد آغوش جام
ادا میکند چشم جام از حباب — سخنها بابروی موج شراب
برنگ قدح سبز بانی کجاست — باین خامشی بادهانی کجاست

قدح مرغ دست حریفان خوشست ز امواج بال و پر افشان خوشست
صدای لبش نغمهٔ نی بس است درگوش او قطرهٔ می بس است
درین خانه از جام روزن بس است دل از پرتو باده روشن بس است
قدح نیست مرآت معنی نماست که موج میش جوهر هوشهاست
قدح نرگس پرخمار کسی است خط او بغیر از خطا سرمه ایست
قدح چشمهٔ موج اسرار کیست قدح دیدهٔ لخت بیدار کیست
شده بزم سنگ از شکوه خمش عقیق آب گردیده از ساغرش
بخاموشی استاد اهل سخن بحیرانی آئینهٔ حال من
لبش کرده می از حباب آشکار که آرد تب گرم تبخاله وار
زمی نیست یکدم جواب آشنا چو چشمی که گردد بخواب آشنا
گل تازه رویی که تا رخ نمود ز رنگش نگه بوی مستی ربود
کفش کز صفا نیست ناخن بدوش بود چنگل باز در صید هوش
بشور ترنم خموشی گزین تهی دستی او نوا آفرین
جبین آفتاب ضیا منزلش هجوم هلال است دور لبش
نزاکت زبس رهبر ساغر است چو لب شیر او با لب دیگر است
جمال سخن راست آئینه دان چو گل ساغر رنگ را آشیان
جلا بخش آئینهٔ بی غمی در عیش را حلقهٔ خرمی
همین حلقه دامیست عشرت نفس همین نقطه پرگار دوراست وبس
زند گر ز موج می دور پیش بود همچنان مرکز خط خویش
خرابات بحر طرب گوهر است که گرداب او گردش ساغر است
اگر شور این بزم بیند بخواب شود حیرت آئینه اضطراب
ز رشک تماشای این بزمگاه تماشا کز و بست دست نگاه
بزمی که از رفعتش بر زمین نگه سجده ریزد ز خط جبین

مناسب جام و مینا

خوش افتاد در چشم اهل شهود
ز ساغر قعود و ز مینا سجود

صراحی سوی قبلهٔ جام مُل
بهر سجده سازد ادا چار قل

شب و روز از شوق محراب جام
گهی در سجود است و گه در قیام

قیامش ز دل شعله انگیختن
سجود از نظر رنگ دل ریختن

بود قلقل او اشارت پیام
که بیخون دل سجده باشد حرام

نماز تو با دیدهٔ اشکبار
چو مینای خالیست بی اعتبار

چرا زاهدا را پر از اشک نیست
که یک سجده اش خالی از اشک نیست

نباشد اگر هوش رفعت کمند
سر و گردن جام و مینا بلند

بگلزار میخانه ساغر گلی است
که هر قلقل شیشه بلبلی است

صراحی است فانوس شمع شراب
قدح بال پروانهٔ اضطراب

بهار طرب رنگ صهبا بس است
قدح قمری و سرو مینا بس است

بمینای می جام همدوش نه
باین غنچه شبنم هم آغوش نه

بمینا قدح دست و گردن خوش است
دل صاف با چشم روشن خوش است

ز جام است اسرار مستان عیان
بود مهر مرآت گردن کشان

نهالیست مینا بباغ جمال
که جام است برگ گل این نهال

بهم جا زند ساقی عیش کیش
ز مژگان خود بر رگ سینه نیش

شود طینت خویش دل صاف جام
نسنجد میزان ادراک عام

کشد تا بر اوراق کلفت رقم
بود جام و مینا دوات و قلم

بدریای پرشور بزم شراب
ز مینا و جام است موج حباب

برد جام می حکم مینا بسر
که گوش است تیغ زبان را سپر

سخن کز لب شیشه بیرون شود
بگوش قدح تا رسد خون شود

لب شیشه از جام شیون طراز
ز داغ جگر ناله گردن فراز

درین بزم نیرنگ حیرت مقام / بلندی و پستی است مینا و جام
بمینا ز ساغر نظام است و بس / سر و گردن شیشه جام است و بس
حدیثی که از جام و مینا کنند / بیان کمالات صهبا کنند
درین پرده ما نیست غیر از شراب / که مظروف از ظرف دارد نقاب
بساغر بود موج صهبا خموش / که تار رگ گل ندارد خروش
ولی باده را نیست در شیشه صبر / بود نامه همه قطرهٔ چشم تر

در وصف صراحی

صراحی سپهریست عالیجناب / بود پنبه اش صبحی آفتاب
صراحی بگویم پریخانه ایست / که هر مست سوداش دیوانه ایست
پری گر نباشد می فتنه جوش / چرا سایهٔ او شود برق هوش
ز سنگ است در طبع مینا خلل / که خیلی پری دارد اندر بغل
نرفتست سودای سنگ از سرش / شکست دل از تخم دارد برش
صراحی نهالیست مستی بهار / شگوفه است از پنبه اش آشکار
نهالش ز خشکی نگردد خراب / که موج صفایش کند کار آب
دل صاف او کلفت آگاه نیست / درین آینه زنگ را راه نیست
سراپایش آئینه دار صفاست / اگر زنگ کلفت نگیرد بجاست
که این دلفریب صراحی لقب / خطائی نژادیست چینی نسب
رگ گردن او نه از جاهلیست / همان موج دریای روشندلیست
برنگیست مشهور در هر مقام / صراحی بچین و حلب شیشه نام
سر غم چو ذره میش زیر پا / کف نشه را گردن او عصا
نی از قلقلش کرد کسب خروش / که چون نشه زد نغمه بر قلب جوش
صراحی که آب رخ گفتگوست / گداز جگر رنگی از حرف اوست
شب و روز چون ساغر سحر فن / ز خون دل خویش راند سخن

چو روشن خیالان معنی پسند　　کند ظاهر از نشئه فکر بلند
سحاب طرب بحر گلزار جوش　　دم قلقلش رعد عشرت خروش
سحابیست این خضر معنی نشان　　که از چار قل شد رباعی بیان
کلامی که از طبع او کرد گل　　مربع نشین گشته از چار قل
صراحی که از عشرت آماده است　　نه کلفت کشد نه ز چین زاده است
که از فیض طبع شکفتن قدرین　　نشد آستینش هم آغوش چین
اگر بر سرش افکند سایه مو　　بزیر سیاهی است آواز او
نیاید کدورت دل روشنش　　سیه تاب تیغی است مو بر تنش
چه اسرار در صبح اظهار اوست　　که اندیشه مو شب تار اوست
ازو ساغ کلفت آمد بچنگ　　وزو باغ عشرت کند کشت رنگ
مگو شیشه را پنبه بر سر است　　که آرایش باد خاکستر است
نباشد باین آبرو هیچکس　　که خون دلش صرف رنگست و بس
نه مینای می پنبه دارد بگوش　　کف آورده بر لب محیط خموش
بدورش نه بیند الم هیچکس　　که میناست خضر مسیحا نفس
چه صبح است کز طبع فیض انتخاب　　نفس باشدش لمعهٔ آفتاب
غباریست در کوچهٔ زخم خون　　شود در گلویش نفس لاله گون
ز اشک جگر رنگ او صبح و شام　　چراغی است روشن بمحراب جام
بیا آبله نیست جز ساغرش　　که بیخون دل نگذرد از سرش
ز نازکدلیها بود روز و شب　　ز بوی میش جان شیرین طلب
بعشرت نشد عافیت حاصلش　　شکستی است از موج می در دلش
بسر پنبه و شوق داغش گلست　　شکست صدای دلش قلقل است
ز موج می آنجا که خیزد صدا　　شکست دل اوست جوهر نما
ازین سرمه در گلشن روزگار　　سراپا گداز دل آمد ببار

با آب وگلش دُردی آمیخته است | که تا دم زند رنگ دل ریخته است
زصافی چو آیینه بی غبار | توان دید از دلش آشکار
زهی طینت می پرستیدنش | که بی رنگ می نیست خون در تنش
زبس بزم خوبیست اطوار او | نباشد بجز پنبه دستار او
شب و روز مینا ببزم حجاب | کند پنبه را بر رخ مے نقاب
که هر کس بدل دارد از فتنه جوش | بوضع ملایم شود عیب پوش
سراپای مینا بود یک زمان | که ای کج خیالات غفلت نشان
چو مینا جهان جمله رنگ هواست | همین راستی استقامت نماست
برش برنتابد خیال خروش | زغوغای دل پنبه دارد بگوش
نزاکت پرستار رنگ دلش | صفا چون گهر موج آب وگلش
سحر سینه چاک گریبان او | شفق بسمل رنگ دامان او
مگو شیشه صبحی است هشبنم جنون | که از پیکرش میچکد رنگ خون
خموشی است آیینه مشربش | نفس موج خون میشود بر لبش
گلوی بریده ندارد زبان | مگر جوش خونش شود ترجمان
ندانم چه دیده است ازین انجمن | که شد موج اشکش زبان سخن

حکایت

قدح کرد روزی زمینا سوال | که ای از تو روشن دل وجد و حال
قد دلکشت سرو گلزار فیض | دل روشنت صبح اسرار فیض
لبت از چه رو در سجود و نیاز | شود چون گل از خندهٔ عیش باز
اگر این نماز است قهقهه چراست | وگر سهو باشد سجود کراست
زمشل تو پیر حقیقت نما | نزیبد براه طریقت خطا
زروشندلان این شیوه سهلست سهل | که از راستان کج خرامیست جهل
باین رنگ طاعت ندیده است کس | بقهقهه نماز اختراعست و بس

صراحی ز غیرت سخن ساز شد / بخون جگر نکته پرداز شد
که ای چشمت از نور عبرت تهی / نداری ز اوضاع دهر آگهی
همه چشمی و نیستی دیده ور / همه گوشی و از جهان بیخبر
ناز چنین گرچه عین خطاست / اگر چون منی میگذارد رواست
که از سجدهٔ حق درین انجمن / شده عالمی تشنهٔ خون من
چو خواهم رکوعی بجا آورم / برآرند از سینه مغز سرم
بگیرند در سجده حلقم چنان / که خون جگر ریزدم از دهان
مدام این گروه ندامت مآل / شمارند بر خویش خونم حلال
که داده است بر قتل مینا صلاح / که گفته است خون مصلی مباح
ازین غم بدل خون نه بندم چرا / بر اوضاع دنیا نخندم چرا
بیا ساقی ای مقصد خاص و عام / زباندان اسرار مینا و جام
از آن می که سرمایهٔ آگهی است / بمن ده که ظرفم ز عرفان تهی است
مگر یابم از بوی وحدت نشان / که حیرانم از وضع رنگ جهان
ز دوران گیتی دلم ساده نیست / ز عدلش عنان عبرتی داده نیست
ز نیرنگ عدلش نظرها پر آب / ز بیداد ظلمش جگرها کباب
نیم از محبان دنیا که من / دهم شکوه دستگاه سخن
اگر شکوه هست از آشناست / ز بیگانه حرف شکایت خطاست
به بیگانه باشد جدل ننگ من / چو گل جیب خویش است در چنگ من
چرا دفتر این و آن وا کنم / خط صفحهٔ وهم پیدا کنم
درین لفظها معنی غفلت است / همه رنگ آیینهٔ وحدت است
ازین هرزه گویی چه فخر و چه لاف / همان به که بندم زبان از گزاف
چو ساغر کنم می کشی اختیار / چو مینا زنم خنده بر روزگار
خورد برهم این دفتر گفتگو / که شد غیر هم لفظ و معنی درو

بسوزد پر و بال نشو و نما　　کز و فرع و اصل است از هم جدا
چه دنیا همه امتیاز دوئی　　شکایت چو آهنگ ساز دوئی
سیه باد آئینهٔ امتیاز　　که تفریق از و یافت ناز و نیاز
وگرنه می و جام و مینا یکی است　　درین جمله جز رنگ یک نشئه نیست

حکایت

یکی لوح آئینه در دست داشت　　ولی در تماشای آن مست داشت
شب و روز خود را بخود می نمود　　چو شبنم نظر باز صد رنگ بود
بصد جلوه عکسش گشودی نقاب　　گهی در تبسم گهی در عتاب
گهی گوهر افروز درج دهن　　گهی گلفروش بهار سخن
گه از خانهٔ الفت صلح و کین　　ز چین نقشبند تبسم جبین
گهی از ادا چشم طاقت گداز　　گهی از حیا مصدر شبنم طراز
گه از شادی آئینهٔ نوبهار　　گهی از الم دشت کلفت غبار
همیکرد با عکس عمری بسر　　در آغوش وهم و رفیق خطر
ز عکس خود آئینه غیر داشت　　گل وحدتش ریشهٔ سیر داشت
چو گیسو گرفتار زنجیر خویش　　چو تصویر حیران تصویر خویش
که ناگاه گم گشت آئینه اش　　تو گوئی که گم شد دل از سینه اش
زد از ناله در جیب آرام چاک　　چو اشک از طپیدن بسر برد خاک
شکست دلش همصدا شد بآه　　جهان شد بچشمش چو مژگان سیاه
ببیطاقتیها بهر سو شتافت　　نشانی ز گم کردهٔ خود نیافت
چو مردم ز حالش خبر یافتند　　معما ز اسرار بشکافتند
بگفتند آن لوح آئینه بود　　که هم پرتو نقش ترا می نمود
اگر دیگر آئینه پیدا کنی　　همان جلوهٔ خود تماشا کنی
ازین رمز طالب خبردار شد　　ز خوابی که میدید بیدار شد

سهی بُرد در دیدهٔ فهم خویش
خجل شد ز اندیشهٔ وهم خویش

دگر روی آئینه هرگز ندید
گلی از بهار توهم نچید

یکی گفت این انفعالت چراست
ز آئینه زنگ ملالت چراست

بگفتا که یکچند ازین پیشتر
بنا داشتم بود عیش دگر

رسیدم چو بر معنی خویشتن
همان آئینه بود دیوار من

سراپا دورنگی بدل مینمود
بیکتائی من خلل مینمود

پی خودنمائی اگر میروم
ز یکروئی خود دورو می شوم

گل باغ وحدت کنون بیشکم
دو باشم معنی چرا چون یکم

بیا ساقی ای نشئهٔ وحدتم
شرار افکن خرمن غفلتم

از آن می که غفلت رهائی کند
باگاهیم رهنمائی کند

من ده که بیزحمت آب وگل
برم ره باسرار نیرنگ دل

ولست اینکه سرجوش نیرنگهاست
ولست اینکه آئینه رنگهاست

ولست اینکه برما قفس گشته است
چو آئینه دام نفس گشته است

ولست اینکه در بزمگاه شهود
عدم را تماشای هستی نمود

ولست اینکه شد نقش کثرت نما
ولست اینکه با وحدتست آشنا

ولست اینکه اظهار هستی کند
ولست اینکه دانش پرستی کند

ولست اینکه شد نقش لوح دوئی
ولست اینکه گوید دو عالم توئی

ولست اینکه سرکوچهٔ آگهی است
ولست اینکه از نقش عرفان تهیست

ولست اینکه چون نفس گمره کند
ولست اینکه چون عقل آگه کند

ولست اینکه نالد بعجز و غنا
ولست اینکه بالد بفقر و فنا

ولست اینکه زد جوش داغ جگر
ولست اینکه شد اشک و چشم تر

ولست اینکه کلفت گزینی کند
ولست اینکه عیش آفرینی کند

ولست اینکه از اشک نم پاکشید
ولست اینکه از ناله بالا کشید

دلست آب و رنگ بهار طرب   دلست اضطراب شرار طلب

تمیز غم و عیش خیزد ز دل   بهار و خزان رنگ ریزد ز دل

فلک رنگ اوج غبار دلست   زمین پستی خاک بار دل است

گرفته ز اسرار وحدت ظهور   شبستان کثرت ازو یافت نور

گشایش ازین عقده آمد پدید   ازین بیضه بال طلب سر کشید

گل حسن سر جوش راز دلست   سر عشق درد نیاز دل است

چمنهای شادابیش صبح خند   نظرهای رنگینیش مخمل بند

تسلی گل باغ آرام او   طپیدن رم وحشت دام او

هدایت براه وفا رفتنش   ضلالت همان راه گم کردنش

سخن جوش گلهای نیرنگ اوست   خموشی زبان دان آهنگ اوست

فلک را که جام خموشی دل است   اگر باده هست جوش دل است

دلست آشکارا درین دایره   ندارد بجز مرکز این دایره

همین برق اندیشه سوز است و بس   همین شعله عالم فروز است و بس

همین نشئهٔ الفت گر سینه است   خرد هر چه بیند در آئینه است

حکایت بر سبیل تمثیل

شنیدم در اقلیم هندوستان   که خاکش بود آبروی جهان

شهی داشت از فر آگهی   لب از نشئهٔ ساغر آگهی

دلش چون خرد طالب معرفت   نگه ناظر ذات کثرت صفت

ز نیرنگ اسما تحیر بدوش   تحقیق اشیا تسلی فروش

بنقد هنرهای ارباب حال   قبول نگاهش غبار کمال

چو بردی به بحر قبولش نظر   شدی قطره همچشم آب گهر

بعهدش کسی راز جوش طرب   ره خنده چون گل نمی بست لب

نشاید از عدل او هیچکس   نی و چنگ میکرد فریاد و بس

جهان را زبس جود او داد آب / نمیگشت محتاج دریا سحاب

زمانش چنان داشت رنگ امان / که نشکست رنگ گلی از خزان

ادب بس که در بزم او فرش بود / نمی جست از شعلهٔ شمع دود

چو گلشن هوای درش عطر بیز / چو صوفی غبار رهش وجد خیز

طرب داشت روزی بدولت سرا / چو می در قدح گرم نشو و نما

صلا داد از موج بحر کرم / که آیند ارباب دانش بهم

درین بزم طرح بهار افکنند / چو گل پرده از روی کار افکنند

باظهار راز علوم غریب / ربایند از خوان فیضم نصیب

ازین مژده مردم خبر یافتند / ببوی گل عیش بشتافتند

رسیدند جمعی در آن بارگاه / چو بر رنگ گلشن هجوم نگاه

ببزمش ز اهل هنر هر که بود / ز اسرار دل نسخهٔ وانمود

بطبع هنر پرورش بیحجاب / ز می نشئه ظاهر شد از گوهر آب

عیان شد بچشم تماشا نظر / ز گل نکهت از لاله داغ جگر

بهر یک از و گوهر ایثار کرد / چو صبح از می قرص سرشار کرد

از آنجمله بازیگر شوخ و شنگ / چو گردون طلسم دو عالم بچنگ

ز جیب فریب نگه سر کشید / بساطی پی دام نظاره چید

بمیدان افسونگری پا نهاد / یکی اسپ چوبی بشه عرضه داد

که هر کس برین رخش گردد سوار / کند سیر افلاک اندیشه وار

برفتن نخیزد غبارش ز راه / بود سیر او همچو سیر نگاه

بسودای عقد دمش از حجاب / گره میزند باد بر موج آب

چگویم ز شوخی بال بلند / که در گردن برق دارد کمند

رکابش که خم شد بشکل هلال / بود دام وحشت چو چشم غزال

نباشد عنانش بفرمان کس / که مشکل بود ضبط موج نفس

چنین توسن شوخ گردون سوار
سر اهینده ابلق روزگار

بچشم تو گر چوب افسرده است
به تندی ز آتش گرو برده است

بظاهر بود چوب خشک آشکار
ولی جمله برقست همچون چنار

غلط بینی از نشئه احولیست
نه چوبی بود درخش اگر صندلیست

فسونگر بجولان توصیف بود
که شه را خیالے ز خود در ربود

برافتاد چون پرده از روی کار
بران بارگی یافت خود را سوار

پی ضبط خود تا عنانش کشید
سر رخش بر سقف گردون رسید

باوج فلک گشت جولان نما
چو شبنم بر آمد ز گرد هوا

ز جولان آن توسن برق تاب
چو ابر تنک زهره اش گشت آب

بهیبت چنان خسرو از خویش رفت
که از بیخودی یکقدم پیش رفت

نفس بر لبش گشت چون غنچه تنگ
برون رفت از خود بپرواز رنگ

ز حیرت هم آغوش وهم و هلاک
بیفتاد چون سایه بر روی خاک

پس از ساعتی چشم چون برگشود
غبارش بصحرائی افتاده بود

بیابانی از حشر پرهول تر
رم وحشت از گرد او جلوه گر

سراغش همه نقش وسے هوا
چو دشت عدم ساده از نقشها

گذر کرده هر کس درین دشت غم
از و بیشتر رفته نقش عدم

چو بزم عقوبت ندامت فضا
چو آئینهٔ یاس حیرت نما

خط جاده اش اژدر دستیز
غبارش همه جوهر تیغ تیز

ز هر گردبادش بروے هوا
عیان گردش جام بزم فنا

نمی شد نمودار از آن تیره بوم
ز طایر نشانے بغیر از سموم

نمیدید آثار از ان وحشیان
بغیر از رم موج ریگ روان

سیاهی نمیکرد از ان عرصه گاه
ز چشمش مگر ریخت اشک سیاه

ز هول چنین معرض هولناک
گریبان طاقت شدش صرف چاک

ز سوزش در آن وادی انقلاب | زدی العطش همچو موج شراب
شد از خشکی و تشنگی نیش زن | چو خار مغیلان زبان در دهن
ز بس آب بر آتش دل فشاند | بچشمش نم اشک حسرت نماند
ز گرمی چو ریگ روان شد کباب | که در ساغر آبله سوخت آب
بخاک از طپیدن زدے بوسها | که آتش دهد ساغر نقش پا
ز بیطاقتی پیکرش عرضه داد | غبارش در آئینهٔ گرد باد
بهر سو که از ضعف دل میدوید | لب منزل بیخودی میرسید
چو بر نقش هستی نظر میگشود | چو موج سرابش غلط مینمود
گهی بردی از روے بیطاقتی | ز ریگ روان گوے بیطاقتی
گهی میگرفت از سر بیخودی | ز نقش قدم ساغر بیخودے
در ایام عجزش بهر روز و شب | بانیحال چون گشت صرف تعب
ز دامان آن دشت حیرت فضا | شد از دور گرد بلندی نما
پس از رفع موج حجاب غبار | پری وحشئے از پردهٔ لا نگار
بپا بانی گرد وحشت غبار | ز سر تا قدم شعلهٔ آفتاب
خرامی چو سیلاب غارت فروش | نگه وحشت دام الفت فروش
ز بس شعلهٔ وحشتش جوش داشت | رمیدن چو برقش در آغوش داشت
ز خود وحشتش جلوه پرداز رم | پلنگ رمش نقش داغ قدم
طپیدن بدام نفس همچو آهو | رمیدن ز مژگان چو تار نگاه
ز پیشش روان شد بر خش شتاب | چو آئینه با جلوهٔ نان و آب
جگر خستهٔ غم تب و تاب داشت | چو موج اضطراب از سر آب داشت
دلش گشت از دیدن آب و نان | طپش جلوه چون عکس آب روان
ز بس ضعف تا مقدم آن نگار | قدم وام کرد از زمین سایه وار
در آن راه از عکس چون گرد راه | بپایش در افتاد پیش از نگاه

صنم گفت ای بسمل اضطرار | دمی بال بیطاقتی جمع دار
که ما را درین وادی پر الم | بکناسی آورده اند از عدم
غذا های ما هم نباشد حلال | بقوم دگر نیست غیر از وبال
بود خاص همجنس خویش این طعام | بنا آشنا کم رسد والسلام
جهان چیست آئینهٔ اعتبار | که دارد ز عکس تفاوت غبار
بچشم تو تمکین حبابست وبس | وگرنه گهر قطره آبست وبس
ز رفع حجب خانه اش روشن است | دگر پیکر آئینه آهن است
ترا زین هلاکت رهانم اگر | در آری بعقد خودم چون گهر
بشرط قبول آب و نانی که داشت | ز شوخی بنجوان فریش گذاشت
چه شد وحشت طائر جزر و مد | که از شاخسار نفس میرسد
ز تسلیم بر رغم طبع فضول | بهر چیز گفتند کردش قبول
چو بر تخم دل مشت آبی فشاند | نفس ریشه در باغ عمرش دواند
دمید از پی خشکی انتظار | ز نخل خزان دیده اش نوبهار
سر و برگ کفران نعمت نداشت | بنای وفا بر رضایش گذاشت
از آن سرزمین دوش بادوش هم | رسیدند تا منزل آن صنم
صنم پرده از روی مطلب گشاد | بقوم خود از ماجرا مژده داد
گمسهار شکر خبر یافتند | ببال هوس جمله بشتافتند
ز شه بود حسن صفات آشکار | شدند از پی صیدا و بیقرار
بدستور سررشتهٔ دین خویش | به بستند عقدش بآئین خویش
ز کجبازی چرخ نیرنگ ساز | گرفتار زاغان شد آن شاهباز
مباد اضطراب آفت حال کس | که آتش بعنقاست محتاج خس
سیه بختی آنجا که گیرد رواج | بگلخن برد آئینه احتیاج
به نیرنگ تقدیر مسرور بود | در آن قوم دو سال محصور بود

شدی بی طلب همچو گل در بهار ⁂ بهر سال فرزند نو آشکار
گره ها فرو شد بدام دلش ⁂ که شد ده گهر زان صدف حاصلش
فراموش کرد افسر و تخت خویش ⁂ بزنگار آئینهٔ بخت خویش
قضا را از چرخ سراپا ستیز ⁂ بر آن سرزمین قحط شد فتنه ریز
شد آن خطه بی التفات سحاب ⁂ چو اندیشهٔ اهل بطلان خراب
زبس آسمان شعله افروز شد ⁂ تنور زمین آرزو سوز شد
مزارع اگر دانهٔ می فگند ⁂ بغربال می جست همچون سپند
زهر دانه در کشت زار نمود ⁂ بجای رگ و ریشه میخاست دود
اگر از هوا شبنمی می چکید ⁂ زجوش بهار شرر می چکید
زتخمی اگر ریشهٔ مینمود ⁂ بغیر از پریشانی دل نبود
زمشق غبار آنقدر خیره شد ⁂ که آفاق یک صفحهٔ تیره شد
در آئینهٔ ابر هر قطره آب ⁂ سیه گشت همچون نقط در کتاب
ز آشوب پرداز موج غبار ⁂ هوا خرمن اندوز چشم شرار
هجوم آنقدر داشت موج سموم ⁂ که فولاد مجروح می شد چو موم
که خشکی است از جیب هر چشمه سار ⁂ نمایان چو آئینه موج غبار
اگر خون آبی نمودار بود ⁂ زخشکی دم تیغ خونخوار بود
زبیم هلاکت همه مرد و زن ⁂ نمودند تدبیر ترک وطن
شد آن قوم آخر بحکم قضا ⁂ چو برگ خزان دیده از هم جدا
چنان نقش نام و نشان شد خراب ⁂ که میرد نگینی بی نقش آب
فلک داد بنیاد ایشان بباد ⁂ غباری بهر سرزمینی فتاد
از آنجمله این پادشاه غریب ⁂ دگر باره شد از وطن بی نصیب
سراسیمه همدوش جمع عیال ⁂ برآمد در آن دشت وحشت مثال
یکی ده شده اکنون غم اضطرار ⁂ که تخم الم ریشه آورد بار

چو اشک اضطراب جگر گوشها — بچشمش سیه کرد آب بقا
در آن دشت آن خسرو بیقرار — چو مشت خس از گردباد آشکار
چو اخگر جگرها ز گرمی کباب — نفس از تپش نبض موج شراب
باندیشهٔ قوت در گرد دشت — چو یکهفته افزون بر ایشان گذشت
نمی شد میسر لب نانشان — که آمد بلب عاقبت جانشان
چو بودند در مرگ بی اختیار — باین مصلحت یافت با هم قرار
که خود را بسوزند همچون سپند — دمی از تپیدن مگر وارهند
نظر بر چنین زندگی دوختن — فزونست صد عقبه از سوختن
برافروختند آتش بیشمار — بطوفش رسیدند پروانه وار
ز هم بیرگی در سبقت گزین — بی سوختن چون شرر در کمین
زبیتابی برگ اطفال خویش — پدر بر فحولان سبق برد پیش
نگه تا کند شعله از دود فرق — در آغوش او بود آتش چو برق
در آئینهٔ آتش جان گداز — چو اخگر نظر کرد از شعله باز
معین گل خیر و شتر علم — همان تخت شاهی بزیر قدم
امیران همه جابجا سر براه — همان گرم تدبیر خیل سپاه
ولی رفته افسون طراز از میان — شده چون پری از نظرها نهان
ز خود رفت ازین حال شاه زمن — که یارب چه دیدم درین انجمن
به بیداریست این سخن یا بخواب — ندانم سرابست یا موج آب
چه بود اینکه یکعمر در کوه و دشت — در آغوش بیطاقتیها گذشت
خرد پرده گر ز روی کارش گشود — دو ساعت فزون درد و محنت نبود
چو برداشت از چشم حیرت نقاب — نبودست جز موج مژگان حجاب
ز بس شاه بیدل درین دشت و در — بسر برد عمری بوضع دگر
بصحرا دلش بود بی اختیار — که گیرد در آغوش جیب و کنار

تصور به نیرنگ در اُشتلم — لبش کرده از حیرت اظهار گم
به تدبیر حیران چو فکر محال — ز تعبیر محروم چون خواب لال
تپ آرزوی عیاشش مدام — بدل وادی از شعلهٔ برق جام
چو نی از غم همدمش هر زمان — نفس بود مضراب ساز فغان
زدی شعلهٔ حیرت از سینه جوش — نمی شد چراغ تمنا خموش
ز وحشت شدش تخت گرداب خون — بکف خاتمش گشت داغ جنون
بسر طشت آتش نمود افسرش — علم شد بچشم اژدها پیکرش
ز خیل و حشم رنگ راحت نداشت — علاجی بغیر از سیاحت نداشت
به تسکین بیطاقتیهای خویش — گرفتی چو مجنون ره دشت پیش
گذشتی بهر دشت همچون نسیم — شدی بار رم گرد وحشت ندیم
فتادی بهر گام بر روی خاک — چو نقش سُم آهوان سینه چاک
بصحرا نوردی ز بس خو گرفت — چراغ رم از چشم آهو گرفت
به پیشش در آن دشت وحشت سواد — جنون حلقه در گوش از گرد باد
ز دود طلب سایه بان بر سرش — غبار طپشهای دل پیکرش
چو عمری بسر شد درین جستجو — ثمر داد نخل تمنای او
قضا را گذارش بدشتی فتاد — کزو دشت مانوسش آمد بیاد
فضایش چو وسعت بدل کرده جا — سوادش چو مژگان بچشم آشنا
خط جاده اش جام الفت کمین — غبارش چو پاس نفس دلنشین
چو سر جوش کیفیت آن مکان — شدش نشئهٔ بیقراری عیان
دلش اضطراب طپش ساز بود — نگه بار بر رنگ پرواز بود
که ناگاه در چشم حیرت نظر — هماشن کناسی شد جلوه گر
مقیمان بترتیب وضع قدیم — چو نظاره در خانه خود مستقیم
گشاده بروی هم ابواب عیش — چو گل جمله خون گرم اسباب عیش

همه بلبل باغ ماوای خویش | همه عشرت آهنگ غوغای خویش

طلب کرد سر منزل خویشتن | که چینید گل از وصل فرزند و زن

چو در مسکن الفت خود رسید | طربگاه دل را الم خانه دید

در آنجا نه جمعی ز جور فلک | نشسته سیه پوش چون مردمک

یکی شعله سان بس که بیتاب بود | پریشان رداد بفرقش چو دود

ز بار غبار الم آن گروه | همه سنگ بر سینه کوبان چو کوه

یکی غنچه سان تا برآرد نفس | چو بو رفته بودش دل از دست و بس

فتاده یکی جاده سان سینه چاک | یکی همچو صحرا بسر کرده خاک

بپرسید زان بیخودان کین عجب | چه باشد عشیر پو شما را سبب

بگفتند عمری درین سرزمین | چو دشت غباریم اقامت گزین

قناعت بهر بیش و کم داشتیم | نشاطی ز آرام هم داشتیم

جوانی چو خورشید عالی نژاد | درین دشت از بیکسیها فتاد

نشد منفعل طبعش از ننگ ما | چو آئینه گردید همرنگ ما

شکفتیم صد گلشن از شادیش | گزیدیم در رنگ دامادیش

شد از کشت ما عاقبت کامیاب | تنزل بود لازم آفتاب

خلفها ازو شد عیان در وجود | چمنها ز آئینه اش رخ نمود

ز قحطی کزین پیش بر ما گذشت | گرفتیم هر یک ره کوه و دشت

جوان نیز اندیشهٔ خویش کرد | همان راه آوارگی پیش کرد

برون رفت آن خسته دل با عیال | چو با فوج وحشی نگاه غزال

کنون بعد رفع غبار الم | رسیدیم هر یک چو مژگان بهم

از آن بیکسان رنگ آثار نیست | درین دشت گردی نمودار نیست

بسعی طلبها جگر داشتیم | ز هر نقش پا داغ برداشتیم

دویدیم هر چند هر سو سراغ | ندیدیم زان شعله جز نقش داغ

نباشیم از آن غم چرا سینه چاک / بسر چون نریزیم از غصه خاک
چو گل آفتاب از سر ما گذشت / چو آئینه آب از سر ما گذشت
برین قوم صلح و نشاط جهان / سیاهست چون دیدهٔ آهوان
چو خورشید از دیده پنهان شود / جهان جمله همرنگ مژگان شود
چو شه قصهٔ ماجرا کرد گوش / گلش باخت از بیخودی رنگ هوش
خیالش وقوعی نمودار گشت / سراپش همه موج اظهار گشت
دلش گشت از بزم حیرت نقاب / دو بالا شدش نشئهٔ اضطراب
ز شمع دماغش برون جست دود / ولی چاره اش جز خموشی نبود
بظاهر زبان تسلی گشاد / بباطن گل طاقت از دست داد
نمود از نم فیض دریا نظر / صدف وار دامانشان پر گهر
زر و سیم بر فرق هر یک فشاند / بآب گهر گور حاتم نشاند
از آن دشت برگشت طاقت فروش / چو نظاره دام تحیر بدوش
نزد دم ازین راز با هیچکس / بلب گشته انگشت حیرت نفس
ولی بود شمع دلش روز و شب / ز صبح تحقق تسلی طلب
چو بیطاقتی در دلش کار کرد / به پیغمبرش عرض اظهار کرد
رسول حق از نطق معجز بیان / ز نیرنگ اسرار دادش نشان
که ای مانده از مرکز اصل دور / نداری خبر از طلسم ظهور
برویت در راز وا کرده اند / برمز ظهور آشنا کرده اند
فسونگر نبود آن فریب آفرین / دل انگیخت نقش بدایت نگین
دل آئینهٔ هستی عالم است / وگرنه وجود و عدم مبهم است
دل آورد مرآت تحقیق ذات / ازین نسخه زد جوش حرف صفات
بتقلید دل الفت زندگی است / بتحریک دل موج پایندگی است
طلسم جهان گرد ویرانه ایست / عبادت در و عکس این خانه ایست

مکانها همه از دل آمد پدید | جهتها ازین بی جهت سرکشید

زکون و مکان تا بکی وهم غیر | ازینجا نه بیرون محال است سیر

چه ذهن و چه خارج خیال است | چه فرع و چه اصل از نهال دلست

نگه خط موهوم از دفترش | یقین دود بینا بی از مجمرش

نگهها همه موج تلوین اوست | نفس یک گل باغ تسکین اوست

زبان ساز آهنگ اسرار خویش | حسد پردهٔ نقش اغیار خویش

مشو غافل از باغ نیرنگ دل | که علم عیان نیست جز رنگ دل

بظاهر ترا گرچه دل در بر است | بمعنی تو لفظی و دل دلبر است

یکی فهم خود کن تو خود کیستی | که از پردهٔ دل برون نیستی

دلت هرچه اندیشد اندر خیال | بود جمله منقوش لوح مثال

گل گلشن دل نهال است و بس | خیال آنچه بیند خیال است و بس

مثال و جسد در کنار هم اند | دل و دیده آئینه دار هم اند

در دایره ذهن و خارج یکیست | تفاوت اگر هست جز وهم نیست

جهان سربسر وهم و اندیشه است | خیال تو صهبای این شیشه است

سیاهست در چشم اهل کمال | دلبستان هستی ز نقش خیال

تعلق بهار فریب دل است | توهم گل ناشکیب دل است

دگر نه ندارد بها رشهود | بغیر از تو از خود گلی در وجود

درین بحر طوفان بغیر از تو نیست | درین کوچه جز گرد سیر تو نیست

خیال تعلق درین خاکدان | بود عرض اسباب وهم و گمان

خیالت چو رنگ تنزل گزید | ز تخت بخاک تذلت کشید

هنوزت تعلق نگردیده کم | که دانستی الحال را سفتنم

پی سوختن تا تو بستی کمر | شد آئینهٔ راحت جلوه گر

چو وارستی از دام امید و بیم | عیان شد که برجای خویشی مقیم

گر فرع است هرچند این گفتگو   دوئی نیست از اصل تا فرع تو
عیانست در چشم اهل شهود   همین سلسله تا باصل وجود
بدین تخت هم گر ترا منزل است   سراپا ظهور خیال دل است
باحکام حشمت اگر آشناست   گهت وهم فقراست و گاهی غناست
فنای جسد چون شود حاصلت   همان تخت وحدت بود منزلت
وجود تو لفظیست حیرت رقم   که تحریر یابد بچندین قلم
زصد جا شود از ره اعتبار   بخط خفی و جلی آشکار
تخارج اگر یافت رنگ وجود   خیال است از هستیش در نمود
نجنبیده آن لفظ اصلا زجا   نگردیده از ذهن کاتب جدا
وگر حل شود آنچه نشو و نموست   دل کاتبش لوح محفوظ اوست
نگه گرچه سیر جهان می کند   تماشای وهم و گمان میکند
نکرده است بر هیچ منزل عبور   نرفتست از خانهٔ چشم دور
کس از نقش این پرده آگاه نیست   برین آستان عقل را راه نیست
ز ذاتت نشد غیر اسم آشکار   عیان گشت رنگی ز حسن بهار
ظهور بهار است در هر چمن   نسیم گل و سنبل و نسترن
چمن رنگ اظهار اسمای اوست   ولی باغ نیرنگیش جای اوست
بجود رنگها با گمان برده اند   گهی تازه و گاه پژمرده اند
نه اینجا طراوت نه افسردنست   بوهم و گمان خون خود خوردنست
بیا ساقی ای دشت معنی غزال   بیا ای گلستان عرفان نهال
که از نوبهار یشه دارد دلم   چو گلشن بصد رنگ پا در گلم
چو صحرا درین دشت کلفت اثر   ز دامان خویش است خاکم بسر
بیک جرعه از خود جدا کن مرا   بصحرای دیگر رها کن مرا
که هر گردبادش بچشم یقین   چو مینا کشد سر ز چرخ برین

ز خاکش برافشاندن همه غبار — گل رقص مستی کند آشکار
بیا ساقی ای مصدر آگهی — گل معرفت جوهر آگهی
من ده شرابی که چون چشم جام — ز موجش کنم تار نظاره وام
به بینم از آن سرمهٔ فیض بین — بعین الیقین رنگ علم الیقین
بهار ریست گم گشته در رنگها — شده تار پنهان در آهنگها
تغافل بحال من زار چیست — مسیحی مداوای بیمار چیست
نماند چرا غفلت اسباب من — کشد سر ز هر مو رگ خواب من
ز کثرت مده پرده گوش مرا — بکن مست توحید هوش مرا
بیا ساقی ای صیقل زنگها — عیان ساز اسرار نیرنگها
برون آ از رنگ نادانیم — چو آئینه ده جام حیرانیم
که چون آئینه در بهار شعور — بخود یابم اسرار رنگ ظهور

خطاب بمطرب

مغنی کنون وقت جوش و نواست — که بنیاد هستی بدوش صداست
ره شوق و جد و طرب ساز کن — دری بر دلم از صدا باز کن
نقاب خروش طلب بسته نیست — درین ساز یکتار بگسسته نیست
نوای ره بینوائیست ساز — در پردهٔ آشنائیست باز
چرا ناله از نی نگیرد عصا — صریری بگلشن ننالد چرا
مگو نغمه در پردهٔ چنگ نیست — که مینای قلقل آهنگ نیست
دف آئینه دار تحیر چراست — درای طلب از چه رو بیصداست
بود گوش طنبور تا کی گران — گره تا بکی تار را بر زبان
تغافل به بیداری عیش چیست — رگ ساز بیش از رگ خواب نیست
بمال از ره لطف گوش رباب — که شور طلب یادش آید بخواب
کلید در دل مضراب ده — بناخن ازین رشته یکتاب ده

به بین نبض حال دل افسرده	بدم روح در قالب مرده
که در حسرت نغمه دیوانه ام	بهر شمع آواز پروانه ام
دل افروز حیرت پرست صداست	چو نبض تمنا طپش آشناست
تغافلکر حال بیدل مباش	ز آهنگ این پرده غافل مباش
اگر نقش بیگانگی ننگ تست	درین پرده کس نیست آهنگ تست
تو سر تا بپا نغمهٔ وحدتی	بصد نغمه آئینه کثرتی
تو برداری از حلقهٔ دف صدا	صدایش ز دست تو دارد عصا
بود خالی از نقد خود چنگ او	صدای کف تست آهنگ او
همچو نغمه از تار و چنگ و رباب	چه خیزد ز تحریک بی جنبش شراب
درین شیشها جلوهٔ تاب تست	صدای ز تحریک مضراب تست
نیت ناله دارد که خود من نیم	تویی هرچه هستی من آنجا کیم
لب خامش او همین نغمه زاست	لب تست آخر لب نی کجاست
رگ ساز موج زبان دل است	دف و چنگ و نی ترجمان دل است
همه سازها محو کار دل اند	همه پرده ها پرده دار دل اند
بساط جهان عیش یکرنگ نیست	چو اندیشه خارج آهنگ نیست
صدائی ز تار طلب جسته نیست	که نخچیر این دام وارسته نیست
بصد بزم اگر نغمه دارد خروش	همان از زبان میرسد تا بگوش
خیالت ز افلاک اگر بر جهد	ز دل پا محال است بیرون نهد
صدا رشته برپاست از تار ساز	که حق را بمرکز رجوع است باز
ز آهنگ خود پرده بر خود مبند	ز ساز خود اندیشهٔ غیر چند

صفت قانون

بیا ساقی ای ساغر دلنواز	که دارد خطش تار قانون راز
بمن ده که در پردهٔ سازها	کنون مصلحت نیست پاس صدا

ز آهنگ قانون نگیرم سکون　　ز قانون خاموشیی آیم برون
کنم شور نیرنگ دل آشکار　　ز هر موخروشی برآرم چو تار
بغفلت نباید ز قانون گذشت　　که نتوان ازین پردهٔ خون گذشت
ز قانون برون نیست ساز ظهور　　ازین پرده پیداست راز ظهور
نه قانون محیطی است طوفان خروش　　ز هر موج تارش زند نغمه جوش
شود شور آهنگ از جیب یار　　چو بو از رگ برگ گل آشکار
برو نغمه از تار پیچیده است　　صدا ریشه اینجا دوانیده است
ز خشکی دهد چون سبا رش نشان　　ولی فارغ از نغمهٔ آب و نان
ز خشکی است هر موج این جویبار　　بدل نیش زن همچو مژگان یار
ز تارش پی طایر این بساط　　ترنم فرو چیده دام نشاط
بتار تعلق نگیرد مقام　　بود بال پرواز او موج دام
ترنم که اندوه پامال اوست　　غباری ز افشاندن بال اوست
بساطش چراغان حیرت نماست　　گل شعلهٔ شمع تارش صداست
اگر نغمه را خلعتی در براست　　برین طرح قانون ازو برتر است
ز قانون ثناخوان بود نکته دان　　که تارش بصد رنگ دارد بیان
ز صد شاخ او یک گل آید ببار　　ز چندین زبان یک سخن آشکار
ز ترتیب این منظر عیش و داد　　کزو شد خط نغمه روشن سواد
ز هر سطر صد گنج معنی نماست　　ز هر تار شیرازه بند صداست
همان مصرع تار موزون اوست　　که رفتن ز خود رنگ مضمون اوست
صدا را باهنگ امواج حال　　بود تار او نردبان کمال
اگر تار او مجمع کثرت است　　حصول صدا نغمهٔ وحدت است
ز صد تار او یک صدا حاصل است　　ز صد راه مقصود یک منزل است
ز هر تار او بر دل این مژده بس　　که راهیست سوی حق از هر نفس

در صفت نی

مغنی ز آهنگ نی یاد کن | طرب را ز قید غم آزاد کن
لبی بر لب نی گذاری خوش است | شکر چون کند نی سواری خوش است
ز نی برق در خرمن ما فکن | ازین کوچه شوری به دلها فکن
ترنم خدنگی است آتش خرام | که قندیل نی باشد او را مقام
همانیست آهنگ عشرت نشان | که دارد درین استخوان آشیان
نفسها ازین نی جراحت اثر | جگرها ازین نیزه داغ جگر
دمش آتش از جیب خس میکشد | خدنگش کران نفس میکشد
بساطش چو صبح از دمی روشن است | چراغ صدا را نفس روغن است
ازین خامهٔ سحر ساز شگرف | بروی هوا نقش بستند حرف
خدنگی کزین نی بود در کمان | شود نغمه سان دلنشین جهان
ز تاثیر پاس نفسهای او | سراپا گره گشته اعضای او
نگردد بچندین گره بینوا | چو زنجیر ازین حلقه خیزد صدا
چو سالک طریق سلوک آزمست | گره جلوه ساز مقامات اوست
دم گرمش از نشئه دیگر است | که هر نقشبندش خط ساغر است
نوای ره مستی از ساز اوست | بکف کردن شیشه آواز اوست
بود پیکر عشرتش نغمه خوان | نی نغمه معراجیست در استخوان
مگر نغمه اشکی است حیرت خرام | که میریزد از دیدهٔ نی مدام
عجب نیست کز طبع مخمور می | کشد باده از ساغر چشم نی
جدا می کند بیشک از مد آه | نفس را ز دل همچو از دانه کاه
دری بر دل از زخم وا میکند | لب زخم شوقش جدا می کند
لب اوست باغ و بهار نفس | جبین کوچه دارد غبار نفس
توان دید از روزنش بی غبار | که چشمی است در کوچه انتظار

نفس از لبش در سلامت روی فغان از دلش گرم بالا دوی
چو صبح این خروش افکن آب و گل نفس میکشد از ره چاک دل
بجز مد آهی ندارد عصا تجرد سرشتی که همچون صدا
نفس وار عمری پی دل گرفت که در کوچهٔ تاک منزل گرفت
ریاضت ز بس جود اعضای اوست نه مغز است نی استخوانش نه پوست
چو عرض تن ناتوان میدهد بانگشت حیرت نشان میدهد
کسی نیست جز نی درین انجمن کز آزادگی دم تواند زدن
علم در تجرد شدن مشکل است تهی گشتن از خویشتن مشکل است
نهالش از آن شد خموشی صدا که تحصیل برگست خصم نوا
فروغ صدا محو آغوش اوست نفس رشتهٔ شمع خاموش اوست
گره کز نهالش شود جلوه گر بود غنچهٔ برگ او را سپر
گره دام عیش است در کام نی چو در گردن شیشه زنار می
ز بندش همه وحشت است آشکار که باشد دل پرگره باکدار
بتاراج دل مصلحت دیده است که از هر گره آستین چیده است
قد راست سرو گلستان اوست گره همچو قمریش طوق گلوست
چو عارف رود گر بصد انجمن برون ناید از کوچهٔ خویشتن
ز غم تا گره در گلو دیده است بچشمش نگه ناله گردیده است
ز تار نگاهش صدا میچکد ز ساز تحیر نوا میچکد
بصورت اگر پیکرش اژدهاست بمعنی دمش عیسی وقتهاست
نتابی سر از نی درین بزمگاه که با گنج دل دارد این نقب راه
مشو غافل از نی اگر نی پرست درین آستین گنج باد آور است
صدائی بگوش دل از نی فتاد که هستی چراغیست روشن ز باد
پرافشان چو نی دامن از برگ و بار توان داشت راه نفس بی غبار

در صفت دف

بیا مطرب ای ناله پرداز دل — خروشی فکن پردهٔ ساز دل
که در ساز عشرت شتابی کنم — شب خود ز دف ماهتابی کنم
بود نغمه تا کی خموشی بیان — طرب چند در پوست باشد نهان
بنه منت نغمه بر دوش من — بکن حلقهٔ دستی در آغوش من
که آهنگ عیشی درین بزم نیست — برنگ دف این حلقه از چنگ نیست
ز دف کی شود نغمه وحشت خروش — صدا را رهایی نباشد ز گوش
جهان گرد در بزم مستان چها — ز دف حلقه در گوش دارد صدا
دف اینجاست نقد ترنم بکف — ز دف گوهر نغمه دارد صدف
سخن روشن از وضع خاموش اوست — زبان فغان نغمه گوش اوست
شبستان عشرت ازو بی زوال — که دامان ماهش پرست از هلال
جلاجل نگو چین دامان اوست — سراپا لب و جوش افغان ازوست
برقص جلاجل هجوم صداست — بهم خوردن لب تکلم نماست
ز جوش جلاجل بباغ نشاط — طرب جلوهٔ برگ گل این بساط
خط حسن صوت آشکار از برش — بود هالهٔ ماه او چنبرش
ببزم طرب ساز عشرت کنید — چرا حسرت دل نگردد شهید
که شکل دف اینجا کف قاتلست — جلاجل پرفشانی بسمل است
چه دعویست خورشید را با کفش — بود نسخهٔ دست موسی کفش
ز بس دارد از آفتابش نظر — جلاجل کشد ناخن خود بزر
گشاد دل آرزو هست اوست — تحرک بهر ناخن دست اوست
ز بهر ناخنش برمن بیقرار — صدای خروشم ز دف است آشکار
ز فریاد دل بسکه شد ناتوان — ندارد بجز پوست در استخوان
چو او دردمندی کم افتاده است — که در استخوانش خم افتاده است

رسیلی است رزق اول قسمتش | همان پوست پوشی بود خلعتش
بجان میتوان داشتن دوستش | که مغز است در پردهٔ پوستش
ندارد بجز خویش دمساز خویش | نگنجد بگوشش جز آواز خویش
نگرداند از سیلی درد رنگ | بر آئینه اش نقش بربسته زنگ
نباشد جبینش بچین آشنا | نگردد بنقش این نگین آشنا
خط معنی سرنوشتش ببین | که شد ماله اش نقش لوح جبین
میست از خروش دلش در ایاغ | زسیلی بود روغنش در چراغ
دل بیقراران گرفتار اوست | صدا مرکز خط پرگار اوست
توان دید از چهرش آشکار | هم آغوش آئینه دست نگار
ز آئینهٔ پیکرش در نظر | نشد غیر حسن صدا جلوه گر
چو آئینهٔ جام بزم شهود | ز موج صدا نقش جوهر نمود
بطاهر چو آئینه حیرت پرست | چو شد منقلب جام گیرد بدست
وداع که شد رهزن هوش او | که فریاد خیز است آغوش او
دنش لوح آئینهٔ راز کیست | ندانم درین حلقه آواز کیست

در صفت طنبور

بیا مطرب ای ساقی بزم هوش | که مخمور بی نشه دارم ز دوش
مشو غافل از زخم ادراک دل | بکن فکر خمیازهٔ چاک دل
بهوشم زمستی پیامی رسان | ز مینای طنبور جامی رسان
ز طنبور صینی معجز نماست | که موکاسه اش را زبان صداست
بمی نیست محتاج مینای او | مهیاست از ناله صهبای او
همه شور مستی کند آشکار | که در کاسه اش موج صهباست تار
نهالی که شور طرب بار اوست | رگ و ریشهٔ بیخودی تار اوست
گل از گلبنش کم کسی چیده است | همین ناله دستی رسانیده است

بشاخش چو فکر نشیمن کند | طرب بال شوقت بشیون کند
تمنای عشرت پر و بال اوست | بدین شاخسار آشیان آرزوست
ز زخمه درین شاخسار بلند | کند طایر نغمه منقار بند
نوا بلبل شاخسارش بس است | صدا ریسمان ساز تارش بس است
عجب ساغر بیخودی کرده نوش | که هردم شود شمع بزم خموش
ز نیرنگ آهنگ بیرنگ و بو | طپیدن شود محو در نبض او
ازان هر نفس گوشمالش دهند | که یادی ز آهنگ حالش دهند
بساط دو عالم در آغوش اوست | می نغمه در ساغر گوش اوست
ز امواج تارش درین بزمگاه | تحیر دهد عرضه مد آه
نه بر سینه اش تار موج امید | نفس از تحیر الفبا کشید
کشد بلبل سر ز هر تار او | ز مضراب پیدست منقار او
مگر نیش مضراب دارد فسون | کزو در رگش ناله شد موج خون
برهمن سرشتی ریاضت شعار | که گردید رگ بر تنش آشکار
ز موج رگ دام الفت نما | بز نار پیچیده سر تا بپا
توان یافت در پردهٔ زیر و بم | ز زنار او نالهٔ یا صنم
ز سازش طلب نغمهٔ انبساط | همین جاده دارد مقام نشاط
گر از نقش این جاده واقف شدی | رسیدی به سر منزل بیخودی
بود جاده اش نقش راه عدم | کزو هست پیدا نشان قدم
درین راه تاریک حیرت فزا | سرانگشت مطرب بلغزد چو پا
ز آهنگ دل گردد این راه و سر | ره ناله از موا ست باریکه

در صفت چنگ

مغنی بکن تازه آهنگ را | بده راستی قامت چنگ را
عصای ره ناله اش کن ز ناز | که خم گشته در گو چه انتظار

چه باشد گرش گرم شیون کنی | چراغی بمحراب روشن کنی
بمحراب این قبله گاه شهود | چو ابرو توان ریخت رنگ سجود
طرب چون دعا محو محراب اوست | ترنم چو ماهی بقلاب اوست
نگو چنگ اوج طرب را هلال | بفرق غم و غصه تیغ وبال
چه تیغ است یارب خم پیکرش | که جوش رگ جان زند بر سرش
بمیدان عشرت کمانیست چنگ | که از نغمه حسن دارد خدنگ
کمانش ندارد گزیر از فغان | هم از ناله زه کرده اند این کمان
ز تار فغان پیکر او دوتاست | بدوشش صدا بیستون بلاست
الم‌ها بقد دوتا میکشد | به پشتی ضعیفی صدا میکشد
چنان از ضعیفی است عاجز بیان | که از جنبش نبض دارد فغان
چسان کرد دستش راست قد دوتا | گر ز ناله خیزد بچندین عصا
قد او که از ناله دارد علم | ز پستی بسقف فلک گشته خم
ز دشواری اوج کسب کمال | ازین بزم خم خم رود چون بلال
چه شد گر تنش از ضعیفی دوتاست | چو ابرو خم شاخ گل خوش اداست
دلش هم بگیسوی خویش است اسیر | بود مست طول امل طبع پیر
ز چنگ است بر نغمه بند گران | تواضع بود بند آزادگان
صدایش بقفل درون کلید | چو وعظ بزرگان سراپا مفید
سر بیخودی محو زانوی اوست | دل آرزو صید گیسوی اوست
چه سحر است گیسوی پرکار او | که بر دل صدا میزند تار او
بود بزم می قلزم بی کنار | ازین ورطه ممکن نباشد گذار
مدد گر کند چنگ با پشت خم | برین میتوان رفت از خویش هم
ز هر تار او ناله گردد گل | چو امواج سیلاب در زیر پل
چو کشتی است در بحر موج روان | بود پرده نغمه اش بادبان

گرش گشتی چشم خوانم رواست   که بادش بدریای مستی صداست
ز چنگست از تار الفت نواز   ز چین جوهر آراست بر روی ناز
بود تار دنبالهٔ ابرویش   صداها پریشانی گیسویش
جهانی گرفتار آهنگ اوست   که سررشتهٔ عیش در چنگ اوست
نگه داشت از شوق سیر بطون   دمی از گریبان سر در برون
دلش ذوق آرای ذکر و درود   جبین مایل اشتیاق سجود
رکوعش چو دریا بگرداب خویش   سجودش چو عارف بمحراب خویش

حکایت

شبی داشتم سر بزانوی غم   در اندیشه چون پیکر چنگ خم
که چشمی ز تحقیق پیدا شود   در کعبهٔ جستجو وا شود
گهی همچو شبنم ز شوق سجود   ز چشم تحیر سراپا شهود
چو انجم گهی بی لب و بی زبان   ز بیطاقتیهای دل سبحه خوان
همه تن برنگ زمین جبهه سا   سراپا چو افلاک دست دعا
تحیر نسیم گل جستجو   طپیدن صدای گل آرزو
درین حالت از چنگم آمد بگوش   نوائی کز و آب شد رنگ هوش
که ای سر بسر نقش دیوانگی   همه پردهٔ ساز بیگانگی
چو آئینهٔ چنگ داری به پیش   مشو غافل از صورت حال خویش
تو فی قبلهٔ خود چو محرم شوی   تو محراب خویشی اگر خم شوی

دور سابع حل اشکال ذر عقد بیان

درین گنبد بی در آسمان   ز بیگانه تا چند جوئی نشان
بچشم تو نقشی سوای تو نیست   بگوش تو غیر از صدای تو نیست
بوهم و گمان از چه پیچیده   چرا خویش را غیر فهمیده
گمان عدم و اهم هستی تست   خمار از تو سرجوش مستی تست

ز جای دگر نیست این گفتگو | تو ئی منشاء غفلت جستجو
یکی همچو حسم در گریبان خویش | نظر کن به بین جوش طوفان خویش
ز شور تو این بزم دارد خروش | ز خاموشی تست عالم خموش
طلسم جهان پردهٔ راز تست | تهی از خودی سینه پرواز تست
چه وا ماندهٔ در غم این و آن | طلسم خیال است نقش جهان
چو خورشید بیهودهٔ و هم غیر | کنی چند در پرتو خویش سیر
که خط شعاعی لب و جادهات | بخویش است سر منزل آمادهات
یکی در پس زانوی خود نشین | رخ خود در آئینهٔ خود به بین
در آئینهٔ عالم رنگ و بو | نباشد نمودار جز رنگ تو
چو نظارهٔ خیر و شر میکنی | به نیک و بد خود نظر میکنی
مخور عشوهٔ هر کس و ناکسی | تو گر نیستی هست اینجا کسی
ز تحقیق عالم چه خواهد گشود | که از وهم تو وهم خواهد نمود
مکن صید غیر از کمینگاه خویش | در آن کوش تا گردی آگاه خویش
که با خود بیک لحظه پرداختن | توان کار هر دو جهان ساختن

حکایت

بتجرد سرشتی کلوخی بدست | سر راه صاحب کمالی نشست
که گردد گل معرفت حاصلش | بارشاد او حل شود مشکلش
خبر یافت دانای عالی نگاه | پیامش فرستاد کای مرد راه
مجرد شدن عین دانائیست | سلامت گل باغ تنهائیست
چو طالب نقاب تفحص گشود | بغیر از کلوخی بدستش نبود
بینداخت فی الحال از دست خویش | بتجرید راه طلب کرد پیش
بافشاندن دامن از برگ و بار | نشد نخل شوقش تسلی بهار
ز گلزار اسرار رنگی نیافت | ببویش چو گل سال دیگر شتافت

زعارف همان بود بارش چو آب
که هست از دوئی در رهت پیچ و تاب
بود سنگ راحت غبار دوئی
غبار دوئی چون نماند تو نی
شد این بار در چشم صاحب نظر
ز مسئول و سائل دوئی جلوه گر
تسلی ز آئینه اش رخ نمود
صفا جلوه شد رنگ گفت و شنود
بخود ساخت وز ماسوی رخ بتافت
ز حق آنچه میخواست از خویش یافت
جهانست از بس که داغ محیط
ز هر موج جوید سراغ محیط
سری گر کشد در گریبان خویش
به بیند همان گل بدامان خویش
بیا ساقی ای نور مرآت فیض
بیا ای نشاط خرابات فیض
بمن ده ازان حاصل جستجو
که چون خم شوم فارغ از گفتگو
کشم سر به جیب تماشای دل
کنم سیر بازار غوغای دل
شوم واقف از پستی اوج خویش
زنم غوطه چون بحر در موج خویش
بیا ای فلک جاه عرش اقتدار
بیا ای محیط دو عالم کنار
درین بزم تا کی چو من بیدلی
شود مشت خاشاک بر ساحلی
بیک جام تسکین توحید سیر
توان کرد منع از در وهم غیر
که گردد ز تشریف جام مدام
چو گردون طواف خودم خط جام
بیا ساقی ای شور منصور دل
بیا ای گل شعلهٔ طور دل
ازان بادهٔ بیخودی ترجمان
ازان موج عیش انا الحق بیان
بمن ده که چون نشئه آیم بجوش
زنم چاک در جیب ناموس هوش
کنم گرم هنگامه ساز خویش
نگنجم به پیراهن راز خویش
بیا ساقی ای عیسی روزگار
که افسرده ام عالم بجیب خمار
دمی گر کنی صرف عالم چه باک
غباری برانگیز ازین مشت خاک
ازان نغمه ساز وحدت نما
وزان ساغر فتنه فانذر صدا
بمن ده که چون مستی آیم بشور
تصرف کنم در دماغ شعور

بیا ساقی ای بایزید زمان　　محیط گهرهای راز نهان
که از نشهٔ معنوی غافلم　　گرفتار تصویر آب و گلم
منی ده که باشد تجلی خروش　　خم شور سبحانی آید بجوش
که چون خم شوم مست عرفان خویش　　کشم جام عیش از گریبان خویش
درین وحدت آباد کثرت بهار　　ز هر جزو عین کلست آشکار
ولی چشم کو تا تماشا کند　　شهود کل از جزو پیدا کند
چراغی که دارد گل روشنی　　چو صد شمع از و بیش روشن کنی
نماید در آئینهٔ اعتبار　　از آنجمله یک روشنی آشکار
بیک شمع از اینها گر افتد نظر　　همان پرتو کل شود جلوه‌گر
وگر جمله را جمع سازد خرد　　بیک شمع این سلسله میرسد
بتفصیل وحدت چه جای شکست　　که اعداد سر در حقیقت یکست
درین بحر در گوش ما و تو　　زبانهاست چون موج در گفتگو
ز هر موج پیداست شور دگر　　ولی جمله از شور خود بیخبر
بوقت خموشی نماید عیان　　که در کام دریاست چندین زبان
اگر جوش یک می بصد خم بود　　چرا حیرت هوش مردم بود
جهان سربسر آئینه خانه ایست　　که یک شخص بیش اندرین خانه نیست
همان یک کس از سقف و دیوار و در　　بوضع مخالف بود جلوه‌گر
بسقف است تصویر او واژگون　　ز فرش آشکارا شود سرنگون
ز دیوار و در صورتش آنچنان　　شود در نقاب مخالف عیان
بجانی اگر رو برو دیده　　بجای دگر پشت او دیده
جز این نیست نیرنگ صنع کمال　　که از گفتگویش زبانهاست لال
همین نکته ات درس وحدت بسی است　　دو عالم ز گلزار وحدت یکی است
دوئی نیست در رنگ یکتائیش　　تمیز تو شد دام رعنائیش

نرخ عینک آیینه پشت روست | وگر پشت رو بنگری عین اوست
خط دور پرگار وحدت یکی است | در و نقش آغاز و انجام نیست
خرد چون محیطش نگردیده است | با آغاز و انجام پیچیده است
درین بزم ساز دوئی گفتگوست | خوش آن دل که خاموشی آهنگ اوست
شود بیگمان در بساط مقال | زبان مضطرب دل پریشان سوال
زبان لب گفتگو همنواست | چو دم میزنی هر یک از هم جداست
تسلی در آیینهٔ خامشی است | شعوری اگر هست در هیچ دلیست
بود گفتگو نقش بیحاصلی | در لب اگر بسته واصلی
من و ما همه نقش او نام تست | ازین باده مخموری جام تست
همین احولی نقش بینا نیست | خلل افکن حسن یکتا نیست
طریق وصول از دوئی مشکل است | که تحقیقهای تو نی مشکل است

حکایت

یکی مرد را آشنائی رسید | چو مژگان در خانه را بسته دید
بخاکش ز اشک ادب سر نهاد | به نبض تماشاش تحریک داد
بزد بانگ از خانه آن آشنا | که پای که دارد درین در صدا
بگفتا منم یار دیرینه است | بنقش غم و عیش آئینه است
دگربار از آن خانه آمد صدا | که ای مدعی بگذر از ماجرا
عبث خویش را زحمت مساز | نخواهد شد این در بروی تو باز
درین پرده یک نقش اگر شد فزون | چو نقش مخالف نشیند برون
بوحدت سرا وهم در کار نیست | درین آینه عکس را بار نیست
نوای مخالف صدای دوئیست | تو من باش یا من تو این هر دو چیست
دریغا که از گفتگوی دوئی | ز وحدت عیان گشت بوی دوئی
بدیوان هستی سخنها بسی است | ازآنجمله یک حرف تحقیق نیست

از آن نقش کار جهان ابتر است — که آثار تقلید یکدیگر است
ز بس درس تقلید شد آشکار — نشد هیچکس واقف از اصل کار
بخار از دماغ یکی شد بلند — رسانیده دودش بگردون کمند
یکی فکر جمع کتب می کند — ز هر صفحه کسب عجب می کند
یکی را ز رفتار نبض آگهی است — بتحقیق سر نبضش گمرهی است
یکی شد مهندس بگفت و شنید — یکی ساغر فیلسوفی کشید
یکی گفت گردون ندارد قرار — یکی خاک را گفت تمکین شعار
بوهم و گمان جمعی از پی روان — نکردند جز کسب تصدیق آن
ندیدند از عقل و جهل اکتساب — که هست از چه راه این سکون و شتاب
دمی کز حقیقت بیان می کند — حوالت بفهم کسان می کند
که آن بحر دانش چنین گفته است — در معرفت اینچنین سفته است
کسی تکیه بر فهم مردم کند — که چون جهل را و خرد گم کند
در آن سعی کن تا کند بی غبار — ز جیب توصبح تخیل بهار
قیاس و گمان خصم دانائیست — سراپای تقلید رسوائیست
اگر ز اره تقلید گوهر کند — گدا از خجالت بساغر کند
نمد را فقد ابر آراستن — بود مشکل از آب برخاستن
دمی کامتحان آشکارا شود — مقلد بتحقیق رسوا شود

حکایت

فضولی بآئین کار آگهان — بلاف سخن بود گرم بیان
که من بارها بیدرنگ و شتاب — بدریا سفر کرده ام چون حباب
برسم تجارت ز نزدیک و دور — چو کشتی بصد آب کردم عبور
ز هر موج چندین طپش دیده ام — بهر قطره چون موج پیچیده ام
کف دعوتم خالیست از گزاف — چو موجم معمای دریا شکاف

زمن معنی بحر پوشیده نیست درین نسخه حرفی نفهمیده نیست
ز اسرار دریا نیم بیخبر ز هر قطره دارم سراغ گهر
بساحل نشینان چه رانم سخن که دورند از قعر اسرار من
یکی گفت از انجمله سیر و سفر ز ماهی اثر برده باشی مگر
که چون دیده در آب دارد وطن ز داغست همچون دلش پیرهن
بر آشفت کاخر درین بحرها همین ماهیم بود دایم غذا
ز ماهی نشان جستن از ابلهی ست که هر جاهلی را ازو آگهی ست
ز بحر بیانم گهر چیدن است ز ترکیب ماهی چه پرسیدن است
چو سایل ز خدمت عبارت شنید بغورش چو ماهی عنان برکشید
که من غافل از هیئت ماهیم ازین کیسه ده نقد آگاهیم
سزد کز بیان تو گیرم قیاس شوم از نشان تو ماهی شناس
بحکم کدورت ز روی مثال لب هرزه گو شد محبت سوال
که باشد همین ماهی ای هوشمند که دارد چو اشتر دو شاخ بلند
بخندید خلقی از آن بو الفضول که نشناخت رنگ فروع از اصول
یقین شد که جز حرف نشنیده ست چو ماهی شتر نیز کم دیده است
بیجو گوشش از پی حرف کس بدل جستجو کن چو بیک نفس
چه لافی بحرف کسان حلقه‌ور حریری ز تحقیق خود هم برآر
ز تحقیق اگر تشنه یابد دماغ جهان نیست جز پرتو این چراغ
گشادی نیابد ز بحر یک لب کلید در دانش از دل طلب
مقصد اگر رهنما شد دلت رساند بیک گام تا منزلت
در یک جهان راز گر شد فراز بیک جنبش دل توان کرد باز
دل آن نیست ای سست جام جهان که گرد و در سر و صنوبر عیان
نداند که در روز بازار عام بدکان قصاب دارد مقام

نه آن دل که دارد جرس در برش — نه آن دل که یابی ز گاو و خرش
دل آن شعلهٔ برق ادراک تست — که پوشیده در صفحهٔ خاک تست
باحرام این دل اگر ره کنی — گل گلشن معرفت بو کنی
ببزم تحقق گر آسوده نشست — بحرف نحو آشنا بود نست
خوش آنکس که در پردهٔ گفتگو — خموشی بود ساز آهنگ او
ز سرّ دل آنها که دم میزنند — نجنبند از جا قدم میزنند
بظاهر خط نسخهٔ کثرتند — بباطن همان معنی وحدتند

حکایت

شنیدم که مردی سیاحت شعار — بصاحبدلی گشت ناگه دوچار
پس از انقضای زمان نشاط — چو برچیده شد مجلس اختلاط
بپرسید کای سر بسر احترام — سراغت کنم بعد ازین از چه نام
سزد گر کند ذات وحدت نشان — باسم خودم آشنا چون زبان
چو بشنید این نکته صاحب کمال — لبش ریخت رنگ بهار سؤال
که از سرّ تحقیق نامم مپرس — اسیر فریبم ز دامم مپرس
منم ذات از اسمها بی نشان — مبرا ز ادراک وصف و بیان
وجودم که نقشی است حیرت اثر — شد از پردهٔ چشم من جلوه گر
کس از من نپرسید نام مرا — ندانست قدر مکان مرا
در آئینهٔ وهم تمثال جسم — من از خود نیم پرتو انداز اسم
خلایق ز فهم گمان اکتساب — بچندین صفت کرده با من خطاب
برادر اخی و پدر پور خواند — ز اصل خودم هر کسی دور خواند
بنحو نسبت ظاهرم دیده اند — ز پیش خود اسمی تراشیده اند
مرا هم ز تصدیق آن چاره نیست — ز طبعیت مردمان چاره نیست
اگر از تحقق برآرم نفس — نیاید ز من باور هیچکس

چو قانون هستی چنین کرد ساز — کنون مصلحت نیست افشای راز
یکی دوست خواند یکی دشمنم — ولی من نه آنم نه آنهم منم
دلا تا کی از هجو و هر زمان — بجوی نشان خود از دیگران
تو چون نیستی آگه از خویشتن — که خواهد دگر واقف از خود شدن
ازین نشهٔ گمرهی بیش نیست — که از غیر پرسد کسی حال چیست
ترا چون تحقیق خود راه نیست — ز غیر آنچه یابی بجز غیر نیست
دم از درس نیرنگ عالم مزن — ز حرف فریب جهان دم مزن
ترا بر تو غیرت نشان داده‌اند — عنانت بدست گمان داده‌اند
پی گفتگوی کسان رفته‌ٔ — بتحقیق وهم و گمان رفته‌ٔ
نه این نغمه از پردهٔ آگهی است — که گوش کمال تو از خود تهی است
چه سود از تماشاگرت نیست چشم — که از خود ندارد کلاه تو پشم
چو تصویر بی نشهٔ محرمی — بتقلید نتوان شدن آدمی
اگر عالم اینست آدم کجاست — اگر هست آدم بعالم کجاست

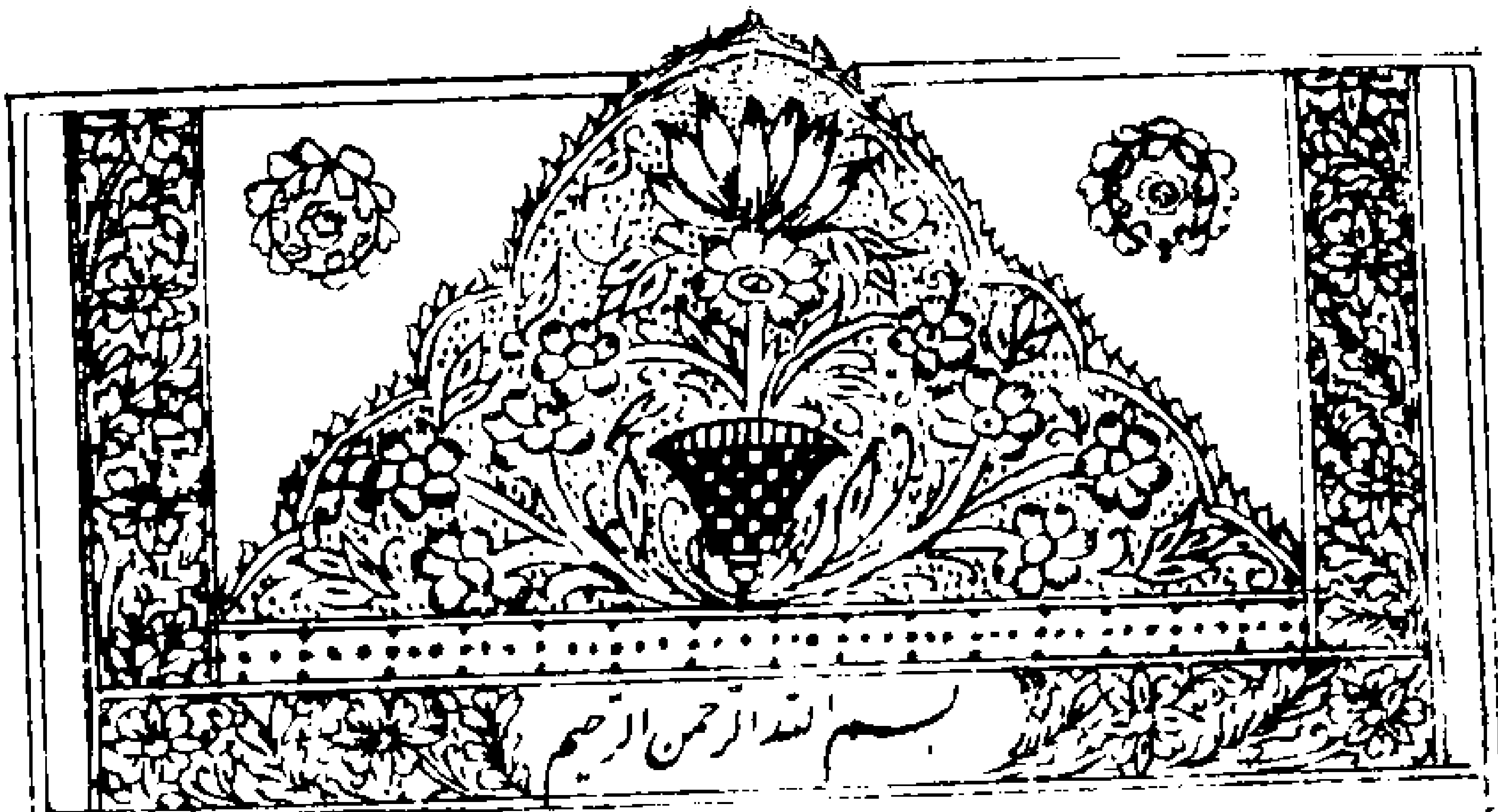
حکایت بر سبیل تمثیل

بزرگی ز خلق جهان منزوی — مگر شد بخوابش عیان مولوی
نگاهی چو خورشید عالی نظر — لبی در تبسم چو فیض نظر
ز حاجت به بینندهٔ رنگ حال — گشاد از ادب قفل درج سؤال
که ای در فن معنوی ذو فنون — چسان دیدی احوال خلق بطون
چه صوت است در پردهٔ این تار را — چه رنگست گلهای اسرار را
چنین گفت دانای روشن جواب — که عقبی چه دنیاست نقشی بر آب
نه آنجا کسی داشت از ما خبر — نه اینجا کسی برده رنگ اثر
شریکی درین بزم پیدا نشد — کسی غیر ما واقف ما نشد

دو رنامن ختم طومار تک و پوی بیان

بیا ساقی ای خاتم دفترم / ز مهر خموشی بده ساغرم
کنون صحبت خامشی فرصت است / که پیک سخن را دم رخصت است
وداع سخن را به بزم بیان / بود پرده پیچیدگی زبان
بیا ساقی ای کیمیای مسم / نگاه غنائی که بس مفلسم
توانگر دد در بینوایان گدا / که از خاک ننگی ندارد بهار
اگر بزم نیست در خانه‌ام / تو گنجی گذر کن بویرانه‌ام
که در مقدمت سربلندی کنم / ز لخت جگر هیره بندی کنم
ورقهای دل برگ پانم بس است / کدوی سویدای عالم بس است
شگفتن ندارد دل سخت من / سپاریست گویا دل سخت من
ندارم ازین صبح رنگ امید / بود چونه‌ام دیده‌های سفید
بقصر اجابت گرم راه نیست / کمند دم عیش کوتاه نیست
بیا ای فلاطون اسرار خم / که گردیده‌ام در خم جهل گم
بمن ده شرابی که هوش آورد / بخمخانه فکر جوش آورد
شرابی که از رنگ توصیف آن / زبان قلم را کنم برگ پان
ز پا بر فروزم چراغ سخن / کنم لاله کاری بباغ سخن
ز برگش بمرغ قفس پر دهم / گل فکر را رنگ دیگر دهم
ز توصیف این طوطی باغ جان / شکرخوار لعل پری طلعتان
شود بر زبان نی کلک من / نزاکت فروش رگ پان من
بده از گلستان پانم سبق / چو طنبورم اکنون بگردان ورق
که در آخر بزم پان لازم است / پس از میکشی نقش آن لازم است
چه طوطی است آن برگ آتش زبان / که دار و قفس در دهان بتان

تمام شد مثنوی محیط اعظم شاعر ساحر
میرزا عبدالقادر المتخلص به بیدل رحمة الله

بسم الله الرحمن الرحیم

اگر منکر نبوت نه با خطرات جز بتعظیم پیش میا و اگر بتجلی ایمان داری بر هیچ جانب بی ادب
چشم مگشا رباعی برگوش تو قلقل زمینا نخورد کاندیشه به پیغامی وا نخورد چشمی
که گشائی بتامل بگشا تا از مژه رنگ جلوه پا نخورد شخص ظاهر را بمظهریت ستا افضول
انجمن تحقیق نباشی آسمان را برفعت مفخر میندیش تا برای خودبینی فطرت نتراشی نظم گر باقی
اسرار قدم پیش مجو ور فهمیدی زلفظ معنیش مگو تا جمع تو تهمت فضولی نکشد

گلهاست درین بهار می من و مهو غزل

بجهان که نیستی مژه بربند و درگشا
بجنون سپند زن پی منقار پرگشا
ثمر کاغذ است و بس تو هم اندکی نظر گشا
همه گر موج گوهری برمیدنی کمر گشا
بتماشای چشمکی ره سنگ و شرر گشا
نفسی صرف جوش کن زخم چرخ سرگشا
اگر از نوع آدمی زخود افسانه گشا
به محیط آستانه رگ موج لهر گشا
که باندازه قلقلت پری هست پرگشا
تو براستی نشسته گر بی هست برگشا
شقی از خامه طرح کن در مصر شکر گشا

مرسیدی بفهم خود در عزم دگرگشا
زگران جانیت مسپاد شو و ناله منفعل
طپش خلق پیش و پس نه زعشق است و نه بوس
زفسردن مکس سری بغنوئهای عافیت
بچه فرصت وفا کند گل تمکین فروشیت
سحر تشنه فطرتی ته خاک از چه غفلتی
هوس جوع و شهوتت شده دام ذلتت
ادب آموز مهرمان لب خشکی است بی بیان
ادبی تا تسلسلت نکند شیشه بی ملت
دل دوستی نه بسته بچه غم در شکسته
اگر انشای بیدلت زحلاوت دهد نشان
نکته با بدگویان آشنائی مکن تا از پیکان

بیگانگی نگزینی با قفای آئینه متوجه مباش تا هیئت خود را منقلب نه بینی رباعی

حیف از تو دو روزیکه مقیم باغی — از بلبل غافل حریف زاغی
صحبت اینجا موثر است آگه باش — در آب روی تری در آتش داغی

غزل

بخیال که میزند قدح جنون دل تنگ ما — که هزار میکده میدود برکاب گردش رنگ ما
بحضور زاویهٔ عدم زده ایم بر در عافیت — که ز منت نفس کسی نگداز د آتش سنگ ما
بدل شکسته ازین چمن زده ایم بال گذشتنی — که شتاب اگر همه خون شود نرسد بگرد درنگ ما
کسی از طبیعت منفعل بکدام شکوه طرف شود — نفس آبیار عرق مکن ز حدیث غیرت جنگ ما
بفسون ستی بخبر ز شکست شیشه دلان حذر — شب خون بخواب پری مبر ز فسانهای ترنگ ما
گهی زیر دو جهان گران شد خاک نسبت جسم جان — سبکیم آن همه کاین زمان بترازو آمده سنگ ما
ز دل فسرده بناله نرسید تاب و تب نفس — ببرید ناخن مطرب از گره بریشم چنگ ما
سخن غرور جنون اثر بزبان جرأت ماست تر — مژه بشکنی بره نظر پر اگر دهی بخدنگ ما
چه فسانهٔ ازل و ابد چه امل طرازی حرص و کد — بهزار سلسله میکشد سر طرهٔ تو ز چنگ ما
زغبار بیدل ناتوان دل نازکت نشود گران — که رود زیاد تو خود بخود چو نفس ز آئینه زنگ ما

نکته اگر از طبیعت کسی را مایل نفاق دریابی یقین شناس که صحبت اکابر در نیافته و پرتو آفتاب آداب بر طبع خبیثش در نتافته رباعی گر طبع ندا ز اهل ادب رم میداشت

میدان یقین که سرکشی کم میداشت — از سجدهٔ هیچکس نمیکرد ابا
گر شیطان صحبتی با آدم میداشت نامطبوع — شور جنون در قفسی با همه بیگانه برآ
چند نفسی ناله شو و از دل دیوانه برآ — تاب و تب سبحه بهل رشتهٔ زنار گسل
قطره می جوش زن و بر خط پیمانه برآ — اشک کشد تا کجا ساغر ناموس حیا
شیشه ببازار شکست اندکی از خانه برآ — چون نفس از الفت دل پای تو فرسوده گل
ریشهٔ وحشت ثمری از قفس دانه برآ — چرخ کلید در دل وقف جهالت نکند
از ره صفت گو دم تیغت همه دندانه برآ — نیست خرابات جنون عرصهٔ جولان فسون
لغزش مستانه خوش است آبله پیمانه برآ — کرده فسون نفست غرهٔ عشق و هوست

چراغی که نه از دل پروانه برآ | تا زخودت نیست خبر در ته خاکست نظر
شو و بر خویش گشا گنج ز ویرانه برآ | ما و من عالم دون جمله فریبست و فسون
رو به رخواب زن از کلفت افسانه برآ | بیدل از افسونگریت غره بس جز آدم نشود
چنگ به ریش مزن از هوس شانه برآ | نکته گواه قوت جسم جهد آدمیت

در آداب شرایط عبادت و شاهد قوت عقل توجه بر اکتساب علوم حکمت و دلیل قوت روح پرواز همت بعروج نسبت وحدت ماده این هر سه قوت مقدار اعتدال غذاست که بتقویت آن جسم توانا شود بر قدرت اعمال و عقل اعانت یابد در سعی تحصیل کمال و روح بال گشاید بمحبت حضرت ذو الجلال اگر اسباب غذا مفقود باشد تردد جسم در طلب وجه معیشت مانع ذوق عبادت است و تصرف عقل در تدبیر حصول آن محروم کسب حکمت و تحیر روح از تشویش اینها رجوع بمنزل جمعیت رباعی

با خشک و تر ماندهٔ لیل و نهار | قانع شو و جمعیت آن مفت شمار
آن دولت جاوید که خلدش خوانند | رزقیست که بی تردد آید یکبار

ناطبوع بوصول مقصد عافیت دل بیرمج غنچه‌ها طلب | تو ز ناشکستن همه کم نه قدمی ز آبله پا طلب
ز مراد عالم آب و گل بدر جنون زن و دو اسل | اثر اجابت منفعل ز شکست دست دعا طلب
بکجاست مصدر و چه آستان که گذشته‌ تو ازین و آن | چو نگاه حیرت ازین مکان همه خیز و روبقفا طلب
ز سپهر اگر همه بگذری تو همان بسایه برابری | بعلاج شعلهٔ خودسری نمی از جبین حیا طلب
بفسانهٔ هوس آنقدر مغروش شهرت عزو فر | چو غبار انجمن سحر نفسی شمار و هوا طلب
ز هوای کبر و سرمنی همه راست ننگ فروتنی | تو بذوق منصب ایمنی ز پر شکسته هما طلب
دل ذره گر همه خون کند ز کم آوری چه فزون کند | عمل گر از تو جنون کند بعدم فرست و جزا طلب
کف پای جلوه نشین ما بخیال گرد کمین ما | پی آرزوی جبین ما بچراغ رنگ حنا طلب
شده رمز جلوهٔ بی نشان بغبار آینه‌ات نهان | نفسی بصیقل امتحان بر واز میان و صفا طلب
طلب تو بس بود آنقدر که ز معنی بری خبر | بخودت اگر نرسد نظر بخیال هیچ و خدا طلب
خوشست آنکه ترک سبب کنی بیقین رسی و طرب کنی | ز حقیقت آنچه طلب کنی بطریق بیدل ما طلب

نکته اگر حصول رزق از عالم غیب نبود و رحمت جز باصلحا نمی پرداخت متوکلان را فاقه می کشت و مجرمان را نا امیدی میگداخت **رباعی** گر حاصلها بکام تقوی میبود

در روزی کس چه مزد تردد میبود

از خشکی برگ تاک مینا میرست

از بیضهٔ زاغ جمله عنقا میرست

مخمس

گل مایل رنگینی می نشهٔ جام است
عالم همه سودائی اندیشهٔ خام است
خلقی بتماشای گل و لاله محبوس
لبیک نهان ماند بزیر و بم ناقوس
از کوری این بصران وصل تمام است
گلها همه برگ و شجرها همه بی بن
گم گشتهٔ معانی بعبارات تفنن
ای خاک غبار چه جنون بر ذرهایت
زحمت کش نازی و نگونست لوایت
دیوار نشان قدم و آبله بام است
از کن فیکون نبض خیال تو و من گیر
خواه انجمن ایجاد کن و خواه چمن گیر
خوبانکه بشوخی دل عشاق ربودند
پا در گل این انجمن وهم نبودند
رفتند فرو در خود و گفتند خرام است
تمکین همه گر کوه بود غیر صدا نیست
زین گلشنیان قسمت ما بوی وفا نیست
ای موج غنا جوش خمستان الستت
جامی است ز کیفیت توحید بدستت

گویند طرب شیفتهٔ عید صیام است
این وسوسه ها معتقد طبع عوام است
ما روی تو دیدیم دگر عید تمام است
ناموس حیا داد بباد کف افسوس
چون پرتو شمعی که برونست ز فانوس
گل کرد و ز حیرت کدهٔ باغ تلون
آئینست اگر ساز خرابات تعین
تمثال چه می دارد و آئینه چه جام است
گر چرخ گذشته است دماغی بهوایت
زین پست و بلندی که بجوید چه دوبهایت
نی قرعهٔ جان افکن و نی فال بدن گیر
عالم همه گردی زنک و ناز سخن گیر
بر هر چه نظر می فکنی صورت نام است
از قامت رعنا علم نازکشودند
هرگاه چو شمع آئینه و هم زدودند
جائی که عنان گیر رم باز حیا نیست
در عشق سر و برگ تسلی همه را نیست
معشوق برهمن بت سنگست که رام است
مخمور تو مخمور تو و مست تو مستت
گوتشنه بمیرد هوس شبه پرستت

آب تو ز سر چشمهٔ آئینه حرام است
هر چند که از عنصر تحقیق جدائیم
حیران خیالیم بپرسید کجائیم
آنجا که کند حکم ادب عشق جنون کیش
ای منفعل هستی معدوم میندیش
تسلیم اگر دست دهد سجده قیام است
ای ناقهٔ ادراک ز وسواس تو در گل
در وادی تحقیق نه راهست نه منزل
بیدل دلت افسرد کنون راه دگر زن
بر ضبط نفس چند تنی فال سحر زن
چون آئینه هر رنگ شو و کار تمام است

زندانی تهمتکدهٔ وهم بقائیم
عمریست گرفتار دل بی سر و پائیم
تمثال چه تدبیر کند آئینه دام است
رعنائی طاقت چه ندارد دل درویش
این معبد عجز است تعین ز دو ویش
وهم تو جنون تاز خیال حق و باطل
محمل کش شوقیم بقدر طپش دل
هر جا تب و تاب جرس آسوده مقام است
دامان غباری که نداری بکمر زن
خورشید بهانست تو از سایه بدر زن

نکته ریاضت صفای باطن می آرد بشرط اعتدال و ضعف بر قوی همت گرا رد بافراط کمال مدعا ازین کسب مواد فاسد را باصلاح آوردنست نه اجزای صالح را نیز فاسد کردن اینجا زنگار از طبیعت زدودنست نه آئینه را المشق صیقل فرسودن بحکم قدردانی جمعیت وجود هیچکس از بنیاد بریاضت شاقه نپرداخت الا بقدر اصلاح مزاج و بخواب و خور نیز نساخت مگر مقدار ضرور و احتیاج رباعی

روزی دو ز حکمت طبیعی برپاست
تعدیل بهار کمال عرفاست
بنیاد جسد که کارگاه اسماست
بر صوم و صلوة بر میفزا کانجا

غزل

که بر آن مکان چو قدم نهی خم گردشی نخورد سرت
نه اگر از طپش نفس که چه بیضه می شکند پرت
بهر هنگی نه دی این زمان که دمید پیرهن از برت
نه توانی و نه قیاس تو چو کشند جامه پیکرت
تو غبار واعظ عبرتی و هواست پایهٔ منبرت
چه خوشست اگر انقدر بود هوس بلندی منظرت
بدو روزه مهلت این قفس ولت آشیانهٔ صد پری
چو گل از طبیعت بی نشان بخیال داشتی آشیان
چو حباب غیر لباس تو چه توقع و چه هراس نیم
نه عروج نغزهٔ قدرتی نه دماغ نشئهٔ فطرتی
بهر جاست جاده بیعشی همه راهست خجلت گردشی

تو چنان مرو که لغزشی بکجی زند خط مسطرت
که زسیر انجمن ادب فکند بعالم دیگرت
که بضبط نالهٔ عاجزان کند التفات هوس گرت
حذر از بلای فسردنی که رسد بمنصب نشترت
سر آرزو بکجا رسد ز دماغ آبله ساغرت
که بحیرت چمن اثر شو و آب و آئینه رهبرت

بدماغ افسر و عنب مپسند اینهمه تاب و تب
ز فسون مطرب و چنگ آن بکمش آنقدر از ففان
غم قدر بیهوده خوردنی همه سکته دارد و مردنی
طلبی گر از تو بار سد بسر او فتد چو مپارسد
ز سواد نسخهٔ خشک و تر بکلام بیدل ما نگر

نکته از فرط گرسنگی که حرارت غریزی بود داغ قوی دامن میچیند صاحب ریاضت اشکال غریبه می بیند یعنی بخارات که مادهٔ متخیله است هرگاه بدماغ صعود مینماید بمثالهای عالم خواب در عین بیداری نقاب میگشاید همچنان هنگام نزع نیز صور مثالی بر طبایع منکشف میگردد و آن از باقیات خیالست وگرنه در نفس الامر تحقیق آن دشوار است و محال مثل شعلهٔ چراغ که چون روغنش کم میگردد سراپا دمیگیرد و روشن تر میشود تا باندک فرصتی بمیرد چون غلبهٔ جوع که موجب صفر است و غلبهٔ صفرا مادهٔ ایجاد سواد جمعی را که با مبداء توجهی است از صعود این بخارها سطور حقایق و معانی خوانند و فرقهٔ را که از حقیقت بیخبریست اشکال دیو و جن میدانند چه دودها که ازین آتش نا مشتعل متصاعد نگردید و چه سوداها که ازین صفرای سوخته بطوفان نرسید اگر هوش است باید فهمید که غیر از اشیای محسوسه معین هرچه در خیال پرتو انداز د همه سوداست و خلاف قاعده آنچه در نظرها متشکل یابند غبار بینائی

رباعی

زندانی اختراع چندین فرهنگ
چو عشق مجنون نسازد و سیری ونگ
جنون سوادیکه کردم امشب نه سیل اوراق لاله پیدا
چو شبنم از داغ لاله گردد عرق ز ناف غزاله پیدا
جلای یک شیشه مینا بپری ز چندین سیاه پیدا
شکست دردم لم زبگی که رنگ میکرد ناله پیدا

حلقی است درین جنون سرای نیرنگ
من بندهٔ آنکه درادبگاه ثبات
نشد درین دبستگاه عبرت بفهم چندین سیاه پیدا
صبا ز گیسوی شکبارت اگر رساند پیام چینی
فلک ز صفر یکه میگشاید براعتبارات میفزاید
چو موج بیداد هیچ سنگی نه بست بر شیشهٔ ترنگی
اگر بصد رنگ پرفشانم ز دام جستن نمیتوانم

که گردیده وا ز بی نشانم زبان طاوس ناله پیدا
که ابر در موسم نیستان نمیکند غیر ژاله پیدا
که میشوند این گلوخراشان چو نیخوان از نواله پیدا

چو جوشد افسردگی ز دوران چه ذره مد اهل احسان
قبول انعام بدمعاشان بجود گوارا مگیر بیدل

نکته کسب موقوف بر تکالیف

حمالی و گاکاری نسبت بی تلاشی هم تلاشی است و بیدست و پائی هم معاشی اما تقلید موجب تصدیع است و تیموضی دیگر باعث تشنیع **رباعی** گر بید تقلید کمر می بندد
چون نخل مپندار ثمر می بندد
ای قطره بجمعیت دل قانع باش
آبی دگر است آنچه گهر می بندد

غزل

ستم است اگر هوست کشد که بسیر سرو چمن درآ
تو ز غنچه کم ندمیده در دل گشا بچمن درآ
پی نافهای رمیده بو مپسند زحمت جستجو
بخیال حلقه زلف او گرهی خور و بختن درآ
نفست اگر بفسون دمد متعلق هوس جبه
ز دامن تو میکشد که درین رباط کهن درآ
هوس تو نیک و بد تو شد نفس تو دام و دد تو شد
نه باین جنون بلد تو شد که بعالم تو و من درآ
خم انتظار تو برده ام بره خیال تو مرده ام
قدمی بپرسش من گشا نفسی چو جان ببدن درآ
بهوای مستی بی بهی بتلی زده ام خسی
گره حقیقت شبنمی بشکاف و در دل من درآ
نه هوای اوج نه پستیت نه خروش هوش نه مستیت
چو سحر چه حاصل هستیت نفسی بشو بسخن درآ
چه کشی ز کوشش عاریت الم شهادت بی دیت
بهشت عالم عافیت در جستجو شکن درآ
بکدام آئینه مایلی که ز فرصت اینهمه غافلی
تو نگاه دیده بسمل مژه واکن و بکفن درآ
ز سروش محفل کبریا همه وقت میرسد این ندا
که بخلوت ادب وفا ز در برون شدن درآ
بدرآی بیدل ازین قفس اگر آنطرف کشدت هوس
تو بغربت آنهمه خوش نه که نگویمت بوطن درآ

نکته در عالم آثار کثرت بساز از روا پرداختن سرمایه فرصت تحقیق در باختن اگر چراغ بینش قابلیت نوری دارد در انجمن میفروزد تا بافسون خیال از تجلی نگاهی چشم نپوشی و در حضور آباد کرشمه جمال بکسب حرمان نکوشی

رباعی فرصت داری جز آگهی کار مبند
بر آئینه صفات تهمت زنگار مبند
هرچند بود دیگر واکردن چشم
باز است در حضور زنهار مبند

مخمس

اسرار جهان هست و گر نیست
من میگویم کسی دگر نیست
این طرفه که از خودم خبر نیست
عشق انجمن است در نظر نیست

رنگست و بهار جلوه گر نیست
از عیب حساب بیش و کم گیر
تمکین نگر و غبار کم گیر
عالم ز حقیقت نمایان
ای غافل کارگاه امکان
یاران مژه بسته اند در نیست
خاکی به هوا بهار دارد
چندانکه نفس غبار دارد
بر عزت و جاه اعتباری
زین جهدگه دمی که سر برآری
سر وارد و غیر درد نیست
پرواز جنون مآل دارد
جمعیت دل کمال دارد
تا وهم نفس نفس شمار است
گر عرشی و فرشی آشکار است
این خانه خراب بام و در نیست
دریا عرقی چکیده از سنگ
یعنی که ز کارگاه نیرنگ
در عالم انقلاب زنهار
جمعیت وهم مغتنم دار
بالین کسی تهی ز پر نیست
شایستهٔ همت نشاید

خواهی دریا و خواه نم گیر
بیرنگی رنگ سر بهم گیر
چون سنگ ذخیرهٔ شرر نیست
گرد است هزار پرده سامان
در خانهٔ آفتاب تابان
هستی اگر اعتبار دارد
صبح آینه در کنار دارد
جوش عدم است کر و فر نیست
چیداست جهان بساط خواری
بر هر که شعور و اگاری
زین نسخه که قیل و قال دارد
گر هوش تو فهم حال دارد
آشفتگی آنقدر هنر نیست
صد رنگ جنون هوس غبار است
این پست و بلند اعتبار است
صحرا اگرهی است در دل تنگ
لختی بدر آ ز عالم تنگ
هر نقش که دیدی آنقدر نیست
بر دل هوس ثبات مگمار
پرواز نما و خوابش انگار
آن اصل که اعتبار زاید
وقت همه کس دو دم نباید

رنگی که پرید باز ناید
فرصت شرر است نامه بر نیست
ای موج ز هم گسسته پیوند
تسکین خواهی ره طپش بند
با ترک خیال باش خورسند
غواصیهای وهم و ظن چند
گر بحر به ته رسد گهر نیست
تحقیق تحیر است خاموش
بیهوده بحرف و صوت مخروش
در آرزوی وصال کم جوش
مویست غبار دیدهٔ هوش
چون دست رسائی کمر نیست
امروز که اعتبار ساقی است
مستی و خمار اتفاقی است
آیینه بعید نظر ملاقی است
تا دل باقی است جلوه باقی است
دیدار بعالم دگر نیست
یاران طلب محال کردند
گلچینی انفعال کردند
پرواز برون بال کردند
آنرا که پری خیال کردند
بیرون دکان شیشه گر نیست
بیدل ازین باغ یاس منزل
خلقی بفسوس بست محمل
چون ریشه دواندنت چه حاصل
اینجا ازسعی پا بری درگل
هرچند بخود رسی ثمر نیست

نکته مجاز یعنی عالم اعتبار را نهالی تصور نمودن است که تخم آن جز حقیقت نیست در مرتبهٔ نهال از تخم اصلا نشان نتوان یافت و بهمان از شاخ و برگ هیچ نتوان شگافت

رباعی

ای آنکه گهی خلوت و گه انجمنی
پیوسته بوهم غیر آتش فکنی
نیرنگ دوئی بار ندارد اینجا
من با تو توام چنانکه با من تو منی

مطبوع

همه عمر با تو قدح زدیم و نرفت رنج خمار ما
چه قیامتی که نمیرسی ز کنار ما بکنار ما
چو غبار ناله نیستان نزدیم گامی از آشیان
که ز خود گذشتن ما نشد بهار کوچه دچار ما
چه قدر ز خجلت مدعا زده‌ایم بر اثر غنا
که چو رنگ دامن خاک هم نگرفت خون شکار ما
همه را بعالم بیخودی قدحی است از می عافیت
سر و برگ گردش رنگ کو که خطی کشد بحصار ما
دل ناتوان بکجا برد الم تردد عاجزی
که چو سبحه هر قدم او فتد بهزار آبله کار ما

به سواد نسخهٔ هستی نرسید مشق تأملت | قلمی بخاک سیاه زن بنویس خط غبار ما

صف رنگ لاله بهم شکن می جوش گل بزمین فکن | به بهار دامن ناز زن ز حنای دست نگار ما

برکاب عشرت پرفشان نزدیم دست تسلی | بغبار میرو و آرزو نکشیده دامن یار ما

نه بدامنی حیا رسد نه بدستگاه دعا رسد | چه شود به نسبت پا رسد کف دست آبله دار ما

چه خوشست عمر سبکعنان گذرد بدامن آنچنان | که چو صبح هردم امتحان نه فتد بر آئینه بار ما

چمن طبیعت بیدلم ادب آبیار شکفتگی | ز دو دست ساغر رنگ و بو نبد باغ غنچه بهار ما

نکته از قلندری پرسیدند که معرفت چیست گفت نتیجهٔ بیکاری که اگر شغلی دیگر دست بهم میداد هیچکس درین ورطهٔ خیال نمی افتاد رباعی گر قابل کسب عملی میزادیم

در ورطهٔ فکر خود نمی افتادیم | دیدیم که دست ما بجائی نرسد

از سعی جنون داد گریبان دادیم

غزل

| بنمود هستی بی اثر چه نقاب شق کنم از حیا

تو بمن نظری کنی که دمی عرق کنم از حیا | چو ز خاک لاله برون دمد قدحی شکسته بخون زند

هوسی گر از تو جنون کند بهمین نسق کنم از حیا | اگرم دهد خط امتحان هوس کتابت آسمان

مژه برهم آرم ازین و آن همه یکورق کنم از حیا | چکنم ز شوخی طبع دون قدحی نزد رقم جنون

که بهوس آن لب لعل گون سحری شفق کنم از حیا | ز تخیلی که براه دین غم باطلم شده همنشین

بمن این گمان نبرد یقین که خیال حق کنم از حیا | ز کمالم آنچه بهم رسد نه ز لوح نه ز قلم رسد

خط نقش پا برقم رسد که منش سبق کنم از حیا | بامید وصل تو نازنین همه را نثار دل است و دین

من بیدل و عرق جبین که چه در طبق کنم از حیا | نکته قرب الهی جنون دارد و قرب دنیا

هوش در اینجا دانشها مصروف تعلق اسبابست و آنجا هرچه غیر اوست فراموش در معاملات اهل دنیا با اهل الله راست نیاید و اطوار اصحاب شعور هم نسبت مجنون وضع نشاید رباعی

تنزیه خرابات هوس بیجا نیست

جز بر همت شعور در حضورش وا نیست | ای خواجه مکن آرزوی دولت فقر

سقف و دیوار زرنگار اینجا نیست

غزل

| ره مقصد یکنگهست بس بخیال می پهری عبث

تو بهیچ شعبه نمیرسی چه نشسته میکندی عبث | ز فسانه سازی این و آن که رسد بمعنی بی نشان

نه شکسته بال و پریدن هوای او نه پری عبث
که درین ستمکده خار پا نکشیده گل سپری عبث
همه دل بخیال خود که تو ئی همین قدری عبث
چو یقین زند در امتحان پی عمر در سپری عبث
دل شیشه گر بصفا رسد نه طپد بو هم پری عبث
چه قدر ستمکش مبهمی که چنین نه و تری عبث
چه تشخصی چه تعینی که خودی غلط وگری عبث
بنظر نه و بگو سها زنیا نه دربدری عبث

ز زبان شمع خیال کن سخنی است عبرت انجمن
چمن صفا و کدورتی می جام معنی و صورتی
هوس جهان تعلقی سر و برگ حرص و تملقی
نکهت بجود چو فرا رسد بحقیقت همه وارس
چو هوا ز کسوت شبنمی نه شکسته نه فراهمی
نه حقیقت تو یقین نشان نه مجازت آئینه گمان
خجلم ز رنگ حقیقتت که چو حرف بیدل بیزبان

نکته اعتبارات خضر در نوع انسانی

ظهور نشئه ایست که بهرچه مخطور باطنش گردد هرچند آثار وقوعش ظاهر بفساد و شر متعلق باشد اما تأمل در اقدام آن جایز ندارد و بی اختیار بحکم مقدور از قوه بفعل آرد و شعار نیرنگ گل کردن تشخص که خطرات قلبی را بامواج مروج کونی موازنه نماید و آنچه مطابق خیر بیند کار فرماید

رباعی

گل کرد درین چمن بصد رنگ صفات
زان شخص مدان غیر ظهور خطرات
عنقا شوم تا گرد من باید سراغ دامنت
یک ریشهٔ شوخی نزد تخم دو عالم خرمنت
جان صد عرق آب بقا گل کرد لطف تنت
بی پردگی دیوانه طرح نقاب افگندنت
خاکستر پروانه محو چراغ اینت
نه آسمان گل در بغل یک برگ سبز گلشنت
شور دو عالم کاف و نون یک لب بحرف آوردنت
در نور شمعت مضمحل فانوسی پیراهنت
ما را بجا کرد آشنا هنگامهٔ من با منت

تشخص است حقیقت تنزه مرآت
قول و هر فعلی که مشعر خیر و شر است
غزل
ای پرفشان چون بوی گل نیرنگی از پیرانت
با صد حدوث کیف و کم از مزرع نازقدم
تنزیه صد شبنم حیا پرورده تشبیه تو
تجدید ناز آشفته رنگ لباس آرائیت
در وادی شوق یقین صد طور موسی آفرین
در نو بهار لم یزل جوشیده از باغ ازل
دل را بحیرت کرده خون از عقل رد برق جنون
هر جا برون جوشیده خود را بخود پوشیده
جوش محیط کبریا بر قطره بست آئینه ها
نه عشق دانم نی هوس شوق تو ام سر تا بس

ای صبح یک عالم نفس اندیشهٔ دل مکنت
حسن حقیقت روبرو شمعی فضول آئینه جو
بیدل چه پرواز و بگوای یافتن یا جستنت
نکته در اعتبار ستان نتایج عنصری

حقیقت خود را یک شخص تصور باید نمود که مرتبهٔ جماد طبیعت بحکم ثبوت جوهر خفا و مرتبهٔ هیولای آن میدان نشو و نما مرتبهٔ عرض پیکر باظهار قدرت حس و حرکات و مرتبهٔ انسان شخص مصور باعتبار فطرت جامع آیات رباعی گر هست جمال آئینات در زنگست

ور نامیه شوق تو بعرض رنگ است
حیوان آثار ناشناسائی تست
ای رمز عیان این چه بلا نیرنگ است
محمل داماں خاک خوابگه ناز بیدل است
آغوش چرخ شوخی انداز بیدل است
شور جهات گرد تک و تاز بیدل است
این هفت پرده پردهٔ از ساز بیدل است
بر هر چه گوش می نهی آواز بیدل است
میا عبث بنام پری بال میزنند
آئینه هرزه پرور تمثال میزنند
خلقی غبار وهم بغربال میزنند
در عالمی که وحشت دل بال میزند
عنقا پر شکستهٔ پرواز بیدل است
بی پرتو است جوهر این شمع بی لگن
نیرنگ میکند گل ازین بی نشان چمن
کس نیست بی برو که درین حیرت انجمن
نی ساز حرف و صوت نه آهنگ ما و من
آئینهٔ خیال که غماز بیدل است
ای بی طراوت از اثر شبنم عدم
از بستر غرور نگیری کم عدم
هوشت چه رمز واکشد از عالم عدم
ناگشته خاک کس نشود محرم عدم
انجام هر چه وارسی آغاز بیدل است
یاران وداع انجمن وهم وطن کنید
روزی دو در قلمرو حیرت وطن کنید
در بیخودی تهیهٔ سیر چمن کنید
آئینه بشکنید و تماشای من کنید
رنگ شکسته پردهٔ گلزار بیدل است
گر ربط نسخهای تعین بهم زنید
با انتخاب لوح وجود و عدم زنید
جز دل بهر چه در نظر آید قلم زنید
هرگاه بی نیازی همت رقم زنید
دل نیز نکتهٔ قلم انداز بیدل است
حسن ازل خیال پر است حجاب نیست
با شبپره معاملهٔ آفتاب نیست
گر دیدهٔ یقین تو محجوب خواب نیست

یک قطره زین محیط تهی از حباب نیست
گویی شکوه عجز ادب کیش می برد
آب محیط از کف درویش میبرد
در کاستن فزودن اعجاز بیدل است
خاموشی است محرم از راز محرمی
بیدل هم از برون کدهٔ راز بیدل است

هر جا دل آئینه پرداز بیدل است
اقبال کم زدن گرو از بیش می برد
صفر از ملا حساب بری پیش می برد
آنجا که سرمه میدمد از ساز محرمی
تسکین برد خیال ز آواز محرمی

نکته در افراد نوع انسانی بر طبایعی که حکم آشنائی کونی غالبست ناگزیر است از سامان تدبیر و تلاش و از مرجحه که تأثیر اسماء الهی است تسلط دارد بی اختیار در عذر تحصیل معاش زیرا که مستلزم تعلق تشبیه تردد آرائیست و خاص نسبت تنزیه وارستگی و بی پروائی رباعی عالم مشغول حاصل فضل و هنر

منعم سرگرم دستگاه کر و فر
بیکاری وضع بیدلان افتاده است
یک پرده ز ساز این و آن نازکتر

غزل

اگر سر را به سحر آرم شکست رنگم اثر گیرد
جز این که یارب درین گلستان به نوایم شکر نگیرد
چو شبنم پای رفتنی کو اگر محیطم به سر نگیرد
کسی چو آغوش بی نشانم چو اشکم از خاک برنگیرد
مباد شرم نفس درازی عنان این بیخبر نگیرد
طپید بیچون خفته خوابناکی که سایه اش زیر پر نگیرد
چه ممکن است اینکه رشته ما چو عقده لیر و گهر نگیرد
ز هر چه گیرد دغا نخواهد ز هر چه گردد جدا نگیرد
گلی که تغییر رنگ دارد چراغش در آب زر نگیرد
چو شیشه بر سنگ خورد سازش کسی جز شیشه گر نگیرد
تو هم به این ننگ دامن افشان که چین دامن کمر نگیرد
چو شمع خاموش ترک سر گیر تا هوایت به سر نگیرد

من آن غبارم که حکم نقشم به هیچ عنوان دگر نگیرد
نشد ز سازم به هیچ عنوان جنون خروشی که گرد او نشاند
باین گرانی که دارد امروز رخت چندین خیال و وهم
براه یاسی است سعی کامم که گر بلغزم رسد خرامم
دل از فسون امل طرازی رهی گرفته است هرزه تاز
نگاه غفلت کمین ما را کنار مژگان نشد میسر
چو موج عمر یست سعی ما را تلاش شوخ ادب تقاضا
خوشا غبار مشربی که طبعش به حکم اقبال بی نیازی
اگر ز معمار دهر باشد بنای انصاف را ثباتی
دلی که پرورده آب نازش به تیغ عشق کی گدازش
گذشت مجنون ز صبح عریان چو نالهٔ آزاد زین بیابان
قبول سرمایه تعلق کمین گه آفت است بیدل

نکته نبوت امریست معین مکشوف مراتب

جمال و ولایت حقیقی بهم مستتر پرده جلال فهم بر هر چه معین باشد زحمت تاویل نه پسندد

و درک آنچه مبهم است بی تأمل صورت نه بندد غزل اگر دماغم درین چمنستان غبار شرم عدم نگیرد

زچشمک ذره جام گیرم بآن شکوهی که جم نگیرد

کسی ز قدرت چه وانگارد که دست خود را قلم نگیرد

کمال میزان اعتبارم نشست کز ذره کم نگیرد

که نام اقبال بی نیازی لبی که نا بد بهم نگیرد

حذر که با دو ماغت آخر برنج نفخ شکم نگیرد

که آمد و رفت این نفسها بجاده تیغ تو دم نگیرد

چو سنگ در کارگاه مینا گر آب گردد کرم نگیرد

که خاک ناگشته کس درین ره سراغ نقش قدم نگیرد

چه ساز د آوازه در دل که راه دیر و حرم نگیرد

که منت سربلندی آنجا کسی بدوش علم نگیرد

کشیده ام بار هر دو عالم بهشت پائی که خم نگیرد

کسی کزین جلوه شرم دارد شکست آئینه کم نگیرد

بصفحه گر نام او نویسم بجز غبار از رقم نگیرد غزل

ز بوی گل تا نوای بلبل فدای تمهید گفتگویت

چو رنگ رفتم ز خویش دیگر چه رنگ باشد نثار رویت

هنوز دارد خط غبارم شکسته کلک آرزویت

بزیر پایت مگر بیابم دلی که گم کرده ام بکویت

چو ماه نو نقش جام بند دلبی که تر شد بآب جویت

رساست سررشته قفس هم بقدر افسون جستجویت

بگرد نقاش شوق گردم که میکشد حیرتم بسویت

که خواهد از جبهه تر من چو گل عرق کرد خاک کویت

درآن بستان که سعی گردون محک دهد خط کهکشان

درین قلمرو کف غبارم بهیچکس همسری ندارم

نفس بخمیازه میگذاری بساز نقش نگین نیازی

نصیبی از عافیت ندارد حباب بحر غرور بودن

زعرصه اعتبار گوی سرسلامت توان ربودن

باین درستی که طبع غافل خطاست تلمیذ انفعالش

زرفته از خود ندارد امکان بمعنی رفتگان رسیدن

خیال نامحرمان گریبان دواند ما را بصد بیابان

گزیده ما اقبال همت ما فزونی عرصه نیازی

اگر بنازم بزور همت نیم خجالت کش غرابت

دل است منظور بی نیازی ز غفلت آزرده اش نسازی

ندارد این مکتب تعین کدورت آشناگری چو بیدل

زهی چمن ساز صبح فطرت تبسم لعل مهر جویت

سحر زهی در آمد از در پیام گلزار وصل در بر

بهوای سرمشق انتظارم زخاک کشتن چه باک دارم

بجست و جو هر طرف شتابم همان جنون دارد اضطرابم

ز گلشنت ریشه بخندد که چرخش افسردگی پسندد

بعشق نازد دل هوس هم ببالد از شعله خار و خس هم

باین ضعیفی که بار دردم شکسته در طبع تنگ بندم

ز سجده خجلت آور من چه ناز خدمت کشد سر من

اگر بهارم تو آبیاری وگر خزانم تو شعله کاری

ز حیرت من خبر نداری بیارم آینه رو برویت | کجاست مضمون اعتباری که بیدل انشا کند نثاری
بضاعتم شکر نزاری که الکنم پیش تا زرویت غزل | اگر گلشن ز ناز گردد قد بلند تو جلوه فرما
ز بسکه سر موج خجلت شود نمایان چو می ز مینا | ز چشم مست تو گر بیابد قبول کیفیت نگاهی
طپید رستی بروی آ[illegible]ش چو جوهر چو موج صهبا | نخوانده طفل جنون مزاحم خطی ز پست و بلندی
شوم فلاطون ملک دانش اگر شناسم سر از کف پا | بهیچ صورت ز دور گردون نصیب ما نیست سربلندی
ز بعد مردن مگر نسیمی غبار ما را برد ببالا | نه شام ما را سحر نویدی نه صبح ما را دم سفیدی
چو حاصل ماست نا امیدی غبار دنیا بفرق عقبی | رمیدی از دیده بی تامل گذشتی آخر بصد تغافل
اگر ندیدی طپیدن دل شنیدنی داشت ناله ما | بهر کجا ناز سر برآرد نیاز هم پا کمی ندارد
تو و خرامی و صد تغافل من و نگاهی و صد تمنا | ز غنچه او دمید بیدل بهار خطی نظر فریبی
بعجز حسن گشت آخر رگ زمرد ز لعل پیدا | تکلف فطرت آدمی در توهم آباد خیر

و شر آئینه تفرقه پرداخته که تمثال جمعیت دو چار تخیلش تواند نمود و در چار سوی معاملات نفع و ضرر دکان سودائی نیاراسته که بسودی از نقد و جنس عافیت چشم تواند گشود اعانت فضل حق بصیقل حضور عرفان پردازد تا ازین آئینه ننگ زنگار برداریم و غبار مطلق بساط یقینی طرح نماید تا بروی این دکان درهای اعتبار برآریم رباعی

فردوس باتفاق ارباب علوم | انسوی ثوابت و بروج است و نجوم
یعنی این سعد و نحس تا در نظر است | عیشت نا ممکن است راحت معدوم نا مطبوع
بکدام فرصت ازین چمن هوس از فضولی اثر کشد | شب خون بعمر خضر زنم که نفس شراب سحر کشد
نشد آنچه از دل گرم کس تسلی کشدم هوس | بطپم در آئینه چون نفس که ز جوهرم ته پر کشد
نه گرفت گردن آسمان سر راه هرزه چرایم | نگرم تامل نقش پا مژه به پیش نظر کشد
دل آرمیده بخون مکش ز تلاش منصب عزتی | که فلک بریشته گوهرت نکشد قناعت اگر کشد
ز لب فصیح وفا بیان بحدیث کین نه بی زبان | ستمست حنظل اگر کشی تبرزولی که شکر کشد
نه پسندی ای فلک آنقدر خلل طبیعت و حشم | که چو موج آبله پای غم ز انفعال گهر کشد
ز کمال طینت منفعل بچه رنگ عرض اثر دهم | مگر از حیا عرقی کنم که مرا ز پرده بدر کشد

بسجده‌ای که شهید او کشد انتظار مراد دل | چو سحر نفس زده از کفن که شگوفه بثمر کشد
بسجود درگهش ای عرق تو ز بی‌نمی منما تری | که مبا دا سعی جبین من بفشار دامن تر کشد
نظری چو دانه درین چمن بخیال ریشه شکسته‌ام | بتأملم آن همه دو رهست که قدم ز آبله سر کشد
سر و برگ همت می‌کشی زده داغ بیدل ما طلب | که چو شمع از همهٔ خود قدح آفریده در کشد

نکته تقوی اهل دنیا منحصر است بر دامن از لوث ظاهر چیدن باحتیاط شرایط صوم و صلوة و تقوی اهل عقبی منع نفس از شغل مناهی بطلب درجات منزجات و تقوی اهل الله باز داشتن دل از خطرات اسما و صفات بپاس ناموس تنزه ذات رباعی

گر تشنهٔ دستگاه فقر تو رساست | از هر چه جز اوست رنج مخمور رهاست
ای ذات پرست از فضولی بگذر | اللهی را رحیم و رحمن چه بلاست مخمس

که نمود هرزه معاشیت که تتبع من و تو کنی | که شکست ساز تأملت که بهر ترانه غلو کنی
ز هوای غفلت دون عبث چه بلاست یکه تو خون کنی | نفسی ز عجز هوس اگر بدل گداخته جو کنی
شکن کلاه نه آسمان دمد از سریکه فرو کنی | بخیال میگذرد زبان ببهار عالم بیخبر
تو هم از تخیل عبرتی بشکن خمار جنون اثر | بکجاست همت بی‌نیاز و صفای آئینه در نظر
ز نهال مزرع مدعا دل جمع میدهدت ثمر | همین قدر که تصور کف دست و رستن مو کنی
تویی آنکه شوق تو میزند قدح یقین و وهم و گمان | تویی آنکه عزم تو میدهد بهزار علم و جنون عنان
تک و تاز فطرت خودبین سر و کار قدرت خودبنان | چه سواد عالم جزو و کل چه جهان محفل کن فکان
همه دل که دل بکجا نهی همه رو که رو بچه سو کنی | عملی که سرمهٔ عبرتی بخروش چون و چرا رسد
ادبی که بوی تأملی بدماغ سر بهوا رسد | سر و برگ نشئهٔ معنوی بدماغ هرزه کجا رسد
اثر قبول طبایعت چو فی آنزمان بنوا رسد | که بقدر بند جوارحت مدد فشار گلو کنی
بخیال کعبه جنون مکن نه رهست پیش و نه رهنما | بکجاست مقصد دیگرت منشین بیا د بسر درآ
کسی از تلاش هوس نشد بحصول کام دل آشنا | ز سراب عرق تردی بامید چشمهٔ مدعا
مگر انفعال حقیقت عرقی کند که وضو کنی | گرهی به بند قبای تست اگر آگهی بگشا دده
الی که راه تو میزند به بقیع دل دل شاده | خط اعتبار تعینت بغبار رفته ز باد ده

چو سحر جریده ما و من بخیال هیچ مباد ده — بکجاست رشته فرصتی که تو جیب پاره رفو کنی
نیم آنکه طبع سلیم را بر خلق موعظه خوان کنم — بکمین عبرت مرد و زن ز فنون چیده دکان کنم
نه فسون نیاز یقین بهم نه فسانه نذر گمان کنم — ز کمال کارگه وفا عملی است بر تو عیان کنم
بد کس مخواه از این عمل همه گر ز بدی که نکو کنی — چه شگوفها که نمید مدز بهار عبرت آب و گل
بهوای عالم نیستی همه پرفشان و عنان گسل — ثمری شگفتگیش نگون اثر طراوت آن خجل کنی
ز چنین زیان کده هوس که شود همگی مقام دل — بهزار ریشه دود نفس که تو یکدو ناله نمو کنی
نه فنا دفطرت غنچه بخیال محرمی چمن — نکشید آینه شمع هم بحضور معنی انجمن
بکسی نمیرسد از کسی اثر سرایت علم و فن — چه ترانه نوحه ساز من سخنی است بشنو و دم مزن
نه تو آن خطی که بخوانمت نه من آن گلم که تو بو کنی — ز حضور آینهٔ یقین بغبار شبهه مده نظر
طرب مقابل جستجو بهزار سلسله در بدر — بعیان خطاب نهان مکن ز نهان عتاب عیان مبر
بی استعاره مدد عبث چو خیال بیدل بخبر — تو ز خود نرفته آنقدر که مرا تصور او کنی

نکته طبایع را تقلید اوضاع یکدگر رهزن تحقیق است و طبیعت عادات و رسوم مانع سرمنزل توفیق اکثر استعدادها در حجاب قوه از فعل محروم ماند و یکی از آنها عنان خیال بعرصهٔ وقوع نگرداند فرصت سر زانوی آنقدر دور نباخته که بسعی دستهای برهم سوده آوارش توان داد و کلفت تضییع اوقات بر روی حقیقت دیواری بر نیاورده که بچاکهای گریبان ندامت راهی توان گشاد جمعیت دل بشرط عزلت همه را میسر است اگر همصحبتان معذور دارند و مطالعهٔ نسخهٔ تسلی هر کس در بغل دارد اگر بمدرسان بحال خود واگذارند آب در هر طبعیکه راه قوت یافت مائل تکلیف تری نمود و آتش بر هر مزاجی که غالب افتاد همه گرم دکان حرارت گشودن دیر بازا بحکم تسلط سر از جیب بر نیاورده در خروش ناقوس غوطه خوار بیست و سبحه یا بزاهر حساب دارک نفس ناگردیده همان تعلقه سبحه شماری نه برهمن را از کشاکش دام اختلاط زنار تعلق بگسیختن تا بحال توفیق شد که ناقوس دیرستان فطرت چه آهنگ دارد و نه شیخ را از آفات رجوع خلق بحصار تنهائی گریختن تا فهم نماید که لبیک طپیدنگاه کعبهٔ دل چه سبحه میشمارد ناچار

نقدیکه در گره خویش نبسته اند از کیسهٔ غیر میشمارند و سریکه بخیال خود نمیدند دیده اند از گریبان دیگران برمی آرند از غلغل آباد افتاده این و آن مگر در پناه خاموشی گریزی تا بی تقلید نما حرفی توانی فهمید و از صدمهٔ زاغوستان هم وطن گوش التجا گیری تا از پردهٔ غیب نوائی توانی شنید

نظم

انکاری غیر باش تصدیق ایست ... واگر بیدل دلیل توفیق این است

تبعیت خلق از حقت غافل کرد ... ترک تقلید گیر تحقیق نیست

غزل

شده فهم عالمی ز تلاش هرزه قدم غلط ... نه پاست کعبه و دیر اگر نکنیم راه عدم غلط

بغبار مرحلهٔ هوس اثر نفس نشگافت کس ... بکجا رسد پی شکری که کند نشان علم غلط

نرسید محضر زندگی به ثبوت محکمهٔ یقین ... که گواه دعوی باطلی تو دروغ بود و قسم غلط

ز صفای شیشهٔ طلب پری که رهی گمان تعین پری ... تو بر آب میفکنی تری من و تست هر دو بهم غلط

بنمود شخص معینت در عکس زد دم امتحان ... چه خطی که شد ز تامل تو کتاب آینه هم غلط

ز تمیز جاده و منزلت الم نرد تو نیک و بد ... خط پا بدایره میرسد سر اگر شود بقدم غلط

من و مای مکتب آب و گل همه است تا اگر کندت خجل ... بندامت ابدی مکش سبقی که گشته دو دم غلط

خط سرنوشت من آب شد ز تراوش عرق حیا ... چو نقوش معنی روشنی که شود بکاغذ نم غلط

اگر آبم آب رخ گهر و گر آتش آتش رنگ زر ... تو آشنا نیم آنقدر که دوئی کند بخودم غلط

من بیدل آنقدر از جنون بخیال هرزه تنیده ام ... رقم جریدهٔ مدعا غلط است اگر نکنم غلط

نکته

عارفی داشت درس نسخهٔ دید ... سائلی معنی حیا پرسید

گفت در خود نگاه دزدیدن ... یعنی از غیر چشم پوشیدن

نکته افعال مردان را بر مقدمهٔ اقوالشان حکم شمشیرگاه میباید که بحریف مقابل برسد مژگان دست بر هوا نیارد و چون ناوک نشست صاف تا به نشان گردی بخندگوشها با تمیاز صدای هرزه نپرداز د معنی این نسخه بیانی نیست بهوس قیل و قال ورق گردان تشویش زبان مباش و آهنگ این ساز زیر و بمی نمیخواهد به نفس آرائی حرف و صوت پردهٔ نای گلو مخراش بفتوای انصاف زمین گیران امتحانگاه طاقت اگر سراپا تسلیم هستی نتوانند گردید باری آنقدر که خاک گردند که زبان دعوی در سرمه توانند خوابانید در عالم ناتوانی

جرأت عبارت ثناز خانیست و در مقام عاجزی شوخی عرض بندهٔ بیحیائی

غزل

آنها که چشم بر گل تحقیق وا کنند — از هر چه غیر رنگ نگردد حیا کنند
در مبحثی که غیر خموشی علاج نیست — پر هرزه است تکیه بچون و چرا کنند
عریان تنان بمعرض انکار پیرهن — تصویر جامهٔ که ندارد قبا کنند
شور غبار ما ز نفس هم فزونتر است — چون سرمه چند نفی عروج صدا کنند
زین نارسائی که بجز وهم نمیرسید — پرواز تا کی آن طرف کبریا کنند
جولانگه خیال جهان جای خنده است — لنگان دلی که طعنهٔ وضع عصا کنند
خلقی درین جنون کده دارد گمان هوش — تا محرم یقین بحقیقت گرا کنند

غزل

عملی که سر بهوا خم از همه پیکرت بدر آورد — نه چو موج جنون بهار سر قدم از سرت بدر آورد
ببضاعت هوس آنقدر مگشا دکان فضولیت — که چو رنگ باخته وسعت پرت از برت بدر آورد
بگذر ز شیوهٔ علم و فن در پیر میکده بوسه زن — که ز قید عالم وهم و ظن بدو ساغرت بدر آورد
ز خیال الفت خانمان بدر آ که شحنهٔ امتحان — نفسی اگر دهدت امان دم دیگرت بدر آورد
بقبول ورد مطلب سبب که غرور حرج جنون حسب — بدریکه خواندت از ادب ز جهان درت بدر آورد
بوقار گر نه سبکسری حذر از غرور سروری — که مباد خفت لاغری رگ جوهرت بدر آورد
اثر وفا ندهد بقا سحجار رنشه مدعا — نگهی که گردش رنگ ما خط ساغرت بدر آورد
ز طواف کعبه که میرسد بحضور مقصد آرزو — من و سجدهٔ پس زانوئی که سر از درت بدر آورد
ندهد تأمل انس و جان بلطافت بدنت نشان — مگر آنکه جامهٔ رنگ ما عرق از برت بدر آورد
من بیدل از خم طره ات بکجا روم که سپهر هم — سر خود بخواب عدم زند که ز چنبرت بدر آورد

نکته صحبت دانا در عالمی که معموری سوادش بغبار غفلت است عطیه ایست غیبی و موانست عرفان در محفلی که آرایش فروغش بکدورت نسیان است غنیمتی است لاریبی جانی بفکر تن پرور بها مرده است و اندیشهٔ ما حصل زندگی کراست و عالمی را در شکنجهٔ خودپرستی افسرده رهائی از چنگ طبیعت کجاست درین انجمن از هجوم تاریکی دلها شمعی روشن نمیتوان کرد و از غلبهٔ اتفاقی طبایع شرکان هم نمیتوان آورد اینجا سودای خبث و عیب

دو ودود ماغ کمال است و وسوسهٔ حرص و حسد چنگ پیراهن خیال تا چشم بالتفات هم گشوده اند آبروی مروتی که دارند ریخته است و طالب بحدیث موافقت باز نکرده اند شیرازهٔ اخلاص که دلبستهٔ انگیختهٔ جمعیتها پیش از تفرقه دام اندوه و کلفت و اختلاطها پیش از جدائی مایهٔ یاس و ندامت ساز گفتگوها مربوط شکوهٔ عمرو و زید همت جستجوها مصروف مکر و کید برین تقدیر درجمعی که احتمال جمعیتی توان یافت از ساز تفرقه آهنگ این مقام نباید اندیشید و در صحبتی که استشمام الفتی توان کرد از نتایج وحشت حصول این انجمن نمیتوان فهمید غزل

درجهان خلق از هر خلقتی آدم کم است
باز در اصناف آدم آدم محرم کم است

بوی انسی در مزاج دهر نتوان یافتن
آنسوی این انجمن گو باش در عالم کم است

با چنین موجی که عالم غرقهٔ طوفان اوست
در جبینهای مروت احتمال نم کم است

بس که مردم تیغ در جیب نفس پرورده اند
زخم چندانی که خواهی جمع کن مرهم کم است

حرف نامنظور دل یک نقطه هم بیش است و بس
معنی دلخواه اگر صد نسخه باشد هم کم است

از ازل این بیش و کم دارد خروش امروز نیست
اینکه خواندم بیش بیش است اینکه گفتم کم کم است

غزل

چه رسد زنشهٔ معنوی بدماغ پیچش بیخبر
زپری پیامی اگر بری بدکان شیشه گران گذر

در اعتبار اگر زنی مگذر ز ساز فسردنی
که بکام حاصل مدعا بتلاش ریشه رسد ثمر

بوداع قافلهٔ هوس دل جمع نافه کش تو بس
نگذشت محمل موج کس ز محیط جز بهل گهر

نگهی که در چمن ادب هوس انتظار چه عبرتی
چو سحر ز چاک دل آبده بگلی که خنده زند بـ

چو سرشک تا نکشی تری بگذر ز جلوهٔ خودسری
ستم است رنج قدم بری بخرام آبله در نظر

بشمار عیب گذشتگان نگشا زهم لب تر زبان
اگر از حیا نگذشتهٔ بفسانه پردهٔ کس مدر

سر و برگ فرصت آگهی همه سوخت غفلت گفتگو
چو چراغ انجمن نفس بفسانه شد شب ما سحر

غم بی تمیزی عافیت نشود ندامت هوش بس
بچه سنگ کوبم از آرزو سر ناکشیده بزیر پر

هوس حلاوت این چمن نسزد بجبهه گره زدن
بهوا چه خطا که نمیکشد تری از طبیعت نیشکر

نرسیده دامن همتی بتظلم غم بیکسی
زده ایم دست بریده بر زمین چو بهله پی کمر

بصفی که تیغ اشارتش کند امتحان جفاکشان
فکند جنون گذشتگی سر بیدل از همه بیشتر

نکته نفس رحمانی که اصطلاح اهل تحقیق منشاء آلهی کلیش نامیده اند و مصدر حقایق موجودات کلی و جزوی معین گردانیده فی الحقیقت حقیقت سخن است و رغبت و ارواح و امثال و اشباح که عناصر ظهور کیفیات اوست دایر و لایزال در هر مرتبهٔ باعتبار خاص شوخیهای تعینش سایر عالم غیبش بمنزلهٔ جزو ناریست با نور هویت مطلق پیوسته که مدرکه را در استفهام آن کیفیت محض توهم کردن است و ارواح یعنی جزو هوائیش معنی بسیط باحاطهٔ تعلق آوردن است و در امثال بحکم جزو مائی افسانهٔ امواج شنیدن در اشباح بغلبهٔ جزو ترابی نقوش کماهیتش محسوس دیدن تلاش تشخص ظهورش در هر مقامیکه قدم شوق میساید بقدر تعین مراتب خود را باسمی وا میستاید چه ارواح و چه اجسام چه عناصر و چه اجرام رباعی

آن نغمهٔ بی نشانی پردهٔ راز کانسان زنوای اوست مخرج پرداز
در آیینه جماد موج رنگ است در طبع نبات بوی حیوان آواز

نکهته آتش در طبع جماد برق آن حقیقت است چراغ افروز خلوتخانهٔ غیب و هوا در مزاج نبات نفس زدن آن اسرار یعنی ریاحین بارواح بی شبه و ریب صدا در طینت حیوان نمود مثالش در تمهید عرض مراتب و مدارج و سخن در ذات انسان شهود جسمانیش کسوت آرای دستگاه مخارج پس آفاق معمای سخن است اما نامفتوح و انسان عبارت در کمال تصریح و وضوح هرگاه تامل که گریبان اسرار موالید و عناصر است و زانوی خیال ظاهر و باطن بتحقیق آن نفس توجه نگارد نقاب جمیع مراتبش از انفاس هو هو منه خود بر میدارد یعنی نفس انسانی در جهان نیرنگی دل مادهٔ ظهور اسماست و در فضای ارادت تکلم بباطن نشاء ارواح بال گشا تا از کام و زبان میل تراوشش هیمایه کیفیت مثالش حاصل است و چون در صورت خطوط و سطور مرئی میگردد عالم اجسامش منزل مثنوی

نفس در عبارات صرف است و بس بهر رنگ آفاق حرف است و بس
چو بی پرده شد حرف پیراهن است حقیقت که آن سوی ما و من است
که آخر در انسان نمودار شد چه مقدار بیتاب اظهار شد
بتحقیق خویش است پیچیدنش در انسان نمودار گردیدنش
در اینجا معانی چه و کو صور

خیالی است از خود برآورده سر
خفامیز نه موج اظهار چیست
تو هم در نفس بر نفس میخرام
ازین بیش جیب تو هم مدر
همان در خفای دوام خودی
چو هموار شد صرف و مضروف هیچ مخمس
با دامن خیال سفید و سیاه گیر
مژگان گشا جهان ته بال نگاه گیر
کنج قناعت چمن عیش مسکن است
درس سواد فقر ازین نسخه روشن است
اقبال کو کلاغ به بخت سیاه گیر
تهمت گر خطای نهان و عیان تو ئی
ای غرهٔ تمیز وبال جهان تو ئی
عالم جنون ترانهٔ شوق قیامت است
جائیکه جهد عاری و قدرت ندامت است
رنگی بگردش آمدهٔ را پناه گیر
ای گرد صبح زین چمنستان برون خرام
با دل چه الفت است نفس را درین مقام
ای دشمن خموشی اگر خیره سر نهٔ
هرچند در محیط تأمل گهر نهٔ
خود را دمی عرق کن و بر روی ماه گیر
نشکن بعجز گردن مینای ستیت
آه از بلند ریختن شمع بنیت

فریب است یکسر نمود ار چیست
زبادی بباد یست عرض پیام
نفس اصل نست ای زخود بیخبر
بهرجا تجلی پیام خود است
فتاده است در رشته و هم پیچ
حیف است گومیت ره خورشید و ماه گیر
لخت غبار وسعت این دامگاه گیر
صیدت بزیر پاست زشاهین کلاه گیر
بیدستگاهی انجمن نازخرمن است
بال هما زششجهتم سایه افکن است
ننگ کمال و نقص زمین و زمان توئی
اسلام و کفر نیست یقین یا گمان تو ئی
آئینه شکن و همه را بی گناه گیر
هرسو نظر بلند کنی گرد آفت است
آغوش بیخودی خط پرگار راحت است
پر غافلیست غرهٔ جمعیت دوام
میسوزی و نمیگذری زین خیال خام
منزل نشسته باش تو برخیز و راه گیر
از پاس راز عشق چرا صرفه بر نهٔ
آخر تو از حباب تنک مایه تر نهٔ
کم آفتست دستگه زیر دستیت
مغرور رفعتی و جنون کرده پستیت
چندانکه سر فراخته عمق چاه گیر

آزادگان ز دام تعلق گسسته اند
هستند و نیستند و اسیرند و بسته اند
در خانهای چشم سراغ نگاه گیر
نه وحشتی کزین چمن پاس پا کشم
ای باغبان خمار عدم تا کجا کشم
جاییکه وصف لعل تو تمهید مدعاست
اینجا خیال دعوی طبع روان کراست
گر نظمها بکنه زنی عذر خواه گیر
سقف هوس خمیدهٔ دیوار مایل است
دعوی گر این زمان همه عجز است باطلست

نقشی بکارگاه من و ما نه بسته اند
آنسوی عالمند به پشتیت نشسته اند
نه جرأت پری که سری بر هوا کشم
درمانده ایم و نیست مکانی که وا کشم
ما را بسایهٔ مژه های گیاه گیر
شوخی ز ظهور معنی اهل سخن خطاست
آئینه تا تأمل موج گهر حیاست
بیدل شباب رفته بعبرت مقابل است
بنیاد عمر بر طپش بال بسمل است
در سجده نیز قد دوتا را گواه گیر

نکته چشم پوشیده هر چند فردوس در قفس دارد آئینه دار کوریست و مژگان خوابیده اگر همه آفتابش زیر دامن خواهد دلیل بی نوریست اگر بخیهای مژگان از هم میتوان گسیخت نمک گریه برین زخمها باید ریخت وگرنه باین مینهٔ افسرده شمع نگاهی نتوان افروخت بطعمگی زاغ و زغن باید فروخت

قطعه

سیل اگر غافل شود آتش درس بنیاد ریز
یک کف خاکش کن و در رهگذار باد ریز
صورت مرگست رنگ خواب بر جبها دریز
هر چه میخواهد دلت زین خامهٔ بهزاد ریز
بر اثرهای تماشا هر چه بادا باد ریز

غزل

تو همین آئینه بودی بچه امید شکستی
اهل آشفت و ماغش تو شدی غره دوستی
گره دام تو گردید کمندی که گسستی
نفس آئینه غباریست درین کوچه که هستی

چشم خواب آلوده کلفت خانهٔ دربسته است
ورنه هر آئینه دار گوهر راز دل است
زندگی بیداریست ایثار جان پاک کن
رنگها در پردهٔ تحقیق مژگان خفته است
مدعا اینست کز سعی نظر غافل مباش
عبث ای دشمن تحقیق دل از وسوسه خستی
چه خیال است بقید جسد آزاد نشستن
مثل موج و گهر آئینه داریست در اینجا
تماشاگه فرصت نشوی محو فسردن
نگهی صرف تأمل نمودی چه کند کس

قدح نازتولبریز و واست مستی
دل ز انداز توافسون تغافل نه پسندد
بهوس چشمک نازی توکه آئینه بدستی
چون نفس مغتنم انگار پرافشانی وحشت
که بگرد دوجهان آب زدی گر تونشستی
ثمر لمعهٔ تحقیق نباید مژه بستن
حذر از خیرگی چشم بخورشید پرستی
بنگاه هست چو همت اثر اوج و نزولت
همه گرعرش سنائی مژه تاخم زده پستی
من اگر با همه کوشش بکناری نرسیدم
توهم ای موج درین بحرچه بستی چه شکستی
نفسی چند غنیمت شمرای دل بگذشتن
چه قدر مرحله طی شد که توآن آبله بستی
مژه بیهوده درین بزم گشودم من بیدل
بعدم راند چو شمعم عرق خجلت هستی
نکتهٔ آئینهٔ تحقیق مخبر است که هرچه از عالم

غیب بشهادة خواهد رسید و آنچه ازخفا بظهور خواهد انجامید حقیقت این کس محیط اسرار اوست و مرآت علامات و آثار اوست پریدن چشم پیش ازگل کردن تقدیر خیر و شر وطپیدن دل قبل ازظهور اسباب نفع و ضرر چون عقل جزوی بحسب اکتساب علوم امکانی مملو است از امتیاز مراتب شک و یقین ومحتاست بعبارات اوهام شبه وتلقین درحکم تحقیق ناگزیر اشتباه شماریست و در انکشاف رموز تعین بی اختیار تغیر نگاری اگر راهی بخلوت اسرار میتکافی حلقهٔ در تغیر نمیکردیدی واگر عقدهٔ شهاده میگشود بررشتهٔ تقدیر نمی تنید پس توآنی که جمیع حقایق بیواسطهٔ عقل برتو مکشوف است وتو بعلت امتیاز درشغل حجاب آرائی مصروف مانع شهود حقیقی همین معلومات عقل جزویست که ازاطوار یکدیگر کسب نموده نه عقل کلی که برکیفیت آن چشم دل نگشوده رباعی فریاد که دکان ستم واکردیم

خورشید بخاک تیره سوداکردیم
کثرت پیش ازتمیز ما وحدت بود
آئینه شدیم وعکس پیداکردیم
غزل که کشید دامن فطرتت که بیرون آمدی
توبهار عالم دیگری زکجا باین چمن آمدی
شجر حدیقهٔ آگهی سمست جیب جنون دردی
چه هوا به پرده زد آتشت که برون پیرهن آمدی
هوس تعلق صورتت زچه رو فتاده ضرورتی
برمیدی آنهمه از صمد که بملک برهمن آمدی
زعدم جدا نفتاده قدم دگرگشاده
نه سفر بهانه طراز شد نه قدم جنون تک وتاز شد
مگر انچه پیش خیال خود بخیال آمدن آمدی

بخودت همین مژه باز که بغربت از وطن آمدی
عدم آبگینه بسنگ زد که تو قابل سخن آمدی
که چو تار سبحه ز یک زبان بطواف صد دهن آمدی
که درین زیان کدهٔ فنا پی یکدو گز کفن آمدی
که چو شمع در بر انجمن ز چه بهر سوختن آمدی
من اگر بجای تو داشتم تو چسان بجای من آمدی
چه بلاست ذوق گهر شدن که چو موج خودشکن آمدی

نه لبی بزمزمه چنگ زد نه نفس در دل تنگ زد
چقدر تجرد معنیت بدر تصنع لفظ زد
چه شد اطلس فلکی قبا که درید آن ملکی ردا
ز خروش غیرت مرد و زن پر پاس میزند این سخن
ز مزاج سایه و آفتاب اثر دوئی نشکافتم
بهوس چو بیدل بیخبر در اعتبار جهان مزن

نکته نونیای طرز اعتبارات تا بعرض کهنگی دمیده است و تازگیهای ما و من تا بتکرار رسید افسردگی سر کشیده از وحشت انجامی انداز و عبارات سراسر این دیوان یک مقطع است صفت بیدماغان طریقهٔ خاموشی و از کم فرصتیهای زمان تا تمل جمیع اجزای این نسخه یک نقطهٔ سهوست غنیمت تغافل ادایان مکتب فراموشی اینجا معنی در ذهن صورت نبست که تا بفهمش وارسند ورق برنگردانند و لفظی در خارج مرقوم نگردید که تا مژه برهم زنند صفحهٔ بحک نرسانند نظم

هر چه دارد جهان بی بنیاد — مشت خاکیست در قلمرو باد
بی ثباتی بامتحان وقار — محمل میکشد بدوش غبار
بس که رنگ ثبات پرواز است — کوه با ناله همعنان تاز است
روشن است از حقیقت مبهم — شمع اندیشهٔ وجود و عدم
همه جهدیم و مدعا مجهول — جمله هوشیم و آگهی معزول
جهد ما حرکت طبیعی ماست — مدعای غبار ما پیداست
هرچه از خلق عرض زشت و نکوست — عکس آئینهٔ حقیقت اوست
خلق موهوم را چه علم و چه فن — شخص معدوم را چه ما و چه من
گر فکندی نظر بمعنی خویش — تا ز فطرت نبردی اینهمه پیش
شخص جائی که گل کند معدوم — عکس معلوم حکم آن معلوم
هستی کز دل عدم گل کرد — هم عدم بایدش تخیل کرد

در عدم ناز هستی است اینجا
یاران هوس عشق فسون کار نماند
اقبال جهان بگذر و ادبار نماند
رنگیست درین باغ که بسیار نماند
از سر هوس غیر تغافل نه پسندید
بر گردنش آنچه فرصت نتوان چید
تا تخم هوس ریشه گر علم و عمل نیست
جائی که ابد پردهٔ وهم است ازل نیست
این عقده اگر وا شود آن تار نماند
گل باغ طرب می شمرد چاک قفس را
پیمانهٔ غفلت چه فروغست هوس را
گر صبح کشد بال زباد مژهٔ تست
هر سو فکنی چشم سواد مژهٔ تست
صحرا دمد از خانه چو دیوار نماند
تا ناقه ز بار زر و سیمت نشود ریش
اینجا چه الم میکشی و میروی از خویش
تا چند کشی زحمت کر و فر دنیا
ختم هوس پوچ کن از خویش برون آ
هر گه که تو ماندی همه یکبار نماند
ور بیضه تصور کنی افشاندن بال است
در عالم نیرنگ اقامت چه خیال است
این وادی عشق است مقام دگری نیست
اینجاست که کس را مقام دگری نیست

در دل تاک مستی است اینجا **مخمس**
ننگ آب شود عاقبت و عار نماند
آخر الم و عیش گل و خار نماند
هر دیده که آئینهٔ این معرکه گردید
پر بیخودی آراست بهار گل تجدید
امسال همانست که چون پار نماند
در گلشن آزادیت آثار خلل نیست
جز غفلت دل مایهٔ ایجاد امل نیست
دل مرکز آرام گرفتست نفس را
زنگ آئینه پرداخته اینجا همه کس را
شمع است سیاهی چو شب تار نماند
ور شام دمد موی ز یاد مژهٔ تست
رمز دو جهان بست و گشاد مژهٔ تست
مپسند ز اسباب ستم بر دل درویش
آهنگ کدورت بچه راهست بیندیش
زان پیش سبک شو که خر و بار نماند
تا کی روی از هوش بافسانهٔ عقبی
فرصت ثمر تست چه امروز و چه فردا
گر خانه شماری سفرهای تو دال است
اندیشهٔ آرام درین ورطه محال است
اینجا چو صدا صورت کهسار نماند
تا منزل رهرو همه جز ساز بری نیست
در طور گر امروز ز موسیٰ اثری نیست

فرد است که از طور هم آثار نماند
گنجی که زر انباشت بتشویش محک رفت
افسانه شد آن دور که عیسی بفلک رفت
گر گل نبود محرم او بار شکفتن
کو سرو چه قمری همه چین بسته بدامن
منصور نماند است سر دار نماند
بر فهم جنون فطرت خویش آنهمه مشکن
باید همه را هیچ و ازین کوچه گذشتن
هرجاست تشابه آئینه پرداز است
کوتاه کنم سلسلهٔ وهم دراز است
گر یار چه دلدار چه اغیار نماند
تا وضع جسد آئینهٔ الفت جان است
بی ریشه پراگندگی دانه عیان است
جز قید درین انجمن آسوده دلی نیست
شوریست درین سلسله تا سلسله باقیست
سر باد حباب است چو دستار نماند
تا از گل خام تو نخندید شکستی
کار دگرت گر نبود سودن دستی
با حسن تعلق شو د آئینه پرداز
ما دامن انجام گرفتیم در آغاز
مرغی که بدام و قفسش کار نماند
آنگه هوس بیخبرت آئینه مشتاق
غافل مشو از منظر کیفیت آفاق

نقدیکه یقین داشت بغارتگر شک رفت
هر نقش که گل کرد ازین صفحه بحک رفت
این قصه هم آخر شود و دار نماند
بلبل تو خود آسوده شو از زحمت شیون
پرواز کمینند چه طائر چه نشیمن
ای گرد خیالت بهوس باخته خرمن
بر آتش ما غیرت دیگر زده دامن
هشدار که در میکده هشیار نماند
هرجاست حقیقت طرفش گرد مجاز است
اضداد تأمل کدهٔ ناز و نیاز است
تا ساز نفس واسطهٔ شور جهان است
جمعیت دلها الم بال فشان است
از سبحه مجو ربط چو زنار نماند
شیرازهٔ اجزای تو ضبط نفسی چیست
نامحرم اسرار تعلق نتوان زیست
تا رنگ بنای تو نیاورد شکستی
مفت است ز سعی نفست بندی و بستی
در عالم بیکار که بیکار نماند
مشکل که دماغ تو بتشویش کند ناز
دیگر بچه امید کشد منت پرواز
ای در نظرت صورت اثبات وتعین نفاق
مصنوع بدان کار که عالم اطلاق
این نیست بنائی که معمار نماند

ای رنگ نیاز گل تسلیم علامت
نقدیکه تو بازی نشد وقت ندامت
دریا تهی از گوهر شهوار نماند
هر گه بتامل زده آنجلوه نشان یافت
در قلزم تحقیق محال است توان یافت
تا دم زدهٔ ناز تو مصروف نیاز است
عمریست تجدد چمن آرای نیاز است
مگذار حدیثی که بتکرار نماند
شوریست درین انجمن انگیخته طوفان
بیدل بتماشاکده حیرت امکان

ای سکهٔ بیباکی عجز ندامت
گر رفت دل از کف سر دلدار سلامت
گر دیده غباری بنظر بال فشان یافت
حیرت همه سو قافلهٔ بار روان یافت
موجی که بآن شوخی رفتار نماند
تا چشم گشائی مژهٔ ناز فراز است
افسانهٔ بی پا و سر عشق دراز است
شوقیست درین عرصه بیرنگی دوران
دارد همه سو گرد جنون چیدن دامان
ما و گل رنگی که بگلزار نماند

نکته گل کردن رموز غیب و شهادت موقوف بر تحریک دل است که هرچه نشگفته این پرده است مجهول و باطل است همان حرکت بی نشان بر زبانها بیان و در دیده ها شناسائی و همان قدرت پنهان در قدمها رفتار و در پنجه ها گیرائی بقدر جنبش انفاس شامل حرکات نبض امکان است و باندازه تامل نظر حقیقت غواص اعیان ازل تا انجام بدبی سیر اندیشه بدایت و نهایت اوست و امواج محیط با ادوار سپهر مسخر احاطت و سرایت وسعت سلسلهٔ قدرتش چون جوهر بر آئینهٔ افعال و آثار پیچیده و ریشهٔ تصرفش چون نفس در طبع ظلمت و انوار دویده چه غفلت و چه آگاهی و چه کونی و چه آلهی بهر جا طبع را آئینهٔ تمثال حقایق یافته اند دل آنجا بمطالعهٔ حقیقت پرداخته است و هرکجا از تحقیق خبرش دیده اند بحکم بی نیازی نظر بر کیفیت خود نینداخته جمعی که نقاب امور امکانی از پردهٔ تحقیق دل گشوده اند شوخی هر اندیشه قبل از وقوع بیان در طبیعت انفاس عیان مشاهده نموده اند چون توجه اکثر خلایق مصروف اشغال ظاهریست نسخهٔ حقیقت دل را از برهمزدگی چاره نیست وگرنه همچنان که نگاه محرم اشارهٔ نگاه است و دست از مساس دست آگاه دلها نیز آئینهٔ اراده هم توانند بود و از تامل هم نقاب اسرار یکدگر توانند گشود غزل

افسوس که ما دامن پندار گرفتیم

خورشید عیان بود شب تار گرفتیم
صد معنی بیرنگ بزنگار گرفتیم
اینها همه رنگست که دیوار گرفتیم
گل بود که ما کج نظران خار گرفتیم
غفلت چه فسون خواند که اسرار گرفتیم
یعنی ز تامل ره گفتار گرفتیم
از تنگی دل خانه ببازار گرفتیم
بجریدهٔ سبق وفا نزدی رقم که قلم کشی
چقدر مصور عبرتی که چو سنگ بار صنم کشی
چو حباب سعی کمی مدان که نفس به پیکر خم کشی
غم ساغری که هوس کشد بدماغ سوختنم کشی
عرق است حاصل علم و فن که خمار یا عدم کشی
بزمین نفکنی از جفا برهی که خار قدم کشی
چو کشف مگر بخیال نان بروی و سر بشکم کشی
سیه است نامه اگر همه نفسی بجای رقم کشی
چو نهال صبر کن آنقدر که ز پای خفته علم کشی
حذر از مآل ترددی که نفس گذاری و دم کشی
که چو بوی گل دم امتحان بترازوی نفسم کشی

از غفلت دل جلوه در آئینه نهان ماند
در گلشن تحقیق نشستیم به تقلید
جان بود که ما جسم نمودیم تصور
عالم همه یک نسخهٔ آثار شهود است
آوارهٔ اوهام نمودیم یقین را
سودائی وهم است تخیل چه توان کرد
ناطبوع چه شد آستان حضور دل که تو رنج دیر و حرم کشی
بقبول صورت بی اثر مکش انفعال فسردگی
ز من است فرصت مغتنم هوس فسون امل مدم
کسی از پریکه مگس کشد ز چه ننگ دام و قفس کشد
بخیال عبرت وهم و ظن مپسند دوریت از وطن
اگرت دلیل ره وفا بمروتی کند آشنا
بیقین معرفت آگهان ز تفکرت نبرم گمان
ببرت ز جوهر آئینه ورقیست نسخهٔ طراز دل
اگر از تردد بی اثر رسی بمنصب بال و پر
ز نمید صبحی ازین چمن که نه است صورت سلیمی
سخن از بیدل ناتوان نیم آنقدر بدلت گران
نکسته تا کمر شکست خود نبسته را چنگ

عالم بروئیت نگشاده است و تا پنجهٔ طاقت در آستین شکسته خراش هزار ناخن به پرستش جگر آماده است ضعف اختیاری سریست در دفع بلیات اضطرار و شکنجهٔ هوشیاری حصاریست از سنگباران آفت خمار

غزل

همه از شوخی و بیباکی جولان برخاست
هدف خار شد آن پا که ز دامان برخاست

هر غباری که ازین ورطه بطوفان برخاست
دام آسوده دلی غیر زمینگیری نیست
امتحان چند ره وادی غفلت سپرد

گردیم گاه که برخاست پریشان برخاست
رگ این گردنت آخر بچه سامان برخاست
ای سپاشعله که بازار گریبان برخاست
علم فتح همان است که نتوان برخاست
زصدای خون نرسی مگر بزبان خنجر قاتلش
ترنی اگر کشدت بجون زشکست آبله گلش
چو سفینه که شکستگی فکند بدامن ساحلش
که مباد ننگ جنون کشی زتو هم حق و باطلش
گر کیفیت منطقه فلک زشکوه زخم حمایلش
چه هوس که تحفه نمیکشد زنگاه آینه مایلش
بچه جلوه شب خون برم که نفس کشم بمقابلش
که زچاک پیرهن حیا عرق است در دم ساحلش
من هیوا چه فسون کنم که رود فراموشی از دلش
سجلی که وا نرسد نظر بطلب زناله بیدلش
مشت خاکی و کمال تو سجود است اینجا
غیر در محفل تحقیق ندارد سر ری
نیزه دار است فلک تا تو سر افراخته
غزل من و پرفشانی حسرتی که گم است مقصد بسملش
ستمست ذوق گذشتنت زغبار کوچه عاجزی
بهزار یاس ستم کشی زده ایم بر در عافیت
خوشت آنکه خط بفسون کشی سر عقل غره بخون کشی
بشهید تیغ وفا کرا رسد از هوس دم همسری
دل ذره کو تب جستجو سر مهر و گرمی آرزو
سخیال آینه دل از دو جهان تسکش محملم
بهوای مطلب بی نشان چو سحر چه واکشم از نفس
نه سریکه ساز جنون کنم نه دلی که نالم و خون کنم
کسی از حقیقت بی اثر بچه آگهی دهدت خبر

نکته آدمی بعلت افسون اهل در جمیع احوال دشمن آسایش خود است اگر در منزل است فضولی هوای سفر بپایان مرگ دوری وطن میدارد و اگر در سفر است خار خار سودای وطن دامنش نمیگذارد نه صورت سفر بهره یاب کیفیت سفر است و نه در حالت وطن از جمعیت باخبر عالمی در تلاش بیحاصلی نفس گداخته و میکده از دو خلقی به تردد بیفایده رنگ هستی باخته و می باز نقد عافیت مفت قدر دانی که هر جای کرم کرد از مغتنمات وطن شمرد و هر کجا پهلوی گذاشت قدم خرسندی بسکن مالوف افشرد مقصد آرام است ای کوشش کمن آزار ما بیدا غنان طلب را جاده هم سرمنزل است

مخمس نی زرگری زپیشه حداد میکنم
تضمین مصرعی که خوشش افتاد میکنم
باری بهیچ خاطر خود شاد میکنم
نی بام و در نه گرد فر ایجاد میکنم
حرفی از آن دهان و میان یاد میکنم
زین گلشنم نه الفت سروی و نی گلی است

نی التفات قمری و نی یاد بلبلی است
آغوش دام و چاک قفس غنچه و گلیست
خلقی بذوق فرصت و هنگامهٔ هوس
من نیستم مقلد احوال هیچکس
چندانکه بال میزند آزاد میکنم
شخص عدم غرور پسندی نمیکند
از خاک جز غبار بلندی نمیکند
تا کی برم بدشت پیام رم غزال
زین شغلهای غفلت بیحاصلی مآل
پندارم آتش است و نفس باد میکنم
با آسمان غبار دلم دام ناله چید
دی بوی گل بپردهٔ سازم نمیرسید
رنگ بهار آتش یاسم کشید پیش
از داغ لاله میکشم از سبزه زخم نیش
خود را بهر گلی که رسم یاد میکنم
محو شکست زورق طوفانی خودم
حیران سحرکاری ویرانی خودم
بیدل مقلد شک و اقرار نیستم
بیگانهٔ مراتب اظهار نیستم
بر هر چه چشم میفکنم صاد میکنم

روزی دو در بهار خیالم تأملی است
سیر چمن طرازی صیاد میکنم
وارو ز شغل جانکنی آرایش قفس
جهدم همین بس است که این تمای نفس
صبح نفس سپهر کمندی نمیکند
دل داغ چینی است سپندی نمیکند
بالیده است سرمه که فریاد میکنم
تا کی شوم بجیب عرق ریز انفعال
دامن بشمع دل زده ام بسکه در خیال
آخر خموشیم بخروش جنون کشید
زین بیش هیچکس ستم جانکنی ندید
امروز کار تیشهٔ فرهاد میکنم
بوی سمنبری نگهم کرده وقف ریش
یارب درین چمن چقدر رفته ام ز خویش
عمریست غرق موج پریشانی خودم
صبح نفس غبار پرافشانی خودم
معموری خیال که آباد میکنم
زین باغ شبه چین گل و خار نیستم
تا قدر دان معنی اسرار نیستم

نکته زبان لاف را آنقدر آب ندهی که طبیعت از انفعال عدم قدرت بدامن تری آویزد و کران دعوی آنقدر نیفرازی که تنگی گریبان طاقت چاک رسوائی نه انگیزد و قماش آشنایان کارگاه انصاف بسعی نفس درازی کلاه انکار بر ما تور نه جولاهه نبسته اند و بی وقوف سررشته تار و پود بسته

روئی مخمس چون ماکو بر جیپ و راست نجسته اند یعنی در مهرا مرکیه عجز قدرت خود مشاهده
نموده اند بعرض انکار آن لب جرات نگشوده اند خود فروشان این بازار را بر حرف ببمغز
تنیدن دکان بجوز پوچ آراستن است رباعی کر مردرهی ز طبع خود کام بر آ

از پیچ و خم وسوسهٔ خام بر آ
بو زینه تو نیز تا سر بام بر آ
چو حباب حیف اگر شوی ز غرور سر بهوا سبک
که زمانه میکشد آخرش چو گلیم از ته پا سبک
که ز سنگ دامن بی ستون نکند کسی بصدا سبک
که چو سنگ رنگ گرانیت نشود مگر بحلا سبک
به کجاست جنس ز بن دکان که شود بیانک درا سبک
دو سه گام آخر ازین کمند تو گران قدم ز پا سبک
چو سحر بجنبش یک نفس ز هزار زینه بر آ سبک
تو اگر تهی کنی این کدو شود اتفاق ثنا سبک
چو غبار نی نم هرزه فن نشود چرا همه جا سبک

ای منکر کیفیت پرواز مگس
غزل گهر محیط تقدسی مکن آبروی حیا سبک
نه سزد ز مسند سیم و زر بوقار غرة نشستنت
ز ترنم نی وار غنون بدل گرفته مخوان فسون
بعلاج تنگ فسردگی نفسی ز تنگی دل بر آ
غم بی ثباتی کاروان همه کرد بر دل ما گران
مخروش خواجه بکرو فرکه ندارد اینهمه آنقدر
اگرت بمنظر بی نشان دم همتی بکشد عنان
ز گرانی سر آرزو شده خلق غرهٔ ها ب و هو
بکشید بیدل ازین چمن عرق خجالت پر زدن
نکته آدمی ریشهٔ استعدادیست

تا بیاری اتفاق عناصر قابل اعتبار نشو و نما و معنی ادراک بترکیب اختلاط امزجه مستعد
نقوش چون و چرا درجات استعداد از نشأهٔ شیونات ذاتیه تا افعال و آثار اسما و صفات
ابدا مراتب شمار و ترقی و تنزل است و لایزال در عرض مدارج کمال بی اختیار دور تسلسل
مقیدان عالم کثرت یعنی فروغ نخلستان ظهور را آزادگان جهان وحدت که اصول ثمر شعور را
انقطاع مناسبتی است در کمال جدائی و کثافت پرستان وادی آب و گل را با لطافت
گلشن جان و دل انفصال مواصلتی در نهایت بیمعرفتی و ناشناسائی جهل عوام در عالم
حقایق بعلت نارسائی و ناتوانی است و بیگانگی خواص از وضع کثرت اثر توجهی است نه نادانی
پوشیده نیست که کثرت تنزل مراتب وحدت است و وحدت معراج حقیقت کثرت اگر
صاحب صدر تابستان نپردازد از بی نیاز بیابی منصب عزتست و مقیم آستان را

دوری نسبت صدر از نارسائی همت و قصور فطرت طایفه که محرم حقایق موجوداتند عین حقایق اند و فرقه که متعلق صور کونیه اند محض صورتش بر فردی را از افراد دفتر الهی و کونی محیط اسرار خود است بکنه غیر وقتی رسد که از خود برآید و این نیز که از خود برآمده بدیگری توانند رسید نشاید

قطعه

چون به بینی رز رز است و مل مل است
ریشه یکسر ریشه است و گل گل است
هیئت مجموعی اینها گل است
هر یکی در گلشن خود بلبل است
سدّ ابرام بی‌نیاز از کاکل است

غزل

همه حیرتم بکجا روم بر بهت سری نکشیده من
گل باغ شعله نچیده من من داغ دل نچشیده من
چو می آنکه عشرت عالمی نگداز خود طلبیده من
که شهید خنجر ناز تو شده عالمی تو طپیده من
همه اشک گشته برنگ شمع و ز چشم خود نچکیده من
ز سر جفا نگذشته تو ز در وفا نرسیده من
چو دل گداخته ریخت بر کاب اشک دویده من
بهار عالم رنگ و بو همه جلوه و تو همه دیده من
بسواد درد تو کی رسم نفسی ز ناله کشیده من
که برم بر آب شگفتگی بطراوت گل چیده من
چو جرس بغیر شکست دل سخنی ز خود نشنیده من
همه جا ز جلوه من پر است و هیچ جا نرسیده من
برد آن مژه به بلندی که نگاه بسر زنه عالم
محیط مهر سدشم ناعشرتی ار بجهار رسد

گر ز رز جوشیده است اسرار مل
ور همه از ریشه است ایجاد گل
گرچه اجزا غیر هم گل کرده اند
هیچکس محرم نوای غیر نیست
سخت بی‌پرواست حسن از یکدگر
ز ره هوس تو کی رسم نفسی ز خود نرمیده من
همه ترک ساز طرب کنم ز چه جام نشئه طلب کنم
چو گل آنکه نسخهٔ صد چمن ز نقاب جلوه گشود تو
چه بلا شکست غیرتم چقدر نشانهٔ حیرتم
تو بجلوه نمود رو که ز تاب شعلهٔ غیرتش
می جام ناز و نیاز تو بخمار اگر نکشد چرا
چو نگاه گرم بهر طرف که گذشته محمل ناز تو
تو و صد چمن طرب نمو من و شبنمی نم آبرو
نه جنون سینه دریدنی نه فنون عشق طپیدنی
چو تحیر آینه دیده نظر رم فرصت نفس آنقدر
بکدام غنچه دل [illegible] ز نوا [illegible] تو هم [illegible]
[illegible] دل و غم غفلتی که ز چشم بند فسون [illegible]
تغافل اطوار [illegible] و چه خاک [illegible]
[illegible] نفس [illegible]
نفسا تنگی این قفس چو حباب غنچه [illegible] ام

بر صبح میکشم از نعل همه گر نفس بهوا رسد
همه جاست نشئه بشرط آن که دماغ بو فا رسد
بسراغ گرد نفس کسی بکجا رسد که بما رسد
نرسد بتهمت بستگی ز دریچه نان گدا رسد
مژه بر هم آورم از حیا که برهنه به قبا رسد
بفتادگی شکند عصا که فتاده بعصا رسد
که ز آبیاری یک نفس سحری به نشو و نما رسد
مدد آنقدر بره هوس که بخواب آبله پا رسد
در صبر میزنم آنقدر که بهار رنگ حنا رسد
چو خیال بیدل اگر کسی ز تو بگذرد بخدا رسد

زخمار فرصت پرفشان نه بهار دانم و نی خزان
نه زمین بساط غبار ما نه فلک دلیل بخار ما
نگشاد دست کرم قسم که درین زمانه بر ستم
دل بینوا بکجا برد غم تنگدستی و مفلسی
نگذرد ز خاصیت سخا که سحاب مزرعهٔ وفا
بدعائی از لب عاجزان نه گشوده در امتحان
بکمین جبه نو خفته است اثر ندامت و عاجزی
بقبول آن کف نازنین که کند شفاعت خون من
سر رشتهٔ طرب آگهان بهار میکشد از چمن
نکته حکم الفقراء کنفس واحدة بمناسبت

محرمیت جهان کلی است یعنی حضور نشئهٔ وحدت که در آن مقام ساز اعتبار رنگ مغایرت نشکافته است و توهم دوئی پردهٔ یکتائی نشگافته بحسب لطافت آشنائی آن مرتبه هرگاه مبالغه توصیف غیر هم کوشیده اند فی الحقیقت خود را در نقاب اشارتش پوشیده اند و اگر آرایش عبارتی پرداخته اند جز طرح شهود معنی نینداخته و بیگانگی طبایع عوام از یکدیگر باعتبار تشخصات جزویست یعنی امور عالم کثرت که درین چارسو جز اجناس مخالف اشکال و اثقال والوان برهم نچیده اند و غیر از اسباب تمیز سود و زیان بمعرض اظهار نرسیده و بسبب کثافت نمائی این سوقع اگر همه چشم بر صورت خود میگشاید چون عکس آئینه غیر از نقش دوئی مشاهده نمی نماید هرچند بجیب خود سر فرو میبرند چون شعله جز بکام اژدها قدمی نمی سپرند اینجا متحقق است که ناقص طبیعتان کوئی از فهم تجلیات درگاه آگهی دور اند و پست فطرتان طبایع ادنی در درک حقایق اعلی معذور کثیف معین از لطیف مطلق چه وانماید و زنگ مکدر از صفای آئینه چه پرده گشاید نظم

حال عالی نسبتان از فطرت دنی مپرس
پر زمینگیر است خاک از عالم بالا مپرس

محرمان قال در بزم حال آسوده اند
وحشت احوال مجنون دیدی از لیلا مپرس

فکر شو تا یابی از نیرنگی معنی نشان
از نگه غیر از سراغ رنگ صورتها مپرس

هرکس اینجا از مقام خویش میگوید سراغ
چه دارد این گیر و دار جستی گدا ز صد نام و ننگ خوردن
خوش است از ترک خودنمائی دمی ز ننگ هوس برآئی
شرار تا سر ز خود برآرد نه روز بیند نه شب شمارد
مزاج همت نمی شکیبد که ساز تخلش نظر فریبد
کم تلاش هوس شمردم قدم بعجز طلب فشردم
طمع بهر جا فشرد دندان ز آفتش نیست باک خندان
چسان بتدبیر فکر قامت خمار حسرت رود ز جامت
اگر جهان جمله لقمه زاید ز فکر جوع تو بر نیاید
بظلمت آباد ملک صورت دلست سرمایهٔ کدورت
بسعی تحقیق پر دویدی بعاقبت هرزه خط کشیدی
بکیش آن چشم فتنه مایل بفتوی آن نگاه قاتل

جز حدیث گاو خر از مردم دنیا مپرس
غزل
شکست آئینه جمع کردن فریب مثال رنگ خوردن
بکسوت ریش روستائی نشانه تا چند جنگ خوردن
دماغ کم فرصتان ندارد غم شتاب و درنگ خوردن
بصد فلک دست و دل نزیبد فشار یک چشم تنگ خوردن
بکعبهٔ امن راه بردم ز تیشه بر پای لنگ خوردن
بآشتیهای عرض سپندان زبان ندارد تفنگ خوردن
که در نگین هم بقدر نامست فرود خمیازه سنگ خوردن
مگر چو آماج لب گشاید ز عضو عضوت خدنگ خوردن
ندارد این بحر ضرورت بذوق آئینه زنگ خوردن
نه او شدی نی بخود رسیدی چه لازمست بود و ننگ خوردن
خجل گرفتند خون بیدل چو می بدین فرنگ خوردن

نکته — آنچه از نسخهٔ دل فهم نکنی اگر همه نقطه ایست چون مردمک طوفانش از جا نبرد و هرچه از خارج جمع نمائی هرچند دفترهاست در چشم گشودنی چون مژه برهم میخورد زینها. با گفتگوی نسخهٔ عالم خونگیری تا هیچ عوام در شکنجهٔ رسم زنده میری محیط بی نیازی از آن منزه است که قطره‌های بیسر و پا احرام جمعیت گوهر بندد یا موجهای آرمیده بسلسلهٔ عرض بینائی پیوند و بحسب توقع اتفاق موجی که سر از موافقت امثال خود پیچید صد رسوائی دستگاه گوهرش مسلم گردید و قطره که قدر تنهائی نشناخت اجزای جمعیت خود پامال هجوم موجها ساخت **غزل مطبوع**

چشم حق بین زحمت اندیشهٔ باطل نبرد
محرم لیلی بر آب شوق بر محمل نبرد
سیر معنی از خم و پیچ عبارت فارغست
قاصد ملک تقدس رنج آب و گل نبرد
سعی ما در منزل از غفلت بپایان مرگ ماند
شش جهت طی کرد تا سر بجیب دل نبرد
نامطبوع نشد تا که شعلهٔ وحشتی بدل فسرده جنون کند
بزمین خم و بفلک دوم چه جنون کنم چه فسون کنم
بفسانهٔ هوس طرب تهی از خودیم پر از طلب
چه دمد صنعت صدفی [illegible]

بخیال گردش چشم او چه نیست صرف غبار من — که ز دور اگر نظر کنی مژه کار بوقلمون کند
ز جراحت دل ناتوان بخیال او بدهم نشان — که مباد آن کف نازنین بفسونش ساید و خون کند
بچنین زبونی دست و دل ز صنایع املم خجل — که سر خسی اگرش دهم هزار خانه ستون کند
کف پا عروج جبین شود تن خاک عرش برین شود — رود آنچنان و چنین شود که علاج همت دون کند
نه فسانه ساز حلاوتی نه ترانه مایهٔ عشرتی — بفسون پردهٔ گوش ما چه امید پنبه برون کند
ز دوام قسمت خشک و تر به تردد هوس دگر — که نهال بخت سیه مگر گلی آورد شبخون کند
چمن تحیر بیدلم که سحاب رشحهٔ خامه اش — بتأمل گهر افکند سر قطره که نگون کند

نکته روح انسانی جوهریست بسیط و بحسب لطافت بر جمیع اشیا محیط هرگاه نقش تعلق اعتباری می بندد و بترکیب کیفیات عنصری می پیوندد و بمشاهدهٔ نقصان دستگاه اصلی سعی توجهش مصروف این اندیشه میدارد که هرچه از مراتب اعتبار کونی است باحاطهٔ تصرف آورد ناچار خود را محتاج جمیع اشیا می یابد و بی اختیار بطلب حصول آن می شتابد خواه آن اشیا از امور ذهنی باشد چون معلومات حقایق و معانی و خواه از اسباب خارجی مثل محسوسات دستگاه امکانی و دست داشتن بر چیزش دلیل احتیاجست و محتاج هرچه بدست می آید مفت خود میشمارد اما رفع احتیاجش در هیچ حالت ممکن نیست که تا ترکیب جزوی باقیست احرام بساطت کلی نمیتوان بست و تا کثافت جسمانی متصور است بلطافت روحانی نمیتوان پیوست از اینجا معلوم شد که این جوهر متقدس جمعیت از دست دادهٔ خود را در صورت فراهم آوردن اسباب میجوید و پا بسر منزل تنزه پیوستن همان بر جادهٔ اضطراب نفسی می پوید

نظم
چه نقشها که نبست جلوه گر ز پردهٔ شوق — چه رنگها که ندارد طلسم غنچهٔ شوق
همین نفس که غبار تعلق وهمی است — هزار پیچ و خم آرزو شد بگردن طوق
سواد جوش تمنا چه آسمان چه زمین — نوای زیر و بم آرزو چه تحت و چه فوق

مخمس
یاد باد ای دل که جاه بیکرانی داشتم — ملک استغنای بی نام و نشانی داشتم
نور بی ظلمت یقین بی گمانی داشتم — منظر قدر تنزه نردبانی داشتم
نی زمین در عالم نه آسمانی داشتم — آفتابم تا فتنها داشت بی ملک زوال

سال و ماهم موج میزد بی غبار ماه و سال
بی ز گردشهای گردون انقلاب کل حال
نافهٔ صبح از نسیم من نفس در بار داشت
ذره تا خورشید در وجد حضورم کار داشت
خلق میرفت از خود و من کاروانی داشتم
گرد در صحرا جنون رنگ و بوها در چمن
عالمی در سایهٔ بالم پرافشان بود و من
می سرودم نغمه و یک نغمه نا سازم نبود
با دو عالم شور دل کس محرم رازم نبود
دم مزن تعمیر بوی گل بیانی داشتم
بی نشانی نقش می بستم شهود آمد به پیش
آخر از سیر گریبانم سجود آمد به پیش
سعی مضرابم نفس شد هرچه آهنگم بلند
شش جهت را هم غبار تهمت اوهام زد
خاک بر فرق تعین امتحانی داشتم
تا پرافشاندم سر و برگ غنایم برد باد
ذوق آگاهی بکامم طعمهٔ ادبار داد
همت از پستی عروج جوهر ادراک دید
آینه پرداخت جسم اقبال جان پاک دید
عجز تا بی پرده شد دیدم که شانی داشتم
شیشهٔ ساعت نیم تا خاک بیزم چیستم
زهر لو دانیه تا من بی نفس می زیستم
ذوق جرأت هر قدر در حیرت اظهار داشت

نی ز دوران زمانم یاد تغییر زوال
مرکز پرگار خود بودم جهانی داشتم
محمل گل بوی من در پردهٔ اسرار داشت
شش جهت گرد خیالم شوخی رفتار داشت
موج در دریا فروغ شمعها در انجمن
فرصت اندر روزگار و سال و ماه اندر زمن
در خیال آباد عنقا آشیانی داشتم
می فشاندم بال و بال آگاه پروازم نبود
گوش من هم قابل تحقیق آوازم نبود
امتحان غیب میکردم شهود آمد به پیش
از تأمل آنچه در وهمم نبود آمد به پیش
در جبین شوق با مُل آشیانی داشتم
کز ازل بردم بم و زیر من و ما تا ابد
اینقدرها هم نبود اندیشهٔ جان و جسد
آن همای فطرتم کز آشیان اتحاد
نشهٔ اقبال جامی داشت از دستم فتاد
در کمین مغز تحقیق استخوانی داشتم
نشهٔ ابروی مستی در زمین تاک دید
خاک ناگردیده نتوان رفعت افلاک دید
بی سبب یارب بآین کلفت نصیب کیستم
تیره کردم عالم و بر روی خود نگریستم
عرصهٔ صیقل بیزدم ضبط عنانی داشتم
انفعال نارسائی شکوهٔ فطرت بخواست

از سپند بزم حیرت دم زدن ننگ وفاست — داد رس اینجا بغیر شرم آگاهی کجاست
ورنه تا من سرمه گردیدم فغانی داشتم — بیدل آزادم ز دام اعتبارات و کل
بی نیاز از امتیاز فرق و وهم متصل — نسبت اطلاق و تعیید م نمیسازد دودل
از عدم گر شاد گشتم یا ز هستی منفعل — پاس ناموس دلم آتش بجانی داشتم

نکته ساز حقیقت از دست مجاز تراشان بی اصول کمینگاه صد محشر فریاد است و حسن معنی از نگاه لفظ آشنایان بی ادراک غبار آلود یک عالم بیداد نظم

دیده‌ها را که گشودند بروی تحقیق — خلق اگر جمله غبار است فراهم نکند
انس یکتائی اگر عرض دهد رنگ وفاق — طبعها را اثر وهم دوئی رم نکند
گر ز محراب یقین بوی حضوری داریم — تاب زنار چرا گردن ما خم نکند
یا مبر نام وفا یا همه را حسن انگار — عشق مژگان بفسونهای هوس نم نکند

غزل

من سنگدل چه اثر برم ز حضور ذکر مدام او — چو نگین نشد که فرو روم بخود از خجالت نام او
سخن آب گشت و عبارتی نشگافت رمز تهی — تنک و تار حسرت موج من نرسید تا خط جام او
نه سری که سجده بنا کند نه لبی که ترک ثنا کند — بکدام پایه ادا کند برم ستم زده دام او
سر خاک اگر بهوا رسد چو نظر کنی ته پا رسد — نرسیده‌ام بعبارتی که بنالم از لب بام او
به بیانم آن طرف سخن بتأمل آنسوی وهم و ظن — ز چه عالمم که بمن ز من نرسید غیر پیام او
تک و پوی بیهده یافتم بهزار کوچه شتافتم — دری از نفس نشگافتم که رسم بگرد خرام او
بهواسری نکشیده‌ام نه بشبنمی برسیده‌ام — ز پری شکسته تنیده‌ام بخیال حلقهٔ دام او
نه دماغ دیده گشودنی نه سر فسانه شنیدنی — همه را بوجه غنودنی بکنار رحمت عام او
ز حسد نمیرسی ای دنی بعروج فطرت بیدلم — تو معلم ملکوت شو که نه حریف کلام او

نکته عالی بوضع خود خرسند است از احتساب نادانی مخل اوقات کسی مباش حبابی سرگرم آتش سوداست بوعظ دم سردی آب تکلیف مباش اگر نفست اثری دارد صرف ارشاد خود کن تا پیش مردم هرزه درا نباشی اگر ناخنت رساست بگشاد عقدهٔ خویش پرداز تا جراحت دیگران نخراشی پیداست که ناقص طبیعت را از ورق گردانی لیالی و ایام تحصیل

معنی کمال محال است یعنی هلال ابرو در صد سال ماه نتواند گردید و کودن طبیعت را بگردش
ساغر ادوار نشئهٔ بزرگی دشوار که طفل اشک در هزار قرن به پیری نخواهد رسید **غزل**

تو کار خویش کن اینجا تو ئی در من نمیگنجد	گریبان عالمی دارد که در دامن نمیگنجد
بگمنامی است ربطی تار و پود بی نیازیرا	که در آغوش خاک اینجا سر گردون نمیگنجد
غزل تنگ و ناز سیده تا کجا بگشاد بال و پر از نفس	سر رشته گره کنم دلی آورم بر از نفس
بهار کوچه شتافتیم چه ترا نها که نیافتیم	رگی از اثر نشکافتیم که رسد به نیشتر از نفس
غم زندگی بکجا برم ستم هوس بچه شمرم	چو حباب هرزه نشسته ام بفشار چشم تر از نفس
سر و کار فطرت منفعل بخیال میکندم خجل	که چرا غبار گداز دل بگرفت شیشه گر از نفس
ز جنون فرصت پرفشان نبردم آئینه و فا	چو شرار داغم از آتشی که گذشت صرفه بر از نفس
تگ و ناز عرصه بی نشان بخیال می بردم کشان	بهوا اگر نه به عنان بکجا رسد سحر از نفس
بغبار عالم وهم وطن نرسیده که کنی وطن	عبث انتظار عدم مده شتاب پیشتر از نفس
بدو دم تعلق آب و گل مشو از حضور عدم خجل	که بساط خانهٔ آئینه نبرد غم سفر از نفس
ز ترانهٔ نی نوحه گر بخروش هرزه گمان مبر	همه را بعالم بی اثر زیست در نظر از نفس
کلف تصور زندگی منگن بگردن آگهی	چقدر سیه شود آئینه که بما دهد خبر از نفس
مگشا چو بیدل بیخبر در هر ترانهٔ بی اثر	بفشار لب بهم آنقدر که هوا رود بدر از نفس

نکته مقصود از سر گریبان بفکر تحقیق خود افتادن است نه از سر گرانیهای جیبی در دسر
زانو دادن و مدعای تأمل بکنه معنی وارسیدن نه غبار مژگان بر فرق بینش پاشیدن معنی
تفکر غور اشیاست و حقیقت اشیا بقدر عرض صورت چهره گشا درین تماشاکده بفسون خواب
بر طبیعت نباید گماشت و بفریب تفکر دامن شبهه از چنگ فرصت نباید گذاشت جلوهٔ
بی نقاب را بخیال مشاهده نمودن از تاریکیهای محرومی نگاهست و از معنی مکشوف معما تراشیدن
ولیس دقتهای فکر فطرت کوتاه **غزل**

ورنه اینجا رنگ خواب از مژه نزدیکتر است	دیده را ترک هوسهای غنودن هنر است
وضع گل آئینه پرداز بهار دگر است	غیر افسرده دلی غنچه ندارد در بار
	غافل از ظاهر آفاق نباید بودن

آخر ای بیخبر این بزم طلسم صور هست غزل
آبله کو که نهم در قدم خویش سری
کاغذ آتش زده ام شور خوشش مشت شرری
گلبن نیرنگ گلی سرو قیامت ثمری
ورنه در اقلیم فنا یاس ندارد هنری
مشت غباریکه بچیند نمی از چشم تری
داغی و آهی ز من گر طلبی پا و سری
در همه ساز است دمی در همه رنگست پری
حسن خدائی نشود آئینه دارش دگری
هم صیقل زده ایم آئینهٔ بی جگری
سینه دارد همه جا خانهٔ بیرون دری
خفته ته بال و پری کارگه شیشه گری
نیست درین غمکده ها نالهٔ من بی اثری
دامن بیخبریست رسا آبله پایان سفری
بی تری مغز بلندی نکند موی سری
آئینه بندم بعدم کز نفس آرم خبری
داغ شو ای ناله کنون راه نفس زد شرری
بر رخ فرصت چقدر آئینه بندد شرری

مژده ملاشم بر بهشت دیده ندارد گهری
اندکی از یکدو نفس اینهمه پرواز نفس
نیست درین هفت چمن چون قدت ای غنچه دهن
بر هوس نشو و نما مفت خیالست لقا
آه ازین دشت هوس نیست بکام دل کس
بیتو چو شمعم همه تن سوختهٔ یاس وطن
در بر هر زیر و بمی خفته فسون عدمی
قابل آگاهی او نیست خیال من و تو
جوش حباب آئینه شوکت دریا نشود
نیست ز هم فرق نما انجمن خلوت ما
پردهٔ صد رنگ دری تا بچمن راه بری
بیدل خونین جگرم بلبل بی بال و پرم
نیست اقامتگه کس وادی جولان هوس
هست اهل پروری لازم امثال جهان
شبهٔ هستی چو سحر میکندم خون جگر
لذت این محفل دون برنیاید فسون
بیدل از آغاز گذر زحمت انجام مبر
نکته طینت آدمی بحکم الناس نیام مخم

اثبات غفلت است و اطلاق بیداری برحقیقت غنودن انجامش آثار کذب و تهمت اینجا تا مژگان قدم لغزشی می سپرد آگاهیها بسر منزل بیخبری آسوده است و تا نگاه آغوش تاملی می افشرد هوشها بمهد بیخودی غنوده پس در بساطی که قافیهٔ شعور باین تنگی است و ساز شهود باین غیبت آهنگی مفت چشمی که بجهت منسوبه بیداری بردارد تا سرمایه تماشای ندارد در انگاه نبازد فرصت شناسان ذوق حضور را درین انجمن التیام جراحت دیده

سخت المی است در پریشان ناکردن موی مژگان صعب ماتمی نظم سنگ ساریست آب دیده ترک سرگرانی کن

نگه را اندکی روشن سواد جلوه خوانی کن
کند تا کی فسون خواب پیش از مرگ در گورت
به بیداری علاج چشم زخم زندگانی کن
درون بیضه جز افسردگی دیگر چه می باشد
چمنها وقف پروازست سعی پرفشانی کن

غزل

سر طرۀ بهوا فشان ختنی بمشک تر آفرین
مژۀ آئینه باز کن گل عالمی دگر آفرین
ز سحاب این چمنم مگو مگذر ز عشوۀ رنگ و بو
بتو التماسی گریه ام دو سه خنده گل سحر آفرین
سر زلف عربده شانه کن نگهی بفتنه فسانه کن
روشی جنون بهار کن ز غبار من سحر آفرین
ز حضور عشرت بیش و کم نه بهشت خواهم نه ارم
بخیال داغ تو قانعم تو برای من جگر آفرین
بکمال خالق انس و جان نه زمین رسید نه آسمان
بصدف کسی چه دهد نشان ز حقیقت گهر آفرین
حذر از فضولی وهم و ظن تو چه میکنی بمیان من
دراحول هوس مزن ز دو چشم یک نظر آفرین
منشین چو مطلب دیگران بغبار منت قاصدان
رقم حقیقت رنگ شو ز شکست نامه پر آفرین
چمنیست عالم بی بری ز طرب شکاری عافیت
چو چنار رو ز کف تهی همه حیله بر کمر آفرین
سر و برگ راحت این چمن بخیال ما نکند وطن
چو غبار رم زده گو فلک سر ما ز زیر پر آفرین
بکلام بیدل اگر رسی مگذر ز جادۀ منصفی
که کسی نمی طلبد ز تو صلۀ دگر مگر آفرین

نکته اعیان محمل امکانی را تا شمع وار سر تأمل بپا نمیگردد تشویش هرزه نگاهی باقیست و تا سر اندیشه بزانوی ساغر نمیرساند گرد کلفت ساقی اگر بوی از بهار معنی ببردند عبارت تا اینهمه رنگ نمیریخت و اگر باصل کار راهی می شگافتند شاخ و برگ اینقدر غبار نمی انگیخت ساحل گریبان پیوسته موج و کف بیشمارند و فرو رفتگان از محیط هم خبر ندارند نامحرمی گریبان بصد دامن دست التجا بیرون و نا آشنای خویش هزار هنگامه در خیال تو آورد

غزل

تو گر خود را نمی بینی نیست عالم غیر دیدارش
خودی آئینه دارد که محرومیست اظهارش
چه لازم مایل پست و بلند هر گردیدن
تو خود اینجا نه تا باید فهمید مقدارش
گمانی برده گو یا بقدر اعتبار خود
که بر هر جنس می پیچی و میگردی خریدارش
نبودی اینقدر تا کدخدائی مجمع امکان
گر افتادی بچندین جهد در فکر خر و بارش
دکان صبح چندین جنس خجلت در نظر دارد

نفس بر خود فروش افتاد آتش زن بیاز ارش	شرارت فرصتی وآنگاه ذوق هرزه پردازی
با این هستی حیا کن از خیال چرخ دوارش	بحق تسلیم شو تا وا رهی از این و آن بیدل
بدریا قطره چون گم گشت دریا داند و کارش	نکته با همه بی تعینی غیر عبارت

تعین ماست یعنی حصول توهم پیدائی و علی اصطلاح بی صفتی یعنی تغافل اوضاع خود نمائی صفت بی ذات معدوم است تا تلی باید فرمود و ذات بی صفت موهوم چیزی نمیتوان نمود هر جا موسوم صفات هستیم ذاتیم واگر همه ذات باسم آمده ایم صفاتیم غزل

گهر محیط تو هستی نه سفر گزین نه اقامتی	قدم و حدوث تخیلی نه شکستگی نه سلامتی
چمنت حقیقت بیخزان ولنت طریقه جاودان	الی بجز و نبری گمان که تو عبرتی نه ندامتی
بفلک فروغ تو در نظر بزمین بهار تو جلوه گر	بچمن سحاب و بگل سحر همه جا ظهور کرامتی
چو ز خود بخود نظری کنی روی از خود و دگری کنی	تو مگر چنین هنری کنی که بگو میت چه علامتی
بیان بکمال شریعتی بعمل شکوه طریقتی	بخیال حشر حقیقتی تو قیامتی تو قیامتی

نکته معنی کرم در جمیع احوال بشر و طبایع کوشیدنست و در همه اوقات برضای دلها جوشیدن بینوایان را بدرهم و دینار نواختن و بیماران را بعیادت و مداوا خرسند ساختن آمداد نابینایان بدستگیری عصای واعانت لنگشتگان به تحریک درای آبله پایان را تکلیف رفتار نمودن و بیدماغان را بصحبت دعوت فرمودن پیش ناتوانان ترک اظهار توانائی و در چشم مفلسان تغافل اوضاع خود آرائی بر قبور تکبیر و فاتحه خواندن و در زمینهای خشک آب پاشیدن و نهال نشاندن غائبان را بنیکی یادی و حاضران را بمدارا امدادی القصه بقدر طاقت زبان جز بعرض فوائد نیار استن و بوسع امکان از هیچکس غیر از عذر نخواستن ازین عالم هرچه بردارند از شعبهای جود و سخاست وازین دست آنچه از دست برآید از شیوهای مروت و وفا رباعی بیدل از طبع اهل همت

آثار سخا جلوه بچندین صورت	بر بیخبران سپند و مجتاجان سیم
برخوردان لطف و بابزرگان خدمت	نکته تمثال ظهور احوال در آئینه خیال

دیدن کیفیت صور در هیولا مشاهده نمودنست و نقاب آتش در طبع سنگ گشودن

چون مدرکه را باین جنس وقایع که اکثر معاملهٔ امتحان است و در عالم بیداری تخیل تعبیرهای سود و زیان بحکم تقابل دو نشئه که یکی در نهایت مرتبهٔ ضعیف است و دیگری در درجهٔ کمال قوی نتیجهٔ معتدلی بحصول می پیوندد و بحسب اتفاق کیفیتی نقش می بندد گاه موافق اراده و گاه مخالف ازینجاست که اختلاف احکام تعبیر در خواب انبیا نیز یافته اند با آنچه ایشان در عین مثال رموز ظهور صور که ختم تجلیات است گاهی مشهود است و در جلوه گاه کیفیات صور پیچیدن اسرار مثال قرب لطافت حقیقی است آئینه دار نمود پس صورت مثالی کیفیتی است که به تفتیش چشم گشودن رنگ اثری از آن در نمیتوان یافت و جز بهمان بستگی مژگان نقاب تماشایش نمیتوان شکافت صورت وقوع بعضی از آن احوال غرایب و وقایع فهمیدن است و ظهور آن معانی از نوادر اتفاقات اندیشیدن قطعه شاهد قدرت کاملهٔ حکمت

در جهان غیب دیگر در شهادت دیگر است
لطف یک معنی بعرض هر عبارت دیگر است
شاهد ما در انجمن دیگر بخلوت دیگر است
رنگ این آئینه تا گردید صورت دیگر است
اینقدر دانم بهر جا شخص وحدت دیگر است

مخمس

نی هوس بر مین ریختن خمار ندارد
وداع کلفت امکان بطبع بار ندارد
چه لازم است بجمعیت حواس تنیدن
بمقصدیکه تو داری گذشتن است رسیدن
محیط نیز بضبط خود اعتبار ندارد
نفس بتسبیح رساندی ز اوج چرخ دمیدی
بهشت دیدی و گلزار دیدی آئینه دیدی
خمار وعدهٔ زاهد فکن بناز و نعیمش
امید کو که شوی چاره ساز رحمت عمیش

از ورق گردانی تجدید نیرنگی مپرس
بی نیازیهاست اینجا انحصار جلوه نیست
جلوه ها دارد مقام اعتبارات وجود
محرم نیرنگ شوخیهای کثرت نیستم
شکست شیشهٔ نیرنگ خار خمار ندارد
اگر دماغ تو سودای سیر و دارندارد
گذشتن از سر این خاکدان غبار ندارد
غبار گشتن و دامن زسعی هرزه تکیدن
که هر چه صرف بر دار عنان موج کشیدن
قدم زرنگ گشودی بطبع خاک دویدی
بعالمی که رسیدن رهی نداشت رسیدی
ولی چه سود که دل با خودت دو چار ندارد
وعید ساغر عشاق زن بصرف جحیمش
بطاق منظر نسیان گذار خلد و جحیمش

اسیر عشق خیالات نور و نار ندارد
غبار گردی و طوفان بفرق حوصله بیزی
نفس مگر عرق آرد که رنگ آئینه ریزی
برفع خفت مجهولی و خجالت کارت
درین حیا که وصفت است غفلت آئینه دارت
شهادت تو جز انگشت زینهار ندارد
تو بر کدام یقین کلاه ناز شکستی
اگر عرق نکند انفعال دعوی هستی
دل شکسته نفس در کدام سعی گدازد
حباب نقش چه بندد غبار نفس چه تازد
کسی درین هوس آباد هیچ کار ندارد
نفس صلای جنون میزند دمی بخروشی
حقیقت از تو که پوشیده است تا تو بپوشی
کراست چشم که من نقش کن فکان نمایم
حریم کعبهٔ تحقیق کیست تا بدر آیم
حقیقتی که نهان نیست آشکار ندارد
شرار و برق تسلسل فروش گردش جامست
به نیم چشم زدن دور وصل و هجر تمامست
چه سحر مشربی ای بیدل از بدیع نگاری
هزار رنگ در پرده تا گلی بدر آری
ز طبع تست خروشی که کوهسار ندارد

بعافیت طلبی تا کجا ز امن گریزی
گهی بناز تنی گاه بر نیاز ستیزی
وگرنه تا شدهٔ شبنم هوا قرار ندارد
فضای عالم بیدانشی گرفت شمارت
اگر بحلقهٔ آگهی کنند دو چارت
ندارد انجمن معرفت غرور پرستی
خمار شش جهت فتنه شور دارد و مستی
بهار عالم تحقیق آبیار ندارد
که سر بکارگه از اغبار صنع فرازد
خیال باقی او نام اگر جنون بطرازد
خوش آنکه کسوت راز سحر بخواب فروشی
محیط فطرتی ای بی کنار از چه بجوشی
برهنگی بجهان برهنه عار ندارد
کجاست آئینه تا رنگ این و آن بزدایم
جهان همه عدم است از عدم چه پرده گشایم
درین بساط که فرصت جنون کمین حرامست
نه غم ضمان بقانی طرب کفیل دوامست
تو هم دماغی اگر داری انتظار ندارد
قیامت انجمنی یا بباد رفته غباری
زساز قلقل کم شیشهٔ دلی که نداری

نکته درعنصر آباد کیفیت ظهور بعضی سنگ محفلند بحکم طبیعت افسردگی رواج و بعضی آئینه بمقتضای طینت لطافت امتزاج آئینه گل کردن طبایع نتیجهٔ حجاب است یعنی کسب وداع او نام کدورت و سنگ نقش

بستن حصول آرایش نقاب یعنی دامگاه صورت در طبع آئینه فطرتان آب غبار خاک شکسته است و در مزاج [illegible] خاک برروی آب نشسته لاجرم آنجا هرچند خانهٔ نقش بجنبش آمده باشد [illegible] شهود منقوش است و اینجا اگر همه خنجر و سنان است لوح صفا مغشوش. غزل مطبوع

غفلت و تحقیق ما را اعتبار آئینه است
هرطرف اندیشه می تازد دو چار آئینه است
گر نگه بالد مقابل جز بهار جلوه نیست
ور بهم آورده مژگان غبار آئینه است
در جهان یاس مطلب بیدماغی رو بروست
در نگارستان امید انتظار آئینه است
خوب و زشت اعتبار خلق را تکرار نیست
جلوه در کار است اینجا صد هزار آئینه است

غزل

رخ شرمگین تو هیچگه بخیال انکند عرق
که دل از طپش نگدازد و نگه از حیا نکند عرق
به نیاز تحفه یکدلی سبقی نبرده ام از وفا
که ز گرم جوشی خون من بکفت حنا نکند عرق
بلبم ز حاجت ناروا اگر همت نزده حیا
سر رشته گله وا کنم اگر آشنا نکند عرق
بغبار رنگ و هوای گل نگه ستم زده اشک شد
کسی این قدر گلی هوس بدود چرا نکند عرق
تب و تاب هستی منفعل سر شمع بسته بدوش من
نگشاید از دم تیغ هم گرهی که وا نکند عرق
الم تردد سرنگون ز تری چسان بروم برون
چو قدم نمی سپرم رهی که نشان پا نکند عرق
چو سحاب معبد آرزو دمدم نوید چه آبرو
اگر از بلندی دست من اثر دعا نکند عرق
چه قدر ز کوشش ناتوان دمد انتظار حنی تم
که بخاک هم نرسم چو اشک اگرم وفا نکند عرق
بنفس رسیده از عدمم چو سحر بجبهه شبنمی
خجل است زندگی از کسی که درین هوا نکند عرق
ز نیاز بیدل و ناز او نه مد تفاوت ما و تو
اگر از طبیعت منفعل ز خودم جدا نکند عرق

نکته در چار سوی کیفیات ظهور که هر فردی از افراد انسانی با حقیقت بلند سودا نیست پنهانی و معامله ایست وجدانی با همه زیانکاری نقد انفاس را در جیب هر معامله نفعی است متمکن و در طبع هر سودا سودی متضمن اینجا ناله بتعمیر رواج نرسید تا قیمت دل نقصان شکست [illegible] دکان تحیر نچید تا تماشای جمعیت مژگان برهم نخورد و بگردش رسیدن هر ساغری [illegible] ظهور کیفیتی است و بانقلاب جوشیدن هر وضعی تمهید وقوع خاصیتی. غزل

هر دل از نالهٔ بسار اثری میخواهد ریشه پیدائی هر تخم بری میخواهد
قطره هرگاه کشد سر بهوای نیسان [illegible] وضع گهری میخواهد
هر کجا نکهت گل پیرهن رنگ درد [illegible]یده که از خود سفری میخواهد
هر کجا چشم پرد مژدهٔ دیداری است هر کجا دل طپش آرد خبری میخواهد
اضطراب پر و بال آینهٔ پرواز است باز گردیدن مژگان نظری میخواهد
برق هر جلوه تقاضائی ناز دگر است عرض خورشید غبار سحری میخواهد

نکته تاثیر در طبایع ارباب کرم چو موج در آب پیچیده است و از طینت اهل خست خون ملایمت از سنگ رمیده کریم از فرط نزاکت زبان سائل را نشتر میداند تغافل نشتر تاب زخم آوردن است و مزاج لئیم از جوش خشونت پروای مساس ندارد

بوجه مانع رنگ اثری بردن رباعی
پیرایهٔ هر بلند و پستی کرم است
سرمایهٔ هر خمار و مستی کرم است
گویند که مرگ انقلاب هستی است
این است دلیل آنکه هستی کرم است

نکته گفتگوی ارواح و مثال بیرون

اعتبارات جسمانی مهمل است و گیر و دار عالم اجسام بی مادهٔ مثال و ارواح معطل جسم را قبل از آثار پیدائی در حقیقت روح مختفی فهمیدن است چون کیفیت کوزه در گل و روح را بعد از نشئهٔ ظهور در اجزای جسم منزوی دیدن چون صورت خیال در دل تا حضور صور بجلوه نیاید معنی هیولائی موهوم و تا هیولا نقاب صور نگشاید عبارت صورنا مفهوم هیولا را در جهان صور باطن اشکال بودنست و صورت را در مرتبهٔ هیولا معنای بیان کیفیت گشودن اگر هیولا به بی صورتی متصف است صور از کجا میجوشد و اگر صورت از لباس قدرت عاریت هیولا را که میپوشد قطعه هر چند خاکسار هیولائی از گل است

گل نیز تا دمید هیولای خاک شد رمز صفای آئینه ها واشکافتم
اسم کدورتست که از سنگ پاک شد چون باز عرض نوبت زنگار در رسید
آئینه را بسنگ همان اشتراک شد خورشید اگرچه شب بسمک بال میزند
روزانه دیده که بر اوج سماک شد یکرشته بود تار سر اعتبار دهر

خلقی به پیچ و تاب توهّم هلاک شد

نکته تا نسخهٔ اندیشه از هستی ما و من رقم توهّمی دارد با هرزه سوادان مکتب اعتبار هم سبق بودن ناچار است و تا خامهٔ هستی از نقش سطر خیالی مینگارد به هم مشقی اطفال این دبستان فرسودن بی اختیاری در آب افتاده را بوی دست از خشکی شستن تری فطرتست و در آتش نشسته را دعوی دامن از دود کشیدن داغ خجلت است رباعی هستی جز جانکنی و خون خوردن نیست

از عالم مرگ عیش جان بردن نیست — در خلق برون خلق بودن غلط است
صحبت تا زندگیست یا مردن نیست

نکته عالم ایجاد سیرگاه جلوهٔ خداداد است و تماشاخانهٔ بوقلمونهای مرتبهٔ استعداد است تا بعبارات پریشان نکوشی وصول جمعیت معنی جمعیت معنی موهوم است و تا بتأمل غیر خموشی فایده ناحصل گریبان خود نامفهوم عمرها عمرها باید باختن تا براحت پای بر دامن کشیدن توان رسید و با عالمی صحبت باید داشتن تا مضر تنها توان فهمید بی تجربهٔ سود و زیان دو کیفیت اختیاری یکی بر دیگری عرض مراتب جهل است و بی امتحان نفع و ضرر دوائر بالتزام واحدی اقبال نمودن دلیل فطرت سهل هر کرا بر صحبتهای مخالف متنبه نمودند ابواب جمعیت تنهائی بر رویش نگشودند و هر کرا در راه خواری نشاندند از زحمتهای گردش نرهاندند اگرچه صحبت هزار رنگ فواید آبستن است اما خلاصهٔ مجموعه قدر انزوا دانستن قطعه هیچکس بی شور وحدت طالب کثرت نشد

رنگ شمشیر سلامت در غبار آفت است — تا نبینی رنج نتوان محرم راحت شدن
طینت بیمار میسر قدردان صحت است — قطره از تشویش موج آخر نهان شد در صدف
گوشه‌گیریهای خلق از انفعال صحبت است — چون نگه یک عمر باید عرض خوب و زشت کرد
تا شود روشن که جمعیت بوضع حیرت است — عالمی چشم از تماشای جهان پوشیده رفت
زین ادا معلوم میگردد که هستی عبرت است

نکته از بزرگی پرسیدند که حکم ان مع العسر یسرا گشاد هر عقدهٔ بناخن تدبیر وابسته است و حل هر مشکل در کمین ناچار نشسته صعوبت جان دادن از هیچ تدبیر بسهولت نپیوندد و دشواری مرگ بدام چاره صورت آسانی نبندد فرمود بکسب ایثار باید دانست که زندگی قوت اندیشه نیست

مصروف تعلق اسباب چون پیچش موج موجد دایرهٔ گرداب هرگاه اندیشه از توجه علایق بریده بی‌تعینی عالم اطلاق گردید و چون موج از دام پیچ و تاب گسیخت نقد توهم بجیب بهمواری محیط ریخت

رباعی

در عالم کون رنگ فطرت دگر است
علقی مغرور ناز و همت دگر است
زین جنس تو هم که مجازش خوانند
گردست فشانند حقیقت دگر است

نکته کیفیت سخا را ابزاکتی سرشته اند که تا کریم سایل را ممنون تصور نماید جوهر مروت گداخته و تا باذل خود را مصدر احسان نگمان برد معنی حیا رنگ باخته از اینجاست که ابر بر گل و خار یکسان میبارد و تا از نخلهای بارور خجلت امداد نه بردارد و آفتاب بر سنگ و گل یکدست میتابد تا بر لعل و یاقوت منت تربیت نگذارد

رباعی

شخص کرم از بسکه حیاکیش تر است
زاندیشهٔ آب رخ درویش تر است
رسوائی احتیاج کس نتوان دید
آنرا که حیا بیش سخا بیشتر است

غزل

همه راست زانجمن آرزو که بکام دل اثری رسد
من و پرفشانی حسرتی که زنامه گل خبری رسد
چقدر زمنت قاصدان بگدازدم دل ناتوان
بپری تو نامه بر خودم اگرم چو رنگ پری رسد
نگهی نکرده زخود سفر زکمال خود چه بری اثر
نرویم درپیت آنقدر که بما خبری رسد
ثمر طبیعت عاشقان بفسردگی ندهد نشان
تب موج ما نبری گمان که بسکته گهری رسد
بکدام آینه جوهری که کشم التفات از آن پری
اگر انفعال کداز من بقبول شیشه گری رسد
بتلاش معنی نازکم که درین قلمرو امتحان
نرسم اگر من ناتوان سخنم بمو کمری رسد
زمعاملات جهان کند بدرآ کزین همه داد و دن
عضعف سگی بسگی خورد لگد خری بخری رسد
بچنین جنون کدهٔ ستم زتظلم تو کراست غم
بهزار خون طپیده از الم که رگی به نیشتری رسد
بهزار کوچه دویده‌ام به تسلی نرسیده‌ام
زقد خمیده شنیده‌ام که چو حلقه شد بدری رسد
همه جاست شوق طرب کمین زوداع غنچه گل آفرین
تو اگر زخود روی اینچنین بتو از تو خوشتری رسد
زکمال نظم فسون اثر بلداخت بیدل بی‌خبر
چه قیامت است بر آن هنر که بهیچ بی‌هنری رسد

نکته شیرازهٔ اجزای حواس لب از حرف فرو بستن است و آشوب نسخهٔ جمعیت دامن تقریر شکستن غنچه‌ها در فصل خموشی

بهار خیال اند و هنگام لب گشودن پرفشانی مثال موج تا خروشی دارد از بحر جدا است چون زبان بکام دزدند عین دریا توجه سخن با غیر است و معامله خموشی با خویش از اینجاست که خاموشان وحدت آئینه اند و زبان آوران کثرت اندیش پریشانی بعلت توجه ظهور است و جمعیت خموشی با لتفات باطن بی قصور

نظم مطبوع

در تکلم از ندامت هیچکس آسوده نیست

جنبش لب یکقلم جزو است برهم سوده نیست
بی تکلف بی سخن غیر از لب نگشوده نیست
صافی آئینهٔ مطلب غبار اندوده نیست
هیچ مضمونی درین صورت نفس پرورده نیست
تا شود روشن که سعی خاموشی بیهوده نیست
تا جرس فریاد دارد کاروان آسوده نیست
هوس سری ته پا کشم رگ گردنی رسر افکنم
اثری تپیده ام آنقدر که برو بم و بدر افکنم
فلک اطلسی مگر آورد که خلل به پشت خر افکنم
دو جهان بآتش دل گدازم و طرح یک جگر افکنم
چو سرشک پاکشدم چمن که بر آن مکان گذر افکنم
که بکوه اگر گذر آورم بصدایش از کمر افکنم
مژهٔ ز گرد شکست دل بهم آرم و سپر افکنم
سر خویشم از مژه پا خورد چو به پیش پا نظر افکنم
گر انفعال سبکسری عرقی کند که پر افکنم
که چو شمع در بر انجمن ثمر است اگر بهر افکنم

راحت آبادی که مردم جنبش نامیده اند
گر زبان از شوخی اظهار وا دزد نفس
پاس ناموس سخن در بی زبانی روشن است
قطرها از ضبط موج آئینه دار گوهرند
گفتگو یکسر دلیل هرزه تازیهای ماست
غزل تمهید دعوی ستایم که چو شمعش از نظر افکنم
ز غبار عالم مختصر چه هوای سیم و چه فکر زر
بسواد وادی حرص و کد چه امید محمل من کشد
اگرم دهد طلب وفا به بنای داغ عمارت صفا
نتوان شدن بوفا قرین مگر از سجود ادب کمین
الی که بر جگر آورم ملکان سینه بر آورم
چقدر بعرصهٔ آب و گل کنم مصاف هوس خجل
برهی که محمل نیک و بد هوس سجود تو میکشد
چو سحاب می پرم از تری بهوای منصب سجوری
بچنین بضاعت شعله زن من بیدل و غم سوختن

نکته معنی نمایان نسخهٔ اسرار از تماشای تأمل طلسم وا شکافته اند و از تعبیر تفکر معنی خاص دریافته اند که حصول ما بین دو عدم لفظ مع است و مراد ازین معیت امتیاز رب و مربوب یعنی فهم مرتبهٔ دوئی و ادراک حقیقت معنی و نوعی است بحکم تمیز این مرتبهٔ غیب مطلق را باشارهٔ حدیث منسوب کرده اند و بواسطهٔ ظهور این نتیجهٔ شهود

اضافی عبارت واحدیت برآورده رباعی
آن سوی شمار لاتعین احدم
جوشید مع از میان بعرض عدم
آئینهٔ ادراک ز زنگار برآمد
بیرنگ پس پرده بیکبار برآمد
دل درس بهار و گل این باغ هم خواند
حادث بخیال آمد و افسون قدم خواند
این رفت و گران شد
بر یکجهتی چارسوئی کرده مقرر
تمثال متاع سر بازار برآمد
یاران خبر جلوه بی پرده شنیدند
بیرون نقاب آنچه شنیدند ندیدند
در سایه نهان شد
صد صور بهر نغمه نمایان شد و تن زد
هر گاه زلب نیم قدم وار برآمد
هر ریشه بصد گل بدر آمد چمن اقبال
چشمی که زآئینه بر داشت ز تمثال
این جمله جهان شد
در عین سوی فقر بفتاد ضرورت
شیطان بهمین وهم گرفتار برآمد
اندیشهٔ ادبار تنزل مکن اکنون
آنرا که خرد میشمرد اطلس گردون
پالان خران شد

حق میگوید من ازل فی ابدم
یکتائی من کرد خیال دو عدم
غزل
دی فطرتم آشفت و جنون کار برآمد
صبح ازل از جیب شب تار برآمد
آفاق عیان شد
تنزیه تمکین زد و تشبیه برم خواند
این آئینهٔ قلزم زخار برآمد
سودای خیال من او گشت مصور
گردید هوس مشتری ظاهر و مظهر
آئینه دکان شد
پروانه صفت در طلب شمع دویدند
خورشید دمی از پس دیوار برآمد
آن ساز تحیر که بشور تو و من زد
در پردهٔ تحقیق نفس بال سخن زد
بی نام و نشان شد
هر بیضه بصد رنگ برآورد پر و بال
در یک مژه شوخی بچه آثار برآمد
با این همه گل کردن آثار کدورت
جز معنی مطلق مکن اندیشهٔ صورت
مردود جهان شد
غیرت بتکالیف حیا میدمد افسون
تا پرده در خلق تبه کار برآمد
نی عقل مکدر شد و نی جهل گنه کرد

بیدادی ما خصلت این کار تبه کرد
تا نور دمید آئینه نار بر آمد
هرچند ادب سر به عشق و غرور است
هم نسبتی نشئهٔ اسباب ضرور است
ناچار فغان شد
کردند درین دیر هوس تجربه بسیار
جائی که پری مایل اظهار بر آمد
شوق طپش انگیخت خرد عرض جنون داد
دریا گهر آورد و کف موج برون داد
سودی که زیان شد
چون بوی گل آئینهٔ تحقیق نهان داشت
امروز که خار سر دیوار بر آمد
رنگست چه بو نیم بهار است چه گوئیم
آن معنی باریک که دل بستهٔ اوئیم
با موی میان شد
آئینه بکف میرسد از خلوت اسرار
هرچند توان صورت دلدار بر آمد
تحقیق کمالان که رسیدند بتفهیم
صید دو جهان کرد خم گردن تسلیم
تیری که کمان شد
بیدل شدن و پا بتعین نفشردن
هر قطره کزین بحر گهروار بر آمد

اینجا همه کس صفحهٔ ناموس سیه کرد
آن نار دخان شد
یعنی ز فریب دم گستاخ نفور است
آهی که اثر قابل منقار بر آمد
مانع نظران رقم صنع بتکرار
بی نقطه نشد معنی نیرنگ نمودار
از شیشه گران شد
صبحی چمن آراست گل آئینه بخون داد
کز فخر عیان گشت دگر عار بر آمد
آن سبزه درین باغ نه نام و نه نشان داشت
دی در قلم نرگس مار رشته زبان داشت
مژگان بتان شد
مطلوب کسی دور نرفته است چه جوئیم
تا در صفت رشتهٔ زنار بر آمد
خلقی به تحیر کدهٔ محفل آثار
سحر دگر این است که در حسرت دیدار
محرم نتوان شد
جز سر بگریبان نرسانند به تقدیم
آفاق شکار از خط پرگار بر آمد
مفتاست دو روزی هوس غوطه نخوردن
اینجا گل جمعیت خلق است فسردن
دل گشت و گران شد

نکته روح انسانی شاهدیست لاریبی که جمالش از بی نقابی های جوهر عقل پیداست

و آفتاب کمالش همان از دمیدن صبح ادراک لامع و هویدا عقل سرچشمه ایست از ترا وشش اینجا و معنی حیا و حیا آئینهٔ ایست از حقیقت ایمان چهره گشا اگر عقل در عرصهٔ فهم ربوبیت ضیا تاخت هیچکس سر تسلیم عبودیت نمی انداخت

رباعی

هر کس ز حقیقتی نباشد خبرش — بیهوده بعبرت نرساند نظرش
از هستی ذات باز معدومی خویش — چیزی فهمید دل که خون شد جگرش

غزل

چو سرشک بیسروپائیم قدمی برد بهوای تو — که هزار آبله در عرق بگداختم ز حیای تو
بخرام فتنه مده عنان که مباد چون دل عاشقان — بترنگ شیشه زند جهان ز شکست رنگ حنای تو
خجلست همت پرگشا که بفرصتی برد التجا — دل چاک میکشد از نفس سحر انتظار دعای تو
چمن وفا کدهٔ کرم نکشد خجالت این ستم — که چو سبحه کاسه بکف نهد دل شکسته گدای تو
بشباب گر همه خم رسد من و ما بربط عدم رسد — نبری گمان که بهم رسد لب من ز حرف ثنای تو
ز سخن خروش تو جلوه گر ز خموشی آه تو پرده در — بکدام زمزمه سر کند متحیر من و مای تو
ز فسانهٔ منی و توئی چه فروشم آئینه دولی — بتاملی نشدم گره که نبود بند قبای تو
اگر از توام چه طلب کنم وگر این نیم چه طرب کنم — همه انفعال فضولیم چه فنای من چه بقای تو
چه جنون چه تنگ و چه تاز من چه خطا نشیب و فراز من — چه جحیم غفلت ساز من چه بهشت یاد لقای تو
بچه رنگ صورت خون من ندرد نقاب جنون من — که بآب آئینه شسته است اثر حنا کف پای تو
نه بدل ز عجز رسا رسم بکجا رسم که بجا رسم — نه برمز آئینه وا رسم من غافل از همه جای تو
چو سحر بعالم جلوه ات خجلم ز تهمت زندگی — نفسی که داشتم آب شد ز حجاب آئینه های تو
من بیدل و صف انس و جان و دل چاک تا سر آسمان — بفدای تو بفدای تو بفدای تو بفدای تو

نکته — کمال الهی که جامع حقیقت جمال و جلال است در مجارستان عالم کون هرجا بنشئهٔ ظهور رسیده بمقتضای غلبه یکی ازین دو صفت که ظاهر و باطن یکدیگر اند باسمی خاص ممتاز گردیده یعنی در مرتبهٔ که فروغ هدایتی بانجمن آرائی نسق اعیان پرداخته اینست جوهرشناس آثار فطرت باعتبار نبوت که جمال معنوی است موسومش ساخته و در مقامی که لمعهٔ فلانی باجود استعداد هدایت مایل تعینی افتاده است معمای امتیازش باسم ولایت

که جلال حقیقی است واگشاده در آئینهٔ انوار نبوت صورت جذبه یعنی قدرت جلال مضمر است
بی توهم موهومی و در نسخهٔ آثار ولایت معنی دعوت یعنی عرض جمال مستتر بی شایبه تعدد می
شخص استعداد نبوت تا با مور دعوت خلق نسبت نشد ولایت دار و شاهد قصدرا
ولایت هرگاه خلعت تفویض هدایت میپوشد سر از جیب نبوت بر می آرد پس ولایت را
در حالت اخفا جمال لفظ و معنی نبوت تصور کردن است و نبوت را در معرض استمتا جلال
همچنان عرض جوهر ولایت بخیال آوردن تصرف این دو کیفیت برنگ صورت و معنی لایزال
در مزاج اعیان ساریست و قدرت این دو موج چون حقیقت روز و شب بی تعیین و توقف
در محیط امکان جاری این دفتر بغور هر نقطه که پردازند سواد عظمی است دقیق و ازین ساغر تکیه
بر قطره که وارسند محیط حیرتی است عمیق و دبستان تحقیق بی تأمل مطلع و مقطع جهل آگاهی
سواد خط پرگار روشن است و در درسگاه یقین بی ملاحظه پشت و روی رنگ صفا مضمون صفحه

عینک مبر بین **قطعه**

چون شکفتن موج زد گل زیر مشق رنگ شد
تا کجا چون پیرهن بیرون در یدا آهنگ شد
چون برون جوشید صافی پرده دار رنگ شد
تا مژه واکرد کثرت خانهٔ نیرنگ شد
بال و پر هم بر هجوم بیضه خواهد تنگ شد
هوش حیرانم چرا در فهم معنی دنگ شد
کوشش ما پای در دامن کشید و لنگ شد
جنونی انشا کند تحیر که عالمی را ز من برآرد
چه ممکن است اینکه سعی وحشت بغیر تم از وطن برآرد
هوای رنگ گلت زخاکم اگر برآرد چمن برآرد
که رنگ عاشق چو پیکر صبح پر بقدر شکن برآرد
سزد که چون اشک دلو ما هم ز چاه غم بی رسن برآرد

در بهار غنچگیها رنگ مضمون گل است
آن صدا کز خامشی محو نقاب تار بود
شوخی زنگار گرچه پردهٔ روی صفاست
دیده پوشیده با خود داشت سیر وحدتی
بر پرافشانی نه تنها بیضه تنگی میکشد
ظاهر اینجا باطن است باطن اینجا ظاهر است
هیچ سنگی در ره جولان این معنی نبود
غزل اگر آن بخروش جهان یکتا سری باین انجمن برآرد
خیال هر چند پرفشاند ز عالم دل برون نیاید
نه رست تخمی درین گلستان که نوبهاری دستان
ندارد از طبع ما فسردن بغیر پرواز پیش بردن
ز پهلوی جذبهٔ محبت قوی است میدان ناتوانان
دل ستم دیده عمرها شد ندارد از سوختن نهانی

نفس اشک کاش خود را چو شمع ز انجمن برآرد
دلیل صبح قیامت است این که مرده سر از کفن برآرد
مباد چون بخیه خودنمائی سرت ز دلق کهن برآرد
چه غیرتست اینکه غیر خود را ز جبر که مرد و زن برآرد
تفنگ قالب تهی نماند دمی که دود از دهن برآرد
سحر محالست گر نفس را بدستگاه سخن برآرد
کجاست عریانی که ما را ز خجلت پیرهن برآرد
قلم به آیینه پاک سازد دمی که تصویر من برآرد
چو شمع رحمت بر اسیری که مرگش از سوختن برآرد

ز خاکساری وفا نبالد غبار هنگامه تعلق
باین سر و برگ منتظم گیر ز رنگ اندیشه فضول
تجرد اضطرار رنگی ندارد از اعتبار بهمت
قدم به آهنگ کین فشردن ز عافیت نیست صرفه
دماغ اهل صفا نچیند بساط انداز خودفروشی
غبار اسباب چند پوشد صفای آئینه تجرد
بآن صفا نیست رنگم که بانی کارگاه قدرت
نفس بصد یاس میگدازم دگر ز حالم مپرس بیدل

نکته ورود سخن نزول ملایک است

از عرش حقیقت دل بظهور آباد عالم تصرف و تدبیر و کارفرمای اعیان ممکنات بحکم کمال قدرت و تاثیر هر جا از عشق دم زد آتش در بنای تصور انداخت و هر کجا از حسن وانمود آئینه خانه تحیر پرداخت بافسون صیادی فطرتش عنقای غیب آشنایان معنی رشته بر پای تحریک نفس و با پای حرص آهنگی قدرتش قافله اسرار تقدس جاده پیمای مطالب عشق و هوس نسیم گلشن لطفش تا بشورش پری افشاند دم اژدها نیست مردم خوار و زلال چشمه التفاتش تا پهلوی موج گرداند طوفان آتشی بی زینهار مساس عبارات طعن از اثر درستیش جشن کارگاه دلگیری و تفتیش معنی خلق بظهور ملایمتش سر بر کسوت آفاق تسخیری با ایثار گوهر آبدارش گوشها کنج خانه ودیعت اسرار و با حساس پرتو عده اش دیدها آماده مطلع دیدار اگر انجمن است بی حضورش از آئینه داران عالم تصویر و اگر خلوت بی خیالش از خوابهای اوهام تعبیر هر چه منقوش اشارت اوست از صفحه هستی بیرون و آنچه موسوم عبارت اوست معلم عدم مضمون همانیکه مملکت گیر و دار امکان از سایه پروردگان وسعت بال اوست و عندلیبی که رنگ و بوی بهار اعیان از گلفروشان کیفیت مقال او قوت پرواز مقاصد بس اراده حقیقی بی نشان و شوخی بال مطالبش تحریک زبان حضرت انسان

نظم

چیست انسان حرف صوت فارغ از نطق و بیان
جلوه نیرنگی و در پرده حیرت عیان

یک نفس پرواز آهنگش ز هستی تا عدم
شوخی مضمون او حرف عبارتهای خاص
زین صدا مشتاق بال افشان دو عالم زیر و بم
نسخهٔ اسرار تحقیقش اگر برهم زنی
آب شد اندیشه زین افسون نیرنگی مپرس
از طلسم خاک طوفان سخن سحر است و بس
مخمس بی یقینی داشت عمری در گمان بیدلم
بعد ازین تا زنده ام از بندگان بیدلم
عرش اگر باشم زمین آسمان بیدلم
عشق بی پرواست هر نقشی که اندیشیده است
چون نگین گرداند پهلو نام بر جایش نشسته است
موج با آن وضع آزادی اسیر گوهر است
ساز بیرنگ قانون اینقدر افسونگر است
گرچه بی پروای خویشم پاسبان بیدلم
بی تامل نیست ممکن فکر معنیهای من
گوهر آرامیست وقف موجهٔ دریای من
آرزوی مشتری از یاس خون گشت و فسرد
زندگی زین خوان عبرت بی فنا سیری نبرد
بر بساط دهر مفلس میهمان بیدلم
با چنین هنگامه شبگیر طلب کوتاه نیست
شام از گرد صبح و روز جز بیگاه نیست
گرد کان صبح و اگر دم طپش شد بی نقاب
قید دل بسته است بر دوشم دو عالم اضطراب

یکقدم جولان عرشش بی نشان تا با نشان
غیب در دل روح در فکر و مثال اندر زبان
زین نفس طینت عیان صد رنگ پیدا و نهان
چون سخن جز معنی محضش نیابی در میان
سوخت بی تابی ازین افسانهٔ حیرت خوان
نیست جز اعجاز بر جا سرمه پرداز فغان
عشق کرد امروز آگاه از نشان بیدلم
سجده فرسای حضور آستان بیدلم
در خرابات خود آرائی چه مخمور و چه مست
گردش جام دگر شد رنگ مینا در شکست
گرد خالی کردن از خود آشیان بیدلم
با چنان شوق پرافشان صبح شبنم پرور است
عالم آئینه داران محبت دیگر است
سرسری نتوان گذشت از نظم حیرت زای من
دقتی میخواند افسون بر لب گویای من
سکته بسیار است در حرف زبان بیدلم
تشنه کامیها گلوی حیرت از خشکی فشرد
آخر از طبع فضول افسوس باید خورد و مرد
خلق بیخود میرود راهی که آنجا راه نیست
هیچکس از مقصد جولان شوق آگاه نیست
رنگها گردانده ام من همعنان بیدلم
ور قماش بوی گل گشتم هوا یم برد آب
چون نفس گه نیم از سود و سودای حساب

این قدر دانم که جنس کاروان بیدلم
سر بسر ساز نفس زن تا مد تقریر من
بی صدائی میکند چون بوی گل زنجیر من
لب بمی وامیکنم جام طرب خمیازه است
دستگاه اعتبار ناله بی اندازه است
زین دو صفر درد دل افزا جهان بیدلم
هر که شمارم تظلم تا شود آگاه عشق
چند گویم عشق عشق و آه آه عشق
لفظ حیرت نقشم از مضمون غمازم مپرس
پرتو رمزی می سرایم لب شوبازم مپرس
بیدلی در پرده دارم ترجمان بیدلم

موی چینی خامه کن گر میکشی تصویر من
سخت ناپیداست شور شوق عالمگیر من
عالی دارم جنون ناتوان بیدلم
میگشایم چشم دل را عیش بی اندازه است
هر کجا باشم دماغ ناامیدی تازه است
داد درس عشق و ستمگر عشق تسکین خواه عشق
از تحیر شش جهت بسته است بر من راه عشق
ماجرای هیچکس مشغوفان بیدلم
همچو تار ساز از تحقیق آوازم مپرس
بال معذورم ز شوخیهای پروازم مپرس

حکایت از بزرگی پرسیدند که خواب افضل است یا بیداری فرمود افضلیت بمعنی فوقیت است و فوقیت دلیل غالبیت است هرگاه کیفیت نسخهٔ وجود که منقوش رموز این دو حقیقت است بمطالعهٔ امتحان درآید و تامل چون بخیال درس تحقیق درآید عبارات توانیهای مغلوب بی تامل روشن است و معنی فوقیت

غالبی بی گفتگو مبرهن غزل
گردد تخیل سرابست هستیم
یعنی طلسم نقش سرابست هستیم
اندیشه که در چه حسابست هستیم
مضمون حیرتی چه کتابست هستیم

بیداری میان دو خوابست هستیم
از لطمهٔ دو موج حبابی دمیده است
مغلوب آفتاب چو شد سایه سایه نیست
روشن نشد ز نسخهٔ دل جز سواد وهم
سرمایه وقف غارت و امید محو یاس

یارب چه جنس خانه خرابست هستیم **غزل** نا مطبوع دل آرمیده بخون بکش ز فسون نکہت بوی گل

ستم است غنچهٔ این چمن مژه واکند بصدای گل
مگر از حیا عرقی کند که رسد بخنده صدای گل
چو گلیم از بر و دوش من بکشید سایه زپای گل

بحدیقه که تبسمت فکند بساط شگفتگی
بفروغ شمع صد انجمن شغریست بال این چمن
چمنی است عالم کبریا بری از کدورت ما و

نشود تهی نگان ما ز هجوم رنگ تو جای گل	ز بلند و پست بساط رنگ اثری نزد در آگهی
که چه یافت سبزه کلاه سرو چه دوخت غنچه قبای گل	چمن اثر ز نظر نهان همه اثرت که کشد عنان
ز بهار می طلبی نشان مگذر ز آئینه های گل	قدح شکسته فرصتت چه قدر شراب نفس کشد
بخمیر طینت سنگ هم زده اند آب بقای گل	تو بدستگاه چه آبرو ز طرب و فاکنی آرزو
که نه ساخت کاسه رنگ و بو تراج خندهٔ گدای گل	بخیال خنده که بسته ام بهوای آئینه گشته ام
ز دل شکسته کجا روم چو هزار آبله پای گل	نگذشت خلقی درین چمن بگوی قدح طرب
تو هم آبگینه بخاک نه که خم طاقت بنای گل	ندوی چو بیدل بیخبر دم پیری از پی کر و فر
که تهی است قافلهٔ سحر ز متاع رنگ و ردای گل	نکته عالم از درشتیهای طبایع

کوهساری است آنچه بر لب می آرد بدلگوئی باز میگردد و هرچه شوق می گستراند انفعال در می نوردد اینجا بی کدورت دلی که بهمین اقبالش ادبار ناپسند گردد سخن نگردد کر است و بی غبار آئینه که نقیض تقابلش نفس متهم سیاهی کاری بر نیاید کجا گرد کلفت ناقبولیهای سخن را در خاک می نشاند و عرق خجالت بی اثریهای ناله را در اشک غلطاند اگر افهام خلایق جادهٔ کجی نمی پیمود خامشی را بر سخن ترجیحی نبوده و اگر اغراض بر طبیعت نمی گماشت عزلت بر صحبت تفضیل نداشت شکایت این درد بکجا باید برد و الم این اندوه بر که باید شمرد حکایت عندلیبی بهمنوائی زاغ دگر شکوه سر کرد کای نوا پرور شور زاغ در این چمن بار است گفت خاموش بسیار است ٭ عالم از جنس این خروش پر است ٭ از نواهای هرزه گوش پر است غزل نامطبوع

جهان چمن بهار غفلت ز نرگس سر بر سایش دارد	ز هر بن مو بخواب نازیم و محمل ما قماش دارد
اگر دم بوی شکوه بیرون ز رنگ تقریر میچکد خون	مپرس احوال پاس مجنون دماغ گفتن خراش دارد
حذر ز تند و بر زهد کیشان مخور فریب صفای ایشان	وضو نکرده است خام ایشان هزار شاش و تراش دارد
چو شد قبول اثر فراهم ز خاک گل میکند حیا هم	فلک دو روزی غبار ما هم بزیر پای تو کاش دارد
گشاد و بند نقاب امکان بسعی بینش مگیر آسان	که رنگ هر گل درین گلستان نتیجهٔ دور باش دارد
جگر و صد دشت در شتابی که قدر عجز رسا بدانی	سر از نعیش سوختن نتابی بخود رسیدن تلاش دارد
نشسته ایم از لباس بیرون دگر چه لفظ و کدام مضمون	بخامشی هر ز ساز مجنون نبرد آهنگ فاش دارد

سخن بنرمی ادا نمودن نه وضع شوخی حیا نمودن
عرق نیاز خطا نمودن گلاب بزم معاش دارد
خطاست بیدل ز تنگدستی بفکر روزی الم پرستی
چو کاسه هرکس بخوان هستی دهن گشود و آش دارد

نکته از زمین تا آسمان یکدر فیض تصور کن که باز بودن از تسلیم حلقه اش ابدا مس نخواهد پیچید و فراز نمودن هرگز پیرامن خیالش نتواند گردید تا بستگی این درم دلیل وسعت آغوشی شخص رحمت است و گشادگی این پیشگاه محبت دستگاه فضل و کرامت مغفرت پربهانه جواست و کرم سخت التفات خو اینجا عقده های غفلت بیک آه ندامت نقاب دل آگاه میگشاید و رگ خواب در یک مژه بازکردن اندنگاه برمی آرد تا رعونت سری در پیش افکند آداب است و تا سرکشی فال خمیدنی زند محراب

فرد

برخود از غفلت بهشتی را جهنم کرده ایم
گر دل از شرم معاصی آب گردد گوهر است

غزل

از کجا وهم دورنگی بقدح ریخته تنگم
حسن بیرنگ و من بیخبر آئینه بجنگم
شوخیم جز عرق شرم درین باغ چه دارد
همچو شبنم گل حیرت چمن آئینه رنگم
تهمت آلود هوسهای دوئی نیست محبت
عکس او گفتم از آئینه زدودند چو زنگم
شیشه بر سنگ زدم لیک ز رنگینی غفلت
چشم نگشود درین بزم رگ خواب ترنگم
زین بیابان بچه تدبیر شوم رام تسلی
هست هر ذره جنون چشمکی از داغ پلنگم
طرفی از شوق نبستم چه بدنیا چه بعقبی
بجهان دگر افکند فشار دل تنگم
نتوان کرد باین عجز نگه صید تحیر
جوهر آئینه دارد پر پرواز خدنگم
دررهت تا نشوم منفعل ساز فسردن
چون نفس کاوش پاییکه عیان نیست بلنگم
عالمی شد چو سحر پی سپر بیخودی من
دامن نازکه دارد شکن آرائی رنگم
بی نیازم ز صنمخانهٔ نیرنگ دو عالم
کلک تصویر توام در بن هر موست فرنگم
شور موج خطر افسانهٔ تشویش که دارد
عافیت زورقی آراسته در کام نهنگم
میکشد محمل بیطاقتی شمع تحیر
بیدل آئینهٔ صد رنگ شتابست درنگم

نکته حسن اگر بستایش آئینه پردازد در خور جلوه اش باید ستود و معنی چون بتوصیف لفظ کوشد همان رنگینی بهار خود خواهد نمود نیک توجه کمال است بچهرهٔ منظور کلفت نقصان جابرداشتن و شرم میلان آگاهی دامن عزو

بخراشش قصورا نباشتن ذرهٔ موهوم در غبار هستی جبههٔ تسلیم ناپیدائی میشود گرمی نگاه آفتابش آیینهٔ چشمک عروج زدود و قطرهٔ معدوم در قعر ناکسی برشحهٔ تیزی می‌پیوست برگزیدن اقبال محیطش کلاه گوهر آرائی شکست پس ذره را که در آغوشش پرتو آفتاب جا دهم کم از ماهش نباید شمردن و قطره را که محیط سامان بزرگی بخشید جز بدجلگی نام نتوان بردن قطعه

ای بسا آیینه کز درد تغافلهای حسن
خاک شد در زیر زنگ و جوهری پیدا نکرد

ای بسا تخمی که از بی التفاتیهای ابر
ریشه داری از زمین یاس سر بالا نکرد

شیشه‌ها در محفل افسوس امکان چون حباب
خود بخود در هم شکست و با منی سودا نکرد

گر همه رنگست موقوف بهار جلوه ایست
در همه بو نیست بی گل بال شوخی وا نکرد

همچنان گر حیرت دیدار می بالد نگاه
ناله را هم جز هوای قامتی عنقا نکرد

قید کلفت بر ندارد شبنم مهر آشیان
کیست منظور تو شد کز عالم استغنا نکرد

غزل

نبری گمان فسردگی بغبار بی سر و پائیم
که بچرخ میفکند نفس چو سحر زمین هوائیم

ز تعلقم نه هی نشان که گذشته‌ام من از این و آن
بخیال سلسله جنبان گرهی نخورده رسائیم

بدماغ موج گهر زدم ز جنون نشئهٔ عاجزی
نکشید گرد هوس سری که نکوفت آمده پائیم

ز خیال تا مژه بسته‌ام قدح بهانه شکسته‌ام
خوشست آنکه سیر پری کنی ز طلسم شیشه نمائیم

هوسم زمانه بی اثر چه مدعا شکند نظر
نهد استخوان مه نو گر نشان تیر هوائیم

ز نشیمنی که کنم مکان نبری که بر پرم از میان
نکنی بعشوهٔ امتحان ستم آشیان رهائیم

بکجاست رفتن و آمدن که بغربتم کشد از وطن
ز فسون [illegible] وهم وطن بهوس [illegible] ائیم

بجهان جلوه رسیده‌ام ز هزار پرده دمیده‌ام
ثمر نهال حقیقتم چمن بهار [illegible] ئیم

سر گرم فسون تن دل دیر جوش خون تن
مگذر ز [illegible] جنون که قیامت [illegible]

بنگاه حیرت کاملم بخیال عقدهٔ مشکلم
ز جهان فطرت بیدلم [illegible] نمائیم

نکته غیب مطلق مرتبه ایست که باعتبار مفهوم می ز حقیقت الغنا [illegible] باید و غیب اضافی نشئه که بحسب لطافت تام عالم ارواحش تعین کرده‌اند و غیب متمثل لطافی موسوم مثال بحکم میلان کثافت آرائی و غیب مصور گیتی مندوس

اجسام مقتضای کمال کثافت یعنی ختم مرتبهٔ پیدائی پس غیب مطلق یعنی حقیقت الحقائق خفای محضست و مقطع الاشارتست مشعر حقیقت ذات و غیب اضافی خفای معین نفی اشارت مطلق اسما و صفات و غیب متمثل اشتباه ثبوت ظهور و غیب مصتور شهود تقلبی حسن و شعور

غزل همه غیبست شهود اینجا نیست — جمله اخفاست نمود اینجا نیست
نتوان جلوهٔ مطلق دیدن — آنکه این پرده کشود اینجا نیست
اصل هر سوسن و گل بیرنگیست — جز همین سرخ و کبود اینجا نیست
شعله خاکستر محض است آخر — جز دمی گرمی دود اینجا نیست
اعتبارات همه اوهام اند — تو عدم باش وجود اینجا نیست

مخمس صبحی اگر خنده زد بال عدم پرگشاست — شامی اگر جلوه کرد دود چراغ فناست
ظلمت و نور جهات پا برکاب هواست — ساز جهان وحشت است مایهٔ تمکین کراست
صورت این کوهسار طرز شکست صداست

باید از آغاز شمع غیبت انجام دید — هر که درین انجمن رونق اوهام دید
تا بسحر چشم دوخت آئینه شام دید — فطرت ازین انقلاب کار هوس خام دید
صبح طرب بی نفس مهلت گل بی تعین — روز همان بر سر است آنچه شب زیر پاست

گردون هر گوشه حیرت دیگر کمین — نوبر باغ امید یاس ندامت قرین
شاهد این انجمن آئینه دارش خطاست — سیر هوس ختم گیر بر نگه واپسین
تا تو نیائی ازین ورطهٔ حیرت برون — عشق بگوش خرد خواند ز غیرت فسون
ضبط نفس باخته است سلسلهٔ کاف و نون — مپید مدارش جبت نغمهٔ بی چند و چون
رنج قیامت مبر طوطی معنی رساست

تا چمن اعتبار ساز گل و سنبلی است — نغمه صف نوحه نیز زمزمهٔ بلبلی است
شیشهٔ بی باده را سنگ زدن قلقلی است — کشمکش یاس هم موجه رنگ گلی است
دامن افسوس گیر دست اگر بیحیاست

رونق بزم حیات ساز چراغ خموش — رفعت طبع ونیست در نفس بیخروش
دعوی طاقت بهل بر اثر عجز کوش — غنچهٔ تسلیم باش با گل اقبال جوش
آبله چون شد بلند با کف دست دعاست

زیر و بم حاجتت زد در صد کرد و فن | کرد خروشت گران گوش هزار انجمن
نغمهٔ بی درد و سر نیست به از تن زدن | مطرب ساز عرض آن نغمه نتوان شدن
ای ز حیا بیخبر ساز عرق پر صداست | عمری از افسون سعی سوخت دماغ امتحان
باز مروت دهد شخص وفاقش نشان | گوشهٔ چشمی ندید آخر از اهل زمان
گرد بحیرت سؤال از دل عبرت بیان | گفت بساط غرض آنچه ندارد حیاست
حرص دنی هر کجا کام تخیل دهد | دل بطپش خون کند تا قدح مل دهد
گرد تنک و ناز چند عرض تجمل دهد | جستن چشمی اگر داد تغافل دهد
یک مژه در پرسشش جبهت سایهٔ بال هماست | آه که اقبال عجز غیر نژندی نکرد
طاقت بیدست و پا شعله کمندی نکرد | سوختم و همتم وجد سپندی نکرد
دود دلی هم ز من فکر بلندی نکرد | بسکه نگون طالعم نالهٔ نی بوریاست
از عدمم دور داشت هستی بی ننگ و عار | بست بقایم بچشم چشم تو هم در غبار
سنگ نبود اینقدر عقدهٔ بال شرار | سد ره کس مباد بام و در اعتبار
زین دو سه خشت هوس خانه صحرا جداست | بیدل از آئینهٔ جلوهٔ کون و مکان
موج جنون میزند شوخی مطلق عنان | شعلهٔ اسرار شوق داغ فسردن مدان
گر گرهی در نظر داری ازین نیستان | بر خم دیگر مپیچ عشق تأمل نواست

نکته — جمیع خلایق بحکم مصلحت طبیعی محتاج همند و کامروای همه حقیقت لزومی که از آئینهٔ هر فردی بظهور پیوسته است و بذوق اشتغال شوق در کمین امداد دیگری نشسته زبان مطلب محتاج بهوای وصول جمعیت خود سایل و سعی احسان منعم همان بتوقع توجه مایل سنگ و گل محتاج آفتاب در کسب کمالات آب رنگ و آفتاب در عرض جوهر زر مشتاق گل و سنگ بایع نقد از جنس سود میشمارد و مشتری جنس را غنیمت می پندارد نقد مصروف جنس شماریست و جنسها موضع نقش انتظاری یعنی تا بکار دیگر نیائی چشم هر دو دل مراد نگشائی پس کریم در جود ناچار است و محتاج در طلب بی اختیار رباعی

آواز کریم را صلا می خوانند | سایل که جو دم زند دعا میخوانند

یک نغمهٔ شوق است چه فقر و چه غنا
کز پردهٔ هر ساز جدا میخواهند

غزل

سر نقش پا به بلندیی رسد از شکوه خرام او
که هلال خط بزمین کشد ز تبسم لب بام او

اگر از زمین بهوا رسم و گر از سمک بسما رسم
بدل رمیده کجا رسم که رسم بفهم مقام او

ز شکوه جلوه نداشتم سر و برگ آئینهٔ طلب
بزبان موج گهر زدم در التماس خرام او

بدو نیک می نهد آرزو بچه زخم میطپد این قدر
که هنوز تیغ تبسمی نکشیده سر ز نیام او

ز سراغ منزل بی نشان چه اثر برد تک و تاز دل
که بهر قدم سپر افکند چو نفس در آئینه گام او

نفست بسینه شکسته به در جنبش مژه بسته به
نشود که رم کند از نظر چو نگاه وحشی رام او

بجز این که خاک عدم بسر فکند دگر چه کند کسی
نرسیده دیده بجلوه‌اش چو زبان بحرکت نام او

همه اوست ساز فسون مکن بخیال آئینه خون مکن
ز نیاز و ناز جنون مکن چه دعای ما چه سلام او

بسواد انجمن ادب مژه باز کردن بیدلم
که نزد نفس بچراغ کس سحر آفرینی شام او

نکته اینکه عالم میخوانیم صفحهٔ دلی مطالعه کرده ایم و آنچه آشنا میدانیم سطر نگاهی بتحریر آورده دل اجتماع کیفیات علوم است و علوم ادراکات معانی نامفهوم وسوسه از خود تراشیدن هم صنعتی است و اوهام برخود بستن نیز قدرتی در وادی ظهور تلاش کسب باغربت است نه اظهار غیبت هر قدر توانی در لباس کوش و تا ممکن است خود را در خود بپوش

قطعه

در عالم شهود ز مردان غیب باش
با شوخی لباس همان سر بجیب باش

یک چند شوق موسی و درد شعیب باش
ناز حقیقی است نیاز مجاز ما

ما ئیم عرض آئینه گو جلوه عیب باش
هنگامهٔ خیال دوئی گرم کرده ایم

غزل

حدیث طوفان نوای عشقم خموشی از من زبان نگیرد
فسردگیهای ساز امکان ترانه‌ام را عنان نگیرد

چو آئینه دست بی نیازان ز هر چه گیرد زیان نگیرد
ز دستگاه جهان صورت نیم خجالتکش کدورت

سبک نگردد بچشم مردم کسیکه خود را گران نگیرد
سماجتست اینکه عالمی را بسر فکنده است خار ذلت

بساز وحشت پری برآرم که دامنم آشیان نگیرد
ز دست رفتست اختیارم بیا رسائی کشید کارم

ز صید مطلب سراغ گم گیر اگر دلت زین جهان نگیرد
بغیر وحشت بهیچ عنوان حضور راحت ندارد امکان

مناز برمایهٔ تعلق که کاروان متاع همت

بیچاره سوئی که خود فروشی رواج دارد دکان نگیرد
به نردبانهای چین دامن کسی ره آسمان نگیرد
که تیر پرواز را نشاید دمیکه بال از کمان نگیرد
که شهرت وضع راستیها چه حلقهٔ آب سنان نگیرد
که از چراغ هوس فروزی تنور افسرده نان نگیرد
کسی چه گیرد ز ساز قدرت که دست واماندگان نگیرد
که همت آئینهٔ تعلق بدست دامن کشان نگیرد

ز خود بر آ تا رسد کمندی بکنگر قصر بی نیازی
اگر بعزم گشاد کاری ز گوشه گیران مباش غافل
کج است طور بنای عالم تو نیز سرکش مکن کج ادائی
در آتش عشق تا نسوزی نظر بداغ وفا نه دوزی
فتاده را ز خاک بردار یا مبر نام استطاعت
اگر ز وارستگان شوقی بفکر هستی مپیچ بیدل

نکته غافلی از معنی میگفت سخن در من اثر ندارد گفتند از اثرهای سخن است مدعای سخن اینست که از معنی حیرت بدرس تغافل بباید ساخت و ازین نسخهٔ آبی رنگ بمطالعهٔ بی تاملی نباید پرداخت

رباعی

نه همین صوت و صدا پردهٔ ساز سخن است
گوش کو تا بتأمل نظری باز کنم
غزل

نه سزد ز جوهر فطرتت بجنون شیشه و سنگ زدن
به بساط جرعه کشان تو غم نقل و باده که میکشد
تو شه قلمرو غیرتی چه جنون ز طبع تو جوش زد
چه ظهور کرد سپاه تو چه جفا تغافل تباه تو
بجهان رنگ فنا اثر غم امتحان دیگر مبر
ز مزاج هیچ خلق دون مجسست طعنه دگر فسون
اثر دماغ رعونت شد و ننگ ... و ...
بگذر ز حاصل مدعا که بکار ... بی ...
پی وهم هرزه عنان مدو بسراب عرق گمان مشو
حذر ای حسود جنون حسب که بحکم ... دب

خامشی نیز اثر پرور راز سخن است
که حقیقت ز اسیران مجاز سخن است
چو نفس جریدهٔ دامن بهوس نو نشستن و حک زدن
که توان ز حرف تبسمت بجراحت نمک زدن
که در جیب تعینت غم پیرهن بر کینک زدن
بگشا دو بست نگاه تو در آز ملک و ملک زدن
ز شرر بهانه مست ... گل ... بمحک زدن
نشوی جراحت مرده را بهوس آزمای کلک زدن
... است گوشهٔ زانوی که توان علم افلاک زدن
چمن است بر سر زخم ما گل انتظار ... زدن
ز نشان جوهر کمان مرو بخیال باطل ... زدن
اثری که بیدل ما زند هتو ... که ... زدن

نکته حصول نعمت کمال بی واسطت کوشش ... است و ... بی زبانی ... بی وسیله ... بی سراب خیال ... ازخودتهی ... آفتاب ...

تا بخشکی سفال برنیامدیم آشفتگی از موج گوهر نه چید حباب در یک نفس تشنگی استعداد دریاکشی بهم میرساند و آتشینه باندک پرواز باطن آسمان را لقمه میگرداند ظرفهای خالی یکسر قابل پر کردنند و جامهای لبریز یکدست فروریختن گران بهای جسم اگر بپایه سبکروحی رسد از استعانت ریاضت است و کدورتهای دل اگر آئینه دار صفا گردد بصیقل کاری خراش محنت بی فیض دست از رغبت طعام درکشیدن ممکن نیست آدمی ملک برنیاید و بهین دامن از غبار التقا چیدن از سستی فطرت بال عروج نگشاید سنگ را از پری درگذشتن نشهٔ بیمانی حسن میناست و خاک را هم اگر از نی بیرون تاختن بمعانی لطافت هوا خلای معده در همه حال مستعد جذب کمال است و امتلا در جمیع اوقات مادهٔ غثیان و اثقال

نظم

کیسه خالیست اینجا مایهٔ گنج آوری — دارد اعداد اقل از صفر حکم اکثری
فیض خواهی در وداع الفت زنار کوش — چون صفا آئینه ات گیرد جهان دیگری
معدهٔ خالی باوج عزت معنی برآ — نیست بیرون از دکان نان آب برتری
میکشی دیوار بر روی دل از تعمیر خاک — آب شو ای بیخبر از خجلت تن پروری

غزل

شده عمرها که نشانده ام بکمین اشک چکیده — دلکی ز نالهٔ بی اثر گرهی ز رشته بریده
بکجاست آنهمه دسترس که زنم ز طاقت دل نفس — چو حباب میکشم از هوس عرقی بدوش خمیده
من برق سیر جنون شدم بکدام مرحله باشمم — که چو شمع شد همه عضو من کف پای آبله دیده
ز خمار فطرت نارسا بدو جام شعله فسون کن — ز دو شور مستیم این صلا ز دماغ نشه رسیده
حذر از فضولی عز و شان که مباد در دم امتحان — هوس است ز عشق نگین خورد غم پشت دست گزیده
بخیال گوشهٔ عافیت چو غبار هرزه فسرده ام — بکجاست همت وحشتی که رسم بدامن چیده
ز وداع فرصت پرفشان بکدام ناله دهم زبان — مگر این جریده رقم زنم بخط غبار رمیده
بفنا مگر شود آشکار اثر سجود دوام من — ز حیا بجبهه نهفته ام خط بر زمین کشیده
ز قبول معنی دلنشین نیم آنقدر باثر قریب — که بگوش من کشد آشنا سخن کسی شنیده
ز شور انجمنم خبر بشوخی چشم نظرم — مژه چو چشم گشوده ام بغبار رنگ پریده
من بیدل از چمن وفا چو دل شکسته دمیده ام — ثمر نهال ندامتی بهزار ناله رسیده

معنی

نکته تحریر و تقریر مرتب اکثری موافق فطرت عوام است نه مطابق همت خواص مقام که خواص را بی تکلف الفاظ معنیها منظور است و عوام با وجود ایضاح بیان در فهم عبارت نیز معذور در رتبه کلام تا بتخفیف نقصان نرسد طبع عوام را از جهل مطلق نرهاند و پرتو آفتاب تا جبهه بخاک نمالد رنگ از طبیعت سایه مرتفع نگرداند اگر حسن تحقیق بکمال ذاتی جلوه نماید بر ضعیف نگاهان انجمن قصور ظلم است و اگر جمال معنی از کیفیت اصلی رنگ نگرداند بر لفظ آشنایان عالم صورت ستم در این صورت عالم مدرسه حال از ابجد دبستان قال منزه باید فهمید و رموز خلوتکده یقین از حرف و صوت محفل وهم و گمان مبرا باید دانست

قطعه

همین بس است که عرض فریب خوب و زشتی — نگاه بوالهوس اغیار عاشق [illegible]

همان آئی که می‌بینی طراوت‌های گلها — چو هر آئینه با شی کلفت زنگاری می‌بیند

در هر قطره گرداب است غواص حقیقت را — تأمل در [illegible] هموار و صد بار می‌بیند

صدا از کوه هم دستی است جولانگاه آزادی — [illegible] نارسائی [illegible] می‌بیند

حقیقت سطر هر گلبیت کز نقص و کمال خود — [illegible]

یکی از صد چه بینم جوی وحشت در نمی‌یابد — یکی در نقش [illegible] صورت [illegible] می‌بیند

تفاوت گر نباشد در میان ساز قطرها — چرا شکل [illegible] چشم احوال [illegible] می‌بیند

نفس را خط الفت رشته است عاشق را — [illegible] جاده‌ها [illegible] می‌بیند

تو هم سامان حیرت کن که در خستگی وحشت — خیال [illegible] می‌بیند

نگه شوق پیدا کن تماشا تماشا کن — [illegible] می‌بیند

غزال گشت چشمی شد نصیب هر نگه این دشت‌ها — نگه حیرت [illegible]

نمیتوان گشت شمع بزمت مگر ببستی زبان آتش — چه تفاوت آئینه [illegible]

خرد کمند هوس شکار است ورنه در چشم شوق مجنون — بجز غبار خیال [illegible] است آئینه [illegible]

عدم تا بی نشانی رنگ گلشنی داشت که بپوشی — چو بال [illegible] دید [illegible] گل [illegible]

خیال آشفتگی تحمل از شو وصف یک تأمل — دل غباری و صد چمن گل نگاه [illegible]

گذشت بی‌حاصلی که تماشا نمیتوان جز بباد دادن — هوس چه عقده [illegible] قسم [illegible]

حصول ظرفیت اوج عزت نه لاف فضل و نه عرض شوکت / گر قسم ای مور پر برآری کجاست کیفیت سلیمان
رگ تخیّل سوال گردن نمی‌فشردن متاع دامن / چو ابر تا کی بلند فطرت عرق کن و این غبار بنشان
هوای لعلش که هست بیدل که با چنان قرب و همکناری / ببوسه‌گاه بیاض گردن زد و لب میگزد گریبان

نکته از اراده حق چیزی بظهور نمی‌پیوندد مگر خلق را حیرت آیات و از شیونات ذات متعالی مرعی نمیگردد الّا صفات قدرت علامات با آنکه اراده خلق حق است و مراد مقیّد مطلق **رباعی**

در جامه و دلق نیست جز پنبه نهان / وین جامه و دلق نیز در پنبه عیان
ذات و صفت اینست که کردیم بیان / زین بیشتر از خلق و حق افسانه مخوان

مخمس

رنگ بهار بالید گل خنده زد که مائیم / شوری زخم برون ریخت می گفت نشئه زائیم
بر دستگاه نازت عمریست خودستائیم / یا محو آن خیالیم یا مست آن لقائیم
آئینه دیده باشی ما اینقدر کجائیم / هر چند دارد این باغ هنگامه گل و مل
بر ما نمیرسد هم جز نشئه تغافل / نی قابل تلاشم نی مصدر توکل
بوی ز حرف مفت است اینجا اگر کند گل / دیگر چه روید از ما خاک نفس گیائیم
در دستگاه تسلیم با هر فسرده جانی / بر طبع ما گران نیست مضمون سرگرانی
وامانده‌ایم و داریم صیّادی معانی / گر فکر بر نیاید از عهده روانی
همطرح موج گوهر در شکسته پائیم / ما را نه فکر دوران نه یاد ماه و سال است
از خویش رفتگانیم اینها چه احتمال است / تکرار درس هستی در عشق انفعال است
رنگی که زین چمن رفت برگشتنش محال است / ای فصل گل تو پیش آ کو ما دگر نیائیم
کو فطرتی که همت بر فهم ما گمارد / تا شرم نیستیها عذری بعرضه آرد
سعی مخاطب اینجا او هام می شمارد / تمثال غیر حیرت در آئینه چه دارد
بر ما نفس مسوزید کس نیست در سرائیم / محروم امتیازم تا کی نظر فریبی
دوریم از تماشا تا چند دید و زیبی / در خانه نوحه دارد بر حال ما غریبی
از حاضران بزمیم اما ز بی‌نصیبی / پامال دست افسوس چون پا رفته‌هائیم
بازار یاس گرم است زین دوستان بپرهیز / بر خرمن توقع برقی شود فرو ریز

کس دستگیر کس نیست ای شور آه برخیز
ساز قیامتی کن با فتنه بر انگیز

تا گرد ما نشسته است ما محرم عصانیم
ننگ بساط فقریم از خود نگشته فانی

افسرده ایم و داریم بردار آشیانی
سامان راحت آنکه اظهار ناتوانی

این گرد تا نگیرد دامان بی نشانی
پهلو خراش همت چون نقش بوریائیم

عمری بسعی باطل دادیم فرصت از دست
گر دیچه داشت هستی با دامنی پیوست

اکنون خیال دیگر در دل نمیتوان بست
در صورت ندامت رنگ تلافی هست

یائی برو نه سودیم دستی است گر بسائیم
زان فتنها که در سر شیب و شباب ما داشت

جز انفعال همت دیگر چه مدعا داشت
در هر صفت کردیدیم محرومی عطا داشت

دیروز حرص پیری در دست ما عصا داشت
اکنون زپیکر خم کچکول این گدائیم

عمری درین جنون زار بی پا و سر دویدیم
گردی شکست دل داشت در هر کجا رسیدیم

آخر بنا امیدی از مدعا بریدیم
آئینه در بغل بود ما غافلان ندیدیم

حیف از دلی که باماست آه ارکسی که مائیم
در فهم معنی ما محواند نکته دانان

وقف نیاز فکریم چون راز بیزبانان
گوش هوس بپرداز از خامشی بیانان

بوی گل است بیدل تقریر ناتوانان
در ساز ما نوائیست بر غنچه می سرائیم

نکته توجه خاطر با الفت فقر از علامات لطافت طبیعی است یعنی دماغ خلقت درینجا بحسب فطرنزاکت تاب کدورت اسباب نمی آرد و تعلق ضمایر بمحبت جاه از دلایل آثار کثافت که بار کلفت گیرد و اغیر از دوش خشونت بر نمی دارد تا بی توهم لطافت و کثافت شخص حقیقت را در هر صفت جز پاس ناموس ظهور متصور نیست آری تا رحبت جاه آرایش بساط عظمتش در پیش است و از اوضاع رغبت فقر تماشای وصول بسر منزل راحت خویش نظم

حقیقت هر کجا آهیست آرا دیست منظورش
بهر جا داغ بیهوشد فراغی کرده سر جوشش

نظر بر خویش وا کرده است گر بینند پیداش
بجیب خود فرورفته است اگر بینند مستورش

غرور نخجر اینجا بی نیاز غمبر میباشد
سلیمانی بخود می نازد از جمعیت مورش

نگه شوق جهان بیش تغافل ذوق تسکینش
ادب مینای تمکینش جنون پیمانه شورش

حبابی راکه می سنجی حضورش دارد ایمائی — سرابی راکه می بینی سیاهی میکند نورش

تا مطلع

دل هوش باخته‌ام ز فسون عرضی طور تو — بکناری از تو شنیده‌ام همه جا فسانهٔ دور تو

چه فلک چه ذره ناتوان بهوای شوق تو پرفشان — تو بهار عالم رنگ و بو همه آشیان طیور تو

نتوان شد از چمن اثر متحیر عجب دگر — مگر آنکه ریشه نارد و گلی سر بر از غرور تو

همه عرض ناکسی خودیم اگر آفتاب و گر آسمان — بکمال ما چه کمال تو ز قصور ما چه قصور تو

گل صورتی ندمیده‌ام می معنئی نچشیده‌ام — بنحو آنقدر نرسیده‌ام که رسم بعلم ظهور تو

بسواد معنی بیکران نکنی تحملم امتحان — دل تنگ قافیه شبنمی چکند بشنای بحور تو

رقم سفید و سیاه من ز زمین شکست نگاه من — چه من و چه قدر گناه من خجلم ز نام غفور تو

خمم از صد کلیم رسد که ملالی از کلیم رسد — کلفی اگر چو مهم رسد کشدم بعالم نور تو

ستم است حرص جنون ختم کندم بذوق غنا علم — زده‌اند حلقهٔ جام جم بدر قناعت مور تو

همه را بعالم علم و فن بهنر ز تیشه علم زدن — چو قلم بود سر بیدلم قدم بساط سطور تو

نکته — صعبترین حالی که هیچ مترصدی مبهم خیالش مباد درماندهٔ انتظار ذوق فضولی است و دشوارترین قیامتی که هیچ متوقعی غبار کمینش مبیناد در وعده‌گاه امید اندیشه ناقبولی

رباعی

آنجا که صیقل آئینه دار تغافل است

پیداست تیره روزی اجزای آئینه — عمریست از امید دلی نقش بسته ایم

گر حسن و کم نگاه فتد وای آئینه — تا مطلع طبع تو کریم مطلق و ما گدا چکنی جز اینکه نخوانیم

در دیگری بنا که من بکجا روم چو برانیم — کسی از محیط عدم گران چه ز قطره وا طلبد نشان

ز خودم نبرده آنچنان که دگر بخود برسانیم — بکجاست اینقدرم بقا که تاملی کندم وفا

عرق خجالت فرصتم نم انفعال زمانیم — بفسردنم همه تن الم به تردد آبلهٔ درقدم

چو غبار داغ نشستنم چو سرشک تنگ روانیم — سحر طلسم هوا قفس همه جاست منفعل هوس

چقدر عرق کندم نفس که بشبنمی بستانیم — ز کدورت من و ما برم غم بار دل بکه بشمرم

ستمست سنگ ترازوئی که نفس کشد ز گرانیم — ز حضور پیریم آنقدر اثر امتحان قبول داد

که رساند بر در مستی خم پشت پای جوانیم — نه بنقش بسته مشوشم نه بحرف ساخته سرخوشم

نفسی بیاد تو میکشم چه عبارت و چه معانیم
سخن اگر بحلقه تنیده ام تو برون در ننشانیم
بکجائیم و چیم و کیم که تو جز بناله ندانیم
بحجلست سبکسری آنقدر که دماغ جنون زده تر نشود
دل مرده بفیض نفس نرسد گل شمع دوچار سحر نشود
چه شود تنک و تارگدا گریش که بصحبت حاصل زر نشود
تن برهنه پوشش حال تو بس که لباس غنا خجل خر نشود
تو چو سایه گزین در بیخبری که بزلزله زیر و زبر نشود
خم گوشه زانوش آینه کن که شمکش شغل دگر نشود
همه گر بسراغ بهشت رسد سر مرغ هوس ته پر نشود
در پرده نگشوده دلا که بروی تو خنده سحر نشود
بغبار هوا طلبان وفا ستم است قیامت اگر نشود
درساز فغان نزند چقدر سر و برگ ناله شکر نشود
که مباد خنده نما شود لب دعوتت ز زبان کج
سر تیغ به بدر آوری که خم است پیش فسان کج
کجی ست منزل غافلی که فتد براهروان کج
ره راست متهم کجی نکنی ز سعی عنان کج
ز خدنگ جوهر راستی نبرد تلاش کمان کج
که ز لغزش آبله را شود قدم اولین گمان کج

همه عمر هرزه دویده ام خجلم کنون که خمیده ام
بطنین پشه بی نفس خجلست بیدل هیچکس

غزل
می نغمه مستم چو صلا که قدح کش گردش سر نشود
اگر اهل قبول اثر نشوی توقع سود و زیان ندوی
بیقین خورده خود سرش نکشی بطویله که خریش
تبرانه اطلس صوف هوس نشوی بدر افکن از نفس
بدو نیک تعین خیره سری ز دو جام کشاکش زبدر
ز جنون مشاغل حرص و هوا طپش مگسی شکار نفس
تب و تاب جنون صفت زده ره تامل عافیت
بحدیث نهفته زبان مکشا گم عیب و هنر مشکن بلا
بتصور وعده وصل قدم هوسی نهفته نجاک عدم
دل خسته بیدل نوحه سرا ستم لعل تو ماند جدا

غزل
در زاف حلقه زبان من تیرا بهای این
ز غرور دعوی سروری بکلاه تیر سیه سری
ز غبار جاده معصیت نشدیم محرم عافیت
ستمست بر خم مسند ز خم و پیچ لغزش خامیت
خلل جمعیت را سان نشود کشاکش آ ... ن
من بیدل ز طلب ادب نگزیده ام ز وه ... ی

غزل غیر منقوطه

سحر و طلوع گل دعا که مراد اهل همم رسد
هوس علاوه حرص و کد سحر گل دگر آورد
سر حرص و معمد ... در و سر مسر گل که دگر
دل طامع ... کاه عطا دم گرم و ... سرد سوال ها

دل سرد مرده حرص را همه دود و آه الم رسد
که دم وداع هوس ... که ... و علم رسد
که هلاک حاصل مال را همه گر ملال درم رسد
که ... مراد و کد اگر مدد دوام کرم رسد

سروکار عالم مرده دم هوس مطالعه کرده کم — که علوم کرد هوا علم همه در سواد عدم رسد
دل ساده هوس و هوا همه را جهم و مدعا — ره دور گرد امل اگر گره آورد و که هرم رسد
که ز ده مصالح کام دل که دمد ز گل طالعم — سحر از مدد مدد آورد و عسل ار دهد همه سم رسد
رگ و بهم علم و عمل گسل گمسل علاوه هم دل — که مراد گر همه دل رسد دل درد چو صلکم رسد
رم طور مصرع بیدلم دم دود سلسلام رسا — الگن دو عالم امل دمد که سراسر علمم رسد

نکته تجربه کاران امتحان کدهٔ شعور متفق اند که سخن بموقع خموشی است و خاموشی تحمیل هرزه خروشی پس سخن جز بقدر ضرور نباید گفتن و گوهر زیاده بر احتیاج نباید سفتن که بی صرفگی سخن یاوه خرجهای مایهٔ شعور است و تصنع آب گوهر جوهرینش در تلف گاه فتور جیب عصمت خموشی دریدن خطائیست که بهزار عرق انفعال یک بخیه علاج نمیتوان کرد و بر هم زدن نسخهٔ مایل و بالی که با صد هزار لب گزیدن صفحهٔ شیرازه نمیتوان آورد و کفارت این عصیان نباجز آن نیست که هر خجالت خود ستم اندیشیدهٔ فائدهٔ کسی در نظر داشته باشی و بخاریچه دامن جمعیت خود خراشیدهٔ گل نفعی در راه مخاطب نباشی یعنی درصورتیکه صفر بر میآئی بر اعتبار کم بضاعتان بیفزائی و در حالتی که بر خود می نگاری برتهی مایگان مدد فرمائی که آواز جرس تا دلیل سر منزلی نباشد کلفت سراغست و دود سپندی

قطعه

تا برقع گزندی نجوشد آشوب داغ — بمحفلیکه فوائد حصول خاموشی است
هزار باش حدیثی که میوزد بر گوش — ز چشمه که بجوشد علاج تشنه لبی
فسردگیست چو آئینه خوشتر است از جوش — هزار گل ز لب هرزه گوست رنگین تر
تبسم لب زخمی اگر کشد آغوش — دمی که ربط سخن صرف ژاژخائیهاست
ز هم گشودن لب عیب فطرتست بهوش — نوای انجمن حفظ آبرو این است
که همچو چشمهٔ یاقوت خون شو و مخروش — چو صبح از نفس بی صدا غنیمت دان
که از تو آئینه کس نمیشود مغشوش — ز گفتگو اگر افسانه مدعا باشد
نفس نه پردهٔ غفلت بس است با دفروش — کنون لب باز ادب محو این نوا است سخن
که مدعای بیان وصف خاموشی است خموش — عرض هرجا سخنیست جبینی از ده مباد و هرجا خجالت شنیست

انفعال گفتگو مبیناد — لله الحمد که در ساعت سعید و اوان حمید این نسخهٔ نکات بیدل بتصحیح تام باختتام رسید بنده کرم

بسم الله الرحمن الرحیم

زبانم قابل حمد خدا شد / که با نام محمد آشنا شد
دل از تفسیر این اسم است آگاه / ز رمز معنی الحمد لله
دو عالم چون صدف در هم شکستم / که آمد گوهر نامش بدستم
ز آغوش احد یک میم جوشید / که بیرنگی لباس رنگ پوشید
نکرد آن جلوه جز ساز نگاهی / نبود آن میم جز بر خود گواهی
ز احمد بر احد چیزی نیفزود / اگر میمی فزود آنهم یکی بود
محمد ظاهر و باطن خداوند / ندارد موج جز با بحر پیوند
نگنجد در احد غیر از احد هیچ / یکی در یک گم است اینجا عدد هیچ
صدا و ساز یکتا راست اینجا / گهر یک موج هموار است اینجا
چه موج و بحر یا موج است یا بحر / بغیر از اسم کو موج و کجا بحر
زبان تا میگشائی موج پیداست / وگر خاموش باشی جمله دریاست
خموشی در گریبان بحر ریزیست / زبان آرائی اینجا موج خیزیست
سخن غیر از دوئی سازی ندارد / خموشی جز خود آوازی ندارد

اشارت

سحر آئینه هم پرواز دل بود / صفای امتیاز آب و گل بود
نخستین کز تحقق کردم آغاز / برمز آب و خاکم چشم شد باز
تأمل صرف کار این و آن شد / چراغ خلوت هر یک عیان شد
نهال از خاک گلشن در قفس داشت / حباب از آب خود جوش نفس داشت

یقینم شد که در هر قطره جانیست / نهان در هر کف خاکی جهانیست

حکایت

نصیحتگری وعظ آماده داشت / نفس گرمی حرمت باده داشت
که از الفت می نیفشانده دست / خمار می وصل نتوان شکست
نخستین کف از جام می ساده کن / دگر خویش را رحمت آماده کن
ببزم کرم دست ساغر کمین / ندارد دعای اجابت قرین
بجوشید رندی که ای بیخبر / زحرفی که گفتی نبردی اثر
به مستان زتمهید انکار می / عیان گشت تعظیم اسرار می
که تا جام می در کف همت است / دلت هرچه خواهش کند تهمت است
دو عالم بچنگ دعا خواستن / بساطیست در کوری آراستن
در فقر زن یا دشاهی طلب / زمینا و جام آنچه خواهی طلب
دمی کارزو شد زمی کامیاب / دعای دگر گو مشو مستجاب
ولی جای رحمیست گر آسمان / بدستی که از جام و میناتهی است

اشارت

شبی داشتم وجد بینایئی / درآئینهٔ ام بود سیمایئی
نفس مایل صد نوا گفتگو / هوس برق تا زخرمن آرزو
زبس کز طپش ناله دیوانه شد / غباری تماشای میخانه شد
برآهنگ ز قلقل شیشهٔ / بحیرت دویدم از قدح ریشهٔ
که ای بیخبر در خرابات هوش / تهی جام مینا زبانست و گوش
بهر جا شود قلقل شیشه صرف / چه لازم نفس ریزدت خون حرف
تو محوی بجرأت مشو متهم / بساغر سپر گردش رنگ هم

اشارت

بگوش نغمه سنج محفل راز / زقانون یقین می آید آواز

که کهسار یست یکسر عالم رنگ | هجوم آباد آب و آتش و سنگ
چه آب آئینهٔ موج تلاشت | عرق پیمائی سعی معاشت
که خاک اینجهان گل کردهٔ اوست | جبین حرص نم پروردهٔ اوست
چه آتش گرمی ما و من و تو | چراغ وهم زیر دامن تو
کزو دود دماغت را بلندیست | غبارت شعله خیز خودپسندیست
کدامی سنگ ساز دل گرانیست | فسردنهای قید سخت جانیست
کز و پرواز آزادی نوا یست | تعلق گشت و شد زنجیر پایست

حکایت

شبی کز گریه طوفان کارم بود | حباب آئینهٔ دلداریم بود
نفس در پردهٔ دل آه می بیخت | نگاه از چشم حیران گریه میریخت
کهای غافل تو خود هم چشم نائی | ز وضع بیدلی بیدل چرائی
طلبها کن گرت اشکی و آهی است | سر بی مو درین وادی کلاهی است

حکایت

سر قطره را هوا در سر گرفت | که باید دامنی بگوهر گرفت
بدست آمدش سرنگون ساغری | پر از خجلت موج مغزی سری
هوا عقده گردید در سینه اش | نفس گشت زنگار آئینه اش
خیالش پشیمانی آورد بار | بحیرت فرو ماند بی اختیار
ز دریا ندا آمدش کای حباب | ز غفلت زدی نقش وهمی بر آب
بهر کس دمد وهم جزوی فسون | ازین پوچ مغز خواهد آمد برون
کمالات این شیوه نقصانی است | که سامان اجزا پریشانی است
بجزوی ز اندیشه فال غرور | کزو تا دل جمع راهست دور
بهر جزو تا کی تامل کنی | محیطی گر اندیشه کل کنی

اشارت

ز نکهت سرشتان دل افسرده / به بیکاری زندگی مرده
ز بستر بتابوت خوابش وطن / ز پوشیدن چشم خویشش کفن
چو نقش قدم لوح تصویر خواب / ز خوه رفته تا زمین گیر خواب
بغفلت فراغی ز اسباب داشت / همه گرسری داشت با خواب داشت
طریقی بگرداند پهلوی او / کلابی ز واز جهد بر روی او
که ای سرگران بساط ظهور / ز سرتا قدم خاک پای شعور
عدم را عبث متهم کرده / ز هستی بمردن ستم کرده
ره اصل مطلب نگیری چرا / ز خوابی که داری نمیری چرا

اشارت

ز چشم طالبان دانش آهنگ / مبادا محتسب اسرار نیرنگ
که در آفاق هر جا کوهساریست / غبار انگیزی وابر بهاریست
بهر جا نقش ابری با شکوه است / همین تمثال شوخیهای کوه است
درین وحشت سرا پژمردگی نیست / همه آزادی است افسردگی نیست
زمین گیری که دارد سرگرانی / تلافی جوست از فیض روانی
اگر کوه از فسردن شد زمین گیر / نشد نومید از امداد تقدیر
برنگی کرد باد ماندگی صبر / که آخر ریخت رنگ وحشت ابر
فسردن زین سلب مطلق عنان شد / جنون کرد و باین صورت روان شد
بخاری کرد داغ شوق انگیخت / چو اشک اول بروی خویشتن ریخت
معین شد بطبع معنی اندیش / که سیر خلق بیرون نیست از خویش
همین یک ناله در کهسار پیداست / که بر ما آنچه می آید هم از ماست

حکایت

گذر کرد مجنون لیلی خیال / بر آبی که شوید غبار ملال
در آن آب یک موج نارفته پیش / نگه شد دوچارش تمثال خویش

عیان گشت لیلی بچشم ترش
مژه تا برافشاند از خویش رفت
زآبش همان سوز دل موج زد
که ای عافیت از برم دور باش
چنان آتش از آب بشنیدم
ندانم محبت چه برق افگن است

چو گرداب درگردش آمد سرش
برنگی که نتوان از و پیش رفت
طپش شعله گردید بر اوج زد
زجا نم بشو دست و مسرور باش
که لیلی در آن پرده می بلندم
که در آب هم لیلی آتش زن است

اشارت

شبی بر تیغ کوهی بود جایم
توانائی بطاقت گشت مغرور
ندا آمد که ای محروم اسرار
مبادا بیجا زنی بر سنگ دستی
مگو ای بیخبر سنگ است اینجا
بیک آئینه گر پیدا د آید
بموجی گر زند دست هوس پا
همه گر تیشه با سنگی ستیزد
سر موئی اگر پیچاند شش درد
بهر جزویکه اندیشد تا مل
نقوشش اعتبار دشمن و دوست
بهر رنگی که چشم شوق باز است
درشتی با نزاکت میفروشد

زمینائی بسنگی خورد پایم
که از آهش بجرأت افگنم دور
خرابات اثر اینجاست کهسار
که مینا در بغل خفته است مستی
هزار آئینه در رنگ است اینجا
دو عالم جلوه در فریاد آید
شکستن میدود بر روی دریا
قیامت بر دماغ کوه ریزد
زهیبت اعضا کند بیطاقتی گرد
بود آئینه کیفیت کل
سواد نسخهٔ یکتائی اوست
نزاکت خانهٔ مینای ناز است
بکار ای پا بهی دل میفروشد

اشارت

شبی بودم قدح پیمای حالی
که در خمخانهٔ نیرنگ امکان

هستی از خرد کردم سوالی
سر هر کس دماغی راست سامان

همانا زرپرستی می پرستی است	که منعم سرخوش صدرنگ مستی است
جوابم داد که ای مخمور غفلت	نباشی منکر تاثیر صحبت
چرا منعم نباشد مستی آهنگ	که زر ها صحبت مینا ست در سنگ
برنگ شیشه در دستند اینها	که بی تکلیف می مستند اینها
نگوئی سیم و زر هیچو شد آرنگ	ز مینا میدمد مستی باین رنگ

اشارت

شبی سرگرم عبرت شد نگاهم	ببزم خامشان دادند راهم
ز شمعی کشته دودی بود برجا	به ارباب نظر میکرد ایما
که بی قطع نفس ایمن شدن نیست	وگرنه خامشی هم بی سخن نیست

مناجات

الهی تهمت آباد ظهوریم	زهستی تا عدم یکدست دوریم
کمند نارسائی صید آهیم	چراغ خامشی برق نگاهیم
سراپا اشک بیتابی عنانیم	قدم بیدائی و از خود روانیم
عنان ما که دارد جز چکیدن	دلیل ما که غیر از نارسیدن
درین دریا شکستن میرود پیش	چه خواهد موج از بیتابی خویش
طلب سرمایهٔ شوقیم پاکو	اقامت آرزو داریم جاکو
نه پای رفتن و نه جای ماندن	درین ره حیف رفتن وای ماندن

حکایت

شنیدم زنی صبح ز آئینه	ز نقد خرد داشت گنجینه
بآرایش کاکل مشکبار	فشانها فشاندی ز جیب و کنار
بتدهین و تعطیر شام و سحر	چو موی بلندش گذشت از کمر
صلا داد کای موشکافان راز	مباشید غافل ز حسن مجاز
ز رمز عیان چشم اگر آشناست	چو هر کار را ابتدا انتهاست

ز موی سر اندیشه وا میرسد
که سر رفته آخر بپا میرسد

حکایت

شنیدم ادب کرد مولای روم
خلف را ز اوضاع اهل رسوم

که سرگرم ترتیب اسباب بود
ببست گشادش گرفتار بود

بفرمود کای پور معنی نظر
بدین شغل باطل مپیچ آنقدر

که یکبار من هم بحکم شباب
فتادم بگرداب این پیچ و تاب

خضر زین اداره الفت گرفت
ز من مدتی ترک صحبت گرفت

هنوز از خیالش خیالم پر است
جبین از نم انفعالم پر است

ز تشویش کسوت مکش درد سر
مباد این غبارت شود سد نظر

باین پرده گر محرمی بایدت
کفن باید از جامه یاد آیدت

مشو مایل آب و رنگ و فریب
مباش از حضور خضر بی نصیب

خضر تشنهٔ مطلق آگهی است
کز آن آب ظرف سفیدت تهی است

مناجات

الهی حیرت سازم چه باشد
شکست رنگ آوازم چه باشد

بدرمان قبولی تا برم راه
چو دردم هرزه گرد کوچهٔ آه

من و حمد تو هیهات این چه وقت است
شکست دل بچندین ناله رفت است

سپندم ناله در بنیاد دارم
بزیر داغ دل فریاد دارم

بجرم حرف چون کلکم مفرسای
زبانم لغزشی دارد ببخشای

دو روزی پیش جام مستی من
بلا لی بود ما هستی من

جبینم بود در نقش جبین گم
کفی در نقش جبین آستین گم

بکلک قدرت آن خط آشنا شد
ز دربن بالید پیشانی نما شد

بر این مکتب نقطه لوح بی نشانی
نوشتی آنچه آنرا هم تو دانی

نمیدانم چه مضمون داشت آن خط
که وحشت آشکارا و نهان خط

من بیدل همان نقش جبینم / نگین گل کرده از نقش نگینم

ثنای کاتب از خط کی رود پیش / مگر کاتب نویسد حرفی از خویش

ز فهم نقطهٔ خود ذره نومید / چه خواندستی خط مضمون خورشید

ندارد نسبت حمد تو ادراک / چه نسبت خاک را با عالم پاک

سراپا صفحهٔ خجلت نگارم / بهر رنگی که هستم شرمسارم

بگو هم گر رساند سر کشیدن / همان چون ناله پنهانم زدیدن

حباب هم محو طوفان خم و پیچ / که یک دریا بنالم تا شوم هیچ

برنگی گر رسم گلشن فروشم / نمی گر نقش بندم بحر جوشم

بداد این هستی متهم رس / توای هستی بفریاد عدم رس

تو در آغوش و من داغ جدائی / چه باشد گر برون زین پرده آئی

زجیب من برون آ یک بی من / زمن تا چند پنهان باشی ای من

بوهم اندوده ام ای هوش اشتاب / بهیچ آلوده ام ای جلوه دریاب

حکایت

شبی داشتم سیر میخانهٔ / ز اندیشه در دست پیمانهٔ

که عالم همه کلفت آلودگیست / تب و تاب موج نیاسودگیست

درین عشرت آباد گفت و شنفت / همین وقف میخانه عیش است مفت

ز قانون تحقیقم آمد بگوش / که ای ساغرت رفته از چنگ هوش

خیال تو مصروف فهم آوریست / تاتل نداری نگه سرسریست

دلت بسکه در فکر راحت گداخت / سراغ تسلی بمیخانه یافت

چو تمییز در امتحان آیدت / ازین خانه هم دل بجان آیدت

طلسم ظهور است ای بیخبر / درین جا کمان تسلی مبر

ز دیر و حرم تا مقامات دل / نجوشید جز زحمت آب و گل

بنای جهان بر سر آفتست / در اوقات آسودگی تهمت است

ظهور امتحانگاه آرام نیست / می عافیت وقف این جام نیست
حذر در بغفلت مکن متهم / ز ساز ظهور است میخانه هم
زخمهای این بزم راحت گداز / عیانست پوشیدگیهای راز
طرب صید کس مفت کی میشود / دل آندم که خون گشت می میشود
بمی نیز سامان عشرت کجاست / اگر نشئه دارد آن خونبهاست
جگرها بخون جفت میخانه شد / ز بس رنگ گردید پیمانه شد
زمین گیری از نشئه راحتی / چو خم میبد بد نشئهٔ عشرتی
ولی عافیت کو درین عرصه گاه / که اینجا سر از جیب دارد کلاه
شکستست مصروف آن ظرفها / فنائیست مضمون این حرفها
گر آسودگی مقصد آرزوست / سراغش خرابات بیرنگ و بوست
چو خواهی بآن نشئه موصول گشت / ز اسباب تقلید باید گذشت
درین بزم تا کی توان شد گرو / نه خم گل کند نه قدح نی سبو
که تا ظرف باقیست یعنی صفات / ز راحت نشان نیست یعنی ز ذات

حکایت

یکی غافل از زنگ ما و تویی / نو آموز نیرنگ عالم دویی
ز طاق سرا یافت آئینهٔ / صفا در بغل طبع بی کینهٔ
در آن آئینه صورت خویش دید / گرفتار شد هر قدر بیش دید
بوهمی که نشکافدش ای حلق / چو معنی نهفت از نظرهای خلق
ز هر جلوه‌اش حسرتی می‌فزود / بحیرت نظر باز صد رنگ بود
چنین برد با خویش عمری بسر / در آغوش وهمی رفیق دگر
گل وحدتش ریشهٔ غیر داشت / هم از خویش اندیشهٔ غیر داشت
چو گیسو گرفتار زنجیر خویش / چو تصویر حیران تصویر خویش
که ناگه ز کف رفت آئینه‌اش / تو گویی دلی رفت از سینه‌اش

زد از ناله در جیب آرام چاک — چو اشک از طپیدن بسر کرد خاک

شکست دل انگیخت طوفان آه — جهان شد بچشمش چو مژگان سیاه

ز بیطاقتیها بهر سو شتافت — نشانی ز گم کردهٔ خود نیافت

نفس خون شد و ناله ماند از صدا — کسی یارب از خود نگردد جدا

رفیقان که این رمز دریافتند — معمائی از جهد بشکافتند

که ای بیخود آن لوح آئینه بود — که هم بر تو نقش تو وا مینمود

گر آئینه دیگر آری بکف ٭ — همان جلوه هایت کشیداست صف

طلب پیشه را بعد تفتیش کار — چو گردید تحقیق آئینه وار

ز رمز توهم خبردار شد — ز خوابی که میدید بیدار شد

خجل گردش اندیشهٔ وهم خویش — بنالید در ماتم فهم خویش

برخ انفعالی فکندش نقاب — که صد آئینه از جبین زد بر آب

دگر تا نفس بر لبش راه داشت — ز تمثال آئینه اکراه داشت

بهر جانبش آئینه گشتی دو چار — نگه را ز مژگان گرفتی سجار

یکی گفتش این انفعالت چراست — ز آئینه زنگ ملالت چراست

چو زین صفحه خواندی بچندین نیاز — خط اعتبارات نیرنگ باز

نه زین گل چمن رو نما داشتی — نگاهی بخویش آشنا داشتی

نفس زد کز اوهام غفلت ثمر — دمی چند با غیر بردم بسر

نمودم بوهم آنچه نتوان نمود — فزودم بخویش آنچه نتوان فزود

کنون شست زنگ خدادانیم — بنای اثرهای نادانیم

یقین شد که در بحر اسرار من — همان بود آئینه دیوار من

مرا گرچه با من بدل مینمود — بیکتائی من خلل مینمود

تماشای خود غیر خود گشتن است — چو آئینه با خود دو رو گشتن است

ز بس وهم دارد دوئی پروری — بخود تا نظر کرده‌ دیگری

بهاریکه صافست مرآت او	چه لازم کشد تهمت رنگ و بو
گل باغ وحدت کنون بیش و کم	دو باشم چرا چون بمعنی یکم

اشارت

سحر گاهی از چشم بیدار فهم	چو مژگان گسستم رگ خواب وهم
نگه داری از پرده بیرون زدم	براندیشهٔ وضع قانون زدم
کزین پرده شور که برمیکشد	زساز دگر نیز سر میکشد
درین صورت آئینه کار چیست	بهم بستن اینقدر تار چیست
زاجمال اگر گل کند مدعا	کسی محو تفصیل باشد چرا
بصرا اهل فکر عرفان گزین	خروشید ساز نوای یقین
که ترتیب این نسخهٔ سحر کار	مثالیست از عالم اعتبار
نوآز مایان ساز قدم	فزودند یک عمر در زیر و بم
ملاتش دوئی زد بصد تار چنگ	که شاید بگرداند این نغمه رنگ
حقیقت نشد مختلف از مجاز	همان یک نوا داشت این جمله ساز
پس از امتحان شد یقین کان عدد	بکثرت همانست کاندر احد
ازین اعتبارات کثرت اثر	خلل نیست در وحدت معتبر
بافسون این تار و پود سراب	بر آن نغمه نتوان فکندن نقاب
که این رشتها مجمع کثرت است	چو بر هم زنی نغمهٔ وحدت است
بچندین عروق و پی اندر بدن	نیابی مگر یک طپش موج زن
چو قانون دو عالم باین دستگاه	طلسم است موضوع یکشعله آه
بصد برگ و رنگ نمو شعله کار	زچندین زبان یک سخن آشکار
زصد حرف یک مدعا حاصل است	زصد راه مقصود یک منزل است

اشارت

ز ارباب تحقیق صاحبدلی	نی دید در گوشهٔ محفلی

که افتاد از آغوش مطرب جدا　　نه برگ طپیدن نه ساز صدا
نه سرتاقدم حسرت آوازهٔ　　طرب رفته و مانده خمیازهٔ
جرس رشتهٔ ناله بگسیخته　　قدح سرنگون گشته می ریخته
دل اما فرو رفته در چاک و بس　　سری لیک برزانوی خاک و بس
صلا داد کای محرمان شعور　　مباشید غافل ز وضع ظهور
جهانی درین واحدیت نواست　　که از هر شئی وحدتی جلوه راست
نگردد عیان بیکران و شکی　　ز تحقیق هر یک بغیر از یکی
درین هر یک افعال و آثار کم　　چو دریای خوابیده رفتار کم
خروشش طپشهای فعل و اثر　　که دارد ز رفتار قدرت خبر
ظهورش در آغوش ربط هم است　　اثر یک قلم در دوئی مدغم است
وگرنه چو دف زین همه بیش و کم　　نه خیزد نوایی بیکدست هم
تب و تاب هنگامهٔ اعتبار　　ز امداد یکدیگر است آشکار
درین بزم گر مهر و گر کینه است　　نمودار عکس دو آئینه است
نتایج بهر جا اثر ریز شد　　ز ربط دو واحد اثرخیز شد
دو پا یک چو شد متفق کثرتست　　دو کف تا بهم میرسد شهرتست
زبان از دو سو تا نه غلطد بکام　　خموشی است ساز ظهور کلام
نباشد اگر ربط لوح و قلم　　محال است در جلوه آید رقم
ز کیفیت باده بی باده خوار　　نه از نشه جوشد اثر نه خمار
غرض موجهای محیط ظهور　　کز افعال و آثار دارند شور
مپندار بر روی هم میزنند　　ز وحدت بوحدت قدم میزنند
اگر عرض اعراض و گر جوهر است　　نواهای امداد یکدیگر است
نیابی درین بزم دانش گداز　　یکی را بغیر از دوئی برگ و ساز
مبنی اعتبار جهان توامیست　　سر و برگ اثبات وحدت دوئیست

یکی بی دوئی باب تمییز نیست   توئی گر نباشی منی نیز نیست

حکایت

شنیدم حریفی ترنم پرست   بطنبور ترکی رسانید دست
زبیطاقتی ترک اسرار باز   برون جست چون نغمه از تار ساز
بصد احتیاطش زجا برگرفت   چو چشم از مژه زیر چادر گرفت
نصیحتگری گفتش ای خودپسند   برین یکدو تار اینقدر رنج چند
بخندید کای دشمن عافیت   شهید بلاییت ندارد دیت
به پیچ وخم این خموشی بساط   مدو از کف آیینهٔ احتیاط
مبادا سر رشته برهم خورد   طرب فرصتی یا بدو رم خورد
که ما را بضاعت جز این راز نیست   اگر بگسلد رشته آواز نیست

حکایت

زگلزار معنی یقین پیشهٔ   دوانید در نیستان ریشهٔ
بگرداب زد موج اندیشه اش   گره گشت پیچیدن ریشه اش
جنونها بسامان زنجیر یافت   خروشش قیامت زمینگیر یافت
بهم گل زمین شوق سر داده بود   نهالی که صد ناله آماده بود
زهر عضو شان دسته بندی دگر   گره گشته چین کمندی دگر
بفتراک هر یک گره نالهٔ   شرر وحشتی برق دنبالهٔ
ولی هر قدر رنگ بینش گرفت   صدائی ازان بینوایان نجست
فرو رفت چون نی بجیب نیاز   که یارب چه سحر است این برگ و ساز
چه افسون درین پرده تاثیر کرد   که خاک اینقدر ناله تسخیر کرد
زقانون تحقیق بی قیل و قال   نوای خیالی بر افشاند بال
که اینجا غبار خم و پیچ نیست   بغیر از تحیر دگر هیچ نیست
شراری بدامان حس بسته اند   بدوش خیالی نفس بسته اند

نه آشوب خاریست اینجا نه خس / همین ناله میروید از خاک و بس
بقدر پر افشاندن فرصتی / کمین کرده در طبع ما حیرتی
که آیا مقیمیم یا میرویم / باین بیخودیها کجا میرویم
تحیر گرفت است دامان ما / که گردیده دامن گریبان ما
بپندار بیدست و پا مانده ایم / زمانی بد اندیشه وا مانده ایم
تأمل گره ساز اوهام تست / بخود هر قدر وارسی دام تست
تأمل اگر عقده ایجاد نیست / جهان ناله و ناله جز باد نیست
چو آهنگ نی تا برآیی ز خویش / بصد جا گریبانت آید به پیش
که یکدم به تحقیق خود ریشه کن / کجا میروی لختی اندیشه کن
تأمل بفکر خود افتاده است / وگرنه صدا سخت آزاده است

حکایت

شبی روح منصور آمد بخواب / تمنا پرستش نمود اضطراب
که در خجلت آباد عجز و جود / نفس سرکش دعوی حق چه بود
محال است در دیدهٔ اعتبار / که گردد ز امکان وجوب آشکار
نشاید به تقیید اطلاق راست / نشاید ز می عالم تاک خواست
زمین آسمانی کند حیرت است / ره بحر ساحل زند خجلت است
تقدس زبان تنزه بیان / باین رنگ شد آگهی ترجمان
که ای پختهٔ اعتبارات خام / مقید چه رنگ است و مطلق کدام
ز ذات احد اسم چندی دمید / ز هر اسم کیفیتی شد پدید
صفائی کز اسما زند راه فهم / تو خواهی یقین بشمر و خواه وهم
عیان نیست زین گفتگوی هوس / بغیر از یقینی که وهم است و بس
چه اسم و صفت نغمه ساز غیب / تو هم غباری ز آواز غیب
جهانی ازین نغمه ممتاز شد / صدای جرس کاروان ساز شد

دمی کاین جرسها ز آواز ماند
همان شوخی کاروان باز ماند

ازان نغمه های خیال اعتبار
نوائی ز منصور آمد ببار

دو روز نفس شوخی اظهار بود
زگرد من و ما نمودار بود

بیکبار حق گفتم و حق شدم
مقید ز خود رفته مطلق شدم

ازان معنی بی نشان دوریم
هنوز است جز اسم منصوریم

نفس وار از امتحان دم زدم
هوس نسخهٔ بود برهم زدم

تخیل زمانی گل افشاند و رفت
گلی در نظر رنگ گرداند و رفت

کنون امتیازی که من کیستم
کجایم چه بودم کیم چیستم

نگاهی که در وهم زار قیود
که میگفت منصور و حق گو که بود

بساطی که تا دم زنی برهم است
همان اعتبارات بیش و کم است

غباری کز ارواح و اجسام بود
همین نام بود و همین نام بود

یقین دان که در عالم قیل و قال
بصد رنگ داری ظهور خیال

باسمیکه خود را توانی ستود
ز جیب همان جلوه گرد نمود

درین بحر پرکسوت ما و تو
زبانهاست چون موج در گفتگو

ز هر موج پیداست شور دگر
ولی جمله از شور خود بیخبر

بوقت خموشی نماید عیان
که در کام دریاست چندین زبان

اگر شوق منصوریت نیست بیش
چه دریابی از شوخی راز خویش

به تحقیق این جلوهٔ بی نشان
نگاهی است در چشم قربانیان

حکایت

بهازار رشد ابلهی بیخبر
کدوهای خشک آمدش در نظر

ز بقال پرسید کای اوستاد
بگو تا چه چیز اینچنین بیضه داد

همانا که این بیضه های سترگ
ز اجناس فیل است یا قسم گرگ

بخندید بقال کای بیخرد
درین پرده چندین توگه میخورد

نه فیلست نی گرگ تخم خرست | که چون بشکند جمله بال و پرست
قضا کرد در بیضهٔ خر نهان | هجوم پر افشانی طوطیان
دل ابله از حرفش آمد بشور | به تخم کدویش وطن کرد مور
سر خشک مغزش بسودا رسید | کدوئی بصد نرخ گوهر خرید
نهال هوس تا شود گل فشان | بشاخ بلندیش بست آشیان
شتاب هوس گشت خاک درنگ | نه بوی پر افشاند از آنجا نه رنگ
ولی همچنان میکشد انتظار | که تخم خرش طوطی آرد ببار
سحرگاهی از اقتضای شگفت | نسیمی به تندی وزیدن گرفت
کدوی معلق از آن تند باد | سبو وار از دوش شاخ اوفتاد
قضا را یکی طوطی خوش نوا | در آن سرزمین داشت سیر هوا
چه شور شکست کدو ساز شد | پر افشانی طوطی آواز شد
به یکبارگی ابله از خویش رفت | دل و دستش از یکدیگر پیش رفت
گمانش یقین شد که از تخم خر | رم طوطیان میکشد بال و پر
قیاسش نقاب تسلی شود | ولی عقل داند که کلی چه بود
قیاس خران نیز بر میدهد | باین رنگ عرض اثر میدهد

حکایت

فضولی بآئین کارآگهان | بلاف سخن بود گرم بیان
که من بارها بیدرنگ و شتاب | بدریا سفر کرده ام چون حباب
برسم تجارت ز نزدیک و دور | چو کشتی بصد آب کردم عبور
ز هر موج چندین طپش دیده ام | بهر قطره چون موج پیچیده ام
رسیده است از فکر معنی نظر | چو گرداب نقشم بگنج گهر
ز من معنی بحر پوشیده نیست | درین نسخه حرفی نه فهمیده نیست
حبابی اگر چشم وا کرده است | نگاهم در آن پرده جا کرده است

وگر جزر و مدیست آنچه عیان / منش با نفس دیده ام همعنان
بغیر از من این رمز طوفان ادا / بغواص فهمید نی ناخدا
بساحل پرستان چه رانی سخن / که دور اند از قعر اسرار من
درین عالم آب مستی اثر / ز هر قطره دارم سراغ گهر
کف دعویم خالی است از گزاف / چو موجم معماست دریاشکاف
یکی گفت زین جمله سیر و سفر / بگو تا ز ماهی چه داری خبر
که چون دیدهٔ آب دارد وطن / ز داغست همچون دلش پیرهن
سراپا زبان لیک خامش کلام / نفس کرده قلاب عجزش لگام
طپش آب کردند خون در تنش / بخون بسته بال و پر افشاندنش
برآشفت کاخر درین بحرها / همان ماهیم بود یکسر غذا
ز ماهی نشان جستن از ابلهی است / چنین علم درس کدام آگهی است
ز بحر بیانم گهر چیدن است / ز ترکیب ماهی چه پرسیدن است
چو سایل نوای عتابش شنید / بعذرش چو ماهی زبان برکشید
که من غافل ز هیئت ماهیم / ازین کیسه بی نقد آگاهیم
سزد گر بیان تو گیرم قیاس / شوم از نشان تو ماهی شناس
سیاه و سفید جهان شعور / فکنده است صد جا بساط ظهور
عیانی که هوشش نه فهمیده است / همه گر سپهر است پوشیده است
جهان از بد و نیک دارد بسی / چه محرم شود گر نبیند کسی
شناسائی از نیست دام تمیز / بدست تو عنقاست عصفور نیز
بحکم ضرورت ز روی مثال / لب هرزه گو شد مجیب سوال
که ماهی همانست ای هوشمند / که دارد چو اشتر دو شاخ بلند
کنون خویش را از غم آزاد کن / ببین اشتر و ماهی ایجاد کن
بخندید خلقی بر آن بوالفضول / که نی فرع بود و نه اصلش حصول

به تقلید می برو و هستی بکار | سر انجام رسوائی آورد بار
یقین شد که جز حرف نشنیده بود | چو ماهی ستر نیز کم دیده بود
کمالات مردم ازین دست گیر | عروج هوس زین سر پست گیر
جهان بسکه با وهم و ظن دوبروست | چو آئینهٔ تیره آشفته گو است
بحیرت رو و از تماشا مپرس | جنون بی نقاب است از ما مپرس

حکایت

ز تحقیق اسرار بیگانهٔ | به تقلید میخواند افسانهٔ
که شور سخن پر مکرر شده است | دل از گفتگوها مکدر شده است
یکی گفت اگر مردی از اهل خو | بغیر از سخن حرف دیگر مگو
می لست از جلوه پوشی نظر | بسعی خموشی بمیری مگر
سخن بر لبت پشت پا میزند | که سازت در این نوا میزند
وداعش مگر تلخی اظهار تست | وگرنه سخن جان اسرار تست
کدام است جان آشنای سخن | چو مردان تهی گشت جای سخن
چه جان بلکه جان آفرین است و بس | نفسهای رحمانی اینست و بس
بعالم نه مرد و نه زن مانده است | همه رفته اند و سخن مانده است
بفهمی اگر رمز لوح و قلم | بغیر از سخن چیست آنجا رقم
بفکر مخارج اگر جستجو است | الف اول و واو در آخر اوست
باین درس فهمت ندارد وقوف | که وهم است جز اجتماع حروف
حقیقت درین پرده دارد خطاب | که گر چشم داری منم بی نقاب
بسر رشتهٔ وهم دیگر مپیچ | که غیر از سخن در جهان نیست هیچ

اشارت

شبی در طربگاه فکر سخن | به تحقیق پیچیده اسرار من
در دل زدم کاندرین خانه کیست | در آئینه ام جلوهٔ شوق کیست

نمودار شد قطره دار از خون / بطوفان معنی درون و برون
شدم تا دران قطره چاک افگنم / سخن گفت آهسته اینجا منم

حکایت

بدشتی یکی از شکار افگنان / پی صید کرد آهوئی را نشان
رها کرد دلدوز تیری ز شست / که چون استخوانش به پهلو نشست
ولیکن نشد کار صیدش تمام / نیفتادش آهوی مطلب بدام
گذشت آهو از دیده اش چون نگاه / جوان شد چو اشک از پیش سر براه
به بو داز خون صیدش چراغ / دهد رنگ از نکهت گل سراغ
بذوق طلب هر طرف میدوید / قضا را بر وقت مردی رسید
که چون چرخ در جیب خود داشت سر / برون بود ز آئینه اش گرد غیر
پلنگ سوار بیابان راز / نهنگ محیط دو عالم گداز
به تمکین معنی جهان وقار / فرو رفته در خویش چون کوهسار
کدورت نگردیده پیرامنش / بدامان صحرا گره دامنش
بگفت ای که بر خویش پیچیده ای / درین رهگذر آهوئی دیده ای
که زخمیست گل کرده در سینه اش / شکستی ست در رنگ آئینه اش
برآورد سر مرد معنی کمال / که ای وهم صیاد و دام خیال
یقین دان که تیر خیالت خطاست / وگرنه درین دشت آهو کجاست
درینجا نه صید است نه دانه دام / مگر اعتبار خیالات خام
چو آئینه هوشش گیرد غبار / رم آهوان میشود آشکار
بهر جا نظر خیرگی می کند / صفت جلوه با تیرگی می کند
اگر هست آهو خیالست و بس / وقوع خیال محال است و بس
من این جستجو ها نمودم بسی / ندیدم درین دشت جز خود کسی

اشارت

عشق از مشت خاک آدم ریخت | آنقدر خون که رنگ عالم ریخت
چیست آدم تجلی ادراک | یعنی آن فهم معنی لولاک
احدیت بنای محکم او | الف افتاده علت دم او
دال او مغز اول و انجام | که درو وحدتست تمام
میم آن ختم خلقت عالم | این بود لفظ و معنی آدم

حکایت

کودکی نان بدست بازی داشت | بر لب چاه لابه سازی داشت
رفت ناگاه پنجه اش بگشاد | نان برنگ صدف در آب افتاد
گریه برداشت طفل بازیگوش | اضطرابش گرفت در آغوش
داد چون موج داد نالیدن | غوطه زد چون گهر بغلطیدن
همچو اشکیکه ازبن مژه ریخت | در کنار پدر چنین انگیخت
چون پدر رمز اضطراب شکافت | کف خالیش جای نان دریافت
گفت نان از کفت که غارت کرد | طفل سوی چهش اشارت کرد
مرد آشفت و رفت بر سر چاه | کرد ز آشفتگی در آب نگاه
تا تأمل بطبع آب گماشت | عکس آئینه در مقابل داشت
بانگ بر عکس زد که ای ابلیس | که خوری به که نان باین تلبیس
شرم دار از خدای خسیس دغل | که ز اطفال نان بری بحیل
آب در خنده آمد از لب چاه | کای زخویشت بروی غیر نگاه
از تو باشت التفات و عتاب | ورنه در آب نیست غیر از آب
طفل و بهت باین فسون انداخت | که ترا از تو در گمان انداخت
زین شعور ریکه در نظر داری | هرچه گوئی بخود سزاواری
چند با خود خطاب شرم کنی | به که خود را چو آب نرم کنی
تا چو آبت همه زلال شود | عکس و آئینه یک جمال شود

اشارت

ای تو هم غبار دشت چمن / بهوا می طپی کجاست وطن
نه بصحراستی و نه در چمنی / گرد اندیشهٔ نفس وطنی
این وطن را بهر پرافشانی / تنگ دارد غبار ویرانی
از نفس تا رسی بگرد اثر / وطنی گشته است زیر و زبر
به نفس بچهٔ جنون خیال / چیدهٔ دام در فشاندن بال
هر طرف بال وهم بگشائی / با نفس میروی و می آئی
این نفس گرد وحشت سحریست / این نفس آشیان وطن سفریست
ذره ها را ز بس پرافشانی / گرد اندیشهٔ گریبانی
که درین عرصهٔ خیال فضا / عمرها شد بخون طپیدن ما
رنگهای شکسته ایم همه / بهوا بار بسته ایم همه
نه ز دام و قفس نشان داریم / نه سراغی ز آشیان داریم
جوهر جسم و جان ما طپش است / قفس و آشیان ما طپش است
اگر این جهد اختیاری ماست / سعی محروم ضبط خویش چراست
چند بندد امید پاس طراز / داغ بی آشیانی از پرواز
تا بکی باشد این طپش حسبی / مرکز پیچ و تاب بی سببی
گرد اندیشه بس که حیرت بیخت / حسن تحقیق رنگ آئینه ریخت
ذرهٔ جیب امتیاز شکافت / رمز عریانی یقین دریافت
نغمه گشت و برون تار افتاد / بخیه داری بروی کار افتاد
که بوهمی تنیده ایم همه / هیچ بر هیچ چیده ایم همه
غیر ما نیست در قلمرو فهم / نقطهٔ انتخاب نسخهٔ وهم
گردش رنگ عالم تصویر / بچه وحشت کند کسی تعبیر
جستن نبض موجهای شراب / از چه تب میتوان گرفت حساب

آفتابی زپرده تافته است
رمز مو بمو مئی شگافته است

چیست آن آفتاب شعله نفس
پرتو علم بی نشانی و بس

ورنه این سازبی سرو پایی
چه خیال است ما و پیدائی

گر نباشد فروغ علم عیان
ذره راکوکجاست نام و نشان

رنگ او هام پردهٔ عدمیم
هرچه گل کرده ایم مغتنمیم

در عدم نازهستئی داریم
در دل تاک مستئی داریم

عدم آئینه است و ما تمثال
موسیئی میزند پری بخیال

درخموشی هجوم فریادیم
بفراموشی انیقدر یادیم

اشارت

شوکت دستگاه هستی ما
گاه شبنم دمید گاه هوا

چون هوا از طپش شکست بهم
نقش پائی دماند از شبنم

محو شد شبنم و هوا گردید
نقش پای صدای ما گردید

پیش ازین شبنم خیال نمود
در نقاب هوا پرافشان بود

این زمان شبنم هوا باقیست
رفته ایم و نشان ما باقیست

پس بآواز و پا و نقش و قدم
تا کی اندیشهٔ وجود و عدم

حکایت

بود کمظرفی از خرد خالی
خوش نشین نشیمن عالی

هر نفس سرکشیدی از لب بام
چون هوس از بن طبیعت خام

عاقلی گفت این چه ابرام است
احتیاطی که خانه بربام است

بتماشا چنین مباش دلیر
که مبادا ز حیات گردی سیر

تو سرشکی و بام مژگانت
ضبط اشک از مژه چه امکانست

شک هرگه جدا شد از مژگان
تا بخاکش گسسته گیر عنان

تا نشوی ایمن از برون خطر
از لب بام گام آن سو بر

بسمجھ تا باین دقیقه رسید	احتیاطش با حتراز کشید
باز گشت آنقدر ز بیم هلاک	که از آن سوی بام رفت بخاک
فهم ناقص دلیل نقصان است	خاک تا پر زند پریشان است
بر چنین فطرتست نازش ما	خنده دارد جنون با نش ما

اشارت

ای عدم زادهٔ وجود طراز	نیستی نقش حیرت آئینه ساز
اولت هیچ و آخرت معدوم	وسط اندیشه های نامفهوم
در شکنج دو نیستی جایت	وین همه شوخی من و مایت
کاش زین ما و من خبر گیری	پرده گوش در نظر گیری
نه صدایت شنیدنی دارد	بس که پیداست دیدنی دارد
درس ما و منی که میخوانی	از زبان حدوث میدانی
حیف هوش تو نیم آهنگست	که تمیزی نیست بر چنگ است
نقد فطرت هیچ و پوچ مباش	قدم است اینکه میدهد آواز
تو بر آسانی که من سقیم تنم	نیستی بانگ میزند که منم
در تو سامان چون دهنگی راست	شعله دارد صدا اسپند کجاست

حکایت

دو کمال انتظار امکانی	نسق آرای طرز انسانی
داشتند از طبیعت هموار	صحبت آدمیتی در کار
نه نمودند در طریق صواب	سر زولی تکلف از آداب
بشهود مراتب احوال	صحبها گشت مستفید کمال
تا قوی هم رسد نیامده	وجه لعنت کشیده مانده
جهد هر یک باعتبار شعور	ساز نعمت خویش دید ضرور
آن یکی نا دهن بلقمه رساند	هر کاش عنان سعی گرداند

از رفیق دگر برین انداز — لب گزیدن عتاب کرد آغاز
کای سراپایت اعتدال ظهور — در کمالت چراست میل قصور
هم بحکم توای کمال گزین — نحس سعد است و یسار و یمین
پاس احکام خویش داشتن است — کم کم و بیش بیش داشتن است
نتوان بود هوش اگر برجاست — بی خبر از طبیعت چپ و راست
راستی تا دلیل کار کنی — حیف باشد کج اختیار کنی
گفت معذور دار دندانم — کرد منع ادای ارکانم
بسکه دندان راست رفت بدرد — بچپم مبتلای تهمت کرد
تو مپندار کز ادب دورم — عاجزی کرده است معذورم
درد پهلویم آنقدر گرداند — کز یمینم غم یسار نماند
بس درین درسگاه حیرانی — سخت کاریست گشتن انسانی
در د عجزی مگر کنیم تشفع — تا برآییم از غم تشنیع
ورنه تا ساز صحبت است اینجا — نغمه یک سر غرامت است اینجا
حرف چندی که صرف انسانیست — چون تأمل کنی نه آسان است
خاک گردیدن و نیاسودن — نیست مشکل چو آدمی بودن
کاین طلسم مراتب چپ و راست — همه زنگست ضبط رنگ بلاست
گاو و خر از تکلف آزاد است — بار بر دوش آدم افتاد است
در مقامی که نام آدم نیست — گر همه خر توان شدن غم نیست
لیک آنجا که نسبت بشریست — اینقدر نیز یک طویله خریست

اشارت

چیست این باغ درسگاه رمی — حیرت اوراق رنگ و بو رقمی
داغهای ولش سواد نقط — از غبار نظر دمیدن خط
این ورقها که دام ادراکند — مژه گر قلم کشد پاکند

از نقوش شبیکه لوح اوست هوا / نیست روشن مگر سواد فنا

شبنم این نکته میکند تکرار / کای هوس چشم ازین چمن بردار

آتش است اینکه رنگ میخوانی / عبرت است اینکه جلوه میدانی

هرکه از خاک سرکشید اینجا / با عرق بایدش چکید اینجا

ابر نالان که ای تماشائی / دست ازین رنگ و بو نیالائی

نم آب دیده است اینجا / خونی از دل چکیده است اینجا

صبح جوشان که ای نظاره کنان / این چمن زار آئینه عنوان

سادگی آبگینه دارد / عکس از چاک سینه دارد

انفعالی است در کمین نهال / که گداز آبیاریست ببال

این چمن رنگ کی برون زده است / عرق شرم فال خون زده است

احترازیست دستگاه شفق / کای نقاب خیال تا زده شق

از مزاج فسرده بیرون آر / رنگ چون مال شد بگردون بار

میخروشد ز سرو تا شمشاد / که درین تنگنای غم بنیاد

مالایم و ز خود گذشتن نیست / جز سوی خاک بازگشتن نیست

جوش گلهای آب و رنگ نمو / زخم چندیست نا امید رفو

باید اینجا نظر بمژگان دوخت / بر چنین جلوه چشم نتوان دوخت

غنچه ها از فشار سینه تنگ / زده دست نفس بدامن رنگ

لاله ها عرض تیره رختی چند / خفته در خون سیاه بختی چند

سنبلستان تاب داده بهم / پرچمی چند خاک خورده بهم

موی ماتم کشان رعنا نیست / عبرت اینجا دلیل بینائیست

نتوان صحن گلستان فهمید / مرقد صد هزار رنگ شهید

لاله زارست بچشم کرده غلو / دودکشیهای یکجهان هندو

چیست آن سبزهٔ نشاط فروش / مژهٔ چند خواب در آغوش

لیک تا چشم میزنی برهم | چون نگه برده اند سر بعدم
بسکه وحشت طپیده است اینجا | نفسی آرمیده است اینجا
از گل و سبزه آنچه جلوه نماست | پرده بر پرده خواب غفلت ماست
نرگستان که عبرتش مالیست | بصد آئینه محو حیرانیست
کای یقین محرمان صورتکار | جلوه فهمان شاهد اسرار
چه دهم جز شکست رنگ نشان | چه نمایم که روبروست خزان

حکایت

شعله جوشی لبسیرا انجمنی | دید پروانهٔ شرر وطنی
برده چون اشک سر بجیب گداز | داد بر باد نسخهٔ پرواز
کرده شمعی بدامنی روشن | جای آتش بفرق خاک فکن
داد یک بال و صد هزار طپش | یک قدم حیرت و هزار روش
هر نفس صد هزار طوفانش | هر طپش صد جنون چراغانش
آتش ما شکست رنگ اثر | نیمهٔ داغ و نیمه خاکستر
گفت ای آشیان طراز فنا | یک پر افشاند از تو با عنقا
چه فسردن دمید زاندازت | که طپش میچکد ز پروازت
چه تحیر گرفت دامانت | که نگه ریخت رنگ مژگانت
عجز طاقت بخاک سود کفی | داد خاکستری بسراغ تفی
که ازین شعله تاب و پیچ مپرس | همه داغم ز داغ هیچ مپرس
بفسون هوس گداخته ام | نقد فرصت ز دست باخته ام
دوشم از اقتضای بیتابی | سوختن زد صلای بیتابی
شب چو آئینهٔ تماشا بود | در نیرنگ امتحان وا بود
جوش پروانه داشت بی اهمال | بشرر چشمک افشاندن بال
من بحکم جنون ادائیها | کردم انداز خود نمائیها

گفتم آب رخی برم ز گداز	خاک گردم بصد تامل باز
داغها گل کنم بیان ناموس	که ز پروانه وا کشم طاوس
بهوس شعله عشق سر گیرم	بال از موج شعله برگیرم
نرسیدم بفرصت سرکش	تا ببال دگر زنم آتش
تا همان بال سوخت پروازم	بر همان رشته ختم شد سازم
حکم طاقت دگر نبردم پیش	داغ گشتم ز خامکاری خویش
آن فضولی بگردنم پیچید	بال دیگر و بال من گردید
بعد ازین تا زهستیم رمق است	پرفشانی چکیدن عرق است
نه ز شمع و نه از لگن داغم	بعذاب نسوختن داغم
آتشم مرده است و من بخیال	دامنی میزنم باین یکبال
از طپش زور بر جنون آرم	شاید آتش ز خود برون آرم
کس چو پروانه درد ناک نسوخت	که بآتش رسید و پاک نسوخت
هر کجا مدعای عشق فناست	غیر تعجیل هر چه هست خطاست
نقد جنسی که ما و من دارد	همه یکبار سوختن دارد

اشارت

چیست فقر و غنای ملک وجود	انتقال تخیل مشهود
که کسی در قلمرو اظهار	نیست بر عزل و نصب آن مختار
زین هوا گر کمند جذبه دل	میکند منصب نفس حاصل
زندگی مایه دار گنج بقاست	عالمش زیر دست حکم غناست
باز تا آن هوای جلوه سبب	میگذارد قدم برون از لب
فقر میجوشد از مزاج غنا	اینک آئینه بقا و فنا
هر نفس زین حقیقت بیرنگ	عذر دیده است بی شتاب و درنگ
لا یزال از کمینگه آثار	پرفشانست موج این اسرار

همه جا از تجدد امثال — وانما ریشه است و ریشه نهال
آگهی کو کز انقلاب صفات — نشناسد مگر تعین ذات
اینکه هرکس بساغری مست است — شاهد حال و شیشه در دست است

اشارت

آن یکی شمع مجلسی افروخت — تا سحر چشم بر تحیر دوخت
ناصحی گفتش ای تماشائی — به که لختی بخواب آسائی
گفت گر خود مژه فراز کنم — باز کو فرصتی که باز کنم
نیست در جلوه گاه نقش کمال — این وا و غیر حال و استقبال
یاد آینده گر همه طرب است — وضع آرام حال را تعب است
آدمی زاد با هزار آئین — میکند خویش را تصور این
اینکه خود مغتنم از آن دانم — که چو او آمد این نمی ماند
وهم اینست لیک نامعلوم — وحشت آرد تصور مفهوم

اشارت

زین بیابان که وحشت انجام است — هر کجا واکشیدی آرام است
لیک گرد فریب آمالت — میکند تا بسینه پامالت
این آئینه ایست کلفت خیز — آبروی صفای حال مریز
نقد کیفیت فراغ کجاست — تاک تا میشود دماغ کجاست
این طبایع که غفلت اندیشند — مایل آنقدر ز خود بیشند
که اگر بازگشتی آمد پیش — در قیامت مگر رسند بخویش

حکایت

مردکی طبع ناشکیبی داشت — هوس آماده باغ و سیبی داشت
زاغ سیبی از آن میانه ربود — بمقامی بلند بال گشود
آن خسیس از قفای او بتاخت — تا بجائیکه رنگ طاقت باخت

بسکه دود حشیش فرو گرفت دماغ | شد جهانش بدیده یک پر زاغ
دیده کوشش ندارد اینجا راه | از غضب خویش را فگند بچاه
جان شیرین به تلخکامی داد | باغ و املاک جمله رفت بباد
ای ستمگار وضع بیکاری | ستمت بر خود است مختاری
هیچکس را ز کلفتت غم نیست | گر بمیری دماغ ماتم نیست
خواه ماتم فروش خواهی سور | هم ترا چارهٔ خود است ضرور
رحم بر حال خویش باید کرد | مرهمی صرف ریش باید کرد
تو بوهمی کز اوج جاه افتی | نیست از عقل گر بچاه افتی
گشته باشد درین بهار ستم | سیبی از باغ اعتبار تو کم
کاری از دست رفت کار دگر | عالمی دیگر اعتبار دگر
باده واری ز درد ظرف نما | چینیت گر بهم شکست سفال
ثمر باغ شوق بسیار است | یعنی اسباب ذوق بسیار است

اشارت

دخمه است این بساط گرد و غبار | من و تو جمله نقش لوح مزار
هرکس اینجا دماغ می سوزد | بر مزاری چراغ می سوزد

اشارت

بهر رنگ آفاق حرفست و بس | نفس در عبارات صرفست و بس
حقیقت که آن سوی هادمن است | چو بی پرده شد حرف پیراهن است
چه مقدار بیتاب اظهار شد | که آخر در انسان نمودار شد
در انسان نمودار گردیدنش | به تحقیق خویش است پیچیدنش
درینجا معانی چه و کو صور | حباب است از خود برآورده سر
فریبست یکسر نمودار کیست | خفا میزند موج اظهار چیست
زبادی ببادیست عرض پیام | تو هچون نفس بر نفس میخرام

نفس اصل تست ای زخود بیخبر — ازین بیش جیب تو هم مدر
بهر جا تجلی پیام خودی — همان در خفای دوام خودی
فتاد است در رشتهٔ وهم پیچ — چو هموار شد ظرف و مظروف هیچ

اشارت

ای تردد نسب توکل چند — جهد سرمایهٔ تأمل چند
در تردد سرای جسمانی — نشوی مردهٔ تن آسانی
زندگی پردهٔ توکل نیست — چشم واکردهٔ تغافل نیست
بهوای فسردگی مشتاب — مایهٔ اصل خویش را دریاب
نفس غنچهٔ تأمل عشق — یعنی آن بو که سرزد از گل عشق
از خود افشاند تهمت آرام — که ز اصلاب ریخت در ارحام
در رحم کلفتت فزون گردید — و اطپید آنقدر که خون گردید
خون هم ازبسکه شد طپش سازش — ریشه کرد از رگ و پی اندازش
رگ و پی نیز اضطراب انگیخت — تا بر آشفت رنگ اعضا ریخت
عضوها از هجوم بیتابی — بود یک عمر گرم سیمابی
پس برافتاد پرچه اسرار — گشت آئینهٔ خفا اظهار
شد نمایان ز پردهٔ نیرنگ — گلشنی مایهٔ دو عالم رنگ
کرد از ما و من گل افشانی — بست بر خویش نام انسانی
نی ز طفلی بمهد امن غنود — نه به پیری ز اضطراب آسود
غنچه تا بود فال رم میدید — گل اگر گشت بال و پر گردید
پیریش صبح و طفلیش شبنم — همه آیینهٔ حقیقت رم
تو هما بوی غنچه آوازی — که بچندین خیال میبازی
این زمان شعلهٔ نفس شده — صبح هنگامهٔ هوس شده
نفس ایجادی از پر پرواز — کوهسار آفرینی از آواز

بفسون سازی ز خیال هوس — کس نفس را نکرد دست قفس
منزل و جادهٔ تو در کوچ است — آرزوی فسردنت پوچ است
کار صاحب نفس فسردن نیست — که فسردن بغیر مردن نیست
صبح ناگردی از نفس دارد — بال افشانده در قفس دارد
نفست یکقلم پر و بال است — ساز آئینه جوشش تمثال است
هیچگاهت نبوده دام قیود — بعد ازین نیز هم نخواهد بود
تا دم آخر آنچه درکار است — پر زدنهای رنگ اسرار است

اشارت

انبیا صاحب دعوت بودند — صورت و معنی الفت بودند
عمرها از اثر سعی وفاق — عرضه دادند طریق اخلاق
تا تو زان شیوه مکرم گشتی — غولیت محو شد آدم گشتی
گر جنون رسم هدایت میداشت — جذبه در خلق سرایت میداشت
وگر این وضع بقانون می بود — همه کس امت مجنون میبود
غافلی چند که دور از خردند — بهوس معتقد دام و دد اند
هرکجا بی ادبی عریانیست — بهر این بیخردان دوکانیست
طفلئی هست در آب و گل شان — کز مجانین بکشید دل شان
بسته از طینت او نام نسب — کمر باختن شرم و ادب
چقدر پیرهن شرم درد — تا نگه جانب عریان نگرد
تا کجا هوش شود هرزه عنان — که دود در پی وحشی صفتان
رنگ سوداکه سراپا رنگ است — صافی آئینه‌ها زآهنگ است
نیست در عالم دانش مرغوب — صورت وحشت و تالیف قلوب
تو ازین قوم چه الفت دیدی — که زیارتگه خود فهمیدی
ببرد دیدن این قوم خراب — شرمت از دیده و از دل آداب

چشم از این غیرت بی پرده پوش
تا غبارت نبرد صافی هوش
نیست گر قدرت عریان پوشی
تا نعت کیست ز مژگان پوشی

مثنوی

آدمی فطرتست و قطرهٔ نام
نیست روشن مگر ز لطف کلام
هر قدر محو معنی آهنگی است
دل محیط جهان نیرنگی است
عالمی شوخی نفس دارد
از سخن باد در قفس دارد
لیک موزونی نفس دگر است
آن نفس نیست مطلع سحر است
فیضها در کمین حسرت اوست
نوشها تابع مضرت اوست
گر بموزونیت دهد دشنام
مرحبا چینی از خواص و عوام
با جابت دعای ناموزون
جز بنفرین نمیشود مقرون
سرو اگر کج دمد درین گلزار
بقبول نظر ندارد بار
خاک بر فرق شمع سنجیده اند
که بموزونیش نرنجیده اند
نفس خلق اگر رسد بسراغ
زنگ آئینه است با دچراغ
زین سبب کز درستی آهنگ
لطف موزونیش نرنجه زنگ
عمر با شور این فسرده بساط
گاه تفریط داشت گه افراط
اعتدالی از آن میان زد جوش
تا بانسان رسید و در خروش
شیشهٔ سازها رسید بسنگ
کاین نوا گشت انتخاب نه زنگ
بحر صد رنگ موج و قطره شکست
آنچه موزون فتاد گوهر بست
هر که موزون نباشد انسان نیست
فهم نیرنگ معنی آسان نیست
طبع موزون نکسبی و عملی است
از عطیات فیض لم یزلی است
حسن این شاهد سراپا ناز
جلوه گر نیست جز بخلوت راز
بتکلف حنا بچنگ نه بست
تا دلی خون نکرد رنگ نه بست
تا نفسها نسوخت سعی کمال
نگرفت آئینه بچنگ خیال

خویشتن نباید از میان برداشت ‌‌ ‌ تا نقاب از رخش توان برداشت

مثنوی

نه همین عقل راست سیر کمال ‌ ‌ جهل هم میزند پری بخیال
واقفان عرض حال می بینند ‌ ‌ خوابناکان مثال می بینند
عاقل از فکر خیر و شر مست است ‌ ‌ غافل از طبع بیخبر مست است
گرچه نظاره سازش اندازیست ‌ ‌ مژهٔ بسته تیز پروازیست
عالمی راست با هوا سروکار ‌ ‌ سنگ هم می پرد بهال شرار
خم و پیچ محیط استعداد ‌ ‌ کرده صد رنگ دام موج ایجاد
برگل نه آنجاست خفته در رنگی ‌ ‌ ساز هر رشته هست آهنگی
بحر اگر موج کف دهد سامان ‌ ‌ ساحل از گرد میکند طوفان
هیچ جا پای سعی در گل نیست ‌ ‌ جاده هم بی سراغ منزل نیست
از نواهای اعتبار مپرس ‌ ‌ رنگها دیدی از بهار مپرس

مثنوی

ای ز الفت بیخبر ما از توایم ‌ ‌ گر بدانی ورنه دانی ما توایم
آنکه با لست آن توئی هشیار باش ‌ ‌ خواب تا کی اندکی بیدار باش
گر معیت حرف را ثنیت ست ‌ ‌ نیست اثنینت همان عینیت است
شخص واحد چون زبان آرد بگفت ‌ ‌ هم بگوش خود سخن باید شنفت
چون زبان و گوش اسمای دویست ‌ ‌ سمع و نطق خود تماشای دوئیست
وانمودن غیر انشا میکند ‌ ‌ گفتگو بیت این تقاضا میکند
پس دریجا ماسوی حرفست و بس ‌ ‌ قرب و بعدت هم بخود حرفست و بس
ای غرورت شوخی آهنگ خویش ‌ ‌ رنگ عجزت نقشی از نیرنگ خویش
گر شگفتن توام طبعت فتاد ‌ ‌ نوبهار برگ عیشت کم مباد
ور دمی بیجا ربیت ساز حزین ‌ ‌ نرگس نازی و مخموریست این

ای شکست چینی از دامان راز　　اضطراب جنبش مژگان ناز
غفلتت خلوت کده عرض ظهور　　ظلمتت رنگ تغافلهای نور
محرم جیب تامل نیستی　　تا بدانی این قدرها کیستی

مثنوی

اندیشهٔ غیب ما شهود است　　مرآت خفای ما نمود است
در غیب و شهود ما دوئی نیست　　حق تابع مائی و توئی نیست

حکایت

ابلهی راز طبع جهل فسون　　جمع گردید ابلهی بجنون
خاک و خشتی بدست می آورد　　سوی گردون حواله اش میکرد
مدعا آنکه میکنم برپا　　همچو گردون عمارتی بهوا
آنهمه باز بر زمین میریخت　　خاک بر فرق غفلتش می بیخت
مدتی زین ادای پوچ و خیال　　داشت گرد ترددش پامال
بود از آتش محال اندیش　　سنگسار هوس طرازی خویش
آن یکی گفت ای هوس مزدور　　سنگ مینای اعتبار شعور
آنچه سوداست کز تو دود انگیخت　　و این چه خونست کز دماغ تو ریخت
چه جنونت درید جیب هوس　　که بخاک می فشانی و بس
خشت و گل نقش صفحهٔ خاکست　　زین کدورت دل هوا پاکست
سطح اعلی که جز لطافت نیست　　قابل تهمت کثافت نیست
خاک گر جام چرخ پیماید　　نیست ممکن که بر هوا پاید
چند بردارد از تو ای غافل　　لوح صاف هوا خط باطل
تا بکی باشد از تو ای مردود　　دامن آسمان غبار آلود
گرچه سعی تو کامل افتاد است　　مدعا سخت باطل افتاد است
بتمکین بلندے همتت　　میکنی جان به پستی ذلت

اگر اینست اوج همت و بس — از تو بالاتر است سعی مگس
گیرم انداز کار تست بلند — لیک زین پیش وهم کار پسند
خامکاریست این نه با خبریست — ریش کاوی و پیش کون خریست
امتیازی که درچه اندازی — انفعالی که هرزه پردازی
سرمۀ از سواد عبرت گیر — خانۀ چشم هوش کن تعمیر
گر گنه نیست داغ کوتاهی — بر فلک نه بنای آگاهی
ای غبارت ندیده نور نگاه — کوریت جوهر حضور نگاه
چون نگه از غبار برداری — چون غبار از نگار برداری
اینقدر در غبار جا کردن — نیست جز منع چشم وا کردن
عبرت از سعی بینشت دور است — که نگه زین غبار در گور است
بشکن این پرده چشم بالا کن — دستگاه نظر تماشا کن
در عروج نگه اشارتهاست — مژه برداشتن عبارتهاست
ابله انداز عقل نپسندید — همچو خر پیش پیش بانگ دوید
کای نصیحتگر اینقدر مخروش — جهل سرمایۀ خرد مفروش
اینکه اعلی منزّه از ادنی است — سند دعویت بگو که کجاست
ابرها کز نتایج خاک است — ارچه سیّار اوج افلاک است
گر هوا سنگ بر نمی دارد — اینقدر ژاله ازچه میبارد
آخر این خاک و خشت هم شاید — همچو ابر از هوا فرو ناید
در مشقت تحمّلی دارم — با تردّد توّ گلی دارم
قوت طالع گر کند نظری — سعی بیهوده هم دهد اثری
پس بدنیا خیال بسیار است — هوس عالمی گرفتار است
خواه جهل است و خواه دانائی — کلمقلم پیش خویش برپائی
عقل هر چند جز فضایل نیست — جهل هم خالی از دلایل نیست

لیک زین جادہ تا بآن منزل
آسمان دیگر و زمین دگر است
دوری حق شناس از باطل
عالم شک دگر یقین دگر است

اشارت

عاشقی چیست داغ محرومی
گل خود روی باغ محرومی
یکقلم رنگ لیک باختنی
سر بسر بر دلی گدا ختنی
پنجۂ نا امید گیرائی
پیکر فرسش ناتوانائی
لب عرضی که مژده گفتارش
پای شوقیکه رفته رفتارش
همه پرواز لیک ریخته پر
شعله اما تمام خاکستر
جهدش انداز نارسائی و بس
شورشش آهنگ نارسائی و بس
نا امیدی و یکجهان امید
ناتوانی و کوششش جاوید
ساز موهوم نغمه زار خیال
کلک تصویر آرزوی محال
دام خمیازه صید دست هوس
صبح تهمت نگار گرد نفس
جوش خونی که هیچ رنگش نیست
موج آبی که نم بچنگش نیست
آه اگر بست هم بدل افسرد
اشک اگر بود بی چکیدن مرد
قصه کوتاه عاشقی اینست
وای آنکس که عشقش آئین است

حکایت

گربۂ زار طمع حرص کمین
بود ویرانۂ بساط کمین
آن یکی گفتش ای پلنگ خصال
در چه عالم فسرده چنگال
گفت اینجا ضعیف موشانند
ناتوان کیش عجز کوشانند
تا نه بینند آفت کرکس
من درین ورطه شان پناهم و بس
زین نسق در طمع سرای ظهور
همه را سود خویشتن منظور
لیک تا لنگر زیان کسی
نیست بر سود خویش دسترسی

اشارت

گرچه انسان نگشت راز حسد | دارد از صد هزار دانه مدد
لیک گندم مثالها دارد | قفس و دام بالها دارد
خوشه اش بسته در طبیعت خاک | محمل راز کیجهان دل چاک
ریشه اش را ز جیب فتنه اثر | نقب کاوش عروق تا ثمر
قفل نگشوده شکست احساس | عقدهٔ نیم باز و صد وسواس
وضع آغوش لیک ربط شکن | فتنهٔ مرده چون حقیقت زن
بیضه و خنده کاری قفسش | محمل و سینه چاکی جرسش
چشم لیکن ز مار دل جوشش | خالی اما به تنگ آغوشش
بخیه فرسای زخم دوختهٔ | لخت شمع فتیله سوختهٔ
لب سوزی ز هم جدا کردن | فتنهٔ گرم چشم وا کردن
از همین پیکر شکسته نقاب | کشتی آدمی نشسته در آب
صد ره از انقلاب برده سبق | زبر و زیر هم یکی پل ذورق
مد جبانش ز فرق تا بقدم | عرض یک کوچه لغزش آدم
گندم است آنکه تا تبسم کرد | موج صد تاب و تب تلاطم کرد
آن تبسم بعرض فضل نداشت | جز دم صبح تیغ وصل نداشت
تیغ بود آن تبسم غفلت | که بریدش ز نسبت وحدت
برق تشویش خرمنش گردید | شکن چین دامنش گردید
بیضه بال و پر طپش وا کرد | منزل آشفت جاده پیدا کرد
زخم بالید عافیت خون شد | دیده مژگان گشت و مجنون شد
غیر رنگی آنچه بست خیال | داشت این دانه پریشان بال
اول آئینه منی پرداخت | بعد از آن شکل آدمی پرداخت
آخر این آبشار نشو و نما | خوشه از فسون نفس و هوا
غفلت و آگهی مهیا کرد | ظلمت و نور آشکارا کرد

بندگی پیشه شد خدا نیها　　از چه شد نسبت جدا نیها
آن جدائی ز صورتش پیداست　　وصل گندم بعقل نا یدراست
عرض کثرت ز چاک پردهٔ اوست　　دل وحدت دو نیم کردهٔ اوست

اشارت

گرچه عزلت حصار آفتهاست　　جای ایمن شدن ز مرگ کجاست
خواه در بحر خواه در ساحل　　نیست مردن ز زندگی غافل
التفاتش همه ستم کوشی　　وعده ها یکقلم فراموشی
از فسون جنون ترانهٔ او　　بود یک عمر صید دانهٔ او
هر قدر جام انتظار کشید　　جای صهبا همان خمار کشید
کرد شبها بانتظار سپید　　ندمیدش بکام صبح امید
نه شکست از وصال آن بردوش　　جز به خمیازه حسرت آغوش
مزد آخر از آن لب نوشین　　بوسهٔ انفعال جز بزمین
بامید طریق امدادی　　درد دل برد پیش استادی
که تمنای سرکشی دارم　　پنبه در رهن آتشی دارم
من کف خاک و او سپهر بلند　　نبرد خاک بر سپهر کمند
مددی کز وصال آن سرکش　　مشت آبی زنم برین آتش
به خسی قانعم ز گنج گهی　　گر بوصلی نخواندم نگهی
حکمت آموز نکبت تدبیر　　نقشی ارشاد گردش تسخیر
کاین عمل چون دلیل کار کنی　　خلوتی باید اختیار کنی
شکل مطلوب آوری بخیال　　خامه رانی بوضع این اشکال
نقش آغاز چون گرفت انجام　　باده در جام گیر و صید بدام
لیک شرطست لازم تدبیر　　کز آن احتیاط نیست گریز
آنزمان کین عمل کنی بنیاد　　شکل بوزینه ات نیاید یاد

اینقدر با ضرورت عمل است / ورنه در شیوهٔ ام خلل است

عاشقی بینوای بی‌سر و آهنگ / نوحه برداشت کای جنون فرهنگ

چه فسون از بغل برآوردی / که ز بوزینه ام خبر کردی

گر نمیخواندی این فسون چه بود / شکل بوزینه در جهان کم بود

این زمان هر چه آیدم بخیال / رقص بوزینه دارد استقبال

این فسون از صنایع عشق است / اختراع و بدایع عشق است

گر ازین دام پرده بشکافی / پر گشائی کند قفس باقی

لب فشار و تکلّم ایما باش / زخم خوان و تبسم انشا باش

نهی منکر طبایع اعیان / امر معروف کرده است گمان

خاصه انسان که در طبیعت او / حرص دارد بقدر منع نمو

نه جهی تا ز دام و دانهٔ خویش / خطراتت گماشت بر دل ریش

گر برآئی بهمه مسیح آیات / نتوان شد معالج خطرات

آفرینش بآنچه درماند / آفریننده خوب میداند

هر طرف باز کرده است آغوش / مثل گربه و خرچنگ و موش

حرص انصاف دشمن است اینجا / پرورش نام کشتن است اینجا

زده از خون زیر دستی چند / قدح ناز خود پرستی چند

بر ضعیفان شکست پیمایند / تا کلاه غروری آرایند

عاجزان را دهند غوطه بخون / تا شود خلعت هوس گلگون

سیل دست تصرف است رسا / لیک بر خانهای سست بنا

گر بکهسار رو کنند درش / هست بر سنگ پیش پای سرش

خوردهٔ بگوش مارانی / ناله از شکست مینائی

که ز آزار ما پشیمان شو / پای مردی حریف سندان شو

این درشتان نرم کوب هنر / سره حساب اند با درشت دگر

گر بیازد دو سنگ دست بهم / مشترک میخورد شکست بهم
هر کس از پهلوی درشتی خویش / ز آفت غیر کرده پشتی خویش
نرمی آفت نصیبی دگر است / خرمن پنبه نذر یک شرر است
نیست از دست ناتوان خالی / مور را چارهٔ زپا مالی
بر سر خوان امتحان چیدن / لقمهٔ نرم راست بلعیدن
آب را ارچه میبرند فرو / استخوانی ندیده اند درو
گر ز سختی الم نمیبرند / سنگ را همچو آب میخورند
سختی یکدگر گلوگیر است / ورنه کی استخوان کم از شیر است

اشارت

آدمی تا بحرص پا افشرد / اوّل از هر که زاد خونش خورد
جذبهٔ حرص داشت این تاثیر / که زخون واکشید لذت شیر
بس جهان صید غارتش گردید / که بهر چیز دست یافت مکید
آنکه قوتش بجز خون باشد / چون تسلط گرفت چون باشد
زین مروت گداز حرص آهنگ / خون مادر نیافت صرفهٔ رنگ
مال مردم چسان امان یابد / خاصه وقتی که رایگان یابد

حکایت

عاشقی بیدلی جنون زده / قدح آرزو بخون زده
داشت معشوقهٔ ستمگاری / خودسری شوخ و عاشق آزاری
بترحم نگه تغافل خیز / بتکلم زبان بهانه گریز
کجی ابروان جبین نسبش / بر تبسم گرفته راه لبش
آن یکی از محیط بیرون تاخت / وحشت رخت برکنار انداخت
خورد جائی ملغزشش پایش / برد تا ساحل تقعر دریایش
کاوجست از شکنجهٔ قصاب / شد بصحرا از دیده ها نایاب

شیر ناگاه حلق او افشرد | از اجل هر کس اینچنین جان برد

اشارت

ای شراری گرفته دامن سنگ | تا کی اندیشهٔ شتاب و درنگ
یک نگه آگه از چراغ برآ | یک قدم نیز با چراغ برآ
سخت سردرگم است رشتهٔ راز | ناخن جمع کن ز فکر گداز
ز اندیشه‌ات غشی دارد | فکر کن فکر آتشی دارد
کم عیاریت داغ نقصان است | بوته‌ات الفت گریبان است
بتأمل نفس دل است اینجا | راه پیچیده منزل است اینجا

حکایت

یکی دید در کنج میخانهٔ | مزاری و شمعی و پروانهٔ
که میگشت بیتاب گرد سرش | پرافشان تر از دود بال و پرش
ز بس پیکرش جابجا سوخته | ز خود وهم چراغانی اندوخته
ز هر عضو بوسیده اعضای شمع | سراپاش داغ سراپای شمع
چو طاوس صد رنگ پرواز داشت | ز پروانه بر سوختن ناز داشت
بدو گفت ای خرمن اندوز داغ | برین شعله تا چند سوزی دماغ
نیائی چرا جانب انجمن | که فرش است صد رنگ شمع و لگن
ز هر گوشه گل کرده باغ دگر | ز هر جام تابان چراغ دگر
نظر تا کنی عرض نقل است و می | نفس تا کشی حرف چنگ است و نی
چراغی که سوزد بویرانها | دبال است بر بال پروانها
زمحفل گر افتد شراری بکف | بخورشید پروانه دارد شرف
پرافشاند پروانهٔ بیقرار | برون ریخت از دیده مشتی شرار
که پروانه را کار با جمع نیست | مرادی جز اندیشهٔ شمع نیست
بهر جا چراغی برافروختند | دو عالم بچشم ترش سوختند

محال است بیطاقت سوختن / کند فرق ویرانه از انجمن
بویرانه گر مدعا حاصل است / گر از ذوق آرایش محفل است

حکایت

بدیر مغان دل زکف داده / شکن پرور زلف مغ زاده
زبس ناتوان وگرفتار بود / سراپاش یک رشته زنار بود
ازان آتشین چهره افروختن / ازین مشت خاشاک وا سوختن
درآنجا تبسم بهار نظر / دراینجا سحر خنده چاک نظر
ادا کیت قلم مایل بسملش / نگه جوهر خنجر قاتلش
بچشمش اگر شوخی سرمه دید / زاوراق دل بستر ناله چید
بزلفش گر از شانه بیداد رفت / شد این ناتوان آه و برباد رفت
وگر حنه نی زد بدامانش چنگ / شکستن در اعضای این بخت تنگ
بآن قرب شوق گرفتاریش / ادب دور باش هواداریش
بپایش جبین سائی دور داشت / همان نسبت سایه و نور داشت
شبی کرد آن برق عاشق گداز / طواف شررخانه دیرساز
مغان گرد آتش قدم میزدند / چو پروانه بالی بهم میزدند
ازان شمع هم ذوق پروانگی / برسم مغان کرد دیوانگی
برقص آمد و برق جواله شد / برآتش سراپای او ناله شد
جگر خسته در سایه اش طوف داشت / ولی زانحراف ادب خوف داشت
حیا گفت ای دور وفا متهم / به بین تا کجا میگذاری قدم
نظر کرد خود را بر آن سایه دید / عرقهای خجلت شررمایه دید
سپندی شد و بیخودی سازکرد / بروجستن از سایه انداز کرد
بهر سو همان سایه درکار بود / که بر مرکز شعله پرگار بود
بچشمش نمود از زمین تا بعرش / جز آتش بهرسش جهت سایه فرش

زبس انفعال آتشش برفروخت | چو خاشاک در شعله افتاد و سوخت
چنان در غم سایه بیتاب شد | که آن شعله بر آتشش آب شد
کسانی که در عاشقی صادق اند | بپاس ادب اینقدر عاشق اند

اشارت

ای بزندان خیال زندگی | خورده جام غفلت پایندگی
اوج تازی نارسائی جاه تست | پرفشانی بیضه دام راه تست
عقدهٔ بجلت بنا ز شوق چند | بیش ازین بر خود در زندان مبند
از دل سنگین بساطی چیدهٔ | عشرت سربسته اندیشیدهٔ
گر نه ساز همتت افسردگیست | دست بر دل ماندنت چون سنگ چیست
تا ازین زندان دری پیدا کنی | دست و دل میباید از هم وا کنی
زندگانی تا برون آید ز سنگ | در فشار قبر از چشم تنگ
شعلهٔ شوق فشردن تا بکی | ای شرر در سنگ ماندن تا بکی
گر همه یاقوت بند و سنگ تو | نیست غیر از عقده های تنگ تو
معنیت وا ماند و لفظ آورد بار | شد صدا از افسردگیها کوهسار
نالهٔ وارستهٔ ای جهل کیش | سنگ بستی بس که پیچیدی بخویش
اندکی زین بستگیها باز شو | در قفس چون کشتهٔ پرواز شو
چیست پرواز احتراز خستگی | پرفشانیهای شوق همتست
گر باین معراج پروازت سریست | در گشا دست و دل بال پریست

اشارت

ای باسباب عروج ما متهم | آنچه آوردی نفس بود از عدم
عمر موهومت رسامان نفس | چون سحر گردیست بادی در نفس
از نفس بر خود پری افشاندهٔ | رفته و گردی بجا ماندهٔ
با چنین بنیاد موهوم خیال | می طپی در آرزوی جمع مال

هرچه زین بازار سوداکرده ای / خاک از بادی بدست آورده ای
مایهٔ آن بود و سودای تو این / بیش ازین دکان رعنائی مچین
همچو فرصت میرود باد از برت / می کند خاک جهان بار سرت
جمع مال آئینه ات بی نور کرد / خاک رنگین زنده وات درگور کرد
زین تلاش آهنگی حسرت سبق / خاک باد آورد گل کن از عرق
چند فکر گنج باد آورد صبح / گل نخواهد شد بشبنم گرد صبح
آنچه باد آرد نیرزد جز بباد / تا بکی بر باد باید دل نهاد
چشم بر تفتیش خود باید گشاد / حیرتی کاندر چه فکر افتاد
بی شماری دخل و نام هوس / هیچ با بی لیک در خرج نفس
چون نفس بر وهم ها دامن مپیچ / گر نفس غیر از تو نتوان یافت هیچ
مایهٔ آگاهی و غفلت توئی / هرچه زینها میخری قیمت توئی
از نفس در بیع نسبت‌ها اجناس جو / حیف کز ایثار نتوان برد سود

اشارت

صدائیست پیچیده در کائنات / که بر کرده از شوق طرف جهات
کدامین صدا نغمهٔ ساز کن / همان دستگاه ظهور سخن
باخفا حقیقت با فشا مجاز / به تشبیه عالم به تنزیه راز
بیان عرصهٔ شوخی جلوتش / خموشی ادب محفل خلوتش
زبس رشتهٔ دستگاهش رساست / ازل تا ابد عرض قد صداست
سخن کاروانیست بی کیف و کم / روان از عدم هم بسوی عدم
جهان کانقدر عرصه های و هوست / غبار ره آمد و رفت اوست
عقول و نفوس از دلش تا زبان / موالید و عنصر زبان تا بیان
تعقل مقامی نفس پیرهن / بهاری بطبع هوا موج زن
سه حرف از کتاب کمالش ابد / ازل را همان از سه حرفش سند

تامّل بمعدن نفس درنبات | بحیوان صدا دورانسان لغات
چه دنیا ره لفظ سر کردنش | چه عقبی بمعنی نظر کردنش
ز اسما اگر جمله اسرار اوست | چو در جلوه آید سخن نام اوست

ایضاً

نه هستی ظهور انتظام است ازو | عدم نیز ممتاز نام است ازو
کدام است جان آشنای سخن | چه مردن تهی گشته جای سخن
اُمم را رسول از سخن شد دلیل | نیاورد غیر از سخن جبرئیل

اشارت

درین بحر پرکسوت ما و تو | زبانهاست چون موج در گفتگو
ز هر موج پیداست شور دگر | ولی جمله از شور خود بیخبر
بوقت خموشی نماید عیان | که در کام دریاست چندین زبان

مثنوی

وصف آنهائی که شاه مطلق اند | یکقلم موصوف اوصاف حق اند
جاه شان حق تختشان حق باج حق | از جهان خاک تا معراج حق
بس که با فقر و فنا جوشیده اند | خلعت نیرنگ حق پوشیده اند
شوکت شان را علم آراستن | از سر دنیای دون برخاستن
تاجداران جهان بیزوال | کشور آرایان ملک ذوالجلال
خاکساری شان کلاه افتخار | ناتوانی دستگاه گیر و دار
پاسبان قصر دولت بیدری | اوج عزت انفعال برتری
بی تکلف شاه درویشند و بس | در سجود دولت خویشند و بس
از خم تسلیم خاتم آفرین | سجده طغرای جبینها نگین

مثنوی

چه سحر است این حسن نیرنگ و بو | که بالیده در کسوت گفتگو

اگر برم بسر بیز آوازاوست
وگر خلوت آئینه رازاوست
پسر نگی این فتنه سامان کند
اگر رنگ گیرد و چه طوفان کند
سخن نو بهار است از گل مپرس
همین شور هستی است از گل مپرس
بهر جا سخن گل کند گوش باش
بحیرت وطن سازو خاموش باش

اشارت

درین گنبد شیشهٔ ساده رنگ
نه تمثال رونیست پیدا از زنگ
زخاصیت نشهٔ اتفاق
دماغیست شور افکن جفت وطاق
بهر جا رسی گرد وحشت گریست
بهر سو نظر بر گشا پد پری است
نگاهی کزین شیشهٔ اعتبار
مئی نیست غیر از پری آشکار
جنون گرد دار و بویرانه
پری میزند موج در خانهٔ
بساط خیالے بهم چیده اند
خراب است معوره نامیده اند
چه خواند کس از لوح فانی رقم
نقوش سراب از پری نیست کم
اگر از تأمل گریبان کنم
زخود سیر تحقیق امکان کنم
چه رنگ و چه گل عالم عبرتست
چه عکس و چه آئینه کم حیرتست
خفا نشهٔ شوخے انشا شده
پری بال واکرده مینا شده
نفس تا کشے از نظر رفته ایم
زآئینه یکدگر رفته ایم

اشارت

تعالی الله چه طوفان بهار است
که چون گل شش جهت گل درکنار است
اگر خاکست جولانگاه سوداست
وگر آبست مواج طپشهاست
زرنگ و بو جنونی خفته یکبار
بشور خندهٔ گل گشته بیدار
گریبان چاکی آئینه خاک
سحر چو شانده از تمثال افلاک
بهر سو حیرتی واکرده آغوش
جهان در جیب مجنون میزند جوش
درو دشت از هجوم رنگ باغیست
چو گل یکسر جنون تر دماغیست

طراوت بسکه شوخی کرد بنیاد
فلک کشتی بطوفان هوا داد

زگل جا بر چمن شد آنقدر تنگ
که چون بو بر هوا بست آشیان تنگ

بخود پیچیدنی دارد مشوش
نگاه از رنگ گل چون موج آتش

خروشی کز دل بیرون نتابد
زگرد رنگ و بو در سرمه خوابد

جنون بیدلی بر خویش بالید
سویدا دستگاه ابر گردید

نمی از دامن مجنون فشردند
شفقها شعله بر افلاک بردند

کجائی ای زساز رنگ غافل
زچشم بسته منشین دست بر دل

دو عالم نیست غیر از یک جنون خند
شگفتنهاست مژگان بستنت چند

زگل تا جیب مژگان آنقدر نیست
جنون هست اینکه پا را خبر نیست

تبسم بسکه میبارد بافلاک
سحر گردیده چین دامن خاک

زعطر است آنقدر سرمایهٔ گل
که بوی مشک دارد سایهٔ گل

بوصف آن بهار رنگ و بو خیز
نفس چون رشتهٔ شمع است گلریز

قلم تا حرف رنگین می نگارد
رقم هوش پر طاوس دارد

بهار اینجا نشد آئینه پرداز
مگر در کسوت کیفیت ناز

تراشیده است حسن گلعذاری
زهر کیفیتی آئینه داری

همه حسن است از حیرت خبر گیر
نگه مجنون کن و لیلی بر گیر

بهر جا شبنمی وا کرده مژگان
باین رنگست حیرانی پر افشان

که ما را نیست بر شوخی فزودن
مگر از آئینه زنگی زدودن

درین حیرت سرا دارد مهیا
نگاه از جلوهٔ سامان تماشا

متاع حسن یکسر باب عشق است
جهان آئینهٔ اسباب عشق است

اگر طوقی زقمری سر برارد
زشمع سرو دود حلقه دارد

وگر پروانه داغ چیده باشد
چراغش پرتو بخشیده باشد

نواهای پی منقار بلبل
صدای چیده از تار رگ گل

نفس در دیده دارد شوخیٔ رم — ز بوی گل نگه در چشم شبنم
سحر را از هجوم شوق بیتاب — نفس در رنگ شبنم میشود آب
هوا هم تا بگلشن راه دارد — شفق در آستین آه دارد
ز بس شوکت است اینجا عیش تمهید — چو شمع از خار با گل می توان چید
ز سامان جوشی عیش مرتب — چو گل خمیازه دارد جام بر لب
درین گلشن بهر جا آرزو نیست — اسیر الفت این رنگ و بو نیست
همه گرد حشت اینجا سر بر آرد — ز الفت رشتهٔ شیرازه دارد
کشاید رنگ و بو هم بال بلبل — بیا کز رشته اش نبود رگ گل
پرافشانست شوخی رنگ و بوئی — تمنا جز حصول آرزو نیست
نگاه از خود تماشا آفرین است — مژه باید گشودن جلوه این است
چمن زادان همه حیران خویش اند — حباب جلوهٔ طوفان خویش اند
بعشق قامت خود سرو آزاد — ندارد از بهار رنگ و بو یاد
ز بس رعنائی خود کرده مستش — ز خود در گردن یار است دستش
با حرام هوای دیدن خویش — ز مژگان چشم نرگس یکقدم پیش
نشاید از خیال خود برون جست — هجوم حیرتست آئینه در دست
بدام خویش پیچیدا است سنبل — همان در دامن خود غنچهٔ گل
حمایل دستها در گردن خویش — ز شاخ و برگ هر گلبن کم و بیش
تأمل کن اگر فهمیدنی هست — که با هر برگ دست و دامنی هست
ز جیب غنچه بوئی دارد آواز — که ای غفلت نوایان جنون ساز
بفکر غیر کی آهنگ داریم — بصد آغوش خود را تنگ داریم
بعرض راز تا سوسن نه نجوش — زبان در سرمه میغلطد که خاموش
جهان گوش سخن فهمی ندارد — مبادا گفتگو درد سر آرد
بخود پرمیزند نکهت که بس کن — خرد دیوانهٔ ضبط نفس کن

بخون خود همان وا میطپد رنگ　　که شوق برق تاز است وجهان تنگ
بضبط خود سحر وا کرده آغوش　　هوا هم در پی خود رفته از هوش
اگر از آب موجی پیش رفته است　　بطوفان خرام خویش رفته است
غرض هر گل جنون آهنگ خویش است　　دل هر لاله داغ رنگ خویش است
درین فصل نشاط مستی آهنگ　　که بیهوش شد جنون در کسوت رنگ
دلی داری تو هم یک غنچه خون کن　　بجیب خویش طوفان جنون کن
برنگ گل ز عریانی قبا گیر　　ز جیبی پاره دامان هوا گیر
چه لازم با خرد همخانه بودن　　دو روزی میتوان دیوانه بودن
چو گل باید شد از جام هوا مست　　دلی چون غنچه باید داد از دست
بفکر خانمان پرداختن چند　　متاع وهم و ظن نا باختن چند
چو بوی گل بپرواز جنون آی　　بخود تا وارسی از خود برون آی
اگر گیرد درین باغ جنون جوش　　بهار از چشم شبنم خانه بر دوش
طرب دارد درین نیرنگ منزل　　چو شبنم بر نگاه گرم محمل
نشاط امروز در رهن جنون است　　خرد از جرگهٔ عشرت برون است
بپرهیز از کشاکش های تدبیر　　مبادا نگسلانی ربط زنجیر
بفرق ابر چتر از دود سوداست　　هوا از بوی گل زنجیر در پاست
می جام گل آشوب دماغ است　　متاع روی دست لاله داغ است
کنون اندیشهٔ فرزانگی چیست　　گلی رنگین تر از دیوانگی چیست
بهر رنگ از بهار زندگانی　　جنونی دسته کن گر میتوانی
پی هر ساز بی آهنگ مشتاب　　نوای بلبل زنجیر دریاب
نه از نالهٔ زنجیر آگاه　　که بر آهنگ ساز خود کسی آه
کجا آهنگ کو سازی جنون ساز　　بزنجیر پر افشان است آواز
نه زنجیری است اینجا نی جنونی　　خیال از وهم میخواند فسونی

نفس زنجیر و ما آواز زنجیر / تحیر نغمه ایم از ساز زنجیر
رم زنجیر ما از ناله بیش است / سپند از شعلهٔ آواز بیش است
تو خواهی زندگی خواهی فنا گیر / صدائی محو زنجیر هوا گیر
ز زنجیر صدای دام کردند / خیالی را تعلق نام کردند
تعلق جز فسون وهم و ظن نیست / جنون فرصت این ما و من نیست
چه فرصت فکر اوهام تعلق / چه ما و من همین دام تعلق
تعلق محشر طوفان خروشی است / ز زنجیر اینقدر غوغا فروشی است
جهان زین ساز دارد مایهٔ شور / الهی خانهٔ زنجیر معمور

مناجات

ای زبان بخش مغفرت طلبی / حیرت ایجاد آه نیم شبی
دل کجا تا نفس فروشد کس / ساز کو تا ز ناله جوشد کس
هم تو بخشی دلی که ساز است این / بینوائی که وضع ناز است این
هم تو دل طپش کنی ایجاد / تا بنالیم در خور فریاد
درد بخشی که مرهم اندیشیم / اشک آری که در نمش مانیم
نه سر شکیست در میان و نه درد / کاروانهای فضل دارد گرد
ما عدم مایگان خیالاتیم / گرد هنگامهٔ محالاتیم
غیر در بارگاه عدل خطاست / دور گردیم ظلم بر ماست
طبع غافل بوهم غیر آمیخت / فهم ما خاک بر سر ما ریخت
جهل ما غیر ازین اثر چه کند / از تو غافل شدن دگر چه کند
قطره از بحر ما نگشته جدا / اضطرارش نسوخت سر بهوا
سایه را خود نبود جامه سیاه / دوری مهر کرد نامه سیاه
خویش اگر نه بر کرم سپریم / این نثار فسرده بر که بریم
گر بگردون رویم در ره تست / ور بدل رو کنیم درگه تست

جز اجابت بوهم نایدراست — هم تو بنما دری دگر بکجاست
نه رهی نه دری دگر داریم — در تو ایم و بتو نظر داریم
یکی از خاک تاخت سوی فلک — یکی از فلک بر ده ره بملک
گر ازین سو گریختم آن سو — سو گریزد کجا دود سوی تو
تا چراغ در تو روشن نیست — نا دمن هیچکس معین نیست
پیش ازین کآفت دوئی بینم — سرمه بخش تا توئی بینم
نظری کن عطا ز عالم نور — که جهانست چاه و ما همه کور
ور زکوری فتاده ایم بچاه — هم بغفلت شکسته ایم نگاه
گر بطبع کرم نباشد بار — رنج افعال ما زما بردار

تام شد اشارات وحکایات متعلقات میرزا
عبدالقادر المتخلص به بیدل رحمة الله

به تصحیح تام
بنده وکرمه

بسم اللہ الرحمن الرحیم

گردون در خاک اگر نشاند مارا
مشکل که ز وحشت برهاند مارا
ما شوخی مصرع روان نفسیم
میرد آن کس که سکته خواند مارا

رباعیه

فریاد که جهل بود فهمیدن ما
کوریها داشت شوخی دیدن ما
مطهر گشتن اگر دو رنگی انگیخت
زنگار رسد آئینه تراشیدن ما

رباعیه

امروز کلید نوبهار است حیا
صد قطعهٔ موج گل بهار است حیا
از رنگ وفا بوی تجلی دریاب
یعنی که دعای وصل یار است حیا

رباعیه

گر عافیت است ور شکست است اینجا
از ساغر اعمال تو مست است اینجا
دستت گیرد کسی که گیری دستش
مزد همه کس دست بدست است اینجا

رباعیه

حرف اینجا بودمی شنیدم آنجا
آئینه برهنی مینمودم آنجا
همچو گردون سیر زمن بیرون نیست
جائی نرسیدم که نبودم آنجا

رباعیه

وا ماند دل و سنگ نشان کرد مرا
گرد دنبال کاروان کرد مرا
همدوش رفیقان نگذشتیم ز خویش
بار نفسی چند گران کرد مرا

رباعیه

پیری بسرت رسید و بگذشت شباب
از موی سفید مرگ وا کرد نقاب
دعوی تا کی زبان عجز است تمیز
ای سگ مهتاب است تا صبح مخواب

رباعیه

انسانی وضع مشکلی را دریاب
در خون نه طپیده بسملی را دریاب
ای محو تماشاکدهٔ عز و غرور
دل بسیار است بیدلی را دریاب

رباعیه

گاهی غم آب و دانه میباید گفت
گاه از عیش و ترانه میباید گفت
تا مرگ همین گفت و گو باید ساخت
تا خواب برو فسانه میباید گفت

رباعیه

یکسر رنگیم تا حواس آئینه است
اینجا همه دم و هم و قیاس آئینه است
پیدائی ما بعد فنا خواهی دید
چون شخص برآید ز لباس آئینه است

رباعیه

آن معنی شوق کز زوان بیرون است
بی ساخته خاص نسخهٔ مجنون است
بی لفظ فسانه استعارات لقا
این مصرع حیرت چقدر موزون است

رباعیه

هر رهرو هستی پی چند گاشت
بار دل خود درین بیابان بگذاشت
بیدل تو بجا کت نا امیدی ماندی
ای نقش قدم ترا که خواهد برداشت

رباعیه

ای صورت آئینه و هراس فرصت
کاری کن و مگذر ز قیاس فرصت
در پردهٔ خاک عمرها خواهی سود
دستی که بسودی بلباس فرصت

رباعیه

تا زندگیت عیش ارم اندیش است
تا بال بود طپش بجای خویش است

بی قطع نفس منزل آسایش کو
تا رہ باقیست رفتنی در پیش است

رباعیہ

امشب کہ بمحفل ظہورت گذریست
سیر خود کن گرت فروغ نظریست
ہر عضو تو عالم خیالی دارد
سر تا قدم شمع گریبان و سریست

رباعیہ

با صفحۂ ما گرد جنون ریختہ است
ہر نقش کہ از پردہ برون ریختہ است
حیران نظر عرصۂ بسملگہ کیست
آئینہ ہزار رنگ خون ریختہ است

رباعیہ

عالم ہمہ یک جلوۂ ذات احد است
این خانہ ہیولا و نہ صورت جسد است
کثرت آثار چشم واکردن ماست
این صفر چو محو شد ہمان یکعدد است

رباعیہ

حق با ما بیچون و چرا نزدیکست
کو ہمصحبت چہ آشنا نزدیکست
چون پرتو خورشید کہ برخاک افتد
دوریم از و بس کہ بما نزدیکست

رباعیہ

بیدل چقدر شعور غفلت ثمر است
دورم زکسی کہ دایمم در نظر است
چون گرد دل از خیال پرداختنم
آئینہ تعین وصل تمثال گر است

رباعیہ

ای سرخوش نشۂ تردد جامت
مشکل کہ توان رفع نمود ابرامت
آخر تو ہمانی کہ دم طفلی ہم
بی جنبش گہوارہ نبود آرامت

رباعیہ

سر تا سر این بزم بہار نگہی است
از دل تا دیدہ بحر زنگی است
چون شمع اگر ذوق تماشایت بود
در رنگ پریدہ ہم غبار نگہی است

رباعیہ

نقد طرب طبع کیش بس است
خورشید متاع خانهٔ خویش بس است
دل روشن که رشک اسباب ترا
احساس هوس بر که کم و بیش بس است

رباعیه

این باغ که گلهای خیالش خود روست
یا رب چه بلا عالم اندوه نموست
چون غنچه ز بس هجوم فکر است اینجا
صد پیشانی شکسته را یک زانوست

رباعیه

این حیرت محض و چیز و ناچیز از وست
جهل و غفلت شعور و تمیز از وست
زحمتکدهٔ خیال نتوان بودن
از هر که بقا بود فنا نیز از وست

رباعیه

اندیشهٔ بخل را یقین مجبوری ست
با خلق و حسد ز فیض معنی دوری ست
بر خویش ستم روا مدار ای غافل
چشمی وا کن که تنگ چشمی کوری ست

رباعیه

زاهد گفتی کسب سجودی اینست
شیخ آینه بر کف که نمودی اینست
دیوانهٔ ما برغم این بیخبران
عریان گردید و گفت بودی اینست

رباعیه

ای آنکه ترا تفحص حال پری است
غافل مشو از جهان که تمثال پری است
گرد عدم است موج دریای وجود
این شیشه گرانست یکقلم بال پری ست

رباعیه

هر چند این دشت جای سامانی نیست
در صید مراد گرد امکانی نیست
از دیدهٔ انتظار غافل نشوی
خمیازهٔ دام بی چراغانی نیست

رباعیه

هر نور که ماه بر ورق داشته است
سامان نثارت بطبق داشته است
از چرخ چکیده تا بپای تو رسید
این جبهه چه مقدار عرق داشته است

رباعیه

هر چند خرد بصنعت خود مرد است
در محفل عشق آتش کارش سرد است
نقاش بزور کلک خود مینازد
گر دامن او کشد ز دستم مرد است

رباعیه

یکعمر غبار شوق طوفانها ریخت
سودا ز سر شور بیابانها ریخت
آخر ز دل شکسته خفتیم بخاک
این آئینه آبروی جولانها ریخت

رباعیه

جز ضبط نفس سنبل باغ ما نیست
جز حیرت ازین چمن گلی پیدا نیست
آئینهٔ ناز عرض جوهر پاکست
این گوشهٔ انتظار نقش ما نیست

رباعیه

گر بینه نظر کنی قبا و دلق است
ور کوه شکافی زر و سیم و دلق است
حق محسوس است لیک بی عذر تمیز
هر گاه تعلقش نبودی خلق است

رباعیه

هر چند بداغ سوز دل محسوس است
در اشک همان گداز دل محسوس است
در آبلهٔ شکسته ام دل می سوخت
این شمع جنون را چه قدر فانوس است

رباعیه

هر کس گامی براه حیرت برداشت
چون آئینه در نقش قدم بستر داشت
عمریست زمین گیر چو موج گهریم
بنگر که صفای دل عجب لنگر داشت

رباعیه

آثار ظهور یکقدم بی اثری است
مغرور نفس مشو اقامت سفری است
زین میکدهٔ یاوس خجلت ظرف حباب
تا حوصله جمع میکنی شیشه پری است

رباعیه

ای معنی تو منزه از هر صورت
دی گشته ز صورتت مصور صورت

غیر از تو محال است محال است و محال　　معنی در معنی و صورت اندر صورت

رباعیه

در عالم قدر ساده لوحی سنداست　　نادان بودن بابرد با بلد است
از عرض هنر وقار ما جفت نیافت　　این آینه از هجوم جوهر نداست

رباعیه

شب که دل از فرصت فرصت گله داشت　　مظلوم ز کوشش جهان حوصله داشت
ما چشم بهم زدیم اشکی گل کرد　　اینجا مژه سودن چه قدر آبله داشت

رباعیه

هر چند نگس غبار دامن گیر است　　با الفت دل دم هوا تسخیر است
آزادی ما رنگ تعلق نگرفت　　تصویر ز ناله نالهٔ تصویر است

رباعیه

گر طبع نه از اهل ادب رم میداشت　　میدان نفس که سرکشی ها کم میداشت
از سجده هیچ کس نمی کرد ابا　　از [illegible] صحبت آدم [illegible]

رباعیه

دردی بچشیدم که دوای تو نداشت　　آهی نکشیدم که هوای تو نداشت
اشکی نفشاندم که برای تو نبرد　　رنگی نشکستم که صدای تو نداشت

رباعیه

صبح پیری شمع اجل را شانی ست　　اینجا هوس طرب خیال [illegible]
مو گشت سفید و فکر جمعیت چیست　　پرواز [illegible] شکوفه [illegible]

رباعیه

بیدل دل ما را هوس پیشه بس است　　[illegible]
خواهی بازل بساز خواهی با بد　　این [illegible] رسیده را [illegible]

رباعیه

بیدل به نفس هنوز پیچش باقی است
در رنگ هوس کمین گردش باقیست
یاران همه رخت خود بمنزل بردند
ما را قدمی چند بلغزش باقی است

رباعیه

بودیم نه با دین و نه دنیا محتاج
لی با امروز ولی به فردا محتاج
موج گرمی زنجیر مطلق جوشید
چندانکه بخویش کرد ما را محتاج

رباعیه

زان پیش که با خیال پیوند صبح
داکن ذره که بار می بندد صبح
آغوش نفس وداع فرصت دارد
یاران مغرور آن که می خندد صبح

رباعیه

ای کرده ز افزون هستی گستاخ
تاکی ز هوس پریدنت شاخ بشاخ
دریای تو از گرد نفس زنجیریست
سیرت باید ز جرات کام فراخ

رباعیه

آن قوم که ترتیب سخن را شقند
یکسر گهر شرم و حیا را طبق اند
از رشحهٔ ابر و موج دریا پیداست
کاین نقص طبیعتان طلسم عرقند

رباعیه

جمعی که درین بزم تعلق چینند
در غنچه نقاب بر گلستان بکنند
ضبط نفسی کرد شمعت روشن
تا دریابی که خاشان انجمنند

رباعیه

منعم از بذل های و هوئی دارد
شیخ از ارشاد گفتگوئی دارد
بالی لرزان گلبن این باغچه ایم
از ناچیزی طلب که بوئی دارد

رباعیه

آیینهٔ خلق طرفه جوهر دارد
صورت دگر است و عرض صورت دارد
گویند که او حق است و ما باطل محض
از باطلی حرف حق که باور دارد

تا رنگی شفا نیابی کاین قوم　　چون نغمه ناگوار یکسر مرض اند

رباعیه

گو علم و چه فن جنون من ریخته اند　　جمعیت دل بردن من ریخته اند
چون شمع ز رنگ حال عبرت گیرند　　این پرتو نیست خون من ریخته اند

رباعیه

اینجا یکتائی که هوس پرورد اند　　با جفت بروت خود در دنیا فرد اند
تا هر غولی بر در شوخی زند　　ریش آمده در میان ایشان مرد اند

رباعیه

خلقی پی پرواز هوس میگرد　　مهتاب کتان و شعله خس میگیرد
ما آینه سیرتان خموشی نفسیم　　صیاد صفای دل نفس میگیرد

ایضا

آگاه دلانی که فراموش خودند　　عاجز نفس تعلق هوش خودند
این درد که میکشند ز بار هستی　　یکسر چو حباب آبله دوش خودند

رباعیه

آخر فلکت نمک بگل خواهد کرد　　رقص هوس تو بی دهل خواهد کرد
بازیچه هستیت کمینگاه قیامت　　از قامت پیری بچه کل خواهد کرد

رباعیه

توفیق اگر در اهل عالم میبود　　غیر از وضع صلاح ماتم میبود
اینجا تقوی گر اعتباری میداشت　　بعد از رمضان عید محرم میبود

رباعیه

یکچند پی دانش و دفتر گشتیم　کردیم حساب　　یکچند پی زینت و زیور گشتیم
چون واقف یعنی جهان گشتیم　نقش بر آب　　ترک همه کردیم و قلندر گشتیم

رباعیه

آیینه بزم دلگشای تو رسد　ایجان نگاه　　هم شانه بزلف مشکسای تو رسد

رباعیه

زاهدان سوی فطرتت مردانند — در عهده فردیستی فردانند
یکره جز از کاغذ آتش زده گیر — ماسوخته کان چه سبحه میگردانند

رباعیه

بیدل فرصت کفیل تدبیر نشد — بشکست دل و قابل تعمیر نشد
بر جادۀ عمر کس اقامت ننمود — این رشته رکو بهی گره گیر نشد

رباعیه

روزیکه قضای خاکیان جست سجود — از آئینه نمود ما رست سجود
چون سایه بخویش تا نگاهی دارم — از جبهه ما نمیتوان شست سجود

رباعیه

تا در کف بیستی عنانم دادند — از کشمکش جهان امانم دادند
چون شمع نشان عافیت میجستم — زیر قدم خویش نشانم دادند

رباعیه

افتادن خشت ما ز بام خورشید — وز ذره شکسته است جام خورشید
یعنی به بساط عمر نازی داریم — بر سایه نوشته ایم نام خورشید

رباعیه

ابنای زمان بسکه نفاق آهنگند — در پردۀ صلح دستگاه جنگند
چون مژگان شبان تفرقه بهتر کاین قوم — هرجا نه بهم آمدند چشم تنگند

رباعیه

دانا هر جا بسعی احسان کوشد — بر آدم بارگاه چون نعره شد
گر خود دلکی توقع آن را بشناس — زانسان که گشاده است چشمت پوشد

رباعیه

زین درد سری که چندین الغرض اند — بگریز که جوهر جنون بی اغرض اند

ما خاک شویم و سرمه منظور افتد داغیم ز رشک — دلخون شود و حنا بپای تو رسد سبحان الله

رباعیه

آنها که خیال روی یکتا کردند — از واسطهٔ دویی تبرا کردند
دیدند که جلوه پر تغافل گاه است — آئینه شکستند و تماشا کردند

رباعیه

در مزرع دهر هر که جا نی دارد — از درد گرسنگی فغانی دارد
اظهار تبسم چه خیال است اینجا — پیداست که گندم لب نانی دارد

رباعیه

گر خلق نه با عجز فرو میمانند — رخش اسباب بر فلک میرانند
بستند ز حرص و بخلها بار هوس — دیدند که پای در گل است افشانند

رباعیه

آنجا که خرامی تو رسائی میکرد — حیرت انداز جبهه سائی میکرد
زان بوسه که نظاره نهان است باو — مژگان ورقی بود حیائی میکرد

رباعیه

افسوس که نقش مدعا بسته نشد — شیرازهٔ آرزوی ما بسته نشد
خونها خوردیم تا بدست آوردیم — مضمون ولی که هیچ جا بسته نشد

رباعیه

امروز نسیم یار من میآید — بوی گل انتظار من میآید
وقت است کزان جلوه برنگی برسم — آئینه نو بهار من میآید

رباعیه

تا خواهش ما بتماشا نرسد — خلق عاجز بمدعائی نرسد
شیطان در کیش محرمان تقدیر — جهدیست که حکم آن بجائی نرسد

رباعیه

برسایهٔ خاری که درین هامون بود — لیلی کدهٔ تصور مجنون بود
تعظیم مرا ز اهل دل سهل مگیر — این خاک دو روز پیش ازین گردون بود

رباعیه

جمعی که بگیرودار نازان باشند مغرورانند — فوجی که کنند چه حیران باشند مامورانند
وان فرقه که باوجود اسباب غرور سازند بعجز — یعنی چون با نخاک یکسان باشند معذورانند

رباعیه

طفلی که بساط بازی می‌آراست دامن افشاند — وانگاه چو آنکه در عیش بدست گل کردو ماند
اکنون پیری ثمرفشانی دارد دیگر چه علاج — زین نسخه هم آخر ورقی چند بجاست باید گرداند

رباعیه

پیری گل گرد هائی هائی دارد — در عرصه که فنا نوا بی دارد
یعنی که برنگ دیده قربانی — چون صبح دو بدست دعائی دارد

رباعیه

بهار رفت و گل افشانی دماغ نماند — شراب در قدح و نور در چراغ نماند
معاشران سبکرو ازین چمن رفتند — بغیر آب روان یک گلی بباغ نماند

رباعیه

ای شعله تو حریر پوشش کاغذ — سوز نفست دود فروشش کاغذ

رباعیه

این تیره دلان بی حقیقت یکسر — مردند ز نور دل نه مردند جسم
درزیر کفن چه دیده قربانی — کردند نظاره در ته خاکستر

رباعیه

رفتم سحری بکارگاه تصویر — تا گرم چه سود است کلاه تصویر
دیدم گلها که در ریاض عالم — بی رنگی نقاش دو نگاه تصویر

رباعیه

بیدل تا کی ز جهل دیرین لنگر — کشتی طوفان اسیر سنگین لنگر
شد عمر و هنوز پرفشان هوسی — رقص بسمل که دید با این لنگر

رباعیه

ای بیخبر انشائی و غوسی بگذار — اندیشهٔ دوری و قبولی بگذار
در خانهٔ وهم میهمانی دو سه روز — خود را چیزی مدان فضولی بگذار

رباعیه

خون کرد و بساغر تأمل می ریز — چون غنچه همان بجیب خود گل می ریز
دور از مژه تا کجا روی بی اثرست — ای اشک بدامان تغافل می ریز

رباعیه

هرچند غبار ناتوانم چو نفس — سرمایهٔ عیش این دانم چو نفس
بار بد و نیک رحمت دوش منت — مزدور ستمکش جهانم چو نفس

رباعیه

در عالم تحقیق چو عنقا چه مگس — پرواز ببال گفتگو دارد و بس
هشدار که چون صبح بزد است کسی — بر اوج سپهر نردبان جز به نفس

رباعیه

عمامهٔ بی برگی اندیش مباش — ای مغز خرد غبار تشویش مباش
گر کیسه هواست آدمیت باقیست — چون خرس ز سر تا بقدم ریش مباش

رباعیه

ای محرم موج طپش آموختنش — غیر از کف موج چیست اندوختنش
غافل مشو از تأمل ما وضع صدف — چیزی دارد لب از سخن دوختنش

رباعیه

سنی که ز خاک گفته اند انسانش — در چرخ گذشت و شد غرور نشانش
در تعظیم فلک چه سامی انگیخت — آدم کرده است اینقدر شیطانش

رباعیه

دیدار گلی نیست که چیدن رسدش	ای صورت صبحی که دمیدن رسدش
ایمان باید بغیب آرد اخلاص	چیزی نشنیده که دیدن رسدش

رباعیه

ای رفته غبار وهمت از دل میرقص	گه در خلوت گهی بمحفل میرقص
یعنی چون شمع اگر ز خود بیخبری	آتش بر فرق و پای در گل میرقص

رباعیه

افراط حقیقت است و اعیان تفریط	آنجمله مرکب این همه فیض بسیط
کم ظرفی ما وصل ترا مانع نیست	گر قطره بود همه محیط است محیط

رباعیه

گر دست رسی است زر مدارید دریغ	از بی زران تمر مدارید دریغ
با تهمت خست نکشد همت ها	اخلاق ز یکدگر مدارید دریغ

رباعیه

غیر از حیا چه پیش توان برد در عرق	چون اشک سعی با قدم افشرد در عرق
با این هجوم عجز بهر جا قدم زدیم	خجلت بساط آبله گسترد در عرق

رباعیه

خلقی است درین جنون سرای نیرنگ	زندانی اختراع چندین فرهنگ
من بندهٔ آنکه در ادبگاه ثبات	جوعش مجنون نسازد و سیری ننگ

رباعیه

غافل مشو ای فطرت تحقیق آهنگ	از استعداد کارگاه نیرنگ
در آئینه و تیغ فرق دارد	آبی که بباغ میگشاید رنگ

رباعیه

بودم گردی فسردهٔ یاس مآل	پرواز بباد رفته و ریخته بال

چون عکس نمود داشتم لیک بوهم | چون صبح نفس میزدم اما بخیال

رباعیه

دی خفت که ناقه در کجا خفت بگل | گردم چه فغان از چه بباد منزل
داد از که ز خود چرا ز سعی باطل | کافتاد چه باز از که ز سر بر که بدل

رباعیه

دی سر خط شوق بود در بزم وصال | جبینی زان ابرویه نومثال
گرم است امروز در خم زانو هم | هنگامهٔ نقش بندی طاق خیال

رباعیه

ما شیفتهٔ محیط فسردوزد جحیم | گه داغ حضیض و گاه محو او جحیم
بی وصل فنا ز درق ما طوفا نیست | تا غرقه نگشتیم اسیر جحیم

رباعیه

بیدل نفس سوخته اندوخته ام | داغ کهنهٔ تازگی سوخته ام
زان شمع که دوش سوخت در محفل غم | امشب کف خاکستری افروخته ام

رباعیه

این سنگدلان خاک اسباب بچشم | یک اشک ندیده شرم احباب بچشم
محو اند بذوق حسنت آرایشها | چون آینه نان در بغل و آب بچشم

رباعیه

بر تاز بقا تا نظر انداخته ایم | از گرد امید خانه پرداخته ایم
این است مگر حقیقت سعی نفس | چندین قدم آن سوی عدم تاخته ایم

رباعیه

جز حق سوی هر که حاجت بست احرام | پیش آمدت این چار غم یاس انجام
ننگ کم همتی و تشویش سوال | رسوائی احتیاج و نومیدی کام

رباعیه

هیچیم و در هستی هوسی ریخته‌ایم
از بی‌پروبالی قفسی ریخته‌ایم
دل با چه قدر به ضبط ما برد ازد
در آینهٔ زنگ نفسی ریخته‌ایم

رباعیه

زین بیکاری میگدازد جگرم
شرمندهٔ اعتبار هر خشک و ترم
جز گریه چه ممکن است کار دگرم
آن هم وقتی که بر خود افتد نظرم

رباعیه

بیدل جهدی کز عمل بد گفتن
مطلق نکشد ننگ مقید گفتن
هرچند که تقدیر بد و نیک از اوست
کاری نکنی که باید از خود گفتن

رباعیه

ای وهم پرست غربت و فکر وطن
بی آمد نیست در میان بی رفتن
چون مغز گر استخوان برون آمدنیست
یک چیز شمر خانه و تابوت و کفن

رباعیه

در صومعه باید بتواضع بودن
در مصطبه سرخوش تجرع بودن
یعنی نقش حقیقت یک رنگی است
در عالم صنع بی‌تصنع بودن

رباعیه

ما را که نه علم است نه معلوم شدن
نه خواهش منثور نه منظوم شدن
مضمون ظهوری بخیال آمده است
باید بزبان خلق موسوم شدن

رباعیه

با این همه ساز دگر دارد امکان
از پرده بحث است نوای امکان
مشکل که ز لوح باطنت حک گردد
هرچند سخن تراود از دل بزبان

رباعیه

هرچند توان ز چرخ و انجم گفتن
صد نسخه باخر و تقدم گفتن
چون بر سر انصاف روی دشوار است
یک حرف بقدر فهم مردم گفتن

رباعیه

هزار قدم زدود و صد فاش نهان
نایافت بجیب آدم از خویش نشان
عارف کاینجا نقاب تحقیق گشود
طالب امید دیده مطلوب نشان

رباعیه

خردم بابس بی تکلم گشتن
شد محو تاخر و تقدم گشتن
من ماندم و رشته خیال ابیضی
آن نیز به بند گره گم گشتن

رباعیه

دیدیم نهان گیستی و اصل جهان
وز علت و آثار در گذشتیم آسان
آن نور سیه ز نقطه بر تر دان
زان نیز گذشتیم نه این ماند و نه آن

رباعیه

بودیم هوس خرام کوه و هامون
ما گاه خیال چشم او خواند افسون
پیش آمد بجودی مقامی کانجا
رفتیم شعور و بازگشتیم جنون

رباعیه

بیدل بجهان اعتبار من و تو
محمل کش وهم است و لیل تک و پو
شاهین نزار زوی که ما بی هیچیم
بر میگردد به جنبش یک سر مو

رباعیه

گل گر همه گوش شد شنید نها کو
با آینه چشم گشت دید نها کو
کسبی دگر و جوهر ذاتی دگر است
گر آبله پا یافت دویدنها کو

رباعیه

بیدل سخن از جهان مطلق بشنو
از قید بر آ بیان مطلق بشنو
حرفی اگر از تو گل کند از حق دان
تحقیقش هم از زبان مطلق بشنو

رباعیه

هر چیز که دل بحسرت آویزد از و
مشکل که غبار رنگ بر خیزد از و

در هر خاکی که پافشرد انست امید	گر خود دم اژدهاست بگریز دازد

رباعیه

چو سر سنگ سیر و پایم قدمی زد بهوایتو	که هزار آبله در عرق نگهد احتیم زخیا یتو
نه بدل عجز رسا رسم نه بر مژ آینه واتم	بکجا رسم که بجا رسم من بیدل از همه جا یتو

رباعیه

گر عین دگر اقتباس دریافته	در انجمن هو اس دریافته
در دامن جسم پاک تحقیر بدو	حق را بهمین لباس دریافته

رباعیه

از دامگاه انجمن وهم جسته	بیرون کاینات چه عنقا نشسته
دامن بگرد کلفت امکان فشانده	طرف کله ز رنگ دو عالم شکسته

رباعیه

گر رند بدیر و حرمت دیوانه	گر فهم نباشی انقدر بیگانه
یعنی که چو سر بسنگ کوبی صد سال	در خانه کسی نیست بغیر از خانه

رباعیه

چرا خود را اسیر غم ز فکر معیشت کم داری	که نگذارد ترا محتاج ایزد تا که دم داری
مشو بیدست و پا از مفلسی و بیکسی مرگز	مگر نشنیده بیدل خدا داری چه غم داری

رباعیه

بیدل بر خلق کسر شان نمایئے	تا تیر توان شدن کمان نمایئے
خاصیت این معرکه عاجز کشی ست	اینجا ز نهار ناتوان نمایئے

رباعیه

زین مرحله باید بتأمل گذری	بر خار قدم نهی چو از گل گذری
هر چند به پیش پاست یکقطره آب	چون آبله جهد کن که بر پل گذری

رباعیه

ای آنکه ز حرف و صوت طوفان فهمی — کی مصطلح جهان عرفان فهمی
در جا ملقا بساز تا جاهل — تا نام گشاد و بست مژگان فهمی

رباعیه

جسم آن نبود که غیر جانش بینی — هر چند زمین و آسمانش بینی
دریاب که آن حقیقت یکتا بینی — چیزی نباید که نه آتش بینی

رباعیه

صد ناله بجوش گشته الم پروردی — تا بر سر انصاف رود بی دردی
جسا چه قدر عرضه ذهد رنگ شکست — تا سنگ بردی خود فشاند گردی

رباعیه

گر حرف یقین و گر گمان می شنوی — از عالم بی نطق و بیان می شنوی
خاموش شو و ببین که بی گفت و شنود — چیزی که نمیگوئی و می شنوی

رباعیه

ای آنکه بوهم این و آن مجبوری — گه در غم نار و گه تف [illegible]
عریانی پوشیده کیست ساخته [illegible] — معذور که معذور نه مغروری

رباعیه

تا هم سبق مزاج طفلان نشوی — آزاد ز [illegible] دبستان [illegible]
دانائی و آسوده دلی خصم هم اند — ای محو خرد مباد نادان نشوی

رباعیه

ایهاکه بفرصت غبار [illegible] — بخشند [illegible] اقامت [illegible]
بر چشم حیای بی منع پرواند — از رنگ شکسته چیده باشد [illegible]

رباعیه

ای حرف گمان چند مهمل باشی — در معامله جسم و جان مثل باشی
بر حق مپسند تهمت وهم دوئی — کوری چه از آن است که احول باشی

رباعیه

ای سرخوش او بام هوا فرسایی — سرمی که درین دشت چه می پیمایی
تا چند چو گرد باد خواهی بودن — آئینه فروش سعی ناپیدایی

رباعیه

ای هیچ چه لازم هوس شاباشی — گاهی سلطان و گاه میرزا باشی
زین یکدمه هستی نشوی ننگ عدم — امروز همان باش که فردا باشی

رباعیه

گر آزادی فسرده جانی بکنی — خود را بهمایی و فلانی نکنی
گمنام فراغت که عنقا می باش — تا بر یاد کسی گرانی نکنی

رباعیه

ای بچه در آرزوی دنیا هوسی — خام این کار چون تو رفتند بسی
بر اسب اجل کسی نگردید سوار — رنگین نشد از حنای زین دست کسی

رباعیه

گر بر تجرید فقر مفتون باشی — همدوش مسیح سر بگردون باشی
شهرت نایت که از غدر زر و سیم — بر روی زمین نائب قارون باشی

رباعیه

باید ز امید زشت و نیکو گذری — بی وسوسه تا بکوچه او گذری
عنقی هم از آثار خیال دنیاست — از رنگ چنان بر آ که از بو گذری

رباعیه

در بزم وصال بی سبب مهجوری — ساغر بکف از نشانه معنی دوری
خورشید حقیقی است هر ذره خاک — گر چشم تو بینا بود معذوری

رباعیه

هرگاه سر از پرده بر آرد معنی — اضافات حروف و خط شمارد معنی

آن جوهر مطلق عرض ما و من است	هشدار که جز لفظ ندارد معنی

رباعیه

ای ضعف ز جسم لاغرم نگذشتی	وی ناله ز چاک جگرم نگذشتی
عمریست گداز دل بدامن دارم	ای گریه تو نیز از سرم نگذشتی

رباعیه

هر گاه کشد مهر حقیقت علمی	از شبنم امکان نتوان یافت نمی
توحید بهاری دخرامی دارد	یعنی ز تو جلوهٔ واز ما عدمی

رباعیه

هر چند دماغ سوخت بال افشانی	جائی نرسید کوشش مژگانی
چون شمع ز بسکه سعی ما بینی داشت	شد آبله با عرق پیشانی

رباعیه

این خلق فسرده طبع جولان سازی	تعمیر اندیش سعی ویران سازی
در دلشکنی چو آسیابند همه	سر گشته کارگاه دندان سازی

رباعیه

ای آنکه بهر صفت مطیع هوسی	محروم ز اعتبار آخر چه کسی
مینالی و نیست رنگ عشرت گردی	مینالی و درد دل نداری جرسی

رباعیه

ای کشته خمارت افسون مستی	مغرور مشو بدست کاه هستی
سرمایهٔ لاف اگر همین آب و گل است	چندانکه بلند دفنه باشی پستی

رباعیه

ای سازشکست تو غرور اینسنی	تا چند کشی خفت سبب شیسی
گر آگاهی ز آفت نشو نما	رباعیه	یکباره مثال همچو موی جبینی

ای اشک بکوی دوست سر گردانی	وی دیده دگر بشنش نگاهی کاستی

ای نالہ بیاد قامت او اے لفی	ای سینہ تو نیز عرض مد آہے

رباعیہ

بیدل کلفت سیاہ پوشی نشوی برخاک مپیر و امچنار و برباد	تشویش گلوی نوحہ گوشی نشوی مرکب سنگی است بار دوشی نشوی

تمت بالخیر

اما بعد بر ضمایر ارباب بصایر مخفی و محتجب مباد که درین اوان سعادت اقتران مجموعهٔ زیبا و گلدستهٔ رعنا یعنی نظم و نثر شاعر جادو زبان ماهر سحر بیان بحر مواج معانی محیط ذخار نکته دانی پیشوای اهل دل مقتدای کامل میرزا عبدالقادر بیدل مسمی بدیوان و نکات و مثنوی محیط اعظم و دیگر حکایات و اشارات متعلقه بنکات باهتمام امیدوار رحمت ایزد منان جناب شیخ نورالدین بن جیوا خان تاجر کتب و مالک مطبع حیدری و صفدری به تصحیح کمال و تنقیح مالامال در مطبع صفدری واقع بمبئی در سنه ۱۳۰۲ هجری نبوی صلی الله علیه و آله وسلم رونق طبع و ضیای اختتام پذیرفت بمنه و کرامه

۱۲

